

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Βασιλική Μάστορη

**ΘΕΜΑ: Ο ρόλος του κρυφού προγράμματος
στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας
των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα:
μια προσέγγιση μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και παρελάσεις**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Γεώργιος Φλουρής

ΜΕΛΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Καθηγητής Γεώργιος Σπανός

Καθηγητής Ιωάννης Χατζηγεωργίου

ΑΘΗΝΑ 2019

Copyright © Βασιλική Μάστορη, 2019.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Αφιερωμένο στην οικογένειά μου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εργασία αυτή αποτελεί διδακτορική διατριβή, η οποία εκπονήθηκε στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό την εποπτεία του Καθηγητή κ. Γεωργίου Φλουρή. Το θέμα της είναι η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τους μαθητές της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα και εστιάζει κυρίως στην επίδραση του κρυφού προγράμματος των εθνικών εορτών στο σχολείο και των μαθητικών παρελάσεων.

Η πρώτη ιδέα για την ενασχόληση με αυτό το θέμα προήλθε αρχικά από την καθημερινή επαφή της γράφουσας με τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου, ως δασκάλας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά συμμετείχαν στις εθνικές εορτές και στις παρελάσεις γεννούσε ερωτήματα σχετικά με το πώς αυτά κατανοούν τον λόγο περί έθνους και κατασκευάζουν την εθνική τους ταυτότητα. Οι ερωτήσεις που έκαναν οι μαθητές και οι μαθήτριες του Δημοτικού και οι συζητήσεις που γίνονταν μέσα στην τάξη τόσο στο μάθημα της Ιστορίας όσο και πριν από τον εορτασμό εθνικών επετείων, αποτέλεσαν το έναυσμα για να ξεκινήσει μια μακρόχρονη μελέτη σχετικά με τα θέματα του έθνους και της εθνικής ταυτότητας. Καθώς στο σχολείο δεν υπήρχαν μόνο Έλληνες μαθητές, αλλά και μαθητές που προέρχονταν από άλλες χώρες, το θέμα άρχισε να αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον: παρατηρήθηκε ότι οι τουρκόφωνοι Μουσουλμάνοι Έλληνες μαθητές του σχολείου συστηματικά απουσίαζαν από τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου, ενώ οι μαθητές που είχαν έλθει από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου και οτιδήποτε σχετικό με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτές οι πρώτες παρατηρήσεις συνέβαλαν στον σχηματισμό του βασικού ερωτήματος αυτής της διατριβής: πώς διαμορφώνεται η εθνική ταυτότητα των μαθητών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση; Στη συνέχεια, τα ερωτήματα έγιναν πιο συγκεκριμένα: Τι ρόλο παίζει το σχολείο στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών, τόσο με το επίσημο αναλυτικό όσο και με το ανεπίσημο κρυφό του πρόγραμμα; Πώς επηρεάζει ο εορτασμός των εθνικών επετείων και η συμμετοχή στις μαθητικές παρελάσεις αυτή τη διαδικασία;

Η προσπάθεια να απαντηθούν τα παραπάνω και άλλα συναφή ερωτήματα αποτελεί τον κορμό αυτής της διατριβής. Η περίοδος που μελετήθηκε αρχίζει από την πρώτη

μετεμφυλιακή δεκαετία (1950) και τελειώνει το 1992, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Η συγκεκριμένη ιστορική περίοδος επιλέχθηκε καθώς οι πολλαπλές και σε πολλά επίπεδα υφιστάμενες επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου ήταν ορατές στην ελληνική πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα για τις επόμενες τέσσερις δεκαετίες και καθόρισαν πολιτικές και εκπαιδευτικές επιλογές του κράτους, ενώ η Συνθήκη του Μάαστριχτ θεωρείται η αρχή μιας νέας εποχής, που εστιάζει στους υπερεθνικούς σχηματισμούς και τη συνεργασία των ευρωπαϊκών κρατών και δυνητικά υποβαθμίζει τη σημασία των εθνικών κρατών. Τα συμπεράσματα που εξάγονται αναφέρονται στη συγκεκριμένη τεσσαρακονταετία, ωστόσο ευελπιστούμε ότι θα συμβάλλουν στον γόνιμο επιστημονικό διάλογο και στην περαιτέρω εξέλιξη της επιστημονικής έρευνας σε αυτόν τον τομέα.

Σε αυτό το σημείο θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω από καρδιάς τον Επόπτη μου, Καθηγητή κ. Γεώργιο Φλουρή. Η διατριβή αυτή πραγματοποιήθηκε και ολοκληρώθηκε χάρη στις δικές του καίριες υποδείξεις, που άνοιξαν νέους δρόμους στη σκέψη μου. Η ενθάρρυνση και η υποστήριξη που μου έδωσε όλα αυτά τα χρόνια είναι για εμένα τα πολυτιμότερα δώρα. Επίσης ευχαριστώ τον Επίκουρο Καθηγητή κ. Αθανάσιο Βέρδη για τη βοήθειά του κυρίως σε μεθοδολογικά και άλλα δύσκολα επιστημονικά ζητήματα. Θεωρώ ότι είναι μεγάλη τιμή για εμένα το ότι η συμβουλευτική μου επιτροπή πλαισιώθηκε από τους Καθηγητές κ. Γεώργιο Σπανό και κ. Ιωάννη Χατζηγεωργίου. Ευχαριστίες οφείλω επίσης στο Αρσάκειο Σχολείο Ψυχικού και ιδιαίτερα στην ευγενέστατη βιβλιοθηκάρη, που για αρκετές εβδομάδες ανέχτηκε την παρουσία μου και διευκόλυνε την έρευνά μου στη βιβλιοθήκη του Σχολείου.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου την οικογένειά μου για τη συμπαράσταση και την υπομονή που επέδειξε όλο αυτό το διάστημα.

Βασιλική Μάστορη

Αθήνα 2019

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διατριβή μελετήθηκε ο τρόπος κατασκευής της εθνικής ταυτότητας των μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά την περίοδο μετά τον Εμφύλιο πόλεμο (δεκαετία του 1950) και μέχρι το 1992 (Συνθήκη του Μάαστριχτ για την ευρωπαϊκή ενοποίηση). Το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάστηκε στις μαθητικές παρελάσεις και στις εθνικές εορτές στο σχολείο, προκειμένου να αναδειχθούν όψεις του κρυφού προγράμματός τους και να εκτιμηθεί η συμβολή του στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας.

Το θεωρητικό μέρος αναφέρεται στις έννοιες του έθνους, της εθνοκεντρικής ιδεολογίας, των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της εθνικής ταυτότητας καθώς και στις εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας. Επίσης, στο θεωρητικό πλαίσιο παρουσιάζονται τα επίσημα αναλυτικά προγράμματα (έννοιες, ορισμοί, είδη, θεωρίες, λειτουργίες) και το κρυφό πρόγραμμα (του σχολείου γενικότερα και των σχολικών εθνικών εορτών και παρελάσεων ειδικότερα). Μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου αυτής επιχειρείται μια περιοδολόγηση της ελληνικής εκπαίδευσης βάσει των αλλαγών στα Αναλυτικά Προγράμματα και των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που έγιναν.

Αξιοποιήθηκαν ως ερευνητικά δεδομένα Φ.Ε.Κ. με Αναλυτικά Προγράμματα και Εγκυκλίους, κείμενα μαθητριών των Αρσακείων Σχολείων που δημοσιεύτηκαν με την ευκαιρία εθνικών επετείων στο σχολικό περιοδικό «Πολύμνια» από το 1954 έως το 1975, καθώς και φωτογραφίες και κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις αυτής της περιόδου.

Η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο οι σχολικές εθνικές εορτές και οι μαθητικές παρελάσεις συμβάλλουν στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών, που παρουσιάζεται στα συμπεράσματα.

Λέξεις – κλειδιά: έθνος, έθνος-κράτος, ιδεολογία, εθνικισμός, εθνότητα, εθνικότητα, εθνική ταυτότητα, εθνικές εορτές, παρελάσεις, κοινωνικές αναπαραστάσεις, αναλυτικό πρόγραμμα, κρυφό πρόγραμμα.

ABSTRACT

This doctoral thesis discusses the construction of national identity in the Greek primary education between the end of the Greek Civil War in the 1950s and the signing of the Treaty on European Union, known as the “Maastricht Treaty”, in 1992. Specifically, we present the role of school-centered ideological mechanisms, like celebrations, written assignments, rituals and parades. Within the historical context of this period, a review of Greek education ideologies is attempted, based on the changes in the curricula and the educational policies.

We discuss the concept of the nation from a historical and ideological perspective. We also review the ethnocentric ideology, the social representations of the national identity, and, finally, how national festivities can be used as the main mechanisms of building this identity. Further, we discuss the theories of curricula (concepts, definitions, types, theories, functions), before we delve into the theory of the hidden curricula.

Quantitative and qualitative data analysis of texts written by students of the Arsakeio Schools and published in the school magazine “Polymnia” between 1954 and 1975, qualitative analysis of texts of Official Curricula and Circulars, as well as photographs and cinematographic - video recordings from student parades, have explained how festivities have contributed to the construction of the national identity in primary schools.

Keywords: Nation, Nation – state, Ideology, Nationalism, Ethnicity, Nationality, Nationhood, National identity, National holidays, Parades, Social representations, Curriculum, Hidden program/curriculum.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	8
ΜΕΡΟΣ 1	
ΓΕΝΙΚΟ – ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
1.1. Δομή της εργασίας	15
1.2. Σκοπός της έρευνας – Ερευνητικά ερωτήματα	18
1.3. Ερευνητική μεθοδολογία	19
1.4. Περιορισμοί της έρευνας	23
ΜΕΡΟΣ 2	
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
Κεφάλαιο Α – Έθνος, εθνικισμός, εθνική ταυτότητα	
2.1. Ορισμός του έθνους	25
2.1.1. Εθνικιστική ιδεολογία - εθνικισμός: ορισμός και λειτουργίες	30
2.1.2. Οι μύθοι της εθνικότητας	35
2.2. Έθνος-κράτος, εκπαίδευση και καπιταλισμός: παράλληλες πορείες	39
2.3. Κοινωνικές αναπαραστάσεις στο έθνος-κράτος	45
2.4. Εθνική ταυτότητα: ορισμός και λειτουργίες της	49
2.4.1. Καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας στο σχολείο	53
2.4.2. Οι εθνικές εορτές στο σχολείο ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας	57
2.4.3. Οι μαθητικές παρελάσεις ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας	62
Κεφάλαιο Β – Αναλυτικά Προγράμματα	
2.5. Αναλυτικά προγράμματα - Έννοιες και ορισμοί	70
2.5.1. Σχολική γνώση και λειτουργίες των αναλυτικών προγραμμάτων	76
2.5.2. Είδη, τύποι και μορφές αναλυτικών προγραμμάτων	78
2.5.3. Θεωρίες αναλυτικών προγραμμάτων – κατηγορίες και είδη	85

2.5.4. Αναλυτικά προγράμματα και σχολικά εγχειρίδια	88
Κεφάλαιο Γ – Κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα	
2.6. Κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα – Ορισμός και χαρακτηριστικά	91
2.6.1. Λειτουργίες του κρυφού αναλυτικού προγράμματος του σχολείου	95
2.6.2. Λειτουργίες του κρυφού αναλυτικού προγράμματος των σχολικών εθνικών εορτών	99
Κεφάλαιο Δ – Ιστορικό πλαίσιο	
2.7. Ιστορικό πλαίσιο	103
2.7.1. Περιοδολόγηση της ελληνικής εκπαίδευσης βάσει των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών στα Αναλυτικά Προγράμματα από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992	114
ΜΕΡΟΣ 3	
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
3.1. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992	141
3.1.1. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1974	142
3.1.2. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από το 1974 μέχρι το 1992	149
3.2. Φωτογραφίες μαθητικών παρελάσεων (δεκαετία 1930 - 1992) – Περιγραφή, σχολιασμός και ανάλυση	169
3.3. Κινηματογραφικά - βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946 - 1995) – Περιγραφή	194
3.3.1. Κινηματογραφικά - βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946 - 1995) – Σχολιασμός και ανάλυση	228
3.4. Κείμενα του περιοδικού «Πολύμνια» της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (τεύχος 1, Οκτώβριος 1954 - τεύχος 181-182/42-43, Απρίλιος - Μάιος 1975)	234
3.4.1. Θεματικός κατάλογος των κειμένων του περιοδικού «Πολύμνια»	405
3.4.2. Ο εθνικός εαυτός και οι «άλλοι» - σχολιασμός και ανάλυση των μαθητικών κειμένων του περιοδικού «Πολύμνια»	417
3.5. Συμπεράσματα	428
ΜΕΡΟΣ 4	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Π.1. Αναλυτικά Προγράμματα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (1951-1989)	434

Π.2. Εγκύκλιοι για εθνικές εορτές στο σχολείο και μαθητικές παρελάσεις	449
Π.3 Ο «εθνικός εαυτός» και οι «άλλοι» – «η Ελλάδα ως χώρος και ως πρόσωπο»: πίνακες με λέξεις και φράσεις	457
Π.4 Κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946-1995) – Κατάλογος	489
BIBΛIOΓPAΦIA	
A. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ	496
B. ΕΝΤΥΠΗ	
I Ελληνόφωνη	501
II Αγγλόφωνη	511
III Γαλλόφωνη	517

ΜΕΡΟΣ 1 – ΓΕΝΙΚΟ – ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους το 1830 μέχρι σήμερα η ελληνική εθνική ταυτότητα απασχολεί ιστορικούς, εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και άλλους ερευνητές. Πληθώρα βιβλίων και μελετών έχουν γραφτεί γι' αυτήν¹. Όμως, πέρα απ' αυτούς, όλοι οι Έλληνες ενδιαφέρονται γι' αυτό το θέμα, καθώς συχνά διατυπώνονται απόψεις περί της «μοναδικότητας» του «ανάδελφου» ελληνικού έθνους, που ενίοτε συνοδεύονται από μια ρητή ή υπονοούμενη αίσθηση απειλής για την πιθανή απώλεια της ελληνικότητάς μας. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ανακινούν κατά καιρούς συναφή θέματα, ενώ τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης «παίρνουν φωτιά», κάθε φορά που κάποιος «επώνυμος» τολμάει να διατυπώσει «αιρετικές» απόψεις περί έθνους. Στους περισσότερους δεν αρέσει να αμφισβητείται η ελληνικότητά τους, είτε μένουν στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό. Οι Έλληνες της διασποράς γιορτάζουν τις εθνικές μας επετείους με παρελάσεις σε κεντρικές λεωφόρους μεγαλουπόλεων ξένων κρατών, ενώ τα παιδιά τους, μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς, χορεύουν ελληνικούς χορούς φορώντας τις τοπικές παραδοσιακές φορεσιές της (μακρινής) πατρίδας τους. Ωστόσο, τι είναι αυτό που κάνει τους Έλληνες να νιώθουν Έλληνες; Πώς δημιουργήθηκε αυτή η εθνική ταυτότητα; Ποιοι είναι οι κύριοι παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωσή της;

Η ανάπτυξη εθνικής συνείδησης και κατά συνέπεια η κατασκευή εθνικής ταυτότητας αποτελεί έναν από τους βασικούς σκοπούς της εκπαίδευσης, καθώς, σύμφωνα με το άρθρο 16 του Συντάγματος της Ελλάδας *«η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους, έχει ως σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών»*². Βλέπουμε ότι ήδη από τον θεμελιώδη νόμο του

¹Βλ. ενδεικτικά κάποιες διατριβές σχετικά με την ελληνική εθνική ταυτότητα: Διονάτος, Χ. (2004). "Greek pupils' awareness of their national and european identity". Σεραφείμ, Αικ. (2005). «Ευρωπαϊκή ενοποίηση και ελληνική πολιτισμική ταυτότητα: η ευρωπαϊκή πολιτική για τα ΜΜΕ και τον πολιτισμό». Γκόλια, Παρασκευή (2006). «Εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση στο ελληνικό δημοτικό σχολείο: ο ρόλος των σχολικών γιορτών». Μερίστα, Α. (2007). «Η κατασκευή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας από τους μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε συνθήκες πολυπολιτισμικότητας». Όλες από το Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, www.didaktorika.gr/eadd/

² Σύνταγμα της Ελλάδας, Άρθρο 16, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>

κράτους τονίζεται η σημασία της εκπαίδευσης για την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης των μαθητών, που σημαίνει ότι ο ρόλος που παίζει το σχολείο στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας αναγνωρίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα. Στο πνεύμα αυτό του Συντάγματος αναπτύσσεται η εκπαιδευτική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, συντάσσονται τα αναλυτικά προγράμματα και συγγράφονται τα σχολικά εγχειρίδια, προκειμένου να συμβάλουν στην υλοποίηση των παραπάνω σκοπών.

Είναι ευρύτερα αποδεκτό ότι *«το σχολείο είναι ο κατεξοχήν κοινωνικός θεσμός μέσα από τον οποίο μαζί με τη μετάδοση γνώσεων καλλιεργείται και αναπαράγεται η εθνική ταυτότητα των νέων γενεών»*³. Αυτό είναι γνωστό από πολύ παλιά, καθώς ανέκαθεν η εκπαίδευση στόχευε στην ενστάλαξη των ιδεωδών που αναφέρονται στην πατρίδα. Ήδη από την αρχαιότητα οι μικροί μαθητές μελετούσαν τα ομηρικά έπη. Σκοπός της μελέτης αυτής ήταν να ενστερνιστούν το παράδειγμα των ομηρικών ηρώων και το ίδιο ηρωικά να πολεμήσουν κι αυτοί για την πατρίδα τους, όταν παραστεί ανάγκη. Ακόμη και τότε, που η έννοια του έθνους ήταν διαφορετική από αυτήν που είναι σήμερα στο έθνος – κράτος, οι Έλληνες προσπαθούσαν να βρουν τις κοινές συνιστώσες που όριζαν την ελληνικότητά τους. Οι Αθηναίοι του 5^{ου} π.Χ. αιώνα ανέφεραν τη ρήση του Ηροδότου *«το ελληνικόν εόν όμαιμόν τε και ομόγλωσσον και θεών ιδρύματά τε κοινά και θυσίαι ήθεά τε ομότροπα»*, την οποία έχει υπέροχα αποδώσει στη νεότερη ελληνική ο Άγγελος Βλάχος ως εξής: *«υπάρχει και το ελληνικό έθνος από το ίδιο αίμα και με την ίδια γλώσσα μ' εμάς με το οποίο έχουμε κοινά ιερά των θεών και κοινές θυσίες και ήθη κοινά»*⁴. Στη νεότερη εποχή η επίσημη εκπαίδευση που παρέχεται από το κράτος έχει συστηματοποιήσει αυτή την προσπάθεια, ιδιαίτερα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Αυτό συμβαίνει επειδή *«η πρωτοβάθμια εκπαίδευση αντιπροσωπεύει τον κατεξοχήν χώρο αναπαραγωγής και διατήρησης της εθνικής ταυτότητας και της πολιτισμικής κληρονομιάς του έθνους στα νέα κοινωνικά*

³ Φραγκουδάκη, Α. – Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). «Τι είν' η πατρίδα μας; - Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση», Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια, σ. 13.

⁴ «Ηροδότου Ιστορία», (1971), Ουρανία 144, μετάφραση Άγγελου Βλάχου, εκδ. Γαλαξίας. Το περιστατικό που αναφέρει ο Ηρόδοτος συνέβη το καλοκαίρι του 479 π.Χ., λίγο πριν από τη μάχη των Πλαταιών. Οι Σπαρτιάτες, φοβούμενοι ότι οι Αθηναίοι θα αποδεχτούν τις προτάσεις του Μαρδόνιου για συμβιβασμό, απέστειλαν πρεσβεία στην Αθήνα, προκειμένου να πείσουν τους Αθηναίους να πολεμήσουν μαζί τους κατά των Περσών. Στη συζήτηση που έγινε στην Εκκλησία του Δήμου, οι Αθηναίοι χρησιμοποίησαν αυτή τη ρήση του Ηροδότου, προκειμένου να απαντήσουν στους Σπαρτιάτες ότι δεν θα δεχτούν τις προτάσεις των Περσών και θα πολεμήσουν εναντίον τους μαζί με τους υπόλοιπους Έλληνες.

υποκείμενα»⁵. Αυτό που παλαιότερα ήταν απλώς το ιδανικό της πατρίδας, στην εποχή της νεωτερικότητας εκφράζεται μέσα από το έθνος-κράτος και αντικατοπτρίζεται στην εθνική ταυτότητα των πολιτών του. Στην ουσία η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση αποτελεί το εργαλείο του έθνους-κράτους, το αμόνι όπου σφυρηλατείται η εθνική ταυτότητα των μαθητών και μελλοντικών πολιτών, καθώς σε αυτή τη βαθμίδα αρχίζει να δομείται η «εθνική γνώση» η οποία, σύμφωνα με τους Φλουρή – Πασιά (1997) «έχει ως σκοπό τη διατήρηση και την αναπαραγωγή του εθνικού πολιτισμού και της ιστορικής κληρονομιάς και διαμεσολαβείται κυρίως από τα γνωστικά αντικείμενα της Νεοελληνικής Γλώσσας, της Ιστορίας, της Γεωγραφίας, της Μελέτης Περιβάλλοντος, της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, τα οποία αντιστοιχούν στο 40% περίπου του αναλυτικού προγράμματος»⁶.

Εκκινώντας από αυτές τις δύο παραδοχές, η παρούσα διατριβή αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση κατασκευάζουν την εθνική τους ταυτότητα. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται η επίδραση του κρυφού προγράμματος, έτσι όπως αυτό διαφαίνεται μέσα από κείμενα μαθητών σχετικά με την πατρίδα, καθώς και μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις. Αυτή η επιλογή έγινε κυρίως επειδή το κρυφό πρόγραμμα είναι μία από τις όψεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας που έχουν λιγότερο ερευνηθεί⁷, καθώς η φανερή πλευρά, αυτή των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων και των σχολικών εγχειριδίων, έχει μελετηθεί από αρκετούς ερευνητές⁸. Επίσης, η χρονική περίοδος μετά τον ελληνικό εμφύλιο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ο λόγος περί έθνους τότε απέκτησε μεγαλύτερη

⁵ Φλουρή, Γ. – Πασιά, Γ., «Η παιδεία του πολίτη και η ευρωπαϊκή ενοποίηση – Προβληματισμοί για την Ελλάδα», στο Καζαμιάς, Α. – Πετρονικολός, Λ. (επιμ.) (2003). «*Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*», Αθήνα: Ατραπός, σ. 214.

⁶ Φλουρή, Γ. – Πασιά, Γ., «Ο εθνικός χαρακτήρας της σχολικής γνώσης και η ιδεολογία του “ευρωπαϊσμού”», στο Βάμβουκας, Μ. – Χουρδάκης, Α. (επιμ.) (1997). «*Η Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και Προοπτικές*», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 256.

⁷ Βλ. Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος – Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική διαπαιδαγώγηση», Αθήνα: Επίκεντρο. Κιρκινέ, Ε. (2014) «Γιορτές στο νηπιαγωγείο: η εθνική και θρησκευτική τους διάσταση: μια εθνογραφική μελέτη»,

<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/31805#page/1/mode/2up>

⁸ Βλ. ενδεικτικά: Φραγκουδάκη, Α. (1978). «Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία», Αθήνα: Θεμέλιο. Βρεττός, Γ. – Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα – Σχεδιασμός, αξιολόγηση, αναμόρφωση», Αθήνα. Φλουρή, Γ. (2000). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», (7^η έκδοση), Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη. Φλουρή, Γ. & Πασιά, Γ. (2007). «Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975 – 2005): μια κριτική προσέγγιση», στο Δ. Χαραλάμπους, (επιμ.), «*Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική, Παρελθόν – Παρόν και Μέλλον*», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 203 – 246.

σημασία και συχνά αποτέλεσε αιτία διώξεων πολλών πολιτών ως «αντεθνικώς δρώντων». Στις επόμενες (τουλάχιστον) τέσσερις δεκαετίες η εθνική ιδεολογία ήταν κυρίαρχη, οπότε τα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια γράφτηκαν προκειμένου να υπηρετήσουν τους σκοπούς της. Αυτά με τη σειρά τους επηρέασαν και σε μεγάλο βαθμό καθόρισαν το ανεπίσημο κρυφό πρόγραμμα, όσα οι μαθητές υιοθέτησαν στο επίπεδο των στάσεων και της συμπεριφοράς, ως αποτέλεσμα της σχολικής φοίτησης. Οι αλλαγές στα αναλυτικά προγράμματα και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν κατά την περίοδο που μελετάται απηχούν τα ιδεολογικά προτάγματα της εποχής τους. Η ανεύρεση αυτών των ιδεολογημάτων και πώς αυτά επηρέασαν την πορεία της ελληνικής εκπαίδευσης είναι ένας ακόμη από τους λόγους που συνέβαλαν στην επιλογή του θέματος της διατριβής αυτής, καθώς παρουσιάζουν ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον και πιστεύεται ότι δεν έχουν επαρκώς ερευνηθεί μέχρι στιγμής.

1.1. Δομή της εργασίας

Η εργασία αυτή ξεκινάει με το Θεωρητικό Μέρος, όπου παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες που χρησιμοποιήθηκαν για την επεξεργασία των δεδομένων στο ερευνητικό μέρος της:

- έθνος, εθνικισμός και έθνος-κράτος,
- κοινωνικές αναπαραστάσεις και εθνική ταυτότητα,
- αναλυτικά προγράμματα και
- κρυφό πρόγραμμα.

Το Πρώτο Κεφάλαιο αναφέρεται στο έθνος, την εθνικιστική ιδεολογία και το έθνος-κράτος. Παρουσιάζονται οι κυριότερες θεωρίες περί έθνους και εθνικισμού καθώς και σχετικά με τη δημιουργία του έθνους-κράτους, τη γέννηση και τις λειτουργίες του. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στις εθνοκεντρικές πρακτικές των εθνών-κρατών καθώς και στην εθνική λογική με την οποία αυτά λειτουργούν. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη δημιουργία του ελληνικού έθνους-κράτους και στον ρόλο της εκπαίδευσης σε αυτό. Αναφέρεται αδρομερώς η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι οποίες δημιουργούνται ως αποτέλεσμα των εθνοκεντρικών πρακτικών και αναδεικνύονται οι κυριότερες συλλογικές κοινωνικές αναπαραστάσεις περί έθνους που διαφαίνονται στην ελληνική κοινωνία κατά την περίοδο που ερευνάται (μετεμφυλιακή περίοδος, από το 1949 έως το 1992). Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι επικρατέστερες θεωρίες σχετικά με την εθνική ταυτότητα, τις λειτουργίες της και τους τρόπους με τους οποίους αυτή καλλιεργείται στο σχολείο και ιδιαίτερα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Σε αυτό το πλαίσιο μελετώνται οι εθνικές εορτές στο σχολείο και οι μαθητικές παρελάσεις ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας.

Το Δεύτερο Κεφάλαιο αναφέρεται στα αναλυτικά προγράμματα. Αρχικά γίνεται μια προσπάθεια ορισμού τους και αποσαφήνισης των διαφορών που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων μορφών αναλυτικών προγραμμάτων, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους. Στη συνέχεια παρουσιάζονται επιγραμματικά οι σημαντικότερες θεωρίες περί αναλυτικών προγραμμάτων και οι κατηγορίες τους, καθώς επίσης ο ρόλος της σχολικής γνώσης και οι λειτουργίες των αναλυτικών προγραμμάτων. Τέλος, γίνεται αναφορά στη σχέση μεταξύ αναλυτικών προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο παρουσιάζεται το κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα. Γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση της έννοιας και των ορισμών που έχουν δοθεί, ενώ ανιχνεύονται οι λειτουργίες του στο σχολείο. Το ερευνητικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος σε σχέση με την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα στις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις κατά την περίοδο που μελετάται.

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο οριοθετείται το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου (1949) ως τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992). Παρουσιάζονται τα σημαντικότερα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα εκείνων των χρόνων και στη συνέχεια επιχειρείται μια περιοδολόγηση της ελληνικής εκπαίδευσης, η οποία βασίζεται στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και τις αλλαγές στα αναλυτικά προγράμματα.

Στο Ερευνητικό Μέρος παρουσιάζονται αποσπάσματα κειμένων από Φ.Ε.Κ. αναλυτικών προγραμμάτων και εγκυκλίων της περιόδου 1952-1992, τα οποία αναφέρονται στο έθνος και την εθνική ταυτότητα. Η τεσσαρακονταετία αυτή επελέγη ως μια διακριτή ιστορική περίοδος, που αρχίζει με τα πρώτα βήματα της μετεμφυλιακής Ελλάδας και τελειώνει με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η οποία ορίζει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η εστίαση γίνεται στα ιδεολογικά προτάγματα που αναφαίνονται στον λόγο αυτών των αναλυτικών προγραμμάτων, προκειμένου να αναδειχθεί το ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά δημιουργήθηκαν και το οποίο επέβαλαν στην ελληνική κοινωνία.

Ωστόσο, επειδή η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας είναι μια πολυσύνθετη και πολυεπίπεδη διαδικασία, το ερευνητικό ενδιαφέρον αυτής της διατριβής εστιάζεται σε ορισμένες όψεις του κρυφού προγράμματος των σχολείων, όπως αυτό διαφαίνεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις αυτής της περιόδου. Προκειμένου να αναδειχθούν αυτές οι όψεις, στη συνέχεια του ερευνητικού μέρους περιγράφονται και αναλύονται φωτογραφίες και κινηματογραφικές – βιντεοσκοπημένες καταγραφές από μαθητικές παρελάσεις. Επίσης, αναλύεται το περιεχόμενο κειμένων που γράφτηκαν από μαθήτριες της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και αναφέρονται σε θέματα σχετικά με το έθνος και την πατρίδα. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Πολύμνια» των Αρσακείων σχολείων από το 1954 (τ. 1, Οκτώβριος 1954) έως το 1975

(τελευταίο τεύχος του περιοδικού / τ. 181-182/42-43, Απρίλιος – Μάιος 1975). Στο τέλος του ερευνητικού μέρους παρουσιάζονται τα τελικά συμπεράσματα και οι προτάσεις αυτής της διατριβής.

Ακολουθεί το παράρτημα, όπου παρατίθενται τα επίσημα εκπαιδευτικά κείμενα που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό ανάλυσης: τα Φ.Ε.Κ. με τα αναλυτικά προγράμματα και τις εγκυκλίους της περιόδου που μελετήθηκε. Επίσης, παρουσιάζονται οι πίνακες με τις λέξεις και τις φράσεις των μαθητικών κειμένων του περιοδικού «Πολύμνια» που αναδεικνύουν την εικόνα *«του εθνικού εαυτού»* και *«του άλλου»* καθώς και την *«εικόνα της πατρίδας ως χώρο και ως πρόσωπο»*. Στο τελευταίο μέρος του Παραρτήματος υπάρχει ένας κατάλογος με τα κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946-1995) που μελετήθηκαν, στον οποίο περιλαμβάνονται και οι συνδέσεις τους (links).

1.2. Σκοπός της έρευνας – Ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της διατριβής αυτής είναι να αναδείξει ορισμένες όψεις του κρυφού προγράμματος, όπως αυτές διαφαίνονται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις, προκειμένου να διαπιστωθεί αν αυτό συμφωνεί με τις επιδιώξεις του επίσημου αναλυτικού προγράμματος καθώς και ποια είναι η συμβολή του στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι τα παρακάτω:

1. Ποιες χρονικές περίοδοι διαμορφώνονται βάσει των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών στα Αναλυτικά Προγράμματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992;
2. Ποια είναι τα ιδεολογικά προτάγματα που κυριαρχούν κατά τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους, βάσει των κειμένων των επίσημων Αναλυτικών Προγραμμάτων;
3. Πώς τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα των Αναλυτικών Προγραμμάτων επηρεάζουν το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων; Υπάρχει συμφωνία των ιδεολογικών προταγμάτων των Αναλυτικών Προγραμμάτων με αυτά του κρυφού προγράμματος της αντίστοιχης περιόδου;
4. Πώς επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος, όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις;

1.3. Ερευνητική Μεθοδολογία

Στο πλαίσιο αυτής της διατριβής χρησιμοποιήθηκε συνδυασμός ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων έρευνας, προκειμένου να διερευνηθούν τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα.

Το υλικό ανάλυσης αποτελείται από δύο διαφορετικά είδη τεκμηρίων: γραπτά κείμενα και οπτικοακουστικό υλικό (φωτογραφικό υλικό και κινηματογραφικά τεκμήρια / βίντεο από μαθητικές παρελάσεις). Τα κείμενα που αναλύονται προέρχονται από δύο πηγές:

- α) αποσπάσματα κειμένων από αναλυτικά προγράμματα και άλλα επίσημα κείμενα (Εγκυκλίους) της περιόδου που μελετάται (1951-1992), τα οποία αναφέρονται στο έθνος και την εθνική ταυτότητα και
- β) κείμενα που έγραψαν μαθήτριες του Δημοτικού των Αρσακείων Σχολείων καθώς και εκπαιδευτικοί και θεσμικοί εκπρόσωποι του ελληνικού κράτους, τα οποία δημοσιεύθηκαν στο σχολικό περιοδικό «Πολύμνια» από το πρώτο (τεύχος 1, Οκτώβριος 1954) έως το τελευταίο τεύχος του (τεύχος 181-182/42-43, Απρίλιος – Μάιος 1975). Το συγκεκριμένο σχολικό περιοδικό επιλέχθηκε επειδή ήταν το μοναδικό που κατέστη δυνατό να βρεθεί στο σύνολο των τευχών του στη Βιβλιοθήκη των Αρσακείων Σχολείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, όπου υπάρχει πλούσιο υλικό⁹.

Η ερευνητική μέθοδος που εφαρμόστηκε σε όλα τα υπό μελέτη κείμενα είναι η ανάλυση περιεχομένου (content analysis). Η μέθοδος αυτή επελέγη κυρίως λόγω της δυνατότητας που παρέχει για αξιοποίηση και ερμηνεία ποιοτικών δεδομένων. Ειδικότερα στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, η ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητικό εργαλείο, για να διερευνηθεί η ύπαρξη συγκεκριμένων ιδεολογημάτων στα κείμενα που μελετήθηκαν. Αξιοποιήθηκε έτσι η άποψη του Berelson, ο οποίος θεωρεί ότι αυτή η μέθοδος προσφέρεται για τη μελέτη των απόψεων ή των αντιλήψεων ενός ατόμου

---

⁹ Η «Εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία» ιδρύθηκε το 1836 με κύριο στόχο της την εκπαίδευση των κοριτσιών. Το πρώτο «Παρθεναγωγείο» της άρχισε τη λειτουργία του το 1837. Βλ. «Η εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία – Αρσάκεια–Τοσίτσεια Σχολεία, 1836-1996, Εκατόν εξήντα χρόνια παιδείας», Αθήνα 1996, σσ. 12-13.

ή μιας ομάδας ατόμων¹⁰. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο I. De Sola Pool, ο οποίος πιστεύει ότι η ανάλυση περιεχομένου «είναι ιδανική για τη μελέτη νοημάτων και σημειωτικών σχέσεων που περιέχονται σε γραπτό ή προφορικό λόγο»¹¹. Με βάση αυτή τη λογική, η χρήση της ανάλυσης περιεχομένου οδήγησε στα συμπεράσματα που παρατίθενται στο τέλος του ερευνητικού μέρους αυτής της διατριβής.

Το οπτικοακουστικό υλικό, που αποτελεί το δεύτερο είδος τεκμηρίων που αναλύεται, χρονολογείται από τη δεκαετία του 1930 έως το 1995. Η χρήση φωτογραφικών ντοκουμέντων (photographic essay) και κινηματογραφικών - βιντεοσκοπημένων ταινιών από μαθητικές παρελάσεις που διεξήχθησαν από τη δεκαετία του 1950 μέχρι την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα μπορεί να αναχθεί σε κοινωνιολογική ανάλυση βάσει της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Οι παλιές σχολικές φωτογραφίες που υπάρχουν είτε σε ιδιωτικές συλλογές είτε σε αρχεία και βιβλιοθήκες είναι πλέον προσβάσιμες σε μεγάλο βαθμό μέσω της ψηφιοποίησής τους και της διαθεσιμότητάς τους στο διαδίκτυο. Ήδη έχουν αρχίσει οι ιστορικοί και οι κοινωνιολόγοι να τις χρησιμοποιούν ευρύτατα ως εργαλείο για την προσέγγιση του παρελθόντος. Πολλές πλευρές του κρυφού προγράμματος μπορούν να αποκαλυφθούν μέσα από αυτές. Υπάρχουν δύο σημαντικά σημεία που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στην έρευνά μας: α) οι χρήσεις αυτών των φωτογραφιών και β) το γεγονός ότι αξιοποιούνται επίσης ψηφιοποιημένα αρχεία κινούμενης εικόνας. Μια τέτοια αξιοποίηση, εξαιτίας της ίδιας της οντολογίας των ψηφιοποιημένων αρχείων μπορεί να οδηγήσει, σύμφωνα με τον Baudrillard (1983)¹², σε έναν αναπτυσσόμενο κόσμο εικόνων, σε έναν «υπερ-ρεαλιστικό κόσμο των μέσων που αποτελείται από αντίγραφα των αντιγράφων» (*“hyperreal” media world of copies of copies*). Αυτή η παρατήρηση του Baudrillard προσομοιάζει με τις αναφορές στη «συλλογική συνείδηση», την οποία επισημαίνει ο Durkheim. Πιο συγκεκριμένα, ο Durkheim όρισε τη συλλογική συνείδηση ως «το σύνολο των πεποιθήσεων και των αισθημάτων που είναι κοινά στον μέσο όρο των μελών της ίδιας κοινωνίας και σχηματίζουν

¹⁰ Berelson, B. (1971). “Content Analysis in Communication Research” (2nd ed.) New York: The Free Press, όπως αναφέρεται στο Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος – Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση», Αθήνα: Επίκεντρο, σ. 33.

¹¹ De Sola Pool, I. (1959). “Trends in Content Analysis”, Urbana University: Illinois Press, όπως αναφέρεται στο Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος...», ό.π., σ. 33.

¹² Baudrillard, J. (1983). “The precession of simulacra” στο: *Art and Text*, N° 11, September, 1983, σ. 3-47.

ένα ανεξάρτητο σύστημα»¹³. Σύμφωνα με τη θέση αυτή, οι φωτογραφίες μπορούν να θεωρηθούν ως μέσα που συμβάλλουν στη δημιουργία της συλλογικής συνείδησης. Σχετικά με την κατανόηση και τη χρήση των ιστορικών φωτογραφιών ο Sekula θέτει τα παρακάτω ερωτήματα: «Πώς η ιστορική και κοινωνική μνήμη διατηρείται, μεταβάλλεται, περιορίζεται και διαγράφεται από τις φωτογραφίες;»¹⁴. Με βάση αυτά τα ερωτήματα, μπορούμε να οδηγηθούμε στους λόγους για τους οποίους, για παράδειγμα, στη Σοβιετική Ένωση κατά τη σταλινική περίοδο συχνά «εξαφανίζονταν» από φωτογραφίες πρόσωπα που δεν ήταν πλέον αρεστά στο καθεστώς. Διαμορφωνόταν, δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο μια διαφορετική πραγματικότητα από αυτήν που είχε αρχικά καταγραφεί από τον φακό. Ίσως να ήταν και αυτό κάτι που συνυπολόγισε ο Sekula, όταν σημείωνε ότι «η φωτογραφία κατασκευάζει ένα φανταστικό κόσμο και τον περνάει ως πραγματικότητα»¹⁵. Στο ερώτημα περί ιστορικής μνήμης αναφέρεται και ο Margolis (1999), όταν σχολιάζει το όνομα «Αμερικανική Μνήμη» (American Memory) του ψηφιακού αρχείου της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου (από όπου ανέσυρε μεγάλο μέρος του υλικού που ανέλυσε). Το ερώτημα που θέτει είναι: «Ποια είναι αυτή η μνήμη;»¹⁶.

Στην παρούσα διατριβή γίνεται προσπάθεια να εντοπιστεί αυτή η ιστορική μνήμη και να ανιχνευθεί αν και κατά πόσο οι φωτογραφίες των μαθητικών παρελάσεων συμβάλλουν στην κατασκευή ενός φανταστικού κόσμου, με τα σύμβολα και τα μηνύματα που φέρουν. Σύμβολα και μηνύματα τα οποία είναι μεν πραγματικά, με την έννοια ότι απηχούν μια κοινωνική πραγματικότητα της συγκεκριμένης περιόδου, ωστόσο η επαναλαμβανόμενη χρήση τους αποδίδει σε αυτά άλλες διαστάσεις, μεγαλύτερη ισχύ ή ακόμη και παγκοσμιότητα. Έχοντας υπόψη αυτά τα ζητήματα, αξιοποιήθηκε η

¹³«Κοινωνιολογία - Γ' Γενικού Λυκείου, Βιβλίο Μαθητή», <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C109/67/540,1949/>

¹⁴ Sekula, A. (1983). "Photography between labor and capital", in Benjamin H.D. Buchloh & Robert Wilkie (Eds.) *Mining photographs and other pictures: a selection from the negative archives of Shedden Studio, Glace Bay, Cape Breton, 1948-1968*, Halifax, Nova Scotia: The Press of the Nova Scotia College of Art and Design, σ. 193.

¹⁵ ό.π., σ. 195.

¹⁶ Margolis, E. (2000). "Class Pictures: Representations of Race, Gender and Ability in a Century of School Photography", in *Visual Sociology (Vol. 14 No. 1-2, 1999)*, pp. 7-38.

μεθοδολογία που χρησιμοποιεί ο Margolis (1999) στο έργο του: *“Class Pictures: Representations of Race, Gender and Ability in a Century of School Photography”*. Σε αυτό το έργο ο Margolis εξετάζει ομαδικές φωτογραφίες μαθητών από αμερικανικά δημόσια σχολεία της περιόδου 1880 – 1940, προκειμένου να αναδειχθούν οι αναπαραστάσεις της φυλής, του γένους και των φυσικών ικανοτήτων. Σύμφωνα με τον Margolis, *«από κριτική άποψη, οι σχολικές φωτογραφίες μπορούν να ειδωθούν ως ιστορικά αρχεία κάποιων στοιχείων του κρυφού προγράμματος. Οι φωτογραφίες δείχνουν σώματα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, φύλου, ηλικίας και σωματικής διάπλασης, τα οποία είναι τοποθετημένα στον χώρο ενός συγκεκριμένου περιβάλλοντος. Ως κοινωνικοί επιστήμονες, ιστορικοί και εκπαιδευτικοί, μεταφράζουμε αυτές τις ορατές σχέσεις ως αναπαραστάσεις των κοινωνικών σχέσεων που έχουν γίνει αντικείμενο μάθησης, [...] συμπεραίνουμε ότι οι εικόνες δεν δημιουργήθηκαν τυχαία αλλά “στήθηκαν” με προσοχή, ανάλογα με τις συμβάσεις των αναπαραστάσεων ως συμβολικές αναπαραστάσεις τέτοιου είδους κοινωνικών ποιοτήτων και άλλων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται: η τάξη, η πειθαρχία, η καθαρότητα, η ισότητα, ο πατριωτισμός και η υπερηφάνεια για την κοινότητα και η σταθερότητα»* (Margolis, 1999, ό.π., σ. 4). Ο Margolis κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτές οι φωτογραφίες παρουσιάζουν σημαντικά κενά και *«ιστορικές αμνησίες»* (“historical amnesias”) καθώς και ότι συμβάλλουν στην αναπαραγωγή εικόνων ιεραρχίας και εξουσίας. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Margolis, χρησιμοποιήσαμε παλιές φωτογραφίες από μαθητικές παρελάσεις σχολείων από διάφορα μέρη της Ελλάδας, προκειμένου να εντοπίσουμε όψεις του κρυφού προγράμματος. Τις αντιμετωπίσαμε ως κοινωνικά κατασκευάσματα και χρησιμοποιήσαμε για την ανάλυσή τους τεχνικές που έχουν αναπτυχθεί σε διάφορους τομείς, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η λογοτεχνική κριτική, η θεωρία και η κριτική της τέχνης, η σημειολογία, η εθνογραφία, η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης και η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Πηγές του υλικού προς ανάλυση είναι: α) τα αρχεία των Αρσακείων Σχολείων για τα κείμενα του σχολικού περιοδικού «Πολύμνια», β) το διαδίκτυο για τα Φ.Ε.Κ. με τα αναλυτικά προγράμματα και τις εγκυκλίους καθώς και για τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας, καθώς και τα ψηφιοποιημένα αρχεία της ΕΡΤ (ert-archives.gr), από όπου ανακτήθηκαν τα αποσπάσματα βιντεοσκοπημένων - κινηματογραφημένων μαθητικών παρελάσεων.

1.4. Περιορισμοί της έρευνας

Στην προσπάθεια για την ανεύρεση του ερευνητικού υλικού υπήρξαν αρκετές δυσκολίες. Καθώς ο μαθητικός τύπος της περιόδου που μελετήθηκε δεν έχει ψηφιοποιηθεί στο μεγαλύτερο μέρος του, αναγκαστικά η έρευνα περιορίστηκε στο προσβάσιμο υλικό. Γι' αυτόν τον λόγο αξιοποιήθηκε το σχολικό περιοδικό «Πολύμνια» των Αρσακείων Σχολείων: ήταν το μοναδικό μαθητικό έντυπο του οποίου όλα τα τεύχη βρίσκονταν στη Βιβλιοθήκη του Αρσακείου Ψυχικού. Για αρκετές εβδομάδες ένα-ένα τα τεύχη κατέβηκαν από τα σκονισμένα ράφια και μελετήθηκαν, προκειμένου να εντοπιστούν τα κείμενα που αναφέρονταν στις έννοιες που ενδιέφεραν τη συγκεκριμένη διατριβή (έθνος, πατρίδα, Ελλάδα). Στη συνέχεια αντιγράφηκαν σε φορητό υπολογιστή, προκειμένου να αποτελέσουν μέρος του προς ανάλυση υλικού. Σίγουρα υπάρχουν και άλλα κείμενα δημοσιευμένα στον μαθητικό τύπο εκείνης της περιόδου, ωστόσο όλα τα τεύχη ενός περιοδικού δεν υπήρχε δυνατότητα να βρεθούν και να μελετηθούν. Έτσι, αναγκαστικά, τα συμπεράσματα που εξάγονται περιορίζονται στο υλικό αυτό, το οποίο ωστόσο θεωρείται ενδεικτικό για το συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτικό συγκείμενο της περιόδου που μελετήθηκε, καθώς καλύπτει μια ολόκληρη εικοσαετία (Οκτώβριος 1954 – Μάιος 1975).

Η ανεύρεση των κειμένων της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής της περιόδου από το 1950 και μετά ήταν σχετικά πιο εύκολη, καθώς το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο έχει ψηφιοποιήσει όλα τα αναλυτικά προγράμματα από το 1889 έως το 1989. Από την ιστοσελίδα του ανασύρθηκαν όλα τα Φ.Ε.Κ. της περιόδου που μελετήθηκαν στην παρούσα διατριβή. Οι εγκύκλιοι που χρησιμοποιήθηκαν βρέθηκαν είτε στο διαδίκτυο είτε σε έντυπη βιβλιογραφία. Το κριτήριο για την επιλογή των γραπτών τεκμηρίων που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αποκλειστικά και μόνο το θέμα τους και πιο συγκεκριμένα οι αναφορές τους σε έθνος, πατρίδα, Ελλάδα, εθνική διαπαιδαγώγηση. Με βάση αυτό το κριτήριο θεωρείται ότι τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την ποιοτική και την ποσοτική επεξεργασία των δεδομένων απαντούν με εγκυρότητα στα αντίστοιχα ερευνητικά ερωτήματα.

Μεγάλο μέρος του φωτογραφικού υλικού καθώς και των βιντεοσκοπημένων / κινηματογραφικών τεκμηρίων επίσης ανασύρθηκε από το διαδίκτυο. Τα ψηφιακά αρχεία της ΕΡΤ αποτελούν πολύτιμη πηγή αρχειακού υλικού, το οποίο σε μεγάλο βαθμό ακόμη

δεν έχει επαρκώς αξιοποιηθεί. Για κάποια διαστήματα οι σύνδεσμοι (links) που επιτρέπουν την πλήρη λειτουργία αυτών των τεκμηρίων (με ήχο και εικόνα) ήταν ανενεργοί (για παράδειγμα, όταν είχε κλείσει η ΕΡΤ). Αργότερα ενεργοποιήθηκαν και πάλι, ωστόσο κάποιες φορές δεν λειτουργούν κανονικά. Αυτός είναι επίσης ένας ακόμη λόγος για τον οποίο γίνεται λεπτομερειακή περιγραφή κάθε βιντεοσκοπημένου τεκμηρίου που χρησιμοποιήθηκε. Η σημειωτική ανάλυση που έγινε στα οπτικά τεκμήρια πιστεύεται ότι αποτελεί την πλέον πρόσφορη μέθοδο ανάλυσης για τις ανθρωπιστικές επιστήμες, καθώς οδηγεί σε πολλαπλές αναγνώσεις. Η εξαγωγή των συμπερασμάτων έγινε σύμφωνα με το πλαίσιο που ορίζει η θεωρητική θεμελίωση της παρούσας διατριβής. Πιθανώς η ερμηνεία τους μέσα από ένα άλλο θεωρητικό πλαίσιο να οδηγούσε σε διαφορετικά συμπεράσματα, αλλά αυτό αποτελεί έργο που θα μπορούσε να αναλάβει κάποιος μελλοντικός ερευνητής της ιστορίας της εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Η χρονική περίοδος που μελετήθηκε οριοθετήθηκε χρονικά από δύο σημαντικά πολιτικά ορόσημα για την Ελλάδα: το τέλος του εμφυλίου πολέμου και τα πρώτα χρόνια της μετεμφυλιακής περιόδου από τη μια και τη συνθήκη του Μάαστριχτ για την ευρωπαϊκή ενοποίηση από την άλλη. Έτσι, τα συμπεράσματα που εξάγονται αναφέρονται στη συγκεκριμένη περίοδο. Οι διαδικασίες διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας στη μετά Μάαστριχτ εποχή ίσως αποτελέσουν το αντικείμενο επόμενης εργασίας.

ΜΕΡΟΣ 2 - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο Α – Έθνος, εθνικισμός, εθνική ταυτότητα

2.1. Ορισμός του έθνους

Στα ομηρικά χρόνια η λέξη «έθνος» είχε την έννοια του πλήθους, του συνόλου ζώων: «έθνεα μελισσάων¹⁷, μυιάων έθνεα»¹⁸ ή ανθρώπων: «Αχαιών έθνος¹⁹, Λυκίων μέγα έθνος»²⁰, ενώ δήλωνε επίσης το σύνολο των νεκρών: «έθνεα νεκρών»²¹. Στον Πίνδαρο (5^{ος} αι. π.Χ.) το «έθνος» απέδιδε επίσης την έννοια του γένους, της φυλής και της οικογένειας²². Σήμερα ο όρος αυτός σημαίνει: «σύνολο ανθρώπων που γίνονται αντιληπτοί από τους ίδιους και από τους άλλους ως ομοιογενές σύνολο, καθώς συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς κοινής καταγωγής και ιστορικό παρελθόν, κοινά στοιχεία πολιτισμού, κοινά ιδανικά και πολλές φορές κοινή γλώσσα και θρησκεία, ενώ παράλληλα έχουν συνείδηση της διαφοράς τους από τα άλλα ανάλογα σύνολα ανθρώπων»²³. Σε αυτόν τον ορισμό αναφέρονται τα κύρια συστατικά του έθνους: η αίσθηση του συνανήκειν σε μια κοινότητα και της διαφοράς από άλλες ανάλογες κοινότητες, η κοινή γλώσσα, θρησκεία, ιστορία, καταγωγή/ εντοπιότητα, ο κοινός πολιτισμός και τα κοινά ιδανικά.

Ωστόσο, πέρα από τους ορισμούς που αναφέρουν τα λεξικά, διάφοροι μελετητές έχουν δώσει κατά καιρούς ποικίλους ορισμούς για το έθνος. Ο Max Weber θεωρεί ότι «έθνος είναι μία κοινότητα συναισθήματος που θα μπορούσε επαρκώς να εκφραστεί με δικό της κράτος. Ως εκ τούτου, έθνος είναι μια κοινότητα που φυσιολογικά τείνει να παραγάγει το δικό της κράτος»²⁴. Ο ορισμός αυτός εστιάζει στη βουλευσιαρχική όψη της έννοιας «έθνος» καθώς και στην επιθυμία για δημιουργία εθνικού κράτους. Ο Benedict Anderson ορίζει το έθνος ως «μια φαντασιακή πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και

¹⁷ Ομήρου Ιλιάδα Β87.

¹⁸ Ομήρου Ιλιάδα Β469.

¹⁹ Ομήρου Ιλιάδα Ρ552.

²⁰ Ομήρου Ιλιάδα Μ330.

²¹ Ομήρου Οδύσσεια λ34.

²² Liddel & Scott (1902). «Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης – Ανέστη Κωνσταντινίδου», τ. Β', Αθήνα: εκδ. Κωνσταντινίδου, σ. 22.

²³ Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Αθήνα: εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., σ. 558.

²⁴ Weber, M. (1970). "Structures of Power", στο: Gerth, H.H. & Wright Mills, C. (eds.), *From Max Weber*, London, p. 176, στο Λέκκας, Π. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία: Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία», Αθήνα: ΕΜΝΕ-Μνήμων, σ. 89.

ταυτόχρονα κυρίαρχη»²⁵, δίνοντας έναν ορισμό βασισμένο περισσότερο σε ψυχαναλυτικούς - Λακανικούς όρους. Ο Gellner θεωρεί ότι «*δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν, και μόνο εάν, μοιράζονται τον ίδιο πολιτισμό, όπου πολιτισμός με τη σειρά του σημαίνει ένα σύστημα ιδεών, συμβόλων, συνειρμών και τρόπων συμπεριφοράς και επικοινωνίας. Δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν, και μόνο εάν, αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον ως μέλος του ίδιου έθνους*»²⁶. Στην ουσία ο Gellner δίνει δύο ορισμούς, οι οποίοι βασίζονται ο μὲν πρώτος σε πολιτισμικά και ο δεύτερος σε βουλευσιαρχικά στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει ότι «*αυτό που τους μετατρέπει σε έθνος είναι η αλληλοαναγνώρισή τους ως συντρόφων τέτοιου τύπου και όχι άλλοι κοινοί χαρακτήρες, όποιοι και αν είναι αυτοί, οι οποίοι χωρίζουν την κατηγορία από τα μη μέλη*»²⁷. Σε αυτόν τον ορισμό η έμφαση δίνεται στην πρόθεση και την αντίληψη του ατόμου σχετικά με την εθνικότητά του, στοιχείο που παρουσιάζεται και στον ορισμό του Anderson.

Ο Ψυρούκης προσδιορίζει το έθνος ως μια «*κοινότητα ανθρώπων που συγκροτείται από δυναμικές σχέσεις*», δηλαδή από «*κοινότητα γλώσσας, εδάφους, οικονομικής ζωής και ψυχοσύνθεσης πολιτισμού*»²⁸. Είναι μια πιο «πρακτική – οικονομική» θεώρηση του έθνους, καθώς σε αυτόν τον ορισμό δίνεται έμφαση όχι μόνο στα υποκειμενικά / βουλευσιαρχικά στοιχεία (ψυχοσύνθεση πολιτισμού) αλλά και στην αντικειμενική οικονομική πραγματικότητα με εμφανείς τις επιρροές της μαρξιστικής αντίληψης περί οικονομικής - παραγωγικής βάσης και ιδεολογικού εποικοδομήματος της κοινωνίας.

Η Ψαρρού αναφέρει ότι στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει η τάση το έθνος να ορίζεται ως «*εθνότητα περιχαρακωμένη και αναγνωρισμένη εντός ενός κράτους*» και παραθέτει τον ορισμό του Hastings για τις εθνότητες και τα έθνη: η εθνότητα, γράφει, «*είναι μια ομάδα ανθρώπων με κοινή πολιτισμική ταυτότητα και καθομιλούμενη γλώσσα. Συνιστά το κύριο διαχωριστικό στοιχείο σε όλες τις προεθνικές κοινωνίες αλλά και μπορεί να επιβιώσει ως ισχυρή υποδιαίρεση με δική της αφοσίωση εντός εγκαθιδρυμένων εθνών*». Στον ορισμό του Hastings το έθνος αναφέρεται ότι «*είναι μια περισσότερο συνειδητή*

²⁵ Anderson, B. (2006). "Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism", (1st ed. 1983), London – New York: Verso, σ. 6.

²⁶ Gellner, E. (1992). «Έθνη και Εθνικισμός», μτφ. Δ. Λαφαζάνη, Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια, σ. 23.

²⁷ Gellner, E. (1992). «Έθνη και Εθνικισμός», ό.π., σσ. 23-24.

²⁸ Ψυρούκης, Ν. (1980). «Ο Νεοαποικισμός», Αθήνα: Επικαιρότητα, όπως αναφέρεται στο Σεραφετινίδου, Μ. (2002). «Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία», Αθήνα: Gutenberg, σ. 336.

κοινότητα απ' ό,τι η εθνότητα. Σχηματίζεται από μια ή περισσότερες εθνότητες, έχει δική του γραφή και ανάγνωση, και κατέχει ή αξιώνει το δικαίωμα σε μια πολιτική ταυτότητα και αυτονομία ως λαός, συγχρόνως με τον έλεγχο μιας συγκεκριμένης επικράτειας»²⁹. Εντοπίζει, δηλαδή, την κύρια διαφορά μεταξύ εθνότητας και έθνους στον βαθμό συνειδητότητας των μελών τους καθώς και στην επιθυμία του έθνους για συγκρότηση δικού του κράτους. Στη συνέχεια ο Hastings παρουσιάζει τις διαφορές μεταξύ εθνότητας και έθνους: «Αυτό που διαφοροποιεί τα έθνη και τις εθνότητες είναι μια επίσημη γλώσσα, η προσδιορισμένη πατρίδα (επικράτεια), η μαζικότητα, η κοινή οικονομία και τα νομικά κατοχυρωμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις»³⁰. Αξιοσημείωτη είναι η ομοιότητα αυτού του ορισμού με εκείνον του Weber ως προς την επιθυμία για αυτόνομη πολιτική ύπαρξη και αυτοδιάθεση του έθνους μέσα στην επικράτειά του. Τα πρώτα ίχνη αυτής της επιθυμίας ανιχνεύονται στον 17^ο αιώνα, στη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648), η οποία, όπως αναφέρει η Σεραφετινίδου (2002), «εγκαινίασε μια νέα πολιτική τάξη πραγμάτων διά της διακηρύξεως του αξιώματος περί “εδαφικής κυριότητας” των κρατών, που κατ' ουσίαν καθιέρωνε το αποκλειστικό δικαίωμα κάθε κράτους να κυβερνά – δηλαδή να ασκεί εξουσία - εντός της επικράτειάς του και να διαχειρίζεται τις εσωτερικές και εξωτερικές του υποθέσεις χωρίς έξωθεν παρεμβάσεις»³¹. Πράγματι, στα τέλη του 17^{ου} αιώνα ανιχνεύονται οι πρώτες ενδείξεις της ανάδυσης εθνικών κρατών στη νεότερη ιστορία. Ωστόσο, χρειάστηκε άλλος ένας αιώνας περίπου, καθώς η βιομηχανική επανάσταση και οι νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που αυτή δημιούργησε, συνέβαλαν καθοριστικά στη δημιουργία αυτών των κρατών. Εκείνη την περίοδο εμφανίζεται στην Ευρώπη η τάση συγκέντρωσης όλων των ομοεθνών σε ένα κράτος και αρχίζει να διαδίδεται η αρχή των εθνοτήτων: σύμφωνα με αυτήν, «πληθυσμοί που ανήκουν στο ίδιο έθνος έχουν δικαίωμα να ιδρύσουν ενιαίο κράτος και πληθυσμοί έθνους διαφορετικού από εκείνο που αποτελεί την πλειονότητα των κατοίκων ενός κράτους έχουν το δικαίωμα να αποσχιστούν. Τα όρια του κράτους πρέπει να συμπίπτουν με τα όρια του έθνους»³². Ο πρώτος που αναφέρθηκε στην

²⁹ Hastings, A. (1997). “The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism”, Cambridge University Press, όπως αναφέρεται στο Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», Αθήνα: Gutenberg, σ. 163.

³⁰ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», Αθήνα: Gutenberg, σ. 162.

³¹ Σεραφετινίδου, Μ. (2002). «Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία», Αθήνα: Gutenberg, σ. 310.

³² «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου», <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C105/65/517,1891/>

αρχή των εθνοτήτων ήταν ο Ιταλός πολιτικός Giuseppe Mazzini, μέλος του κινήματος των Καρμπονάρων και πρωτεργάτης του επαναστατικού κινήματος για ελεύθερη, ανεξάρτητη και ενιαία Ιταλία. Αυτός θεωρούσε τον πατριωτισμό ως καθήκον και την αγάπη για την πατρίδα ως θεία αποστολή, καθώς πίστευε ότι η πατρίδα είναι «*το σπίτι όπου μας τοποθέτησε ο Θεός, ανάμεσα σε αδελφούς και αδελφές, που συνδέονται με εμάς με τους οικογενειακούς δεσμούς μιας κοινής θρησκείας, ιστορίας και γλώσσας*»³³. Στις απόψεις αυτές του Mazzini είναι εμφανής η επίδραση του γερμανικού ιδεαλισμού και ιδιαίτερα του Fichte, ο οποίος πίστευε ότι το έθνος υπήρχε πάντα, ανεξάρτητα από το τι αισθάνονταν οι άνθρωποι. Πιο συγκεκριμένα, ο Fichte ανέφερε πως «*τα πρώτα, τα γνήσια και αληθινά εσωτερικά σύνορα των κρατών είναι, αναμφίβολα, τα εσωτερικά σύνορα των ανθρώπων. Όλοι όσοι μιλούν την ίδια γλώσσα συνδέονται μεταξύ τους με ένα πλήθος αόρατων δεσμών από την ίδια τη φύση, πράγμα που συνέβαινε πολύ πριν αρχίσει οποιαδήποτε ανθρώπινη δραστηριότητα, καταλαβαίνουν ο ένας τον άλλον και έχουν τη δύναμη να αλληλοκαταλαβαίνονται όλο και πιο καθαρά και αποτελούν εκ φύσεως ένα ενιαίο και αδιάσπαστο σύνολο. [...] Από αυτά τα εσωτερικά σύνορα, που χαράσσονται από την πνευματική φύση του ανθρώπου καθεαυτού, προκύπτει ως συνέπεια η διαμόρφωση των εξωτερικών συνόρων*»³⁴. Αυτές οι απόψεις του Fichte ουσιαστικά αποτελούν τη βάση του γερμανικού ιδεαλισμού, που διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό την εθνικιστική ιδεολογία και τους μύθους περί εθνικότητας στην Ευρώπη, οι οποίοι παρουσιάζονται εκτενέστερα στις επόμενες σελίδες αυτής της διατριβής.

Εκείνη την περίοδο, σύμφωνα με τους Βερέμη και Κολιόπουλο (2006)³⁵, οι οποίοι μελετούν την περίοδο της γένεσης του νέου ελληνικού κράτους, «*οι όροι “γένος” και “έθνος” έχουν γενικά θεωρηθεί πως εξηγούν τη σχέση μεταξύ των Ελλήνων και των αλλόγλωσσων αλλά ομόδοξων και συνοίκων των Ελλήνων χριστιανών*». Η Σιγανού σημειώνει ότι κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας «*το “Millet-i-Rum” ή “Ρωμαίικο γένος”, όπως μεταφραζόταν επίσημα στα ελληνικά, αποτελούσε από το 18^ο αιώνα την κατηγορία στην οποία η Πύλη κατέτασσε το σύνολο των ορθόδοξων χριστιανών*

³³ https://en.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Mazzini

³⁴ «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου», <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C105/65/517,1891/>

³⁵ Βερέμης, Θ. - Κολιόπουλος, Γ. (2006). «Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια - Από το 1821 μέχρι σήμερα», Αθήνα: Gutenberg, σ. 69.

της αυτοκρατορίας, οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από τη δικαιοδοσία του ελληνόφωνου Οικουμενικού Πατριάρχη (*Rum Milletbashi*)»³⁶. Σε αυτή την περίπτωση ήταν η θρησκεία και όχι η καταγωγή ή η εντοπιότητα που όριζε σε ποιο έθνος ανήκει κάποιος.

Κατά περιόδους διάφορα στοιχεία είχαν μεγαλύτερη βαρύτητα και χρησιμοποιούνταν ως κριτήριο για την κατάταξη των ατόμων σε διάφορα έθνη: άλλοτε ήταν η θρησκεία (όπως στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας και στην ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1923), άλλοτε η γλώσσα³⁷, η καταγωγή/εντοπιότητα ή συνδυασμοί των παραπάνω. Εξάλλου, η γλώσσα, η φυλή και η θρησκεία είναι έννοιες που μπορεί να είναι άλλοτε ευρύτερες και άλλοτε στενότερες από το έθνος: για παράδειγμα, η αγγλική γλώσσα είναι μητρική τόσο για το αγγλικό όσο και για το αμερικανικό, το αυστραλιανό, το νεοζηλανδικό και το καναδικό έθνος, ενώ στο ελβετικό έθνος συνυπάρχουν τέσσερις μητρικές γλώσσες³⁸. Στη σλαβική φυλή ανήκουν αρκετά σλαβικά έθνη. Σε πολλά έθνη υπάρχει θρησκευτική ανομοιογένεια³⁹, ενώ σε άλλα η κοινή θρησκεία είναι αυτή που ενισχύει την αίσθηση του ανήκειν σε αυτά, όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει στο Ιράν ή και στην Ελλάδα, όταν τονίζεται η ορθόδοξη ανατολική χριστιανική θρησκεία ως στοιχείο της ελληνικής παράδοσης.

³⁶ Σιγανού, Α. (2011). «Η κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας του αλλοδαπού μαθητή στο κοινωνικό πλαίσιο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα», διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής, Αθήνα, σ. 57.

³⁷ Για παράδειγμα, το κριτήριο της γλώσσας χρησιμοποιεί και ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, όταν αναφέρει ότι «*Ελληνικόν έθνος ονομάζονται όσοι ομιλούσι την Ελληνικήν γλώσσαν, ως ιδίαν αυτών γλώσσαν*». Ωστόσο, το κριτήριο της καταγωγής χρησιμοποιήθηκε εις βάρος του το 1845, όταν απολύθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης ως «ετερόχθων», σύμφωνα με το ψήφισμα της Α' Εθνοσυνέλευσης.

³⁸ Στην Ελβετία συνυπάρχουν τέσσερις επίσημες γλώσσες: η γερμανική (ομιλείται από το 63% του πληθυσμού), η γαλλική (20,4%), η ιταλική (6,5%) και η ρομανσική ή ραιτορωμανική (0,5%).

(πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/Ελβετία>).

Η Νότια Αφρική έχει 11 επίσημες γλώσσες και στον εθνικό ύμνο της χώρας χρησιμοποιούνται οι 5 από αυτές, καθώς κάθε στροφή είναι σε άλλη γλώσσα.

(πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Κατάλογος_εθνικών_ύμνων)

³⁹ Ο Καναδάς, για παράδειγμα, που έχει ουσιαστικά χτιστεί από μετανάστες και έχει βασίσει την πολιτική του στην πολυπολιτισμικότητα, δεν έχει επίσημη θρησκεία. Σύμφωνα με στοιχεία του 2011: 67,3% των κατοίκων είναι Χριστιανοί, 23,9% άθρησκοι, 3,2% Μουσουλμάνοι, 1,5% Ινδουιστές, 1,1% Σιχ, 1% Εβραίοι (πηγή: www.statcan.gc.ca/daily-quotidien/130508b-eng.htm?HPA).

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ο Καναδάς έχει δύο επίσημες γλώσσες, την αγγλική και τη γαλλική και ότι στον εθνικό ύμνο του οι μισοί στίχοι είναι στην αγγλική και οι άλλοι μισοί στη γαλλική γλώσσα.

2.1.1. Εθνικιστική ιδεολογία - εθνικισμός: ορισμός και λειτουργίες

Το κεντρικό ερώτημα γύρω από το οποίο διαρθρώνεται ο περί έθνους λόγος είναι αν το έθνος είναι μια φυσική, αυθύπαρκτη οντότητα ή μια συλλογική φανταστική κατασκευή, μια «φανταστική κοινότητα», όπως τη χαρακτηρίζει ο Benedict Anderson στο ομώνυμο έργο του⁴⁰. Οι παλαιότερες γενιές ιστοριογράφων, απηχώντας το πνεύμα του γερμανικού ρομαντισμού του 19^{ου} αιώνα, ασπάζονταν την ουσιοκρατική θέση ότι το έθνος είναι προαιώνιο και απαρτίζεται από διαχρονικά ενοποιητικά στοιχεία (π.χ. φυλετική ενότητα, κοινή γλώσσα, θρησκεία, πολιτισμός, ιστορικές μνήμες κ.ά.). Κύριος εκφραστής αυτής της θέσης ήταν ο Γερμανός ιδεαλιστής φιλόσοφος Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), ο οποίος θεωρείται ο πατέρας του γερμανικού εθνικισμού και είχε επηρεαστεί στη διαμόρφωση της θεωρίας του από τις θέσεις του Hegel και του Kant⁴¹. Υπό την επίδραση αυτού του ρομαντικού ιδεαλισμού διαμορφώθηκε ο λόγος περί έθνους στην ιστοριογραφία, τη λαογραφία και τη λογοτεχνία (κυρίως την ποίηση και την ηθογραφία)⁴² του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη. Εξάλλου, είναι κοινός τόπος πια ότι οι τρεις προαναφερθέντες επιστημονικοί κλάδοι αναπτύχθηκαν προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις ιδεολογικές ανάγκες των εθνών-κρατών, όταν αυτά άρχισαν να διαμορφώνονται στην Ευρώπη μετά από τη βιομηχανική επανάσταση: όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Φλουρής – Πασιάς (1997) «η Ευρώπη αυτο-αναγνωρίζεται μέσα από την ιστορία που κατασκευάζει και διηγείται στον εαυτό της για τον εαυτό της»⁴³.

Το έθνος από μόνο του δεν μπορεί να υπάρξει, αν δεν συνοδεύεται από μια ιδεολογία που το δικαιολογεί και το στηρίζει, τον εθνικισμό. Σύμφωνα με τον Gellner, ο εθνικισμός είναι «μια πολιτική αρχή, η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και

⁴⁰ Άντερσον, Μπ. (1997). «Φανταστικές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού», Αθήνα: Νεφέλη.

⁴¹ https://el.wikipedia.org/wiki/Γιόχαν_Γκότλμπ_Φίχτε

⁴² Ειδικότερα για την Ελλάδα, η ηθογραφία θεωρείται ότι άρχισε να αναπτύσσεται μετά από τον διαγωνισμό που προκήρυξε το 1883 το περιοδικό «Εστία» για συγγραφή διηγήματος «με θέμα ελληνικό». Ο διαγωνισμός αυτός προκηρύχθηκε έπειτα από προτροπή του λαογράφου Ν. Γ. Πολίτη. Έτσι, στην πενταετία 1883-1888 εμφανίστηκαν οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της νεοελληνικής ηθογραφίας (Α. Παπαδιαμάντης, Γ. Βιζυηνός, Δ. Βικέλας, Α. Καρκαβίτσας, Κ. Κρυστάλλης, Ι. Κονδυλάκης, Χ. Χρηστοβασίλης κ.ά.). Από την ιστοσελίδα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?details=46

⁴³ Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (1997). «Ο εθνικός χαρακτήρας της σχολικής γνώσης και η ιδεολογία του “ευρωπαϊσμού”», ό.π., σ. 261.

της εθνικής ενότητας»⁴⁴. Ο Gellner θεωρεί τον εθνικισμό ως αίσθημα και ως κίνημα: η έννοια του εθνικισμού ως αίσθημα μπορεί να γίνει κατανοητή, αν σκεφθούμε ότι η παραβίαση αυτής της πολιτικής αρχής προκαλεί το συναίσθημα της οργής, ενώ η εκπλήρωσή της προκαλεί ικανοποίηση. Ο εθνικισμός ως κίνημα υποκινείται από αυτό ακριβώς το εθνικιστικό αίσθημα. Ένας άλλος ορισμός που έδωσε ο Symmons-Symonolewicz αναφέρει ότι εθνικισμός είναι «η ενεργός αλληλεγγύη μιας ομάδας, που ισχυρίζεται ότι αποτελεί έθνος και επιδιώκει να καταστεί κράτος»⁴⁵, ωστόσο αυτή η θεώρηση δεν καλύπτει την περίπτωση των ήδη εγκαθιδρυμένων εθνικών κρατών. Αναφέρεται προφανώς είτε στον εθνικισμό, όπως αυτός εκφράστηκε με την αρχή της αυτοδιάθεσης («κάθε έθνος το κράτος του, κάθε κράτος το έθνος του») κατά την πρώιμη νεωτερικότητα, είτε στις εθνικιστικές επιδιώξεις εθνοτικών ομάδων και περιοχών για τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους κατά τη νεότερη περίοδο (π.χ. Βάσκοι, Κεμπέκ). Ο Habermas δίνει τον παρακάτω ορισμό του εθνικισμού (η μετάφραση δική μου): «Ο εθνικισμός είναι μια μορφή συλλογικής συνειδητότητας, η οποία προϋποθέτει μια αντανακλαστική οικειοποίηση πολιτιστικών παραδόσεων, που έχει φιλτραριστεί μέσω της ιστοριογραφίας και διαδίδεται μέσω των διαύλων των σύγχρονων μέσων μαζικής ενημέρωσης»⁴⁶. Στον ορισμό αυτό η έμφαση δίνεται σε τρία στοιχεία: α) στη διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι οικειοποιούνται πολιτισμικά στοιχεία και παραδόσεις της ομάδας στην οποία ανήκουν, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, β) στον ρόλο της ιστορίας, όπως αυτή γράφεται και διδάσκεται σε κάθε έθνος και γ) στη συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των πολιτών κάθε έθνους-κράτους.

Από μια διαφορετική οπτική εκκινεί ο ορισμός του Tom Nairn, τον οποίο παραθέτει ο Benedict Anderson (η μετάφραση δική μου): «ο “εθνικισμός” είναι η παθολογία της σύγχρονης αναπτυσσόμενης ιστορίας, το ίδιο αναπόδραστη όσο και η “νεύρωση” στο άτομο, η οποία έχει σε μεγάλο βαθμό την ίδια ουσιαστική ασάφεια προσκολλημένη σε αυτήν, μια παρόμοια εγγενή ικανότητα για καθοδική πορεία προς την

⁴⁴ Gellner, E. (1992). «Έθνη και Εθνικισμός», μτφρ. Δ. Λαφαζάνη, Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια, σ. 13.

⁴⁵ Symmons-Symonolewicz, K. (1965). “Nationalist Movements: An Attempt at a Comparative Typology”, Comparative Studies in society and History, Vol. II, 2, p. 227, στο Λέκκας, Π. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία...», ό.π., σ. 85.

⁴⁶ Habermas, J. (1996). “Citizenship and national identity”, στο: Bart van Steenberg (ed.), *The Condition of Citizenship*, London: Sage Publications, p. 22.

άνοια, ριζωμένη στα διλήμματα της αίσθησης του αβοήθητου που επιβλήθηκε στον περισσότερο κόσμο (το αντίστοιχο του παιδισμού για τις κοινωνίες) και κατά κύριο λόγο μη θεραπεύσιμη»⁴⁷. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αναλογία αυτή που κάνει ο Nairn μεταξύ της παθολογίας του εθνικισμού για τις κοινωνίες και της νεύρωσης για τα άτομα. «Ένα κοινό χαρακτηριστικό των νευρώσεων, ίσως το πιο βασικό, είναι το άγχος»⁴⁸, όπως αναφέρει ο Χαρτοκόλλης. Και συνεχίζει: «το άγχος δεν είναι παρά η ανησυχία που αισθανόμαστε όταν κάτι δεν πάει καλά· ή, μάλλον, όταν φανταζόμαστε ότι μπορεί να συμβεί κάτι που δε μας συμφέρει. Το συναίσθημα του άγχους αναφέρεται σε κάποιον κίνδυνο, πραγματικό ή φανταστικό, που δεν είναι εύκολο να αντιμετωπιστεί γιατί είναι ασαφής ή άγνωστος, κρυφός»⁴⁹. Όπως, λοιπόν, αναπτύσσουν τα άτομα τις νευρώσεις καθώς νιώθουν έναν διάχυτο και ανεξήγητο φόβο, με τον ίδιο τρόπο και τα έθνη-κράτη χρησιμοποιούν κάποιον εξωτερικό ή εσωτερικό αόρατο εχθρό, προκειμένου να επιτείνουν την αίσθηση της απειλής στους πολίτες τους και να τους συσπειρώσουν γύρω από τον «εθνικό κορμό», ο οποίος αποτελείται από την εσω-ομάδα με τα κοινά χαρακτηριστικά του έθνους. Άλλοτε αυτός ο εχθρός κατονομάζεται, οπότε και είναι σαφής η έκφραση και η κατεύθυνση του εθνικιστικού αισθήματος εναντίον μιας συγκεκριμένης εξω-ομάδας⁵⁰, ενώ άλλες φορές η απειλή αφήνεται να πλανάται αόριστα, ενισχυμένη από τους μύθους της εθνικότητας περί άδικης μεταχείρισης του έθνους μας και άλλα παρόμοια. Επίσης, είναι γνωστό ότι το άγχος διαταράσσει την ικανότητα του ατόμου να ερμηνεύει με ορθολογικό τρόπο την πραγματικότητα. Το ίδιο κάνει και ο εθνικισμός για τις κοινωνίες: δυσχεραίνει την ικανότητα των μελών της εσω-ομάδας να αντιμετωπίσουν και να ερμηνεύσουν αντικειμενικά και λογικά όσα συμβαίνουν γύρω τους, καθώς τα οδηγεί στην υιοθέτηση υποκειμενικών αντιλήψεων.

Ωστόσο, ακόμη πιο σημαντική κι από τον ορισμό του εθνικισμού είναι η βασική λειτουργία του ως κίνητρο, ως εγερτήριο σάλπισμα για την ανάληψη δράσης από την εσω-ομάδα του έθνους. Προεκτείνοντας την άποψη του Gellner ότι ο εθνικισμός είναι μια πολιτική αρχή που βιώνεται και λειτουργεί ως αίσθημα και ως κίνημα, ο Λέκκας (1992)

⁴⁷ Anderson, B. (2006). "Imagined Communities ...", ό.π., σ. 5.

⁴⁸ Χαρτοκόλλης, Π. (1991). «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», Αθήνα: εκδ. Θεμέλιο, σ. 85.

⁴⁹ Χαρτοκόλλης, Π. (1991). «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», ό.π., σ. 85.

⁵⁰ Στις περισσότερες περιπτώσεις που κατονομάζεται κάποιος εξωτερικός εχθρός του ελληνικού έθνους-κράτους, αυτός είναι κάποιο γειτονικό έθνος-κράτος (π.χ. Τουρκία, Βουλγαρία).

αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «η εθνικιστική ιδεολογία αποτελεί πρωτίστως αφετηρία και πλαίσιο για πολιτική δράση»⁵¹. Όντως, η εθνικιστική ιδεολογία είναι αυτή που θα παράξει και θα διατυπώσει σε πρώτη φάση τις απειλές κατά του έθνους και στη συνέχεια θα τις μετασχηματίσει σε κάλεσμα για «εθνική δράση». Αυτή θεωρείται ως η πλέον σημαντική λειτουργία της εθνικιστικής ιδεολογίας, επειδή εξασφαλίζει είτε τη δημιουργία, είτε τη διατήρηση ή και την επέκταση του έθνους κράτους. Αυτή ακριβώς η ιδεολογία είναι που ενισχύει την αίσθηση της ομοιογένειας και του συν-ανήκειν στους πολίτες του έθνους-κράτους, ενώ ταυτόχρονα βασίζεται στη διάχυτη αίσθηση απειλής, η οποία είναι αναγκαία για την κινητοποίηση της εσω-ομάδας. Η ίδια ιδεολογία κρύβεται επίσης πίσω από τις οποιεσδήποτε αλυτρωτικές βλέψεις των εθνών-κρατών.

Στα έθνη-κράτη η εθνικιστική ιδεολογία αναδεικνύεται σε επίσημη κρατική ιδεολογία και στοχεύει στη δημιουργία του *homo nationalis*: «η παραγωγή του *homo nationalis* αποτελεί βασική επιταγή της εθνικιστικής ιδεολογίας στο εθνικό κράτος, διότι η κάθε εθνοκρατική κοινωνία πρέπει να νομιμοποιείται συνεχώς και πέρα από κάθε αμφιβολία»⁵². Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η αποδοχή των εθνικών αξιών από τους πολίτες και ελαχιστοποιούνται τα περιθώρια αμφισβήτησής τους: καθώς αυτές γίνονται αποδεκτές ως αυταπόδεικτες, ουσιαστικά ενσταλάσσονται στο συλλογικό ασυνείδητο της εσω-ομάδας και διαμορφώνουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των μελών της. Αυτός ο στόχος υπηρετείται πρωτίστως από την εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθώς το έθνος-κράτος επιδιώκει την ενίσχυση των δεσμών και της ομοιογένειας μεταξύ των μελών του αλλά και της ανάδειξης της διαφορετικότητας με τα άλλα έθνη. Όπως παρατηρεί ο Γκότοβος (2001): «το σύγχρονο σχολείο, ήδη από τον περασμένο αιώνα, κάνει μια παλινδρομική κίνηση: από τη μια επιχειρεί να περιορίσει την ετερότητα στο εσωτερικό των εθνικών κοινωνιών, ενώ από την άλλη τονίζει και συχνά διογκώνει με παραμορφωτικό τρόπο την ετερότητα σε εθνικό ή οικουμενικό επίπεδο»⁵³. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια διαδικασία συνεχούς επαναπροσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας. Αυτή εκλαμβάνεται ως μοναδική και ομοιογενής στο εσωτερικό του εθνικού κράτους, το οποίο

⁵¹ Λέκκας, Π. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία...», ό.π., σ. 87.

⁵² Λέκκας, Π. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία...», ό.π., σ. 116.

⁵³ Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά – Στερεότυπα και αποσιωπήσεις στο διδακτικό υλικό για την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα», Αθήνα: Διεθνές Βήμα, σ. 22.

αρνείται τόσο την ανάδειξη ομοιοτήτων με οτιδήποτε έξω από αυτή, όσο και την ανάδειξη διαφορών μέσα σε αυτήν, οι οποίες εκλαμβάνονται ως απειλές⁵⁴. Βέβαια, η ανάγκη για τον συνεχή επαναπροσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας φανερώνει τη διαρκή αίσθηση απειλής εναντίον της, συντηρώντας έτσι τον φαύλο κύκλο της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Συναφής με την έννοια του εθνικισμού είναι και η εθνοκεντρική ιδεολογία. Στη συνεκτική λειτουργία της αναφέρονται οι Σιμόπουλος – Κανελλοπούλου, οι οποίοι θεωρούν ότι η εθνοκεντρική ιδεολογία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνοχή του έθνους-κράτους, καθώς *«λειτουργεί υπερβατικά τόσο σε συγχρονικό (αποκρύπτοντας τις ενδοεθνοτικές διαφορές) όσο και σε διαχρονικό επίπεδο (αποσιωπώντας τις μεταβολές στο χρόνο), συμβάλλοντας στην ανάδειξη και ενίσχυση ενός ναρκισσιστικού ‘‘ιδεώδους Εγώ’’ και ‘‘Εμείς’’»*⁵⁵. Το αποτέλεσμα είναι οι πολίτες του κράτους αυτού να αποκτούν μια «βιολογική» αντίληψη της ιστορίας, καθώς βαθμιαία και ασυνείδητα ενσταλάσσεται μέσα τους ο μύθος της *«εθνικής ψυχής»* μαζί με τους υπόλοιπους μύθους που βρίθουν στην εθνικιστική ιδεολογία (περί ηρωϊκού παρελθόντος, περί εκλεκτού ή περιούσιου λαού, περί ιστορικής αποστολής κ.ά.)⁵⁶. Το φαινόμενο αυτό οδηγεί συχνά σε παρανοήσεις ή ακόμη και παραχάραξη της ιστορίας. Η αδυναμία των πολιτών να αντιληφθούν την εξέλιξη της εθνικής ομάδας στην οποία ανήκουν, διαβρώνει την ικανότητά τους να αντιληφθούν τις αλλαγές που συμβαίνουν τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι, αυτή η «βιολογική» αντίληψη της ιστορίας ενεργοποιείται, όταν η επαφή με άλλους λαούς αναδεικνύει μια νέα πραγματικότητα. Όπως παρατηρεί ο Banks (2004): *«κάθε φορά που ομάδες με διαφορετικά φυλετικά, εθνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά αλληλεπιδρούν, αναπτύσσονται ο εθνοκεντρισμός, οι διακρίσεις και ο ρατσισμός»*⁵⁷. Ένας από τους κυριότερους λόγους για τον οποίο συμβαίνει αυτό είναι προφανώς αποτέλεσμα της συνεκτικής λειτουργίας της εθνικιστικής ιδεολογίας.

⁵⁴ Αβδελά, Έ. (1995). «Ταυτότητα και ετερότητα: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις», στο *Σύγχρονα Θέματα* 54, αφιέρωμα: «Ταυτότητα/ετερότητα: ποικίλες προσεγγίσεις», Αθήνα, σ. 33.

⁵⁵ Σιμόπουλος, Γ.-Κανελλοπούλου, Ρ. (2006).). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά ...», ό.π., σ. 27.

⁵⁶ ό.π., σσ. 27-31.

⁵⁷ Banks, J.A. (2004). «Εισαγωγή στην Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση», μτφ. Ν. Κουτσουβάκης, επιστ. επιμ. Ε. Κουτσουβάνου, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, σ. 104-105.

2.1.2. Οι μύθοι της εθνικότητας

Το μυθοποιημένο ηρωικό παρελθόν αποτελεί κοινό τόπο για την εθνικιστική ιδεολογία σε όλες τις χώρες, το οποίο ανασύρεται και αναδεικνύεται πρωτίστως κατά την περίοδο διαμόρφωσης των εθνικών κρατών αλλά και σε περιόδους έξαρσης εσωτερικών κοινωνικών προβλημάτων ή απειλής από το εξωτερικό. Όπως σημειώνει ο Κελπανίδης (2007): «οι Γερμανοί εθνικιστές [...] ανέτρεξαν στην περίοδο της ενοποίησης της Γερμανίας υπό την ηγεσία της Πρωσίας στη μυθολογία των παλαιών γερμανικών λαών (*die alten Germanen*), για να εδραιώσουν τη φυλετική και πολιτισμική συνέχεια με τους μυθικούς και ιστορικούς ήρωες του παρελθόντος. Ο “ζανθός Siegfried” είναι, με τον ηρωισμό του, το γερμανικό ανάλογο προς τον Αχιλλέα. [...] Στη Νορβηγία [...] κάθε παιδί μαθαίνει να θαυμάζει στο σχολείο ως λαμπρούς προγόνους του τους Βίκινγκς, οι οποίοι έφθασαν ως τη Σικελία και ανακάλυψαν την Αμερική πριν από τον Κολόμβο»⁵⁸. Εννοείται ότι οι καταστροφές, οι αιματοχυσίες και οι λεηλασίες που έκαναν οι Βίκινγκς εις βάρος των λαών όπου εισέβαλαν, προφανώς απουσιάζουν από τις αναφορές των σχολικών εγχειριδίων, ενώ υπερτονίζεται το ότι αυτοί πρώτοι έφθασαν στην Αμερική. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Φλουρής – Ιβρίντελη (2000), «ένα έθνος-κράτος αμέσως μετά τη σύστασή του συνδέει άρρηκτα τη μελλοντική ύπαρξή του με ένα είδος συλλογικής αμνησίας, σύμφωνα με την οποία δεν αποσιωπούνται μόνον οι σκοτεινές πλευρές του παρελθόντος, αλλά και το μετριότατο παρόν. Συχνά, όμως, η αντίληψη αυτή για την υπερχρονική και υπεριστορική προσέγγιση του παρελθόντος γίνεται αντι-ιστορική, αφού παρουσιάζονται τα πολιτιστικά επιτεύγματά του ξεκομμένα από την κοινωνική πραγματικότητα που τα γέννησε»⁵⁹. Με αυτόν τον τρόπο η αφήγηση του ωραιοποιημένου παρελθόντος παρηγορεί τους πολίτες του έθνους-κράτους για την παρούσα κατάσταση και τους καλλιεργεί την εντύπωση πως «πάλι με χρόνους με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι».

⁵⁸ Κελπανίδης, Μ. (2007). «Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική στο σταυροδρόμι ανάμεσα στον εθνοκεντρισμό και στον εξευρωπαϊσμό», στο Χαραλάμπους, Δ.Φ. (επιστ. επιμ.), «Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική – Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 321.

⁵⁹ Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (2000). «Η εικόνα των βαλκανίων γειτόνων μας στο αναλυτικό πρόγραμμα, στα σχολικά εγχειρίδια και στα βιβλία δασκάλου του ελληνικού δημοτικού σχολείου», στο Καψάλης, Α. – Μπονίδης, Κ. - Σιπητάνου, Α. (επιμ.) «Η εικόνα του «άλλου»/γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών – Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 16-18 Οκτωβρίου 1998», Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, σ. 232.

Ωστόσο, αυτοί οι μύθοι είναι απαραίτητοι για κάθε έθνος, είτε αυτό βρίσκεται στη φάση που ζητάει την πολιτική και εδαφική του έκφραση ως υπό δημιουργία νέο έθνος-κράτος, είτε έχει ήδη εγκαθιδρύσει και επιθυμεί να διαιωνίσει το δικό του κράτος, είτε επιθυμεί να στηρίξει αλυτρωτικές διεκδικήσεις. Σύμφωνα με τον Schöpflin (η μετάφραση δική μου), «ο μύθος είναι ένας από τους τρόπους με τους οποίους οι συλλογικότητες – σε αυτό το συγκείμενο, ειδικότερα τα έθνη – καθιερώνουν και προσδιορίζουν τα θεμέλια της ίδιας της ύπαρξής τους, τα ίδια τους τα συστήματα ηθικής και αξιών. Με αυτή την έννοια, λοιπόν, ο μύθος είναι ένα σύνολο πεποιθήσεων, το οποίο συνήθως διατυπώνεται ως ένα αφήγημα, που η κοινότητα διατηρεί για τον εαυτό της. [...] ο μύθος αφορά περισσότερο αντιλήψεις παρά ιστορικά επικυρωμένες αλήθειες [...] σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους οι συλλογικότητες θεωρούν κάποιες προτάσεις κανονικές και φυσικές και κάποιες άλλες παράλογες και ανοίκειες. Ο μύθος δημιουργεί ένα πνευματικό και γνωστικό μονοπώλιο, καθώς στοχεύει στην καθιέρωση ενός μοναδικού τρόπου διάταξης του κόσμου και ορισμού των κοσμοαντιλήψεων. Αυτό το μονοπώλιο είναι εντελώς απαραίτητο, προκειμένου η κοινότητα να υπάρχει ως κοινότητα και τα μέλη αυτής της κοινότητας πρέπει να αποδέχονται ευρέως τον μύθο»⁶⁰. Είναι εμφανής ο ρόλος που παίζουν οι μύθοι αυτοί στην εθνικιστική ιδεολογία: αφενός συμβάλλουν στη δημιουργία της «βιολογικής» αντίληψης της ιστορίας του έθνους, αφετέρου διαμορφώνουν τον τρόπο που η εσω-ομάδα αντιλαμβάνεται τον κόσμο γύρω της, έτσι ώστε να εξυπηρετούνται τα συμφέροντα του έθνους-κράτους. Οι μύθοι αυτοί λειτουργούν ως πλαίσιο για ολόκληρο το έθνος, όπου στηρίζονται οι κοινές αναφορές και οι παραδόσεις του. Με βάση αυτούς διαμορφώνεται το κριτήριο των πολιτών του έθνους-κράτους σχετικά με το δικό τους και τα άλλα έθνη («όταν εμείς χτίζαμε Παρθενώνες, αυτοί έτρωγαν βελανίδια»).

Η Ψαρρού (2005) περιγράφει την ταξινόμηση που πρότεινε ο Schöpflin για τους μύθους που αναφέρονται στην εθνικότητα (nationhood) και τους εντάσσει στις ακόλουθες κατηγορίες (οι οποίες μπορεί και να συνυπάρχουν ή να αλληλοκαλύπτονται)⁶¹:

⁶⁰ Schöpflin, G. (1997). "The functions of myth and a taxonomy of myths", in Hosking, G. - Schöpflin, G. "Myths and Nationhood", Routledge, New York, p. 19.

⁶¹ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σ. 146.

- **μύθοι της πατρίδας:** αναφέρονται στη μητέρα πατρίδα (Vaterland⁶²) και συνδέονται με τους μύθους της «Χρυσής Εποχής» ή του «χρυσού αιώνα» που έχει παρέλθει προ πολλού,
- **μύθοι του πόνου και της λύτρωσης:** αναφέρονται στα δεινά του έθνους και την επερχόμενη «επαγγελία» ή λύτρωσή του από αυτά («πάλι με χρόνια, με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι»),
- **μύθοι της άδικης μεταχείρισης:** δικαιολογούν τα δεινά του έθνους ως αποτέλεσμα κάποιας αδικίας που υπέστη αυτό, συνήθως από τους «ξένους», υποβαθμίζοντας τις ευθύνες των μελών της εσω-ομάδας για την παρούσα δύσκολη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει το έθνος,
- **μύθοι της εκλογής και της αποστολής εκπολιτισμού:** ο μύθος του «εκλεκτού έθνους» ή του «περιούσιου λαού», που έχει μια ιστορική αποστολή να επιτελέσει (αυτό έχει εφαρμογή από τον «περιούσιο λαό» του Ισραήλ, όπως αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη⁶³ μέχρι τις διακηρύξεις των Αμερικανών Προέδρων σχετικά με την αποστολή των Η.Π.Α. για προστασία της δημοκρατίας και της ελευθερίας στη Σερβία, το Ιράκ και αλλού),
- **μύθοι της στρατιωτικής αξίας:** εξαίρουν τις πολεμικές αρετές και τη γενναιότητα του έθνους, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις νίκες και τους πολεμικούς θριάμβους του παρελθόντος και αποσιωπώντας αντίστοιχα τις ήττες ή τις αγριότητες στις οποίες επιδόθηκαν οι πρόγονοί μας, προκειμένου να κερδίσουν τις προαναφερθείσες νίκες,
- **μύθοι της εθνογένεσης και της αρχαιότητας:** οι μύθοι αυτοί συνήθως συνδέονται με τη «Χρυσή Εποχή» του έθνους, τότε που ξεκίνησε η λαμπρή ιστορία του και
- **μύθοι της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής:** εστιάζουν στη «φυσική» εξ αίματος συγγένεια των μελών του έθνους, αποσιωπώντας την εξέλιξη και τις διαπολιτισμικές επαφές του έθνους με άλλα έθνη στο πέρασμα των αιώνων. Για παράδειγμα, με βάση αυτούς τους μύθους οι Έλληνες είμαστε απευθείας απόγονοι του Λεωνίδα, του Περικλή και του Μεγαλέξανδρου, χωρίς να έχουμε δεχθεί καμία

⁶² Είναι αξιοσημείωτο ότι σε πολλές γλώσσες η έννοια της πατρίδας ταυτίζεται στη γλωσσική της μορφή είτε με τον πατέρα (γερμανικά: Vaterland, ελληνικά: πατρίδα) είτε με τη μητέρα (αγγλικά: mother land).

⁶³ Παλαιά Διαθήκη, Δευτερονόμιον 7: 6-9, <https://biblics.com/el/vivlos/h-agia-grafh-palaia-kai-kainh-diaohkh/palaia-diaohkh/deyteronomion/7>

επιμειξία ή επιρροές από άλλα έθνη στα δύομιση χιλιάδες χρόνια που έχουν περάσει από τότε⁶⁴.

Δεν είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς την αίσθηση του φόβου και της απειλής που κρύβεται πίσω από όλους αυτούς τους μύθους. Αυτή η αίσθηση μπορεί να οδηγήσει σε ακραίες αντιδράσεις, καθώς διαβρώνει την ικανότητα των ατόμων να σκέπτονται και να δρουν ορθολογικά. Σύμφωνα με την J. Kristeva, η λατρεία των καταβολών είναι μια «αντίδραση μίσους» απέναντι στους «Άλλους», που δεν μοιράζονται με το άτομο τις ίδιες καταβολές, με αποτέλεσμα αυτό να οδηγείται σε μια επαναστροφή και εγκλεισμό στο ασφαλές περιβάλλον του οικείου και σε μια προσκόλληση σε έναν αρχαϊκό «κοινό παρονομαστή»⁶⁵. Αυτός ακριβώς ο αρχαϊκός «κοινός παρονομαστής» είναι η αντίληψη για την ιστορία του έθνους που δημιουργείται τελικά στα άτομα μέσω των μηχανισμών του έθνους-κράτους και κυρίως μέσω της επίσημης εκπαίδευσης. Αυτό είναι και το αποτέλεσμα στο οποίο αποσκοπεί η διαδικασία δημιουργίας του homo nationalis, του υποκειμένου που είναι απαραίτητο για την ασφαλή συνέχιση της λειτουργίας του έθνους-κράτους. Η δημιουργία αυτού του τύπου ανθρώπου επαφίεται σε μεγάλο βαθμό στη θεσμοθετημένη επίσημη εκπαίδευση που παρέχεται από το έθνος-κράτος και εν πολλοίς εκφράζεται με τα εκάστοτε εφαρμοζόμενα αναλυτικά προγράμματα.

---

⁶⁴ Στον αντίποδα του μύθου της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής κινούνταν οι απόψεις του Φαλμεράιερ, τις οποίες αντέκρουσε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος.

⁶⁵ Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά ...», ό.π., σ. 22.

2.2. Έθνος-κράτος, εκπαίδευση και καπιταλισμός: παράλληλες πορείες

Η εκπαίδευση είναι ένας από τους κυριότερους μηχανισμούς που χρησιμοποιούνται τα έθνη-κράτη προκειμένου να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας. Όπως αναφέρει ο Goodlad (η μετάφραση δική μου), «*η πρώτη ευθύνη του σχολείου είναι απέναντι στην κοινωνική ευταξία*»⁶⁶. Για να μιλήσουμε με καθαρά κοινωνιολογικούς όρους, ουσιαστικά η κύρια ευθύνη του σχολείου είναι η αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος όπου ανήκει. Ειδικότερα για την Ευρώπη του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, το σχολείο αποτελεί τον κύριο φορέα αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος. Δεν είναι τυχαίο ότι η καθιέρωση της δημόσιας δωρεάν εκπαίδευσης στην Ευρώπη ακολουθεί την περίοδο μετά την ολοκλήρωση της βιομηχανικής επανάστασης και τη δημιουργία των νέων εθνών-κρατών. Ο Καζαμιάς σημειώνει ότι «*τα σημερινά ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα έχουν ιστορικά διαμορφωθεί και εξελιχθεί ως εθνικοί-κρατικοί μηχανισμοί σε σχέση με τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού έθνους-κράτους*»⁶⁷. Ωστόσο, η ανάπτυξη του ευρωπαϊκού έθνους-κράτους προχωρά παράλληλα με τον θεσμό της κρατικής εκπαίδευσης και συμβαδίζει με την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ευρώπη.

Οι Πασιάς-Φλουρής-Φωτεινός (2015) παραθέτουν τρεις περιόδους στην εξέλιξη του εκπαιδευτικού θεσμού⁶⁸:

α) «*Η πρώτη περίοδος (1750-1850) αφορά κυρίως τη συγκρότηση και την ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας και της γενικής εκπαίδευσης [...] και συνδέεται με τις διαδικασίες επιβολής και συγκρότησης του εθνικού κράτους*»⁶⁹ στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος. Σε αυτή την περίοδο οι βασικές έννοιες γύρω από τις οποίες αναπτύσσεται η εκπαίδευση είναι ο αλφαριθμητισμός, η εθνική ιδεολογία, ο εθνικός χαρακτήρας, η αφομοίωση των μειονοτικών πληθυσμών, η εθνική συνείδηση και η καλλιέργεια συλλογικών αναπαραστάσεων, όπως αναφέρουν στη συνέχεια οι ίδιοι συγγραφείς. Είναι εμφανές ότι η ανάγκη που εξυπηρετείται από την καλλιέργεια αυτών των εννοιών στην εκπαίδευση είναι

⁶⁶ Ornstein, A. C. "Philosophy as a Basis for Curriculum Decisions", file:///Users/hellenic/Downloads/Philosophy_%20Curriculum%20(5).pdf

⁶⁷ Καζαμιάς, Α. (2008). «Περί Συγκριτικής Παιδαγωγικής ή Προς Έναν Προμηθεϊκό Ουμανισμό στη Νέα Κοσμοπολη», Αθήνα: Ατραπός, σ. 455.

⁶⁸ Πασιάς, Γ. - Φλουρής, Γ. - Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, σ. 125.

⁶⁹ ό.π., σ. 125.

η ισχυροποίηση του νεοσύστατου έθνους-κράτους, το οποίο βρίσκεται στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του, με την ενστάλαξη μέσω της εκπαίδευσης των απαραίτητων ιδεολογημάτων στους πολίτες του. Τα χαρακτηριστικά αυτά εντοπίζονται και στην ελληνική εκπαίδευση, με τη δημιουργία των πρώτων σχολείων του νέου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1829, επί Καποδίστρια. Όπως αναφέρεται στην επισκόπηση της ιστορίας της ελληνικής εκπαίδευσης από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για την περίοδο Καποδίστρια: «*Η σφυρηλάτηση της εθνικής ταυτότητας ανατίθεται στην εκπαίδευση και η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος λειτούργησε ρυθμιστικά προς τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της εθνικής συνείδησης. Η κοινή καταγωγή, η κοινή γλώσσα, η θρησκεία καθώς και οι κοινές παραδόσεις κλήθηκαν, με κύρια συνιστώσα την εκπαίδευση, να προωθήσουν την πολιτισμική ομοιογένεια, να εδραιώσουν την εθνική ταυτότητα και να προσφέρουν στα μέλη των σύγχρονων κοινωνιών νέα βάση κοινωνικής συνοχής με τη δημιουργία του έθνους, το οποίο κατ' εξοχήν στηρίζεται στη νοηματοδότηση υπαρκτών κοινών πολιτισμικών χαρακτηριστικών*»⁷⁰. Ανιχνεύονται ήδη σε αυτό το στάδιο τα βασικά στοιχεία της εθνικιστικής ιδεολογίας στη νοηματοδότηση της εκπαίδευσης, ενώ καθίσταται εμφανές το πώς αυτή υπηρέτησε τον θεσμό του έθνους-κράτους στα πρώτα χρόνια της σύστασής του. Στο πλαίσιο αυτό η ελληνική εκπαίδευση ανατρέχει στα ιδεώδη της αρχαίας Ελλάδας και ο κλασικισμός μαζί με την αρχαιογνωσία αναδεικνύονται σε πυλώνες της εθνικής αγωγής των μαθητών. Την περίοδο της Αντιβασιλείας του Όθωνα (1833-1835) καθιερώνεται η δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση και μεταφυτεύονται στην Ελλάδα εκπαιδευτικοί θεσμοί και οργάνωση όλου του εκπαιδευτικού συστήματος από τη Βαυαρία⁷¹, που δέχθηκαν πολλές επικρίσεις τις επόμενες δεκαετίες. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εκείνης της περιόδου χαρακτηρίζεται αυστηρά συγκεντρωτικό και προωθεί τις θεωρητικές κλασικιστικές σπουδές. Η ανάπτυξη της επαγγελματικής/τεχνικής εκπαίδευσης ξεκινά με την ίδρυση του Πολυτεχνείου⁷² με το διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836.

⁷⁰ http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/episkopisi.pdf

⁷¹ «*Η ίδια η διάρθρωση της μέσης εκπαίδευσης παρέπεμπε στην αντίστοιχη βαυαρική, αφού και αυτές ακόμα οι ονομασίες των δύο σχολείων της μέσης εκπαίδευσης ήσαν απλές μεταφράσεις ή προσαρμογές γερμανικών όρων (Ελληνικόν σχολείον / Lateinische schule, Γυμνάσιον / Gymnasium)*». http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/episkopisi.pdf

⁷² Το Πολυτεχνείο αρχικά λειτούργησε ως δημόσιο σχολείο στοιχειώδους τεχνικής εκπαίδευσης.

β) «*Η δεύτερη περίοδος (1860-1940) αφορά κυρίως την ανάπτυξη και την εξέλιξη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης [...] και συνδέεται με τις διαδικασίες οργάνωσης και προσαρμογής των εθνικών κρατών στις απαιτήσεις του διεθνοποιημένου βιομηχανικού καπιταλισμού*», όπως αναφέρουν οι Πασιάς-Φλουρής-Φωτεινός (2015)⁷³. Σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, κυρίαρχες έννοιες αυτής της περιόδου είναι η εκβιομηχάνιση, η οικονομική ανάπτυξη, η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση για ένταξη στην αγορά εργασίας, ο οικονομικός και κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας, η γραφειοκρατική οργάνωση, οι κοινωνικοί και ταξικοί διαχωρισμοί, η ταξική συνείδηση και η αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων⁷⁴. Σε αυτό το γενικότερο κλίμα εντάσσεται και η ελληνική εκπαίδευση. Προτάσεις για την οργάνωση της γενικής και τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης είχαν γίνει από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα: αναφέρουμε ενδεικτικά αυτήν του υπουργού Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως Χαράλαμπου Χριστόπουλου, ο οποίος πρότεινε ένα ολοκληρωμένο σύστημα γενικής και τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης⁷⁵. Κάποια βήματα προς αυτή την κατεύθυνση σημειώθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, με τα νομοσχέδια Ευταξία του 1899. Για την ελληνική εκπαίδευση αυτής της περιόδου αξίζει επίσης να αναφερθεί η μετατροπή του Βαρβακείου⁷⁶ σε πρακτικό λύκειο, προκειμένου να εκπληρώσει «*ειδικόν εκπαιδευτικόν σκοπόν*» ο οποίος ήταν «*η ανάπτυξις και μόρφωσις της διανοίας των εις αυτό φοιτούντων μαθητών, η ηθική αγωγή και ειδικώς η προπαιδευσις προς αυτάρκη σπουδή των θετικών επιστημών*»⁷⁷. Επίσης σημαντική ήταν η μεταρρύθμιση Δελμούζου το 1929, της κυβέρνησης Βενιζέλου: όριζε την καθιέρωση δύο εξαετών κύκλων σπουδών καθώς και την ίδρυση διτάξιων ημιγυμνασίων και κατώτερων επαγγελματικών σχολείων στις μικρές κωμοπόλεις⁷⁸. Όσο για την καθιέρωση της επαγγελματικής και της τεχνικής εκπαίδευσης, ήδη από το 1901 είχε ιδρυθεί νυχτερινή επαγγελματική σχολή από τον «Σύλλογο Εμποροϋπαλλήλων Αθηνών», ενώ από το 1927 δόθηκε και σε ιδιώτες η δυνατότητα

⁷³ Πασιάς, Γ. - Φλουρής, Γ. - Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 125.

⁷⁴ ό.π., σ. 125.

⁷⁵ http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/episkopisi.pdf

⁷⁶ Το Βαρβάκειο είχε ιδρυθεί ως γυμνάσιο το 1843.

⁷⁷ http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/episkopisi.pdf

⁷⁸ Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια ιστορίας) - τ. Β' 1895-1967», Αθήνα: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδόσεις Ερμής, σ. μζ'.

ίδρυσης και λειτουργίας νυχτερινών Πρακτικών Εμπορικών Σχολών⁷⁹. Ωστόσο ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης παραμένει προσηλωμένος στον κλασικισμό, καθώς αυτές οι σπουδές θεωρείται ότι προάγουν την «εθνική αγωγή» των μαθητών, ενώ ταυτόχρονα είναι φανερή η υποτίμηση της γεωργικής, της τεχνικής και της εμπορικής εκπαίδευσης. Οι διαφορές που παρουσιάζονται σε αυτό το στάδιο οφείλονται στην άνοδο της αστικής τάξης, κυρίως μετά τη δεκαετία του 1870, που παρατηρείται αύξηση της βιομηχανικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Μετά τη δεκαετία του 1880 αρχίζουν να εμφανίζονται νέες χρηματιστηριακές δραστηριότητες στη χώρα και μαζί μ' αυτές αρχίζουν να αναπτύσσονται και κάποιοι τομείς της βιομηχανίας. Τα αποτελέσματα αυτών των οικονομικών μεταβολών είναι εμφανή στην κοινωνία: παρατηρείται ραγδαία αστικοποίηση με εσωτερική μετανάστευση του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Η ανάγκη για εξάπλωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι επιτακτική. Ζητείται η προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες με την καθιέρωση συστήματος εμπορικής και πρακτικής εκπαίδευσης. Οι εξειδικευμένοι υπάλληλοι και τεχνίτες που θα προκύψουν από αυτούς τους εκπαιδευτικούς τομείς είναι πλέον απαραίτητοι για τη λειτουργία των νέων παραγωγικών τομέων της οικονομίας.

γ) Η τρίτη περίοδος *«(1950-2000) αναφέρεται στην εξέλιξη του συστήματος της μετα-δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού και συνδέεται με την ανάπτυξη και εγκαθίδρυση της παγκόσμιας αγοράς, τις εξελίξεις στην τεχνολογία και την παραγωγή και τη διεθνοποίηση της εκπαίδευσης»*. Βασικές έννοιες αυτής της περιόδου είναι: η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, ο εκσυγχρονισμός, ο εκδημοκρατισμός, η ισότητα ευκαιριών, η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης, η επαγγελματική εξειδίκευση, ο οικονομικός καταμερισμός της εργασίας, η απασχολησιμότητα, η διά βίου εκπαίδευση, η αξιολόγηση και η ανταποδοτικότητα της εκπαίδευσης⁸⁰. Κάποιες από αυτές τις έννοιες παρουσιάζονται στην «Εισήγηση της Ειδικής Επιτροπής» που συγκροτήθηκε στις 14 Ιουνίου 1957 από τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή και στην οποία είχε

⁷⁹ Γαλίτης Π. "Σχολεία εσπερινής φοίτησης και τριτοβάθμια εκπαίδευση", <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio4/praktika1/galitis.htm>

⁸⁰ Πασιάς, Γ. - Φλουρής, Γ. - Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 125.

ανατεθεί «η μελέτη των προβλημάτων της παιδείας και των συναφών προς αυτήν θεμάτων»: «[...] Όχι μόνον αι αδήριτοι βιωτικά ανάγκαι μιας χώρας μικράς και πτωχής, ως η Ελλάς, και αι επιτακτικά απαιτήσεις μιας οικονομίας, ως η ελληνική, η οποία ευρίσκεται εν πλήρει εξελίξει και χρειάζεται διαρκώς εις μεγαλυτέραν κλίμακα τεχνικούς όλων των βαθμίδων, αλλά και η αντίληψις ότι το επάγγελμα είναι σημαντικός παράγων μορφωτικός, διασφαλίζων μετά της υλικής και την ηθικήν αυθυπαρξίαν του ανθρώπου, επιβάλλουν την ορθήν θεμελίωσιν και την επιμελή ανάπτυξιν της επαγγελματικής εκπαίδευσως, ιδία της τεχνικής, εις την χώραν μας. [...] Εις τον αιώνα της μεγάλης τεχνικής προόδου είναι αυτονόητον ότι η Ελλάς πρέπει να σπεύση να προσαρμοσθή εις τους νέους όρους της παραγωγής διά της μορφώσεως ειδικευμένων στελεχών. [...] ενδείκνυται να παρέχωνται εις επαρκή βαθμόν υπό της πολιτείας τα οικονομικά μέσα εις τους απόρους νέους, τους αποδεδειγμένως ικανούς, διά να επιδίδωνται ούτοι εις σπουδάς αναλόγως των κλίσεών των και τοιουτοτρόπως να μη χάνωνται διά το Έθνος τα πολύτιμα αυτά πνευματικά κεφάλαια. [...]»⁸¹. Η παράλληλη πορεία ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος και των νέων όρων παραγωγής με την εκπαίδευση στο έθνος-κράτος καταδεικνύεται emphaticά στο απόσπασμα αυτό της «Εισήγησης της Ειδικής Επιτροπής».

Στην παραπάνω περιοδολόγησι είναι εμφανής η σχέση της εξέλιξης του εκπαιδευτικού θεσμού με την εξυπηρέτησι των σκοπών του έθνους-κράτους. Τα αναλυτικά προγράμματα της ελληνικής εκπαίδευσως απηχούν αυτούς τους σκοπούς και τους διαχέουν στα διδασκόμενα μαθήματα. Ωστόσο, αν και οι εξελίξεις στην παγκόσμιον οικονομία μεταβάλλουν την κοινωνική πραγματικότητα, ο βασικός ρόλος της εκπαίδευσως παραμένει ο ίδιος: η αναπαραγωγή του υπάρχοντος συστήματος και της ιδεολογίας που το στηρίζει. Ένας σημαντικός πυλώνας αυτού του συστήματος είναι η αίσθησις του ανήκειν στο έθνος, η οποία συντηρείται και ενισχύεται με την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας του ατόμου, ουσιαστικά με τη διάπλαση εθνικών υποκειμένων. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί η παρατήρησις του Λέκκα ότι «είναι φυσικό η επίσημη ιδεολογία του ανεξάρτητου έθνους να αποκρυσταλλώνεται στο εκπαιδευτικό σύστημα: το εθνικό κράτος διαπαιδαγωγεί, πρωτίστως, εθνικά υποκείμενα»⁸². Η διαπαιδαγωγή αυτών

⁸¹ Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε – Τόμος Β', 1895-1967», Αθήνα: εκδοτική Ερμής Ε.Π.Ε., σσ. 232-233.

⁸² Λέκκας, Π.Ε. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία...», ό.π., σ. 139.

των εθνικών υποκειμένων γίνεται κυρίως μέσω των μαθημάτων που κατεξοχήν αναφέρονται στο έθνος (Γλώσσα, Ιστορία, Γεωγραφία). Σ' αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί η παρατήρηση του Yun-Kyung Cha που αναφέρουν οι Πασιάς-Φλουρής-Φωτεινός (2015) ότι η διδασκαλία των τριών "R" (Reading, wRiting, aRithmetic) μαζί με τις κοινωνικές σπουδές (ιστορία και γεωγραφία) και τη διδασκαλία των αξιών (θρησκευτικά, ηθική) συνδέεται *«με την επικράτηση της αστικής τάξης και ιδεολογίας, τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης, την κοινωνική ένταξη και την αναπαραγωγή των πολιτισμικών αξιών κάθε χώρας»*⁸³. Με αυτόν τον τρόπο οι μελλοντικοί πολίτες του έθνους-κράτους μαθαίνουν από μικρή ηλικία να αποδέχονται ως φυσικές και μη αμφισβητήσιμες τις πολιτισμικές αξίες της χώρας τους, την κοινωνική τους θέση μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικό-πολιτισμικό συγκείμενο καθώς και τα στερεότυπα που αναφέρονται τόσο στην εσω-ομάδα του έθνους όσο και στους «άλλους». Ωστόσο, υπάρχουν και άλλοι, περισσότερο «αθέατοι» τρόποι που συμβάλλουν στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών μέσα από την καθημερινή ζωή και αλληλεπίδραση στον χώρο του σχολείου, με τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που ενσταλάσσονται στους μαθητές τόσο μέσω του επίσημου αναλυτικού όσο και μέσω του κρυφού προγράμματος αποτελούν «απόσταγμα» των συλλογικών κοινωνικών αναπαραστάσεων που κυριαρχούν στην εκάστοτε κοινωνία, θέμα που περιγράφεται στη συνέχεια.

---

⁸³ Πασιάς, Γ. - Φλουρής, Γ. - Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 214.

2.3. Κοινωνικές αναπαραστάσεις στο έθνος-κράτος

Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων παρουσιάστηκε από τον Serge Moscovici το 1961 στη διδακτορική του διατριβή, η οποία αναφερόταν στην ψυχανάλυση και την αποδοχή της από την κοινωνία⁸⁴. Η ίδια η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης έχει τις ρίζες της στη θεωρία των συλλογικών αναπαραστάσεων του Emile Durkheim του 1898 και αναπτύχθηκε από τον Moscovici, προκειμένου να αποδώσει την κοινωνική αλλαγή και συγκεκριμένα πώς οι άνθρωποι ενσωματώνουν το νέο και δίνουν νόημα στο ανοίκειο⁸⁵. Προχωρώντας πιο πέρα από τον Durkheim, ο Moscovici ορίζει τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ως *«γνωστικά συστήματα με μια δική τους λογική και γλώσσα... Δεν αντιπροσωπεύουν απλώς γνώμες, εικόνες, στάσεις, αλλά θεωρίες ή γνωστικούς κλάδους ανεξάρτητους για την ανακάλυψη και την οργάνωση της πραγματικότητας... σύστημα αξιών, ιδεών και πρακτικών με διπλή λειτουργία: πρώτον να εγκαθιδρύσει μια τάξη, ώστε να μπορούν τα άτομα να προσανατολίζονται και να χειρίζονται τον υλικό και τον κοινωνικό κόσμο, και δεύτερον να κάνει την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας με το να τους προσφέρει έναν κώδικα για κοινωνική ανταλλαγή και έναν κώδικα για την ονομασία και την ταξινόμηση με σαφήνεια των διαφόρων όψεων του κόσμου τους και της ατομικής και ομαδικής ιστορίας τους»*⁸⁶. Ως κοινωνικές αναπαραστάσεις εκλαμβάνεται το σύνολο των απόψεων οι οποίες αλληλεπιδρούν με το κοινωνικό περιβάλλον, δημιουργούν και ελέγχουν όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Μια κοινωνική αναπαράσταση είναι μια γνωστική μορφή, που βοηθάει στη μελέτη των πρακτικών μιας ομάδας ανθρώπων. Με αυτήν την έννοια του διανοητικού σχήματος, δηλαδή της προκατασκευασμένης ιδέας, σκέψης, κρίσης ή προσδοκίας, με την οποία οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν τη συμπεριφορά, τις πράξεις ή την ιδεολογία των συνανθρώπων τους, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις επέφεραν ριζική αλλαγή στον τομέα της Κοινωνικής Ψυχολογίας από τη δεκαετία του '60 και μετά.

⁸⁴ Moscovici, S. (1961). "La psychanalyse, son image, son public", Paris: P.U.F.

⁸⁵ Χρυσόχου Ξ. (2008). «Σημειώσεις για το μάθημα "Κοινωνικές Αναπαραστάσεις"», Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, σ. 1.

⁸⁶ Ρήγα, Β.-Α., (1991). «Από τις στάσεις στις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Μια ανασκόπηση της πρόσφατης βιβλιογραφίας», σσ. 159-160, στο λήμμα "Κοινωνικές αναπαραστάσεις" στη *Μεγάλη Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα - <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7225/6943.pdf>

Στη νεότερη βιβλιογραφία η Jodelet (1991) προτείνει τον ακόλουθο ορισμό για την έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης (η μετάφραση δική μου): *«μια μορφή γνώσης, κοινωνικά ανεπτυγμένη και μοιρασμένη, που έχει πρακτικό σκοπό και συμβάλλει στην κατασκευή μιας κοινής πραγματικότητας για ένα κοινωνικό σύνολο [...] Αυτές οι κοινωνικές αναπαραστάσεις ως ερμηνευτικό σύστημα που διέπει τη σχέση μας με τον κόσμο και με τους άλλους, κατευθύνουν και οργανώνουν τις κοινωνικές συμπεριφορές και επικοινωνίες»*⁸⁷. Στην ουσία οι κοινωνικές αναπαραστάσεις βοηθούν τα άτομα να κωδικοποιήσουν την πραγματικότητα με κώδικες αποδεκτούς και χρησιμοποιούμενους από την κοινωνία στην οποία ανήκουν, καθιστώντας έτσι πιο εύκολη την επικοινωνία μεταξύ τους. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη στην περιγραφή και τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Τα άτομα χρησιμοποιούν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ως σύστημα ερμηνείας της πραγματικότητας. Το σύστημα αυτό συνδέει τις σχέσεις τους με το φυσικό και το κοινωνικό τους περιβάλλον. Ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις, αυτές οι σχέσεις μπορεί να δυσχεραίνονται, εξαιτίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Όπως αναφέρει η Αβδελά (1997), *«οι αναπαραστάσεις που έχει ένα έθνος για τον εαυτό του και τους γείτονες ή άλλους λαούς αντιστέκονται σθεναρά στην προώθηση της γνώσης και επηρεάζουν σημαντικά τις διεθνείς σχέσεις»*⁸⁸. Σ' αυτές τις αναπαραστάσεις βασίζονται πολλά στερεότυπα για τους διάφορους λαούς, τα οποία δεν διευκολύνουν την επικοινωνία μεταξύ τους.

Στα νεότερα έθνη-κράτη είναι ιδιαίτερα σημαντική η κατασκευή κοινωνικών αναπαραστάσεων τέτοιων που να εξυπηρετούν τους ιδεολογικούς σκοπούς τους και συγκεκριμένα τη διατήρηση και αναπαραγωγή της εθνικιστικής ιδεολογίας και των στερεοτύπων που αυτή επιβάλλει. Η δημιουργία στερεοτύπων για το ίδιο αλλά και τα άλλα έθνη-κράτη είναι αποτέλεσμα αυτών των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Έτσι, χωρίς πολλή σκέψη, η λέξη Έλληνας έχει ταυτιστεί στο συλλογικό ασυνείδητο των περισσότερων σύγχρονων Ελλήνων με τον Παρθενώνα και το ένδοξο μακρινό παρελθόν,

⁸⁷ Jodelet, D. (1991). "Représentations sociales: un domaine en expansion" στο Jodelet, D. (dir.) "Les représentations sociales" (pp. 31-61), Paris: P.U.F., p. 36.

⁸⁸ Ε. Αβδελά, «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: "εμείς" και οι "άλλοι"», στο Φραγκουδάκη, Α. - Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). «Τι είν' η πατρίδα μας; ...», ό.π., σ. 37.

μαζί με τις έννοιες του φιλότιμου, της έλλειψης οργάνωσης και πειθαρχίας κ.ά., ενώ η λέξη Γερμανός παραπέμπει αυτόματα σε οργάνωση, πειθαρχία, καθαριότητα, τεχνολογική υπεροχή μαζί με αποφασιστικότητα, σκληρότητα κ.ά.

Ως κυρίαρχη κοινωνική αναπαράσταση στη χώρα μας αναδεικνύεται η εξιδανίκευση και η ταύτιση με το μεγαλειώδες παρελθόν της Αρχαίας Ελλάδας, όπως φαίνεται από τα σχολικά εγχειρίδια, τα αναλυτικά προγράμματα αλλά και από τον λόγο των εκπαιδευτικών⁸⁹. Μια ψυχολογική εξήγηση αυτού του φαινομένου προτείνει ο Κόκκινος (2005), ο οποίος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει ως *«υπεραναπλήρωση ενός αισθήματος αμηχανίας των σύγχρονων Ελλήνων, που πηγάζει από τη σύγκρισή τους με την “ανώτερη” Δύση»*⁹⁰. Ωστόσο, η ταύτιση με το ηρωικό παρελθόν αποτελεί κοινό τόπο της εθνικιστικής ιδεολογίας και παρουσιάζεται σε πολλά έθνη-κράτη (βλ. τις αναφορές των Γερμανών στον ηρωικό Ζίγκφριντ, των Νορβηγών στους Βίκινγκς κ.ά.)⁹¹. Για την Ελλάδα, όμως, αυτό το ένδοξο παρελθόν είναι τόσο «βαρύ», ώστε η αντανάκλασή του να «θολώνει» την εικόνα του παρόντος: επειδή η αρχαία Ελλάδα είχε τόσο σημαντική επίδραση στον παγκόσμιο πολιτισμό, η σύγχρονη Ελλάδα προσδιορίζεται από αυτό ακριβώς το επίθετο, ώστε να μη συγχέεται με την αρχαία. Είναι ίσως η μοναδική χώρα στον κόσμο που, όταν κάποιος αναφέρεται σε αυτήν, πρέπει να χρησιμοποιεί τον όρο «σύγχρονη» (modern) πριν από το όνομά της ή τη γλώσσα της. Μέχρι σήμερα τα πανεπιστήμια σε όλο τον κόσμο που έχουν τμήματα «Ελληνικών Σπουδών» εστιάζουν κυρίως στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, της φιλοσοφίας και του πολιτισμού, ενώ όσα προσφέρουν μαθήματα νέας ελληνικής το προσδιορίζουν συνήθως με τον όρο “Modern Greek”, καθώς με τον όρο “Greek” εννοούνται πάντοτε τα αρχαία ελληνικά. Ωστόσο, ο Σεφέρης ήταν εντελώς αντίθετος με τον διαχωρισμό αυτό, καθώς αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Μεταχειρίζομαι τη λέξη ελληνικά, όταν εννοώ είτε τα ελληνικά που μιλούν σήμερα οι Έλληνες, είτε την ελληνική γλώσσα συνολικά από την αρχή της μέχρι σήμερα. Όταν εννοώ τα ελληνικά άλλων εποχών, τα προσδιορίζω με ειδικά επίθετα. Τη λέξη*

⁸⁹ Δραγώνα, Θ. (1997). «Όταν η εθνική ταυτότητα απειλείται: ψυχολογικές στρατηγικές αντιμετώπισης», στο Φραγκουδάκη, Α. – Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). *«Τι είν’ η πατρίδα μας; ...»*, ό.π., σ. 85-86.

⁹⁰ Κόκκινος, Γ. κ.ά. (2005). «Ιστορική κουλτούρα και συνείδηση – Απόψεις και στάσεις μαθητών και εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την Ιστορία», Αθήνα: Νοόγραμμα εκδοτική, σ. 130.

⁹¹ Κελεπιδής, Μ. (2007). «Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική στο σταυροδρόμι ανάμεσα στον εθνοκεντρισμό και στον εξευρωπαϊσμό», ό.π., σ. 321.

νεοελληνικά την αποφεύγω· είναι χωρίς ακρίβεια, όταν την καλοκοιτάξεις και άσκημη· ούτε ο Άγγλος λέει νεοαγγλικά, ούτε ο Γάλλος νεογαλλικά»⁹². Αυτή η συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και η εξέλιξή της στη μακραίωνη διαδρομή της δύσκολα γίνεται κατανοητή από τους Έλληνες σήμερα· αυτό είναι εμφανές, για παράδειγμα, στον φόβο ή ακόμη και την αποστροφή με την οποία προσεγγίζουν την αρχαία ελληνική γλώσσα οι περισσότεροι μαθητές στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Δυσκολεύονται να καταλάβουν τις ομοιότητες σε συντακτικό, γραμματικό και λεξιλογικό επίπεδο και τρομοκρατούνται, καθώς εστιάζουν στις διαφορές που οφείλονται στην εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας.

Συνέπεια της παραπάνω κοινωνικής αναπαράστασης είναι και η ιδιαίτερα διαδεδομένη αντίληψη στη χώρα μας ότι οι «*κουτόφραγκοι*» «*ζούσαν στα δέντρα κι έτρωγαν βελανίδια, όταν εμείς χιτίζαμε Παρθενώνες*». Μέσα από αυτή την αντίληψη παρουσιάζεται τόσο το έντονο σύμπλεγμα κατωτερότητας των σύγχρονων Ελλήνων απέναντι στην προηγμένη οικονομικά και τεχνικά Εσπερία, όσο και η ανάγκη αναδρομής στο ένδοξο παρελθόν, προκειμένου να αντισταθμιστεί η αλγεινή εντύπωση που προκαλεί η σύγκριση με το μάλλον ζοφερό ή έστω απογοητευτικό παρόν.

Αυτή η δεσπόζουσα κοινωνική αναπαράσταση της ταύτισης με το ηρωικό παρελθόν συνοδεύεται και από άλλους μύθους περί εθνικότητας, οι οποίοι την ενισχύουν: με βάση την κατηγοριοποίηση του Schöpflin, η οποία παρουσιάστηκε νωρίτερα (βλ. Κεφ. 2.1.2.), θα εξετάσουμε πώς αυτοί οι μύθοι αναπαράγονται μέσα από το κρυφό πρόγραμμα των εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων.

Αυτή η συγκεκριμένη «προγονολατρική» κοινωνική αναπαράσταση κατασκευάζει μια στενή έννοια ιστορικής γνώσης, αναπαράγει την ανάγκη καθοδήγησης από τους μηχανισμούς του έθνους-κράτους και οδηγεί στην κατασκευή μιας ιδιαίτερα ανασφαλούς εθνικής ταυτότητας, η οποία στηρίζεται σε μια νεφελώδη και ασαφή αιτιολόγηση.

---

⁹² Σεφέρης, Γ. (1974). «Δοκιμές, Τόμος Α», Αθήνα: εκδ. Ίκαρος, σ. 510-511.

2.4. Εθνική ταυτότητα: ορισμός και λειτουργίες της

Η διαδικασία απόκτησης ταυτότητας αποτελεί εξ ορισμού συμβολική οικειοποίηση ιδιοτήτων οι οποίες αυτομάτως διακρίνουν το άτομο ή την ομάδα που φέρει αυτή την ταυτότητα από τα άλλα άτομα ή ομάδες, ενώ ταυτόχρονα αφαιρούν από τους «άλλους» αυτές τις ιδιότητες⁹³. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση της εθνικής ταυτότητας, η οποία εκλαμβάνεται ως από τη φύση της συνδεδεμένη με ιδιότητες (π.χ. η ελληνική εθνική ταυτότητα συνδέεται με τις ιδιότητες του ηρωισμού, της φιλοπατρίας, της λεβεντιάς, του φιλότιμου κ.ά.) και σύμβολα (όπως η σημαία ή ο εθνικός ύμνος).

Η Ψαρρού (2005) ορίζει την εθνική ταυτότητα ως *«το αποτέλεσμα της συνεχούς διαδικασίας ταύτισης με το έθνος, καθώς και τα συναισθήματα που εγείρονται από αυτήν την ταύτιση»*⁹⁴. Η έννοια της συνέχειας διατυπώνεται και από άλλους μελετητές, όπως η Φραγκουδάκη (1997): *«η εθνική ταυτότητα, όπως και οποιαδήποτε άλλη ταυτότητα, δεν εδραιώνεται μια για πάντα, αντίθετα υπόκειται σε διεργασίες συνεχούς εξέλιξης και αναδιαπραγμάτευσης»*⁹⁵, ενώ οι Σιμόπουλος–Κανελλοπούλου (2006) προσθέτουν την έννοια της ρευστότητας και της μεταβολής: *«η ταυτότητα είναι από τη φύση της ασταθής και ρευστή, όντας μεταβαλλόμενη μέσα στο χώρο και στο χρόνο»*⁹⁶. Σε αυτήν ακριβώς την ανάγκη συνεχούς αναδιαπραγμάτευσης της εθνικής ταυτότητας προκειμένου να αντανακλά τις νέες εξελίξεις και να προσαρμόζεται αντίστοιχα, αντικρούει αυτό που ο Δαμανάκης αποκαλεί *«εικονική εθνική ταυτότητα»*⁹⁷. Ο ερευνητής αυτός θεωρεί ότι η εικονική εθνική ταυτότητα αποτελεί προϊόν της εξιδανίκευσης του παρελθόντος. Με αυτή την έννοια, η εθνική ταυτότητα παραμένει προσκολλημένη σε στερεοτυπικές εικόνες του μυθοποιημένου εθνικού παρελθόντος κι εμποδίζει τα άτομα να προχωρήσουν στη διαμόρφωση μιας νέας «πολιτισμικής ταυτότητας». Η πολιτισμική ταυτότητα εκλαμβάνεται ως *«το μεταβαλλόμενο αποτέλεσμα διαδικασιών κοινωνικοποίησης κάτω από συγκεκριμένες και πραγματικές συνθήκες, έχει βιωματικό χαρακτήρα και*

⁹³ Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ. 21.

⁹⁴ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σ. 335.

⁹⁵ Φραγκουδάκη, Α. – Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). «Τι είν' η πατρίδα μας; ...», ό.π., σ. 15.

⁹⁶ Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ. 22.

⁹⁷ Δαμανάκης, Μ. (2005). «Η εκπαίδευση των παλιννοστώντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα», Αθήνα: Gutenberg, σ. 34.

διαμορφώνεται μέσω της ενεργού εμπλοκής των υποκειμένων με το κοινωνικό-πολιτισμικό τους περιβάλλον, ενώ η “εικονική εθνική ταυτότητα” είναι προϊόν ιδεολογικών κατασκευών και αναφέρεται στον τύπο και όχι στην ουσία των πραγμάτων»⁹⁸. Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Δαμανάκης (2005), «ο όρος “εθνική ταυτότητα” [...] δεν είναι ταυτόσημος με εκείνον της “πολιτισμικής ταυτότητας”, επειδή η “εθνική ταυτότητα” αναφέρεται [...] στην κοινή γλώσσα, στην κοινή θρησκεία, σε κοινές παραδόσεις, κοινά ήθη και έθιμα, ενώ ο όρος πολιτισμός και κατά συνέπεια και η “πολιτισμική ταυτότητα” είναι πολύ ευρύτερος και δεν εξαντλείται στα κοινά στοιχεία που συγκροτούν την “εθνική ταυτότητα”».⁹⁹ Την άποψη ότι η εθνική ταυτότητα είναι «προϊόν μακρών, συνεχών και αδιάσπαστων ιστορικών διαδικασιών» διατυπώνει και ο Θεοδωρίδης (2004), ο οποίος σημειώνει ότι αυτό ισχύει είτε η εθνική ταυτότητα θεωρηθεί ως «φυσική» ταυτότητα, η οποία στηρίζεται σε συγγενικούς δεσμούς, είτε ως πολιτισμική ταυτότητα.¹⁰⁰

Επιπρόσθετα, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η εθνική ταυτότητα λειτουργεί ως συναισθηματική γέφυρα μεταξύ ανθρώπου, κοινωνίας και κράτους, καθώς «το άτομο με την ιεραρχημένη εθνική του ταυτότητα νιώθει να συνδέεται οργανικά με την κοινωνία-έθνος και με το κράτος ως έθνος-κράτος»¹⁰¹. Με αυτό τον τρόπο το άτομο – πολίτης του έθνους ικανοποιεί δύο σημαντικές ανάγκες του: α) την ανάγκη του συνανήκειν, αφού οι κοινές αναφορές με τα υπόλοιπα μέλη της εθνικής ομάδας το διαβεβαιώνουν γι’ αυτό και β) την ανάγκη για ασφάλεια, η οποία οριοθετείται σαφώς μέσα στα όρια του έθνους-κράτους. Έτσι, τίθενται εξαρχής ισχυρά θεμέλια για την αποδοχή της κοινωνικής ιεραρχίας και τη μη αμφισβήτηση του κοινωνικού status quo.

Η άποψη ότι η εθνική ταυτότητα συμπίπτει με την ιστορική συνείδηση αναφέρεται από τον Κόκκινο (2005), ο οποίος θεωρεί ότι «η ιστορική συνείδηση συμπίπτει σήμερα, εν πολλοίς, με την εθνική ταυτότητα, ωστόσο κατά τη διαδικασία συγκρότησης του υποκειμένου, επενεργεί μια πλειάδα ταυτοτήτων, όπως η θρησκευτική, η εθνοπολιτισμική, η ταξική, η φυλετική (“racial”), η διαφυλική (“gender”), αλλά και πολλές άλλες ελάσσονες

⁹⁸ Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ. 26.

⁹⁹ Δαμανάκης, Μ. (2005). «Η εκπαίδευση των παλινοστώντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα», ό.π., σ. 29.

¹⁰⁰ Θεοδωρίδης, Π. (2004). «Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας - Έθνος, νεωτερικότητα και εθνικιστικός λόγος», Θεσσαλονίκη: εκδ. Αντιγόνη, σ. 121.

¹⁰¹ Λέκκας, Π. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία...», ό.π., σ. 123.

που αλληλοσυμπληρώνονται, αλληλοεπικαλύπτονται ή ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Η ιστορική συνείδηση, λοιπόν, επιχειρεί να γεφυρώσει τις αντιφατικές απαιτήσεις ποικίλων παραγόντων, νοηματοδοτώντας, ταυτόχρονα, σε ένα συνεχές όλο, παρελθόν, παρόν και μέλλον, με τελικό σκοπό να βοηθήσει το φορέα της να προσανατολιστεί στον άξονα του χρόνου και να διαμορφώσει το πλαίσιο δράσης του»¹⁰². Αυτή την ταυτόχρονη ύπαρξη πολλών ταυτοτήτων σημειώνει και ο Γάλλος ιστορικός Marc Ferro, ο οποίος παρατηρεί ότι η ταυτότητα «είναι πάντοτε πολλαπλή και ένα και το ίδιο πρόσωπο μπορεί να αισθάνεται συνδεδεμένο με διαφορετικές εθνικές, γεωγραφικές ή πολιτικές εντάξεις»¹⁰³. Αυτό μπορεί να συμβεί είτε επειδή κάποιος γεννήθηκε από γονείς διαφορετικής εθνικής καταγωγής, είτε επειδή έζησε σε διαφορετικές χώρες ή ακόμη και εξαιτίας των πολιτισμικών ερεθισμάτων που έχει δεχθεί.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η εθνική ταυτότητα στηρίζεται σε μια αναδρομική αφήγηση, που κατασκευάζει εκ των υστέρων τη βιογραφία του έθνους με αναμνήσεις. Οι αναμνήσεις αυτές μπορεί να αναφέρονται σε παραδόσεις, σε μνήμες κοινής καταγωγής, στην ιστορία του έθνους κ.ά.¹⁰⁴. Όπως αναφέρει η Ψαρρού (2005), «οι κοινές μνήμες ενός έθνους δημιουργούνται μέσω των “συνθηθειών του ημερολογίου” (“calendar customs”) ή της “τελετουργικής μνήμης” (“ritualized remembrance”）」¹⁰⁵. Σε αυτό το σημείο εμπλέκεται σαφώς το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα του έθνους-κράτους, όχι μόνο με το αναλυτικό πρόγραμμα αλλά και με τις ετήσια επαναλαμβανόμενες εθνικές εορτές στο σχολείο, που συμβάλλουν στην ενστάλαξη και παγίωση αυτών των κοινών μνημών στους μαθητές. Στην ίδια λογική εντάσσονται επίσης οι διάφορες τελετές, οι παρελάσεις, τα μνημεία, τα ηρώα, τα μουσεία κ.ά., που δημιουργούν ισχυρούς δεσμούς με την εθνική κοινότητα μέσω της κοινής μνήμης που συντηρούν.

Η άποψη ότι η εθνική ταυτότητα είναι συνδεδεμένη με το (περιορισμένο εδαφικά) έθνος-κράτος είναι κάτι το οποίο θεωρείται γενικά αποδεκτό. Ωστόσο, η Nuhoglu Soysal (1994) αμφισβητεί αυτή την άποψη, καθώς θεωρεί ότι αυτό το μοντέλο εθνικής ταυτότητας ήταν σε ισχύ στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τότε που μεγάλες μεταναστευτικές ροές εργαζομένων από διάφορες χώρες έφταναν σε μεγαλύτερες και

¹⁰² Κόκκινος, Γ. κ.ά. (2005). «Ιστορική κουλτούρα και συνείδηση», ό.π., σ. 21-22.

¹⁰³ ό.π., σσ. 114-115.

¹⁰⁴ Θεοδωρίδης, Π. (2004). «Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας...», ό.π., σ. 121.

¹⁰⁵ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σ. 148.

περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες, προς εύρεση εργασίας. Οι άνθρωποι αυτοί αναμενόταν να αφομοιωθούν από τις χώρες υποδοχής και να γίνουν εθνικοί πολίτες των χωρών αυτών. Ωστόσο, στα τέλη του 20^{ού} αιώνα, η μεταναστευτική ροή εργαζομένων από διάφορες χώρες τείνει να διαμορφώσει ένα νέο μοντέλο εθνικής ταυτότητας, λιγότερο προσκολλημένο σε εδαφικά όρια, με χαρακτηριστικά παγκοσμιοτήτας (η μετάφραση δική μου): «[Στην Ευρώπη] η εμπειρία των αλλοδαπών εργατών (*guest workers*) επιβεβαιώνει μια στροφή στον παγκόσμιο διάλογο και στα μοντέλα ιθαγένειας μεταξύ των δύο φάσεων μετανάστευσης κατά τον 20^ό αιώνα. Το μοντέλο της εθνικής ιθαγένειας ήταν κυρίαρχο την περίοδο της μαζικής μετανάστευσης στις αρχές του αιώνα, όταν οι μετανάστες αναμένονταν να διαμορφωθούν σε εθνικούς πολίτες. Η πρόσφατη εμπειρία των αλλοδαπών εργαζομένων αντανακλά μια περίοδο κατά την οποία η εθνική ιθαγένεια χάνει έδαφος έναντι ενός περισσότερο παγκόσμιου μοντέλου συμμετοχής και ένταξης, που είναι συνδεδεμένο με αποεδαφοποιημένες έννοιες των ατομικών δικαιωμάτων»¹⁰⁶. Η Nuhoglu Soysal περιγράφει αυτό το νέο μοντέλο, όπου τα δικαιώματα θεσμοποιούνται στη βάση της ατομικότητας (*personhood*) ως «μετα-εθνική ιθαγένεια» (*postnational citizenship*) (η μετάφραση δική μου): «Η μετα-εθνική ιθαγένεια παρέχει σε κάθε άτομο το δικαίωμα και την υποχρέωση της συμμετοχής στις δομές εξουσίας και του δημόσιου βίου της πολιτείας, ανεξάρτητα από τους ιστορικούς ή πολιτισμικούς δεσμούς του με αυτή την κοινότητα»¹⁰⁷.

Αυτή ακριβώς η έννοια της «μετα-εθνικής ιθαγένειας» αναδύεται για τους πολίτες της Ευρώπης κυρίως μετά το 1992 με τη συνθήκη του Μάαστριχτ και τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, καθώς όμως βρίσκεται εκτός των χρονικών ορίων της περιόδου που μελετά η παρούσα διατριβή, δεν θα αναφερθούμε περισσότερο σε αυτό το θέμα.

---

¹⁰⁶ Nuhoglu Soysal, Y. (1994). "Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe", Chicago: University of Chicago Press, στο: Torres, C.A. (1998), "*Democracy, Education and Multiculturalism – Dilemmas of Citizenship in a Global World*", Rowman & Littlefield Publishers, Inc., U.S.A., σ. 83.

¹⁰⁷ Nuhoglu Soysal, Y. (1994). "Limits of Citizenship...", ό.π., σ. 83.

2.4.1. Καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας στο σχολείο

Οι σκοποί της παιδείας ορίζονται από το Σύνταγμα της Ελλάδας στο άρθρο 16¹⁰⁸ (βλ. Εισαγωγή). Αυτή η αποστολή του κράτους υλοποιείται με την εκπόνηση των μαθημάτων που θα προωθήσουν τις διαφορετικές μορφές αγωγής (ηθική, πνευματική, επαγγελματική, φυσική), θα καλλιεργήσουν την εθνική και θρησκευτική συνείδηση των μαθητών και θα διαπλάσουν ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. Η καλλιέργεια της εθνικής και της θρησκευτικής συνείδησης γίνεται με τα μαθήματα που παλαιότερα ονομάζονταν «φρονηματιστικά», δηλαδή τις κοινωνικές σπουδές και πιο συγκεκριμένα τη γλώσσα, την ιστορία, τη γεωγραφία, τα θρησκευτικά, την κοινωνική και πολιτική αγωγή κ.ά. Τα αναλυτικά προγράμματα περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αυτό¹⁰⁹. Πιο συγκεκριμένα, στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) της Ιστορίας αναφέρεται ότι *«γενικός σκοπός διδασκαλίας της Ιστορίας είναι η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης. Η ανάπτυξη ιστορικής σκέψης αφορά την κατανόηση των ιστορικών γεγονότων μέσα από την εξέταση αιτίων και αποτελεσμάτων, ενώ η καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης αφορά την κατανόηση της συμπεριφοράς των ανθρώπων σε συγκεκριμένες καταστάσεις και τη διαμόρφωση αξιών και στάσεων που οδηγούν στην εκδήλωση υπεύθυνης συμπεριφοράς στο παρόν και το μέλλον. Έτσι, με τη διδασκαλία της Ιστορίας ο μαθητής μπορεί να αποκτήσει όχι μόνο την επίγνωση ότι ο σύγχρονος κόσμος αποτελεί συνέχεια του παρελθόντος, αλλά και την αντίληψη ότι ο σύγχρονος ιστορικός ορίζοντας συνδέεται άμεσα με τη ζωή του. Ο σκοπός της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης συνδέεται έτσι με το γενικότερο σκοπό της εκπαίδευσης που αναφέρεται στην προετοιμασία υπεύθυνων πολιτών»*. Αξίζει να σημειωθεί ότι η φράση *«ο σύγχρονος κόσμος αποτελεί συνέχεια του παρελθόντος»*, η οποία περιέχεται στον σκοπό της διδασκαλίας της Ιστορίας, προφανώς επιδιώκει να τονίσει την έννοια της ιστορικής συνέχειας στους μαθητές¹¹⁰. Η διαδικασία αυτή θεωρείται ότι ενισχύει την

¹⁰⁸ Σύνταγμα της Ελλάδας, Άρθρο 16, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>

¹⁰⁹ <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>

¹¹⁰ Σύμφωνα με τον Fernand Braudel η ιστορία ορίζεται ως το σύνολο των ερωτημάτων που θέτει το παρόν, σε σχέση με τα εκάστοτε προβλήματά του, στο παρελθόν. Έτσι, το νόημα της ιστορίας γίνεται ουσιαστικά αντιληπτό ως μια διαλεκτική του χρόνου.

ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/viewFile/8150/8124

αίσθηση του ανήκειν στο έθνος, άρα βοηθάει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, καθώς συμβάλλει στην ταύτιση των νέων με την αρχαία Ελλάδα και τα επιτεύγματά της.

Βέβαια, στο ισχύον Δ.Ε.Π.Π.Σ. βλέπουμε ότι δεν εμφανίζεται ο όρος «εθνική συνείδηση», αν και αυτός υπάρχει στο Σύνταγμα της Ελλάδας. Αυτό όμως είναι κάτι καινούργιο, αφού στα προηγούμενα Αναλυτικά Προγράμματα υπήρχαν σαφείς αναφορές σ' αυτόν, όπως περιγράφεται πιο αναλυτικά στο ερευνητικό μέρος αυτής της διατριβής.

Σε αυτό το σημείο ας σημειωθεί η παρατήρηση της Ψαρρού (2005) ότι «η εκπαίδευση [...] είναι σε μεγάλο βαθμό εθνοκεντρική, προσανατολισμένη προς την εθνική ομάδα. [...] το ίδιο το μάθημα της ιστορίας [...] έχει το στοιχείο της υποκειμενικότητας, δηλαδή του εθνοκεντρικού προσανατολισμού. [...] τα θέματα που διδάσκονται αφορούν ως επί το πλείστον την εθνική ομάδα και, επίσης, παρουσιάζονται με τρόπο που δείχνει μια προκατάληψη υπέρ του έθνους. Έτσι, τείνουν να παρουσιάζονται τα γεγονότα που ευνοούν [...] την εθνική εικόνα μέσω τέτοιων παραλείψεων και αλλαγών στην παρουσίαση των θεμάτων που να οδηγούν στην σχηματοποίηση της γνώσης υπέρ μιας εικόνας θετικής για το έθνος [...]»¹¹¹. Επίσης, η ίδια συγγραφέας αναφέρει ότι «το εθνικό στοιχείο παραμένει το κεντρικό σημείο αναφοράς στη διδασκαλία της ιστορίας στα σχολεία»¹¹². Σε αντίστοιχα συμπεράσματα έχουν καταλήξει αρκετοί ερευνητές, όπως οι Φλουρής – Ιβρίντελη: «τόσο τα εγχειρίδια της περιόδου 1976/1977 όσο και εκείνα του 1985-2000, παρά τον σχετικά μεγάλο αριθμό αναφορών στους Μεσόγειους λαούς, εξακολουθούν να παραμένουν εθνοκεντρικά, αφού οι Μεσόγειοι λαοί χρησιμοποιούνται, κυρίως, ως δίοδοι για την επιβεβαίωση της μοναδικότητας του ελληνισμού και αγνοούνται καταφανώς σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση»¹¹³, οι Κόκκινος κ.ά. (2005): «(από την έρευνα που διεξήχθη) για άλλη μια φορά αναδεικνύονται ανάγλυφα, ως τάσεις, ο εθνοκεντρισμός και η μη παραδοχή της βάλκανικής διάστασης της εθνικής ταυτότητας»¹¹⁴. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, όπως παρατηρεί η Φραγκουδάκη (1997), ότι: «το σχολείο καλλιεργεί την ξενοφοβία και την

¹¹¹ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σ. 168.

¹¹² ό.π., σ. 247.

¹¹³ Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (1999). «Η Εικόνα του Μεσογειακού «Άλλου» στα Σχολικά Εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης – Συγκριτική Θεώρηση του Τελευταίου Τέταρτου του 20ού αιώνα (1976-1977 & 1985-2000)», στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο: Η παιδεία στην αυγή του 21^{ου} αιώνα – Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης- Β3 Σχολικά εγχειρίδια,

<http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/flouris.htm>

(ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)

¹¹⁴ Κόκκινος, Γ. κ.ά. (2005). «Ιστορική κουλτούρα και συνείδηση», ό.π., σ. 121.

*εύθραυστη και ανασφαλής εθνική ταυτότητα»*¹¹⁵. Βέβαια, αυτό δεν είναι κάτι που συμβαίνει μόνο στην Ελλάδα. Αναφερόμενος στον τρόπο λειτουργίας των εκπαιδευτικών συστημάτων γενικότερα, ο Hargreaves παρατηρεί ότι (η μετάφραση δική μου): *«Αντί να καλλιεργούν την κοσμοπολίτικη ταυτότητα και το βασικό συναίσθημα της συμπάθειας, το οποίο ο Adam Smith αποκαλούσε συναισθηματικό θεμέλιο της δημοκρατίας, πάρα πολλά εκπαιδευτικά συστήματα προωθούν υπερβολικές και αυτο-απορροφούμενες έννοιες της εθνικής ταυτότητας»*¹¹⁶. Μία πιθανή αιτία αυτού του φαινομένου είναι ίσως και το ότι ακόμη ακολουθείται σε μεγάλο βαθμό η τάση της ιστοριογραφίας και της διδασκαλίας της ιστορίας του 19^{ου} αιώνα, τότε που αυτές χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να εξυπηρετήσουν τη δημιουργία εθνικής συνείδησης και την κατασκευή εθνικής ταυτότητας στους πολίτες των νεοσυσταθέντων (εκείνη την περίοδο) εθνών-κρατών.

Επιπλέον, η σύσταση ή η αναγνώριση πολλών νέων κρατών, που γιορτάζουν το έθνος τους με επίσημες εθνικές εορτές και εκδηλώσεις, στις οποίες συμμετέχουν και τα σχολεία καθώς και η θεσμοθέτηση τέτοιου είδους εκδηλώσεων από παλαιότερα έθνη-κράτη κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, αποτελούν δύο παράγοντες ενίσχυσης των «εθνικοποιητικών» μηχανισμών των εθνικών κρατών¹¹⁷. Ωστόσο, μπορεί κανείς να θεωρήσει ότι η ενίσχυση του διαδικασιών που συντελούν στην ενδυνάμωση του εθνικού στοιχείου δεν είναι απόρροια της παγκοσμιοποίησης αλλά της ιδεολογίας του εθνικισμού, που είναι παρούσα σε όλη τη νεωτερικότητα. Και είναι πραγματικότητα αυτό που αναφέρει η Ψαρρού, ότι *«το σχολείο ως μηχανισμός που εντείνει την εθνική ταύτιση, ως μέσο νομιμοποίησης του εθνικού κράτους, δεν έχει αντικατασταθεί από κάποιες παγκόσμιες δυνάμεις»*¹¹⁸. Ακόμη δεν έχει βρεθεί κάποιος άλλος τρόπος που να δίνει στα άτομα την αίσθηση του ανήκειν σε μια μεγάλη συλλογικότητα, πέρα από τους θεσμούς της (δημόσιας/κρατικής ή ιδιωτικής) εκπαίδευσης και του στρατού. Σίγουρα τα αθλητικά σωματεία, τα πολιτικά κόμματα, οι θρησκείες κ.ά. επιτελούν αντίστοιχες λειτουργίες για τις επιμέρους ταυτότητες των ατόμων, ωστόσο η εθνική ταυτότητα των πολιτών σφυρηλατείται αρχικά στο μεγαλύτερο μέρος της στο σχολείο. Όπως χαρακτηριστικά

¹¹⁵ Φραγκουδάκη, Α. – Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). «Τι είν' η πατρίδα μας; ...», ό.π., σ. 143.

¹¹⁶ Hargreaves, A. (2003). "Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity", Maidenhead and Philadelphia: Open University Press, pp. xvi-xvii, στο: Καζαμιάς, Α. (2008). «Περί Συγκριτικής Παιδαγωγικής...», ό.π., σ. 627.

¹¹⁷ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σσ. 247-248.

¹¹⁸ ό.π., σ. 249.

αναφέρει η Ψαρρού (2005): «*παρατηρούμε τρία βασικά στοιχεία στην εκπαιδευτική διδασκαλία και διαδικασία. Το ένα είναι η κατασκευή και επαναδιατύπωση μύθων, διηγήσεων, εικόνων κλπ. για το έθνος που απευθύνονται στις ασυνείδητες ορμές και δημιουργούν μια εικόνα του έθνους θετική και μια αντίστοιχη εικόνα για τους άλλους αδιάφορη ή αρνητική [...]. Δεύτερο στοιχείο είναι η επιλεκτική παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων που δεν ευνοούν την εικόνα του έθνους [...]. Και, τρίτον, η ύπαρξη τελετών και εορτασμών που συνεπικουρούν στη δημιουργία ή ενδυνάμωση των παραπάνω παραστάσεων*»¹¹⁹. Το τρίτο στοιχείο μελετάται εκτενέστερα στην παρούσα διατριβή (βλ. 2.4.2.).

Η αναβίωση και επιβεβαίωση των εθνικών ταυτοτήτων, όπως παρουσιάζεται στα παραδείγματα της Σκοτίας (που έκανε δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της το 2014), της Ουκρανίας (με την κρίση στην Κριμαία) και της Ρωσίας (που έδωσε έμφαση στην «επιστροφή» σε μια παραδοσιακά προσδιορισμένη εθνική ταυτότητα μέσα από την ενίσχυση της Ορθοδοξίας και με αναφορές στη «γη και το αίμα»), στην ουσία επιβεβαιώνουν την άποψη ότι η ταύτιση με το έθνος αποτελεί την πιο ισχυρή κοινωνική ταυτότητα και στη μετά Μάαστριχτ εποχή, συνεχίζοντας το παράδειγμα που ισχύει από την αρχή της νεωτερικότητας. Επίσης, ο ισχυρισμός πολλών ότι οι εθνικές ταυτότητες θα αποδυναμωθούν εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, δεν μπορεί να υποστηριχθεί με απτά στοιχεία. Αντίθετα, η ρητορική με αυτή τη θεματολογία μπορεί να εγείρει εθνικιστικές εξάρσεις, καθώς προκαλεί άγχος στα άτομα και τις ομάδες, τα οποία στη συνέχεια συσπειρώνονται γύρω από το γνωστό, το οικείο, το «έθνος-οικογένεια» και αναβιώνουν τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις τους περί αυτού, προκειμένου να διαχειριστούν το άγχος που τους προκάλεσε η απειλή που προέρχεται από αυτήν τη ρητορική.

Ωστόσο, στη διαδικασία κατασκευής της εθνικής ταυτότητας στο πλαίσιο του σχολείου, πέρα από τα μαθήματα που αναφέρθηκαν στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, πιστεύεται ότι σημαντικό ρόλο παίζουν και οι εθνικές σχολικές εορτές, θέμα το οποίο εξετάζεται εκτενέστερα στη συνέχεια.

---

¹¹⁹ Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σ. 170.

2.4.2. Οι εθνικές εορτές στο σχολείο ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας

Ο εορτασμός εθνικών επετείων στο σχολείο ορίζεται σαφώς στα επίσημα νομικά κείμενα (Φ.Ε.Κ.), ενώ περαιτέρω διευκρινίσεις δίνονται με τις εγκυκλίους που ακολουθούν την έκδοσή τους. Κατά την περίοδο που μελετήθηκε στην παρούσα διατριβή οριζόταν ο εορτασμός δύο ή τριών εθνικών επετείων για όλα τα σχολεία της χώρας, ανάλογα με την πολιτική συγκυρία της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, ως αμιγώς εθνικές εορτές μπορούμε να θεωρήσουμε την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου και της 28^{ης} Οκτωβρίου, ενώ οι επέτειοι της 21^{ης} Απριλίου και της 17^{ης} Νοεμβρίου θεωρούνται ως πολιτικές εορτές. Ωστόσο, επειδή η επέτειος της 21^{ης} Απριλίου γιορτάστηκε σε πανελλήνιο επίπεδο σε όλα τα σχολεία την περίοδο της δικτατορίας και η 17^η Νοεμβρίου γιορτάζεται επίσης σε όλα τα σχολεία μέχρι σήμερα, κατηγοριοποιήθηκαν και αυτές στο πλαίσιο αυτής της διατριβής ως εθνικές σχολικές εορτές.

Ο εορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου καθιερώθηκε με Βασιλικό Διάταγμα το 1838 επί Όθωνα. Όμως δεν ήταν ακόμη σχολική γιορτή, απλώς επιτρεπόταν τότε στους μαθητές να παίρνουν μέρος στις εκδηλώσεις που διοργανώνονταν από την πολιτεία για τον εορτασμό αυτής της επετείου. Η ενεργή συμμετοχή όλων των σχολείων της χώρας, δημόσιων και ιδιωτικών, χρονολογείται από το 1899, έπειτα από εισήγηση του Αθανασίου Ευταξία, Υπουργού Παιδείας της κυβέρνησης του Γεωργίου Θεοτόκη. Στο περιοδικό *Εθνική Αγωγή* αναφέρεται ότι και οι επόμενοι υπουργοί συνέχισαν την εφαρμογή της εισήγησης Ευταξία, ενώ παράλληλα παρατίθενται πολλές λεπτομέρειες για το περιεχόμενο και τη μορφή του εορτασμού: *«[...] Έκτοτε οι μαθηταί όλων των δημοσίων και ιδιωτικών σχολείων λαμβάνουν μέρος εις την δοξολογίαν και ακούουν εκ στόματος ενός των διδασκάλων των τον πανηγυρικών της ημέρας, διακοσμούντες καταλλήλως προς τούτο το σχολείον των. Πόσον η ιδέα ήτο ευτυχής, αποδεικνύεται εξ αυτής της εφαρμογής της. Όλοι ανομολογούν ότι το χαρακτηριστικώτερον και γραφικώτερον της εθνικής εορτής είναι η παρέλασις των μαθητών διά των οδών· περισσότερον δε ενθουσιασμόν μεταδίδουν εις τους μεγάλους τα πατριωτικά άσματα των παιδικών στομάτων διά την ημέραν εκείνην από τους παιάνας των στρατιωτικών μουσικών, τους καλπασμούς των ιπέων και τα μεγαλόφωνα*

προστάγματα των χρυσοστόλιστων στρατηγών»¹²⁰. Στα επόμενα χρόνια ο εορτασμός αυτός αποτέλεσε κοινή πρακτική για την «Παλαιά Ελλάδα», όχι όμως και για τη Μακεδονία. Η χρηματοδότηση των τελετών για τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου ήταν κρατική στην υπόλοιπη χώρα, αλλά ενέπιπτε στην αρμοδιότητα των νομαρχιών για τη Μακεδονία. Από αυτό συνάγεται το συμπέρασμα ότι ακόμη ο εορτασμός δεν είχε αποκτήσει «δημοτικό χαρακτήρα». Κατά την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά θεσμοθετήθηκε ο εορτασμός της επετείου της επανάστασης του 1821, μαζί με αυτόν της επετείου επιβολής του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου· με το Βασιλικό Διάταγμα 791/ 6-3-1939 οριζόταν ρητά το πρωτόκολλο των τελετών. Σύμφωνα με αυτό, ήταν υποχρεωτική για τους μαθητές η παρακολούθηση της θείας λειτουργίας, ενώ επίσης υποχρεωτικό χαρακτήρα είχε η διακόσμηση των σχολείων με σημαίες, η εκφώνηση πατριωτικών λόγων από τις εκπαιδευτικές και τοπικές αρχές, καθώς και η συμμετοχή των σχολείων σε παρελάσεις, λαμπαδηφορίες και παραδοσιακούς χορούς. Το ίδιο διάταγμα όριζε ακόμη πως οι τοπικές αρχές είχαν υποχρέωση, μετά την ολοκλήρωση του εορτασμού, να υποβάλουν αναφορά στους προϊσταμένους τους για την επιτυχία των εκδηλώσεων¹²¹.

Η 28^η Οκτωβρίου καθιερώθηκε ως ημέρα εορτασμού με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί Εορτασμού της εικοστής ογδότης Οκτωβρίου» στις 24/10/1944¹²², λίγες μόλις ημέρες μετά την απελευθέρωση της χώρας από τα στρατεύματα κατοχής. Πιθανώς η εθnikοποίηση της δεινής εμπειρίας του πολέμου βοήθησε στη διαδικασία της εθνικής ανασυγκρότησης μετά τον πόλεμο, μετουσιώνοντας την κοινή τραυματική ανάμνηση σε μια γιορτή μνήμης και εξύμνησης της γενναιότητας και της ενότητας του έθνους. Όπως σημειώνει η Καρακασίδου (2003): «Ο εορτασμός της 28^{ης} Οκτωβρίου ήταν και εξακολουθεί να είναι μια επέτειος καθιερωμένη σε ολόκληρη την Ελλάδα η οποία μνημονεύει μια κρίσιμη εθνική “στιγμή”: την πρώτη φορά που η Μακεδονία, ως τμήμα του σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους, μοιράστηκε το πεπρωμένο της Ελλάδας σε μια στιγμή

¹²⁰ Γ. Δροσίνης (1903). “Τα σχολεία και η εθνική εορτή”, Εθνική Αγωγή, τόμ. Β΄, αρ. 7, Αθήνα, σσ. 74-75, όπως αναφέρεται στο: Μαυρίδου, Ε. (2010). *Η καθιέρωση των Σχολικών Γιορτών στο Δημοτικό Σχολείο – Ιστορικό Διάγραμμα (19^{ος}-20^{ος} αιώνες)*, σ. 2,
<https://gtheodore.wordpress.com/2010/07/12/η-καθέρωση-των-σχολικών-γιορτών-στο-δ/>

¹²¹ Κολοκοτρώνη, Α. (2016). «Η μουσική και τα τραγούδια των σχολικών γιορτών – Η περίπτωση των δημοτικών σχολείων του Δήμου Καβάλας», Πτυχιακή Εργασία, Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής, Άρτα, σσ. 23-24,
<http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/handle/123456789/5873>

¹²² ό.π., σ. 26.

ξένης εισβολής και κατοχής»¹²³. Ωστόσο, η μεταπολεμική Ελλάδα χρησιμοποιούσε ακόμη τους νόμους της μεταξικής δικτατορίας: το 1947 ενεργοποιήθηκε εκ νέου ο μεταξικός νόμος του 1937 σχετικά με τη λατρεία της εθνικής σημαίας, ενώ τον Μάιο της ίδιας χρονιάς εκδόθηκε Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 98, 15/5/1947) με το οποίο καθοριζόταν ο τρόπος διεξαγωγής των δημόσιων τελετών¹²⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι και οι δύο παραπάνω επέτειοι έχουν διττό χαρακτήρα εθνικής και θρησκευτικής εορτής: την 25^η Μαρτίου μαζί με την εθνική επέτειο συνεορτάζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, ενώ την 28^η Οκτωβρίου συνεορτάζεται η εορτή της Αγίας Σκέπης¹²⁵. Ο συνδυασμός αυτός στηρίζεται στο ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανισμού, το οποίο χρησιμοποιήθηκε παλαιότερα κατά κόρον, ιδιαίτερα από τα δικτατορικά καθεστώτα της χώρας μας, τόσο αυτό του Μεταξά όσο και αυτό των συνταγματαρχών, όπως αναδεικνύεται και από τα αποσπάσματα των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων των αντίστοιχων περιόδων, που μελετώνται στο ερευνητικό μέρος αυτής της διατριβής.

Την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, όλα τα σχολεία της χώρας συμμετείχαν επίσης υποχρεωτικά στον εορτασμό της «Πολεμικής Αρετής των Ελλήνων» και της «Συντριβής του Συμμοριτισμού», οι οποίες ορίζονταν ως «εθνικές πανελλήνιες γιορτές» και εορτάζονταν «πανελληνίως, την πρώτην Κυριακήν μετά την 29^η Αυγούστου»¹²⁶. Για άλλη μια φορά το έθνος-κράτος αποδείκνυε περίτρανα ότι «η Ιστορία γράφεται από τους νικητές»...

Μετά την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος στις 21 Απριλίου 1967, επιβλήθηκε ο εορτασμός της επετείου αυτής σε όλα τα σχολεία με το Β.Δ. 157/1967, Φ.Ε.Κ. 46, τ. Α¹²⁷.

¹²³ Καρακασιδίου, Α. (2003). «Πρωτόκολλο και θέαμα: Εθνικοί εορτασμοί στη Βόρεια Ελλάδα», στο: Mazower, Μ. (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια, σ. 245.

¹²⁴ Κολοκοτρώνη, Α. (2016). «Η μουσική και τα τραγούδια των σχολικών γιορτών...», ό.π., σ. 27.

¹²⁵ Η θεομητορική εορτή της Αγίας Σκέπης εορταζόταν παλαιότερα την 1^η Οκτωβρίου. Το 1952, με απόφαση της Εκκλησίας, ο εορτασμός της μεταφέρθηκε στις 28 Οκτωβρίου, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για την προστασία που προσέφερε η Παναγία στον Ελληνικό Στρατό κατά τη διάρκεια του ελληνο-ιταλικού πολέμου. Πηγή:

http://users.sch.gr/aiasgr/Theotokos_Maria/Giortes/H_Agia_Skeph_ths_Theotokou.htm

¹²⁶ Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος...», ό.π., σ. 214.

¹²⁷ ό.π., σ. 161.

Ο εορτασμός της 17^{ης} Νοέμβρη μετά τη μεταπολίτευση καθιερώθηκε τον Οκτώβριο του 1981, μετά την εκλογική νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. – από το 1974 μέχρι το 1981 η επέτειος αυτή δεν είχε θεσμοθετηθεί ως σχολική εθνική εορτή, με αποτέλεσμα, όπως αναφέρει η Κολοκοτρώνη (2016), «οι μαθητές να απέχουν από τα μαθήματα όταν η στάση των διευθυντών ήταν αρνητική απέναντι στο αίτημα των πρώτων για τον σχετικό εορτασμό»¹²⁸. Ωστόσο, η επέτειος αυτή εορτάζεται μέχρι σήμερα πανελλαδικά μόνο ως σχολική εορτή, καθώς δεν είναι θεσμοθετημένη επίσημη αργία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι εθνικές επέτειοι που υποχρεωτικά εορτάστηκαν στα σχολεία κατά το διάστημα που μελετήθηκε στην παρούσα διατριβή είναι:

α. Κατά την περίοδο 1950-1967 (Μάρτιος) σε όλα τα σχολεία της χώρας εορτάζονται επίσημα δύο εθνικές επέτειοι: της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 25^{ης} Μαρτίου.

β. Κατά την επταετή δικτατορία (Απρίλιος 1967 - Ιούλιος 1974) σε όλα τα σχολεία της χώρας εορτάζονται επίσημα τρεις εθνικές επέτειοι: της 28^{ης} Οκτωβρίου, της 21^{ης} Απριλίου και της 25^{ης} Μαρτίου.

γ. Από τη μεταπολίτευση (Ιούλιος 1974) έως το 1981 (Σεπτέμβριος) σε όλα τα σχολεία της χώρας εορτάζονται επίσημα δύο εθνικές επέτειοι: της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 25^{ης} Μαρτίου.

δ. Κατά την περίοδο 1981 (Οκτώβριος) -1992 (και συνεχίζεται μέχρι σήμερα) σε όλα τα σχολεία της χώρας εορτάζονται επίσημα τρεις σχολικές εορτές – οι δύο εθνικές, με επίσημη αργία όλων των δημοσιών υπηρεσιών και η μία σχολική, καθώς τη μέρα εκείνη δεν γίνονται μαθήματα στα σχολεία, παρά μόνο γιορτή: της 28^{ης} Οκτωβρίου, της 17^{ης} Νοεμβρίου και της 25^{ης} Μαρτίου.

Ο ρόλος των εθνικών εορτών στο σχολείο αναφέρεται από την Γκόλια (2011) ως «ο έμπρακτος ενστερνισμός του συστήματος αξιών, που διέπει τον κοινωνικό βίο και την ηθική»¹²⁹. Με τη συμμετοχή τους σε αυτές τις εορτές οι μαθητές ασυνείδητα ενδοβάλλουν τις αξίες της πατρίδας, του έθνους και πλείστων άλλων ιδεολογημάτων που συνυφαίνονται με αυτές. Αποδέχονται ως φυσικές και αδιαμφισβήτητες τις θέσεις περί της

¹²⁸ Κολοκοτρώνη, Α. (2016). «Η μουσική και τα τραγούδια των σχολικών γιορτών...», ό.π., σ. 29.

¹²⁹ Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος...», ό.π., σ. 189.

αδιάκοπης συνέχειας του ελληνισμού και της αποστολής του για τον εκπολιτισμό του υπόλοιπου κόσμου.

Είναι κοινά αποδεκτό ότι οι σχολικές εθνικές εορτές αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα μέσα για *«τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας και της ιστορικής μνήμης γενικότερα»*¹³⁰. Ωστόσο, με τη συνδρομή και των σχολικών εγχειριδίων της Ιστορίας, η ιστορική γνώση που αποκομίζουν οι μαθητές έχει καθαρά εθνοκεντρικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να κατασκευάζεται μια εθνική ταυτότητα ανασφαλής και με μια διαρκή αίσθηση απειλής. Πιθανώς μια τέτοια εθνική ταυτότητα να ήταν λειτουργική σε προηγούμενες φάσεις ανάπτυξης του ελληνικού έθνους κράτους. Τα τελευταία χρόνια, όμως, θεωρείται ότι *«η επιβίωση μπορεί να εδραιωθεί σε στοιχεία του εθνικού πολιτισμού στην οικουμενική του διάσταση και όχι στην εθνική αποκλειστικότητά του, στην ιδιορρυθμία και τη φολκλωρική αξιοποίησή τους»*¹³¹. Αυτή ακριβώς η οικουμενική διάσταση του ελληνικού πολιτισμού αγνοείται παντελώς στις σχολικές εθνικές εορτές, οι οποίες συνήθως (αν όχι πάντα) εστιάζουν στη γενναιότητα και την πολεμική αρετή των Ελλήνων, στα δεινά που υπέστησαν από τους ξένους δυνάστες και εισβολείς καθώς και στην άδικη μεταχείριση του γένους από τους ισχυρούς ξένους συμμάχους της νεότερης περιόδου της ιστορίας μας. Πρόκειται στην ουσία για την αέναη αναπαραγωγή κάποιων από τους μύθους της εθνικότητας, στους οποίους έγινε εκτενέστερη αναφορά σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας διατριβής¹³². Τα ιστορικά γεγονότα που επιλέγονται να παρουσιαστούν σε αυτές τις εκδηλώσεις αποτελούν θραύσματα της ιστορικής μνήμης και, ακριβώς επειδή είναι αποσπασματικά, στην πραγματικότητα αναστέλλουν αντί να προάγουν την ιστορική αυτογνωσία. Η εντύπωση που αποκομίζουν οι μαθητές τελικά είναι ότι οι Έλληνες είναι ο μόνος λαός που αγαπάει τη ελευθερία του και παλεύει γι' αυτή. Το γενικότερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβαν χώρα οι αγώνες των Ελλήνων δεν αναφέρεται σχεδόν ποτέ, με αποτέλεσμα οι μαθητές να οδηγούνται στην αποδοχή μιας σχεδόν μυθικής και οπωσδήποτε ανιστορικής όψης της μοναδικής και «ανάδελφης» «ελληνικής ψυχής».

¹³⁰ ό.π., σ. 189.

¹³¹ Βαμβακίδου, Ι. (2006). «Πατριωτικά σύμβολα και σχολικό περιβάλλον», στο *Αγγελιοφόρος*, 25-26 Μαρτίου, σ. 28, όπως αναφέρεται στο Γκόλια, Π. «Υμνώντας το έθνος...», ό.π., σ. 187.

¹³² Βλ. Κεφ. 2.1.2. Οι μύθοι της εθνικότητας.

2.4.3. Οι μαθητικές παρελάσεις ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας

Στη συνέχεια γίνονται αναφορές στις μαθητικές παρελάσεις, οι οποίες θεωρείται ότι συμβάλλουν στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Η σύνδεση με το ιστορικό πλαίσιο κρίθηκε απαραίτητη, καθώς με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται η σχέση τους με τη γενικότερη κατάσταση και τις επιδιώξεις του ελληνικού έθνους-κράτους.

Η πρώτη αναφορά σε μαθητική παρέλαση καταγράφεται στον αθηναϊκό τύπο το 1899 και συγκεκριμένα στην εφημερίδα «ΕΜΠΡΟΣ» της 26^{ης} Μαρτίου 1899:

«Μετά την δοξολογίαν τα παρατεταγμένα σώματα παρήλασαν με την μουσικήν επικεφαλής διά της οδού Σταδίου. Ιδιαιτέραν αίσθησιν έκαμεν η πρώτη φορά εφέτος γενομένη παρέλασις των μαθητών των νομαρχιακών σχολείων Αττικής κατά τετράδες βαινόντων με την ελληνικήν σημαίαν εμπρός. Οι μικροί μαθηταί ζωηροί, ευσταλείς, με κανονικότατον βάδισμα, με υπαξιωματικούς ιδικούς των, διακρινομένους διά το υπερήφανόν των παράστημα και την σοβαράν των επισημότητα, έψαλλον πατριωτικά άσματα μεταδίδοντα παντού την συγκίνησιν και τον ενθουσιασμόν. Η παρέλασις εκείνη των χιλίων παιδίων έδωκε μίαν εξαιρετικήν ζώήν εις την εορτήν και τρόπον τινά ανερρίπισε τας ελπίδας αι οποίαι πρέπει να στηρίζονται εις το μέλλον». Βλ. εικόνα 1, στην επόμενη σελίδα.

Οἱ μαθηταὶ τῶν Νομαρχιακῶν σχολείων

Μετὰ τὴν δοξολογίαν τὰ παρατεταγμένα σώματα παρήλασαν μετὰ τὴν μουσικὴν ἐπὶ κεφαλῆς διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου.

Ἰμικτέραν αἰθέτησιν ἔκρινεν ἡ πρώτην φοράν ἐφέτος γενομένη παρέλασις τῶν μαθητῶν τῶν νομαρχιακῶν σχολείων Ἀττικῆς κατὰ τὴν ἑλλάδα βαινόντων μετὰ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἔμπρός.

Οἱ μικροὶ μαθηταί, ζῶηροὶ, εὐσταλεῖς, μετὰ καὶ ονικώτατον βίβισμα, καὶ ὑπαξιωματικῶς ἰδικούς τῶν, διακρινόμενους διὰ τὸ ὑπερήφανόν των παράστημα καὶ τὴν σοβαράν των ἐπιστημότητα, ἔψαλλον πατριωτικὰ ᾠοματά μεταδιδόντα παντοῦ τὴν συγκίνησιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν.

Ἡ παρέλασις ἐκείνη τῶν γιλιῶν παιθίων ἔδωκε μίαν ἐξαιρετικὴν ζαήν εἰς τὴν ἰορμὴν καὶ τρόπον τινὰ ἀερρίπισε τὰς ἐλπίδας αἱ ὁποῖαι πρέκει νὰ στηρίζωνται εἰς τὸ μέλλον.

Το ιστορικό πλαίσιο της εποχής ήταν ιδιαίτερα ζοφερό: μόλις έξι χρόνια μετά την πτώχευση του 1893 και δύο χρόνια μετά τη δεινή στρατιωτική ήττα και την εθνική ταπείνωση του 1897¹³³. Οπότε, η ανύψωση του εθνικού φρονήματος ήταν αναγκαία και προφανώς γι' αυτό και η εφημερίδα «Εμπρός» αναφέρεται σε «*αναρρίπιση των ελπίδων*».

Κατά τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου του 1914, διαπιστώνουμε από την ίδια εφημερίδα (φύλλο: 26/3/1914) πως οι μαθητές των σχολείων του Πειραιά προσήλθαν συντεταγμένοι στη δοξολογία, κρατώντας ταινίες γαλανόλευκες. Στο Άργος οι μαθητές συμμετείχαν σε πομπή λαμπαδηφορίας άδοντας πατριωτικά άσματα. Λαμπαδηφορία έγινε επίσης στη Λάρισα, με τη συμμετοχή των σχολείων και του στρατού. Στην Κέρκυρα οι μαθητές όλων των σχολείων προσήλθαν το πρωί στη δοξολογία, ενώ «*την νύκτα εγένετο λαμπρά παρέλασις προ των Ανακτόρων και διά των κεντρικότερων οδών, των στρατιωτικών λαμπαδηφορούντων, των δε μαθητών του Γυμνασίου μετά ανηρτημένων ενετικών φανών τη συνοδεία της μουσικής Ρομποτή έψαλλον το εμπνευσμένον εμβατήριον "Ηπειρος"*». Βρισκόμαστε μόλις ένα χρόνο μετά τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων (1912 - 1913) που ουσιαστικά τερμάτισαν την οθωμανική κυριαρχία στα Βαλκάνια και άλλαξαν τον πολιτικό χάρτη της νοτιοανατολικής Ευρώπης¹³⁴. Η εθνική υπερηφάνεια είναι έκδηλη στις περιγραφές της εφημερίδας «Εμπρός», η οποία αποτυπώνει το λαϊκό αίσθημα. Είναι αναμενόμενο, καθώς, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους»: «*Αμέσως μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και στο κλίμα εξάρσεως που επικράτησε μετά τις στρατιωτικές και διπλωματικές επιτυχίες, ο ελληνικός λαός μπορούσε να προσβλέπει δικαιολογημένα στο μέλλον με αισιοδοξία και αυτοπεποίθηση. Η Ελλάδα, χάρη στις προσπάθειές της, είχε αναδυθεί από τη βαλκανική σύγκρουση με αυξημένη την επικράτειά της σχεδόν κατά 90% και τον πληθυσμό της από 2,6 σε 4,7 εκατομμύρια*»¹³⁵.

Το 1926 στην Αθήνα ο εορτασμός της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου έγινε στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Εμπρός» της 26^{ης} Μαρτίου 1926,

¹³³ «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1977, σ. 5 (Εισαγωγή).

¹³⁴ «Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα) (Γ' Γενικού Λυκείου)», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ο.Ε.Δ.Β., Κεφ. Β. 5. Οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913).

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL106/282/2016,6870/>

¹³⁵ «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1977, σ. 8.

υπήρξε πρωτοφανής συρροή πλήθους: «Προ του Σταδίου είχε παραταχθή τάγμα του 1^{ου} Συντάγματος και άνδρες της αστυνομίας πόλεων (...). Άλλα στρατιωτικά τμήματα είχαν παραταχθή επί των μικρών οδών αγουσών εις το Στάδιον. (...) Μέχρι τις 10.30 είχε τελειώση η προσέλευσις των προσκόπων, των μαθητριών, των Λυκείων, κ.τ.λ.». Μετά την προσέλευση των επισήμων σχηματίστηκε εκκλησιαστική πομπή και τελέστηκε η δοξολογία. Ακολούθησε χορός. «Μετά τον χορόν επρόκειτο να παρελάσουν προ των επισήμων τα σχολεία (...). Το πλήθος που είχε συρρεύσει εντός του στίβου καθίστα αδύνατον την παρέλασιν»¹³⁶. Η δυναμική παρουσία του στρατού και της αστυνομίας δικαιολογείται, αφού λίγους μήνες πριν είχε εγκαθιδρυθεί το δικτατορικό καθεστώς του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου¹³⁷. Είναι γνωστή η έμφαση που δίνουν τα στρατιωτικά – δικτατορικά καθεστώτα στις παρελάσεις, στρατιωτικές και μαθητικές, αφού αυτές θεωρείται ότι ενισχύουν το εθνικό φρόνημα των πολιτών. Το ίδιο παρατηρήθηκε να συμβαίνει και αργότερα στη χώρα μας, στη δικτατορία της 4ης Αυγούστου του Μεταξά αλλά και στην επτάχρονη Χούντα των συνταγματαρχών (1967-1974).

Μέχρι τότε οι μαθητικές παρελάσεις δεν είχαν επίσημα καθιερωθεί και γίνονταν συνήθως στο πλαίσιο του εορτασμού της 25^{ης} Μαρτίου, όπως συνάγεται από τις σποραδικές αναφορές στον Τύπο εκείνης της περιόδου. Όπως αναφέρει ο Τότσικας (2013), «Το 1932 στην Αθήνα τα σχολεία συμμετέχουν μαζί με τους προσκόπους, τη “φρουρά της πόλης” και τις “εθνικιστικές οργανώσεις” σε παρέλαση ενώπιον επισήμων στον Άγνωστο Στρατιώτη. Η παρουσία, επομένως, μαθητών στις παρελάσεις μέχρι το 1936 δεν έχει επίσημο και πανελλαδικό χαρακτήρα. Οργανώνεται με πρωτοβουλία τοπικών ή σχολικών φορέων»¹³⁸.

Στις 25 Μαρτίου 1936 γίνεται επίσημη μαθητική και στρατιωτική παρέλαση στην Αθήνα, ενώπιον του τότε διορισμένου πρωθυπουργού Ιωάννη Μεταξά και του Βασιλιά Γεωργίου Β΄. Η εφημερίδα «Έθνος» γράφει: «Πρώτον παρήλασαν τα σχολεία, αι

¹³⁶ Τα αποσπάσματα από την εφημερίδα «Εμπρός» δημοσίευσε ο Χρήστος Α. Κορκόβελος στην ιστοσελίδα «Αντίβαρο». www.pare-dose.net/?p=2699

¹³⁷ «Ο Θεόδωρος Πάγκαλος, επιτελάρχης της στρατιάς της Μικράς Ασίας κατά την περίοδο 1919 - 1920 και διοργανωτής του «Στρατού του Έβρου», κατέλαβε πραξικοπηματικά την εξουσία στις 25 Ιουνίου 1925 και παρέμεινε στην αρχή ως πρωθυπουργός και αργότερα ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως τις 22 Αυγούστου 1926». «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τ. ΙΕ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1977, σ. 291.

¹³⁸ Τότσικας, Α. (2013). «Η ιστορία των μαθητικών παρελάσεων», στο <https://argoliki.vivliothiki.gr/2013/10/22/parelasi>.

οργανώσεις, οι τροχιοδρομικοί, αντιπροσωπεία χωρικών Μακεδόνων με τας εθνικάς των ενδυμασίας, οι παλαιοί πολεμισταί και ακολούθησε το στράτευμα». Ακόμη δεν είχε εγκαθιδρυθεί η δικτατορία του Μεταξά. Αυτό έγινε λίγους μήνες αργότερα, στις 4 Αυγούστου 1936. Στη συνέχεια, οι παρελάσεις καθιερώνονται από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, ως μέσο για τη στρατιωτικοποίηση της νεολαίας και την επίδειξη ισχύος του στρατιωτικού καθεστώτος. Και διοργανώνονται όχι μόνο στις 25 Μαρτίου, αλλά και στην επέτειο ίδρυσης του καθεστώτος (4 Αυγούστου) καθώς και σε άλλες τοπικές επετείους. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το προσωπικό ημερολόγιο του δικτάτορα, το οποίο αναφέρεται στην παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου του 1938 στην Αθήνα: «Τι όνειρο ήταν χθες και σήμερα! Χθες στο πεδίο του Άρεως με την Εθνική Νεολαία. Το Έργον μου! Έργον που ενίκησε μέσα σε τόσες αντιδράσεις! Σχεδόν 18 χιλιάδες παιδιά από Αθήνας και Πειραιά, περίχωρα και από πολλές επαρχίες. Ενθουσιασμός. Αποθέωσις. Αι φάλαγγαι της ΕΟΝ ατέλειωτοι! Όλοι ντυμένοι!»¹³⁹ Οι μαθητικές παρελάσεις εντάσσονται στο γενικότερο πνεύμα πειθάρχησης και ομοιογένειας της νεολαίας, μαζί με το ομοιόμορφο ντύσιμο (τη στολή της ΕΟΝ), τις γυμναστικές επιδείξεις και τις λαμπαδηφορίες.

---

¹³⁹ Τότσικας, Α. (2013). «Η ιστορία των μαθητικών παρελάσεων», ό.π.

Εικόνα 2. Παρέλαση της Ε.Ο.Ν. (Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας) στις Σάπες Ροδόπης, το 1939.

Η συμμετοχή των μαθητών στις παρελάσεις από την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά και μετά είναι πλέον υποχρεωτική. Από τη δεκαετία του 1950 και στη συνέχεια, οι μαθητικές παρελάσεις γίνονται σε όλη την Ελλάδα στο πλαίσιο του εορτασμού των δύο μεγάλων εθνικών επετείων (25 Μαρτίου και 28 Οκτωβρίου) καθώς και σε τοπικές εορτές (π.χ. επέτειος απελευθέρωσης της πόλης, εορτή του πολιούχου αγίου, επέτειος σημαντικών μαχών) ή άλλες σημαντικές ημέρες για τη χώρα ή την πόλη όπου διεξάγονται οι παρελάσεις (π.χ. επιστροφή του βασιλικού ζεύγους μετά από το δημοψήφισμα του 1946, επίσκεψη του Προέδρου της Δημοκρατίας στην πόλη). Στα κινηματογραφικά - βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις που μελετήθηκαν στην παρούσα διατριβή, οι παρελάσεις έγιναν στο πλαίσιο του εορτασμού α) των εθνικών επετείων 25^{ης} Μαρτίου και 28^{ης} Οκτωβρίου, β) των επετείων της απελευθέρωσης της πόλης της Θεσσαλονίκης, των Ιωαννίνων, του Κιλκίς, της Ξάνθης, γ) των επετείων της μάχης της Κρήτης, της Φλώρινας, του Κιλκίς, δ) των επετείων ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων και

των Επτανήσων στην Ελλάδα, ε) της εορτής του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη, στ) της επιστροφής του βασιλικού ζεύγους μετά από το δημοψήφισμα του 1946, ζ) της συμπλήρωσης 150 ετών από την επανάσταση του 1821 στην Τρίπολη, η) της επίσκεψης του πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου στην Κομοτηνή και θ) της επίσκεψης του Προέδρου της Δημοκρατίας στη Νάουσα.

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας 1967-1974 διοργανώνονται παρελάσεις επίσης στην επέτειο ίδρυσης του δικτατορικού καθεστώτος (21 Απριλίου), όπως αντίστοιχα συνέβαινε και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, κάθε 4^η Αυγούστου.

Η νομοθεσία που ρυθμίζει μετά τη μεταπολίτευση του 1974 τον εορτασμό των εθνικών επετείων και τις μαθητικές παρελάσεις παρατίθεται στο Παράρτημα Π.2. της παρούσας διατριβής. Οι εγκύκλιοι οι σχετικές με τις μαθητικές παρελάσεις φανερώνουν το πνεύμα το οποίο τις διέπει: επιδιώκεται η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη ομοιομορφία και μάλιστα προβλέπεται βράβευση των σχολείων που παρελαύνουν *«κατά τον πλέον ενδεδειγμένο και άψογο τρόπο»* από τη Διεύθυνση Φυσικής Αγωγής του Υ.Π.Ε.Π.Θ.¹⁴⁰. Στην ομοιομορφία συμβάλλει η ενιαία εμφάνιση των μαθητών και μαθητριών, που συνήθως φορούν λευκά πουκάμισα και σκούρα παντελόνια ή φούστες. Στις παρελάσεις που γίνονταν πριν από τη μεταπολίτευση του 1974, συχνά οι μαθητές και οι μαθήτριες φορούσαν είτε τοπικές ενδυμασίες ή (οι μαθήτριες) λευκούς χιτώνες με ταινίες που έφεραν τη λέξη «Ελλάς» ή ακόμη και μαύρα ρούχα και αλυσίδες στα χέρια, προκειμένου να παρουσιάσουν τη σκλαβωμένη Βόρεια Ήπειρο. Σύμφωνα με τη θεωρία της ενσώματης μάθησης (embodied learning) *«η χρησιμοποίηση του σώματος δεν επιφέρει μόνο ατομικά αποτελέσματα, αλλά έχει και κοινωνικές συνιστώσες, αφού το άτομο μέσω της διάδρασης κατανοεί τη θέση του και τη λειτουργία του στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, ως μέλος μιας ομάδας»*¹⁴¹. Στην περίπτωση των παρελάσεων, οι μαθητές που συμμετέχουν μαθαίνουν να κρύβουν τα συναισθήματά τους πίσω από ένα ανέκφραστο πρόσωπο, να εκτελούν ομαδικά και συγχρονισμένα συγκεκριμένες κινήσεις βαδίσματος και να ανταποκρίνονται σε παραγγέλματα και στον ρυθμό που δίνουν τα τύμπανα ή τα εμβατήρια που συνοδεύουν

¹⁴⁰ Α.Π. Γ4/1048/25.9.1989/ΥΠ.Ε.Π.Θ.

¹⁴¹ Γεωργακοπούλου, Ε. - Παπαδοπούλου, Ο. (2015). "Embodied learning in teaching literature", Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου", Κατεύθυνση: Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός, σ. 10.

την παρέλαση. Η ατομικότητα, η διαφορετικότητα του κάθε μαθητή ή μαθήτριας δεν έχει τρόπο και χώρο έκφρασης εδώ, αυτό που έχει σημασία είναι η ομαδικότητα και η ομοιομορφία του συνόλου. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται το αίσθημα του ανήκειν σε ένα ενιαίο σύνολο, το οποίο ουσιαστικά εκλαμβάνεται από το άτομο που συμμετέχει ως πιο σημαντικό από τον εαυτό του, με όποια αποτελέσματα μπορεί αυτό να επιφέρει. Η ουσιαστικότερη λειτουργία που επιτελείται τελικά με τις μαθητικές παρελάσεις είναι η ομογενοποιητική. Αυτή ακριβώς θεωρείται ότι συμβάλλει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών, καθώς υπερτονίζει τις ομοιότητες των μελών της εσω-ομάδας του έθνους και δημιουργεί μια εικόνα ενότητας, αποσιωπώντας τις οποιεσδήποτε διαφορές υπάρχουν στο εσωτερικό του έθνους-κράτους.

Κεφάλαιο Β – Αναλυτικά προγράμματα

2.5. Αναλυτικά προγράμματα - Έννοιες και ορισμοί

Τα ζητήματα της επιλογής, της οργάνωσης και της διαχείρισης της γνώσης που προσφέρεται στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης αποτελούν κεντρικό άξονα της εκπαιδευτικής πολιτικής κάθε χώρας. Αυτή η πολιτική με τη σειρά της διαμορφώνεται αφενός στη βάση των ευρύτερων ιδεολογικών και πολιτικών κατευθύνσεων των κυβερνήσεων, αφετέρου δε στη βάση των αναγκών κάθε χώρας για καλύτερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού της αλλά και των τάσεων της παγκόσμιας οικονομίας. Η κοινή γνώμη κάθε χώρας ενδιαφέρεται (περισσότερο) για το τι και (λιγότερο) για το πώς μαθαίνει η νέα γενιά στα σχολεία, ενώ η κοινωνία της πληροφορίας καθιστά όλο και περισσότερους ανθρώπους ικανούς να κρίνουν την προσφερόμενη στο σχολείο γνώση. Το ενδιαφέρον των πολιτών είναι αυξημένο, καθώς τα αποτελέσματα αυτής της γνώσης θα καθορίσουν τη μελλοντική επαγγελματική και κοινωνική πορεία των μαθητών και θα επηρεάσουν τις κοινωνίες αυτές για τις επόμενες δεκαετίες. Το ποια γνώση επιλέγεται να διδαχθεί στα σχολεία εκφράζεται ρητά στα επίσημα αναλυτικά προγράμματα. Αυτό είναι μια καθαρά πολιτική επιλογή, που εξυπηρετεί τους σκοπούς του έθνους-κράτος, όπως σημειώνουν και οι Φλουρής – Πασιάς (1997): *«το αναλυτικό πρόγραμμα θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει και εκφράζει το “λέγειν” και το “τευχείν” της εθνικής κοινωνίας για τον εαυτό της. “Λέγειν” ως “λόγος” ο οποίος δημιουργεί μία φανταστική ενότητα όμορων πολιτισμικά υποκειμένων και αποσκοπεί στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο σώμα του εθνο-κρατικού σχηματισμού. Και “τευχείν” ως πράξη ερμηνείας, ενεργητικής παρέμβασης και μετασχηματισμού της ιστορικής πραγματικότητας»*¹⁴².

Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα ορισμών για τα αναλυτικά προγράμματα, ανάλογα με την οπτική του κάθε ερευνητή. Από την ελληνική βιβλιογραφία θα αναφέρουμε τον πρώτο ορισμό που έδωσε ο Φλουρής (1992): *«Σύμφωνα με την παραδοσιακή έννοια του όρου, Αναλυτικό Πρόγραμμα είναι ένα διάγραμμα μαθημάτων που περιλαμβάνει τους γενικούς σκοπούς κάθε μαθήματος, τη διδακτέα ύλη και*

¹⁴² Φλουρής Γ. - Πασιάς, Γ. (1997). «Ο εθνικός χαρακτήρας της σχολικής γνώσης και η ιδεολογία του “ευρωπαϊσμού”», ό.π., σ. 256.

τη χρονική διάρκειά της, καθώς και διάφορες άλλες δραστηριότητες για τους μαθητές»¹⁴³. Μια πιο «εμπλουτισμένη» εκδοχή αυτού του ορισμού έδωσαν λίγα χρόνια αργότερα οι Κασσωτάκης - Φλουρής (2005): «Με τον όρο “αναλυτικό πρόγραμμα” νοείται, σύμφωνα με την παραδοσιακή έννοιά του, ένα λεπτομερές διάγραμμα μαθημάτων, τα οποία πρέπει να διδαχτούν σ’ ορισμένη εκπαιδευτική βαθμίδα και κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, καθώς και άλλων δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα υπό την εποπτεία του σχολείου και συνδέονται, άμεσα ή έμμεσα, με τα μαθήματα αυτά. Στο παραπάνω διάγραμμα, εκτός από τους τίτλους των διαφόρων μαθημάτων και των λοιπών σχολικών δραστηριοτήτων σημειώνονται, συνήθως, οι γενικοί σκοποί τους και προσδιορίζεται η διδακτέα κατά μάθημα ύλη, χωρισμένη σε επιμέρους ενότητες»¹⁴⁴. Στον παραπάνω ορισμό περιέχονται τα σημαντικότερα στοιχεία που ενδιαφέρουν αυτήν τη διατριβή και με βάση αυτόν έγινε η ανάλυση των αποσπασμάτων των αναλυτικών προγραμμάτων που ερευνήθηκαν. Ωστόσο, στην ελληνική βιβλιογραφία μπορούμε να βρούμε αρκετούς ακόμη ορισμούς. Όπως αναφέρουν οι Βρεττός - Καψάλης (1999) «σύμφωνα με την κοινότερη αντίληψη το Αναλυτικό Πρόγραμμα είναι ένα εργαλείο το οποίο χρησιμοποιεί ο εκπαιδευτικός στην καθημερινή του πράξη, ένα εργαλείο που του χρησιμεύει ως επαγγελματική πυξίδα και του λέει τι πρέπει να κάνει και πότε πρέπει να το κάνει»¹⁴⁵. Αυτός είναι ένας περισσότερο λειτουργικός ορισμός, προσανατολισμένος στην καθημερινή σχολική πράξη. Ο Μαρμαρινός (2000) παραθέτει τον ορισμό που έχει δώσει ο Marsh: «Αναλυτικό Πρόγραμμα είναι το σύνολο των σχεδιασμένων ή μη ενεργειών (και των εξ αυτών εμπειριών), στις οποίες προβαίνουν οι εμπλεκόμενοι στη μαθησιακή διαδικασία στο πλαίσιο του σχολείου» καθώς και αυτόν του Schostak: «Σχολικό Πρόγραμμα είναι η διαδικασία που οδηγεί στη διαμόρφωση πολιτισμικής υποκειμενικότητας (cultural subjectivity)»¹⁴⁶. Αυτοί οι δύο ορισμοί εστιάζουν ο μεν πρώτος στον αρχικό σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος και ο δεύτερος στο τελικό αποτέλεσμα. Σύμφωνα με τον Stenhouse (1975): «Ένα αναλυτικό πρόγραμμα είναι μια προσπάθεια να διακοινώσει κανείς τις βασικές αρχές

¹⁴³ Φλουρής, Γ. (1992). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια νέα εποχή στην Εκπαίδευση», Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, σ. 9.

¹⁴⁴ Κασσωτάκης, Μ. - Φλουρής, Γ. (2005). «Μάθηση και διδασκαλία, τ. Β' - Θεωρία, πράξη και αξιολόγηση της διδασκαλίας», Αθήνα, σ. 20.

¹⁴⁵ Βρεττός, Γ.Ε. - Καψάλης, Α.Γ. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα - Σχεδιασμός - Αξιολόγηση - Αναμόρφωση», Αθήνα, σ. 23.

¹⁴⁶ Μαρμαρινός, Ι.Γ. (2000). «Το Σχολικό Πρόγραμμα», Αθήνα, σ. 14-15.

και τα χαρακτηριστικά μιας εκπαιδευτικής πρότασης, σε τέτοια μορφή, που να είναι ανοικτή σε κριτική ανάλυση και να δίνεται η δυνατότητα για αποτελεσματική μετατροπή της σε πράξη»,¹⁴⁷ όπως αναφέρεται επίσης από τον Χατζηγεωργίου (2004). Ο ίδιος συγγραφέας παραθέτει και τον ορισμό του Kerr (1968): «αναλυτικό πρόγραμμα μπορεί να θεωρηθεί όλη η καθοδηγούμενη από το σχολείο προγραμματισμένη μάθηση η οποία λαμβάνει χώρα είτε εντός είτε εκτός του σχολείου»¹⁴⁸. Είναι εμφανές ότι άλλοι θεωρητικοί εστιάζουν στους στόχους, άλλοι στο περιεχόμενο και άλλοι στη διαδικασία, ενώ κατά καιρούς έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί, με έμφαση σε διαφορετικά στοιχεία του αναλυτικού προγράμματος. Επίσης, συχνά ο όρος «πρόγραμμα σπουδών» χρησιμοποιείται με την ίδια έννοια με αυτήν του αναλυτικού προγράμματος και του σχολικού προγράμματος (με τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιούνται οι όροι και στην παρούσα διατριβή).

Τα τελευταία χρόνια τείνει να επικρατήσει η χρήση του όρου “curriculum” (από το λατινικό *currere*, που σημαίνει «τρέχω», με παράγωγο το *cursus*, που σημαίνει «πορεία, κυκλική επαναλαμβανόμενη πορεία μέσα σε στίβο»). Ο όρος αυτός ιστορικά ήταν σε χρήση ήδη από τον 16^ο αιώνα, σε Πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης. Τότε είχε την έννοια του συνόλου των μαθημάτων που αποτελούσαν το πρόγραμμα σπουδών, το οποίο ακολουθούσαν οι φοιτητές στη διάρκεια της φοίτησής τους¹⁴⁹. Πολύ κοντά σε αυτήν την έννοια είναι και η έως σήμερα χρησιμοποιούμενη αγγλική λέξη *course* που σημαίνει (η μετάφραση δική μου): «ο προβλεπόμενος αριθμός μαθημάτων, διαλέξεων κ.τ.λ. ενός εκπαιδευτικού προγράμματος»¹⁵⁰.

Η θεωρητική ενασχόληση με το curriculum άρχισε να αναπτύσσεται κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^ο αιώνα και συγκεκριμένα το 1918, με την έκδοση του βιβλίου “*The Curriculum*” του Franklin Bobbit στις Η.Π.Α.¹⁵¹. Δέκα χρόνια μετά ο ίδιος εξέδωσε το “*How to Make a Curriculum*”. Με αυτά τα έργα του ο Bobbit, εκφράζοντας το πνεύμα

¹⁴⁷ Stenhouse, L. (1975). “An introduction to curriculum research and development”, London: Heinemann, p. 4.

¹⁴⁸ Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το Curriculum», Αθήνα: Ατραπός, σ. 106.

¹⁴⁹ Νικολάου, Γ. (2005). «Διαπολιτισμική Διδακτική – Το νέο περιβάλλον – Βασικές αρχές», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 98.

¹⁵⁰ “course: [...] a prescribed number of lessons, lectures, etc., in an educational curriculum” στο *Collins Concise Dictionary – The authority on current English*, HarperCollins Publishers, revised third edition, 1995, p. 301.

¹⁵¹ F. Bobbit (1918). “The Curriculum” - “How to Make a Curriculum” (1928). Boston: Houghton Mifflin, όπως αναφέρεται στο: Νικολάου, Γ. (2005). «Διαπολιτισμική Διδακτική...», ό.π., σ. 99).

της εποχής του, προσπάθησε να μεταφέρει τους επιχειρηματικούς τρόπους διοίκησης στο πρόγραμμα σπουδών, ώστε να επιτυγχάνονται με περισσότερη αποτελεσματικότητα οι στόχοι που είχαν τεθεί. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1949, ο Tyler παρουσιάζει το κλασικό πλέον έργο του *“Basic Principles of Curriculum and Instruction”*¹⁵², το οποίο θεωρήθηκε η «βίβλος» του curriculum. Το βιβλίο αυτό είναι βασισμένο στο τεχνολογικό παράδειγμα, καθώς ο Tyler απέβλεπε στη μεταρρύθμιση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης των Η.Π.Α. σε αντιστοιχία με τις νέες κοινωνικές ανάγκες που αναφαίνονταν την περίοδο μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που επεδίωξαν οι Η.Π.Α. έπειτα από το “Sputnik shock”¹⁵³, έφερε στο προσκήνιο αναλυτικά προγράμματα που έδιναν έμφαση στα τρία “R” (Reading, wRiting, aRithmetic – ανάγνωση, γραφή, αριθμητική) και στις θετικές επιστήμες, τα οποία αντικατέστησαν αυτά των προηγούμενων δεκαετιών, που ήταν περισσότερο παιδοκεντρικά ή κοινωνιοκεντρικά.

Σύμφωνα με τους Βρεττό - Καψάλη (1999), ο όρος curriculum αναφέρεται στην *«κατά το δυνατό λεπτομερέστατη περιγραφή της διαδικασίας μάθησης μιας ενότητας γνώσεων, για συγκεκριμένους μαθητές, σε ένα επίσης συγκεκριμένο χρονικό διάστημα»*¹⁵⁴. Η έμφαση εδώ δίνεται περισσότερο στη διαδικασία της μάθησης και όχι μόνο στα περιεχόμενά της. Επίσης, ως κύριο χαρακτηριστικό του curriculum αναδεικνύεται η διαρκής επανάληψη, με στόχο τη συνεχή ανανέωση και βελτίωσή του. Οι ίδιοι συγγραφείς, λίγα χρόνια αργότερα, αναφέρονται στις διαφορές μεταξύ του Α.Π. και του curriculum, παρακολουθώντας την ιστορική τους διαδρομή από τις δύο μεριές του Ατλαντικού: *«Στην επιστημονική και εκπαιδευτική παράδοση της ηπειρωτικής Ευρώπης ο όρος “αναλυτικό πρόγραμμα» αναφέρεται στα περιεχόμενα της διδασκαλίας, στα μορφωτικά αγαθά με τα οποία επιδιώκεται η επίτευξη των σκοπών της εκπαίδευσης. Αντίθετα, στην*

¹⁵² Tyler, R.W. (1949). *“Basic Principles of Curriculum and Instruction”*, Chicago: University of Chicago Press, όπως αναφέρεται στο: Νικολάου, Γ. (2005). «Διαπολιτισμική Διδακτική...», ό.π., σ. 99).

¹⁵³ Στις 4 Οκτωβρίου 1957 η Σοβιετική Ένωση εκτόξευσε τον δορυφόρο Σπούτνικ και τον έθεσε σε τροχιά γύρω από τη Γη. Αυτή η «πρωτιά» των Σοβιετικών στο πλαίσιο του τότε επικρατούντος Ψυχρού Πολέμου είχε τεράστιες επιπτώσεις στην πολιτική των Η.Π.Α. σε πολλά επίπεδα, μεταξύ των οποίων και στην εκπαίδευση. Το Κογκρέσο ψήφισε το National Defense Education Act, ένα τετραετές πρόγραμμα που έδωσε εκατομμύρια δολάρια για τη χρηματοδότηση της εκπαίδευσης και της επιστημονικής έρευνας: το 1953 η κρατική χρηματοδότηση της εκπαίδευσης είχε ανέλθει στα 153 εκατομμύρια δολάρια, ενώ στα μέσα της δεκαετίας του 1960 το ποσόν αυτό εξαπλασιάστηκε. Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Sputnik_crisis. Η τεράστια αύξηση των πόρων για την εκπαίδευση συνοδεύτηκε από αλλαγές στα κουρίκουλα όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων.

¹⁵⁴ Βρεττός, Γ. - Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα - Σχεδιασμός - Αξιολόγηση - Αναμόρφωση», Αθήνα, σ. 26-27.

αγγλοσαξονική παράδοση (κυρίως στις ΗΠΑ) τόσο τα περιεχόμενα όσο και η μεθόδευση της διδασκαλίας αποδίδονται με τον όρο *curriculum*. Κατά συνέπεια το κουρίκουλο είναι μια έννοια πολύ ευρύτερη από εκείνη του αναλυτικού προγράμματος»¹⁵⁵. Επίσης, σημειώνουν ότι «στις ΗΠΑ το κουρίκουλο είναι ένα επίσημο και καθοδηγητικό εργαλείο, το οποίο περιέχει διδακτικές ενέργειες που πρέπει να διεκπεραιωθούν και διαδικασίες που πρέπει να γίνουν από τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι λειτουργούν ως υπάλληλοι του συστήματος (*employees of the system*). [...] Στην ηπειρωτική Ευρώπη, αντίθετα, οι εκπαιδευτικοί βρίσκονται σε ένα δρόμο άξοντος επαγγελματισμού και λειτουργούν ως ειδικοί με μεγάλη αυτονομία στη λήψη επαγγελματικών αποφάσεων. [...] Επομένως, στην Ευρώπη οι κρατικές κατευθυντήριες γραμμές και η κεντρικά ρυθμιζόμενη εκπαίδευση των εκπαιδευτικών αποτελούν τα βασικότερα σημεία, τα οποία οδηγούν στην διαφοροποίηση των ευρωπαϊκών αναλυτικών προγραμμάτων από τα αγγλοσαξονικά κουρίκουλα»¹⁵⁶. Είναι εμφανές ότι η διαφορετική φιλοσοφία για τον ρόλο του εκπαιδευτικού είναι κυρίως αυτή που δημιουργεί τις διαφορές μεταξύ Α.Π. και *curriculum*. Στην Ευρώπη υπάρχουν μεγαλύτερα περιθώρια αυτονομίας των εκπαιδευτικών στην εφαρμογή των Αναλυτικών Προγραμμάτων που έρχονται «από πάνω προς τα κάτω». Επίσης, στις ΗΠΑ οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν ουσιαστικό λόγο στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη των προγραμμάτων, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Βρεττός & Καψάλης, μεταφέροντας την παρατήρηση του Westbury: «Δεν ήταν ποτέ και ακόμη και σήμερα εξακολουθεί να μην είναι καθήκον των εκπαιδευτικών να κάνουν σκέψεις για τα περιεχόμενα του κουρίκουλου»¹⁵⁷. Ωστόσο και στη χώρα μας δεν είναι μεγάλα τα περιθώρια παρέμβασης των εκπαιδευτικών σε αυτόν τον τομέα.

Συνοψίζοντας, παραθέτουμε τον ορισμό που προτείνουν οι Πασιάς - Φλουρής - Φωτεινός (2015): «το πρόγραμμα σπουδών ή *curriculum* είναι ένα νομικό, πολιτικο-ιδεολογικό, επιστημονικό και εκπαιδευτικό κείμενο που εκφράζει τις πολιτικές της γνώσης

¹⁵⁵ Βρεττός, Ι. - Καψάλης, Α. (2011). «Αναλυτικά προγράμματα και κουρίκουλα», στο: *Εκπαίδευση - Κοινωνία & Πολιτική - Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη*, επιστημονική επιμέλεια: Ν. Παπαδάκης & Ν. Χανιωτάκης, Αθήνα: Πεδίο, σ. 594.

¹⁵⁶ Βρεττός, Ι. - Καψάλης, Α. (2011). «Αναλυτικά προγράμματα και κουρίκουλα», στο: *Εκπαίδευση - Κοινωνία & Πολιτική - Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη*, ό.π., σ. 592.

¹⁵⁷ Westbury, Ι (2002). "Didactic and Curriculum Studies" στο Β. Gundem & S. Hopmann (eds.), *Didactic and/or Curriculum. An International Dialogue*, New York: Lang, στο Βρεττός, Ι. & Καψάλης, Α. (2011). «Αναλυτικά προγράμματα και κουρίκουλα», στο *Εκπαίδευση - Κοινωνία & Πολιτική - Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη*, ό.π., σ. 591.

της κάθε περιόδου, δεσμεύοντας, σε μεγάλο βαθμό, τους εκπαιδευτικούς στο να τις υλοποιήσουν και να μετατρέψουν το περιεχόμενο των γνωστικών αντικειμένων του Π.Σ. σε “*διδάξιμη γνώση*”»¹⁵⁸. Ο ορισμός αυτός είναι λειτουργικός και απηχεί το πώς εκλαμβάνεται η έννοια του Α.Π. ή του κουρικούλου στο πλαίσιο αυτής της διατριβής.

Ανεξάρτητα από τις διαφορές και τις παραλλαγές με τις οποίες παρουσιάζονται, τα curricula έχουν τα εξής δομικά χαρακτηριστικά:

1. Στόχους (τις επιδιώξεις του συγκεκριμένου curriculum).
2. Περιεχόμενα (τα οποία επιλέγονται σε αντιστοιχία με τους στόχους που έχουν τεθεί).
3. Μεθοδολογικές υποδείξεις (προτάσεις για εναλλακτικούς τρόπους και μέσα διδασκαλίας των περιεχομένων, οι οποίες έχουν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο δεσυμευτικό χαρακτήρα).
4. Έλεγχος επίτευξης των στόχων (τρόπους αξιολόγησης του βαθμού επίτευξης των στόχων που έχουν τεθεί, ώστε να επιτυγχάνεται η ανατροφοδότηση και η συνεχής βελτίωση του curriculum)¹⁵⁹.

Αυτά τα τέσσερα χαρακτηριστικά διαμορφώνουν το curriculum, το οποίο αποτελείται από τέσσερις άξονες. Οι άξονες αυτοί αναφέρονται στους στόχους της διδασκαλίας και της μάθησης, στα περιεχόμενα, στις μεθοδολογικές υποδείξεις και στα μέσα αξιολόγησης της επίτευξης των στόχων.

Στη χώρα μας χρησιμοποιήθηκαν τα Αναλυτικά Προγράμματα μέχρι το 2007, οπότε και καθιερώθηκε η χρήση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (Α.Π.Σ.) σε συνδυασμό με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.). Το Δ.Ε.Π.Π.Σ. περιλαμβάνει τον σκοπό της διδασκαλίας του κάθε μαθήματος, τους άξονες επάνω στους οποίους δομείται το γνωστικό του περιεχόμενο, τους γενικούς στόχους της διδασκαλίας (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις, αξίες) καθώς και τις προτεινόμενες θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης για κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης. Τα Α.Π.Σ. περιέχουν τους ειδικούς σκοπούς κάθε μαθήματος, τους διδακτικούς-μαθησιακούς στόχους, τις θεματικές ενότητες και τις προτεινόμενες ενδεικτικές δραστηριότητες

¹⁵⁸ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 222.

¹⁵⁹ Νικολάου, Γ. (2005). «Διαπολιτισμική Διδακτική...», ό.π., σ. 97-98.

μάθησης, μαζί με τα προτεινόμενα διαθεματικά σχέδια εργασίας, τη διδακτική μεθοδολογία και τους τρόπους αξιολόγησης¹⁶⁰. Στη διατριβή αυτή δεν θα αναφερθούμε περαιτέρω στα Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ., δεδομένου ότι η καθιέρωσή τους έγινε μετά από το τέλος της περιόδου που μελετάται.

2.5.1. Σχολική γνώση και λειτουργίες των αναλυτικών προγραμμάτων

Η προσφερόμενη στο σχολείο γνώση είναι αυτή που ορίζεται κάθε φορά από τα Αναλυτικά Προγράμματα. Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Apple (2008), «είναι αφελές να θεωρούμε το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα ως ουδέτερη γνώση. Το τι θεωρείται νομιμοποιημένη γνώση είναι, μάλλον, αποτέλεσμα των σύνθετων σχέσεων εξουσίας μεταξύ τμημάτων κοινωνικών τάξεων, κοινωνικών φύλων, φυλών και θρησκευτικών ομάδων, που μπορούν να προσδιοριστούν»¹⁶¹. Αντίστοιχα ο Michael Young παρατηρεί ότι «εκείνοι που κατέχουν την εξουσία θα αποπειραθούν να ορίσουν τι θα θεωρηθεί γνώση, πόσο προσιτή θα είναι στις διάφορες ομάδες η οποιαδήποτε γνώση και τι θα είναι οι αποδεκτές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών τομέων γνώσης και μεταξύ εκείνων που έχουν πρόσβαση σ' αυτές και τις καθιστούν διαθέσιμες»¹⁶². Αυτή η φορτισμένη ιδεολογικά πλευρά των αναλυτικών προγραμμάτων συνήθως καλύπτεται, ενώ αναμένεται από το σύνολο των εμπλεκομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία (μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς) να αποδεχθούν ως περίπου «θέσφατα» αλλά οπωσδήποτε ως μη επιδεχόμενα αμφισβήτησης τα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα.

Καθώς το σχολείο αποτελεί βασικό μηχανισμό αναπαραγωγής των σχέσεων εξουσίας της κοινωνίας στην οποία ανήκει¹⁶³, τα αναλυτικά προγράμματα που υλοποιεί παίζουν σημαντικό ρόλο σ' αυτή τη διαδικασία. Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Κασσωτάκης – Φλουρής (2005): «η ιστορική [...] μελέτη των Α.Π. έχει δείξει ότι αυτά

¹⁶⁰ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 27.

¹⁶¹ Apple, M.W. (2008). «Επίσημη γνώση», επιμ.-εισαγ. Γ. Γρόλλιος, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 145.

¹⁶² Young, M. F. D. (1971). "An Approach to the Study of Curricula as Socially Organized Knowledge", στο: Young, M. F. D. (Ed.), *Knowledge and Control*, London: Collier MacMillan, όπως αναφέρεται στο: Apple, M. (χ.χ.). «Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα», Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 79.

¹⁶³ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί ότι «το σχολείο λοιπόν έχει ήδη χαρακτηριστεί από τον Althusser ως ο κυριότερος ιδεολογικός αναπαραγωγικός μηχανισμός που διαθέτει το κράτος στην περίοδο του ώριμου – εταιρικού – καπιταλισμού», Μαρμαρινός, Ι. (2000). «Το σχολικό πρόγραμμα», ό.π., σ. 31.

χρησιμοποιήθηκαν ως μέσα κοινωνικού ελέγχου και ως ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους, με στόχο την αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας και της κοινωνικής διάρθρωσης»¹⁶⁴. Στο απόσπασμα αυτό αναδεικνύονται δύο από τις βασικές λειτουργίες των Α.Π.: η λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου και η λειτουργία αναπαραγωγής των ισχυουσών αξιών και (μέσω αυτών) της κοινωνικής διάρθρωσης και των σχέσεων εξουσίας. Ειδικά σ' αυτή τη δεύτερη λειτουργία, ασκήθηκε δριμεία κριτική από τη δεκαετία του 1970 και μετά, από τους θεωρητικούς της κριτικής παιδαγωγικής με κύριο εκπρόσωπο τον Paolo Freire. Όπως αναφέρει ο Νικολάου (2005), «το Πρόγραμμα Σπουδών θεωρείται όργανο που αναπαράγει τις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας». Στη βάση αυτής της λογικής, το σχολείο υπόκειται στον έλεγχο της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης και πιστεύεται ότι «δεν υφίσταται η παραμικρή σχεδόν δυνατότητα διαμαρτυρίας, ανανέωσης ή αλλαγής των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. [...] Ο εκπαιδευτικός είναι ανήμπορος να παρέμβει για να επηρεάσει και να αλλάξει την κατάσταση. Ο Paolo Freire κάνει λόγο για τον “παιδαγωγικό φαναλισμό”»¹⁶⁵.

Σημαντική είναι και η νομιμοποιητική λειτουργία των Α.Π., καθώς αυτά καθορίζουν τη γνώση που θα διδαχθεί στα σχολεία. Με αυτόν τον τρόπο καθιστούν επίσημη και νόμιμη αυτή τη γνώση, ενώ ταυτόχρονα ουσιαστικά καθιστούν ανεπίσημη και «εκτός νόμου» οποιαδήποτε άλλη, η οποία αποκαλείται «μηδενικό πρόγραμμα»¹⁶⁶.

Εξίσου σημαντική θεωρείται και η λειτουργία ταύτισης που ασκούν τα Α.Π., καθώς με όσα διδάσκονται στα σχολεία οι μαθητές ενστερνίζονται τις κοινές αξίες, τις παραδόσεις και την ιστορία του έθνους όπου ανήκουν και ταυτίζονται με την εθνική κοινότητα όπου ανήκουν. Με αυτόν τον τρόπο θεωρείται ότι τα Α.Π. συμβάλλουν στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών.

Άλλη μια λειτουργία των Α.Π. είναι αυτή της ομογενοποίησης: η διδασκαλία των ίδιων μαθημάτων σε όλους τους μαθητές ουσιαστικά παραβλέπει τις ατομικές διαφορές των παιδιών και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν ανά περιοχές και ακολουθεί τη

¹⁶⁴ Κασσωτάκης, Μ. – Φλουρής, Γ. (2005). «Μάθηση και Διδασκαλία - τόμος Β', Θεωρία, πράξη και αξιολόγηση της διδασκαλίας», Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, σσ. 23-24.

¹⁶⁵ Νικολάου, Γ. (2005). «Διαπολιτισμική Διδακτική...», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 101.

¹⁶⁶ Για το «μηδενικό πρόγραμμα» βλ. 2.5.3. Είδη, τύποι και μορφές αναλυτικών προγραμμάτων.

λογική “one size fits all”. Έτσι οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως ένα αδιαφοροποίητο σύνολο και η ατομικότητά τους χάνεται τόσο στον λόγο όσο και στην εφαρμογή των Α.Π.

Στο πλαίσιο της λειτουργίας της αναπαραγωγής του ισχύοντος κοινωνικού συστήματος, επιτελούνται άλλες δύο επιμέρους λειτουργίες του Α.Π.: αυτή της κοινωνικής επιλογής ταυτόχρονα με αυτήν του αποκλεισμού. Πιο συγκεκριμένα, οι μαθητές που προέρχονται από την αστική τάξη ευνοούνται από τα Α.Π. και παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ οι μαθητές που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά εισαγωγής σε αυτήν. Στους τελευταίους επίσης παρατηρούνται υψηλότερα ποσοστά διακοπής της σχολικής φοίτησης πριν από την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Επιπλέον παρατηρείται ότι οι μαθητές των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σε μορφές τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης¹⁶⁷. Με πολύ συγκεκριμένους και ουσιαστικά άρρητους τρόπους οι γόνοι της αστικής τάξης προορίζονται μέσα από τα επίσημα Α.Π. να αναλάβουν ηγετικούς ρόλους στην επιστήμη, την οικονομία και την τέχνη των επόμενων δεκαετιών, ενώ τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων ντετερμινιστικά σχεδόν θα ασχοληθούν με εργασίες μικρότερου κοινωνικού γοήτρου και χαμηλότερων χρηματικών απολαβών.

2.5.2. Είδη, τύποι και μορφές αναλυτικών προγραμμάτων

Ανάλογα με την οπτική τους οι μελετητές των Α.Π. κατατάσσουν τα Α.Π. σε διάφορα είδη, τύπους ή μορφές. Ο Μαρμαρινός (2000) αναφέρει τη διάκριση μεταξύ περιγραφικών και προκαθοριστικών ή κανονιστικών μοντέλων σχολικών προγραμμάτων: τα περιγραφικά μοντέλα ή θεωρίες περιγράφουν ένα πεδίο ή έναν τομέα, ενώ τα κανονιστικά μοντέλα ορίζουν τι και πώς πρέπει να είναι και να λειτουργεί ένα πεδίο ή ένας τομέας. Συνήθως τα μοντέλα του σχολικού προγράμματος ανήκουν στην

¹⁶⁷ Σιάνου, Ε. (Χ.Χ.). «Εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός», Άνοιχτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, σσ. 9-16, http://ecourse.uoi.gr/pluginfile.php/87902/mod_resource/content/2/en1.pdf

κανονιστική κατηγορία, ωστόσο υπάρχουν και κάποια μικτού τύπου, τα οποία έχουν στοιχεία και από τις δύο κατηγορίες¹⁶⁸.

Μια άλλη διάκριση που γίνεται συχνά είναι αυτή μεταξύ των ανοικτών και των κλειστών Π.Σ. Σε αυτή την περίπτωση, το πόσο ανοικτό ή κλειστό είναι ένα Π.Σ. διευρύνει ή στενεύει τα περιθώρια παρέμβασης των εκπαιδευτικών που το εφαρμόζουν. Συνήθως τα παραδοσιακά Αναλυτικά Προγράμματα έχουν πιο ανοικτό χαρακτήρα, καθώς εκφράζουν γενικόλογα τους σκοπούς των μαθημάτων και οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να θέσουν οι ίδιοι τους επιμέρους στόχους και τις διδακτικές ενέργειες. Ωστόσο, η προσκόλληση στα διδακτικά εγχειρίδια και η επιμονή στη λεπτομέρεια των περιεχομένων της ύλης που υπάρχει σε αυτού του είδους τα Π.Σ. περιορίζει σημαντικά την ελευθερία των εκπαιδευτικών. Στα πιο σύγχρονα Π.Σ. που έχουν τη μορφή του curriculum, οι εκπαιδευτικοί έχουν σαφώς καθορισμένους διδακτικούς στόχους για κάθε γνωστικό αντικείμενο, άρα και μικρότερα περιθώρια παρέμβασης¹⁶⁹.

Ο Μαρμαρινός (2000) παρουσιάζει τα βασικά ερωτήματα που έθεσε ο Tyler σε σχέση με το Σχολικό Πρόγραμμα:

«α) Ποιους εκπαιδευτικούς σκοπούς και στόχους θα πρέπει το σχολείο να επιζητεί να πραγματώσει;

β) Ποιες μορφωτικές εμπειρίες μπορούμε να δώσουμε στους μαθητές, για να πετύχουμε τους παραπάνω στόχους;

γ) Πώς μπορούμε να οργανώσουμε τις μορφωτικές αυτές εμπειρίες, ώστε να είναι αποτελεσματικές;

δ) Πώς μπορούμε να διαπιστώσουμε, αν οι στόχοι, τους οποίους θέσαμε αρχικά, έχουν επιτευχθεί;»¹⁷⁰

Με βάση αυτά τα ερωτήματα αναπτύχθηκαν τέσσερα μοντέλα σχεδιασμού Α.Π.:

¹⁶⁸ Μαρμαρινός, Ι.Γ. (2000). «Το Σχολικό Πρόγραμμα», ό.π., σ. 124-125, Φλουρής, Γ. (2005). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», ό.π., σσ. 99-107.

¹⁶⁹ Βρεττός, Γ. – Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα – Σχεδιασμός, αξιολόγηση, αναμόρφωση», ό.π., σσ. 31-37.

¹⁷⁰ Μαρμαρινός, Ι. (2000). «Το Σχολικό Πρόγραμμα», ό.π., σσ. 125-126, Φλουρής, Γ. (2005). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», ό.π., σσ. 99-107.

α) μοντέλα σκοπών και στόχων, τα οποία εστιάζουν στις γνώσεις και τις δεξιότητες που αναμένεται να αποκτήσουν οι μαθητές, που περιγράφονται με τη μορφή συγκεκριμένων γενικότερων σκοπών και ειδικότερων στόχων,

β) μοντέλα περιεχομένων, που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον στο περιεχόμενο της γνώσης,

γ) μοντέλα διαδικασίας, που δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στις μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης (π.χ. διερευνητική μάθηση, μέθοδος project κ.ά.) και στον τρόπο σκέψης των μαθητών, και

δ) φουτουριστικά ή μοντέλα των μελλοντικών καταστάσεων, που τονίζουν την ανάγκη προετοιμασίας των μαθητών για την αντιμετώπιση καταστάσεων που θα ζήσουν στο μέλλον¹⁷¹.

Αντίστοιχη με την παραπάνω είναι και η κατηγοριοποίηση του Kelly (1989), που ξεχωρίζει τρία διαφορετικά μοντέλα ανάπτυξης των αναλυτικών προγραμμάτων: το μοντέλο των στόχων, το μοντέλο των περιεχομένων και το μοντέλο της διαδικασίας¹⁷².

Ο Eisner (1985) αναφέρει τρία είδη προγραμμάτων που «διδάσκουν» όλα τα σχολεία:

- το ρητό πρόγραμμα (explicit curriculum),
- το σιωπηρό πρόγραμμα (implicit curriculum) και
- το μηδενικό πρόγραμμα (null curriculum).

Το ρητό πρόγραμμα αποτελεί ουσιαστικά αυτό που ονομάζουμε επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, ό,τι ρητά ανακοινώνουν τα σχολεία ότι προσφέρουν. Το σιωπηρό πρόγραμμα, που αναφέρεται από άλλους θεωρητικούς ως «κρυφό πρόγραμμα», περιλαμβάνει αξίες και προσδοκίες οι οποίες δεν αναγράφονται στο επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, ωστόσο αποτελούν μέρος της τελικής μάθησης των μαθητών, ως αποτέλεσμα της σχολικής φοίτησης¹⁷³.

¹⁷¹ Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το curriculum», ό.π. σσ. 147-166.

¹⁷² ό.π., σ. 149.

¹⁷³ Για το «κρυφό πρόγραμμα» βλ. Κεφάλαιο Γ – 2.6. Κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα.

Το τι θεωρεί κάθε χώρα σε μια δεδομένη χρονική περίοδο «νομιμοποιημένη γνώση», που επιλέγεται να διδαχθεί στα σχολεία της, είναι μια απόφαση που ταυτόχρονα αποκλείει οποιαδήποτε άλλη «μη νομιμοποιημένη γνώση». Αυτή η γνώση που επιλέγεται να μη διδαχθεί αποτελεί το «μηδενικό πρόγραμμα» (null curriculum)¹⁷⁴. Είναι αποτέλεσμα πολιτικών επιλογών, που υπαγορεύονται από την εκάστοτε κοινωνικοοικονομική συγκυρία και τις σχέσεις εξουσίας που ισχύουν στη συγκεκριμένη κοινωνία. Το μηδενικό πρόγραμμα ορίζεται από τον Eisner ως «αυτό που δεν διδάσκουν τα σχολεία», «οι επιλογές που δεν παρέχονται στους μαθητές, οι οπτικές που πιθανώς ποτέ δεν θα γνωρίσουν και ακόμη λιγότερο θα μπορέσουν να χρησιμοποιήσουν, οι έννοιες και οι δεξιότητες που δεν αποτελούν μέρος του πνευματικού τους ρεπερτορίου»¹⁷⁵.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα προτάθηκαν πολλοί τύποι αναλυτικών προγραμμάτων, πέρα από αυτούς που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σε αυτό το σημείο θα γίνει μια περιγραφή ορισμένων, οι οποίοι θεωρούνται από τους πιο σημαντικούς, καθώς είχαν μεγάλη επίδραση σε πολλά εκπαιδευτικά συστήματα, στα οποία εφαρμόστηκαν.

Ανάμεσα στα προγράμματα αυτά είναι το σπειροειδές, το πυρηνικό, το πρόγραμμα αυτοτελών γνωστικών αντικειμένων και το μαθητοκεντρικό πρόγραμμα, ενώ το κρυφό πρόγραμμα παρουσιάζεται πιο αναλυτικά στη συνέχεια.

Το σπειροειδές πρόγραμμα (spiral curriculum) βασίζεται στη θεωρία του Piaget για την ανάπτυξη της νοημοσύνης σε στάδια, καθώς εισάγει κάποιες βασικές έννοιες σε απλή μορφή στις πρώτες τάξεις, οι οποίες επαναλαμβάνονται σε επόμενες τάξεις με περισσότερες λεπτομέρειες και βαθύτερη ανάλυση. Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνώρισε το σπειροειδές πρόγραμμα στις Η.Π.Α. κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, μετά το «Σπούτνικ σοκ», που είχε ως αποτέλεσμα τη μεταστροφή των Αναλυτικών Προγραμμάτων προς τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες, στην προσπάθεια των Αμερικανών να καλύψουν το «χαμένο έδαφος» μετά την επιτυχία των Σοβιετικών να

¹⁷⁴ Flinders, D.J., Noddings, N. & Thornton, S.J. (1986). "The Null Curriculum: Its Theoretical Basis and Practical Implications", in *Curriculum Inquiry*, Vol. 16, N° 1 (Spring 1986), pp. 33-42, Blackwell Publishing, <http://wp.vcu.edu/hhughesdecatour/wp-content/uploads/sites/1868/2013/01/Null-curriculum.pdf>

¹⁷⁵ Eisner, E.W., (1985). "The Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs", 2nd edition, New York: Macmillan Publishing Co., σ. 107. Για το μηδενικό πρόγραμμα βλ. και Πασιάς-Φλουρής-Φωτεινός (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σσ. 231-232.

στείλουν πρώτοι έναν τεχνητό δορυφόρο στη Σελήνη¹⁷⁶. Η επιρροή αυτού του τύπου Αναλυτικού Προγράμματος είναι εμφανής μέχρι σήμερα στα Α.Π. της χώρας μας, όπου, για παράδειγμα, η ρωμαϊκή και βυζαντινή ιστορία διδάσκεται στην Ε΄ Δημοτικού, στη Β΄ Γυμνασίου και στη Β΄ Λυκείου, με ύλη αντίστοιχη στη νοητική ανάπτυξη, τις γνώσεις και τις μαθησιακές ικανότητες κάθε ηλικίας.

Το πυρηνικό πρόγραμμα (core curriculum) δομείται γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα μαθημάτων – γνωστικών αντικειμένων, καθώς εδράζεται στην αντίληψη ότι *«ορισμένα γνωστικά περιεχόμενα είναι απαραίτητα για όλους τους μαθητές γιατί αποτελούν τον πυρήνα του επιστητού»*¹⁷⁷. Η φιλοσοφική του βάση είναι ο προοδευτισμός και δημιουργήθηκε ως αντίδραση στη διαχρονική κυριαρχία των προγραμμάτων σπουδών των αυτοτελών γνωστικών περιοχών (subject centered areas). Στοχεύει στην ανάπτυξη κοινών ικανοτήτων που θεωρούνται απαραίτητες για όλους τους μαθητές, ενώ ταυτόχρονα απευθύνεται στα *«ενδιαφέροντα, τις προδιαθέσεις και δεξιότητες, οι οποίες συνδυάζονται με το περιεχόμενο επιλεγμένων γνωστικών αντικειμένων και σχετίζονται με τις κοινωνικές και προσωπικές ανάγκες των μαθητών»*¹⁷⁸. Αν και υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στα εκπαιδευτικά συστήματα όπου εφαρμόζονται αυτού του είδους τα προγράμματα, τα γνωστικά αντικείμενα που εντάσσονται στο πυρηνικό πρόγραμμα συνήθως σχετίζονται με *«μαθήματα ακαδημαϊκών κλάδων, με επαγγελματικής φύσης μαθήματα, με μαθήματα ειδικών ενδιαφερόντων και με μαθήματα τεχνικής φύσης»*¹⁷⁹. Ιδιαίτερη απήχηση γνώρισαν τα πυρηνικά Π.Σ. κατά τις δεκαετίες 1980 και 1990, ωστόσο το ενδιαφέρον γι' αυτά παραμένει αμείωτο και σήμερα, ιδιαίτερα υπό την επίδραση του κινήματος της λογοδοσίας (accountability) και της επιβολής προτύπων (standards) στην εκπαίδευση.

Το πρόγραμμα αυτοτελών γνωστικών αντικειμένων (subject centered curriculum) αποτελεί την αρχαιότερη και πλέον διαδεδομένη μορφή Π.Σ. ήδη από τα αρχαία χρόνια. Βασίζεται στη διδασκαλία αυτοτελών γνωστικών αντικειμένων, συνήθως από διαφορετικό δάσκαλο το καθένα. Στην αρχαιότητα ήταν επτά οι «ελευθέρια τέχνες» και βάσει αυτών

¹⁷⁶ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 227. Για το «Σπούτνικ σοκ» βλ. και Φλουρής, Γ. (2005). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», ό.π., σσ. 202-204.

¹⁷⁷ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 228.

¹⁷⁸ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 228.

¹⁷⁹ Henson, K. (2001). "Curriculum Planning" (2nd ed.). New York: McGraw-Hill, pp. 191-192, στο Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 227.

αναπτύχθηκαν το Trivium και το Quadrivium. Το πρώτο είχε ως γνωστικά αντικείμενα τη γραμματική, τη ρητορική και τη φιλοσοφία - λογική, ενώ το δεύτερο περιλάμβανε τη διδασκαλία της μουσικής, της αστρονομίας, της γεωμετρίας και της αριθμητικής. Αργότερα στο Trivium συμπεριλήφθηκαν τα γνωστικά αντικείμενα της φιλολογίας - λογοτεχνίας και της ιστορίας, ενώ στο Quadrivium προστέθηκαν αυτά της άλγεβρας, της τριγωνομετρίας, της γεωγραφίας, της βοτανικής, της ζωολογίας, της φυσικής και της χημείας. Αυτός ο τύπος προγράμματος εφαρμόστηκε σχεδόν στο σύνολο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Δύσης κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, αλλά συνεχίζει να υφίσταται μέχρι σήμερα, όπου εφαρμόζεται η διδασκαλία αυτοτελών γνωστικών αντικειμένων από διαφορετικούς δασκάλους. Βασικά χαρακτηριστικά των Π.Σ. αυτοτελών γνωστικών αντικειμένων είναι ότι δίνεται έμφαση στην κατάκτηση προκαθορισμένης ποσότητας ύλης, βάσει της οποίας προάγονται ή απορρίπτονται οι μαθητές, καθώς και η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των διδασκόντων των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων¹⁸⁰.

Το μαθητοκεντρικό πρόγραμμα (student centered curriculum) δίνει έμφαση όχι τόσο στο ίδιο το «προϊόν» της διδασκαλίας και της μάθησης, δηλαδή στο γνωστικό αντικείμενο, όπως το πρόγραμμα αυτοτελών γνωστικών αντικειμένων, όσο στη διαδικασία της μάθησης, καθώς εστιάζει στις *«ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις στάσεις των μαθητών επισημαίνοντας διαδικαστικά θέματα και το κλίμα της τάξης»*¹⁸¹. Η ανάπτυξη τέτοιου τύπου Π.Σ. γίνεται στη βάση συμπεριφορικών στόχων και ψυχολογικών χαρακτηριστικών των μαθητών και δίνει έμφαση στην οργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος με τρόπο που να υποστηρίζει τη μάθηση μέσω αλληλεπίδρασης και συμμετοχής¹⁸². Τα μαθητοκεντρικά προγράμματα σπουδών γνώρισαν μεγαλύτερη εξάπλωση στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, ωστόσο η βάση τους βρίσκεται στις παιδαγωγικές απόψεις του Dewey, με το σχολείο εργασίας (Laboratory School) και τη μάθηση μέσα από δραστηριότητες (learning by doing).

¹⁸⁰ <http://research-education-edu.blogspot.gr/2014/08/types-of-curriculum.html>

¹⁸¹ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 235.

¹⁸² Tuckman, B.W. (1969). "The Student Centered Curriculum: A Concept in Curriculum Innovation", Rutgers, The State University, New Brunswick, N.J. Graduate School of Education, <https://eric.ed.gov/?id=ED032616>

Οι Πασιάς – Φλουρής - Φωτεινός (2015)¹⁸³ αναφέρουν τον λειτουργικό ορισμό του curriculum που έδωσε ο Valverde (2003), διακρίνοντας τρία επίπεδα: το *επιδιωκόμενο (intended curriculum)*, το *εφαρμοζόμενο (applied curriculum)* και το *κατακτηθέν (attained curriculum)*.

- Το επιδιωκόμενο curriculum αναφέρεται στα επίσημα κείμενα, τα οποία ουσιαστικά αποτελούν τη βάση και την έκφραση της εκπαιδευτικής πολιτικής κάθε χώρας, όπου περιγράφονται οι γενικότεροι στόχοι, οι θεματικοί άξονες και οι θεμελιώδεις έννοιες για κάθε γνωστικό αντικείμενο. Σε αυτά περιλαμβάνονται τα Προγράμματα Σπουδών, τα διδακτικά εγχειρίδια και άλλο βοηθητικό υλικό.
- Το δεύτερο επίπεδο, αυτό του εφαρμοζόμενου curriculum, αναφέρεται στους τρόπους (δραστηριότητες, διδακτικές μεθόδους και ενέργειες) με τους οποίους οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να μετατρέψουν τα παραπάνω κείμενα σε «διδάξιμη γνώση».
- Το τρίτο επίπεδο, το κατακτηθέν curriculum, σχετίζεται με τον μαθητή και το τι θα μείνει σ' αυτόν ως «κατακτημένη γνώση», έπειτα από το πέρας της μαθησιακής διαδικασίας.

Σε αυτόν τον ορισμό η διάκριση των τριών επιπέδων αποσαφηνίζει τη διαφορά μεταξύ της πρόθεσης, της διαδικασίας και του αποτελέσματος. Με αυτόν τον τρόπο είναι πιο εύκολο για τους εκπαιδευτικούς να καθορίσουν τις ενέργειές τους καθώς και να αναστοχαστούν γι' αυτές και στα τρία επίπεδα.

Αντίστοιχη είναι και η διάκριση που κάνει ο Goodlad (1979)¹⁸⁴ μεταξύ πέντε διαφορετικών ειδών αναλυτικών προγραμμάτων:

- το ιδανικό αναλυτικό πρόγραμμα, δηλαδή αυτό που προτείνεται από την πολιτική ηγεσία και τους διάφορους επίσημους φορείς,
- το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, αυτό που έχει λάβει την έγκριση για να χρησιμοποιηθεί στα σχολεία,

¹⁸³ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 224-225.

¹⁸⁴ Goodlad, J.I. (1979). "What schools are for", Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

- το αντιληπτό αναλυτικό πρόγραμμα, που είναι αυτό το οποίο αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί που το εφαρμόζουν,
- το λειτουργικό αναλυτικό πρόγραμμα, δηλαδή αυτό που τελικά εφαρμόζεται στα σχολεία, όπως το παρατηρούν και το ερμηνεύουν οι ερευνητές και
- το βιωματικό αναλυτικό πρόγραμμα, αυτό που βιώνουν οι μαθητές των σχολείων, το οποίο μπορεί να γίνει αντικείμενο παρατήρησης και να καταγραφεί με συγκεκριμένα ερευνητικά εργαλεία (παρατήρηση, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις)¹⁸⁵.

Σε συνδυασμό με την τριμερή διάκριση που προτείνουν οι Πασιάς - Φλουρής – Φωτεινός (2015) και αναφέρθηκε προηγουμένως, θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι τα πρώτα δύο είδη αναλυτικών προγραμμάτων που αναφέρει ο Goodlad αντιστοιχούν στο «επιδιωκόμενο», τα επόμενα δύο είδη αντιστοιχούν στο «εφαρμοζόμενο» και το πέμπτο είδος στο «κατακτηθέν curriculum».

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι φιλοσοφικές βάσεις και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί των αναλυτικών προγραμμάτων.

2.5.3. Θεωρίες αναλυτικών προγραμμάτων – κατηγορίες και είδη

Η κατεύθυνση προς την οποία συντάσσεται ένα αναλυτικό πρόγραμμα βασίζεται σε συγκεκριμένες φιλοσοφικές ιδέες και έχει τον αντίστοιχο φιλοσοφικό - ιδεολογικό προσανατολισμό. Οι θεωρητικοί των αναλυτικών προγραμμάτων έχουν προτείνει αρκετές διαφορετικές κατηγορίες, στις οποίες και τα κατατάσσουν βάσει της φιλοσοφίας τους. Σ' αυτό το σημείο θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά κάποιες απ' αυτές τις κατηγοριοποιήσεις, προκειμένου να αναδειχθεί ο φιλοσοφικός – ιδεολογικός προσανατολισμός των αναλυτικών προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα την περίοδο 1952-1992.

¹⁸⁵ Μπούντα, Ε. (2013). «Επιμορφωτικό Πρόγραμμα: Επιμόρφωση σε θέματα επιστημονικής-παιδαγωγικής καθοδήγησης για την απόκτηση πιστοποιητικού καθοδηγητικής επάρκειας εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, blogs.sch.gr/gmamakis/files/2014/12/bounta_kauth_eparkeia.pdf σ. 11.

Σύμφωνα με τον Χατζηγεωργίου (2004), υπάρχουν τρεις φιλοσοφικοί προσανατολισμοί: ο γνωστικός, ο ατομικός και ο κοινωνικός¹⁸⁶. Οι ονομασίες αυτών των προσανατολισμών προέρχονται από το γεγονός ότι τα αναλυτικά προγράμματα τείνουν να εστιάζουν είτε στη γνώση, τα γνωστά και ως γνωσιοκεντρικά, είτε στον μαθητή, οπότε και χαρακτηρίζονται ως μαθητοκεντρικά, είτε στην κοινωνία, τα λεγόμενα κοινωνιοκεντρικά. Επιπρόσθετα, ο ίδιος συγγραφέας παρουσιάζει την κατηγοριοποίηση του Eisner (1985), ο οποίος θεωρεί ότι υπάρχουν πέντε προσανατολισμοί στα αναλυτικά προγράμματα:

- ακαδημαϊκός ορθολογισμός,
- γνωστικές διαδικασίες,
- κοινωνικός προσανατολισμός (κοινωνική προσαρμογή ή αναδόμηση),
- αυτοπραγμάτωση και
- τεχνοκρατισμός / τεχνολογία¹⁸⁷.

Οι φιλοσοφικές βάσεις των παραπάνω προσανατολισμών μπορούν να αναχθούν στα εξής φιλοσοφικά - ιδεολογικά ρεύματα:

- ο ακαδημαϊκός ορθολογισμός βασίζεται στον ιδεαλισμό,
- οι γνωστικές διαδικασίες βασίζονται στον πραγματισμό,
- ο κοινωνικός προσανατολισμός βασίζεται στον φανξιοναλισμό (λειτουργισμό) και στη συγκρουσιακή θεωρία του νεο-μαρξισμού,
- η αυτοπραγμάτωση βασίζεται στην ανθρωπιστική ψυχολογία (κυρίως όπως αυτή αναπτύχθηκε από τους Maslow και Rogers),
- ο τεχνοκρατισμός βασίζεται στις οικονομικές θεωρίες του φιλελευθερισμού, στη θεωρία της κοινωνικής αποτελεσματικότητας και στον μιχεβιορισμό¹⁸⁸.

Οι Πασιάς – Φλουρής – Φωτεινός (2015) αναφέρουν δύο προσεγγίσεις στην ανάπτυξη των προγραμμάτων σπουδών: την προσέγγιση που επικεντρώνεται στους αυτόνομους χωριστούς κλάδους ή γνωστικά αντικείμενα (subject centered curricula) και αυτήν που επικεντρώνεται στους μαθητές, τη μαθητοκεντρική προσέγγιση (student centered curricula). Η πρώτη προσέγγιση δίνει έμφαση στο σύνολο των γνωστικών

¹⁸⁶ Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το curriculum», ό.π., σ. 119.

¹⁸⁷ Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το curriculum», ό.π., σ. 119-120.

¹⁸⁸ ό.π., σ. 119-123.

περιεχομένων και εστιάζει στα αποτελέσματα, τα «προϊόντα» της μαθησιακής διαδικασίας. Η δεύτερη προσέγγιση, η μαθητοκεντρική, εστιάζει στις «ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις στάσεις των μαθητών επισημαίνοντας διαδικαστικά θέματα και το κλίμα της τάξης»¹⁸⁹. Ωστόσο, αυτές οι δύο προσεγγίσεις δεν είναι διαμετρικά αντίθετες, καθώς στην ουσία συνιστούν και οι δύο μαζί «ένα συνεχές από το οποίο αντλούνται στοιχεία τόσο από τους ερευνητές των Π.Σ. όσο και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς»¹⁹⁰. Συνήθως τα εκπαιδευτικά συστήματα των διαφόρων χωρών δεν χρησιμοποιούν Π.Σ. τα οποία είναι συντεταγμένα αμιγώς με τη μία ή την άλλη από τις παραπάνω δύο προσεγγίσεις, αλλά αποτελούν συνδυασμό και των δύο¹⁹¹. Η φιλοσοφική βάση της προσέγγισης των αυτόνομων γνωστικών αντικειμένων είναι η ουσιοκρατία και η φιλοσοφία της «αέναης / διαχρονικής γνώσης» (perennialism). Η μαθητοκεντρική προσέγγιση βασίζεται στα φιλοσοφικά ρεύματα του προοδευτισμού, της κοινωνικής αναδόμησης και του υπαρξισμού¹⁹².

Αντίστοιχη είναι και η κατηγοριοποίηση του Ornstein (1998), ο οποίος ταξινομεί τις θεωρίες σχεδιασμού των αναλυτικών προγραμμάτων ανάλογα με τη φιλοσοφική τους βάση ως εξής:

- Η αέναη / διαχρονική γνώση (perennialism) βασίζεται στο φιλοσοφικό υπόβαθρο του ρεαλισμού. Τα αναλυτικά προγράμματα που δημιουργούνται σε αυτήν τη βάση εστιάζουν σε κλασικά γνωστικά αντικείμενα. Αντίστοιχη τάση στον σχεδιασμό αναλυτικών προγραμμάτων αποτελεί η χρήση στη διδασκαλία κλασικών, διαχρονικών, «μεγάλων» έργων (“great books”).
- Η ουσιοκρατία (essentialism) εκκινεί από το φιλοσοφικό υπόβαθρο του ιδεαλισμού και του ρεαλισμού. Σύμφωνα με αυτήν, τα αναλυτικά προγράμματα αναδεικνύουν την ουσιαστική γνώση και τα ακαδημαϊκά γνωστικά αντικείμενα. Σχετική τάση στον σχεδιασμό αναλυτικών προγραμμάτων είναι η «επιστροφή στα βασικά» (“back to basics”) και η αριστεία στην εκπαίδευση.

¹⁸⁹ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 235.

¹⁹⁰ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 235.

¹⁹¹ ό.π., σ. 236.

¹⁹² ό.π., σ. 236.

- Ο προοδευτισμός (progressivism) έχει τις φιλοσοφικές βάσεις του στον πραγματισμό. Τα αναλυτικά προγράμματα αυτής της κατηγορίας εστιάζουν στη μάθηση με δραστηριότητες και στα ενδιαφέροντα του μαθητή, καθώς θεωρούν ότι η γνώση οδηγεί στην προσωπική ανάπτυξη και αποτελεί διά βίου διαδικασία. Ο σχεδιασμός αναλυτικών προγραμμάτων σε αυτή την περίπτωση οδηγεί στα Α.Π. της ανθρωπιστικής, της εναλλακτικής και της ελευθεριακής εκπαίδευσης.
- Ο αναδομισμός (reconstructionism) βασίζεται επίσης στη φιλοσοφία του πραγματισμού, ωστόσο εδώ δίνεται έμφαση στις δεξιότητες και τα γνωστικά αντικείμενα που είναι αναγκαία για τη βελτίωση των κοινωνικών προβλημάτων και την αναδόμηση της κοινωνίας. Η εκπαίδευση υπηρετεί την αλλαγή και την κοινωνική μεταρρύθμιση. Η μάθηση εστιάζεται στη σύγχρονη και τη μελλοντική κοινωνία. Η τάση στον σχεδιασμό αναλυτικών προγραμμάτων είναι η ισότητα στην εκπαίδευση, ο πολιτισμικός πλουραλισμός, η διεθνής εκπαίδευση και ο φουτουρισμός¹⁹³.

2.5.4. Αναλυτικά προγράμματα και σχολικά εγχειρίδια

Τα Αναλυτικά Προγράμματα «μεταφράζονται», τουλάχιστον θεωρητικά, σε διδακτέα ύλη στα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία, μαζί με τον εκπαιδευτικό, αποτελούν δύο από τους κυριότερους παράγοντες υλοποίησης της διδασκαλίας. Ωστόσο είναι αναγκαία η διεξαγωγή ερευνών, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν και κατά πόσο αυτή η «μετάφραση» είναι κάθε φορά επιτυχημένη¹⁹⁴. Τα σχολικά εγχειρίδια, όμως, δεν είναι απλά μέσα μετάδοσης γνωστικών περιεχομένων, καθώς καμία γνώση δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερη. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Πασιάς – Φλουρής – Φωτεινός (2015): «*Η ιδεολογικο-πολιτική τους σημασία τα καθιστά φορείς οικονομικής ανάπτυξης, αθέατα ή υπόρρητα μέσα ιδεολογικού και συμβολικού ελέγχου και μηχανισμούς κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής*»¹⁹⁵. Ουσιαστικά μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια νομιμοποιείται και αναπαράγεται το ισχύον καθεστώς και οι σχέσεις εξουσίας, μαζί με

¹⁹³ Ornstein, A.C. & Hunkins, F.P. (1998). "Curriculum: Foundations, Principles and Theory, 3rd ed., Boston: Allyn and Bacon, σ. 56.

¹⁹⁴ Παγκουρέλια, Ε. – Παπαδοπούλου, Μ. (2007). «Ιδεολογικά μηνύματα στο λόγο και την εικόνα των σχολικών εγχειριδίων: μια πρόταση ανάλυσης», στο <http://conf2007.edu.uoi.gr/Praktika/482-605.pdf>, σ. 124.

¹⁹⁵ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π. σ. 28.

όλο το ιδεολογικό τους εποικοδόμημα. Αποτελούν απαραίτητο κομμάτι του ευρύτερου μηχανισμού ιδεολογικής αναπαραγωγής και κοινωνικού ελέγχου του έθνους-κράτους. Δεν είναι τυχαίο ότι στην Ελλάδα ο Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων (Ο.Ε.Σ.Β.) ιδρύθηκε το 1937, επί Μεταξά, προκειμένου το δικτατορικό καθεστώς εκείνης της περιόδου να έχει τον πλήρη έλεγχο των διδακτικών εγχειριδίων¹⁹⁶.

Οι λειτουργίες που επιτελούν τα σχολικά εγχειρίδια είναι πολλές και διαφόρων ειδών: *«διδασκαλικές, μαθησιακές, κοινωνιολογικές, ψυχολογικές με τις οποίες υποστηρίζουν τη μεθόδευση της διδασκαλίας και την αποτελεσματική μάθηση των μαθητών»*¹⁹⁷. Από αυτές άλλες είναι περισσότερο και άλλες λιγότερο εμφανείς. Οι Καψάλης - Χαραλάμπους (2007) σημειώνουν: *«α) την παρουσίαση της πραγματικότητας στο μαθητή, β) τη δραστηριοποίηση των κινήτρων μάθησης, γ) τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας, δ) την άσκηση και εμπέδωση, ε) την καθοδήγηση της διδασκαλίας, στ) την κοινωνικοποίηση»*¹⁹⁸. Σημαντικότερες από αυτές, όπως αναφέρουν οι Πασιάς – Φλουρής – Φωτεινός (2015) είναι οι ακόλουθες: *«η παρουσίαση της “αντικειμενικής” πραγματικότητας, η οποία άλλοτε ωραιοποιείται και άλλοτε υποκρύπτεται, ο αλφαριθμητισμός των μαθητών, η μεταβίβαση της πολιτιστικής παράδοσης, η προώθηση της εθνικής συνείδησης, η καθοδήγηση της διδασκαλίας, [...] η μετάδοση αξιών και κοσμοαντιλήψεων, η κοινωνικοποίηση και άλλες ακόμη λειτουργίες»*¹⁹⁹. Από τις παραπάνω λειτουργίες αυτή που ενδιαφέρει περισσότερο στο πλαίσιο αυτής της διατριβής είναι εκείνη που αναφέρεται στην προώθηση της εθνικής συνείδησης. Η συγκεκριμένη λειτουργία έχει αποτελέσει προϊόν ερευνών τόσο στη χώρα μας όσο και σε άλλες, ευρωπαϊκές και μη, χώρες. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών έδειξαν ότι *«τα Σ.Ε. προωθούν την εθνική παράδοση, αισθήματα πατριωτισμού και νομιμοφροσύνης, διαμορφώνουν την εθνική συνείδηση, διατηρούν το status quo, διαστρεβλώνουν τα γεγονότα, παρουσιάζουν τους άλλους λαούς με πλήθος ανακριβειών ενώ*

¹⁹⁶ Ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) ιδρύθηκε με τον Ν. 952/37, ΦΕΚ 469/Α και λειτούργησε μέχρι τη δεκαετία του 1960, οπότε αντικαταστάθηκε από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (ΟΕΔΒ). Ο ΟΕΔΒ καταργήθηκε το 2012 (με τον Ν. 3966/2011) και τον ρόλο του ανέλαβε έκτοτε το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ» (ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ).

¹⁹⁷ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π. σ. 538.

¹⁹⁸ Καψάλης, Α. - Χαραλάμπους, Δ. (2007). «Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική», Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 214, όπως αναφέρεται στο: Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 538).

¹⁹⁹ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π. σ. 28.

δεν προωθούν την κριτική σκέψη»²⁰⁰. Αυτό που είναι ιδιαίτερα εμφανές, για παράδειγμα, στα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας της Α΄ και Β΄ τάξης του Γυμνασίου είναι η προσπάθεια να δημιουργηθεί στους μαθητές η «εντύπωση εθνικής ομοιογένειας και συνέχειας ταυτόχρονα με την καλλιέργεια του συναισθήματος του “συνανήκειν” στην ομάδα “εμείς”, που διαφέρει και αμύνεται απέναντι στην ομάδα “οι άλλοι”. Αυτό σημαίνεται μέσα από την κακότητα των “άλλων”, που επιτίθενται και καταπιέζουν, ενώ αντίθετα η ομάδα “εμείς” υπεραμύνεται των διαχρονικών ηθικών αξιών της»²⁰¹. Σε αντίστοιχα συμπεράσματα έχουν καταλήξει και αρκετοί άλλοι ερευνητές²⁰². Είναι εμφανής η αναπαραγωγή πολλών από τους μύθους της εθνικότητας στα σχολικά εγχειρίδια, προκειμένου αυτά να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς του έθνους-κράτους για τη δημιουργία μιας συνεκτικής εσω-ομάδας που θα εγγυάται τη συνέχειά του.

Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα σχολικά εγχειρίδια είναι σε θέση να επιτελέσουν τον ρόλο τους, το έθνος-κράτος νομοθετεί αντίστοιχα. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, τα διδακτικά εγχειρίδια πρέπει να γράφονται σύμφωνα με τις προδιαγραφές που νομοθετούνται από το κράτος (π.χ. Ν 1566/85, παρ. 3 για την τελευταία επταετία της περιόδου που ερευνάται στην παρούσα διατριβή).

Η αναφορά στα σχολικά εγχειρίδια στο πλαίσιο αυτής της διατριβής έγινε προκειμένου να αναδειχθεί ο ρόλος τους στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Από τη στιγμή που αποτελούν μέσα κοινωνικοποίησης των μαθητών και μεταφέρουν φορτισμένη ιδεολογικά γνώση, αυτά θεωρούνται επίσης φορείς του κρυφού προγράμματος²⁰³, το οποίο παρουσιάζεται στη συνέχεια.

²⁰⁰ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π. σσ. 28-29.

²⁰¹ Τσακαλάκη, Α. (2008). «Η δημιουργία ταυτοτήτων μέσα από τα ιστορικά κείμενα των νέων σχολικών βιβλίων της Ιστορίας της Α΄ και Β΄ Τάξης Γυμνασίου», στο *Νέο Εκπαιδευτικό Υλικό του ΥΠΕΠΘ – Αξιολόγηση και Διοίκηση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης – Διεθνές Συνέδριο, Άρτα 14-16 Μαρτίου 2008*, Τ. II, σ. 713.

²⁰² Ενδεικτικά βλ. Ξωχέλλης, Π. – Καψάλης, Α. Ισχυριλάδου, Α. – Λουκίδου, Δ. – Μπονίδης, Κ. – Χατζησαββίδης, Σ. (2000). «Η εικόνα του «άλλου» στα σχολικά εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας των βαλκανικών χωρών», στο Καψάλης, Α. – Μπονίδης, Κ. - Σιπητάνου, Α. (επιμ.) *Η εικόνα του «άλλου»/γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών – Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 16-18 Οκτωβρίου 1998*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, σσ. 43-63.

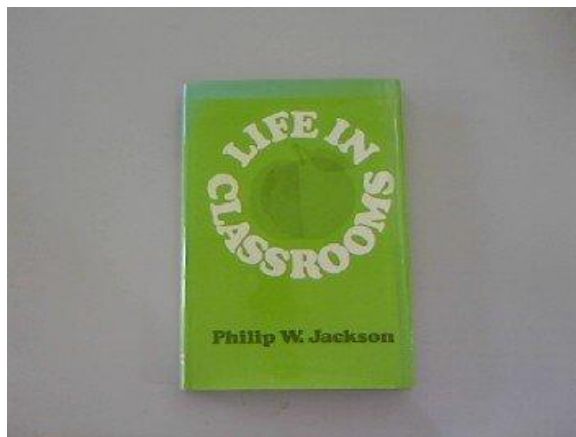
²⁰³ Παγκουρέλια, Ε. – Παπαδοπούλου, Μ. (2007). «Ιδεολογικά μηνύματα στο λόγο και την εικόνα των σχολικών εγχειριδίων: μια πρόταση ανάλυσης», στο <http://conf2007.edu.uoi.gr/Praktika/482-605.pdf>, σ. 124.

Κεφάλαιο Γ – Κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα

2.6. Κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα – Ορισμός και χαρακτηριστικά

Ένας από τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους αναπτύσσεται το θέμα της παρούσας διατριβής είναι το κρυφό αναλυτικό ή ανεπίσημο πρόγραμμα (hidden curriculum). Η διεθνής βιβλιογραφία σχετικά με το κρυφό πρόγραμμα είναι εκτενής, ενώ η ελληνική είναι σαφώς μικρότερη σε έκταση. Πλήθος ερευνητών και θεωρητικών της εκπαίδευσης έχει συμβάλει στον διεθνή επιστημονικό διάλογο που γίνεται τις τελευταίες δεκαετίες. Κάποιες όψεις αυτού του διαλόγου παρατίθενται στη συνέχεια.

Παρόλο που υπάρχουν αναφορές στο κρυφό πρόγραμμα ήδη από τον 19^ο αιώνα²⁰⁴, ωστόσο έμφαση στη μελέτη του άρχισε να δίνεται στη δεκαετία του '70. Για πρώτη φορά ο όρος αυτός παρουσιάζεται το 1968 από τον Philip Jackson στο κλασικό πλέον έργο του “*Life in classrooms*”.

Εικόνα 3. Το εξώφυλλο της 1^{ης} έκδοσης του “*Life in classrooms*”, του Philip W. Jackson (1968).

Έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες για τον ορισμό του κρυφού προγράμματος ή παραπρογράμματος: Οι Davies & Meighan (1975) δίνουν τον ακόλουθο ορισμό: «*Το παραπρόγραμμα αναφέρεται σε εκείνες τις πλευρές μάθησης που είναι ανεπίσημες ή συνέπειες του τρόπου με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί οργανώνουν τη διδασκαλία και τη μάθηση*». Σύμφωνα με τον Michael W. Apple (1979), παραπρόγραμμα είναι η «σιωπηλή

²⁰⁴ Φλουρής, Γ. (2005). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια νέα εποχή στην Εκπαίδευση» (7^η έκδοση), Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη, σ. 74.

διδασκαλία στους μαθητές των αξιών, των αντιλήψεων και ιδεών, που δραστηριοποιείται με τη συμμετοχή του μαθητή και με την αντιμετώπιση των θεσμικών προσδοκιών και τη ρουτίνα της σχολικής εργασίας». Αργότερα, ο Michael Haralambos (1991) έγραψε ότι «το κρυφό πρόγραμμα αποτελείται από εκείνα που μαθαίνουν οι μαθητές περισσότερο μέσα από την εμπειρία της παρακολούθησης του σχολείου παρά από τους διακηρυγμένους εκπαιδευτικούς στόχους των τέτοιου είδους θεσμών», ενώ ο Alistair Ross (2000), όπως αναφέρει ο Φωτεινός (2004), θεωρεί ότι «ως μη-τυπικό πρόγραμμα θεωρούνται οι κοινωνικά δομημένες ή καθορισμένες δραστηριότητες, οι οποίες έχουν με κάποιο τρόπο επιλεγεί μέσα από την κουλτούρα μιας κοινωνίας και έχουν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ή τη συμμόρφωση ή ακόμα και την αναμόρφωση του υποκειμένου»²⁰⁵. Ο Massialas (2001) σημειώνει ότι «το κρυφό πρόγραμμα αναφέρεται στη μάθηση των μαθητών που λαμβάνει χώρα στο σχολείο ως αποτέλεσμα ενεργειών του προσωπικού του σχολείου, των γονέων, των μαθητών και άλλων παραγόντων της κοινότητας»²⁰⁶.

Στην ελληνική βιβλιογραφία ο Μαυρογιώργος (1983) προτείνει τον όρο «σχολικό παραπρόγραμμα» με την έννοια του προγράμματος που δεν διδάσκεται, αλλά μαθαίνεται μέσα από άτυπες μορφές διδασκαλίας, παράλληλα με το επίσημα θεσμοθετημένο τυπικό σχολικό πρόγραμμα. Εκτός από τον όρο αυτό, στην ελληνική βιβλιογραφία συναντούμε επίσης τους όρους «αφανές πρόγραμμα» (Φλουρής, 2005), «μη-τυπικό πρόγραμμα» (Φωτεινός, 2004) και «παραπρόγραμμα». Ο Μαρμαρινός (2000) αναφέρει ότι «το Παραπρόγραμμα αποτελείται από τις μαθήσεις εκείνες που προκαλούνται από την αλληλεπίδραση των μαθητών με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον αλλά και με το οργανωτικό σχήμα του σχολείου, καθώς και από αυτές που προκύπτουν από τις δευτερογενείς, τις έμμεσες συνέπειες των δραστηριοτήτων του εκπαιδευτικού προσωπικού»²⁰⁷. Ο Χατζηγεωργίου (2004) θεωρεί ότι «ο όρος “κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα” αναφέρεται σε όλες τις ανεπίσημες επιδράσεις, διδακτικές και μη, που λαμβάνουν χώρα στο χώρο της τάξης και του σχολείου γενικότερα» και ότι «το κρυφό

²⁰⁵ Φωτεινός, Δ. (2004). «Ιστορική θεώρηση και συγκριτική προσέγγιση των αναλυτικών προγραμμάτων της μέσης γενικής και μέσης τεχνικής εκπαίδευσης: 1950-1977 (ιδεολογία, συγκρότηση και ο ρόλος των φορέων δράσης)», διδακτορική διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών, <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/14410#page/1/mode/2up>, σ. 215.

²⁰⁶ Massialas, B.G. (2001). “Hidden Curriculum in the Classroom”, in Smelser, N.J. & Baltes, P.B. (Eds.) *Encyclopedia of the Social and Behavioral Science*, Elsevier Science Ltd.

²⁰⁷ Μαρμαρινός, Ι.Γ. (2000). «Το σχολικό πρόγραμμα», Αθήνα, σ. 83.

αναλυτικό πρόγραμμα αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες-ρουτίνες που απαιτούνται για να λειτουργήσει ένα άτομο στη σημερινή κοινωνία»²⁰⁸. Ο Φλουρής (2005) σημειώνει ότι «το κρυφό ή αφανές πρόγραμμα είναι ένα είδος συμπληρωματικού ανεπίσημου προγράμματος, που λειτουργεί παράλληλα με το επίσημο και αναφέρεται κυρίως στις μη προσχεδιασμένες επιδιώξεις της εκπαίδευσης (κοινωνικοποίηση, αναπαραγωγή ορισμένης ιδεολογίας ή κοινωνικών σχημάτων κ.λπ.)»²⁰⁹.

Τα κοινά σημεία των ορισμών του κρυφού προγράμματος είναι ότι αναφέρονται: «α) στα αποτελέσματα που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση μεταξύ δασκάλου και μαθητών, β) στα αποτελέσματα που δημιουργεί η συγκεκριμένη δομή της τάξης, με την έννοια του κοινωνικού μικρόκοσμου και γ) στις διάφορες διαδικασίες ή τεχνικές που αναπτύσσονται μέσα ή μέσω του σχολείου και αναφέρονται στην απόκτηση αξιών, στην κοινωνικοποίηση των μαθητών ή στη διατήρηση της κοινωνικής δομής»²¹⁰.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι ενώ το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα είναι κοινό για όλα τα σχολεία, το ανεπίσημο κρυφό πρόγραμμα είναι διαφορετικό, καθώς επηρεάζεται από τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούν σε καθένα απ' αυτά. Το θεσμικό – οργανωτικό πλαίσιο του κάθε σχολείου και η δομή των σχέσεων των μελών της σχολικής κοινότητας διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερο κρυφό πρόγραμμα²¹¹. Το κλίμα και η κουλτούρα του κάθε σχολείου, ο τρόπος λειτουργίας του συλλόγου διδασκόντων και του συλλόγου γονέων, το ιδιαίτερο διδακτικό στυλ του κάθε δασκάλου, το πνεύμα δημοκρατίας που διακατέχει (ή δεν διακατέχει) κάθε διευθυντή (ή κάθε διευθύντρια) και βάσει του οποίου ασκεί τα καθήκοντά του (της) σε καθημερινή βάση, καθώς και οι προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους, είναι κάποιοι από τους παράγοντες που καθορίζουν το κρυφό πρόγραμμα κάθε σχολείου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μασσιάλας (2011): «το κρυφό πρόγραμμα σπουδών του σχολείου δημιουργείται και διατηρείται από όλους και επιδρά σε όλους τους σχολικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των μαθητών και των δασκάλων»²¹².

²⁰⁸ Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το Curriculum», Αθήνα: Ατραπός, σ. 267.

²⁰⁹ Φλουρής, Γ. (2005). «Αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευση», ό.π., σ. 74-75.

²¹⁰ ό.π., σ. 74.

²¹¹ Βρεττός, Γ. - Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα - σχεδιασμός - αξιολόγηση - αναμόρφωση», ό.π., σ. 41.

²¹² Μασσιάλας, Β. «Η έντονη σχολική πρόκληση: η εξάλειψη των αρνητικών αντιδράσεων του κρυφού προγράμματος σπουδών σε μαθητές μειονοτήτων και σε μη προνομιούχους μαθητές» στο:

Είναι σαφώς δύσκολο να αποτυπωθούν και να εκτιμηθούν οι παράγοντες αυτοί για κάθε ξεχωριστή περίπτωση, ωστόσο σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες κοινοί σε όλα τα σχολεία. Οι Βρεττός & Καψάλης αναφέρουν ορισμένους κοινούς παράγοντες, τους οποίους συνοψίζουν ως εξής:

1. τη διαρρύθμιση του σχολικού χώρου, η οποία υπαγορεύει συγκεκριμένες μορφές διδασκαλίας και αλληλεπίδρασης μαθητών και δασκάλων²¹³,
2. την κατανομή του χρόνου - για παράδειγμα, όταν το κουδούνι χτυπάει για διάλειμμα και πρέπει όλοι να σταματήσουν ό,τι έκαναν και να βγουν από την αίθουσα, ανεξάρτητα από το αν έχουν ολοκληρώσει αυτό που έκαναν²¹⁴,
3. την ασυμμετρία των σχέσεων των εταίρων της παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης, καθώς ο δάσκαλος έχει σαφώς το «πάνω χέρι» σε αυτήν την αλληλεπίδραση,
4. την επιλεκτική λειτουργία του σχολείου και τον ανταγωνισμό των μαθητών, η οποία ενισχύεται με τη βαθμολογία και τις στρατηγικές που αναπτύσσουν οι μαθητές προκειμένου να ανταποκριθούν (π.χ. παπαγαλία, αντιγραφή, σκονάκια, θέματα SOS κ.ά.),
5. την εκλογίκευση και την καταπίεση των συναισθημάτων, καθώς το κύριο μάθημα που μαθαίνουν οι μαθητές είναι η ματαιώση και η αναβολή της επιθυμίας τους και
6. τα σχολικά πρότυπα γλωσσικής χρήσης, με την αναγκαστική προσαρμογή των μαθητών στον ιδιαίτερο κώδικα γλωσσικής επικοινωνίας του σχολείου. Η επιτυχής ή όχι χρήση αυτού του γλωσσικού κώδικα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις επιδόσεις των μαθητών όχι μόνο στα γλωσσικά αλλά και σε όλα τα μαθήματα²¹⁵.

Ειδικότερα για τα σχολικά γλωσσικά πρότυπα, μπορούμε να πούμε ότι στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκονται και οι απόψεις του Bernstein περί «επεξεργασμένου κώδικα» και

Παπαδάκης, Ν. - Χανιωτάκης, Ν. (επιμ.) (2011). *Εκπαίδευση - Κοινωνία & Πολιτική - Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη*, σ. 573.

²¹³ Για τη διαρρύθμιση της σχολικής αίθουσας, ο Μασσιάλας (2011) αναφέρει ότι «αίθουσες στις οποίες οι θέσεις είναι ταξινομημένες σε σειρές συμβάλλουν στο αίσθημα της αποξένωσης μεταξύ των μαθητών, αφού, αν και βρίσκονται στην ίδια τάξη, δεν υπάρχει οπτική επαφή μεταξύ τους», στο: Παπαδάκης, Ν. - Χανιωτάκης, Ν. (επιμ.) (2011). *Εκπαίδευση - Κοινωνία & Πολιτική...*, ό.π., σ. 570.

²¹⁴ Σχετικά με αυτό, ο Μασσιάλας (2011) αναφέρει την παρατήρηση του J.P. Jackson ότι: «σ' αυτά τα πλαίσια οι μαθητές μαθαίνουν τα "άτυπα χαρακτηριστικά της σχολικής ζωής", τα οποία περιλαμβάνουν καθυστέρηση, άρνηση, διακοπή, κοινωνική αναταραχή και υπομονή» (Jackson, 1983, σσ. 41-42), στο: Παπαδάκης, Ν. - Χανιωτάκης, Ν. (επιμ.) (2011). *Εκπαίδευση - Κοινωνία & Πολιτική...*, ό.π., σ. 569.

²¹⁵ Βρεττός, Γ. - Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα - σχεδιασμός - αξιολόγηση - αναμόρφωση», ό.π. σ. 41-43.

«περιορισμένου κώδικα» και το πώς αυτοί σχετίζονται με τις λειτουργίες της ταξινόμησης και της περιχάραξης των μαθητών²¹⁶. Η χρήση του πρώτου είναι πολύ πιο οικεία στους μαθητές που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, με αποτέλεσμα να μπορούν να αποκωδικοποιούν σωστά και γρήγορα τα μηνύματα που παίρνουν στο σχολείο και να ανταποκρίνονται καλύτερα στις απαιτήσεις της σχολικής ζωής. Αυτό έχουν δείξει πολλές έρευνες: μία από τις πιο γνωστές είναι αυτή που διεξήχθη από την Jean Anyon στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στο βόρειο New Jersey των Η.Π.Α. Σύμφωνα με τα ευρήματα αυτής της έρευνας, την οποία αναφέρει ο Massialas (2011), τα δημοτικά σχολεία που μελετήθηκαν παρουσίαζαν σημαντικές διαφορές στον τρόπο εφαρμογής του επίσημου αναλυτικού και ακόμη περισσότερο του ανεπίσημου κρυφού προγράμματος²¹⁷. Τα σχολεία αυτά ταξινομήθηκαν σε τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα με την κοινωνική προέλευση των μαθητών τους: σχολεία της εργατικής τάξης (*working-class school*), της μεσαίας τάξης (*middle-class school*), των εύπορων επαγγελματιών (*affluent professional school*) και της διευθυντικής ελίτ (*executive elite school*). Αυτοί οι διαφορετικοί τύποι σχολείων αντιμετώπιζαν διαφορετικά τους μαθητές τους, διαδικασία η οποία θεωρείται πολύ πιθανό να οδηγήσει σε διαφορετική ακαδημαϊκή και επαγγελματική εξέλιξή τους στο μέλλον²¹⁸. Εκτενέστερη παρουσίαση των ευρημάτων αυτής της έρευνας γίνεται στη συνέχεια, στην ενότητα που αναφέρεται στις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος.

2.6.1. Λειτουργίες του κρυφού αναλυτικού προγράμματος του σχολείου

Το κρυφό πρόγραμμα αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο κάθε σχολείο μεταφέρει τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις στάσεις του στους μαθητές του. Σύμφωνα με τον Μαρμαρινό (2000), η βασική λειτουργία του είναι αυτή του κοινωνικού ελέγχου καθώς και της κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής, δεδομένου ότι μεταβιβάζει

²¹⁶ Rob Moore (2004). "Education and Society. Issues and explanations in the Sociology of Education", Cambridge, U.K., Polity Press. Απόσπασμα με τίτλο: Ταξινόμηση και Περιχάραξη, Ορατές και Αόρατες Παιδαγωγικές, σελ. 136-142, (ελεύθερη απόδοση στην ελληνική γλώσσα από τη Μένη Κούρου, επιμ. Άννα Τσαταρώνη).

²¹⁷ Βλ. Μασσιάλας (2011) στο Παπαδάκης, Ν. – Χανιωτάκης, Ν. (επιμ.) *Εκπαίδευση – Κοινωνία & Πολιτική...*, ό.π., σσ. 574-575.

²¹⁸ Anyon, J. (1981). "Social Class and Scholl Knowledge", www.jeananyon.org/docs/anyon-1981.pdf, σσ. 3-41.

στους μαθητές αξίες, στάσεις, πεποιθήσεις κ.λπ. και τους ασκεί στην αποδοχή τρόπων και τύπων κοινωνικής οργάνωσης που εξυπηρετούν τις άρχουσες κοινωνικές ομάδες²¹⁹. Ο Χατζηγεωργίου θεωρεί ότι το κρυφό πρόγραμμα μπορεί να εξηγήσει τον ρόλο του σχολείου «στο να γίνει δυνατή η μετάβαση από τη ζωή στην οικογένεια, στην κοινωνική ζωή και την εργασία»²²⁰. Ουσιαστικά και οι δύο συμφωνούν ότι το κρυφό πρόγραμμα επιτελεί μια βασική κοινωνική λειτουργία, αυτήν της αποδοχής και αναπαραγωγής του υπάρχοντος κοινωνικο-οικονομικού status quo και των σχέσεων εξουσίας. Πιο καθαρά αναφέρεται σ' αυτήν τη λειτουργία αναπαραγωγής η Anyon (1981), η οποία παρατηρεί ότι (η μετάφραση δική μου) «σε προηγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, όπως ο Καναδάς και οι Η.Π.Α., όπου η κοινωνική δομή είναι σχετικά ρευστή, οι μαθητές που προέρχονται από διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο μπορεί να εκτεθούν σε διαφορετικούς τύπους εκπαιδευτικής γνώσης. Για παράδειγμα, οι μαθητές από υψηλότερο κοινωνικό υπόβαθρο μπορεί να εκτεθούν σε νομική, ιατρική ή διευθυντική γνώση, ενώ σε εκείνους που προέρχονται από την εργατική τάξη μπορεί να προσφερθεί ένα περισσότερο “πρακτικό” κουρίκουλο (π.χ. υπαλληλική γνώση, τεχνική/επαγγελματική εκπαίδευση). [...] τέτοιου είδους ταξικές διαφορές στη δευτεροβάθμια και τη μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελούν μια δύναμη συντήρησης στις σύγχρονες κοινωνίες, μια σημαντική όψη της αναπαραγωγής άνισων κοινωνικών δομών»²²¹. Η αναπαραγωγή αυτών των κοινωνικών δομών εξασφαλίζεται τόσο μέσα από το επίσημο αναλυτικό όσο και από το ανεπίσημο κρυφό πρόγραμμα. Οι διαφορετικές προσδοκίες των εκπαιδευτικών από τους μαθητές με διαφορετική κοινωνική προέλευση καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το τελικό αποτέλεσμα της ακαδημαϊκής τους πορείας και την επαγγελματική τους εξέλιξη. Οι ανάγκες και οι σχέσεις της αγοράς εργασίας ουσιαστικά αναπαράγονται μέσω του κρυφού προγράμματος, αφού τελικά αυτό διαιωνίζει τον καταμερισμό εργασίας. Είναι, λοιπόν, όχι απλώς μια λειτουργία αναπαραγωγής αυτή που επιτελεί το κρυφό πρόγραμμα, αλλά ταυτόχρονα και μια λειτουργία επιλογής από τη μια πλευρά και αποκλεισμού από την άλλη. Αυτή η λειτουργία αναφέρεται από τον Μασσιάλα (2011), ο οποίος παρουσιάζει τα ευρήματα της έρευνας της Anyon: «Μια έρευνα που διεξήχθη από την Jean Anyon (1980)

²¹⁹ Μαρμαρινός, Ι.Γ. (2000). «Το σχολικό πρόγραμμα», ό.π., σσ. 21, 79-80.

²²⁰ Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το Curriculum», ό.π., σ. 267.

²²¹ Anyon, J. (1981). “Social Class and Scholl Knowledge”, www.jeananyon.org/docs/anyon-1981.pdf, σ. 3.

στο βόρειο *New Jersey* αποκάλυψε ότι η κοινωνική τάξη είναι ένας καθοριστικός παράγοντας προετοιμασίας των μαθητών για εργασία. Η έρευνα έδειξε ότι υπάρχουν τέσσερα είδη σχολείων στην περιφέρεια: το σχολείο της εργατικής τάξης, το σχολείο της μεσαίας τάξης, το σχολείο των εύπορων επαγγελματιών, και το σχολείο της άρχουσας-ανώτερης τάξης. Κάθε σχολείο, ανάλογα με τον κοινωνικό του περίγυρο και με την επίδραση του κρυφού προγράμματος σπουδών, παρέχει αρκετά διαφοροποιημένη διδασκαλία στους μαθητές. Για παράδειγμα, στο σχολείο της εργατικής τάξης, η προσέγγιση της μάθησης ήταν τυποποιημένη, κυρίως επικεντρωμένη στη στείρα αποστήθιση των διδακτικών μεθόδων. Αυτή η μέθοδος διδασκαλίας εφαρμόζεται σε όλα τα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών, στη λογοτεχνία, στα μαθηματικά και στις φυσικές επιστήμες. Δεν δινόταν η ευκαιρία στους μαθητές να συμμετέχουν ενεργά σε συζητήσεις στις οποίες η επεξηγηματική ικανότητα και η κριτική σκέψη ήταν καίριας σημασίας. Σε αντίθεση με αυτή τη διδακτική προσέγγιση, στο σχολείο των εύπορων επαγγελματιών και στο σχολείο της διευθυντικής ελίτ δινόταν έμφαση στη συμμετοχή με “δημιουργικές δραστηριότητες που διεξάγονταν από κάθε μαθητή χωριστά. Οι μαθητές ζητούσαν συνεχώς να εκφράσουν και να εφαρμόσουν ιδέες και έννοιες” (Anyon, 1998, σελ. 378). Τα σχολεία της εργατικής τάξης, μέσω του κρυφού προγράμματος, προετοίμαζαν τους μαθητές να ενταχθούν στην αγορά εργασίας ως εργάτες, ενώ τα σχολεία των εύπορων και εξεχόντων προετοίμαζαν τους μαθητές να γίνουν επαγγελματίες και διανοούμενοι»²²². Είναι πολύ ξεκάθαρος ο τρόπος που γίνεται αυτό: οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν διαφορετικές πρακτικές στην καθημερινή επαφή τους με τους μαθητές. Συχνά ασυνείδητα ενθαρρύνουν τους μαθητές των ανώτερων κοινωνικών τάξεων να ασχολούνται με περισσότερο απαιτητικές εργασίες, καθώς έχουν υψηλότερες απαιτήσεις από αυτούς. Αυτοί οι μαθητές ανταποκρίνονται καλύτερα και πιο γρήγορα στις απαιτήσεις της σχολικής ζωής, συμμετέχουν πιο ενεργά στο μάθημα και παίζουν συχνότερα ηγετικό ρόλο στο σχολείο, τόσο μέσα στην τάξη όσο και έξω από αυτήν.

Αυτή η τριπλή λειτουργία αναπαραγωγής, επιλογής και αποκλεισμού θεωρείται ότι είναι η πλέον σημαντική από όσες επιτελεί το κρυφό πρόγραμμα. Πέρα από αυτήν, όμως, υπάρχουν και κάποιες άλλες λειτουργίες. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Βρεττός –

---

²²² Μασσιάλας, Β. (2011) στο Παπαδάκης, Ν. – Χανιωτάκης, Ν. (επιμ.) *Εκπαίδευση – Κοινωνία & Πολιτική...*, ό.π., σσ. 574-575.

Καψάλης (1999), «το παραπρόγραμμα αναφέρεται κυρίως σε θέματα της καθημερινής εκπαιδευτικής διαδικασίας που [...] αντιμετωπίζονται ως δεδομένα και έτσι δεν αποτελούν αντικείμενο συστηματικής επεξεργασίας, προβληματισμού ή αμφισβήτησης»²²³. Οι μαθητές, δηλαδή, μαθαίνουν μέσω του κρυφού προγράμματος να υπακούουν και να εφαρμόζουν εντολές τις οποίες δεν αμφισβητούν, καθώς τις θεωρούν φυσικές και λογικές. Στη συνέχεια, μέσα από την πολύχρονη σχολική εκπαίδευση, η στάση αυτή της μη αμφισβήτησης καταλήγει να γίνει δεύτερη φύση τους²²⁴ και να χαρακτηρίζει τη συνολική πορεία τους στη ζωή. Μαζί με όλα τα άλλα, μαθαίνουν να αποδέχονται ως φυσική και την κοινωνική τους θέση και να προετοιμάζονται ασυνείδητα για τον επαγγελματικό και κοινωνικό ρόλο που αναμένεται από αυτούς να αναλάβουν ως ενήλικες.

Η εκμάθηση κοινωνικών ρόλων αποτελεί τη βασική κοινωνικοποιητική λειτουργία του κρυφού προγράμματος. Μαζί με αυτήν, καθώς το σχολείο επιβραβεύει με τους βαθμούς τους «καλούς μαθητές» και τιμωρεί τους «κακούς μαθητές», αυτοί μαθαίνουν ότι τελικά αυτό που έχει σημασία δεν είναι η επίδοσή σου, αλλά το πώς παρουσιάζεις αυτή την επίδοση. Έτσι, επιδίδονται είτε σε ανήθικες τακτικές (π.χ. «σκονάκια» και αντιγραφή στις εξετάσεις) είτε προσπαθούν να κερδίσουν την εύνοια των εκπαιδευτικών καταδίδοντας υπαρκτές ή ανύπαρκτες «κακές πράξεις» συμμαθητών τους. Το χειρότερο είναι ότι αυτές οι αντικοινωνικές συμπεριφορές θεωρούνται απολύτως αναγκαίες και θεμιτές από τους μαθητές. Έτσι, αντί αυτοί να ασκούνται στη συνεργασία και τη δημοκρατία, όπως ορίζει το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, αντίθετα, μέσω του κρυφού προγράμματος, μαθαίνουν τον ατομικισμό, τη βαθμοθηρία και την χρήση ανήθικων πρακτικών προκειμένου να φθάσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Μαθαίνουν πως «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Οι συνέπειες που αυτό έχει για την ενήλικη ζωή τους είναι εμφανείς στην καθημερινότητα που βιώνουμε όλοι μας. Ο άκρατος ατομικισμός, ο αρριβισμός, η έλλειψη κοινωνικής ευθύνης και συντροφικότητας, η αδυναμία συνεργασίας, η απαξίωση της κοινωνικής αλληλεγγύης, η χαμηλή συμμετοχή σε εθελοντικές δράσεις, ακόμη και αντικοινωνικές συμπεριφορές (π.χ. στάθμευση οχήματος

²²³ Βρεττός, Γ. – Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα – σχεδιασμός - αξιολόγηση – αναμόρφωση», ό.π., σ. 41.

²²⁴ Για αυτό το θέμα έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως «έξι, δεύτερα φύσις» η ρήση του Κικέρωνα “consuetudo secunda natura (est)”, στο Μπαμπινιώτη, Γ. (1998). «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», ό.π., σ. 635.

σε θέση A.M.E.A.) πιθανώς έχουν τις ρίζες τους σε αυτήν τη λειτουργία του κρυφού προγράμματος.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονίσουμε τα εξής:

α) την αντίθεση στην οποία έρχεται το κρυφό με τις διακηρύξεις του επίσημου αναλυτικού προγράμματος (τουλάχιστον των τελευταίων ετών) και

β) ότι ειδικά η τελευταία λειτουργία που αναφέρθηκε παραπάνω, αυτή της ενίσχυσης του ατομικισμού, ήταν ακόμη περισσότερο έντονη κατά την περίοδο που μελετάται στην παρούσα διατριβή (1952-1992). Ωστόσο, εκείνα τα χρόνια η αντίθεση με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα δεν ήταν τόσο μεγάλη, τουλάχιστον σε αυτό το θέμα, κυρίως επειδή οι μέθοδοι διδασκαλίας τότε δεν ήταν προσανατολισμένες προς τη συνεργατική αλλά περισσότερο προς την ατομική μάθηση.

2.6.2. Λειτουργίες του κρυφού αναλυτικού προγράμματος των σχολικών εθνικών εορτών

Άλλη μια πολύ σημαντική λειτουργία είναι αυτή που επιτελεί το κρυφό πρόγραμμα των εθνικών εορτών στο σχολείο, η οποία πιστεύεται ότι συμβάλλει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Η λειτουργία αυτή θεωρείται ουσιαστικά ομογενοποιητική, καθώς τονίζει τις ομοιότητες ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζει ή και αποσιωπά τις διαφορές στο εσωτερικό της εσω-ομάδας του έθνους. Η διαδικασία αυτή παρουσιάζεται από τον Κόκκινο (2005), ο οποίος θεωρεί ότι «*οι εορτασμοί των εθνικών επετείων αποτελούν ουσιαστικό μέρος του “παραπρογράμματος” (“hidden curriculum”)* το οποίο, αφενός ενσταλάζει στα παιδιά κατά τρόπο συμβολικό, συνειδησιακό και ασύνειδο, γι’ αυτό και πολύ αποτελεσματικό, τους κοινούς τόπους των θεωρούμενων ως εθνικών προτύπων, αφετέρου εκμαιεύει τη συγκατάθεσή τους σε αυτά. Η συμμετοχή σε αυτού του είδους τους εορτασμούς εντείνει την αίσθηση του συνανήκειν και δυστυχώς ταυτόχρονα παγιώνει και αναπαράγει τα καθιερωμένα στερεότυπα²²⁵, ιδιαίτερα την

²²⁵ Για τα στερεότυπα ο Ρολάν Μπαρτ είχε πει ότι «*μια κοινωνία παράγει στερεότυπα, δηλαδή κορυφώματα τεχνικής δεξιότητας, που τα καταναλώνει στη συνέχεια σαν εγγενείς σημασίες, δηλαδή κορυφώματα της φύσης*» - Μπαρτ, Ρ. (1979). «Μυθολογίες – Μάθημα», μτφρ. Κ. Χατζηδήμου – Ι. Ράλλη, Αθήνα: εκδόσεις Κέδρος-Ράππα, σ. 35. Είναι όντως εντυπωσιακή αυτή η διαδικασία αποδοχής των στερεοτύπων ως φυσικών, αυτονόητων και ουδέποτε αμφισβητούμενων εννοιών.

εχθρότητα προς τους γειτονικούς λαούς, κατά τρόπο λίγο πολύ τυφλό, ομφαλοσκοπικό και ναρκισσιστικό. Κατ' αυτό τον τρόπο, ο διδακτικός λόγος (“*instructional discourse*”) μετατρέπεται σε ρυθμιστικό λόγο (“*regulative discourse*”), επιβάλλοντας τάξεις, σχέσεις και –κυρίως ό,τι μας ενδιαφέρει εδώ – ταυτότητες²²⁶. Πράγματι, η αντίθεση του λόγου του επίσημου αναλυτικού προγράμματος της Ιστορίας με αυτόν των κειμένων που γράφονται με ευκαιρία τις σχολικές εθνικές εορτές είναι εντυπωσιακή. Η αντίθεση αυτή είναι μεγαλύτερη στις δύο τελευταίες δεκαετίες (δηλαδή τη μεταπολιτευτική περίοδο 1974-1992) που μελετώνται στην παρούσα διατριβή και μικρότερη στις δύο προηγούμενες δεκαετίες. Για παράδειγμα, στο Φ.Ε.Κ. 14/Α', 30-1-1957 «Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικών μαθημάτων των Δημοτικών Σχολείων», όπου περιγράφεται το Περιεχόμενο και ο Σκοπός των μαθημάτων αυτών, αναφέρεται ότι: «Ουσιώδες καθήκον του σχολείου είναι 1) να σχηματίσουν οι μαθηταί δι' αυτενεργού παρατηρήσεως σαφή εικόνα της περιοχής εις ην διαβιούν κατά τα πρώτα έτη της ηλικίας των, να εκτιμήσουν και να αγαπήσουν αυτήν και κατ' επέκτασιν και την Ελληνικήν πατρίδα. 2) Να γνωρίσουν οι μαθηταί την μακραιώνα Ελληνικήν Ιστορίαν, την πλήρη μεγάλων πνευματικών έργων και πνευματικών κατορθωμάτων, να γνωρίσουν την Γεωγραφίαν της χώρας των και των άλλων χωρών. 3) Να γνωρίσουν τας αρετάς του καλού Έλληνος πολίτου, όστις γνωρίζει να υπερασπίζη τα δικαιώματα και να εκπληρώνη τας υποχρεώσεις αυτού και όστις είναι πρόθυμος να υπεραμυνθή πάντων αυτών εις πάσαν παρουσιαζομένην περίστασιν, ενώ ταυτοχρόνως θα είναι πρόθυμος να συνεργασθή μετά των φίλων ξένων λαών». Επιπλέον, στο αναλυτικό πρόγραμμα της Πατριδογνωσίας για την Α' τάξη, στην Ενότητα «Εορταί και έθιμα», όπου διδάσκονται μεταξύ άλλων η 28^η Οκτωβρίου και η 25^η Μαρτίου, στις «Ειδικές επιδιώξεις» περιλαμβάνονται: «β) Διαθέσεις συνήθειαι: 1. Πρόθυμος συμμετοχή εις τας εορτάς και έθιμα. 2. Εκδήλωσις ευχαριστήσεως, χαράς. 3. Υπερηφάνεια διά τα εορταζόμενα ιστορικά γεγονότα. γ) Ιδανικά: Θαυμασμός και τιμή προς τα εορταζόμενα πρόσωπα, τα θρησκευτικά και ιστορικά γεγονότα». Στα παραπάνω αποσπάσματα είναι εμφανής η προσπάθεια α) να τονιστούν τα κοινά χαρακτηριστικά της εσω-ομάδας του έθνους με τη γνώση και την αποδοχή του κοινού παρελθόντος και β) να δημιουργηθεί στους μαθητές στάση θετική προς τη συμμετοχή στις σχολικές εθνικές εορτές και μάλιστα με ζητούμενο την εκδήλωση χαράς και ευχαρίστησης. Σε αυτή την

²²⁶ Κόκκινος, Γ. κ.ά. (2005). «Ιστορική κουλτούρα και συνείδηση...», ό.π., σ. 188.

περίπτωση φαίνεται να συμβαδίζουν οι επιδιώξεις του επίσημου με το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα. Ακόμη πιο έντονο ήταν αυτό το φαινόμενο στις προηγούμενες δεκαετίες, όπου οι Εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας τόνιζαν, για παράδειγμα, ότι ήταν αναγκαία η συμμετοχή στις σχολικές εορτές όχι μόνο από τους μαθητές αλλά και από τους γονείς και κηδεμόνες τους: *«πρέπει απαραίτητως να παρακολουθούνται υπό των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών, ίνα καθίστανται δημιουργοί σταθερών αισθητικών και ηθικών εικόνων χρησιμωτάτων εις την καθόλου προσπάθειαν καλλιέργειας του λαού»*²²⁷.

Παρακολουθώντας την εξέλιξη στον λόγο των Α.Π. μετά τη μεταπολίτευση, διαβάζουμε στο Φ.Ε.Κ. 347/Α, 12-11-1977/Π.Δ. 1034 και στο Άρθρο 1 ότι: *«Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, [...] να αφυπνίση την ηθικήν των συνείδησιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών»* (άρθρον 11 Ν. 309/1976)». Για το μάθημα της Ιστορίας, ο «Σκοπός» περιγράφεται ως εξής: *«Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας είναι η κατανόηση των πολιτικών γεγονότων και πολιτιστικών στοιχείων που συνθέτουν το ιστορικό παρελθόν και παρόν του Έθνους, η ανάπτυξη του συναισθήματος της φιλοπατρίας και η προετοιμασία για ενσυνείδητη και ελεύθερη συμμετοχή των μαθητών στη ζωή του λαού μας και της ευρύτερης κοινότητας των Εθνών»*. Οι διαφορές από τον λόγο των Α.Π. προηγούμενων δεκαετιών είναι εμφανείς. Ωστόσο το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών δεν ακολουθεί αυτές τις αλλαγές, με αποτέλεσμα η αντίθεση μεταξύ επίσημου και κρυφού προγράμματος να είναι μεγαλύτερη με το πέρασμα των ετών. Τα κείμενα στους εορτασμούς αυτούς (ποιήματα, θεατρικά έργα, τραγούδια κ.λπ.) περιέχουν πολύ συχνά αναφορές που συμβάλλουν στην οικειοποίηση από πλευράς των μαθητών του *«ένδοξου ηρωικού παρελθόντος»* του έθνους και κατ' επέκταση στην κατασκευή της εθνικής τους ταυτότητας.

Το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών επιτελεί επίσης και τις υπόλοιπες λειτουργίες του κρυφού προγράμματος του σχολείου: την κοινωνικοποιητική, την αναπαραγωγική, την επιλεκτική και αυτήν του αποκλεισμού (οι δύο τελευταίες ουσιαστικά λειτουργούν στη βάση της επιλογής των μαθητών που συμμετέχουν στις

²²⁷ Υπ.Ε.Π.Θ., Εγκ. 2787/66/13-3-1961, όπως αναφέρεται στο Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος – Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση (1924-2010)», Αθήνα: Επίκεντρο, σ. 14.

σχολικές εορτές καθώς και στον τρόπο με τον οποίο αυτοί συμμετέχουν). Η λειτουργία αναπαραγωγής αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία αναπαράγονται κάποια στερεότυπα σχετικά με το έθνος και τους «άλλους». Τα στερεότυπα αυτά συνήθως είναι αποτέλεσμα των μύθων περί εθνικότητας (βλ. Κεφ. 2.1.2.) και βρίσκονται σε πολλά κείμενα και τραγούδια στις σχολικές εθνικές εορτές. Με τη συχνή τους επανάληψη γίνονται αποδεκτά ως φυσικά και μη αμφισβητήσιμα από τους μαθητές. Έτσι, συμβάλλουν στην κατασκευή μιας εθνικής ταυτότητας η οποία δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς τα στερεότυπα επιδρούν στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται την αντικειμενική πραγματικότητα. Όπως αναφέρουν οι Σιμόπουλος - Κανελλοπούλου (2006): *«ο όρος “στερεότυπο” αρχικά αναφέρεται από τον W. Lippman στο έργο του “Public opinion” για να περιγράψει “εκείνες τις εικόνες στο κεφάλι μας” που παρεμβάλλονται μεταξύ της πραγματικότητας και της αντίληψης που έχουμε για αυτή, προκαλώντας μια απλούστευση και έναν επιλεκτικό προσανατολισμό των αντιλήψεών μας, και που θα μπορούσαν να καταλήξουν σε λιγότερο ή περισσότερο σοβαρές αλλοιώσεις σε σχέση με την αντικειμενική πραγματικότητα. [...] Τα στερεότυπα αφορούν, στην πραγματικότητα, νοητικές παραδοχές βασισμένες στην απλοϊκότητα και την ανελαστικότητα και εκφράζονται μέσω χαρακτηρισμών και επιθέτων που αποδίδονται συλλήβδην σε μια ομάδα ή κατηγορία»*²²⁸. Η διαδικασία της γενίκευσης είναι αναγκαία για την κατάταξη των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων σε νοητικά σχήματα και κατηγορίες, καθώς εξοικονομεί ενέργεια και χρόνο για το άτομο. Ωστόσο, τα στερεότυπα, πέρα από το χαρακτηριστικό της γενικευτικής κατηγοριοποίησης, έχουν και τα χαρακτηριστικά της ανελαστικότητας, της απλοϊκότητας και της a priori κρίσης²²⁹. Έτσι, μειώνουν την ικανότητα του ατόμου να διακρίνει τις διαφορές μεταξύ των ερεθισμάτων που αντιλαμβάνεται στερεοτυπικά, καθώς περιορίζουν το φάσμα των εμπειρικών αντιλήψεών του και οδηγούν σε συγκεκριμένα μπιχεβιοριστικά επαναλαμβανόμενα μοτίβα συμπεριφοράς. Με αυτόν τον τρόπο τα στερεότυπα που αναπαράγονται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές σχετικά με την εικόνα του εθνικού εαυτού σε αντίθεση με τον «άλλο» στην ουσία δυσχεραίνουν την ικανότητα των μαθητών να αντιληφθούν την ιστορική και κοινωνική εξέλιξη τόσο της δικής τους χώρας όσο και άλλων χωρών.

²²⁸ Σιμόπουλος, Γ. - Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ. 17.

²²⁹ ό.π., σσ. 18-19.

Κεφάλαιο Δ – Ιστορικό πλαίσιο

2.7. Ιστορικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο ας δούμε αδρομερώς το ιστορικό πλαίσιο για την περίοδο που μελετάται. Στο τέλος του εμφυλίου πολέμου, η Ελλάδα μετρούσε περίπου 50.000 νεκρούς, 80.000 πολιτικούς πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, 700.000 ανθρώπους που είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και τεράστιες υλικές ζημιές²³⁰. Ωστόσο, πέρα από τα παραπάνω, αυτό που ταλάνισε την ελληνική κοινωνία για τις επόμενες τέσσερις δεκαετίες ήταν ο διχασμός ανάμεσα στους Έλληνες: αν και το πολίτευμα της μετεμφυλιακής Ελλάδας ήταν βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία²³¹, ήταν τόσο συχνές οι καταπατήσεις των δημοκρατικών αλλά και γενικότερα των ανθρώπινων δικαιωμάτων των πολιτών, ώστε δύσκολα μπορούμε να μιλάμε για ευνομούμενο κράτος εκείνη την περίοδο. Ήδη από το 1947 είχε ξεκινήσει να λειτουργεί ο Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου, όπου εκτοπίστηκαν, βασανίστηκαν και δολοφονήθηκαν χιλιάδες Έλληνες οπλίτες και πολίτες, μέχρι το 1958. Για την απόλυσή τους από το κολαστήριο της Μακρονήσου, η πολιτεία απαιτούσε την υπογραφή «δηλώσεων μετανοίας» και τη μεταστροφή τους σε φανατικούς διώκτες του «εαμοσλαβισμού». Αξιοσημείωτη είναι η θερμή υποδοχή που έγινε από το σύνολο σχεδόν του πολιτικού κόσμου στη λειτουργία αυτού του «αναμορφωτηρίου»: ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος είχε δηλώσει ότι «στην Μακρόνησο αναγεννάται η Ελλάς ωραιότερα εις την ψυχήν των Ελλήνων», ενώ ο Κωνσταντίνος Τσάτσος την είχε αποκαλέσει «εθνική κολυμβήθρα», «συνέχιση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού» και «αναρρωτήριο ψυχών»²³². Οι μόνοι πολιτικοί που ήταν αντίθετοι σε αυτό ήταν οι κομμουνιστές, αλλά το ΚΚΕ είχε κηρυχτεί παράνομο από την κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη με τον Αναγκαστικό Νόμο 509 στις 27 Δεκεμβρίου 1947²³³, οπότε δεν είχε καμία δυνατότητα αντίδρασης, τουλάχιστον στο πλαίσιο της νόμιμης πολιτικής δράσης.

²³⁰ «Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου», ενότητα 54, http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM_C105/751/4939,22470/

²³¹ Ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ είχε επιστρέψει στην Ελλάδα μετά το τέλος του πολέμου, έπειτα από το (αμφίβολης εγκυρότητας) δημοψήφισμα της 1ης Σεπτεμβρίου 1946. Λίγους μήνες μετά (1 Απριλίου 1947) πέθανε και τον διαδέχτηκε στον θρόνο ο αδελφός του, Παύλος.

²³² https://el.wikipedia.org/wiki/Οργανισμός_Αναμορφωτηρίων_Μακρονήσου

²³³ Ο Αναγκαστικός Νόμος 509/27-12-1947 «Περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» είχε κηρύξει παράνομο το Κομμουνιστικό

Το 1952 έγινε αναθεώρηση του Συντάγματος και παραχωρήθηκαν πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες. Ωστόσο, το Σύνταγμα αυτό ήταν αυταρχικό και στην ουσία κάλυπτε νομικά τις αντιδημοκρατικές πρακτικές που χρησιμοποιούνταν ευρέως εκείνη την περίοδο από το ελληνικό κράτος. Το πολίτευμα παρουσίαζε σοβαρές δυσλειτουργίες, καθώς παρακρατικοί δρούσαν ανενόχλητοι, ενώ οι Η.Π.Α. και το παλάτι υπαγόρευαν σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές εξελίξεις. Οι Η.Π.Α. είχαν εδραιώσει την επιρροή τους στην Ελλάδα μετά την ένταξή της στο NATO (1952) και την εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων στη χώρα (1953). Την περίοδο 1949-1952 σχηματίστηκαν αρκετές κυβερνήσεις, οι οποίες είχαν όλες βραχύχρονη θητεία, καθώς οι συνεχείς επεμβάσεις των ανακτόρων και των Η.Π.Α. άλλαζαν το πολιτικό σκηνικό. Οι δύο κυβερνήσεις του Νικολάου Πλαστήρα (15 Απριλίου - 21 Αυγούστου 1950 και 27 Οκτωβρίου 1951 - 11 Οκτωβρίου 1952) χαρακτηρίστηκαν ως «*κεντρώο διάλειμμα*». Πράγματι, ο Πλαστήρας (1883-1953) έδειξε διάθεση κατευνασμού των πολιτικών παθών, καθώς προχώρησε σε «μέτρα ειρήνευσης» με αμνηστεύσεις πολιτικών κρατουμένων. Ωστόσο, τα έκτακτα και τα διαρκή στρατοδικεία συνέχισαν τη λειτουργία τους²³⁴, ενώ την ίδια περίοδο απεστάλη ελληνικό εκστρατευτικό σώμα στην Κορέα. Η Ελλάδα ακολουθούσε την πολιτική των Η.Π.Α. για την αντιμετώπιση του «*κομμουνιστικού κινδύνου*»²³⁵. Μετά την εκλογική ήττα του Πλαστήρα στις 16 Νοεμβρίου 1952, ανέλαβε την πρωθυπουργία ο πολιτικός του αντίπαλος στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος (1883-1955), επικεφαλής του κόμματος Ελληνικός Συναγερμός, με τη στήριξη των Η.Π.Α. Το 1955 τον Παπάγο διαδέχτηκε στην πρωθυπουργία ο πρώην υπουργός του Κωνσταντίνος Καραμανλής (1907-1998), ο οποίος ίδρυσε την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.) και κυβέρνησε τη χώρα για μια οκταετία (1955 – 1963). Η Ε.Ρ.Ε. εξέφραζε πολιτικά τον δεξιό χώρο, ενώ το κέντρο ακόμη δεν είχε

Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.), το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Ε.Α.Μ.) και την Εθνική Αλληλεγγύη ως «*προπαρασκευάσαντα και ενεργούντα την κατά της ακεραιότητας της χώρας προδοτικήν ανταρσίαν*». Ο νόμος αυτός παρέμεινε σε ισχύ μέχρι τις 23/9/1974, που καταργήθηκε από την πρώτη μεταπολιτευτική κυβέρνηση εθνικής ενότητας υπό τον Κ. Καραμανλή. Με βάση αυτόν τον νόμο χιλιάδες Έλληνες πολίτες και στρατιώτες συνελήφθησαν, φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν, βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν τόσο από τις μετεμφυλιακές κυβερνήσεις όσο και από το δικτατορικό καθεστώς της 21ης Απριλίου 1967.

²³⁴ Έπειτα από απόφαση του Α΄ Διαρκούς Στρατοδικείου Αθηνών εκτελέστηκαν στις 30 Μαρτίου 1952 οι Ν. Μπελογιάννης, Δ. Μπάτσης, Ν. Καλούμενος και Η. Αργυριάδης ως ένοχοι για «*διενέργεια κατασκοπείας κατά των συμφερόντων του κράτους*» βάσει του μεταξικού νόμου 375/1936.

²³⁵ Την ίδια περίοδο (29 Μαρτίου 1951) καταδικάστηκαν σε θάνατο στις Η.Π.Α. ως κατάσκοποι της Σοβιετικής Ένωσης οι Τζούλιους και Έθελ Ρόζενμπεργκ, οι οποίοι εκτελέστηκαν στην ηλεκτρική καρέκλα στις 19 Ιουνίου 1953.

βρει πολιτική έκφραση, καθώς η Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου ιδρύθηκε αργότερα, το 1961. Ο νόμιμος πολιτικός εκπρόσωπος της αριστεράς εκείνη την περίοδο ήταν η Ενωμένη Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.), που είχε ιδρυθεί το 1951, καθώς το Κ.Κ.Ε. συνέχιζε να παραμένει εκτός νόμου.

Οι εθνικές εκλογές του 1958 ανέδειξαν πρώτο κόμμα την Ε.Ρ.Ε. και δεύτερο κόμμα την Ε.Δ.Α., φέρνοντας για πρώτη φορά έναν αριστερό πολιτικό σχηματισμό στην αξιωματική αντιπολίτευση. Η έντονη ανησυχία του μετεμφυλιακού κρατικού μηχανισμού και των «εθνικοφρόνων» γι' αυτήν την εξέλιξη κορυφώθηκε στις επόμενες εκλογές. Έπειτα από την παραίτηση του Κ. Καραμανλή (20 Σεπτεμβρίου 1961) οι εκλογές διεξήχθησαν στις 29 Οκτωβρίου 1961 από την υπηρεσιακή κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Δόβα. Αυτές οι εκλογές έμειναν στην ιστορία ως «εκλογές βίας και νοθείας», καθώς κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου και την ημέρα της διεξαγωγής της ψηφοφορίας ασκήθηκε βία και έγινε συστηματική προσπάθεια τρομοκράτησης των ψηφοφόρων της Ένωσης Κέντρου και της Ε.Δ.Α. Οι παρακρατικοί δρούσαν ανενόχλητοι και πολλές προεκλογικές συγκεντρώσεις της Ε.Δ.Α. ματαιώθηκαν είτε από την αστυνομία ή τον στρατό είτε από πολίτες που δημιουργούσαν επεισόδια ακολουθώντας εντολές άνωθεν. Οι παρατυπίες που σημειώθηκαν κατά την ψηφοφορία νόθευσαν σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα των εκλογών.

Η νέα κυβέρνηση Καραμανλή ορκίστηκε στις 4 Νοεμβρίου 1961 και λίγο αργότερα, την 1η Δεκεμβρίου 1961, ο Γεώργιος Παπανδρέου ξεκίνησε τον «Ανένδοτο Αγώνα», καθώς δεν αναγνώριζε το αποτέλεσμα των εκλογών του Οκτωβρίου. Ο «Ανένδοτος», στον οποίο συμμετείχε και η Ε.Δ.Α., κατέβασε χιλιάδες Έλληνες πολίτες στους δρόμους, που πήραν μέρος σε μεγάλες διαδηλώσεις και συνεχίστηκε μέχρι το 1963, κορυφώνοντας την πολιτική ένταση. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, δολοφονήθηκε στη Θεσσαλονίκη από παρακρατικούς ο βουλευτής της Ε.Δ.Α. Γρηγόρης Λαμπράκης (Μάιος 1963). Η δολοφονία του ξεσήκωσε τη διεθνή κατακραυγή για τις αυταρχικές πρακτικές της κυβέρνησης Καραμανλή και των Σωμάτων Ασφαλείας, που ουσιαστικά στήριζαν με τη στάση τους την τρομοκρατία του παρακράτους. Πιστεύεται ότι αυτή η δολοφονία ενίσχυσε τον «Ανένδοτο» και τελικά συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην παραίτηση της κυβέρνησης Καραμανλή (11 Ιουνίου 1963). Στη συνέχεια σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση της Ε.Ρ.Ε. υπό τον Παναγιώτη Πιπινέλη.

Στις 3 Νοεμβρίου 1963 οι εκλογές ανέδειξαν πρώτο κόμμα την Ένωση Κέντρου (με πολύ μικρή διαφορά από την Ε.Ρ.Ε.) και στις 8 Νοεμβρίου ορκίστηκε η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου. Στις 9 Δεκεμβρίου 1963 ο Κ. Καραμανλής, έπειτα από τη ρήξη του με τον βασιλιά Παύλο, ανακοίνωσε το τέλος της πολιτικής του σταδιοδρομίας και έφυγε από την Ελλάδα, προκειμένου να εγκατασταθεί στο Παρίσι. Νέος αρχηγός της Ε.Ρ.Ε. ορίστηκε ο Γ. Κανελλόπουλος. Κατά την ψήφιση των προγραμματικών δηλώσεων της νέας κυβέρνησης (24 Δεκεμβρίου 1963) ο Γ. Παπανδρέου αρνήθηκε να στηριχτεί στις ψήφους της Ε.Δ.Α. και εισηγήθηκε διάλυση της Βουλής και προκήρυξη νέων εκλογών, με στόχο την αυτοδυναμία της Ένωσης Κέντρου.

Οι επόμενες βουλευτικές εκλογές, οι οποίες ήταν και οι τελευταίες ελεύθερες εκλογές που έγιναν στην Ελλάδα πριν από τη δικτατορία του 1967, διεξήχθησαν στις 16 Φεβρουαρίου 1964 από την υπηρεσιακή κυβέρνηση Ι. Παρασκευόπουλου. Η Ένωση Κέντρου επικράτησε με το συντριπτικό ποσοστό 52,72%, δικαιώνοντας τον Γ. Παπανδρέου που είχε διαλύσει την προηγούμενη Βουλή, προκειμένου να πετύχει αυτόν ακριβώς τον στόχο. Με ισχυρή αυτοδυναμία, η νέα κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου ακολούθησε μια πολιτική με στόχο την ανακούφιση των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων, την κατάργηση κάποιων από τα πιο αυταρχικά μέτρα κατά της Αριστεράς (χωρίς ωστόσο να προχωρήσει σε νομιμοποίηση του Κ.Κ.Ε.) καθώς και τον περιορισμό των παρεμβάσεων των Η.Π.Α. στην πολιτική ζωή της χώρας. Επίσης, σε συνεργασία με τον παιδαγωγό Ευάγγελο Παπανούτσο προσπάθησε να προωθήσει εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θεσπίζοντας τη δωρεάν παιδεία, καθιερώνοντας τη δημοτική γλώσσα και γενικότερα λαμβάνοντας μέτρα εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης. Όμως, ο νέος βασιλιάς Κωνσταντίνος (που είχε ανέβει στον θρόνο στις 6 Μαρτίου 1964, μετά τον θάνατο του πατέρα του, βασιλιά Παύλου) ήρθε σε ρήξη με τον Γ. Παπανδρέου. Καθώς φοβόταν ότι οι μεταρρυθμίσεις που προωθούσε η νέα κυβέρνηση έθεταν σε κίνδυνο το μετεμφυλιακό κατεστημένο, ζήτησε να επιλέξει ο ίδιος τον νέο υπουργό Εθνικής Άμυνας, αντίθετα με όσα όριζε το Σύνταγμα της χώρας. Επίσης, απέρριψε την πρόταση του Γ. Παπανδρέου να αναλάβει ο ίδιος τη θέση του Υπουργού Άμυνας. Έτσι, ο Παπανδρέου εξαναγκάστηκε σε παραίτηση (Ιούλιος 1965) και η Ένωση Κέντρου διασπάστηκε, μετά από την αποχώρηση αρκετών στελεχών της (*αποστασία*). Οι ενέργειες του νεαρού Κωνσταντίνου αποδοκίμαστηκαν από τον λαό, που κατέβηκε στους δρόμους

και με διαδηλώσεις ζητούσε την απομάκρυνση του βασιλιά. Κεντρικό σύνθημα των διαδηλωτών ήταν το «*Δεν σε θέλει ο λαός, πάρ' τη μάνα σου και μπρος*», καθώς πολλοί πίστευαν ότι η βασιλομήτωρ Φρειδερίκη υπαγόρευε σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές κινήσεις του νεαρού μονάρχη. Τα Ιουλιανά του 1965, όπως έμεινε στην ιστορία αυτή η περίοδος, σηματοδεύτηκαν από τις σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας, που είχαν ως αποτέλεσμα τον θάνατο του φοιτητή Σωτήρη Πέτρουλα. Έπειτα από δύο αποτυχημένες προσπάθειες σχηματίστηκε (και με τις ψήφους της Ε.Ρ.Ε.) κυβέρνηση με πολιτικούς που είχαν αποστατήσει από την Ένωση Κέντρου. Η κυβέρνηση αυτή ονομάστηκε *κυβέρνηση αποστατών* και στην ουσία δεν βοήθησε στην εξομάλυνση της πολιτικής κατάστασης. Μετά από παρατεταμένη πολιτική αστάθεια, οι Γ. Παπανδρέου και Π. Κανελλόπουλος (ηγέτες της Ε.Κ. και της Ε.Ρ.Ε. αντίστοιχα) συμφώνησαν στη διεξαγωγή νέων εκλογών στις 28 Μαΐου 1967. Όμως αυτές τις εκλογές δεν τις άφησε να διεξαχθούν το πραξικόπημα των συνταγματαρχών.

Οι συνταγματάρχες Γεώργιος Παπαδόπουλος, Νικόλαος Μακαρέζος και ο ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός, επικαλούμενοι την προστασία της Ελλάδας από τον κομμουνιστικό κίνδυνο, κατέλαβαν πραξικοπηματικά την εξουσία στις 21 Απριλίου 1967. Στην αρχή ο βασιλιάς Κωνσταντίνος συνεργάστηκε μαζί τους, καθώς ο πρώτος πρωθυπουργός των πραξικοπηματιών, Κωνσταντίνος Κόλλιας, ορίστηκε έπειτα από δική του υπόδειξη. Λίγο αργότερα (13 Δεκεμβρίου 1967) ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να κινητοποιήσει στρατιωτικές δυνάμεις πιστές σ' αυτόν, προκειμένου να ανατρέψει τη «*χούντα των συνταγματάρχων*», όμως δεν τα κατάφερε κι εγκατέλειψε τη χώρα. Μετά την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος και την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Ελλάδα, η Ε.Ο.Κ. ανέστειλε τις διαδικασίες ένταξης της χώρας, που είχαν ξεκινήσει από το 1961, επί κυβέρνησης Κ. Καραμανλή. Οι Η.Π.Α., ωστόσο, συνεργάστηκαν με τους δικτάτορες και αυτό οδήγησε σε έξαρση τα αντιαμερικανικά αισθήματα του ελληνικού λαού.

Κατά την επτάχρονη δικτατορία τα ανθρώπινα και δημοκρατικά δικαιώματα καταπατήθηκαν και πολλοί Έλληνες πολίτες διώχθηκαν εξαιτίας των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Ο αντικομμουνισμός γνώρισε νέες δόξες, καθώς έγινε επίσημη ιδεολογία του κράτους, μαζί με το τρίπτυχο «*Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια*», ενώ ξεκίνησαν και πάλι τη λειτουργία τους τα στρατόπεδα εκτόπισης - εξορίας των «*αντιφρονούντων*». Η

αντίδραση του λαού εκδηλώθηκε ανοιχτά στην κηδεία του Γ. Παπανδρέου (3 Νοεμβρίου 1968) και του ποιητή Γ. Σεφέρη (22 Σεπτεμβρίου 1971). Σταθμοί στον αντιδικτατορικό αγώνα θεωρούνται η απόπειρα δολοφονίας του δικτάτορα Παπαδόπουλου από τον Αλέκο Παναγούλη (13 Αυγούστου 1968), το κίνημα του Ναυτικού (23 Μαΐου 1973) καθώς και οι φοιτητικές καταλήψεις της Νομικής Σχολής Αθηνών (Φεβρουάριος – Μάρτιος 1973) και του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου (Νοέμβριος 1973). Η εισβολή των τανκς στο Πολυτεχνείο (17 Νοεμβρίου 1973), προκειμένου να τερματιστεί η κατάληψη του Ιδρύματος από τους φοιτητές που είχαν κλειστεί σ' αυτό, είχε τεράστιο αντίκτυπο στη διεθνή κοινή γνώμη και πιστεύεται ότι συνέβαλε στην πτώση του δικτατορικού καθεστώτος την επόμενη χρονιά. Κατά την επτάχρονη διακυβέρνηση της χώρας από τους στρατιωτικούς πραξικοπηματίες, σχηματίστηκαν συνολικά τέσσερις κυβερνήσεις: η κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κόλλια (21 Απριλίου – 13 Δεκεμβρίου 1967), η κυβέρνηση Γεωργίου Παπαδόπουλου (13 Δεκεμβρίου 1967 – 8 Οκτωβρίου 1973), η κυβέρνηση Σπύρου Μαρκεζίνη (8 Οκτωβρίου – 25 Νοεμβρίου 1973) και η κυβέρνηση Αδαμαντίου Ανδρουτσόπουλου (25 Νοεμβρίου 1973 – 23 Ιουλίου 1974). Ο πρώτος πυρήνας των πραξικοπηματιών ανατράπηκε από τον επόμενο δικτάτορα, ταξίαρχο Δημήτριο Ιωαννίδη, μετά από τα γεγονότα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, ο οποίος διόρισε ως πρωθυπουργό το φερέφωνό του, οικονομολόγο Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο και ως πρόεδρο της δημοκρατίας τον στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη.

Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε τον Ιούλιο του 1974, μετά από το πραξικόπημα που οργάνωσαν οι δικτάτορες στην Κύπρο, για την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου. Αυτό το πραξικόπημα έδωσε στην Τουρκία την ευκαιρία να αποβιβάσει στρατιωτικές δυνάμεις στο νησί, επικαλούμενη την ιδιότητά της ως εγγυήτριας δύναμης για την Κύπρο²³⁶. Τα ξημερώματα της 20^{ης} Ιουλίου στην Ελλάδα κηρύχθηκε γενική επιστράτευση. Αδυνατώντας να ελέγξει αυτή την οξύτατη κρίση, η δικτατορική κυβέρνηση Ιωαννίδη παρέδωσε την εξουσία στους πολιτικούς στις 23 Ιουλίου 1974. Ο Κ. Καραμανλής επέστρεψε την επόμενη μέρα από το Παρίσι και σχημάτισε κυβέρνηση

²³⁶ Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Κύπριοι ενέτειναν τις προσπάθειές τους για απαλλαγή από τη βρετανική κυριαρχία και από το 1955 άρχισαν ένοπλο αγώνα κατά των Βρετανών. Οι προσπάθειες καταστολής της εξέγερσης με συλλήψεις, φυλακίσεις, απαγχονισμούς κ.ά. προκάλεσαν μεγάλες λαϊκές κινητοποιήσεις στην Ελλάδα. Το 1959, με τις συνθήκες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Κύπρου και ορίστηκαν εγγυήτριες δυνάμεις η Μεγάλη Βρετανία, η Ελλάδα και η Τουρκία.

εθνικής ενότητας, στην οποία συμμετείχαν πολιτικοί που πριν από το πραξικόπημα των συνταγματαρχών ανήκαν στην Ε.Ρ.Ε. και την Ένωση Κέντρου. Η νέα κυβέρνηση χορήγησε αμνηστία και απελευθέρωσε όλους τους πολιτικούς κρατούμενους της δικτατορίας. Ταυτόχρονα, σε μια προσπάθεια «κάθαρσης» και «αποχουντοποίησης», όπως αποκλήθηκε από τα Μ.Μ.Ε. της εποχής, αποστρατεύθηκαν πολλά στελέχη των ενόπλων δυνάμεων (κυρίως του στρατού ξηράς), προκειμένου να ανακτηθεί ο έλεγχος των ενόπλων δυνάμεων και να αποφευχθεί ο κίνδυνος νέας ανατροπής του δημοκρατικού πολιτεύματος. Επίσης, με νομοθετικό διάταγμα της νέας κυβέρνησης, που εκδόθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου 1974, καταργήθηκε ο Αναγκαστικός Νόμος 509 του 1947 και νομιμοποιήθηκε το Κ.Κ.Ε, έπειτα από 27 χρόνια παρανομίας. Ωστόσο, οι διπλωματικές προσπάθειες που κατέβαλε η κυβέρνηση εθνικής ενότητας για την επίλυση του Κυπριακού δεν απέδωσαν, με αποτέλεσμα την να παραμείνει στην κατοχή των Τούρκων το 37% του κυπριακού εδάφους και να εκδιωχθούν περίπου 200.000 Ελληνοκύπριοι από τις πατρογονικές εστίες τους. Η Ελλάδα αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ στις 14 Αυγούστου 1974, ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την αδράνεια που επέδειξε το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο στο Κυπριακό ζήτημα.

Οι πρώτες ελεύθερες εθνικές εκλογές της μεταπολίτευσης έγιναν στις 17 Νοεμβρίου 1974 από την κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Κ. Καραμανλή. Νικητής αναδείχθηκε η Νέα Δημοκρατία²³⁷ με το συντριπτικό ποσοστό 54,37%, το οποίο είναι το υψηλότερο ποσοστό που έχει καταγραφεί ποτέ σε βουλευτικές εκλογές στην περίοδο της μεταπολίτευσης. Δεύτερη δύναμη και αξιωματική αντιπολίτευση (με ποσοστό 20,42%) αναδείχθηκε η Ένωση Κέντρου με ηγέτη τον Γεώργιο Μαύρο, ενώ στην τρίτη θέση βρέθηκε ένα νεοσύστατο κόμμα, το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)²³⁸ του Ανδρέα Παπανδρέου, με ποσοστό 13,58%. Προτεραιότητες της νέας κυβέρνησης ήταν η ενίσχυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός, με στόχο την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ.

Στις 8 Δεκεμβρίου 1974 έγινε δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος και καταργήθηκε η μοναρχία, αφού το αποτέλεσμα ήταν 69,2% υπέρ της δημοκρατίας. Στις 7

²³⁷ Η Νέα Δημοκρατία ιδρύθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1974 από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και ήταν ουσιαστικά ο διάδοχος της προδικατορικής Ε.Ρ.Ε., καθώς εξέφραζε πολιτικά τη δεξιά παράταξη.

²³⁸ Το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) ιδρύθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου 1974 από τον Ανδρέα Παπανδρέου (1919-1996), γιο του Γεωργίου Παπανδρέου.

Ιουνίου 1975 ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα, με το οποίο καθιερώθηκε η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία ως πολίτευμα της Ελλάδας. Σε αυτό το Σύνταγμα καταργήθηκε η διάταξη του 1911 που όριζε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους. Με αυτόν τον τρόπο άνοιγε ο δρόμος για την καθιέρωση της δημοτικής στην εκπαίδευση, αφού η καθαρεύουσα έχασε πια το συνταγματικό της έρεισμα²³⁹. Το ίδιο διάστημα (Ιούλιος – Αύγουστος 1975) έγινε και η δίκη των υπεύθυνων για το στρατιωτικό πραξικόπημα, που είχε ως αποτέλεσμα τη στρατιωτική καθαίρεση και την καταδίκη των πρωταιτών σε θάνατο, ωστόσο ο Κ. Καραμανλής μετέτρεψε την ποινή τους σε ισόβια κάθειρξη²⁴⁰.

Στις 20 Νοεμβρίου 1977 διεξήχθησαν εκλογές στις οποίες πήραν μέρος και οι μετέχοντες στις κυβερνήσεις αποστασίας του 1965 Στέφανος Στεφανόπουλος (1898-1982), ως ηγέτης του νέου ακροδεξιού κόμματος «Εθνική Παράταξις» και Κωνσταντίνος Μητσοτάκης (1918-2017), ο οποίος είχε συστήσει δύο μήνες πριν από τις εκλογές το «Κόμμα Νεοφιλελεύθερων». Η Νέα Δημοκρατία, με ηγέτη τον Κ. Καραμανλή, κέρδισε και πάλι τις εκλογές, με ποσοστό 41,84%, ενώ το ΠΑ.ΣΟ.Κ. του Α. Παπανδρέου σχεδόν διπλασίασε το ποσοστό του, καθώς έλαβε το 25,34% των ψήφων. Τρίτο κόμμα αναδείχθηκε και πάλι η Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (Ε.ΔΗ.Κ.) του Γ. Μαύρου. Το διακύβευμα των εκλογών αυτών ήταν η ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. καθώς επίσης το Κυπριακό και η ελληνοτουρκική διένεξη. Η νέα κυβέρνηση Καραμανλή προχώρησε τις ενταξιακές διαδικασίες και η συνθήκη ένταξης της χώρας στην Ε.Ο.Κ. υπογράφηκε στις 28 Μαΐου 1979, με ισχύ από την 1^η Ιανουαρίου 1981. Στις 19 Οκτωβρίου 1980, μόλις 80 ημέρες πριν από την έναρξη ισχύος της συμφωνίας ένταξης στην Ε.Ο.Κ., η Ελλάδα επανεντάχθηκε στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Οι αντιδράσεις από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και το Κ.Κ.Ε. ήταν ιδιαίτερα έντονες και διοργανώθηκαν στην Αθήνα μεγάλες διαδηλώσεις κατά της απόφασης αυτής. Κεντρικό σύνθημα των διαδηλωτών ήταν «*ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο*». Ο Κ. Καραμανλής αποχώρησε από την πρωθυπουργία και από την

²³⁹ Κάτσικας, Χ. – Θερνανός, Κ. (2004). «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004», Αθήνα: εκδ. Σαββάλα, σ. 178.

²⁴⁰ Η δίκη των πραξικοπηματιών διεξήχθη από το πενταμελές Εφετείο Αθηνών στις φυλακές Κορυδαλλού, όπου κρατούνταν οι υπόδικοι. Την καταδικαστική απόφαση υπ' αριθμόν 477 εκφώνησε ο πρόεδρος του Εφετείου Γ. Ντεγιάννης στις 23 Αυγούστου 1975. Ιστορική έμεινε η φράση του Κ. Καραμανλή, όταν αμφισβητήθηκε η απόφασή του για τη μετατροπή της θανατικής ποινής σε ισόβια: «Όταν λέμε ισόβια, εννοούμε ισόβια».

προεδρία του κόμματός του, προκειμένου να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας στις 5 Μαΐου 1980. Τη θέση του στην πρωθυπουργία και την προεδρία του κόμματος ανέλαβε ο Γεώργιος Ράλλης (9 Μαΐου 1980 – 19 Οκτωβρίου 1981)²⁴¹.

Η κυβέρνηση Καραμανλή του 1977 προώθησε μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με την οποία αυξήθηκε η υποχρεωτική εκπαίδευση από έξι σε εννιά χρόνια και καθιερώθηκε η δημοτική ως γλώσσα της εκπαίδευσης και επίσημη γλώσσα του κράτους, επιλύοντας οριστικά το γλωσσικό ζήτημα που είχε ταλανίσει την ελληνική κοινωνία πολλές δεκαετίες. Ωστόσο, η χώρα βρισκόταν σε δύσκολη οικονομική κατάσταση, τόσο εξαιτίας των προβλημάτων που είχαν κληροδοτηθεί από την οικονομική πολιτική που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις της δικτατορίας, όσο και εξαιτίας της αρνητικής διεθνούς συγκυρίας (πετρελαϊκή κρίση του 1974 με ραγδαία αύξηση των τιμών του πετρελαίου). Οι δύο κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας (1974-1977 και 1977-1981) πήραν κάποια μέτρα με στόχο την αναδιοργάνωση της οικονομίας και την ενίσχυση των υποδομών της χώρας. Αλλά ο λαός έδειξε να μη συμφωνεί κι αυτό εκφράστηκε στις επόμενες εθνικές εκλογές, που διεξήχθησαν από την κυβέρνηση Ράλλη στις 18 Οκτωβρίου 1981, την ίδια μέρα με τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Αυτές ήταν οι πρώτες εκλογές της μεταπολίτευσης με τεράστιες προεκλογικές συγκεντρώσεις στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας. Ιστορικά έμειναν τα συνθήματα των ηγετών των δύο μεγαλύτερων κομμάτων, «*Δεν θέλω σου*» του Γ. Ράλλη και «*Αλλαγή*» του Α. Παπανδρέου. Σε αυτές τις εκλογές χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά ηλεκτρονικοί υπολογιστές και διαφωτιστικά έντυπα για τους δικαστικούς αντιπροσώπους, ενώ ο ελληνικός και διεθνής Τύπος έγραψε ότι οι εκλογές της 18/10/1981 υπήρξαν ένα «*πρότυπο γνησιότητας και ειλικρίνειας της έκφρασης του ελληνικού λαού*»²⁴². Πρώτο κόμμα αναδείχθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. του Α. Παπανδρέου με ποσοστό 48,07%, δεύτερο κόμμα η Νέα Δημοκρατία του Γ. Ράλλη με ποσοστό 35,88% και τρίτο κόμμα το Κ.Κ.Ε. του Χ. Φλωράκη με ποσοστό 10,94%. Το τρίπτυχο που συνόψιζε την έννοια της

²⁴¹ Ο Γεώργιος Ράλλης (1918-2006) ήταν γόνος οικογένειας με μακρά πολιτική παράδοση: ο παππούς του, Δημήτριος Ράλλης, είχε διατελέσει πρωθυπουργός της Ελλάδας στα προπολεμικά χρόνια, ενώ ο πατέρας του, Ιωάννης Ράλλης, ήταν παλαίμαχος Μακεδονομάχος και διορισμένος πρωθυπουργός από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής (1943-1944). Μετά την απελευθέρωση δικάστηκε στις «*Δίκες των δοσιλόγων*», καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη και πέθανε στη φυλακή το 1946.

²⁴² https://el.wikipedia.org/wiki/Ελληνικές_βουλευτικές_εκλογές_1981

«Αλλαγής» του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν «*λαϊκή κυριαρχία, εθνική ανεξαρτησία, κοινωνική δικαιοσύνη*». Οι κυβερνήσεις του Α. Παπανδρέου (1981-1985 και 1985-1989) προώθησαν σημαντικές αλλαγές στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας, καθώς έλαβαν μέτρα για την ανακούφιση των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων και για την επούλωση των πληγών του εμφυλίου. Πιο συγκεκριμένα, αναγνωρίστηκε η Εθνική Αντίσταση και χορηγήθηκαν τιμητικές συντάξεις, μετάλλια και διπλώματα σε αντιστασιακούς, ενώ διευκολύνθηκε η παλιννόστηση Ελλήνων που είχαν καταφύγει στη Σοβιετική Ένωση και στις άλλες σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης τις προηγούμενες δεκαετίες. Επίσης, διπλασιάστηκαν οι κατώτατες συντάξεις, αυξήθηκαν σημαντικά οι μισθοί και δημιουργήθηκε το Εθνικό Σύστημα Υγείας. Μια σειρά μέτρων ενίσχυσε το εισόδημα των μικρομεσαίων επιχειρηματιών και των αγροτών, ενώ έγιναν προσπάθειες εξυγίανσης μεγάλων «*προβληματικών επιχειρήσεων*», προκειμένου να διασφαλιστούν οι θέσεις εργασίας και να καταστούν παραγωγικές οι επιχειρήσεις αυτές. Στον τομέα του οικογενειακού δικαίου, καθιερώθηκε ο πολιτικός γάμος και το συναινετικό διαζύγιο, ενώ αναγνωρίστηκε θεσμικά η ισότητα των δύο φύλων και καταργήθηκε ο αναχρονιστικός θεσμός της προίκας. Η εξωτερική πολιτική της χώρας στράφηκε προς τις αραβικές χώρες, τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και τον Τρίτο Κόσμο, ενώ παράλληλα έγιναν σημαντικά βήματα για τη βελτίωση των όρων συμμετοχής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των ευρωπαϊκών κονδυλίων που χορηγούνταν στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα. Απέναντι στην Τουρκία χρησιμοποιήθηκε σκληρή γλώσσα, ιδίως μετά την ίδρυση του Τουρκοκυπριακού κράτους στην κατεχόμενη Βόρεια Κύπρο (Νοέμβριος 1983).

Οι επόμενες εκλογές έγιναν στις 2 Ιουνίου 1985. Η πόλωση μεταξύ των δύο μεγαλύτερων κομμάτων ήταν έντονη και κατά την προεκλογική περίοδο παρατηρήθηκε το φαινόμενο των «*πράσινων*» και «*γαλάζιων*» καφενείων. Διοργανώθηκαν τεράστιες προεκλογικές συγκεντρώσεις στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας²⁴³. Νικητής αναδείχθηκε πάλι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ποσοστό 45,82%, δεύτερο κόμμα η Ν. Δ. (με πρόεδρο πλέον τον Κ. Μητσοτάκη) με ποσοστό 40,85% και τρίτο κόμμα το Κ.Κ.Ε. (με ηγέτη τον Χ. Φλωράκη) με ποσοστό 9,89%. Ο Α. Παπανδρέου σχημάτισε αυτοδύναμη

²⁴³ Οι προεκλογικές συγκεντρώσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη Θεσσαλονίκη (25 Μαΐου 1985) και στην Αθήνα (31 Μαΐου 1985) θεωρούνται οι μεγαλύτερες της μεταπολιτευτικής περιόδου.

κυβέρνηση ΠΑ.ΣΟ.Κ., η οποία προσπάθησε να αντιμετωπίσει τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα της χώρας με σταθεροποιητικό οικονομικό πρόγραμμα, προκειμένου να ελέγξει τον πληθωρισμό και να μειώσει τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού. Την ίδια περίοδο (1985-1986) έγινε αναθεώρηση του Συντάγματος, με την οποία περιορίστηκαν οι εξουσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας και αναβαθμίστηκε ο ρόλος του Κοινοβουλίου και του Πρωθυπουργού. Σοβαρά προβλήματα παρουσιάστηκαν στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς η Τουρκία πρόβαλε απαιτήσεις συνεκμετάλλευσης των κοιτασμάτων πετρελαίου του Αιγαίου και η χώρα βρέθηκε ένα βήμα πριν από την κήρυξη πολέμου (Μάρτιος 1987), του οποίου η απειλή ανάγκασε τη γειτονική χώρα να υποχωρήσει.

Η οικονομική πολιτική της δεύτερης τετραετίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και οι καταγγελίες που έγιναν κατά στελεχών της κυβέρνησης για εμπλοκή τους σε οικονομικά σκάνδαλα, σε συνδυασμό με τις εξαγγελίες της Ν.Δ. για φιλελεύθερη πολιτική και κατάργηση φόρων, έδωσαν τη νίκη στο κόμμα του Κ. Μητσοτάκη στις επόμενες εθνικές εκλογές της 18^{ης} Ιουνίου 1989. Στις εκλογές αυτές πρώτο κόμμα αναδείχτηκε η Ν.Δ. του Κ. Μητσοτάκη, με ποσοστό 44,28%, δεύτερο αναδείχτηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. του Α. Παπανδρέου με ποσοστό 39,13% και τρίτο κόμμα ο Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου²⁴⁴ (με ηγέτη τον Χ. Φλωράκη) με ποσοστό 13,13%. Ωστόσο, δεν υπήρχε δυνατότητα σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης από κανένα κόμμα, οπότε ο Α. Παπανδρέου (ο οποίος αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας) παρέμεινε στην πρωθυπουργία μέχρι τις 2 Ιουλίου 1989, οπότε και σχηματίστηκε κυβέρνηση συνεργασίας από τη Ν.Δ. και τον Συνασπισμό, με πρωθυπουργό τον Τζαννή Τζαννετάκη²⁴⁵. Ακολούθησε μια περίοδος πολιτικής αστάθειας, η οποία οδήγησε σε δύο διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις. Η πρώτη απ' αυτές έγινε στις 5 Νοεμβρίου 1989 και ανέδειξε πρώτο κόμμα τη Ν.Δ. με ποσοστό 46,19%, δεύτερο κόμμα το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ποσοστό 40,67% και τρίτο κόμμα τον

²⁴⁴ Ο Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου ήταν μια πολιτική συμμαχία του Κ.Κ.Ε. με την Ε.ΑΡ. (Ελληνική Αριστερά, μετεξέλιξη του Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού) και άλλων μικρότερων κομμάτων της αριστεράς.

²⁴⁵ Ο Τζαννής Τζαννετάκης (1927-2010) ήταν αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού και είχε διωχθεί από το δικτατορικό καθεστώς για τις δημοκρατικές του πεποιθήσεις. Μετά τη μεταπολίτευση συμμετείχε στην πολιτική ζωή της χώρας και είχε διατελέσει βουλευτής και υπουργός σε κάποιες κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας, πριν αναλάβει το αξίωμα του Πρωθυπουργού, στις 2 Ιουλίου 1989. Σταθμός στην πολιτική του σταδιοδρομία θεωρείται το κάψιμο των φακέλων κοινωνικών φρονημάτων που διατηρούσε ακόμη και μεταπολιτευτικά η Ασφάλεια (Αύγουστος 1989). Η ενέργεια αυτή έγινε για την «*άρση των συνεπειών του εμφυλίου 1944-1949*».

Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου με ποσοστό 10,97%. Ωστόσο και πάλι δεν ήταν δυνατός ο σχηματισμός αυτοδύναμης κυβέρνησης, οπότε σχηματίστηκε οικογενειακή κυβέρνηση υπό τον Ξενοφώντα Ζολώτα²⁴⁶, την οποία στήριζαν η Ν.Δ., το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και ο Συνασπισμός. Ο βασικός στόχος αυτής της κυβέρνησης ήταν η ανάδειξη νέου Προέδρου της Δημοκρατίας. Όμως τα κόμματα δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν κι έτσι έγιναν πρόωρα οι επόμενες εκλογές, στις 8 Απριλίου 1990. Κέρδισε και πάλι η Ν.Δ. με ποσοστό 46,89%, δεύτερο κόμμα αναδείχτηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ποσοστό 38,61% και τρίτο κόμμα ο Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου με ποσοστό 10,28%. Η νέα κυβέρνηση Μητσοτάκη πολιτεύτηκε μέσα στο κλίμα της γενικότερης αβεβαιότητας που είχε δημιουργήσει η κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και προχώρησε σε σειρά διαρθρωτικών αλλαγών με στόχο «λιγότερο κράτος». Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής η περίοδος 1990-1993 σηματοδεύτηκε από το «Σκοπιανό» και τις μεγάλες διαδηλώσεις για την ελληνικότητα της Μακεδονίας σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Αυτή η κυβέρνηση υπέγραψε επίσης την ένταξη της Ελλάδας στη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση και τη συμφωνία Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE) (11 Ιουνίου 1991). Λίγους μήνες αργότερα, στις 7 Φεβρουαρίου 1992, ο Υπουργός Εξωτερικών Αντώνης Σαμαράς και ο Υπουργός Εθνικής Οικονομίας Ευθύμιος Χριστοδούλου υπέγραψαν για λογαριασμό της Ελλάδας στο Μάαστριχτ της Ολλανδίας τη *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*, η οποία θεωρείται η σημαντικότερη συνθήκη στην ιστορία της Ευρώπης.

2.7.1. Περιοδολόγηση της ελληνικής εκπαίδευσης με βάση τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και τις αλλαγές στα Αναλυτικά Προγράμματα

Στο τμήμα αυτό γίνεται μια αδρομερής παρουσίαση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας στα χρόνια μετά τον εμφύλιο και μέχρι τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, προκειμένου να απαντηθεί το πρώτο ερευνητικό ερώτημα της διατριβής αυτής: Ποιες χρονικές περίοδοι διαμορφώνονται βάσει των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των

---

²⁴⁶ Ο Ξενοφών Ζολώτας (1904-2004) ήταν οικονομολόγος και ακαδημαϊκός και είχε διατελέσει τρεις φορές Πρόεδρος της Τραπέζης της Ελλάδος. Από τη θέση αυτή είχε συνεισφέρει σημαντικά στη Συμφωνία Σύνδεσης Ελλάδας - Ε.Ο.Κ. (1962), ενώ σε αυτόν αποδίδεται η ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης, είχε αναλάβει σημαντικές θέσεις σε διεθνείς οργανισμούς (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών κ.ά.).

αλλαγών στα αναλυτικά προγράμματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992;

Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας δεν ήταν σταθερή κατά την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σημειώθηκαν διαδοχικές αλλαγές υπουργών Παιδείας και πολλά νομοσχέδια δεν έγιναν ποτέ πράξη. Στην προσπάθειά μας να ανιχνεύσουμε την πορεία αυτής της πολιτικής, θα αναφερθούμε στις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις και στις αλλαγές στα Αναλυτικά Προγράμματα, που σηματοδοτούν ταυτόχρονα και αλλαγές στις χρονικές περιόδους.

Λίγες δεκαετίες νωρίτερα, το 1929, είχε γίνει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης Βενιζέλου, η οποία ουσιαστικά θεσμοθέτησε το σχολείο που ίσχυσε, με μικρές αλλαγές, μέχρι το 1964 (εκτός από τα διαλείμματα των δικτατοριών Κονδύλη και Μεταξά, 1935 - 1941). Ο κύριος στόχος των νομοθετημάτων του 1929 ήταν η προσαρμογή του σχολείου στις ανάγκες της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας: *«το εκπαιδευτικόν μας σύστημα δεν ανταποκρίνεται προς τας ανάγκας της κοινωνίας μας διότι έλειπεν η ενιαία μελέτη των αναγκών της και ενιαία διοικήσεις και κατεύθυνσις της παιδείας»*, ανέφερε χαρακτηριστικά η *«Εισηγητική έκθεση επί των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων»*²⁴⁷. Όπως παρατηρεί η Φραγκουδάκη: *«αυτό που κυρίως χαρακτηρίζει τη μεταρρύθμιση του 1929 είναι ότι βάζει τα θεμέλια του αστικού σχολείου, κάνοντας νομική πραγματικότητα μια σειρά αιτημάτων που εκκρεμούν από το 1913. Στοχεύει να προσαρμόσει το σχολείο στις οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας και του αναθέτει ιδεολογικά τη μετάδοση των αρχών του κοινοβουλευτικού συστήματος»*²⁴⁸. Με τον Νόμο 4397 της 16ης Αυγούστου 1929 *«Περί στοιχειώδους εκπαίδευσως»*²⁴⁹ καταργήθηκε το ελληνικό σχολείο και η γενική εκπαίδευση διαιρέθηκε σε δύο κύκλους ισόχρονης διάρκειας (έξι χρόνια για το δημοτικό και έξι για το γυμνάσιο, με κατεύθυνση θεωρητική ή πρακτική). Έτσι, αυξήθηκαν κατά δύο τα χρόνια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και κατά ένα ο κύκλος της γενικής μόρφωσης. Επίσης, θεσμοθετήθηκε η μικτή φοίτηση των δύο φύλων σε όλα τα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης, γενικής και επαγγελματικής, για οικονομικούς λόγους. Επίσης, με τον Ν. 5045 του 1930 καθιερώθηκε η διδασκαλία

²⁴⁷ Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε...», ό.π., σσ. 163-164.

²⁴⁸ Φραγκουδάκη, Α. (1982), «Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι», Αθήνα: Κέδρος, σ. 66.

²⁴⁹ Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σσ. 171-173.

της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο αποκλειστικά για τις τέσσερις πρώτες τάξεις και μαζί με την καθαρεύουσα για τις δύο τελευταίες²⁵⁰ (βλ. εικόνα 4).

Εικόνα 4. Το «Αλφαβητάριο με τον ήλιο» του 1919.

Σημαντικότερη καινοτομία αυτής της μεταρρύθμισης θεωρείται η δημιουργία ενός δεύτερου σχολικού δικτύου, το οποίο συνιστούσαν το Ανώτερο Παρθεναγωγείο²⁵¹ και τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία. Στα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία περιλαμβάνονταν τα κατώτερα γεωργικά σχολεία, τα κατώτερα βιοτεχνικά σχολεία και τα

²⁵⁰ Σαλονικίδης, Ι. (1998). «Αναφορά στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης» (νεοελληνικός διαφωτισμός - σήμερα), www.eduportal.gr/wp-content/uploads/2015/01/history-ell-ekp-salnk.pdf, σ. 19.

²⁵¹ Στον Νόμο 4373 της 13^{ης} Αυγούστου 1929 «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως» και στο Άρθρο 29 αναγράφεται ο σκοπός των παρθεναγωγείων: «Σκοπός των ανωτέρων παρθεναγωγείων είναι να παράσχη εις τα θήλεα τα μη επιθυμούντα να παρακολουθήσωσι μαθήματα εις προπαρασκευαστικές πανεπιστημιακών σπουδών σχολάς μόρφωσιν ανωτέραν και μάλλον οικείαν προς την γυναικείαν φύσιν, τα έργα και τον προορισμόν της Ελληνίδος μητρός» στο Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 170.

κατώτερα οικοκυρικά σχολεία. Οι σκοποί αυτών των σχολείων περιγράφονταν ως εξής: «Σκοπός των κατωτέρων γεωργικών σχολείων είναι η γεωργική πρακτική μόρφωση εκείνων, οίτινες μέλλουσι να επιδοθώσιν εις το επάγγελμα του γεωργού, είτε ως καλλιεργηταί των ιδίων κτημάτων, είτε ως εργάται γεωργοί εις ξένα κτήματα ή γεωργικάς επιχειρήσεις. [...] Σκοπός των κατωτέρων βιοτεχνικών σχολείων είναι η προπαρασκευή των μελλόντων να ασκήσωσι το επάγγελμα του τεχνίτου εις πάντας τους κλάδους της επεξεργασίας του ξύλου, του μετάλλου και του πηλού. [...] Σκοπός των κατωτέρων οικοκυρικών σχολείων είναι η πληρεστέρα προπαρασκευή διά την ζωήν εκείνων των θηλέων όσα δεν πρόκειται να φοιτήσουν εις ανώτερα σχολεία»²⁵². Είναι εμφανής η προσπάθεια για κάλυψη των νέων αναγκών της παραγωγής και γενικότερα της οικονομίας της χώρας. Επίσης, με τον ίδιο νόμο καθιερώθηκαν γυμνάσια αρρένων και θηλέων στα αστικά κέντρα και μικτά στις επαρχίες²⁵³. Ωστόσο και αυτή η μεταρρύθμιση δεν κατάφερε να υπερκεράσει την «εμμονή του κοινωνικού σώματος προς παραδοσιακούς εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς»²⁵⁴: οι μαθητές των τεχνικών-επαγγελματικών σχολείων μειώνονταν, αντί να αυξάνονται με την πάροδο των ετών, αντικατοπτρίζοντας τη δυσπιστία της ελληνικής κοινωνίας προς την τεχνική εκπαίδευση. Επιπλέον, οι αντιδράσεις μερίδας της κοινωνίας ήταν έντονες, όπως φαίνεται στο υπόμνημα των «Συνεργαζομένων Σωματείων», όπου προτεινόταν «[...] να καταργηθώσι τα μικτά δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων, καθώς και η ανάμιξις διδασκάλων και διδασκαλισσών, ως και τα μικτά Διδασκαλεία. Ταύτα επεβλήθησαν δυστυχώς εν Ελλάδι, συμφώνως προς το μπολσεβικόν σύστημα. Να καταργηθή εν τοις δημοτικοίς σχολείοις η διδασκαλία της μαλλιαρής γλώσσης, ήτις είναι η γλώσσα των κομμουνιστικών εντύπων [...]»²⁵⁵.

Η δικτατορία του Κονδύλη (10 Οκτωβρίου 1935) οδήγησε σε αλλαγές στα Αναλυτικά Προγράμματα του Γυμνασίου: με τον Νόμο 537/1935 «Περί του αναλυτικού προγράμματος της Μέσης Εκπαιδύσεως» ουσιαστικά επιστρέφει και πάλι το παλαιό πνεύμα της αρχαιολατρίας και του κλασικού προσανατολισμού της Μέσης Εκπαίδευσης, ανατρέποντας όποιες προσπάθειες είχαν γίνει από τη μεταρρύθμιση του 1929. Για

²⁵² Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 173.

²⁵³ «Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/episkopisi.pdf, σσ. 36-44.

²⁵⁴ «Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ό.π., σ. 43.

²⁵⁵ Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 179.

παράδειγμα, στο αναλυτικό πρόγραμμα των Νέων Ελληνικών αναφέρεται ότι οι «σκοποί της διδασκαλίας των Νέων Ελληνικών είναι [...] δ') η ηθοπλαστική και εθνοπρεπής μόρφωση των τροφίμων»²⁵⁶. Επίσης, οι ώρες διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών ορίζονταν σε 8 ώρες την εβδομάδα για τις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου και 9 ώρες την εβδομάδα για τις τρεις τελευταίες τάξεις²⁵⁷.

Το 1936, με την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά, το νέο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου κατάργησε τη διδασκαλία της δημοτικής στην Δ', Ε' και Στ' τάξη του Δημοτικού. Τα σχολικά βιβλία που ήταν γραμμένα στη δημοτική κήκαν και αντικαταστάθηκαν από άλλα, γραμμένα στην καθαρεύουσα, που προωθούσαν τη φασιστική ιδεολογία του καθεστώτος (π.χ. το αναγνωστικό της Γ' τάξης «*Τα Ελληνόπουλα*» του Παύλου Νιρβάνα, στο εξώφυλλο του οποίου απεικονίζονται ένα κορίτσι κι ένα αγόρι ντυμένα με τη στολή της ΕΟΝ να χαμογελούν και να χαιρετούν φασιστικά, με το δεξί χέρι προτεταμένο, βλ. εικόνα 5). Επίσης, έγινε τετράχρονη η φοίτηση στο Δημοτικό και οκτάχρονη στο Γυμνάσιο. Με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά περιορίστηκε το δικαίωμα στη μόρφωση των παιδιών που προέρχονταν από κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Ακόμη, ιδρύθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (με τον Νόμο 952/1937 – ΦΕΚ 469^Α)²⁵⁸, που εξέφραζε την πρόθεση του καθεστώτος για πλήρη έλεγχο του περιεχομένου των διδακτικών εγχειριδίων. Από τον ίδιο Οργανισμό τυπώνονταν ακόμη σχολικά τετράδια (βλ. εικόνα 6). Επίσης, την ίδια περίοδο καθιερώθηκαν οι μαθητικές παρελάσεις (βλ. 2.4.3. Οι μαθητικές παρελάσεις ως μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας).

²⁵⁶ www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/1935/537.pdf.

²⁵⁷ Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 182.

²⁵⁸ http://www.fa3.gr/nomothesia_2/nomoth_education/29-OEDB_info.htm

Εικόνα 5. Το αναγνωστικό της Γ' τάξης «*Τα Ελληνόπουλα*» του Παύλου Νιρβάνα.

Εικόνα 6. Τετράδιο του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου.

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η κατοχή και ο εμφύλιος γονάτισαν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μαζί με όλα τα άλλα προβλήματα που επέφεραν στην ελληνική κοινωνία, έκαναν ακόμη μεγαλύτερη την έλλειψη υποδομών και διδακτικού προσωπικού. Οι διορισμένες από τους κατακτητές κυβερνήσεις Γ. Τσολάκογλου (29/4/1941-2/12/1942), Κ. Λογοθετόπουλου (2/12/1941 – 7/4/1943) και Ι. Ράλλη (7/4/1943-12/10/1944)²⁵⁹ ουσιαστικά εγκατέλειψαν την εκπαίδευση, με αποτέλεσμα τα σχολεία να υπολειτουργούν και αρκετά να κλείσουν λόγω έλλειψης χρηματοδότησης και προσωπικού. Επίσης, πολλά σχολεία καταστράφηκαν ή επιτάχθηκαν από τις δυνάμεις κατοχής. Ωστόσο το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) επιχειρεί την επαναλειτουργία των σχολείων και σε κάποιες περιπτώσεις το πετυχαίνει. Τα σχολεία αυτά αναλαμβάνουν επίσης τη σίτιση των παιδιών. Την άνοιξη του 1944 η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), που είχε συσταθεί στην Ευρυτανία από την «Κυβέρνηση του Βουνού», λαμβάνει δραστικά μέτρα για την προώθηση της «Λαϊκής Παιδείας»: καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας και του μονοτονικού συστήματος, κατάργηση της ιστορικής ορθογραφίας και αλλαγή της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος (παιδικοί σταθμοί, νηπιαγωγεία, οκταετές Δημοτικό, τετραετές Γυμνάσιο και Ανώτατες Σχολές). Ταυτόχρονα ιδρύονται «Παιδαγωγικά Φροντιστήρια» για την ταχύρρυθμη εκπαίδευση δασκάλων, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι τεράστιες ελλείψεις εκπαιδευτικών. Η συγγραφή νέων αναγνωστικών ανατίθεται στη Ρόζα Ιμβριώτη, η οποία συγγράφει «Τα Αετόπουλα» για την Γ΄ και Δ΄ τάξη (βλ. εικόνα 7) και στον Μιχάλη Παπαμαύρο (επικεφαλής ομάδας εκπαιδευτικών), ο οποίος συγγράφει την «Ελεύθερη Ελλάδα» για την Ε΄ και Στ΄ τάξη του δημοτικού.

---

²⁵⁹ Από την επίσημη ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας της Κυβέρνησης, www.ggk.gov.gr/?p=1026

Εικόνα 7. Το αναγνωστικό «Τα αετόπουλα» της Ρόζας Ιμβριώτη.

Κατά την περίοδο του εμφυλίου οι προσπάθειες αυτές διακόπηκαν απότομα. Πολλά σχολεία κλείνουν λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, ενώ όσα λειτουργούν ακόμη αντιμετωπίζουν τεράστιες ελλείψεις σε υποδομές και προσωπικό. Σε κάποιες περιοχές οι μαθητές συμμετέχουν στην ανέγερση φυλακίων, προκειμένου να ενισχύσουν την άμυνα του «Εθνικού Στρατού» (βλ. εικόνα 8)²⁶⁰.

²⁶⁰ Τριτάκη Λ.Μ. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα από το 1929 έως σήμερα», Πτυχιακή εργασία, Αθήνα: ΤΕΙ Πειραιά, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, σσ. 14-16.

Εικόνα 8. Μαθητές χτίζουν φυλάκιο για τον «Εθνικό Στρατό» κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 οι ραγδαίες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές υπαγορεύουν ως πανεθνικό αίτημα την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: «Οι οικονομικές μεταβολές προκαλούν κοινωνικές μεταβολές που ‘πιέζουν’ το εκπαιδευτικό σύστημα, προκειμένου να αποκτήσει ‘οικονομική αποτελεσματικότητα’, να ενισχύσει τη λειτουργία απόκτησης προσόντων και να προσδώσει στις αποκτούμενες γνώσεις λειτουργικότητα. Οι νέοι θα έπρεπε να αποκτήσουν επαγγελματικά εφόδια, για να ενταχθούν παραγωγικά στις διαμορφούμενες νέες οικονομικές συνθήκες»²⁶¹. Όμως και πάλι οι πολιτικές εξελίξεις οδήγησαν την εκπαίδευση σε επιστροφή στα προπολεμικά πρότυπα. Ο καθηγητής Αμίλκας Αλιβιζάτος, το 1947, σε ένα κείμενό του για τα «Πανεπιστημιακά Προβλήματα» αναφέρεται στην «επί διετίαν τώρα επιμελώς καταβαλλομένη προσπάθεια επιστροφής εις τας παλαιάς γραμμάς κατευθύνσεως της εκπαιδεύσεως, εις τον παλαιόν ρυθμόν και τας παλαιάς μεθόδους». Πράγματι, με τον Νόμο 838 του 1948 επιβάλλεται ο εκπαιδευτικός συγκεντρωτισμός και η ομοιομορφία σε όλη τη χώρα, μαζί και στις περιοχές που

²⁶¹ «Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ό.π., σ. 44.

συμπεριλήφθηκαν στην ελληνική επικράτεια (με την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων, τον Μάρτιο του 1947), ενώ δύο χρόνια μετά, το 1950, επιβάλλονται δίδακτρα στα σχολεία με τη μορφή «ειδικού εκπαιδευτικού τέλους»²⁶². Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Νόμος 1823 του 1951, ο οποίος εμμένει στον «ελληνοχριστιανικό» ακαδημαϊκό – ανθρωπιστικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης και καθιερώνει το σχήμα Γυμνάσιο-Λύκειο, φιλολογικό ή φυσικομαθηματικό: «*Η Μέση Εκπαίδευσις επιδιώκουσα την διάπλασιν χρηστών πολιτών εν τω πλαισίω των ιδεωδών του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού σκοπόν έχει τούτο μεν να παράσχη την αναγκαίαν διά τον βίον γενικήν μόρφωσιν, τούτο δε να προπαρασκευάση επιστημονικώς τους εφιεμένους να ακολουθήσωσιν ανωτέρας ειδικάς σπουδάς*»²⁶³. Οι αυξημένες ανάγκες της χώρας για τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση μετά τον εμφύλιο και μέχρι την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959 καλύπτονται εν μέρει από το κράτος και περισσότερο από την ιδιωτική πρωτοβουλία, καθώς επαναλειτουργούν οι προπολεμικές τεχνικές σχολές και ιδρύονται νέες, κυρίως με κεφάλαια ιδιωτών καθώς και από κοινωφελή ιδρύματα, με τη χρηματική υποστήριξη του κράτους και ξένων οργανισμών.

Το 1957, υπό την πίεση για τεχνικοοικονομική ανασυγκρότηση αλλά και για τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών θεσμών, συστήνεται μια πολυμελής «*Επιτροπή Παιδείας*» από την κυβέρνηση Καραμανλή. Στόχος της ήταν να μελετήσει τα χρόνια προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης και να προτείνει λύσεις. Η σύσταση της Επιτροπής αυτής ήταν υπερκομματική και ίσως θα μπορούσε να είναι και προοδευτική, αν η ηλικία των μελών της, οι ειδικότητές τους και η κοινωνική τους προέλευση δεν πρόδιδαν το αντίθετο. Στα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας τονίζεται ο κοινωνικο-οικονομικός, πολιτιστικός και αναπτυξιακός ρόλος του σχολείου. Σημειώνεται επίσης ότι το εκπαιδευτικό σύστημα αναμένεται να προάγει τον πνευματικό πολιτισμό, την οικονομική ανάπτυξη της χώρας καθώς και την κοινωνική ευημερία και ευστάθεια. Τονίζεται η ανάγκη για αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων, καθώς αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι: «*Η οργάνωσις και το πρόγραμμα των σχολείων μας έχουν ανάγκην ανακαινίσεως. Το ισχύον καθεστώς ανατρέχει χρονολογικώς εις το έτος 1929, ωρισμένα δε αρχαί του έτι παλαιότερον, εις το*

²⁶² Δημαράς, Α. (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σσ. ν' - νδ'.

²⁶³ ό.π., σ. 221.

έτος 1922»²⁶⁴. Ως βασικοί στόχοι της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής προτείνονται: «α) η οργάνωση της επαγγελματικής και τεχνικής παιδείας, προς κάλυψη της ανάγκης της ταχείας και εντόνου τεχνολογικής προόδου και β) η προσφορά των αγαθών της ανθρωπιστικής παιδείας εις όσον το δυνατόν ευρύτερα στρώματα του λαού»²⁶⁵. Είναι εμφανής η προσπάθεια για αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης προκειμένου αυτή να ανταποκριθεί στο μεταπολεμικό οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο. Με βάση την παραπάνω εισήγηση της Επιτροπής Παιδείας, ο υπουργός Παιδείας Γ. Βογιατζής υπέβαλε το 1959 στη Βουλή μια σειρά νομοσχεδίων για τη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, τα οποία ψηφίστηκαν γρήγορα. Τα νομοσχέδια αυτά προέβλεπαν τον χωρισμό των γυμνασίων σε δύο κύκλους σπουδών, με τον πρώτο να παρέχει γενική μόρφωση και τον δεύτερο να προετοιμάζει τους μαθητές για τις ανώτατες σχολές και για την άμεση έξοδο στην αγορά εργασίας. Στα ήδη υπάρχοντα κλασικά γυμνάσια προστέθηκαν, από την Δ΄ μέχρι την Στ΄ τάξη, νέα τμήματα πρακτικής κατεύθυνσης (Αγροτικής, Ναυτικής, Ξένων Γλωσσών, Οικοκυρικής, Οικονομικής και Τεχνικής Κατεύθυνσης). Όλα τα γυμνάσια ακολουθούσαν έναν κοινό πυρήνα μαθημάτων, οπότε τα απολυτήρια όλων των τύπων γυμνασίων ήταν ισότιμα για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το νέο πρόγραμμα των γυμνασίων δημοσιεύτηκε το 1961. Ιδρύθηκαν νέες δημόσιες μέσες τεχνικές σχολές, κυρίως στην επαρχία, ενώ δόθηκε το δικαίωμα σε ιδιώτες να ιδρύουν και να λειτουργούν αντίστοιχες σχολές. Η διοίκηση και η εποπτεία της γενικής και της τεχνικής εκπαίδευσης συγκεντρώθηκε στο Υπουργείο Παιδείας (μέχρι τότε υπάγονταν σε διάφορες υπηρεσίες και υπουργεία). Ωστόσο, αγνοήθηκε η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, τόσο το νηπιαγωγείο όσο και το δημοτικό. Το πνεύμα αυτής της μεταρρύθμισης δεν ήταν ουσιαστικά διαφορετικό από αυτό των προηγούμενων ετών. Η ελληνική εκπαίδευση εξακολουθεί να στηρίζεται στην «ανθρωπιστική παράδοση». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Εισήγηση της Ειδικής Επιτροπής: «Ο εκ του ελληνικού πνεύματος εμφορούμενος “ανθρωπισμός” έχει δημιουργήσει διά το έθνος μας μακράν και ιεράν παράδοσιν, η οποία πρέπει να αποτελή το απαρασάλευτον διά την εκπαίδευσιν των νέων μας βάθρον. Κατά βάσιν ανθρωπιστική υπήρξε πάντοτε και πρέπει να παραμείνη η ελληνική παιδεία»²⁶⁶. Έγινε όμως μια προσπάθεια να χαλαρώσει ο ιδεολογικός κλοιός στα σχολεία και να

²⁶⁴ Δημαράς, Α. (επιμ.). (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σσ. 230-231.

²⁶⁵ «Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1957-1958», (1958), Αθήναι, Εθνικόν Τυπογραφείον.

²⁶⁶ Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 231.

συντονιστούν αυτά με τις κοινωνικές και οικονομικές απαιτήσεις για έμφαση στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση.

Λίγα χρόνια μετά, το 1964, το πολιτικό σκηνικό αλλάζει: έπειτα από τις εκλογές της 16^{ης} Φεβρουαρίου, η Ένωση Κέντρου του Γ. Παπανδρέου σχηματίζει αυτοδύναμη κυβέρνηση και προχωρά σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε αρκετούς κοινωνικούς τομείς, μεταξύ αυτών και στην παιδεία. Πρωτεργάτης αυτής της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας ήταν ο παιδαγωγός Ε. Παπανούτσος και με το όνομά του αυτή έμεινε στην ιστορία ως «μεταρρύθμιση Παπανούτσου». Διατυπώνεται στον Ν. 4379/1964 «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδύσεως (Στοιχειώδους και Μέσης)», του οποίου οι κύριοι άξονες αναφέρονται από τον Μπουζάκη (1986) ως εξής:

- *«ανάπτυξη της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης*
- *αλλαγή των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών*
- *καθιέρωση και της δημοτικής γλώσσας ως ισότιμης της καθαρεύουσας στην εκπαίδευση*
- *διαχωρισμός της Μέσης Εκπαίδευσης στις βαθμίδες Γυμνασίου και Λυκείου*
- *εννιάχρονη δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση*
- *ίδρυση νέων πανεπιστημίων*
- *καθιέρωση δύο ισότιμων τύπων ακαδημαϊκού απολυτηρίου*
- *κατάργηση του υποχρεωτικού μαθήματος των Λατινικών και εισαγωγή νέων μαθημάτων, όπως Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος, Φιλοσοφίας, Ψυχολογίας, Οικονομικής Επιστήμης*
- *ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ως συμβουλευτικού οργάνου του κράτους για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*
- *τριετής φοίτηση στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες*
- *σίτιση και δωρεάν μεταφορά των μαθητών»²⁶⁷.*

Επιπλέον, η διδασκαλία των αρχαίων κειμένων οριζόταν να γίνεται αποκλειστικά από μετάφραση στις τρεις τάξεις του γυμνασίου²⁶⁸, ενώ παράλληλα ενισχύθηκε η διδασκαλία των φυσικών μαθημάτων και των μαθηματικών²⁶⁹.

²⁶⁷ Μπουζάκης, Σ. (1986). «Η νεοελληνική εκπαίδευση 1821 – 1985», Αθήνα: Gutenberg, σσ. 100-104.

Βασικό ζητούμενο της μεταρρύθμισης αυτής θεωρείται ότι ήταν «ο εκσυγχρονισμός του εκπαιδευτικού συστήματος λαμβάνοντας υπόψη τις νέες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που αναδύονταν μέσα από την οπτική ενός ‘φιλελεύθερου μοντέλου’»²⁷⁰. Οι στόχοι της ανόδου του μορφωτικού επιπέδου του ελληνικού λαού και της αναβάθμισης της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης στην ουσία ήταν επιβεβλημένοι από τις εξελίξεις στην ελληνική και τη διεθνή οικονομία. Τα μέτρα αυτά δεν αμφισβήτησαν τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα της οργάνωσης και της διοίκησης του εκπαιδευτικού συστήματος, ωστόσο διαπνέονταν από πνεύμα δημοκρατίας: η καθιέρωση της δωρεάν εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες καθώς και η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε εννιάχρονη ουσιαστικά διεύρυναν τις δυνατότητες μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας να έχει πρόσβαση στα εκπαιδευτικά αγαθά. Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετούσε και ο εκσυγχρονισμός του περιεχομένου των διδασκόμενων στο σχολείο μαθημάτων. Ο γενικότερος στόχος όλων των μέτρων αυτών ήταν ο εκδημοκρατισμός και η αναβάθμιση της κοινωνίας²⁷¹. Γι’ αυτό και πιστεύεται ότι η μεταρρύθμιση του 1964 σηματοδοτεί το τέλος της μετεμφυλιακής περιόδου για την ιστορία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ωστόσο, δέχτηκε σφοδρή κριτική (από τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, την Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης κ.ά.), καθώς κατηγορήθηκε ότι «υπονομεύει τα θεμέλια του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»²⁷², ενώ παράλληλα εκφράζονταν φόβοι ότι η αρχαία ελληνική γλώσσα θα εξοβελιζόταν από το σχολείο, αφού η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών κειμένων γινόταν από μεταφράσεις στο Γυμνάσιο²⁷³. Επίσης, επικρίθηκε έντονα η εισαγωγή της δημοτικής

²⁶⁸ Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση για πρώτη φορά είχε επιβληθεί το 1931, όταν Υπουργός Παιδείας της κυβέρνησης Βενιζέλου ήταν ο Γεώργιος Παπανδρέου.

²⁶⁹ Βαρελά, Κ. (χ.χ.). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Γεωργίου Παπανδρέου και το γλωσσικό ζήτημα», σ. 4, <File:///Users/hellenic/Downloads/Βαρελά.pdf>

²⁷⁰ ό.π., σ. 6.

²⁷¹ Δημοπούλου, Ι. (2016). «Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964: υποδοχή, απόψεις, αντιδράσεις», Μεταπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής, Τομέας Παιδαγωγικής, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Κατεύθυνση: Ιστορική Παιδαγωγική, Θεσσαλονίκη, <http://ikee.lib.auth.gr/record/283606/files/GRI-2016-16832.pdf>, σ. 25.

²⁷² Σαλονικίδης, Ι. (1998). «Αναφορά στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης...», ό.π., σ. 25.

²⁷³ Στην ανακοίνωση της «Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων» αναφερόταν χαρακτηριστικά: «τα εκπαιδευτικά μέτρα, τα οποία προτίθεται να θέσει εις εφαρμογήν η Κυβέρνησις, θα επιφέρουν επικίνδυνον διά το έθνος μορφωτικήν οπισθοδρόμησιν και ανεπιθύμητον καθίζησιν του εθνικού φρονηματισμού» - Δημαράς, Α. (επιμ.). (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 280.

γλώσσας στο σχολείο καθώς και η μείωση των ωρών διδασκαλίας της λατινικής γλώσσας. Ο ίδιος ο Παπανούτσος αναφέρει στα «Απομνημονεύματά» του: «Πύρινα άρθρα, με παχείς, εντυπωσιακούς τίτλους, δημοσιεύονταν κάθε μέρα στις αντιπολιτευόμενες εφημερίδες [...] εναντίον της “αντεθνικής και ανίερης συνωμοσίας των απάτριδων και άθεων ανατροπέων της Εθνικής μας Παιδείας”. Μερικοί (έξαλλοι κληρικοί και στενοκέφαλοι πιστοί) υπέβαλαν και καταγγελίες στην Ιερά Σύνοδο ζητώντας να αφοριστώ και να απαγορευτεί η διδασκαλία των αντιθρησκευτικών συγγραμμάτων μου»²⁷⁴.

Οι πολιτικές εξελίξεις καθόρισαν το μέλλον και αυτής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης: μετά την παρατεταμένη περίοδο πολιτικής αστάθειας που προκλήθηκε από την αποστασία και τα Ιουλιανά (1965), το πραξικόπημα των συνταγματάρχων στις 21 Απριλίου 1967 διέκοψε βίαια αυτό το «δημοκρατικό διάλειμμα» της ελληνικής εκπαίδευσης. Με τηλεγραφική διαταγή του Υπουργείου Παιδείας προς τα Γυμνάσια στις 5 Μαΐου 1967 διακόπηκε η διδασκαλία του μαθήματος «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε αυτό το τηλεγράφημα: «εις προβλεπόμενες υπό ωρολογίου προγράμματος ώρας διδασκαλίας ανωτέρω μαθήματος θα αναπτύσσεται εις μαθητάς νόημα και σκοποί Επαναστάσεως και ότι αυτή είναι γνησίως Ελληνική, μη στρεφομένη εναντίον Εθνικών κομμάτων»²⁷⁵. Στη συνέχεια αναιρέθηκαν και οι περισσότερες αλλαγές που είχαν θεσπιστεί από τη μεταρρύθμιση του 1964. Με τον Αναγκαστικό Νόμο 59 της 24^{ης} Ιουνίου 1967 καταργήθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο καθώς «το φρόνημα και το ήθος πολλών εξ αυτών [ενν. των μελών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου] ήτο διαβλητόν και η επίδρασίς των επί των εκπαιδευτικών λειτουργών υπήρξεν άκρως διαβρωτική, ως επίσης η επίδρασις επί της επιλύσεως των εκπαιδευτικών ζητημάτων υπήρξεν αντίθετος προς τας παραδόσεις του έθνους και την μακράν αυτού ιστορίαν»²⁷⁶. Ο Αναγκαστικός Νόμος 129 της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 1967 «Περί Οργανώσεως της Γενικής Παιδείας» ολοκλήρωσε την αυταρχική στροφή της ελληνικής εκπαίδευσης σύμφωνα με τα πιστεύω του δικτατορικού καθεστώτος: η υποχρεωτική εκπαίδευση έγινε και πάλι εξάχρονη, επανήλθε η διδασκαλία της καθαρεύουσας από την Δ΄ Δημοτικού,

²⁷⁴ Παπανούτσος, Ε.Π. (1982). «Απομνημονεύματα», Αθήνα: εκδ. Φιλιππότη, σσ. 107-109.

²⁷⁵ Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 292.

²⁷⁶ ό.π., σσ. 294-295.

θεσμοθετήθηκαν εξετάσεις από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο, καταργήθηκε το Λύκειο²⁷⁷ και η φοίτηση στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες έγινε ξανά διετής. Την ίδια περίοδο πολλοί δημοκρατικοί εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων διώχθηκαν για τα πολιτικά τους φρονήματα, όπως και χιλιάδες άλλοι Έλληνες πολίτες. Ο «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός» ανυψώθηκε και πάλι σε δυσθεώρητα ύψη, καθώς το τρίπτυχο «Πατρίς – Θρησκεία – Οικογένεια» αναδείχθηκε σε πυλώνα της κρατικής ιδεολογίας. Ο φοίνικας μαζί με τον στρατιώτη, το σύμβολο της Χούντας, κοσμούσε τα σχολικά βιβλία (βλ. εικόνα 9). Η εκπαίδευση, μαζί με ολόκληρη τη χώρα, είχε μπει στον «γύψο»...

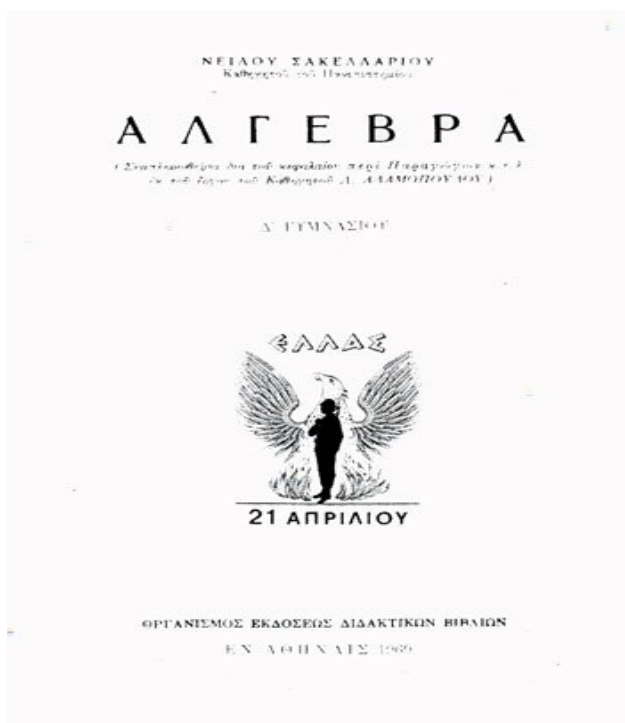
Αυτό που παρέμενε αναλλοίωτο όλα αυτά τα χρόνια και εκφράστηκε ιδιαίτερα έντονα κατά τις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ήταν η αξία που έδινε η ελληνική οικογένεια και η κοινωνία γενικότερα στην εκπαίδευση ως μέσο κοινωνικής ανόδου και οικονομικής εξασφάλισης: μέσα σε μόλις δεκαπέντε χρόνια ο φοιτητικός πληθυσμός της χώρας τετραπλασιάστηκε, καθώς το 1955 ήταν 19.864, ενώ το 1970 ο αριθμός των φοιτητών ανερχόταν σε 85.776²⁷⁸.

---

²⁷⁷ Όπως αναφέρεται στον Αναγκαστικό Νόμο 129/1967 «από της ισχύος του παρόντος νόμου τα ήδη λειτουργούντα Γυμνάσια και Λύκεια μετονομάζονται εις Γυμνάσια κατωτέρου και ανωτέρου κύκλου αντιστοίχως, τελούντα υπό ενιαίαν διεύθυνσιν» (ό.π., σ. 299).

²⁷⁸ Πολίτη, Α. (2013) «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις – Ένας αιώνας μεταρρυθμίσεων», περιοδικό Έψιλον, σ. 54, https://www.aua.gr/gr/synd/eedip/Nea/2009/Pan_eleuth_09-09-13_EPSILON_Metarrythmiseis.pdf

Εικόνα 9. Το βιβλίο της Άλγεβρας της Δ΄ Γυμνασίου με το σύμβολο του δικτατορικού καθεστώτος.

Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας τον Ιούλιο του 1974 εκφράστηκε έντονα από όλες τις παρατάξεις το ενδιαφέρον για μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Τα προβλήματα που είχαν συσσωρευθεί κατά την περίοδο της δικτατορίας και παρέμεναν άλυτα ήταν σημαντικά: το υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού και ο μεγάλος αριθμός αποφοίτων της μέσης εκπαίδευσης χωρίς καμία εξειδίκευση, υπό το πρίσμα της προοπτικής της ένταξης της χώρας στην Ε.Ο.Κ., επέβαλαν την ανάγκη εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης²⁷⁹. Σ' αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι το 1971 οι αναλφάβητοι ήταν το 14% και οι ημιαναλφάβητοι (λειτουργικός αναλφαβητισμός) το 25% του πληθυσμού. Πιστεύεται ότι μία από τις κύριες αιτίες αυτού του φαινομένου ήταν το ότι η καθαρεύουσα ήταν η επίσημη γλώσσα του κράτους²⁸⁰. Το γενικό πλαίσιο αυτής της

²⁷⁹ Μητρόπουλος, Γ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012, www.elliepek.gr/documents/6o_synedrio_eisigiseis/12_Mitropoulos.pdf, σ. 2.

²⁸⁰ Ηλιάδης, Η. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Νοτιοανατολικών

μεταρρύθμισης καθορίστηκε με το νέο Σύνταγμα του 1975, όπου αναφέρεται ότι «τα έτη υποχρεωτικής φοιτήσεως δεν δύναται να είναι ολιγότερα των εννέα» και ότι «πάντες οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας»²⁸¹. Έτσι, καθιερώθηκε και πάλι η δημόσια δωρεάν εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, που αποτελούσε πάγιο λαϊκό αίτημα. Η ανάγκη για σοβαρότερη ενασχόληση με τα εκπαιδευτικά θέματα οδήγησε στην ίδρυση του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως (ΚΕΜΕ) (με τον Ν. 186/1975), με αρμοδιότητες αντίστοιχες με εκείνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου²⁸² που είχε καταργηθεί από τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Το επιτακτικό της υπόθεσης υπογραμμίζει και ο Μητρόπουλος (2012), ο οποίος σημειώνει ότι «η σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπιζε η κυβέρνηση τη μεταρρύθμιση αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι συσκέψεις που προηγήθηκαν της ψήφισης των νόμων πραγματοποιήθηκαν υπό την προεδρία του ίδιου του Πρωθυπουργού, αφού όπως ανέφερε ο ίδιος: “Είναι αναγκαίον να δοθεί λύσις εθνική εις το εκπαιδευτικόν θέμα”»²⁸³. Τα αμέσως επόμενα χρόνια ψηφίζονται δύο νόμοι, ο Ν. 309/1976 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» και ο Ν. 576/1977 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως», που θεσμοθετούν τη δημοκρατική μεταστροφή της εκπαίδευσης στη μεταπολιτευτική περίοδο. Όπως αναφέρουν οι Πασιάς – Φλουρής, - Φωτεινός (2015), «ο “εθνικός χαρακτήρας”, ο “εκδημοκρατισμός” και η επίλυση του “γλωσσικού ζητήματος” υπήρξαν τα κυριότερα στοιχεία της περιόδου»²⁸⁴. Είναι μία από τις ελάχιστες φορές όπου σχεδόν το σύνολο του πολιτικού κόσμου συναινεί σε μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Τόσο ο εθνικός χαρακτήρας όσο και η ανάγκη για τον εκδημοκρατισμό και την καθιέρωση της δημοτικής στην εκπαίδευση και το κράτος εκφράστηκαν έντονα από τον Τύπο της εποχής. Οι βασικές αρχές της μεταρρύθμισης του 1976 είναι οι παρακάτω, όπως τις παραθέτει ο Φλουρής (2005):

«η επίσημη καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης,

---

Σπουδών, Π.Μ.Σ. Σπουδές στις Γλώσσες και τον Πολιτισμό των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, σ. 20.

²⁸¹Ευαγγελόπουλος, Σ. (1987). «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», Τόμος β', Αθήνα: εκδ. Δανάη, σσ. 113-116.

²⁸² Το ΚΕΜΕ λειτούργησε μέχρι το 1985, οπότε αντικαταστάθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο που επανιδρύθηκε με τον Ν. 1566/1985. http://www.pi-schools.gr/pi_history/

²⁸³ Μητρόπουλος, Γ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», ό.π., σ. 3.

²⁸⁴ Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π. σ. 542.

ο χωρισμός του γυμνασίου από το λύκειο,

η έμφαση στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση,

η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων από το δημοτικό στο γυμνάσιο,

η υποχρεωτική εννιάχρονη εκπαίδευση,

ο θεσμός των πανελληνίων εξετάσεων για την εισαγωγή στα ΑΕΙ²⁸⁵ κ.ά.»²⁸⁶.

Ακόμη, καθιερώθηκε στο Γυμνάσιο η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής από μετάφραση και θεσπίστηκαν εισαγωγικές εξετάσεις από το Γυμνάσιο στο Λύκειο. Επιπλέον καταργήθηκαν τα σχολικά εγχειρίδια της περιόδου της δικτατορίας 1967-1974 και επαναφέρθηκαν κάποια που ήταν σε χρήση πριν από αυτήν, ενώ ανατέθηκε στο ΚΕΜΕ η συγγραφή νέων διδακτικών βιβλίων. Ωστόσο, δεν εκπονήθηκε νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα για καμία βαθμίδα της εκπαίδευσης και το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων ταυτίστηκε με το Αναλυτικό Πρόγραμμα κάθε μαθήματος. Επίσης, διατηρήθηκε ο θεσμός του επιθεωρητή στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών²⁸⁷.

Με αυτούς τους νόμους (309/1976 και 576/1977) εκφράστηκε η προσπάθεια εσकुγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος και ταυτόχρονα *«ανάπτυξης της τεχνικής εκπαίδευσης, με την ελπίδα να περιοριστεί η ζήτηση πανεπιστημιακής παιδείας»²⁸⁸*. Η αναδιοργάνωση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης με τις Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές (Τ.Ε.Σ.) και τα Τεχνικά Επαγγελματικά Λύκεια (Τ.Ε.Λ.) ήταν επιβεβλημένη όχι μόνο για να ανταποκριθεί το εκπαιδευτικό σύστημα στις ανάγκες της οικονομίας, αλλά και προκειμένου να αποσυμπιεστεί η γενική εκπαίδευση. Ωστόσο και αυτή η μεταρρύθμιση δεν μπόρεσε να ξεφύγει από *«το συντηρητικό τρίπτυχο της θρησκευτικής, εθνικής και ηθικής συνείδησης το οποίο ήταν υποχρεωμένο να “καλλιεργεί” το σχολείο. Κατ’ αυτό το πνεύμα, ως αποστολή του*

²⁸⁵ Το μέτρο των πανελληνίων εισαγωγικών εξετάσεων στα Α.Ε.Ι. και τις Ανώτερες Τεχνικές Σχολές (Α.Τ.Ε.Σ.) εφαρμόστηκε πρώτη φορά το σχολικό έτος 1978-79.

²⁸⁶ Φλουρής, Γ. (2005). «Αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευση», ό.π., σ. 136.

²⁸⁷ Πασιάς, Γ. - Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 542.

²⁸⁸ Μητρόπουλος, Γ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», ό.π., σ. 5.

Γυμνασίου ορίστηκε και η “εμπέδωση ακμαίου εθνικού, θρησκευτικού και ηθικού φρονήματος” ενώ επιπροσθέτως το Λύκειο επιδίωκε “την περαιτέρω τόνωση του εθνικού και ηθικού φρονήματος των μαθητών”»²⁸⁹. Για άλλη μια φορά τα μέτρα που θεσπίστηκαν περιορίζονταν στην εξωτερική αλλαγή και ενίσχυσαν τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και τον έλεγχο της εκπαιδευτικής διαδικασίας από την κεντρική διοίκηση²⁹⁰. Ακόμη, η στενότερη σύνδεση του Λυκείου με την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση μέσω των πανελληνίων εισαγωγικών εξετάσεων οδήγησε σε έκρηξη της παραπαιδείας. Οι περισσότεροι θεωρητικοί της εκπαίδευσης συμφωνούν ότι η μεταρρύθμιση αυτή αποτελεί ένα μίγμα συντηρητικών και φιλελεύθερων απόψεων: «οι αντιλήψεις των εισηγητών των νομοσχεδίων αναφορικά με τη σχολική γνώση, τον εκπαιδευτικό και το μαθητή είναι ένα μίγμα συντηρητικού και φιλελεύθερου παραδείγματος» παρατηρεί ο Μπουζάκης (1999)²⁹¹, ενώ ο Μητρόπουλος (2012) σημειώνει ότι «στην ουσία η μεταρρύθμιση του 1976 θεσμοθετούσε τα βασικά αιτούμενα της αστικής, φιλελεύθερης μεταρρύθμισης που εκκρεμούσε από τις αρχές του αιώνα και είχε ήδη επιχειρηθεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικές εκδοχές το 1917, το 1929 και το 1964»²⁹².

Η επόμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση έγινε την περίοδο 1981-1985, μετά την εκλογική νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις εκλογές της 18^{ης} Οκτωβρίου 1981. Με πρωθυπουργό τον Α. Παπανδρέου η νέα κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. προχώρησε σε μια σειρά θεσμικών αλλαγών σε κοινωνικό επίπεδο, μεταξύ των οποίων και στην εκπαίδευση. Όπως είχε διατυπωθεί στη «Διακήρυξη Κυβερνητικής Πολιτικής» του ΠΑ.ΣΟ.Κ. «η λαϊκή εντολή, που δόθηκε στην Κυβέρνηση για ριζικό κοινωνικό μετασχηματισμό, είναι και εντολή για τον αντίστοιχο μετασχηματισμό της Παιδείας»²⁹³.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αρχικά βασίστηκε σε τρεις νόμους:

²⁸⁹ Μπουζάκης, Σ. (1995), ό.π., σ. 28 (όπως αναφέρεται στο Μητρόπουλος, Γ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», ό.π., σ. 6).

²⁹⁰ Ανθογαλίδου, Θ. (1980). «Η οργάνωση της γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα πριν και μετά τη μεταρρύθμιση του 1976», Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, σσ. 123-126.

²⁹¹ Μπουζάκης, Σ. (1999). «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμος Β΄, Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985», Αθήνα: Gutenberg, σ. 29 (όπως αναφέρεται στο Πασιάς, Γ. - Φλουρής, Γ. - Φωτεινός Δ. (2015). «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», ό.π., σ. 544.

²⁹² Μητρόπουλος, Γ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», ό.π., σ. 3.

²⁹³ ΠΑ.ΣΟ.Κ. «Διακήρυξη Κυβερνητικής Πολιτικής», Αθήνα, 1981, σ. 49.

α) τον Ν. 1304/7-12-1982 «Για την επιστημονική – παιδαγωγική καθοδήγηση και τη διοίκηση στη Γενική και τη Μέση Τεχνική – Επαγγελματική Εκπαίδευση και άλλες διατάξεις»,

β) τον Ν. 1268/16-7-1982 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» και

γ) τον Ν. 1404/24-11-1983 «Δομή και λειτουργία των Τεχνικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων».

Με βάση τα παραπάνω νομοθετήματα, την περίοδο 1981-1984 ελήφθησαν μεταξύ άλλων τα παρακάτω μεταρρυθμιστικά μέτρα:

- καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος (με το Π.Δ. 297/1982),
- κατάργηση του θεσμού των επιθεωρητών εκπαίδευσης και καθιέρωση του θεσμού των σχολικών συμβούλων (Ν. 1304/1982) με στόχο την επιστημονική και παιδαγωγική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και τη συμμετοχή τους στην αξιολόγηση και επιμόρφωσή τους,
- κατάργηση της ακαδημαϊκής έδρας (Ν. 1268/1982), κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου, καθιέρωση του ακαδημαϊκού και κοινωνικού ελέγχου στα Α.Ε.Ι. μέσω της λειτουργίας της Εθνικής Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών (Ε.Α.Γ.Ε.) και του Συμβουλίου Ανωτάτης Παιδείας (Σ.Α.Π.),
- ίδρυση πανεπιστημιακών παιδαγωγικών τμημάτων τετραετούς φοίτησης (Ν. 1268/1982),
- ίδρυση Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Ν. 1404/1983),
- συγγραφή νέων διδακτικών εγχειριδίων και βιβλίων δασκάλου και σύνταξη νέων αναλυτικών προγραμμάτων,
- κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στο Λύκειο και αλλαγή του συστήματος εισαγωγής στα Α.Ε.Ι.,
- ίδρυση μεταλυκειακών προπαρασκευαστικών κέντρων για τους αποφοίτους

λυκείου που δεν πέτυχαν στις εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι.²⁹⁴.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε με τον Ν. 1566/30-9-1985 «*Δομή και Λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*». Σύμφωνα με αυτόν τον Νόμο:

- η δομή της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διαμορφώνεται ως εξής: δύο χρόνια το Νηπιαγωγείο, έξι το Δημοτικό, τρία το Γυμνάσιο, ενώ το επίσης τριετές Λύκειο χωρίζεται σε τέσσερις κατευθύνσεις (Γενικό Λύκειο, Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο, Πολυκλαδικό Λύκειο και Γενική Επαγγελματική Σχολή). Οι απόφοιτοι όλων των κατευθύνσεων μπορούν να διεκδικήσουν την εισαγωγή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση συμμετέχοντας στις γενικές εξετάσεις. Η υποχρεωτική εκπαίδευση είναι εννιάχρονη, χωρίς εξετάσεις εισαγωγής από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο.
- Η τριτοβάθμια εκπαίδευση διαχωρίζεται σε δύο ισότιμες κατευθύνσεις (Πανεπιστήμια-Α.Ε.Ι. και Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα-Τ.Ε.Ι.).
- Ιδρύεται το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, καταργείται το Κ.Ε.Μ.Ε. και συστήνεται το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας καθώς επίσης οι Δημοτικές ή Κοινοτικές Επιτροπές Παιδείας, τα Σχολικά Συμβούλια και οι Σχολικές Επιτροπές.
- Ιδρύονται τα Περιφερειακά Εκπαιδευτικά Κέντρα (Π.Ε.Κ.) για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών με ευθύνη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.
- Προβλέπεται η συγκρότηση μαθητικών κοινοτήτων με στόχο την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία²⁹⁵.

Τα παραπάνω μέτρα έχουν σαφώς δημοκρατικό χαρακτήρα, ωστόσο η εφαρμογή τους από τον Υπουργό Παιδείας Αντώνη Τρίτση στη συνέχεια (1985-1987) συνάντησε πολλές αντιδράσεις, κυρίως επειδή τέθηκε παράλληλα το ζήτημα της εκκλησιαστικής παρουσίας, η οποία παρέμενε αναξιοποίητη²⁹⁶. Οι αντιδράσεις στον Ν. 1566/1985 επικεντρώθηκαν κυρίως στο θέμα της ύπαρξης πολλών οργάνων λαϊκής συμμετοχής.

²⁹⁴ Ηλιάδης, Η. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ό.π., σσ. 24-25.

²⁹⁵ Ηλιάδης, Η. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ό.π., σσ. 26-27.

²⁹⁶ ό.π., σ. 28.

Εκφράστηκε ανησυχία ότι τα λεγόμενα «συμμετοχικά όργανα» θα λειτουργούσαν ουσιαστικά υπό κομματικό και κρατικό έλεγχο, διαιωνίζοντας με αυτόν τον τρόπο τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος. Ωστόσο, η μεταρρύθμιση της περιόδου 1982-1985 είναι η πρώτη που δεν ανέτρεψε την προηγούμενη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, μετά την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού. Αντίθετα, συνέχισε στην ουσία την προσπάθεια εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης, που είχε ξεκινήσει με τη μεταρρύθμιση του 1976, πολλά από τα μέτρα της οποίας συνεχίστηκαν και βελτιώθηκαν. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους για τους οποίους η μεταρρύθμιση της περιόδου 1982-1985 χαρακτηρίστηκε από τον Μπουζάκη (2003) ως η «*πιο ολοκληρωμένη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μετά την απελευθέρωση*»²⁹⁷. Πράγματι, η μεταρρύθμιση αυτή ουσιαστικά ολοκλήρωσε την αστική-δημοκρατική μεταρρύθμιση που εκκρεμούσε από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, ικανοποιώντας τα αιτήματα του δημοτικισμού. Ακόμη, προχώρησε σε μια σειρά θεσμικών αλλαγών που έχουν ενσωματωμένη μια μετασχηματιστική-σοσιαλιστική δυναμική²⁹⁸.

Η επόμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ξεκινά μετά τη νίκη της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του Απριλίου του 1990. Με πρωθυπουργό τον Κ. Μητσοτάκη και Υπουργό Παιδείας τον Β. Κοντογιαννόπουλο επιχειρήθηκε μια συντηρητική στροφή στην εκπαίδευση. Η κυβέρνηση εξέφρασε την πρόθεσή της «για *επιβολή λιτότητας στην εκπαίδευση και ιδεολογική χειραγώγηση εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων*»²⁹⁹. Αμέσως έγιναν αλλαγές στη διοίκηση της εκπαίδευσης με αντικαταστάσεις των Προϊσταμένων Διευθύνσεων και Γραφείων Εκπαίδευσης, μεταβολές στα κριτήρια επιλογής τους κ.ά. Το αποτέλεσμα ήταν να προκληθεί μεγάλη κοινωνική αναστάτωση που οδήγησε σε απεργίες, διαδηλώσεις εκπαιδευτικών, καταλήψεις σε σχολεία, απειλές για καταλήψεις εξεταστικών κέντρων και αναβολή των Γενικών Εξετάσεων για ένα μήνα. Κορύφωση αυτής της έκρυθμης κατάστασης

²⁹⁷ Μπουζάκης, Σ. (2003). «Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821 – 1998)», 5η έκδοση, Αθήνα: Gutenberg, σ. 177.

²⁹⁸ Μπουζάκης, Σ. (2003). «Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821 – 1998)», ό.π., σ. 177.

²⁹⁹ Κάτσικας, Χ. – Θερνανός, Κ. (2004). «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004», ό.π., σ. 199.

ήταν η δολοφονία του καθηγητή Ν. Τεμπονέρα στην Πάτρα³⁰⁰. Τα κύρια νομοθετήματα που εξέφρασαν τη νέα εκπαιδευτική πολιτική είναι τα παρακάτω:

α) το Π.Δ. 390/1990 «*Οργάνωση και Λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων*»³⁰¹,

β) το Π.Δ. 392/1990 «*Οργάνωση και Λειτουργία Λυκείων*»³⁰² και

γ) το Π.Δ. 393/1990 «*Οργάνωση και Λειτουργία Γυμνασίων*»³⁰³.

Με αυτά τα διατάγματα επαναφέρθηκε η αριθμητική βαθμολογία και καθιερώθηκαν γραπτές εξετάσεις στην Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού, θεσπίστηκαν οι «μονάδες παιδαγωγικού ελέγχου» για τον έλεγχο της διαγωγής των μαθητών, επανήλθε το θέμα της ομοιόμορφης εμφάνισής τους και έγινε υποχρεωτικός ο εκκλησιασμός για τα σχολεία. Ακόμη, καταργήθηκε ο θεσμός των Μεταλυκειακών Προπαρασκευαστικών Κέντρων και καταβλήθηκαν προσπάθειες από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. για κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου και περιορισμό της συμμετοχής των φοιτητών στα όργανα διοίκησης του πανεπιστημίου. Επίσης, συγκροτήθηκε ομάδα εργασίας για να μελετήσει «*τα τυχόν υπάρχοντα νομικά προβλήματα για την ίδρυση Πανεπιστημίων αμιγώς ιδιωτικού χαρακτήρα*»³⁰⁴. Οι έντονες αντιδράσεις μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας και σχεδόν του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας τελικά οδήγησαν τον Υπουργό Παιδείας Β. Κοντογιαννόπουλο σε παραίτηση³⁰⁵. Τη θέση του πήρε ο Γ. Σουφλιάς, ο οποίος ανακοίνωσε ότι τα μέτρα δεν θα ισχύσουν και επιχείρησε να ξεκινήσει έναν νέο εθνικό διάλογο για την Παιδεία³⁰⁶. Στη συνέχεια

³⁰⁰ Ο Νίκος Τεμπονέρας ήταν καθηγητής μαθηματικών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Συμμετείχε σε κατάληψη σχολείου της Πάτρας και δολοφονήθηκε από τον Γ. Καλαμπόκα, δημοτικό σύμβουλο της Ν.Δ. στην Πάτρα, στις 8 Ιανουαρίου 1991, κατά τη διάρκεια βίαιων επεισοδίων. Ήταν ο πρώτος νεκρός των εκπαιδευτικών κινητοποιήσεων ενάντια στη μεταρρύθμιση Κοντογιαννόπουλου. Ακολούθησαν άλλοι τέσσερις νεκροί από την πυρκαγιά που εκδηλώθηκε στο κατάστημα «Κάπα Μαρούσης» κατά τη διάρκεια διαδήλωσης στο κέντρο της Αθήνας.

https://el.wikipedia.org/wiki/Δολοφονία_του_Νίκου_Τεμπονέρα

³⁰¹ Π.Δ. 390/1990 «*Οργάνωση και Λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων*», ΦΕΚ 154/21-11-1990, τ. Α΄.

³⁰² Π.Δ. 392/1990 «*Οργάνωση και Λειτουργία των Λυκείων*», ΦΕΚ 155/21-11-1990, τ. Α΄.

³⁰³ Π.Δ. 393/1990 «*Οργάνωση και Λειτουργία Γυμνασίων*», ΦΕΚ 156/21-11-1990, τ. Α΄.

³⁰⁴ Ηλιάδης, Η. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ό.π., σσ. 48-49.

³⁰⁵ Ο Β. Κοντογιαννόπουλος θεωρήθηκε ηθικός αυτουργός της δολοφονίας του καθηγητή Τεμπονέρα και παραιτήθηκε την επόμενη μέρα (9/1/1991).

³⁰⁶ Κάτσικας, Χ. – Θερμανός, Κ. (2004). «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004», ό.π., σ. 200.

αναφέρονται τα σημαντικότερα νομοθετήματα αυτής της περιόδου:

α) Ο Ν. 1966/ΦΕΚ 147/τ. Α'/26-9-1991 «*Μετεγγραφές φοιτητών ΑΕΙ, σπουδαστών ΤΕΙ και άλλες διατάξεις*», ο οποίος καθιέρωνε νέα κριτήρια επιλογής Σχολικών Συμβούλων.

β) Το Π.Δ. 462/ΦΕΚ 171/τ. Α'/11-11-1991 «*Αξιολόγηση και ενισχυτική διδασκαλία μαθητών Δημοτικού Σχολείου*», με το οποίο επαναφέρθηκαν οι γραπτές προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις στις δύο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και στο Γυμνάσιο.

γ) Ο Ν. 2009//ΦΕΚ 18/τ. Α'/14-2-1992 «*Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΣΕΕΚ) και άλλες διατάξεις*», με τον οποίο ιδρύθηκε ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΟΕΕΚ) και τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ). Τα τελευταία δεν εντάσσονταν σε εκπαιδευτική βαθμίδα και μπορούσαν σε αυτά να εγγραφούν απόφοιτοι λυκείου προκειμένου να αποκτήσουν επαγγελματικά προσόντα και Δίπλωμα Επαγγελματικής Κατάρτισης αναγνωρισμένο όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη. Με τον ίδιο νόμο επίσης καθιερώθηκε η υποχρεωτική τρίμηνη περιοδική επιμόρφωση των εν ενεργεία εκπαιδευτικών, η εισαγωγική επιμόρφωση όλων των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών και η λειτουργία Σχολών Στελεχών της εκπαίδευσης, όλα τα παραπάνω με ευθύνη των Π.Ε.Κ.

δ) Ο Ν. 2043/ΦΕΚ 79/τ. Α'/19-5-1992 «*Εποπτεία και Διοίκηση της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*», που όριζε τα κριτήρια επιλογής διευθυντών σχολικών μονάδων και προϊσταμένων διευθύνσεων εκπαίδευσης καθώς και τους όρους μονιμοποίησής τους.

ε) Ο Ν. 2083/ΦΕΚ 159/τ. Α'/21-9-1992 «*Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης*», με τον οποίο δημιουργήθηκε το θεσμικό πλαίσιο για την αυτοδιοίκηση των πανεπιστημίων και θεσμοθετήθηκε η αξιολόγησή τους. Ωστόσο, η προβλεπόμενη από τον νόμο αυτό «Επιτροπή Αξιολόγησης του Έργου των Πανεπιστημίων» στο ΥΠ.Ε.Π.Θ. δεν συγκροτήθηκε ποτέ, καθώς προσέκρουσε στις αντιδράσεις της

εκπαιδευτικής κοινότητας.

στ) Το Π.Δ. 320/ΦΕΚ 138/25-8-1993 «*Αξιολόγηση των Εκπαιδευτικών και του Εκπαιδευτικού Έργου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*», που θεσμοθετούσε την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών και του εκπαιδευτικού έργου ανά σχολική μονάδα σε πανελλαδικό επίπεδο, το οποίο επίσης συνάντησε τη σθεναρή αντίδραση των εκπαιδευτικών. Αντιδράσεις προκάλεσαν επίσης οι νέες ρυθμίσεις για την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Διευθυντή της σχολικής μονάδας, καθώς θεωρήθηκε ότι διαμόρφωναν ένα θεσμικό πλέγμα που θα ενίσχυε ακόμη περισσότερο τη δημοσιοϋπαλληλική αντίληψη για το εκπαιδευτικό έργο και θα καταργούσαν τη συλλογικότητα και τη συνεργασία μέσα στο σχολείο. Εξαιτίας των γενικευμένων αντιδράσεων αυτό το Π.Δ. ουσιαστικά καταργήθηκε από την επόμενη κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ., όταν υπουργός Παιδείας ήταν ο Δ. Φατούρος, τον Δεκέμβριο του 1994³⁰⁷.

Ένα σημαντικό αποτέλεσμα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων της μεταπολιτευτικής περιόδου είναι η μείωση του αναλφαβητισμού³⁰⁸, η οποία πιστεύεται ότι οφείλεται κυρίως στην ελεύθερη μετάβαση των μαθητών από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς και στην καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας της εκπαίδευσης και του κράτους. Από 436.495 το 1970, οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έγιναν 803.831 το 1990³⁰⁹, δηλαδή σχεδόν διπλασιάστηκαν μέσα σε μια εικοσαετία. Η αύξηση των μαθητών που συνέχιζαν τις σπουδές τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση οδήγησε σε μείωση τον συνολικό αριθμό των αναλφάβητων στην Ελλάδα. Έτσι, όπως φαίνεται από την απογραφή του 1981, ο συνολικός αριθμός αναλφάβητων άνω των 15 ετών εκείνη τη χρονιά ήταν 1.726.459

³⁰⁷ Ηλιάδης, Η. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ό.π., σσ. 49-53.

³⁰⁸ Όταν αναφερόμαστε στον αναλφαβητισμό σε αυτή την περίπτωση εννοούμε τους λειτουργικά αναλφάβητους, δηλαδή τους πολίτες του κράτους που ήρθαν σε επαφή με τη θεσμοθετημένη εκπαίδευση για κάποιο χρονικό διάστημα και όχι τους οργανικά αναλφάβητους, οι οποίοι δεν είχαν ποτέ πρόσβαση σε οργανωμένη εκπαίδευση. Για το φαινόμενο αυτό, βλ. Ευστράτογλου, Α. «Αναλφαβητισμός στην Ελλάδα - Μια διερεύνηση στις πρόσφατες εξελίξεις (1983-1997)», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 101-102, 2000, σσ. 59-91, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7553/7283>

³⁰⁹ Πολίτη, Α. (2013). «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις - Ένας αιώνας μεταρρυθμίσεων», περιοδικό Έψιλον, σ. 56, https://www.aua.gr/gr/synd/eedip/Nea/2009/Pan_eleuth_09-09-13_EPSILON_Metarrythmiseis.pdf

(ποσοστό 23,2% του πληθυσμού άνω των 15 ετών), ενώ το 1997 ο αριθμός αυτός είχε μειωθεί σε 913.064 άτομα (ποσοστό 10,5% του πληθυσμού άνω των 15 ετών)³¹⁰. Το ποσοστό αυτό μειώθηκε ακόμη περισσότερο τα επόμενα χρόνια, τα οποία όμως βρίσκονται πέραν της χρονικής περιόδου που μελετά αυτή η διατριβή.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το πολιτικό και κοινωνικό συγκείμενο, το οποίο αδρομερώς παρουσιάστηκε παραπάνω, δεν επέτρεψε ουσιαστικές αλλαγές και βήματα εκσυγχρονισμού στην ελληνική εκπαίδευση. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος, η αυστηρή δομή και η εφαρμογή ενός συνολικού αναλυτικού προγράμματος που ήταν υποχρεωτικό και πανομοιότυπο για όλα τα σχολεία των ίδιων βαθμίδων, με αποφάσεις που λαμβάνονταν από πάνω προς τα κάτω, αποτελούν χαρακτηριστικά τα οποία έμειναν σε μεγάλο βαθμό αναλλοίωτα στο πέρασμα του χρόνου.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορούμε να προχωρήσουμε στην περιοδολόγηση της ελληνικής εκπαίδευσης στις δεκαετίες που ακολούθησαν μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου ως εξής, απαντώντας ταυτόχρονα και στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα αυτής της διατριβής: Ποιες χρονικές περίοδοι διαμορφώνονται βάσει των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών στα αναλυτικά προγράμματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992;

Είναι εμφανής η διάκριση τεσσάρων περιόδων, εκ των οποίων οι τρεις αναφέρονται στο χρονικό διάστημα από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου μέχρι το τέλος της δικτατορίας των συνταγματαρχών και η τελευταία αρχίζει με τη μεταπολίτευση και διαρκεί μέχρι τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η μεταπολιτευτική περίοδος θεωρήθηκε ως ενιαία, καθώς τα γενικότερα χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των αναλυτικών προγραμμάτων έχουν περισσότερες ομοιότητες παρά διαφορές μεταξύ τους.

---

³¹⁰ Ευστράτογλου, Α. «Αναλφαβητισμός στην Ελλάδα...», ό.π., σ. 66.

1^η περίοδος: 1950 (μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου) – 1964 (κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου – μεταρρύθμιση Παπανούτσου)

2^η περίοδος: 1964 – Απρίλιος 1967 (μέχρι την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος),

3^η περίοδος: Απρίλιος 1967 – Ιούλιος 1974 (η περίοδος της Απριλιανής δικτατορίας),

4^η περίοδος: Ιούλιος 1974 (Μεταπολίτευση - αποκατάσταση της Δημοκρατίας) – Μάιος 1992 (Συνθήκη του Μάαστριχτ).

Η περιοδολόγηση αυτή, ωστόσο, διαφοροποιείται ανάλογα με τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα κάθε περιόδου, όπως παρουσιάζεται στην επόμενη ενότητα.

3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

3.1. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992

Στο τμήμα αυτό επιχειρείται η ανάδειξη του ιδεολογικού πλαισίου στο οποίο κινήθηκαν τα αναλυτικά προγράμματα της περιόδου που ορίζεται από την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία (1950) μέχρι τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ού} αιώνα, το 1992, που υπογράφηκε η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν τα επίσημα κείμενα των Φ.Ε.Κ. με τα Αναλυτικά Προγράμματα και τις Εγκυκλίους της αντίστοιχης χρονικής περιόδου. Από τα κείμενα αυτά μελετήθηκαν και αξιοποιήθηκαν αποσπάσματα που αναφέρονταν στο έθνος, την εθνική ταυτότητα και την εθνική διαπαιδαγώγηση, προκειμένου να απαντηθούν το δεύτερο και το τρίτο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας διατριβής:

Ποια είναι τα ιδεολογικά προτάγματα που κυριαρχούν κατά τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους, βάσει των κειμένων των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων;

Πώς τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα των αναλυτικών προγραμμάτων επηρεάζουν το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων; Υπάρχει συμφωνία των ιδεολογικών προταγμάτων των αναλυτικών προγραμμάτων με αυτά του κρυφού προγράμματος της αντίστοιχης περιόδου;

Οι δεκαετίες αμέσως μετά τον εμφύλιο και μέχρι την επιβολή της δικτατορίας, τον Απρίλιο του 1967, αποτελούν δύο από τις πλέον ταραχώδεις για την ελληνική πολιτική και κοινωνική ζωή. Το «δημοκρατικό διάλειμμα» της διακυβέρνησης Γ. Παπανδρέου με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση Παπανούτσου, αν και παρουσιάζει σημαντικές διαφορές ως προς τα μέτρα που προτάθηκαν και εφαρμόστηκαν, σε γενικές γραμμές ακολουθεί την ίδια εθνοκεντρική ιδεολογική κατεύθυνση των προηγούμενων μεταπολεμικών κυβερνήσεων. Έτσι, ενώ βάσει των αλλαγών και των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων χωρίσαμε το χρονικό διάστημα 1950 – 1992 σε τέσσερις περιόδους, τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα των Αναλυτικών Προγραμμάτων οδηγούν στη διάκριση μόλις δύο περιόδων. Με αυτά ως κριτήριο, η πρώτη μετεμφυλιακή περίοδος θεωρείται ότι αρχίζει αμέσως μετά τον εμφύλιο και διαρκεί μέχρι το τέλος της δικτατορίας των

συνταγματαρχών, τον Ιούλιο του 1974. Η δεύτερη περίοδος αρχίζει με την επαναφορά στη δημοκρατική ομαλότητα τον Ιούλιο του 1974 και τελειώνει τον Μάιο του 1992, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Σημειώνεται και πάλι ότι η περιοδολόγηση αυτή έγινε καθαρά για ερευνητικούς λόγους και με βάση τα ζητούμενα της παρούσας διατριβής.

3.1.1. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1974

Προκειμένου να αναδειχθεί το ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο κινούνται τα Αναλυτικά Προγράμματα από τη δεκαετία του 1950 και μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974, μελετήθηκαν τα επίσημα κείμενα των Φ.Ε.Κ. και των Εγκυκλίων της αντίστοιχης χρονικής περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω αποσπάσματα:

1. Ο «*Αναγκαστικός Νόμος 1823*» της 26ης Μαΐου 1951 στο «*Άρθρον Ι*», ο οποίος ορίζει ότι: «*Η Μέση Εκπαίδευσις επιδιώκουσα την διάπλασιν χρηστών πολιτών εν τω πλαισίω των ιδεωδών του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού σκοπόν έχει τούτο μὲν να παράσχη την αναγκαίαν διά τον βίον γενικὴν μόρφωσιν, τούτο δε να προπαρασκευάσῃ επιστημονικῶς τοὺς ἐπιειμένους να ακολουθήσωσιν ανωτέρας ειδικᾶς σπουδᾶς*»³¹¹. Τα «*ιδεώδη του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*» (με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα) συνιστούν το βασικό ιδεολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας.
2. Από την ίδια περίοδο είναι και το Φ.Ε.Κ. 14/Α', 30-1-1957 «*Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικών μαθημάτων των Δημοτικών Σχολείων*»³¹², όπου περιγράφεται το Περιεχόμενο και ο Σκοπός των μαθημάτων αυτών. Αναφέρεται ότι «*Ουσιώδες καθήκον του σχολείου είναι 1) να σχηματίσουν οι μαθηταὶ δι' αὐτενεργού παρατηρήσεως σαφὴ εικόνα της περιοχῆς εἰς ἣν διαβιούσιν κατὰ τα πρώτα ἔτη της ηλικίας των, να ἐκτιμήσουν και να ἀγαπήσουν αὐτήν και κατ' ἐπέκτασιν και την Ἑλληνικὴν πατρίδα. 2) Να γνωρίσουν οι μαθηταὶ την μακραίωνα Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, την πλήρη μεγάλων πνευματικῶν ἔργων και πνευματικῶν κατορθωμάτων, να γνωρίσουν την Γεωγραφίαν της χώρας των και των ἄλλων χωρῶν*».

³¹¹ Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 221.

³¹² Ως πατριδογνωστικά μαθήματα ορίζονται η Πατριδογνωσία, η Ιστορία, η Αγωγή του Πολίτου και η Γεωγραφία μετά στοιχείων Τουρισμού.

Επίσης, στο ίδιο Φ.Ε.Κ. και συγκεκριμένα στο αναλυτικό πρόγραμμα της Πατριδογνωσίας για την Α΄ τάξη, στην Ενότητα «*Εορταί και έθιμα*», όπου διδάσκονται μεταξύ άλλων η 28^η Οκτωβρίου και η 25^η Μαρτίου, στις «*Ειδικές επιδιώξεις*» περιλαμβάνονται: «β) *Διαθέσεις, συνήθειαι: 1. Πρόθυμος συμμετοχή εις τας εορτάς και έθιμα. 2. Εκδήλωσις ευχαριστήσεως, χαράς. 3. Υπερηφάνεια διά τα εορταζόμενα ιστορικά γεγονότα. γ) Ιδανικά: Θαυμασμός και τιμή προς τα εορταζόμενα πρόσωπα, τα θρησκευτικά και ιστορικά γεγονότα*». Είναι πράγματι αξιοσημείωτο το ότι τίθεται ως σκοπός της διδασκαλίας της Πατριδογνωσίας η «*πρόθυμος συμμετοχή εις τας εορτάς*» και η «*εκδήλωσις ευχαριστήσεως, χαράς*», ενώ γίνεται ταυτόχρονα ειδική αναφορά στην «*τιμή*» και τον «*θαυμασμό προς τα εορταζόμενα πρόσωπα*», που επιδιώκεται να καλλιεργηθούν ως στάσεις στους μαθητές. Επίσης, στο ίδιο Φ.Ε.Κ. παρουσιάζεται το αναλυτικό πρόγραμμα της Ιστορίας για το Δημοτικό Σχολείο. Αναφέρεται ότι «*το μάθημα της Ιστορίας σκοπόν έχει να βοηθήση τον μαθητήν να αποκτήση γνησίαν ιστορικήν συνείδησιν. Προς επιτυχίαν του τεθέντος σκοπού απαιτείται:*

- I. *Να καταστούν γνωστοί εις τον μαθητήν οι αγώνες και αι θυσίαι των προγόνων του, διά των οποίων ούτοι εθεμελίωσαν, ανέπτυξαν και εκληροδότησαν εις ημάς τον ελληνικόν πολιτισμόν και το ελεύθερον Ελληνικόν κράτος.*
- II. *Να αισθανθή ο μαθητής τον εαυτόν του ως διατελούντα εις ακατάλυτον δεσμόν με το έθνος του.*
- III. *Να διαμορφωθή εις την ψυχήν του ζωηρόν αίσθημα σεβασμού προς το μέγα παρελθόν της Ελληνικής πατρίδος, συναίσθησις ευθύνης για το μέλλον της και προθυμία προς υπεράσπισιν αυτής». Αξιοσημείωτο είναι το ότι το πρώτο γράμμα του επιθέτου «ελληνικός, -ή, -ό», όταν αυτό προσδιορίζει τα ουσιαστικά «πατρίδα» «ιστορία», «κράτος», γράφεται κεφαλαίο.*

Στο παραπάνω απόσπασμα είναι εμφανής η επίδραση των μύθων της εθνικότητας και ειδικότερα αυτών «*της στρατιωτικής αξίας*» και «*της γενεαλογίας και της κοινής καταβολής*». Στην ουσία επιδιώκεται οι μαθητές να ενστερνιστούν αυτούς τους μύθους. Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί από την Kristeva ότι η λατρεία των καταβολών αποτελεί μια «*αντίδραση μίσους*» απέναντι στους «*άλλους*», που δεν μοιράζονται τις ίδιες καταβολές με την εσω-μάδα του έθνους όπου ανήκει το άτομο. Αυτό έχει ως

αποτέλεσμα την επαναστροφή του ατόμου και τον εκούσιο εγκλεισμό του στην ασφάλεια του οικείου, μαζί με την προσκόλλησή του σε έναν αρχαϊκό «κοινό παρονομαστή». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η ίδια, τα άτομα «αποσύρονται μέσα σε ένα βλοσυρό, ζεστό, ιδιωτικό κόσμο, ακατονόμαστο και βιολογικό, στην αδιατάρακτη “αποστασιοποίηση” ενός παράξενου πρωτόγονου παραδείσου – οικογένεια, εθνότητα, έθνος, φυλή»³¹³.

3. Η «Εισήγηση ειδικής επιτροπής» που συγκροτήθηκε στις 14 Ιουνίου 1957 από τον Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή και στην οποία είχε ανατεθεί «η μελέτη των προβλημάτων της παιδείας και των συναφών προς αυτήν θεμάτων» αναφέρει: «*Εν Αθήναις, τη 10^η Ιανουαρίου 1958 [...] Ο εκ του ελληνικού και του χριστιανικού πνεύματος εμφορούμενος “ανθρωπισμός” έχει δημιουργήσει διά το έθνος μας μακράν και ιεράν παράδοσιν, η οποία πρέπει να αποτελεί το απαρασάλευτον διά την εκπαίδευσιν των νέων μας βάθρον. Κατά βάσιν ανθρωπιστική υπήρξε πάντοτε και πρέπει να παραμείνει η ελληνική παιδεία. [...] Κατευθυνόμενον από το ευγενές τούτο ιδανικόν το Ελληνικόν Σχολείον πρέπει να δώσει εις το πρόγραμμά του εξέχουσα θέσιν εις τα αγαθά της “κλασσικής” παιδείας, όχι όμως υπό την στενήν, αλλ’ υπό την ευρείαν έννοιαν του όρου. Με την έννοιαν αυτήν αγαθά της κλασσικής παιδείας δεν είναι μόνον τα ανεκτίμητα διά τους πνευματικούς θησαυρούς των κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, αλλά και τα μαθηματικά, επιστήμη εις την οποίαν διέπρεψε το ελληνικόν πνεύμα, και όργανον εξαιρετικής τελειότητας, το οποίον έκαμε τον ανθρώπινον νουν ικανόν να πραγματοποιήσει εις το πεδίον του επιστητού θαυμασίας κατακτήσεις. [...] Ιδιαιτέρως πρέπει το Ελληνικόν Σχολείον να φροντίσει ώστε να γίνει συνειδητή εις τους νέους η αρραγής ενότης του Έθνους κατά την μακράν ιστορικήν σταδιοδρομίαν του. Από το γεγονός τούτο της “ελληνικής διαρκείας”, του οποίου σκόπιμον είναι εις πάσαν περίπτωσιν να εξαίρεται η έκτασις και η σημασία, οι νέοι μας δεν θα αντλούν μόνον αυτοπεποίθησιν και αισιοδοξίαν, αλλά καταλλήλως οδηγούμενοι θα μάθουν να εξηγούν πολλά φαινόμενα του συγχρόνου εθνικού μας βίου. Ο “Ελληνισμός” πρέπει διά της αγωγής να γίνει μέσα εις την συνείδησίν των ζωηρόν βίωμα. [...]*»³¹⁴

³¹³ Kristeva, J. (1997), «Έθνη χωρίς εθνικισμό», Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, όπως αναφέρεται στο Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά...» (ό.π.), σ. 22.

³¹⁴ Δημαράς, Α. (επιμ.). (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σσ. 229-232.

Στην πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία είναι ισχυρός ο λόγος περί «*αρραγούς ενότητας*» του «*Έθνους*»: οι πληγές του εμφυλίου είναι ακόμη ανοιχτές, οπότε είναι αναγκαίες οι αναφορές στην ενότητα, ενώ σημειώνεται ότι η λέξη «*Έθνος*» γράφεται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα. Είναι εμφανής η πρόθεση για τη θεμελίωση των αναλυτικών προγραμμάτων στους δύο πυλώνες του «*Ελληνισμού*» και του «*Χριστιανισμού*», καθώς γίνεται αναφορά στα «*αιδεώδη του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*». Αξιοσημείωτη επίσης είναι η άποψη περί «*πρωτεύουσας*» θέσης των μαθημάτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και των μαθηματικών. Σε αυτήν διατυπώνεται η τότε (και εν πολλοίς ακόμη και σήμερα) επικρατούσα αντίληψη σχετικά με την αξιοποίηση (και αξιολόγηση) από το σχολείο κυρίως της γλωσσικής και της μαθηματικής νοημοσύνης των μαθητών, με ταυτόχρονη παράβλεψη των άλλων ειδών νοημοσύνης και δεξιοτήτων.

4. Στην Εγκύκλιο 122/Αρ. Πρωτ. 121339, η οποία συνοδεύει το Ν.Δ. 4379/1964 «*Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως (Στοιχειώδους και Μέσης)*», η οποία αποτελεί τη νομοθετική έκφραση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964 και ορίζει την καθιέρωση της δωρεάν εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης και της δημοτικής γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, αναφέρονται από τον τότε Υφυπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Λουκή Ακρίτα, τα παρακάτω: «*Οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί, στυλοβάται του Εθνικού Πολιτισμού, διεκρίθησαν ανέκαθεν διά την πίστιν και τον ενθουσιασμόν των. Τώρα καλούνται να επωμισθούν νέας ευθύνας και ν' αναλάβουν βαρύτερα από άλλοτε καθήκοντα. Είμαι βέβαιος ότι θα το πράξουν με την γνώριμον έξαρσίν των και με την υπερηφάνειαν ότι πάλιν εις αυτούς έλαχεν ο μοναδικός κλήρος να εργασθούν σκληρά διά την προκοπήν του Έθνους και να δημιουργήσουν όχι επιγόνους, αλλά προγόνους του Ελληνισμού. Το σχολικόν έτος 1964-65, πρώτον έτος εφαρμογής της Εκπαιδευτικής Μεταρρυθμίσεως, είμαι βέβαιος ότι θ' αποτελέση απαρχήν μιας νέας περιόδου μεγάλης πνευματικής ακμής και θα εγκαινιάση ένα από τα πλέον ένδοξα κεφάλαια της Νεοελληνικής Ιστορίας. Την σελίδαν αυτήν έχετε από σήμεραν το μέγα προνόμιον να την γράψετε σείς. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι θα φανήτε άξιοι της τιμής που σας προσφέρει η Μοίρα του Γένους*»³¹⁵.

³¹⁵ Ν.Δ. 4379/1964 «*Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως (Στοιχειώδους και Μέσης)*», στο <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=05-00009&tab=01>

Όσο πρωτοποριακή και αν θεωρήθηκε για την εποχή της η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, το «δημοκρατικό διάλειμμα» της διακυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου χρησιμοποιεί αρκετά από τα ιδεολογήματα των προηγούμενων ετών. Το «*Έθνος*» εξακολουθεί να γράφεται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα, όπως επίσης ο «*Εθνικός Πολιτισμός*» και η «*Μοίρα του Γένους*». Η αναφορά στα «ένδοξα κεφάλαια της *Νεοελληνικής Ιστορίας*» σε συνδυασμό με την αποστολή των εκπαιδευτικών στους οποίους «*έλαχεν ο μοναδικός κλήρος να εργασθούν σκληρά διά την προκοπήν του Έθνους*» αποτυπώνει την επιρροή των μύθων της εθνικότητας στον λόγο του νομοθέτη. Φυσικά, τα ιδεολογήματα αυτά δεν χρησιμοποιούνται τυχαία στα παραπάνω κείμενα. Καθώς παρατηρεί ο Banks (2004): «*οι άνθρωποι έχουν την τάση να θυμούνται τις μεγάλες, κυρίαρχες ιδέες και όχι τα πραγματικά γεγονότα. Οι μεγάλες ιδέες όχι μόνο μένουν περισσότερο στη μνήμη των ανθρώπων, αλλά επίσης βοηθούν τους ανθρώπους να κατανοήσουν καλύτερα τα γεγονότα και τα φαινόμενα, να κατηγοριοποιήσουν και να ταξινομήσουν τις παρατηρήσεις τους και να μεταβιβάσουν γνώση από μια κατάσταση σε μια άλλη*»³¹⁶. Αυτές οι μεγάλες ιδέες, που ο Banks ονομάζει *έννοιες (concepts)* και *γενικεύσεις (generalizations)*³¹⁷, διαμορφώνουν το αντιληπτικό πλαίσιο των ανθρώπων, με αποτέλεσμα σημαντικές στρεβλώσεις στην πρόσληψη της πραγματικότητας, καθώς «*θολώνουν*» και περιορίζουν το οπτικό πεδίο τους.

5. Μετά το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967 και την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος, ο λόγος των Α.Π. περιέχει ακόμη περισσότερες και σαφέστερες αναφορές στο έθνος. Στο Φ.Ε.Κ. 218/Α, 31-10-1969/Β.Δ. 702 «*Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου*» και στο «*Άρθρον Ι*» αναφέρεται ότι «*Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι: α) Να ενσταλάξη και να εμπεδώσει εις την ψυχήν του μαθητού την αγάπην προς την Ελληνικήν πατρίδα, την ορθόδοξον χριστιανικήν πίστιν και την ηθικήν ζωήν*». Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως και στο προηγούμενο Φ.Ε.Κ. 14/Α', 30-1-1957, το επίθετο «ελληνικός, -ή, -ό» γράφεται με κεφαλαίο το αρχικό του γράμμα, όταν αναφέρεται στα ουσιαστικά «*πατρίδα*», «*έθνος*», «*κράτος*», «*ιστορία*», «*ιδεώδη*», «*φρόνημα*», «*φυλή*», «*γλώσσα*», «*νίκη*». Επίσης, τα ουσιαστικά «*πατρίδα*», «*έθνος*», «*κράτος*» και «*φυλή*» γράφονται συνήθως με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα, ενώ η

³¹⁶ Banks, J.A. (2004). «Εισαγωγή στην Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση», ό.π., σ. 109.

³¹⁷ ό.π.

φράση «εθνική νίκη» με συγκεκριμένη νοηματοδότηση (τη νίκη του Εθνικού Στρατού επί του Δημοκρατικού Στρατού το 1949) εμφανίζεται για πρώτη φορά στο Φ.Ε.Κ. 218/A, 31-10-1969/Β.Δ. 702.

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. σχετικά με τη «Σπουδή του Περιβάλλοντος (Πατριδογνωσία)» για την Α΄ και Β΄ τάξη του Δημοτικού γίνεται η ακόλουθη αναφορά στον «Σκοπό» του μαθήματος: «*Η Πατριδογνωσία διά τας δύο μικροτέρας τάξεις [...] σκοπόν έχει την διευκρίνισιν και συστηματικήν κατάταξιν του παραστατικού κύκλου των μαθητών, την γνώσιν διά βιώσεως και ενεργού συμμετοχής όλων των μορφωτικών αγαθών, τα οποία ευρίσκονται εις την πλουσίαν συνθετικότητα της ζωής της γενετείρας (ιστορικών, λαογνωστικών, γεωγραφικών, φυσιολογικών, πολιτισμογνωστικών, θρησκευτικών, μουσικών κ.τ.λ.) και την απόκτησιν βιωμάτων, τα οποία διήκουν δι' όλου του βίου και διατηρούν βαθείαν την αγάπην και την νοσταλγίαν προς την γενέθλιον γην και την γενικωτέραν πατρίδα.*».

Αναφορικά με το μάθημα της Μουσικής, περιγράφεται ως εξής ο «Σκοπός» του μαθήματος: «*α) Η Μουσική σκοπόν έχει την εξευγένισιν της ψυχής, την γέννησιν χαράς και ψυχικής ευφορίας, την καλλιέργειαν του μουσικού αισθητηρίου των μαθητών και όλως ιδιαιτέρως την διά δημοδών ασμάτων, πατριωτικών εμβατηρίων, θρησκευτικών ύμνων και άλλων καταλλήλων παιδικών ασμάτων, δημιουργίαν μουσικών βιωμάτων, προφυλασσόντων από διάβρωσιν του μουσικού αισθήματος των Ελληνοπαίδων. β) Επί τούτοις προάγουσα η Μουσική το κοινωνικόν, θρησκευτικόν και Εθνικόν φρόνημα, παιδαγωγεί τους μαθητάς εις πολίτας, συναισθανομένους ότι είναι συνδεδεμένοι εις εν όλον και ανήκουν εις την αυτήν Πατρίδα.*».

6. Στην ίδια περίοδο αναφέρεται και το Φ.Ε.Κ. 218/A, 31-10-1969/Β.Δ. 702, όπου περιγράφεται ως εξής ο «Σκοπός» του μαθήματος της Ιστορίας: «*Γενικός σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να καταστήση ικανούς τους μαθητάς να κατανοούν τον ιστορικόν βίον του Ελληνικού Έθνους και να αντλούν διδάγματα από την Ελληνικήν Ιστορίαν, να καλλιεργήση το συναίσθημα της φιλοπατρίας αυτών και να παρασκευάση τούτους ψυχικώς και πνευματικώς, ώστε να αποβούν χρήσιμα μέλη της πολιτικής και εθνικής κοινότητος των Ελλήνων. Μερικοί σκοποί: [...] 4. Η καλλιέργεια της εθνικής συνειδήσεως, του χρέους προς το παρελθόν και της ευθύνης διά το παρόν και την*

δημιουργίαν του μέλλοντος. 5. Η διάπλασις χρηστών και ενθουσιωδών πολιτών, ικανών, όπως ενταχθούν εις την πολιτικήν και εθνικήν κοινότητα και συμβάλουν εις την περιφρούρησιν της εθνικής κληρονομίας και την ανάπτυξιν του πολιτισμού της πατρίδος». Στη διδακτέα ύλη της Ιστορίας για την Στ΄ Δημοτικού («Ελληνική Ιστορία των Νεωτέρων Χρόνων») και στην τελευταία ενότητα «Η Ελλάς ως ανεξάρτητον κράτος» αναφέρονται τα κεφάλαια: «Η καθολική εθνική αντίστασις και η εκμετάλλευσις αυτής υπό των κομμουνιστών. [...] Το κομμουνιστικόν κίνημα κατά Δεκέμβριον 1944. [...] Ο κατά των συμμοριτών εθνικός αγών 1946-1949. Η βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών της Β. Αμερικής. Γράμμος-Βίτσι-Εθνική Νίκη. Ο Κυπριακός Αγών. Η Ελλάς από της εθνικής νίκης κατά των συμμοριτών μέχρι σήμερα. Προσπάθειαι διά την ανασυγκρότησιν του Κράτους και την οικονομικήν ανάπτυξιν. Πολιτικά διαμάχαι. Κομμουνιστική προπαγάνδα και προσπάθεια διαβρώσεως του Κράτους και της κοινωνίας υπό των κομμουνιστών. Εθνικοί κίνδυνοι εκ του κομμουνισμού. Η Επανάστασις της 21^{ης} Απριλίου 1967». Η ιστορία γράφεται από τους νικητές, είχε πει ο Ναπολέων, αλλά επίσης από το επίσημο έθνος-κράτος και σύμφωνα με τις ανάγκες του. Άρα, οι αλλαγές στη διδακτέα ύλη ήταν αναμενόμενες από ένα δικτατορικό καθεστώς... Λίγο πιο κάτω, στις «Μεθοδικές οδηγίες» του μαθήματος αναφέρεται ότι «Η οργάνωσις και δημιουργία σχολικής ζωής προς ανάπτυξιν υγιών εθνικών συναισθημάτων, ο ομαδικός εορτασμός εθνικών εορτών, η παρακολούθησις υπό των μαθητών εθνικών μνημοσύνων υπέρ πεσόντων εν πολέμω, η φροντίς υπό του σχολείου διά τον ευπρεπισμόν του ηρώου, συντελούν τα μέγιστα εις τον εθνικόν φρονηματισμόν των μαθητών». Βλέπουμε ότι οι εθνικές εορτές στο σχολείο συνέβαλλαν και αυτές τα μέγιστα στον «εθνικό φρονηματισμό» και την ανάπτυξη «υγιών εθνικών συναισθημάτων» των μαθητών. Ωστόσο, οι μύθοι της εθνικότητας δεν τελειώνουν εδώ: στο ίδιο Φ.Ε.Κ. υπάρχει ένα κεφάλαιο στη διδακτέα ύλη της Γεωγραφίας της Στ΄ τάξης με τίτλο: «Αλύτρωτοι ελληνικάί χώραι» κι άλλο ένα με τίτλο: «Ο ιστορικός ρόλος της Ελλάδος εις τον πολιτισμόν». Στα αποσπάσματα αυτά ανιχνεύεται η επίδραση τόσο του μύθου «του πόνου και της λύτρωσης» όσο και του μύθου «της εκλογής και της αποστολής εκπολιτισμού». Επίσης, στον «Σκοπό» του μαθήματος «Φυσικά και Χημεία μετά Στοιχείων Υγιεινής» της Στ΄ τάξης αναφέρεται ότι «διά της διδασκαλίας του ως άνω μαθήματος επιδιώκονται: [...] η εκ του θαυμασμού του πλούτου και της ποικιλίας των φυσικών όντων αγάπη της ιδιαιτέρας πατρίδος και κατ' επέκτασιν η ενίσχυσις του πατριωτικού

συναισθήματος». Ακόμη, στο μάθημα «*Αγωγή του Πολίτου*» της Στ΄ τάξης υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο: «*Ο κομμουνισμός ως εθνικός κίνδυνος*».

Από τα παραπάνω αποσπάσματα αναδεικνύονται ως κυρίαρχα ιδεολογήματα της περιόδου των δεκαετιών 1950, 1960 και μέχρι τον Ιούλιο του 1974 και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας τα παρακάτω:

- «*ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός*»,
- «*η αρραγής ενότης του έθνους κατά την μακράν ιστορικήν σταδιοδρομίαν του*» και η «*ελληνική διάρκεια*»,
- «*η Μοίρα του Γένους*» και
- «*ο κομμουνισμός ως εθνικός κίνδυνος*».

Σε αυτά τα ιδεολογήματα είναι εμφανής η επίδραση των μύθων της εθνικότητας, όπως τους παρουσιάζει ο Schörflin: ο μύθος «*της εκλογής και της αποστολής εκπολιτισμού*», καθώς το ελληνικό έθνος εμφανίζεται ως το εκλεκτό έθνος που έχει αποστολή / «*Μοίρα*» να εκπολιτίσει / φωτίσει τον κόσμο. Αναφορές γίνονται επίσης στον μύθο «*της πατρίδας*» όπως και σε αυτόν «*της εθνογένεσης και της αρχαιότητας*». Αξιοσημείωτη είναι ακόμη η αίσθηση απειλής κατά του έθνους που αποπνέουν τα παραπάνω αποσπάσματα. Προφανώς ήταν αναγκαία εκείνη την περίοδο η δημιουργία αυτής της αίσθησης στους πολίτες, προκειμένου να δικαιολογηθούν όχι μόνο οι ακραίες αντιδημοκρατικές πρακτικές που χρησιμοποιούσε το επίσημο κράτος αλλά και για να εξασφαλιστεί η ανοχή τους απέναντι στις τρομοκρατικές ενέργειες και τους τραμπουκισμούς των παρακρατικών που ανενόχλητοι δρούσαν σε ολόκληρη τη χώρα.

3.1.2. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από το 1974 μέχρι το 1992

Προκειμένου να αναδειχθεί το ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο κινούνται τα Αναλυτικά Προγράμματα από τη μεταπολίτευση του 1974 μέχρι το 1992, μελετήθηκαν τα επίσημα κείμενα των Φ.Ε.Κ. και των Εγκυκλίων της αντίστοιχης χρονικής περιόδου.

Μετά την επάνοδο στη συνταγματική και δημοκρατική ομαλότητα με τη μεταπολίτευση στις 24 Ιουλίου του 1974, ο επίσημος εκπαιδευτικός λόγος αλλάζει, μαζί

με το γενικότερο πολιτικό κλίμα. Τα ιδεολογικά προτάγματα της περιόδου 1974 – 1992 διαφαίνονται από τα παρακάτω αποσπάσματα:

1. Στο Φ.Ε.Κ. 347/Α, 12-11-1977/Π.Δ. 1034 και στο Άρθρο 1 αναφέρεται ότι: *«Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, [...] να αφυπνίση την ηθικήν των συνειδήσιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών»* (άρθρον 11 Ν. 309/1976). Το παραπάνω απόσπασμα κινείται στο ιδεολογικό πλαίσιο που είχε ορίσει η «Εισήγηση ειδικής επιτροπής» του 1957-1958, όπου γινόταν εκτεταμένη αναφορά στην ελληνοχριστιανική και ανθρωπιστική παράδοση³¹⁸. Για το μάθημα της Ιστορίας, ο «Σκοπός» περιγράφεται ως εξής: *«Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας είναι η κατανόηση των πολιτικών γεγονότων και πολιτιστικών στοιχείων που συνθέτουν το ιστορικό παρελθόν και παρόν του Έθνους, η ανάπτυξη του συναισθήματος της φιλοπατρίας και η προετοιμασία για ενσυνείδητη και ελεύθερη συμμετοχή των μαθητών στη ζωή του λαού μας και της ευρύτερης κοινότητας των Εθνών»*. Είναι η πρώτη αναφορά στην «ενσυνείδητη και ελεύθερη συμμετοχή των μαθητών στη ζωή του λαού μας και της ευρύτερης κοινότητας των Εθνών». Εδώ με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα αναγράφεται η λέξη «Έθνη» και όχι πια το (ελληνικό) «Έθνος». Δεν υπάρχει καμία αναφορά σε «εθνικό φρονηματισμό» των μαθητών, όπως παλαιότερα. Ο ακραίος εθνοκεντρισμός φαίνεται να υποχωρεί και να δίνει τη θέση του σε μια ευρύτερη οπτική, όπου περιλαμβάνονται όχι μόνο ο ελληνικός λαός αλλά και τα άλλα έθνη. Στην ύλη του μαθήματος για την Στ' τάξη υπάρχουν τα κεφάλαια: *«Το έπος του 1940. Η αντίσταση του Έθνους στους ξένους κατακτητές. Η απελευθέρωση και η προσάρτηση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα. Η δοκιμασία του Έθνους κατά την περίοδο 1944-1949 και η σημασία εθνικής ενότητας για την πρόοδο και την ασφάλεια της Πατρίδας»*. Η αλλαγή στη διατύπωση των τίτλων των κεφαλαίων (και προφανώς αντίστοιχα και της διδακτέας ύλης) παραπέμπει σαφώς στην αλλαγή της πολιτικής κατάστασης και στην επαναφορά της δημοκρατίας στη χώρα. Εμφανής είναι επίσης η ανάγκη για τη δημιουργία κλίματος σταθερότητας, από την αναφορά στη «σημασία της εθνικής ενότητας». Οι λέξεις «Έθνος» και

³¹⁸ Βλ. Κεφ. 3.1.1.

«Πατρίδα» εξακολουθούν να γράφονται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα, ωστόσο δεν υπάρχουν πια οι ακραίες φοβικές αναφορές στον «κομμουνισμό ως εθνικό κίνδυνο». Η ιστορική συνέχεια του έθνους αναδεικνύεται στη «Σημείωση Α΄»: «Επειδή η ύλη των Δ΄, Ε΄ και Στ΄ τάξεων είναι αναγκαστικά εκτεταμένη, μπορεί ο δάσκαλος κατά την κρίση του και τις τοπικές συνθήκες να συμπύξει ή να αναπτύξει ανάλογα την ύλη αυτή, με την προϋπόθεση ότι δε θα παραλείψει κανένα από τα ουσιώδη στοιχεία, που συνθέτουν την ιστορική συνέχεια του τόπου μας», αλλά και λίγο πιο κάτω, στην ενότητα «3. Γενικά»: «1. Η ιστορική αλήθεια παρουσιάζεται ανεπηρέαστη από κάθε άλλη σκοπιμότητα. [...] 4. Δίνεται έμφαση σε γεγονότα που επιβεβαιώνουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους, που αναφέρονται στον πολιτισμό των Ελλήνων και που τονίζουν την αγαθή επίδραση του χριστιανισμού στην ιστορική πορεία του Έθνους. 5. Υπογραμμίζονται τα στοιχεία και γεγονότα που δείχνουν την πλατιά ακτινοβολία και την παγκοσμιότητα του ελληνικού πολιτισμού και τις επιδράσεις του στην εξέλιξη και στη διαμόρφωση του πραγματικού πολιτισμού. 6. Γίνεται έξαρση των μεγάλων ιστορικών προσωπικοτήτων και των χαρακτηριστικών περιστατικών, που μπορούν να συμβάλουν θετικά στην ηθική μόρφωση, στον εθνικό φρονηματισμό, στην καλλιέργεια ελεύθερου φρονήματος και στην ανάπτυξη της δημοκρατικής συνειδήσεως των μαθητών». Τα παραπάνω αποσπάσματα απηγούν κάποιους από τους μύθους της εθνικότητας, ενώ ξαναβρίσκουμε και πάλι τον «εθνικό φρονηματισμό».

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. αναγράφεται ο «Σκοπός» του μαθήματος «Σπουδή του Περιβάλλοντος» ως εξής: «Σκοπός του μαθήματος είναι να βοηθήσει το μαθητή να κατανοήσει το φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στο οποίο ζει, ώστε να γίνει δυνατή η ομαλή προσαρμογή και ένταξή του σ' αυτό και να συμβάλει έτσι στη μελλοντική βελτίωση των συνθηκών της ζωής του». Βλέπουμε ότι δεν υπάρχει πια αναφορά στη δημιουργία βιωμάτων «τα οποία διήκουν δι' όλου του βίου και διατηρούν βαθείαν την αγάπην και την νοσταλγίαν προς την γενέθλιον γην και την γενικωτέραν πατρίδα», όπως σημειωνόταν στο αναλυτικό πρόγραμμα του ίδιου μαθήματος στο Φ.Ε.Κ. 218/Α, 31-10-1969/Β.Δ. 702. Για την Αγωγή του Πολίτη, ο «Σκοπός» του μαθήματος περιγράφεται ως εξής: «Η αγωγή του Πολίτη έχει σκοπό να βοηθήσει το μαθητή να προσαρμόσει σωστά τη συμπεριφορά του στη ζωή της

κοινότητας που ανήκει και να τον προετοιμάσει κατά τρόπο άμεσο, πρακτικό και ιδιαίτερα βιωματικό στη συνειδητή άσκηση των δικαιωμάτων και καθηκόντων, που χαρακτηρίζει τον ελεύθερο και δημοκρατικό πολίτη». Δεν υπάρχει πια αναφορά σε «ανάπτυξιν της εκτιμήσεως προς τα Ελληνικά ιδεώδη», όπως υπήρχε στο Φ.Ε.Κ. 14/Α', 30-1-1957. Επίσης, εδώ εμφανίζεται για πρώτη φορά ο όρος «ελεύθερος και δημοκρατικός πολίτης». Στην ύλη του μαθήματος για την Στ' τάξη υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο: «Ο ολοκληρωτισμός άρνηση της δημοκρατίας και κίνδυνος για το έθνος», ενώ στην Ενότητα «Το έθνος» υπάρχουν τα κεφάλαια: «Το Ελληνικό Έθνος. Θεμελιώδη γνωρίσματά του. Η πατρίδα, τα εθνικά σύμβολα. Η ιστορία του Ελληνικού Έθνους και η εισφορά του στον πολιτισμό». Λίγο πιο κάτω, στην Ενότητα «Ο λαός», υπάρχει το κεφάλαιο «Τα καθήκοντα του Έλληνα απέναντι στην Πατρίδα και στο Έθνος του». Αξίζει να σημειωθεί ότι και πάλι οι λέξεις «Πατρίδα» και «Έθνος» γράφονται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα.

Για το μάθημα Μουσική Αγωγή αναφέρεται ότι «σκοπός της διδασκαλίας της Μουσικής στο Δημοτικό Σχολείο είναι η αφύπνιση και η ανάπτυξη της έμφυτης ροπής του παιδιού για τη μελωδία και το ρυθμό, η ψυχαγωγία, η ενίσχυση του καλαισθητικού συναισθήματος, ο εξευγενισμός του ψυχικού του κόσμου, η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τη μουσική παράδοση της χώρας του και η καλλιέργεια της ευαισθησίας του για τη σοβαρή μουσική, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού μας». Έχουν πια εξαλειφθεί οι αναφορές στη Μουσική ως «προάγουσα [...] το κοινωνικόν, θρησκευτικόν και Εθνικόν φρόνημα», όπως γινόταν στο Φ.Ε.Κ. 218/Α, 31-10-1969/Β.Δ. 702, καθώς τώρα η έμφαση δίνεται στην ψυχαγωγία και την καλλιέργεια του ψυχικού κόσμου του μαθητή.

Στα «Γενικά» που σημειώνονται στο Φ.Ε.Κ. 347/Α, 12-11-1977/Π.Δ. 1034 σχετικά με τη διδασκαλία της Γυμναστικής, αναφέρεται ότι «ιδιαιτέρη σημασία αποδίδεται στη διδασκαλία των εθνικών χορών, που ασκούν το σώμα με την αρμονία, τη χάρη και την ευρυθμία των κινήσεων και διατηρούν την εθνική μας καλλιτεχνική παράδοση, που είναι στενά δεμένη με το ιστορικό παρελθόν του έθνους». Κάποιοι από τους μύθους της εθνικότητας εμφανίζονται και σε αυτά τα Αναλυτικά Προγράμματα: πιο συγκεκριμένα, βρίσκουμε αναφορές στον μύθο «της

εθνογένεσης και αρχαιότητας» καθώς και στον μύθο «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής».

2. Στο Φ.Ε.Κ.132/Α', 31-5-1980/Π.Δ. 476 «Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Νηπιαγωγείου» αναφέρεται ότι «Ο ρόλος της Νηπιαγωγού είναι: [...] Να εμπνέει στα νήπια την αγάπη για τις παραδόσεις, τα τοπικά έθιμα και τις εορτές, συμβάλλοντας έτσι στη διατήρηση και συνέχιση της φυσιογνωμίας της φυλής μας». Οι μύθοι της εθνικότητας που προαναφέρθηκαν βλέπουμε ότι εμφανίζονται και στο Α.Π. του Νηπιαγωγείου.
3. Στο Φ.Ε.Κ. 107/Α', 31-8-1982/Π.Δ. 583 «Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Α' και Β' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου» και στο Άρθρο 1 «Ο σκοπός του Αναλυτικού Προγράμματος» αναφέρεται ότι «με το αναλυτικό πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου επιδιώκεται σε ατμόσφαιρα ελευθερίας και προβληματισμού: Α. Η βαθμιαία οικείωση του μαθητή με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές, αισθητικές κ.τ.λ. αξίες. [...] Γ. Η βαθμιαία κοινωνικοποίηση του μαθητή. Ειδικότερα επιδιώκεται να βοηθήσει το μαθητή [...] 2. Στην όσο γίνεται βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση άλλων προσώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες, με σκοπό την επικοινωνία και συνεργασία. [...] 4. Στην απόκτηση γνώσεων, έξεων και στάσεων που θα συμβάλλουν στην εξέλιξή του ως πολίτη με ελεύθερο φρόνημα και συναίσθηση ευθύνης και σεβασμού προς τους δημοκρατικούς θεσμούς της Πολιτείας». Είναι η πρώτη φορά που γίνεται αναφορά σε «ατμόσφαιρα ελευθερίας και προβληματισμού», σε «ελεύθερο φρόνημα» και σε «συναίσθηση ευθύνης και σεβασμού προς τους δημοκρατικούς θεσμούς της Πολιτείας» στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του Δημοτικού Σχολείου. Επίσης, άλλο ένα νέο στοιχείο που εμφανίζεται σε αυτό το Α.Π. είναι η αναφορά στην ανάγκη να καλλιεργηθεί στους μαθητές η «βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση άλλων προσώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες». Φαίνεται ότι ο επίσημος εκπαιδευτικός λόγος αρχίζει να γίνεται περισσότερο εξωστρεφής και λιγότερο εθνοκεντρικά προσανατολισμένος.

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ., το γνωστικό αντικείμενο της «Μελέτης του Περιβάλλοντος» αναφέρεται ως: «η σπουδή και η κατανόηση του ανθρώπου, του

κοινωνικού και βιοφυσικού του περιβάλλοντος και του πολιτισμού, στις μεταξύ τους αλληλεξαρτήσεις. Για τις Α', Β', Γ' και Δ' τάξεις αποτελεί ενιαίο τομέα μάθησης, στον οποίο ενσωματώνονται ακόμα μορφωτικά στοιχεία από την κοινωνική, τη θρησκευτική, την οικονομική, την πολιτιστική, την ιστορική και την εθνική ζωή, καθώς και από τον οργανικό και ανόργανο κόσμο, σε συνάρτηση με τις ανάγκες και τις επιδιώξεις του ανθρώπου». Στον «Σκοπό» του μαθήματος αναφέρεται ότι: «Με τη Μελέτη του Περιβάλλοντος επιδιώκεται η δραστηριοποίηση των μαθητών κατά τρόπο που να διασφαλίζεται: [...] β) Η απόκτηση των απαραίτητων διαθέσεων και στάσεων και η συνειδητοποίηση, αναγνώριση και οργάνωση αξιών που θα τους επιτρέψει: να ενταχθούν ομαλά και εποικοδομητικά στο βιοφυσικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό περιβάλλον ως υπεύθυνοι πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας». Βλέπουμε εδώ να δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη στάσεων που θα συμβάλλουν στη δημιουργία υπεύθυνων πολιτών στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Στο «Πλαίσιο Περιεχομένου Α' και Β' τάξεων» και στην Ενότητα «Ο άνθρωπος, ο χρόνος και η εξέλιξη» υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο: «Η Ελληνική Σημαία και το ηρώο της κοινότητας». Και πάλι η φράση «Ελληνική Σημαία» γράφεται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα κάθε λέξης. Για τις «Ευκαιριακές Ενότητες» και συγκεκριμένα για τις «Ενότητες εορταστικών εκδηλώσεων: θρησκευτικών, εθνικών, κοινωνικών, πολιτιστικών» σημειώνεται ότι: «Οι ενότητες αυτές, με τον έντονα βιωματικό τους τόνο και τον πλούτο του συναισθηματικού και λοιπού περιεχομένου, προσφέρουν ορισμένες αναντικατάστατες ευκαιρίες για πολύπλευρη και βαθιά καλλιέργεια του παιδιού και άποψη {sic} θρησκευτική, εθνική και κοινωνική (βίωση αξιών)». Στις «Επιδιώξεις των Ευκαιριακών ενοτήτων» και συγκεκριμένα «γ. Στην περίπτωση των εορταστικών εκδηλώσεων» αναφέρεται ότι επιδιώκεται «να γνωρίσουν τα πρόσωπα και τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εθνική μας κληρονομιά (ιστορική, θρησκευτική κτλ.), να φρονιματιστούν {sic} από τους αγώνες και τις θυσίες και να ενδυναμώνουν μέσα τους τη θέληση για συνέχιση της πολιτιστικής ανόδου». Στην ύλη των «Ευκαιριακών Ενοτήτων» για τις Α' και Β' τάξεις και στην ενότητα «Εθνικές γιορτές και εκδηλώσεις» αναφέρεται στο «Θεματικό Περιεχόμενο» ότι «Πόλοι δραστηριοτήτων είναι οι καθιερωμένες από την πολιτεία εθνικές γιορτές. 28^η Οκτωβρίου 1940. 25^η Μαρτίου 1821. Η γιορτή της

Σημαία. Η γιορτή του Πολυτεχνείου (σχολική γιορτή)», ενώ για αυτά τα κεφάλαια οι «Στόχοι μερικών ενοτήτων» είναι «Δημιουργία ατμόσφαιρας εθνικού φρονηματισμού και συνθηκών δημιουργικής συμμετοχής των μαθητών σε σχετικές εκδηλώσεις. Πρώτη γνωριμία με τα πρόσωπα και τα γεγονότα της εθνικής μας ιστορίας. Καλλιέργεια αγάπης και θαυμασμού για την εθνική μας κληρονομιά». Βλέπουμε και πάλι τις αναφορές στους μύθους της εθνικότητας, ωστόσο τώρα ο «εθνικός φρονηματισμός» συνδέεται με τις «συνθήκες δημιουργικής συμμετοχής των μαθητών» στις εθνικές εορτές στο σχολείο.

4. Στο Φ.Ε.Κ. 168/Α', 18-11-1983/Π.Δ. 449 «Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων: 1) Μελέτη Περιβάλλοντος και Μαθηματικά Γ' Τάξης του Δημοτικού Σχολείου. 2) Νεοελληνική Γλώσσα Γ' και Δ' Τάξεων του Δημοτικού Σχολείου» υπάρχουν στη Μελέτη Περιβάλλοντος Γ' Τάξης στις «Ευκαιριακές ενότητες» οι «Ενότητες εορταστικών εκδηλώσεων: θρησκευτικών, εθνικών, κοινωνικών, πολιτιστικών» όπου αναφέρεται ότι: «οι ενότητες αυτές, με τον έντονα βιωματικό τους τόνο και τον πλούτο του συναισθηματικού και λοιπού περιεχομένου, προσφέρουν ορισμένες αναντικατάστες ευκαιρίες για πολύπλευρη και βαθιά καλλιέργεια του παιδιού από άποψη θρησκευτική, εθνική και κοινωνική (βίωση αξιών)». Στις «επιδιώξεις» των «ευκαιριακών ενοτήτων» σημειώνεται ότι: «οι ευκαιριακές ενότητες παρέχουν στο δάσκαλο τη δυνατότητα να οργανώσει την εσωσχολική και την εξωσχολική ζωή με τρόπο που θα βοηθήσει τους μαθητές: [...]
- γ. Στην περίπτωση των εορταστικών εκδηλώσεων:
- να γνωρίσουν τα πρόσωπα και τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εθνική μας κληρονομιά (ιστορική, θρησκευτική κ.λ.π.)
  - να φρονηματιστούν από τους αγώνες και τις θυσίες και να ενδυναμώσουν μέσα τους τη θέληση για συνέχιση της πολιτιστικής ανόδου». Ουσιαστικά σε αυτό το Αναλυτικό Πρόγραμμα επαναλαμβάνονται οι βασικές έννοιες που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο Φ.Ε.Κ. 107/Α', 31-8-1982/Π.Δ. 583.
5. Στο Φ.Ε.Κ. 56/Α, 3-5-1984/Π.Δ. 168 «Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθήματος Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Ε' και ΣΤ' τάξεων Δημοτικού», στο Άρθρο 1

σημειώνεται ο «Σκοπός» του μαθήματος ως εξής: *«Σκοπός του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής είναι να βοηθήσει τους μαθητές:*

να γνωρίσουν την οργάνωση και τη λειτουργία της Ελληνικής κοινωνίας και τις αξίες στις οποίες στηρίζεται

να κατανοήσουν τη σημασία που έχουν οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί για το άτομο και το σύνολο

να αναπτύξουν την κριτική σκέψη αναφορικά με τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα

να καλλιεργήσουν την κοινωνική συνείδηση ώστε να μετέχουν υπεύθυνα και δημιουργικά στη ζωή μιας δημοκρατικής κοινωνίας

να αποκτήσουν την απαραίτητη ευαισθησία απέναντι στην πανανθρώπινη κοινότητα».

Οι επαναλαμβανόμενες αναφορές στις έννοιες «δημοκρατική κοινωνία» και «πανανθρώπινη κοινότητα» φανερώουν έναν περισσότερο προοδευτικό και εξωστρεφή χαρακτήρα του επίσημου εκπαιδευτικού λόγου. Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. αναγράφονται και οι προς διδασκαλία ενότητες, μεταξύ των οποίων υπάρχει για την Ε΄ τάξη η ενότητα «5. Κράτος και Κοινωνία». Στις «επιδιώξεις» αυτής της ενότητας αναφέρεται ότι: *«Τα παιδιά [...] μαθαίνουν για τις ρίζες, την εξέλιξη και τους αγώνες επιβίωσης του ελληνισμού και ευαισθητοποιούνται ανάλογα, ώστε να ταυτιστούν με τη βούληση του λαού για συνέχιση της Ιστορικής του πορείας».* Σημειώνεται ότι στη φράση «Ιστορική πορεία» το επίθετο «Ιστορική» γράφεται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα.

6. Στο Φ.Ε.Κ. 140/Α΄, 1-8-1985/Π.Δ. 399 «Αναλυτικό πρόγραμμα Μελέτης του Περιβάλλοντος της τετάρτης (Δ΄) τάξης του Δημοτικού Σχολείου» σημειώνεται για τις «Ευκαιριακές ενότητες» ότι *«Η διδασκαλία επικαιρικών θεμάτων θα περιοριστεί στην τάξη αυτή σημαντικά. Συγκεκριμένα, εκτός από τις καθιερωμένες εθνικές και θρησκευτικές γιορτές (28 Οκτωβρίου, 25 Μαρτίου, η επέτειος του Πολυτεχνείου, των τριών Ιεραρχών, του Πολιούχου της κοινότητας) η τάξη θα ασχοληθεί μόνο με εξαιρετικής σημασίας έκτακτα γεγονότα, καθοριστικά για τη ζωή της περιοχής ή της Ελλάδας ή της ανθρωπότητας. Οι εθνικές και θρησκευτικές γιορτές θα ενταχθούν στις συλλογικά προγραμματισμένες εκδηλώσεις του σχολείου. Και ο χρόνος έχει αφαιρεθεί από το σύνολο των διδακτικών ωρών που διατίθενται για το μάθημα αυτό ολόκληρο το*

διδασκαλικό έτος. Για τα έκτακτα θέματα δεν υπολογίζουμε να χρειαστούν πάνω από 3-4 διδασκαλικές ώρες». Το απόσπασμα αυτό δείχνει τη διάθεση περιορισμού των διδασκαλικών ωρών που αφιερώνονται στον εορτασμό εθνικών και θρησκευτικών επετείων και είναι η πρώτη φορά που παρατηρείται κάτι τέτοιο σε Αναλυτικό Πρόγραμμα. Στο ίδιο Φ.Ε.Κ., στις «Επιδιώξεις γενικών ενοτήτων» αναφέρεται ότι «με επίκεντρο τη ζωή του ελληνικού λαού προσφέρονται στους μαθητές ευκαιρίες και δυνατότητες: [...] να γνωρίσουν βασικά στοιχεία της εθνικής μας ταυτότητας και να αντιληφθούν την αδιάσπαστη ιστορική και πολιτιστική συνέχεια του λαού μας». Η έννοια της «αδιάσπαστης ιστορικής και πολιτιστικής συνέχειας του λαού μας» και πάλι αναφέρεται ρητά ως βασικό στοιχείο της κατασκευής της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Λίγο πιο κάτω, στην ενότητα «Ιστορία και πολιτισμός (Πολιτιστικές δραστηριότητες του ελληνικού λαού)» στις «επιδιώξεις» αναγράφεται ότι: «Με κέντρο αναφοράς το γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο του ελληνικού έθνους οι μαθητές: [...] ε π ι σ η μ α ί ν ο υ ν τα σύγχρονα επιτεύγματα του ελληνικού λαού και ε κ τ ι μ ο ύ ν ανάλογα την εθνική μας κληρονομιά· ι σ χ υ ρ ο π ο ι ο ύ ν τη βούλησή τους για συνέχιση της προσφοράς στο ανθρώπινο γένος για ειρήνη, πρόοδο και ευημερία». Οι «Στόχοι μερικότερων ενοτήτων» για τα κεφάλαια «1. Η ζωή στην περιοχή της κοινότητάς μας» και «2. Η Ελλάδα από τα παλιά χρόνια» περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τα παρακάτω: «Με βάση συγκεκριμένες αναφορές στη ζωή των κατοίκων της κοινότητας οι μαθητές:

[...] σ υ ν ε ι δ η τ ο π ο ι ο ύ ν την ελληνική τους ιθαγένεια και ε υ α ι σ θ η τ ο π ο ι ο ύ ν τ α ι ανάλογα. [...]

Α π ο κ τ ο ύ ν μια γενική και συνολική αντίληψη της ιστορικής διαδρομής του λαού μας και στοιχειώδεις γ ν ώ σ ε ι ς που προσδιορίζουν την εθνική και πολιτική τους ταυτότητα. Α ν α γ ν ω ρ ί ζ ο υ ν την πολιτιστική δραστηριότητα και το αγωνιστικό σθένος των προγόνων μας και φ ρ ο ν η μ α τ ί ζ ο υ ν τ α ι από αυτά». Για το κεφάλαιο «3. Η Ελλάδα σήμερα» οι «Στόχοι μερικότερων ενοτήτων» περιλαμβάνουν: «[...] Α π ο σ α φ η ν ί ζ ο υ ν έννοιες σχετικές με την πολιτική οντότητα του ελληνικού λαού και την εθνική του υπόσταση. [...] Α ν α γ ν ω ρ ί ζ ο υ ν και επισημαίνουν στοιχεία της εθνικής τους ταυτότητας (στους θεσμούς, στη γλώσσα, στις ποικίλες δράσεις του ελληνισμού)». {Σ.σ.: Οι αραιώσεις έχουν αντιγραφεί όπως υπάρχουν στο κείμενο του Φ.Ε.Κ.} Στο παραπάνω απόσπασμα η έμφαση δίνεται σε συγκεκριμένα ρήματα, τα οποία δηλώνουν

ουσιαστικά την πρόθεση για μια περισσότερο προσανατολισμένη στο αποτέλεσμα διδασκαλία.

7. Στο Φ.Ε.Κ. 167/Α, 30-9-1985 ο Νόμος 1566 «*Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*» ορίζεται στις «Γενικές Διατάξεις» στο Άρθρο 1 ότι «*Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές:*

α) *να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη*». Όπως παρατηρεί ο Φλουρής (2000), η προτεραιότητα που δίνεται στους σκοπούς στον Νόμο 1566 είναι: γνωστικός, ηθικο-πολιτικός, εθνικός, θρησκευτικός, ενώ η ιεράρχηση αυτή για τον Νόμο 309 του 1976 ήταν: γνωστικός, ηθικός, θρησκευτικός, εθνικός, πολιτικός και για το Διάταγμα 702 του 1969 ήταν: εθνικός, θρησκευτικός, ηθικός, πολιτικός, γνωστικός³¹⁹. Βλέπουμε, δηλαδή, ότι απλώς αλλάζει η ιεράρχηση των στόχων, ενώ η ουσία τους παραμένει η ίδια. Ωστόσο, στο Άρθρο 4 «*Δημοτική εκπαίδευση*» του ίδιου νόμου ορίζεται ότι «*Ειδικότερα, το δημοτικό σχολείο βοηθεί τους μαθητές: [...] ε) να εξοικειώνονται βαθμιαία με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, ανθρωπιστικές και άλλες αξίες και να τις οργανώνουν σε σύστημα αξιών*». Είναι σημαντικό ότι σε αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στις γενικότερες ανθρωπιστικές αξίες, μαζί με τις εθνικές, σηματοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο μια νέα τάση εξωστρέφειας που παρατηρείται στα αναλυτικά προγράμματα της μεταπολιτευτικής περιόδου. Αυτή η τάση εξωστρέφειας αναδεικνύεται επίσης από τις «Γενικές Διατάξεις» του Ν. 1566, όπου αναγράφεται ότι σκοπός της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι η υποβοήθηση

³¹⁹ Φλουρής, Γ. (2000). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», (7^η έκδοση), Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, σσ. 154-155.

των μαθητών ώστε «να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό».

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί η διαβάθμιση των εκπαιδευτικών σκοπών της ελληνικής πολιτείας συνολικά για την εικοσαετία από το 1964 έως το 1985, όπως αυτοί διατυπώνονται στα επίσημα αναλυτικά προγράμματα. Η διαβάθμιση αυτή προτείνεται από τον Φλουρή (1995) και είναι η ακόλουθη³²⁰ :

«1964: Θρησκευτικός – Ηθικός – Εθνικός – Γνωστικός – Πολιτικός

1969: Εθνικός – Θρησκευτικός – Ηθικός – Πολιτικός – Γνωστικός

1975: Ηθικός – Γνωστικός – Εθνικός – Θρησκευτικός – Πολιτικός

1976: Γνωστικός – Ηθικός – Θρησκευτικός – Εθνικός – Πολιτικός

1985: Γνωστικός – Ηθικός – Πολιτικός – Εθνικός – Θρησκευτικός».

Βλέπουμε, δηλαδή, ότι η ιεράρχηση των εκπαιδευτικών σκοπών διαφοροποιείται ανάλογα με τις πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν στη χώρα, ενώ η ουσία τους παραμένει κατά βάσιν ίδια. Αυτό που φαίνεται, όπως παρατηρεί ο ίδιος συγγραφέας, είναι ότι «υπάρχει μια βαθμιαία υποχώρηση του εθνικού και θρησκευτικού παράγοντα υπέρ της ανάδειξης των γνωστικών και ηθικών κυρίως στοιχείων για τις περιόδους 1976 και 1985, χωρίς όμως να αγνοούνται και τα πολιτικά για την περίοδο 1985. Αυτή η αναδιοργάνωση θα μπορούσε ίσως να σημαίνει την εξασθένιση των υπέρμετρων εθνικιστικών στοιχείων στην ελληνική κοινωνία, καθώς και το τέλος μιας μακρόχρονης εθνοκεντρικής εκπαιδευτικής φιλοσοφίας που διαπερνά το σώμα του ελληνικού σχολείου από την ίδρυσή του, το 1833»³²¹. Την άποψη αυτή φαίνεται να ενισχύουν οι αναφορές στις «ανθρώπινες αξίες» και στο «πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης» που υπάρχουν στον Νόμο 1566 του 1985.

8. Στο Φ.Ε.Κ. 91/Α', 15-6-1987/Π.Δ. 416 «Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας Γ' τάξης του Δημοτικού σχολείου» αναφέρεται ότι: «Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να

³²⁰ Φλουρή, Γ. (1995). «Αναντιστοιχία εκπαιδευτικών σκοπών, αναλυτικού προγράμματος και εκπαιδευτικών μέσων: Μερικές όψεις της εκπαιδευτικής αντιφατικότητας», στο Καζαμίας, Α. – Κασσωτάκης, Μ. *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Σείριος, σ. 332.

³²¹ ό.π., σσ. 332-333.

βοηθήσει τα παιδιά: Να έρθουν σε πρώτη γνωριμία με τον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους και της ιδιαίτερης πατρίδας τους. [...] Να κατανοήσουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του πολιτισμού. [...] Να αναπτύξουν το συναίσθημα της αγάπης προς την Πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη». Σημειώνεται ότι οι λέξεις «Έθνος» και «Πατρίδα» γράφονται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα, ενώ δίνεται έμφαση στα «δημοκρατικά ιδεώδη». Επίσης, εμφανίζονται και πάλι οι έννοιες της «ιστορικής συνέχειας του Έθνους» και της «προσφοράς του στην εξέλιξη του πολιτισμού», που απηχούν τους αντίστοιχους μύθους της εθνικότητας.

9. Στο Φ.Ε.Κ. 186/Α', 19-10-1987/Π.Δ. 197 «*Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας της Ε' τάξης Δημοτικού Σχολείου*» αναφέρεται επίσης ότι: «*Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να βοηθήσει τα παιδιά: Να έρθουν σε πρώτη γνωριμία με τον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους και της ιδιαίτερης πατρίδας τους. [...] Να κατανοήσουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του πολιτισμού. [...] Να αναπτύξουν το συναίσθημα της αγάπης προς την Πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη*», με την ίδια διατύπωση που είχε χρησιμοποιηθεί και στο Φ.Ε.Κ. 91/Α', 15-6-1987/Π.Δ. 416.
10. Τα ίδια ακριβώς επαναλαμβάνονται και στο Φ.Ε.Κ. 203/Α', 23-11-1987/Π.Δ. 431 «*Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας Δ' τάξης Δημοτικού Σχολείου*». Η μόνη διαφορά είναι ότι σε αυτό το Φ.Ε.Κ. υπάρχει άλλη μία λέξη, εκτός από τις λέξεις «Πατρίδα» και «Έθνος», που γράφεται επίσης με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα: είναι η λέξη «*Πολιτισμός*» στην πρόταση «*Να κατανοήσουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του Πολιτισμού*». Οι μύθοι της εθνικότητας κρύβονται πίσω και από αυτήν την πρόταση, ωστόσο το ότι ο πολιτισμός αναφέρεται με τον ίδιο τρόπο (κεφαλαίο το πρώτο γράμμα) με το έθνος και την πατρίδα, δείχνει ότι αρχίζει να θεωρείται σημαντική άλλη μια έννοια, πέρα από τις δύο «κλασικές» που σημειώνονταν μέχρι τώρα.
11. Στο Φ.Ε.Κ. 7/Α', 9-1-1989/Π.Δ. 17 «*Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Γεωγραφίας των Ε' και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου*» και στον «*Σκοπό*» του μαθήματος αναφέρεται ότι: «*Σκοπός του μαθήματος της Γεωγραφίας είναι [...] να καλλιεργήσουν την αγάπη προς την πατρίδα τους και να αποκτήσουν θετική στάση απέναντι στις πανανθρώπινες αξίες και στους άλλους λαούς*». Στο ίδιο κείμενο, στην

ύλη της Ε΄ τάξης και στην Ενότητα Ε «*Η Ελλάδα και ο κόσμος*» αναφέρεται ότι «*οι μαθητές [...] εκτιμούν τις προσπάθειες και τη συνεισφορά των προγόνων και των συγχρόνων τους, αισθάνονται αγάπη για την πατρίδα τους και αποκτούν τη διάθεση και τη θέληση να συνεισφέρουν και αυτοί στην πρόοδο και την προκοπή της χώρας τους*». Η πρόθεση για απόκτηση θετικών στάσεων απέναντι στους άλλους λαούς δείχνει μια περισσότερο εξωστρεφή στάση, ωστόσο η έμφαση δίνεται πρωτίστως στην καλλιέργεια της αγάπης προς την πατρίδα.

12. Στο Φ.Ε.Κ. 208/Α΄, 26-9-1989, Π.Δ. 486 «*Αναλυτικό πρόγραμμα προσχολικής αγωγής*» και στο Άρθρο 1 σημειώνεται ότι «*στον τομέα της κοινωνικο-συναισθηματικής, ηθικής και θρησκευτικής ανάπτυξης το νήπιο υποβοηθείται: [...] να οικοδομήσει τις αξίες της κοινωνικής ζωής: υπευθυνότητα, ειλικρίνεια, συνεργατικότητα, αγάπη προς την πατρίδα, μέσα σε κλίμα ελευθερίας και αμοιβαιότητας, με απώτερο σκοπό την ηθική του ανάπτυξη και αυτονομία*». Στο ίδιο κείμενο, στην επιμέρους ενότητα «*επαφή και γνωριμία των νηπίων με τον κόσμο των ενηλίκων και τον κόσμο των παιδιών*» υπάρχει ο στόχος «*να αποκτήσουν εμπειρίες από τον κόσμο των ενηλίκων, με απώτερο σκοπό να γίνουν αργότερα δημιουργικά μέλη του, καθώς και συνειδητοί και υπεύθυνοι πολίτες με αγάπη προς την πατρίδα τους*», ενώ στο «*περιεχόμενο – δραστηριότητες αυθόρμητες και προγραμματισμένες*» για την ίδια ενότητα αναφέρεται η «*οργάνωση γιορτών με την ευκαιρία εθνικών επετείων, αναβίωσης λαϊκών - παραδοσιακών εκδηλώσεων και εθίμων*». Η φράση «*αγάπη προς την πατρίδα*» επαναλαμβάνεται δύο φορές, ωστόσο θεωρείται ως αξία της κοινωνικής ζωής, η οποία πρέπει να οικοδομείται «*μέσα σε κλίμα ελευθερίας και αμοιβαιότητας*», ενώ τονίζεται ταυτόχρονα η ανάγκη για δημιουργία «*συνειδητών και υπεύθυνων πολιτών*». Από αυτά τα σημεία φαίνεται μια στροφή της πρόθεσης κατασκευής της εθνικής ταυτότητας των μικρών μαθητών στη βάση μιας περισσότερο συνειδητής διαδικασίας, που στοχεύει στη γενικότερη «*ηθική ανάπτυξη και αυτονομία*» τους.

13. Στο Φ.Ε.Κ. 226/Α΄, 6-10-1989, Π.Δ. 540 «*Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξεως του Δημοτικού Σχολείου*» και στο Άρθρο 1 σημειώνεται ότι «*σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να βοηθήσει τα παιδιά*

- να έρθουν σε πρώτη γνωριμία με τον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους και της ιδιαίτερης πατρίδας τους [...]
- να κατανοήσουν την ιστορική συνέπεια {sic! ελπίζοντας να είναι τυπογραφικό λάθος και η σωστή λέξη να είναι «συνέχεια»} του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του πολιτισμού [...]
- να αναπτύξουν το συναίσθημα της αγάπης προς την πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη». Στο ίδιο κείμενο, στις «βασικές ιστορικές γενικεύσεις» αναφέρεται ότι «ο ελληνικός λαός, ένας από τους αρχαιότερους και πιο ζωντανούς λαούς του κόσμου, έχει αποκρυσταλλώσει την εθνική του φυσιογνωμία με βάση τις αξίες που διαμόρφωσε κατά τη μακραίωνη ιστορική του πορεία. Λαοί όπως ο ελληνικός, που δημιούργησαν υψηλής ποιότητας πολιτισμό, άσκησαν ευεργετική επίδραση στην ανθρωπότητα». Στον «προσδιορισμό του σκοπού και του περιεχομένου του μαθήματος» σημειώνεται ότι «κατά τη διαπραγμάτευση των ιστορικών θεμάτων:
  - Έμφαση δίνεται στις ειρηνικές περιόδους και την πολιτιστική δραστηριότητα χωρίς όμως να παραλείπονται και οι πόλεμοι με τις ιδιαίτερες επιπτώσεις τους.
  - Εξαιρούνται {sic!, ελπίζοντας να είναι τυπογραφικό λάθος και η σωστή λέξη να είναι «Εξαιρούνται»} σε κάθε πρόσφορη περίπτωση οι αγώνες για την πατρίδα, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη.
  - Η προσέγγιση γίνεται με γνώμονα τον απαλλαγμένο από μισαλλοδοξία πατριωτισμό σε αρμονική σύζευξη με το πνεύμα συναδέλφωσης των λαών».

Σημειώνεται ότι εδώ είναι η πρώτη φορά που χρησιμοποιείται η φράση «απαλλαγμένος από μισαλλοδοξία πατριωτισμός» σε συνδυασμό με τη φράση «πνεύμα συναδέλφωσης των λαών». Επίσης, για πρώτη φορά τονίζεται η πρόθεση να δοθεί έμφαση «στις ειρηνικές περιόδους και την πολιτιστική δραστηριότητα», φανερώνοντας τη διάθεση για μείωση της χρήσης του μύθου «της στρατιωτικής αξίας». Ωστόσο, γίνεται και πάλι αναφορά σε άλλους μύθους της εθνικότητας, όπως σε αυτόν «της εκλογής και της αποστολής εκπολιτισμού» καθώς και στον μύθο «της εθνογένεσης και της αρχαιότητας».

Με βάση τα κείμενα που μελετήθηκαν και παρουσιάστηκαν παραπάνω, τα κυρίαρχα ιδεολογήματα που αναδεικνύονται στα Αναλυτικά Προγράμματα της περιόδου μετά τη μεταπολίτευση του 1974 και ως το 1992³²² είναι τα ακόλουθα:

- η «*αγάπη προς την πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη*»,
- η «*ιστορική συνέχεια του Έθνους*» με την έννοια της αδιάσπαστης ιστορικής και πολιτιστικής συνέχειας του ελληνικού έθνους και της εθνικής κληρονομιάς,
- η «*πλατιά ακτινοβολία*» και η «*παγκοσμιότητα του ελληνικού πολιτισμού*» καθώς και οι «*επιδράσεις του στην εξέλιξη και στη διαμόρφωση του πραγματικού πολιτισμού*»,
- η «*βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση άλλων προσώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες, με σκοπό την επικοινωνία και συνεργασία*».

Οι διαφορές με τα ιδεολογικά προτάγματα της προηγούμενης περιόδου είναι εμφανείς, καθώς έχουμε κάποιες νέες έννοιες που τονίζονται (δημοκρατία, συνεργασία με διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες), ωστόσο τα βασικά ιδεολογήματα της πατρίδας και του έθνους παραμένουν ισχυρά. Πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι, παρά τις αλλαγές που αναφέρθηκαν και εδώ, τα Αναλυτικά Προγράμματα της μεταπολιτευτικής περιόδου συνεχίζουν να έχουν εθνοκεντρικό χαρακτήρα: οι Φλουρής-Πασιάς (2009) αναφέρουν για τα προγράμματα σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια της περιόδου 1982-1996 ότι «*το ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο του προγράμματος σπουδών και το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων ήταν εθνοκεντρικό. [...] Οι 'άλλοι/γείτονες' προσεγγίζονταν μέσα από μια εθνοκεντρική προοπτική και είτε υπονομεύονταν είτε προβάλλονταν από την οπτική γωνία του έθνους-κράτους. [...] Η παρουσία της Ευρώπης στα ελληνικά προγράμματα σπουδών και τα εγχειρίδια υπήρχε ως 'λόγος νομιμοποίησης' των αξιών του ελληνικού πολιτισμού και για να επικυρώσει ένα*

³²² Η ισχύς των ιδεολογημάτων που αναφέρονται εκτείνεται ως το 1992 και αργότερα, καθώς τα παλαιότερα Φ.Ε.Κ. (από το 1974 και μετά) συνέχισαν να ισχύουν μέχρι τότε, χωρίς να αντικατασταθούν από νεότερα. Αυτό έγινε μετά το 1992, οπότε δεν περιλαμβάνεται στα χρονικά πλαίσια έρευνας της παρούσας διατριβής.

δυτικόστροφο ευρωκεντρικό προσανατολισμό»³²³. Η ανάλυση του λόγου των Αναλυτικών Προγραμμάτων του 1977 και του 1982 κατέδειξε ότι ο ευρωπαϊκός χαρακτήρας τους στην ουσία δεν υφίσταται, καθώς «η Ευρώπη χρησιμοποιείται μόνον ως δίοδος για την επιβεβαίωση της μοναδικότητας του ελληνισμού και αγνοείται καταφανώς σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση»³²⁴. Ο χαρακτήρας αυτός αναδεικνύεται και μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια της περιόδου 1976-2000: οι Φλουρής – Ιβρίντελη (1999) σημειώνουν ότι οι αναφορές σε άλλους λαούς της Μεσογείου «χρησιμοποιούνται κυρίως ως δίοδοι για την επιβεβαίωση της μοναδικότητας του ελληνισμού και αγνοούνται καταφανώς σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση»³²⁵. Σε αντίστοιχα συμπεράσματα έχουν καταλήξει και άλλοι ερευνητές³²⁶.

Στα αναλυτικά προγράμματα της μεταπολίτευσης είναι εμφανής η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης, ως μέρος της γενικότερης πολιτικής των κυβερνήσεων της εποχής. Τα ιδεολογικά προτάγματα του «ευρωπαϊσμού» και του «εκδημοκρατισμού» αναδεικνύονται μέσα από τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, ωστόσο αυτά συνδέθηκαν περισσότερο με τη Δευτεροβάθμια και την Τριτοβάθμια εκπαίδευση, με την τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση και τη μετάβαση προς την αγορά εργασίας και λιγότερο με την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι κατά την περίοδο της φοίτησης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση μεταδίδονται εν πολλοίς στους μαθητές οι παραδόσεις του έθνους και σε αυτό το στάδιο δομείται ο βασικός πυρήνας της εθνικής ταυτότητας. Ωστόσο, καθώς οι μηχανισμοί και οι πρακτικές των προηγούμενων δεκαετιών συνέχισαν να λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό, «ο ρόλος του σχολείου εξακολούθησε να είναι έντονα εθνικός, θρησκευτικός και ηθικοπλαστικός και οι εκπαιδευτικές αρχές έδιναν προτεραιότητα στην αναπαραγωγή του εθνικού χαρακτήρα της

³²³ Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (2009). «Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. ‘Αλλαγή παραδείγματος’ στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007) », στο *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ. 13/2009, ΕΛΕΣΔΕ, Αθήνα, σσ. 17-53.

³²⁴ Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (2003). «Η παιδεία του πολίτη και η ευρωπαϊκή ενοποίηση – Προβληματισμοί για την Ελλάδα», ό.π., σ. 217.

³²⁵ Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (1999). «Η Εικόνα του Μεσογειακού «Άλλου» στα Σχολικά Εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης – Συγκριτική Θεώρηση του Τελευταίου Τέταρτου του 20ού αιώνα (1976-1977 & 1985-2000)», στο *2ο Διεθνές Συνέδριο: Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα – Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης- Β3 Σχολικά εγχειρίδια*,

<http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/flouris.htm>

(ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)

³²⁶ Βλ. 2.4.1. Καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας στο σχολείο.

εκπαίδευσης»³²⁷. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φλουρής (2000): «σύμφωνα με το Α.Π. της δεκαετίας '76-'85 σκοπός του δημοτικού σχολείου είναι “να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, ήτοι να πλουτίση τας εμπειρίας των, να διεγείρη και να αναπτύξη τας σωματικές και διανοητικές των ικανότητες, να εισαγάγη αυτούς εις την γνώσιν του φυσικού και του ιστορικού κόσμου, να καλλιεργήση την παρατηρητικότητα, τον στοχασμόν και την ευαισθησίαν των, να αφυπνίση την ηθικήν των συνείδησιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών”»³²⁸. Επιπλέον, όπως αναφέρουν οι Παντίδης – Πασιάς (2003) «η ευρωπαϊκή διάσταση αντιπροσωπεύει την υπέρβαση του τρόπου σκέψης της νεωτερικής Ευρώπης, του τρόπου ύπαρξης και συγκρότησης των εθνικών κοινωνιών κι εκφράζει τη ρήξη με το μονοδιάστατο χαρακτήρα της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης των εθνοκρατικών μηχανισμών. Η έννοια της “ευρωπαϊκής διάστασης” εκφράζει και αντιπροσωπεύει την αναγνώριση της διαφοράς, της ετερότητας, της πολυσημίας, της ύπαρξης του “άλλου” και την απαίτηση της συνύπαρξης με τον “άλλον” εντός του ίδιου γεωγραφικού, πολιτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού χώρου»³²⁹. Ωστόσο, καθώς η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση θεωρείται ότι εκφράζεται εντονότερα μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), δεν αποτελεί θέμα περαιτέρω μελέτης στην παρούσα διατριβή.

Με βάση τα παραπάνω, έχουν απαντηθεί τα δύο πρώτα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν σχετικά με τις περιόδους που ορίζονται βάσει των αλλαγών στα αναλυτικά προγράμματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992 καθώς και αναφορικά με τα ιδεολογικά προτάγματα που κυριαρχούν στις αντίστοιχες χρονικές περιόδους:

1^η περίοδος: 1950 (μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου) – 1964 (κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου – μεταρρύθμιση Παπανούτσου)

2^η περίοδος: 1964 - Απρίλιος 1967 (μέχρι την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος),

3^η περίοδος: Απρίλιος 1967 – Ιούλιος 1974 (Απριλιανή δικτατορία),

³²⁷ Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (2003). «Η παιδεία του πολίτη και η ευρωπαϊκή ενοποίηση – Προβληματισμοί για την Ελλάδα», ό.π., σ. 215.

³²⁸ Φλουρής, Γ. (2000). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», ό.π., σ. 145.

³²⁹ Παντίδης, Σ. – Πασιάς, Γ. (2003), «Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση – Όψεις, θεωρήσεις, προβληματισμοί», Αθήνα: Gutenberg, σ. 15.

4^η περίοδος: Ιούλιος 1974 (Μεταπολίτευση - αποκατάσταση της Δημοκρατίας) – Μάιος 1992 (Συνθήκη του Μάαστριχτ).

Η περιοδολόγηση αυτή, ωστόσο, διαφοροποιείται ανάλογα με τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα κάθε περιόδου, καθώς παρουσιάζεται μεγάλη ομοιότητα στον λόγο των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων κατά την περίοδο πριν και μετά τη δικτατορία. Έτσι, το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα αναδεικνύει τα παρακάτω κυρίαρχα ιδεολογήματα για τις δύο περιόδους:

α) Από τη δεκαετία του 1950 και μέχρι τον Ιούλιο του 1974 και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας κυρίαρχα ιδεολογήματα στον λόγο των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων είναι:

- *«ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός»*,
- *«η αρραγής ενότης του έθνους κατά την μακράν ιστορικήν σταδιοδρομίαν του» και η «ελληνική διάρκεια»*,
- *«η Μοίρα του Γένους» και*
- *«ο κομμουνισμός ως εθνικός κίνδυνος»*, ενώ

β) από τη μεταπολίτευση του 1974 μέχρι το 1992 κυρίαρχα ιδεολογήματα είναι:

- *η «αγάπη προς την πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη»*,
- *η «ιστορική συνέχεια του Έθνους» με την έννοια της αδιάσπαστης ιστορικής και πολιτιστικής συνέχειας του ελληνικού έθνους και της εθνικής κληρονομιάς*,
- *η «πλατιά ακτινοβολία» και η «παγκοσμιότητα του ελληνικού πολιτισμού» καθώς και οι «επιδράσεις του στην εξέλιξη και στη διαμόρφωση του πραγματικού πολιτισμού»*,
- *η «βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση άλλων προσώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες, με σκοπό την επικοινωνία και συνεργασία»*.

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα αναφέρεται στην επίδραση των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων στο κρυφό πρόγραμμα, έτσι όπως αυτό διαφαίνεται μέσα από

τις σχολικές εθνικές εορτές και παρελάσεις. Αυτό που ενδιαφέρει κυρίως είναι αν υπάρχει συμφωνία του ιδεολογικού πλαισίου των αναλυτικών προγραμμάτων κάθε περιόδου με το κρυφό πρόγραμμα. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται να αναδειχθεί πώς τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα των αναλυτικών προγραμμάτων επηρεάζουν το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων.

Καθώς έχουν ήδη αναφερθεί τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα, όπως αυτά αναδεικνύονται από τα επίσημα κείμενα των αναλυτικών προγραμμάτων, για κάθε μία από τις δύο περιόδους ανάλυσης, μπορούμε να οδηγηθούμε σε ένα κεντρικό κυρίαρχο ιδεολογικό πρόταγμα, το οποίο και νοηματοδοτεί ολόκληρη την περίοδο. Έτσι, για την πρώτη μετεμφυλιακή περίοδο και μέχρι το 1974 το ιδεολόγημα του *«ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»* αναδεικνύεται ως κυρίαρχο, καθώς επαναλαμβάνεται αρκετά συχνά στα κείμενα των αναλυτικών προγραμμάτων. Βέβαια, κατά την περίοδο 1967-1974 οι αναφορές στο *«ελληνοχριστιανικό ιδεώδες»* είναι σαφώς περισσότερες, όπως, άλλωστε, θα ήταν αναμενόμενο να συμβαίνει κατά τη διάρκεια ενός δικτατορικού καθεστώτος. Επίσης, εκείνη την περίοδο οι σχολικές εορτές και οι μαθητικές παρελάσεις γίνονται υποχρεωτικά σε όλα τα σχολεία της χώρας όχι μόνο στις 25 Μαρτίου και στις 28 Οκτωβρίου, αλλά και στις 21 Απριλίου, επέτειο της *«εθνοσωτηρίου επανάστασης»*. Οπότε, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι εκείνη την περίοδο (δεκαετία 1950 - 1974) το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων εναρμονίζεται σε μεγάλο βαθμό με το ιδεολογικό πλαίσιο και τις επιδιώξεις του επίσημου αναλυτικού προγράμματος, καθώς και ότι αυτό επηρεάζεται ποσοτικά και ποιοτικά από το κυρίαρχο ιδεολογικό πρόταγμα του *«ελληνοχριστιανικού ιδεώδους»*. Η χρήση πολλών συμβόλων που υλοποιούν αυτό το ιδανικό και απηχούν τους μύθους της εθνικότητας δείχνει αυτήν ακριβώς την επίδραση του επίσημου αναλυτικού στο κρυφό πρόγραμμα των εθνικών εορτών στο σχολείο και των μαθητικών παρελάσεων.

Από τη μεταπολίτευση και μετά, ο λόγος των επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων αλλάζει και, ενώ στην ουσία παραμένει εθνοκεντρικός, η *«αγάπη για την πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη»* αναδεικνύεται ως κυρίαρχο ιδεολογικό πρόταγμα. Στη μεταπολιτευτική περίοδο η ισχυροποίηση της δημοκρατίας ήταν απολύτως αναγκαία, μαζί με την προώθηση της φιλοπατρίας. Ωστόσο, η υπέρμετρη χρήση των εθνικών συμβόλων από το δικτατορικό καθεστώς «βάρυνε» την έννοια του έθνους με αρνητικές

συνδηλώσεις, οπότε οι αναφορές στο έθνος είναι πλέον λιγότερες, ενώ περισσότερες είναι οι αναφορές στην πατρίδα. Βέβαια, το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και παρελάσεων, όπως και κάθε κρυφό πρόγραμμα, αργεί να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Έτσι, οι επιδιώξεις του επίσημου αναλυτικού προγράμματος εμφανίζουν μικρότερο βαθμό συμφωνίας με το κρυφό, καθώς τώρα έχουμε νέες έννοιες σ' αυτό (π.χ. συνεργασία με διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες, αγάπη για τη δημοκρατία) που δεν εμφανίζονταν παλαιότερα. Άλλη μια σημαντική διαφορά είναι επίσης ότι οι διδακτικές πρακτικές που προτείνονται στα νέα αναλυτικά προγράμματα έχουν περισσότερο μαθητοκεντρικό και συνεργατικό χαρακτήρα, κυρίως από το 1989 και μετά, όπου υπάρχουν αναφορές για «κλίμα ελευθερίας και αμοιβαιότητας», ενώ τονίζεται ταυτόχρονα η ανάγκη για δημιουργία «συνειδητών και υπεύθυνων πολιτών». Αυτό το πνεύμα έρχεται σε σαφή αντίθεση με την ομογενοποιητική λειτουργία του κρυφού προγράμματος των σχολικών εθνικών εορτών και παρελάσεων, η οποία αναφέρθηκε σε προηγούμενο σημείο της παρούσας διατριβής³³⁰.

Με βάση τα παραπάνω, το τρίτο ερευνητικό ερώτημα μπορεί να απαντηθεί ως εξής: Από την ανάλυση του λόγου των επίσημων Αναλυτικών Προγραμμάτων της περιόδου 1950-1974 παρατηρείται μεγαλύτερη συμφωνία μεταξύ αυτών και του κρυφού προγράμματος των σχολικών εθνικών εορτών, καθώς το κυρίαρχο ιδεολογικό πρόταγμα εκείνης της εποχής ήταν το «ελληνοχριστιανικό ιδεώδες». Κατά την περίοδο αυτή φαίνεται ότι αυτό το ιδεολόγημα επηρεάζει ποσοτικά και ποιοτικά το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων. Στην επόμενη περίοδο, από τη μεταπολίτευση του 1974 και μέχρι το 1992, κυριαρχεί στα επίσημα Αναλυτικά Προγράμματα το ιδεολογικό πρόταγμα της «αγάπης για την πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη», μαζί με την προώθηση περισσότερο συνεργατικών μορφών διδασκαλίας και μάθησης. Αυτό έχει ως συνέπεια το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων να συμφωνεί λιγότερο με τα επίσημα Α.Π., καθώς σε αυτές εξακολουθούν να υφίστανται σε μεγάλο βαθμό οι πρακτικές και ο λόγος που συνηθίζονταν στην προηγούμενη περίοδο.

---

³³⁰ Βλ. 2.6.2. Λειτουργίες του κρυφού αναλυτικού προγράμματος των σχολικών εθνικών εορτών.

3.2. Φωτογραφίες μαθητικών παρελάσεων (δεκαετία 1930 - 1992) – Περιγραφή, σχολιασμός και ανάλυση

Στο τμήμα αυτό επιχειρείται να απαντηθεί το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα αυτής της διατριβής: πώς επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος, όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις; Για τον λόγο αυτό παρουσιάζονται και αναλύονται φωτογραφίες μαθητικών παρελάσεων που έγιναν σε διάφορες πόλεις και χωριά της Ελλάδας από τη δεκαετία του 1930 έως το 1992. Οι φωτογραφίες αυτές ανασύρθηκαν είτε από το αρχείο της ΕΡΤ, είτε από άλλα ψηφιακά αρχεία που είναι προσβάσιμα στο διαδίκτυο, είτε από σχολικά βιβλία ιστορίας. Οι πρώτες τέσσερις φωτογραφίες (αρ. 10, 11, 12, 13) παρουσιάζουν μαθητικές παρελάσεις που έγιναν πριν από τη μελετώμενη περίοδο, ωστόσο κρίθηκε αναγκαία η χρήση τους, προκειμένου να αναδειχθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές με τις αντίστοιχες της τεσσαρακονταετίας 1950-1990.

Ακολουθούν οι φωτογραφίες, οι οποίες σχολιάζονται και αναλύονται στη συνέχεια.

Φωτογραφία αρ. 10: Μεταξύ 1936-1940. Μαθητές παρελαύνουν σε κεντρικό δρόμο, πιθανώς της Αθήνας, καθώς διακρίνονται στο οδόστρωμα οι γραμμές του τραμ. Οι

μαθητές φορούν λευκά κοντά παντελόνια, λευκά αμάνικα φανελάκια και λευκά πάνινα αθλητικά παπούτσια. Είναι παραταγμένοι κατά τετράδες και προπορεύεται μια νεαρή γυναίκα (πιθανώς η δασκάλα τους – αν και σε όσες άλλες φωτογραφίες απεικονίζονται δασκάλες, αυτές φορούν είτε φόρεμα είτε ταγέρ, ποτέ παντελόνι), με λευκό κοντομάνικο πουκάμισο που σφίγγει στη μέση με σκούρα δερμάτινη ζώνη και λευκό παντελόνι, που μπαίνει μέσα σε ψηλές σκούρες δερμάτινες μπότες. Στην άκρη του δρόμου πλήθος κόσμου παρακολουθεί την παρέλαση και διακρίνεται ένας ένστολος (μάλλον αστυνομικός), που επιτηρεί το πλήθος, με γυρισμένη την πλάτη στην παρέλαση³³¹. Ο βηματισμός των μαθητών φαίνεται απόλυτα συγχρονισμένος και έχουν όλοι ψηλά το κεφάλι, καθώς κοιτάζουν μπροστά.

Φωτογραφία αρ. 11: Μεταξύ 1936-1940. Πιθανώς στην Αθήνα, καθώς διακρίνονται στο οδόστρωμα οι γραμμές του τραμ. Μαθήτριες παρελαύνουν παραταγμένες σε εξάδες. Φορούν σκούρες μακριές φούστες μέχρι τη μέση της γάμπας και λευκά κοντομάνικα

³³¹ <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL106/282/2018,6880/>

μπλουζάκια με ένα στρογγυλό σήμα στο κέντρο του στήθους. Στην άκρη του δρόμου πλήθος κόσμου παρακολουθεί την παρέλαση³³².

Φωτογραφία αρ. 12: Σάπες Ροδόπης, 25 Μαρτίου 1937. Ένας άνδρας (προφανώς κάποιος «επίσημος» ή ο δάσκαλος) καταθέτει στεφάνι στο ηρώο του χωριού, υπό τα βλέμματα νεαρών μαθητών, που είναι ντυμένοι με παραδοσιακή στολή (τσολιά). Τα δύο αγόρια που είναι μπροστά φέρουν ψεύτικα όπλα: έχουν από μια πιστόλα περασμένη στο ζωνάρι και κρατούν παρά πόδα μακρύκαννη καραμπίνα. Πιο πίσω είναι παραταγμένοι μεγαλύτεροι μαθητές, που φορούν τη στολή της Ε.Ο.Ν. καθώς και άλλοι νέοι και νέες με παραδοσιακές ενδυμασίες. Ακόμη πιο πίσω διακρίνεται πλήθος κόσμου που παρακολουθεί την τελετή³³³.

³³² <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL106/282/2018,6880/>

³³³ <http://oisapes.mysch.gr/ekdiloseis/parelaseis.html>

Φωτογραφία αρ. 13: Σάπες Ροδόπης, 4 Αυγούστου 1939. Μέλη της Ε.Ο.Ν. και πρόσκοποι παρελαύνουν στον κεντρικό δρόμο του χωριού, στον εορτασμό της 3^{ης} επετείου από την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά. Προηγείται η σημαία, την οποία κρατάει ένας ψηλός νεαρός με τη στολή της Ε.Ο.Ν. και δίκοχο, που περιβάλλεται από παραστάστες με στολή προσκόπων. Τα μέλη του τμήματος που παρελαύνει χαιρετούν φασιστικά, με το δεξί χέρι προτεταμένο. Την παρέλαση ακολουθούν κάποια μικρά παιδιά, όλα ξυπόλητα. Στο πλάι του δρόμου πλήθος κόσμου παρακολουθεί την παρέλαση³³⁴.

Σημειώνεται ότι οι πρόσκοποι εντάχθηκαν υποχρεωτικά στην Ε.Ο.Ν. στις 21 Ιουνίου 1939. Η Ε.Ο.Ν. ήταν η Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας που ίδρυσε ο Μεταξάς το 1936, κατά τα πρότυπα του Χίτλερ και διαλύθηκε τον Απρίλιο του 1941, με την κατάρρευση του μετώπου και την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα.

³³⁴ <http://oisapes.mysch.gr/ekdiloseis/parelaseis.html>

Φωτογραφία αρ. 14: Δημοτικό Σχολείο Κατούνας Αιτωλοακαρνανίας, μαθητική παρέλαση, χ.χ. (μάλλον δεκαετία του 1950).

Οι μαθητές και οι μαθήτριες παρελαύνουν, προφανώς στον κεντρικό δρόμο του χωριού. Μερικοί/ές φορούν παραδοσιακές ενδυμασίες. Μπροστά από τη σημαία βαδίζει η μπάντα των μαθητών. Διακρίνονται τρεις μαθητές με τρομπέτα μπροστά και μια μαθήτρια με τύμπανο ακριβώς από πίσω τους. Ακολουθεί η σημαία, την οποία φέρει ο ψηλότερος μαθητής. Παράλληλα με τους πρώτους μαθητές βρίσκεται ο δάσκαλος με κοστούμι και γραβάτα, ο οποίος έχει στρέψει το κεφάλι και τους κοιτάζει. Διακρίνονται κτήρια σημαιοστολισμένα, κάποιοι παρακολουθούν την παρέλαση από τα παράθυρα ενός κτηρίου και οι υπόλοιποι από την άκρη του δρόμου, ο οποίος δεν είναι ασφαλτοστρωμένος. Δύο μικρότερα παιδιά βαδίζουν παράλληλα με το άγημα των μαθητών και τους κοιτάζουν³³⁵.

³³⁵ <http://www.akarnania.net/katouna/greek/oldphoto.htm>

Φωτογραφία αρ. 15: Νηπιαγωγείο Φιλιατών Θεσπρωτίας, μαθητική παρέλαση, χ.χ. (μάλλον δεκαετία του 1960). Δίπλα από τα παιδιά παρελαύνει η διευθύντρια του σχολείου κ. Αλεξάνδρα Κώτσιου-Κοντοζήση και πιο πίσω η δασκάλα κ. Νίκη Αγαρτζίδη. Και οι δύο εκπαιδευτικοί φορούν σκούρο ταγέρ με λευκό πουκάμισο. Οι μαθήτριες φορούν μπλε ποδιές με λευκά γιακαδάκια, κοντές λευκές κάλτσες και παπούτσια (άλλες λευκά και άλλες σκούρα)³³⁶.

Φωτογραφία αρ. 16: 2^ο Δημοτικό Σχολείο Φιλιατών Θεσπρωτίας, μαθητική παρέλαση, χ.χ. (μάλλον δεκαετία του 1960). Οι μαθήτριες φορούν σκούρες φούστες μέχρι το γόνατο και λευκές μπλούζες, λευκές κοντές κάλτσες και σκούρα παπούτσια. Δίπλα από τις

³³⁶ <https://neafiliaton.files.wordpress.com/2014/10/p1.jpg>

μαθήτριες παρελαύνει η δασκάλα τους, η οποία φοράει σκούρο ταγέρ με μακριά φούστα μέχρι τη μέση της γάμπας³³⁷.

Φωτογραφία αρ. 17: Κρύα Βρύση Πέλλας, Νηπιαγωγείο 2^ο Δημοτικού Σχολείου, παρέλαση 28^{ης} Οκτωβρίου, αρχές δεκαετίας του '60. Ο σημαιοφόρος φοράει κοστούμι με κοντό παντελόνι, λευκό πουκάμισο και σκούρο παπιγιόν και έχει τα μαλλιά του πολύ κοντά (κουρεμένα «με την ψιλή»). Περιστοιχίζεται από δύο παραστάτες ντυμένους με παραδοσιακή στολή (τσολιαδάκια). Ακολουθούν οι υπόλοιποι μαθητές και μαθήτριες. Κάποια από τα παιδιά φορούν σκούρες ποδιές με λευκό γιακαδάκι, ενώ ένα φοράει λευκό πουκάμισο κουμπωμένο μέχρι επάνω και γιλέκο με διπλά κουμπιά. Στο πλάι του δρόμου διακρίνεται πλήθος κόσμου με τα μικρά παιδιά μπροστά τους, που παρακολουθούν την παρέλαση. Στην αριστερή άκρη της φωτογραφίας φαίνεται ένα μεγαλύτερο αγόρι με

³³⁷ <https://neafiliaton.files.wordpress.com/2014/10/pp.jpg>

κοστούμι και ξυπόλητο, το οποίο έχει σταθεί κοιτάζοντας πλάι, προς τα παιδιά που παρελαύνουν³³⁸.

Φωτογραφία αρ. 18: Κιλκίς, Στ΄ τάξη Γυμνασίου Θηλέων Κιλκίς, μαθητική παρέλαση, 21 Ιουνίου 1963. Η παρέλαση αυτή γίνεται κάθε χρόνο στο Κιλκίς σε ανάμνηση της μάχης του Κιλκίς-Λαχανά που έγινε στις 19-21 Ιουνίου 1913 κατά τη διάρκεια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου. Οι μαθήτριες φορούν σκούρες φούστες μέχρι λίγο πιο κάτω από το γόνατο, λευκές μακρυμάνικες μπλούζες με ένα Κ σε κύκλο στη μέση του στήθους, λευκή κορδέλα στα μαλλιά, λευκές κοντές κάλτσες και λευκά αθλητικά πάνινα παπούτσια. Στο πλάι του δρόμου διακρίνεται πλήθος κόσμου που παρακολουθεί την παρέλαση. Πιο πίσω υπάρχουν κι άλλοι θεατές, που έχουν σταθεί λίγο πιο ψηλά, πίσω από ένα κιγκλίδωμα (κάποιας πλατείας ίσως)³³⁹.

³³⁸ <http://kriavrasi1.blogspot.gr/2015/12/>

³³⁹ http://istoria2gymkilkis.blogspot.gr/2016/02/blog-post_15.html

Φωτογραφία αρ. 19: Δημοτικό Σχολείο Ανωγείων Μυλοποτάμου, μαθητική παρέλαση 28^{ης} Οκτωβρίου 1966. Η ψηλότερη μαθήτρια είναι σημαιοφόρος. Φοράει ανοιχτόχρωμη ποδιά με λευκό γιακαδάκι και λευκά γάντια, λευκές κοντές κάλτσες και λευκά αθλητικά πάνινα παπούτσια. Οι υπόλοιπες μαθήτριες φορούν επίσης ανοιχτόχρωμες ποδιές, λευκές κοντές κάλτσες και αθλητικά πάνινα παπούτσια. Δίπλα βαδίζει ο δάσκαλός τους, με σκούρο κοστούμι, λευκό πουκάμισο, σκούρα γραβάτα και σκούρα παπούτσια. Στο βάθος διακρίνεται αμυδρά μια άλλη ομάδα ανθρώπων, πιθανώς μεγαλύτεροι μαθητές που παρελαύνουν³⁴⁰.

---

³⁴⁰ iscreta.gr/2015/03/ανωγειανη-μαθηματικη-παρελαση-1966-1967

Φωτογραφία αρ. 20: Δημοτικό Σχολείο Ανωγείων Μυλοποτάμου, μαθητική παρέλαση 28^{ης} Οκτωβρίου 1967. Η ψηλότερη μαθήτρια είναι σημαιοφόρος. Φοράει ανοιχτόχρωμη ποδιά με λευκό γιακαδάκι και λευκά γάντια, λευκή κορδέλα στα μαλλιά, λευκές κοντές κάλτσες και λευκά αθλητικά πάνινα παπούτσια, όπως και οι υπόλοιπες μαθήτριες. Οι μαθητές έχουν τα μαλλιά τους πολύ κοντά (κουρεμένα «με την ψιλή») και φορούν σκούρο μακρύ παντελόνι και ανοιχτόχρωμο μακρυμάνικο πουκάμισο, κουμπωμένο μέχρι επάνω και σκούρα παπούτσια. Δίπλα βαδίζει ο δάσκαλός τους, με σκούρο κοστούμι, λευκό πουκάμισο, σκούρα γραβάτα και σκούρα παπούτσια. Στο πλάι του δρόμου πλήθος κόσμου παρακολουθεί την παρέλαση, κάποιοι από τους άνδρες φορούν την παραδοσιακή κρητική φορεσιά. Το κτήριο που φαίνεται πίσω από τον κόσμο είναι σημαιοστολισμένο³⁴¹.

³⁴¹ iscreta.gr/2015/03/ανωγειανή-μαθηματική-παρέλαση-1966-1967

Φωτογραφία αρ. 21: 2^ο Δημοτικό Σχολείο Αλεξανδρούπολης, μαθητική παρέλαση, 28 Οκτωβρίου 1968. Οι μαθητές φορούν σκούρο κοντό παντελόνι, λευκή μπλούζα με ναυτικό γιακά και σιρίτι στο μανίκι (μπελαμάνα), λευκές κοντές κάλτσες και λευκά πάνινα αθλητικά παπούτσια. Έχουν όλοι τα μαλλιά τους πολύ κοντά (κουρεμένα «με την ψιλή»). Στο βάθος διακρίνεται άλλο άγημα μαθητριών. Στο πλάι του δρόμου, μπροστά από το πλήθος που παρακολουθεί, είναι παραταγμένοι ένστολοι (μάλλον αστυνομικοί) που έχουν στραμμένη την πλάτη στην παρέλαση που περνάει από δίπλα τους³⁴².

³⁴² <http://www.ekedisy.gr/category/museum/martiries-ntokoumenta-scholion/>

Φωτογραφία αρ. 22: 11^ο Δημοτικό Σχολείο Καβάλας, 25 Μαρτίου 1970. Η φωτογραφία έχει τραβηχτεί ακριβώς μπροστά από τον σηματοφόρο, φέρνοντας αυτόν και τους παραστάτες στο κέντρο της εικόνας. Ο σηματοφόρος (όπως και τα άλλα δύο αγόρια παραστάτες) φοράει κοντό παντελόνι, λευκή μακρυμάνικη μπλούζα, λευκά γάντια, λευκές κοντές κάλτσες και σκούρα παπούτσια. Τα τρία κορίτσια παραστάτες φορούν πλισέ

σκούρα φούστα μέχρι πάνω από το γόνατο, ίδιο χρώμα με το γιλέκο, λευκό πουκάμισο, λευκά γάντια, λευκές κοντές κάλτσες και λευκά παπούτσια. Δεξιά και αριστερά του δρόμου πλήθος κόσμου παρακολουθεί την παρέλαση, ενώ κεντρικό ρόλο παίζει το πανό που είναι κρεμασμένο ψηλά και γράφει: «ΖΗΤΩ Η 25^η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821». Διακρίνονται επίσης κορδέλες με σημαϊάκια για τον σηματοστολισμό της πόλης³⁴³.

Φωτογραφία αρ. 23: Καλαμπάκι Δράμας, Δημοτικό Σχολείο Καλαμπακίου, μαθητική παρέλαση, 25 Μαρτίου 1971. Οι μαθήτριες φορούν κοντή ποδιά μέχρι πάνω από το γόνατο, λευκά γιακαδάκια, λευκή κορδέλα στα μαλλιά, σκούρες κοντές κάλτσες και σκούρα παπούτσια. Στο αριστερό μέρος του στήθους διακρίνεται ένα στρογγυλό έμβλημα, προφανώς το σήμα του σχολείου τους. Ακολουθεί άγημα μαθητών, με κοντές ποδιές και παντελόνια, σκούρες κοντές κάλτσες και σκούρα παπούτσια. Έχουν όλοι τα μαλλιά τους πολύ κοντά (κουρεμένα «με την ψιλή»). Όλα τα παιδιά παρελαύνουν σε τριάδες. Στο πλάι του δρόμου πολλοί άνθρωποι με μικρά παιδιά μπροστά τους παρακολουθούν την παρέλαση³⁴⁴.

³⁴³ <http://11dim-kaval.kav.sch.gr/main/school/old/oldfotos1.htm>

³⁴⁴ http://dramacity-mailxart.blogspot.gr/2015/11/blog-post_0.html

Φωτογραφία αρ. 24: 7^ο Δημοτικό Σχολείο Κερκύρας, 25 Μαρτίου 1973. Η φωτογραφία εστιάζει στον σημαιοφόρο και στους παραστάτες. Ο σημαιοφόρος φοράει σκούρο κοστούμι με κοντό παντελόνι, λευκό πουκάμισο, σκούρα γραβάτα ή παπιγιόν (δεν είναι ευκρινές), λευκά γάντια, λευκές ψηλές μέχρι το γόνατο κάλτσες και (μάλλον) σκούρα παπούτσια (δεν φαίνονται στη φωτογραφία). Ίδια είναι η αμφίεση και των άλλων δύο αγοριών παραστατών. Τα τρία κορίτσια παραστάτες φορούν σκούρο ταγέρ με φούστα λίγο πιο πάνω από το γόνατο, λευκό πουκάμισο και σκούρα κορδέλα στον λαιμό. Έχουν λευκή κορδέλα στα μαλλιά, άσπρα γάντια, λευκές ψηλές μέχρι το γόνατο κάλτσες και σκούρα δερμάτινα παπούτσια. Στην πρώτη σειρά είναι το αγόρι σημαιοφόρος, το οποίο πλαισιώνεται από δύο κορίτσια παραστάτες, ενώ στη δεύτερη σειρά τα δύο αγόρια παραστάτες είναι στις άκρες και το κορίτσι παραστάτης είναι στη μέση. Πιο πίσω ακολουθεί άγημα μαθητών με παραδοσιακές στολές (τσολιαδάκια και Αμαλίες). Στο πλάι του δρόμου, που είναι σημαιοστολισμένος, διακρίνονται ένστολοι αστυνομικοί μπροστά από τον κόσμο που παρακολουθεί την παρέλαση³⁴⁵.

³⁴⁵ http://7dim-kerkyr.ker.sch.gr/autosch/joomla25/images/palies_foto/25-3-1973.jpg

Φωτογραφία αρ. 25: 2^ο Γυμνάσιο Κιλκίς, μαθητική παρέλαση, 21 Ιουνίου 1987. Η φωτογραφία εστιάζει από μπροστά αριστερά στον σημαιοφόρο και τους παραστάτες. Ο σημαιοφόρος φοράει σκούρο μπλε μακρύ παντελόνι και γαλάζιο πουκάμισο, ανοιχτό στον λαιμό (χωρίς γραβάτα), λευκά γάντια, λευκές κάλτσες και μαύρα δερμάτινα παπούτσια. Ίδια είναι η αμφίεση και των άλλων δύο αγοριών παραστατών, οι οποίοι όμως δεν φορούν γάντια. Δεξιά και αριστερά από τον σημαιοφόρο παρελαύνουν δύο κορίτσια παραστάτες, με σκούρα μπλε φούστα μέχρι λίγο πιο κάτω από το γόνατο, γαλάζιο πουκάμισο, λευκά γάντια, υπόλευκο καλσόν και μαύρα παπούτσια με χαμηλό τακούνι. Η μία φοράει λευκή κορδέλα στα μαλλιά. Στη δεύτερη σειρά το κορίτσι παραστάτης φοράει λευκό πουκάμισο (όλα τα υπόλοιπα ίδια με τα δύο άλλα κορίτσια παραστάτες) και πλαισιώνεται από δύο αγόρια παραστάτες. Πιο πίσω διακρίνεται άγημα με μαθητές και μαθήτριες του σχολείου με την ίδια αμφίεση. Προηγείται η διμοιρίτισσα, που έχει σηκώσει ψηλά το δεξί χέρι με το λευκό γάντι και όλοι οι μαθητές και μαθήτριες έχουν στρέψει το κεφάλι προς τα δεξιά (εκτός από τον αριστερό παραστάτη, που εξακολουθεί να κοιτάζει μπροστά). Στο πεζοδρόμιο είναι παραταγμένη η φιλαρμονική που παιανίζει με λευκές στολές και δίπλα κόσμος που παρακολουθεί την παρέλαση³⁴⁶.

³⁴⁶ <http://istoria2gymkilkis.blogspot.gr/2016/04/1980.html>

Φωτογραφία αρ. 26: Φάρσαλα, 25 Μαρτίου 1992, παρέλαση σχολείων της πόλης. Οι μαθήτριες φορούν σκούρα μπλε μπλούζα και φούστα μέχρι λίγο πιο πάνω από το γόνατο, λευκό πουκάμισο, φινέ λεπτό καλσόν και σκούρα παπούτσια με χαμηλό τακούνι. Είναι παραταγμένες σε τριάδες³⁴⁷.

---

³⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=b8FAPQYMSOY>

Όλες οι φωτογραφίες που παρατέθηκαν παρουσιάζουν μαθητικές παρελάσεις που έγιναν από τη δεκαετία του 1930 μέχρι το 1992. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται συνοπτικά οι περιοχές ή τα σχολεία (όπου αναφέρονται) και οι χρονολογίες τους:

Αρ. φωτο-γραφίας	Χρονολογία	Τόπος / Σχολείο
10	1936-1940	Αθήνα
11	1936-1940	Αθήνα
12	25-3-1937	Σάπες Ροδόπης
13	4-8-1939	Σάπες Ροδόπης
14	δεκαετία 1950	Δημ. Σχ. Κατούνας Αιτωλοακαρνανίας
15	δεκαετία 1960	Νηπ/γείο Φιλιατών Θεσπρωτίας
16	δεκαετία 1960	Δημ. Σχ. Φιλιατών Θεσπρωτίας
17	δεκαετία 1960	Νηπ/γείο 2 ^ο Δημ. Σχ. Κρύας Βρύσης Πέλλας
18	21-6-1963	Γυμνάσιο Θηλέων Κιλκίς
19	28-10-1966	Δημ. Σχ. Ανωγείων Μυλοποτάμου
20	28-10-1967	Δημ. Σχ. Ανωγείων Μυλοποτάμου
21	28-10-1968	2 ^ο Δημ. Σχ. Αλεξανδρούπολης
22	25-3-1970	11 ^ο Δημ. Σχ. Καβάλας
23	25-3-1971	Δημ. Σχ. Καλαμπακίου Δράμας
24	25-3-1973	7 ^ο Δημ. Σχ. Κέρκυρας
25	21-6-1987	2 ^ο Γυμνάσιο Κιλκίς
26	25-3-1992	Φάρσαλα

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, οι φωτογραφίες που μελετήθηκαν προέρχονται από αγροτικές περιοχές - χωριά (αρ. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 23 – ποσοστό 53%) και από αστικά κέντρα (αρ. 10, 11, 18, 21, 22, 24, 25, 26 – ποσοστό 47%). Οι περισσότερες από αυτές (10 στις 17, ποσοστό 59%) παρουσιάζουν παρελάσεις δημοτικών σχολείων. Παρελάσεις γυμνασίων παρουσιάζονται σε 4 από τις 17 συνολικά φωτογραφίες (ποσοστό 23%), 2 φωτογραφίες δείχνουν παρελάσεις νηπιαγωγείων (ποσοστό 12%) και 1 φωτογραφία είναι από παρέλαση της Ε.Ο.Ν. (ποσοστό 6%).

Οι επέτειοι που τιμώνται με τις μαθητικές παρελάσεις που απεικονίζονται στις φωτογραφίες που μελετήθηκαν είναι:

α) η επέτειος της 25^{ης} Μαρτίου (φωτογραφίες αρ. 12, 22, 23, 24, 26),

β) η επέτειος της 28^{ης} Οκτωβρίου (φωτογραφίες αρ. 17, 19, 20, 21),

γ) η επέτειος της μάχης του Κιλκίς – Λαχανά (φωτογραφίες αρ. 18, 25),

δ) η επέτειος του δικτατορικού καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου (φωτογραφία αρ. 13),

ενώ στις υπόλοιπες φωτογραφίες δεν είναι εμφανές το πλαίσιο της εθνικής επετείου στο οποίο αυτές έγιναν.

Οι πρώτες τέσσερις φωτογραφίες (αρ. 10, 11, 12, 13) τοποθετούνται χρονικά πριν από την έναρξη της περιόδου που μελετάται στην παρούσα διατριβή. Ωστόσο, κρίθηκε απαραίτητη η συμπερίληψή τους, προκειμένου να αναδειχθούν ομοιότητες και διαφορές με τη μελετώμενη περίοδο. Σε αυτές τις φωτογραφίες αναδεικνύεται έντονα η ομοιομορφία και η αίσθηση του ανήκειν στην εσω-ομάδα των ομηλικών ομοεθνών περισσότερο από όσο στις φωτογραφίες των επόμενων δεκαετιών. Αυτό εξηγείται κυρίως από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο: οι φωτογραφίες αυτές απεικονίζουν παρελάσεις και εκδηλώσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου. Είναι η περίοδος κατά την οποία επισημοποιήθηκαν οι μαθητικές παρελάσεις στην Ελλάδα ως μέσο πειθάρχησης, ομογενοποίησης και στρατιωτικοποίησης της νεολαίας και επίδειξης της ισχύος του καθεστώτος κατά τα χιτλερικά πρότυπα. Έτσι, στις φωτογραφίες αρ. 10 και αρ. 11 η ατομικότητα των παιδιών που παρελαύνουν έχει σχεδόν ολοκληρωτικά εξαφανιστεί κάτω από την ομοιόμορφη αμφίεση και τη συντονισμένη κίνηση. Η αντίληψη που μεταδίδεται μέσα από αυτές οι φωτογραφίες είναι ότι η πειθαρχημένη ομάδα είναι πιο σημαντική από

το άτομο, ενώ ταυτόχρονα αποπνέουν μια αίσθηση «ισχύος εν τη ενώσει». Ακόμη, στη φωτογραφία αρ. 11, οι μακριές φούστες των κοριτσιών σε συνδυασμό με τα λευκά κοντομάνικα μπλουζάκια τους παραπέμπουν στις έννοιες της σεμνότητας και της αγνότητας, ως επιθυμητά χαρακτηριστικά που ταιριάζουν στις νεαρές μαθήτριες. Η περισσότερο «αθλητική» εμφάνιση των αγοριών στη φωτογραφία αρ. 10 φέρει τις συνδηλώσεις του δυναμισμού και της μεγαλύτερης κινητικότητας, που συνάδουν με την κοινωνικά αποδεκτή εικόνα του αγοριού. Οι πατριαρχικές αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας του μεσοπολέμου σχετικά με τη θέση της γυναίκας αναδεικνύονται ξεκάθαρα μέσα από αυτές τις δύο φωτογραφίες. Η επόμενη φωτογραφία εκείνης της περιόδου, με τον αρ. 12, αποτυπώνει με μεγαλύτερη ενάργεια το ιστορικό πλαίσιο, καθώς σ' αυτήν απεικονίζονται ένστολοι νέοι και νέες της Ε.Ο.Ν. μαζί με τους μικρούς μαθητές, οι οποίοι φορούν παραδοσιακές ενδυμασίες. Μέσα από αυτήν την εικόνα αναδεικνύονται δύο από τους μύθους της εθνικότητας: οι στρατιωτικές ομοιόμορφες εμφανίσεις των νεαρών φαλαγγιτών απηχούν τον μύθο «της στρατιωτικής αξίας», ενώ οι παραδοσιακές φορεσιές των μαθητών παραπέμπουν στον μύθο «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής», που διατρανώνει την αδιάσπαστη συνέχεια του έθνους στον χρόνο. Ο συνδυασμός αυτών των δύο μύθων, όπως αποτυπώνεται στα ψεύτικα όπλα που έχουν περασμένα στο ζωνάρι τους και κρατούν παρά πόδα οι μαθητές, υποδηλώνει μια εθνοκεντρική ιδεολογία πίσω από αυτές τις πρακτικές. Αυτή η ιδεολογία, σύμφωνα με τους Σιμόπουλο – Κανελλοπούλου (2006) «*λειτουργεί υπερβατικά τόσο σε συγχρονικό (αποκρύπτοντας τις ενδοεθνοτικές διαφορές) όσο και σε διαχρονικό επίπεδο (αποσιωπώντας τις μεταβολές στο χρόνο), συμβάλλοντας στην ανάδειξη και ενίσχυση ενός ναρκισσιστικού «ιδεώδους “Εγώ” και “Εμείς”*»³⁴⁸. Αυτό ακριβώς το «ναρκισσιστικό «ιδεώδες “Εγώ” και “Εμείς”» αποτελεί τη βάση για την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας μέσα από τέτοιου είδους τελετουργικά επαναλαμβανόμενες διαδικασίες. Ακόμη περισσότερο εμφανής είναι αυτή η ιδεολογία στη φωτογραφία αρ. 13, όπου απεικονίζονται πρόσκοποι³⁴⁹ να παρελαύνουν

³⁴⁸ Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ. 27.

³⁴⁹ Ο προσκοπισμός ξεκίνησε στην Ελλάδα το 1910 και στις 21 Ιουνίου 1939 οι πρόσκοποι εντάχθηκαν υποχρεωτικά στην Ε.Ο.Ν. Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Εθνική_Οργάνωση_Νεολαίας

μαζί με φαλαγγίτες της Ε.Ο.Ν. στον εορτασμό της 3^{ης} επετείου από την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά.

Η φωτογραφία αρ. 14 είναι από τη δεκαετία του 1950 και το πλαίσιο είναι σαφώς πιο χαλαρό: υπάρχουν κάποιοι μαθητές με παραδοσιακές ενδυμασίες, ωστόσο κάποιοι άλλοι φορούν απλώς τα ρούχα τους, καθώς προφανώς δεν υπήρχε η δυνατότητα για ομοιόμορφες εμφανίσεις. Το ότι ο δρόμος δεν είναι ασφαλτοστρωμένος καθώς και τα φτωχικά ρούχα των παιδιών μαρτυρούν την κακή οικονομική κατάσταση στην οποία βρισκόταν η χώρα την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία.

Στις φωτογραφίες αρ. 15 και 16, που είναι και οι δύο από τους Φιλιάτες Θεσπρωτίας από τη δεκαετία του 1960, οι μαθήτριες φέρουν ομοιόμορφες εμφανίσεις, ωστόσο το πλαίσιο φαίνεται πιο χαλαρό σε σχέση με τη δεκαετία του 1930, καθώς δεν υπάρχει απόλυτος συντονισμός στην κίνηση και οι μαθήτριες δεν είναι όλες ακριβώς ίδια ντυμένες (άλλες φορούν σκούρα και άλλες ανοιχτόχρωμα παπούτσια, κάποιες έχουν λευκή κορδέλα στα μαλλιά και κάποιες δεν έχουν). Αυτό δείχνει μια σχετική χαλάρωση του αυστηρού πλαισίου της ομοιομορφίας που υπήρχε προπολεμικά.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 είναι και η φωτογραφία αρ. 17 από την Κρύα Βρύση Πέλλας. Άλλη μια μαρτυρία για την οικονομική κατάσταση εκείνης της εποχής, ιδιαίτερα των αγροτικών περιοχών: ο χωματόδρομος, όπου παρελαύνουν οι μικροί μαθητές, καθώς και τα κουρεμένα «με την ψιλή» κεφάλια τους. Η πρακτική των «κεκαρμένων» οφείλεται αφενός στην έλλειψη υποδομών υγιεινής, δεδομένου ότι τότε πολλά σπίτια, κυρίως στην επαρχία, δεν είχαν τρεχούμενο νερό, ωστόσο δείχνει επίσης τη διάθεση για εξάλειψη της ατομικότητας των μαθητών. Ούτε εδώ βλέπουμε ομοιόμορφες εμφανίσεις: άλλοι μαθητές φορούν παραδοσιακές ενδυμασίες, άλλοι ποδιές με λευκά γιακαδάκια, ενώ άλλοι (μεταξύ των οποίων και ο σημαιοφόρος) έχουν βάλει τα «καλά τους» για την παρέλαση.

Ειδικότερα για τις φωτογραφίες αρ. 18 και αρ. 25, οι οποίες παρουσιάζουν την παρέλαση που γίνεται κάθε χρόνο στο Κιλκίς σε ανάμνηση της μάχης του Κιλκίς – Λαχανά του Β΄ Βαλκανικού πολέμου, αξίζει να σημειωθούν τα παρακάτω: η πρώτη φωτογραφία (αρ. 18) είναι από την παρέλαση του Γυμνασίου Θηλέων Κιλκίς της 21^{ης} Ιουνίου 1963 και η δεύτερη (αρ. 25) από την παρέλαση του 2^{ου} Γυμνασίου Κιλκίς της 21^{ης} Ιουνίου 1987. Τα

24 χρόνια που χωρίζουν αυτές τις δύο φωτογραφίες αναδεικνύουν τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους, ως αποτέλεσμα της αλλαγής του κοινωνικο-ιστορικού πλαισίου. Η πρώτη φωτογραφία ανήκει στην περίοδο πριν από τη δικτατορία, όταν τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα ήταν περισσότερο φοβικά και εσωστρεφή, με μια συνεχή αίσθηση απειλής κατά του έθνους, ενώ η δεύτερη εντάσσεται στο κοινωνικο-ιστορικό συγκείμενο της δεύτερης μεταπολιτευτικής δεκαετίας, όπου το ιδεολογικό πρόταγμα της αγάπης προς την πατρίδα συνδυάζεται με την αγάπη για τα δημοκρατικά ιδεώδη καθώς και με τη γνωριμία και συνεργασία με διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες. Ακόμη, ενώ στην παλαιότερη φωτογραφία το Γυμνάσιο είναι Θηλέων, στη νεότερη έχει πλέον καθιερωθεί η μικτή εκπαίδευση των δύο φύλων και βλέπουμε μαθητές και μαθήτριες να παρελαύνουν μαζί. Στη φωτογραφία του 1963 η αίσθηση ομοιομορφίας μεταξύ των μαθητριών επιτείνεται από τη λευκή κορδέλα που φορούν όλες τους. Επιπλέον, τα λευκά αθλητικά παπούτσια και οι λευκές κοντές κάλτσες παραπέμπουν σε μια εικόνα παιδικότητας, αγνότητας και κοσμιότητας. Στη φωτογραφία του 1987 το πλαίσιο φαίνεται να είναι περισσότερο χαλαρό: ενώ η παρέλαση περνάει μπροστά από το συγκεντρωμένο πλήθος και την μπάντα που βρίσκεται παραταγμένη στο πεζοδρόμιο, οι μαθητές και οι μαθήτριες που παρελαύνουν δεν παρουσιάζουν τόσο μεγάλο βαθμό ομοιομορφίας όσο στην παλαιότερη φωτογραφία. Τα παπούτσια των μαθητών και των μαθητριών δεν είναι όλα ίδια, ενώ δύο από τους παραστάτες και κάποιιοι από τους μαθητές του αγήματος που ακολουθεί δεν έχουν στρίψει το κεφάλι προς τα δεξιά, όπως κάνουν οι υπόλοιποι, έπειτα από το νεύμα της ομαδάρχισσας που διακρίνεται πιο πίσω με σηκωμένο το δεξί χέρι. Μάλιστα, ο ένας από αυτούς τους παραστάτες κοιτάζει ευθεία μπροστά χαμογελώντας, υπονομεύοντας με το εφηβικό χαμόγελό του τη σοβαρότητα της περίπτωσης.

Οι φωτογραφίες αρ. 19 και 20 είναι και αυτές από αγροτική περιοχή, καθώς παρουσιάζουν την παρέλαση της 28^{ης} Οκτωβρίου 1966 και 1967 του Δημοτικού Σχολείου Ανωγείων Μυλοποτάμου. Υπάρχουν ομοιότητες στην εμφάνιση των μαθητριών, οι οποίες φορούν όλες σχολική ποδιά, ενώ τα αγόρια μαθητές παρελαύνουν χωρίς ποδιά, με τα «καλά τους». Κάποιες μαθήτριες έχουν λευκή κορδέλα στα μαλλιά (βλέπουμε και πάλι τις συνδηλώσεις της αγνότητας και της σεμνότητας, που θεωρούνται σημαντικές αρετές για τα κορίτσια). Άλλη μια ομοιότητα μεταξύ των δύο αυτών φωτογραφιών είναι το ότι και

στις δύο τη σημαία την κρατάει η ψηλότερη μαθήτρια. Αυτό ίσως να δηλώνει μια αντίληψη κοινωνικής διάκρισης σε σχέση με το ύψος, ίσως όμως και να αποτελεί απλή σύμπτωση, καθώς η σημαία τότε δινόταν ως επιβράβευση της αριστείας στον καλύτερο μαθητή του σχολείου.

Οι επόμενες τέσσερις φωτογραφίες (αρ. 21, 22, 23, 24) χρονολογούνται από την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Σε όλες η εμφάνιση των μαθητών είναι ομοιόμορφη (είτε με στολές είτε με ποδιές και λευκά γιακαδάκια), ενώ υπάρχει μεγαλύτερη παρουσία ενστόλων (αστυνομικών) στο πλάι της παρέλασης, μπροστά από τους θεατές. Αυτό προφανώς δικαιολογείται από τη φύση του καθεστώτος, που προωθούσε τόσο τις παρελάσεις όσο και την έντονη παρουσία των ενστόλων σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις.

Οι δύο τελευταίες φωτογραφίες είναι από τη μεταπολιτευτική περίοδο: η φωτογραφία αρ. 25 παρουσιάζει τη μαθητική παρέλαση του 2^{ου} Γυμνασίου Κιλκίς στις 21 Ιουνίου 1987 για την επέτειο της μάχης του Κιλκίς-Λαχανά και η φωτογραφία αρ. 26 παρουσιάζει μαθητική παρέλαση στα Φάρσαλα της 25^{ης} Μαρτίου 1992. Οι δύο αυτές φωτογραφίες αποτυπώνουν το χαλαρότερο κλίμα της περιόδου: παρά το ότι και στις δύο οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν ομοιόμορφη εμφάνιση (στολή), ωστόσο διατηρούν την ατομικότητά τους σε κάποιο βαθμό. Στη φωτογραφία αρ. 25 κάποιοι χαμογελούν, δεν ακολουθούν όλοι ταυτόχρονα το παράγγελμα της ομαδάρχισσας για στροφή της κεφαλής δεξιά, ενώ στη δεύτερη φωτογραφία (αρ. 26) ούτε οι φούστες των μαθητριών είναι όλες ίδιες, ούτε οι μπλούζες και οι γιακάδες τους.

Τα σημαντικότερα στοιχεία που αναδεικνύονται από τις φωτογραφίες μαθητικών παρελάσεων που μελετήθηκαν είναι τα παρακάτω:

α) Η ομοιόμορφη εμφάνιση των μαθητών: όλοι οι μαθητές / μαθήτριες που συμμετέχουν στο άγημα της παρέλασης φορούν στολές ή ποδιές. Τα χρώματα που κυριαρχούν στις εμφανίσεις είναι τα «εθνικά» χρώματα, μπλε και άσπρο. Οι συμβολισμοί είναι προφανείς: τα χρώματα αυτά παραπέμπουν στο κυριότερο εθνικό σύμβολο, την ελληνική σημαία. Στις περισσότερες φωτογραφίες οι μαθήτριες φορούν λευκή κορδέλα στα μαλλιά, ως σύμβολο αγνότητας, σεμνότητας, παιδικότητας και κοσμιότητας, όπως λευκό είναι και το γιακαδάκι που φοριέται γύρω από τον λαιμό, πάνω από την μπλε ποδιά. Η παιδικότητα

τονίζεται επίσης από τις κοντές λευκές κάλτσες. Σε κάποιες φωτογραφίες η ομοιομορφία των μαθητών επιτυγχάνεται με το ίδιο κούρεμα («με την ψιλή»). Το αποτέλεσμα είναι η απώλεια της ατομικότητας των μαθητών. Σε μεγάλο βαθμό τα ατομικά χαρακτηριστικά επισκιάζονται από την αίσθηση ομοιομορφίας που οφείλεται στις στολές ή τις ποδιές και τα κοντοκουρεμένα κεφάλια ή τις λευκές κορδέλες στα μαλλιά. Το άτομο ως εικόνα θυσιάζεται για χάρη του συνόλου, υποδηλώνοντας πως οι μαθητές ενστερνίζονται την αξία της θυσίας του εαυτού για το καλό του εθνικού συνόλου, της πατρίδας. Η ομοιομορφία επίσης συμβάλλει και στην ενίσχυση του αισθήματος «ισχύος εν τη ενώσει», δεδομένου ότι οι μαθητές καλούνται να ακολουθήσουν ομαδικά παραγγέλματα ή τον ρυθμό που δίνουν τα εμβλήματα που παιανίζουν οι μπάντες κατά τη διάρκεια της παρέλασης. Ο συνδυασμός της δυνατής, ρυθμικής, στρατιωτικής μουσικής των κρουστών και των πνευστών με τον γρήγορο βηματισμό επιτείνει την αίσθηση ισχύος και δημιουργεί την εντύπωση ότι το σύνολο είναι πιο δυνατό από το άτομο. Με αυτόν τον τρόπο οι μαθητές μαθαίνουν με το ίδιο το σώμα και τις κινήσεις τους, άρα πολύ αποτελεσματικά, να ανήκουν στην εσω-ομάδα του έθνους, το οποίο την ώρα της παρέλασης ταυτίζεται στην ουσία με τους φίλους και τους συμμαθητές που συμπορεύονται. Η παλίνδρομη κίνηση από τη μικρή ομάδα των ομηλικών προς τη μεγάλη ομάδα του έθνους γίνεται ασυνείδητα και συνέχεια από τη μία προς την άλλη κατεύθυνση και αντίστροφα. Όλα μπερδεύονται γλυκά: τα εμβλήματα και τα παραγγέλματα, ο ήχος των βημάτων που όλα μαζί συντονίζονται, προκειμένου να παραχθεί ένα ενιαίο ηχητικό αποτέλεσμα που δείχνει δύναμη και συνδυάζονται με τα εθνικά χρώματα που υπάρχουν παντού, από τις εμφανίσεις των μαθητών μέχρι τα σημαία που κρατούν οι θεατές και αυτά που χρησιμοποιούνται για τον σημαιοστολισμό του χώρου, όπου γίνεται η παρέλαση.

β) Η χρήση παραδοσιακών ενδυμασιών έχει έναν σημαντικό συμβολισμό: με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται τόσο η συνέχεια στον χρόνο όσο και ο σεβασμός στην παράδοση. Υποδηλώνεται η διάθεση μίμησης του τρόπου ζωής και των ιδανικών των παλαιότερων γενεών, καθώς η φουστανέλα και το τσαρούχι έχουν εγγραφεί στο συλλογικό ασυνείδητο των Ελλήνων ως σύμβολα γενναιότητας και ηρωισμού από την Επανάσταση του 1821 ως τους φουστανελοφόρους ευζώνους των βαλκανικών πολέμων, τους Μακεδονομάχους και τους φαντάρους των ευζωνικών ταγμάτων του ελληνο-ιταλικού πολέμου του 1940-41. Σε μια φωτογραφία (αρ. 12), μάλιστα, οι μικροί μαθητές φέρουν όπλα, αντίγραφα εκείνων

που είχαν οι πολεμιστές του 1821. Είναι εμφανής εδώ η επίδραση των μύθων της εθνικότητας (μύθος «της στρατιωτικής αξίας», μύθος «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής»).

γ) Οι μαθητές και οι μαθήτριες παρευλαύνουν παρατεταγμένοι καθ' ύψος: στις πρώτες σειρές είναι τα ψηλότερα παιδιά, ενώ τα πιο κοντά παιδιά βρίσκονται στις τελευταίες σειρές. Η σημειολογική ανάλυση αυτής της παράταξης δείχνει μια διάθεση προβολής της σωματικής ανάπτυξης και ρώμης. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται περισσότερο τα πιο ρωμαλέα παιδιά, υποδηλώνοντας ίσως και την επιβράβευσή τους για την καλή σωματική τους ανάπτυξη. Η εικόνα των πιο ανεπτυγμένων παιδιών στην κεφαλή της παρέλασης βοηθά στη δημιουργία αισθήματος περηφάνειας για τη νέα γενιά και της εντύπωσης ότι αυτή η γενιά θα εκπληρώσει το «*Άμμες δε γ' εσόμεσθα πολλώ κάρρονες*» των παιδιών της Αρχαίας Σπάρτης.

Κάτι επίσης σημαντικό, το οποίο όμως δεν φαίνεται στις φωτογραφίες, είναι το ότι ο σημαιοφόρος είναι κάθε φορά ο άριστος μαθητής του σχολείου. Η αριστεία επιβραβεύεται με την τιμή της παραλαβής της σημαίας του σχολείου, η οποία κατά παράδοση γινόταν με τελετουργικό τρόπο κάθε χρόνο στο σχολείο πριν από την εθνική εορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 25^{ης} Μαρτίου. Αυτό το τυπικό ήταν σε ισχύ όλα τα χρόνια της περιόδου που μελετάται στην παρούσα διατριβή.

Μελετώντας τις φωτογραφίες των μαθητικών παρελάσεων, βλέπουμε ότι αυτές κατασκευάζουν έναν φανταστικό κόσμο και τον περνούν ως πραγματικότητα, όπως θα έλεγε και ο Sekula³⁵⁰. Απεικονίζουν σύμβολα και μηνύματα τα οποία είναι μεν πραγματικά, με την έννοια ότι αποτυπώνουν την κοινωνική πραγματικότητα της συγκεκριμένης περιόδου, ωστόσο ο τονισμός και η επανάληψη κάποιων στοιχείων της, σε συνδυασμό με την αποσιώπηση και την απουσία κάποιων άλλων, οδηγούν σε μια διαφορετική, εξιδανικευμένη εικόνα της. Τα σύμβολα της τάξης, της πειθαρχίας, της υπακοής, της οργάνωσης, της ομοιομορφίας, της ιεραρχίας και της καθαρότητας που τονίζονται μέσα από τις παρελάσεις τελικά συμβάλλουν στην ασυνείδητη αποδοχή και αναπαραγωγή των ισχυουσών σχέσεων εξουσίας. Η χρήση συμβόλων που παραπέμπουν στους μύθους της εθνικότητας (παραδοσιακές ενδυμασίες, όπλα) οδηγεί στην άκριτη

³⁵⁰ Sekula, A. (1983). "Photography between labor and capital", ό.π., σ. 193.

αποδοχή των μύθων αυτών και στην υιοθέτηση της άποψης ότι το έθνος είναι κάτι φυσικό, αιώνιο και απaráλλακτο στο πέρασμα των αιώνων. Στην ουσία αποσιωπά τις ενδοεθνοτικές διαφορές και τις επιρροές που έχει δεχτεί ανά τους αιώνες από άλλες εθνικές ή θρησκευτικές ομάδες το ελληνικό έθνος.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι το κρυφό πρόγραμμα των παρελάσεων λειτουργεί ομογενοποιητικά στους μαθητές που συμμετέχουν σ' αυτές. Εξαλείφει σε μεγάλο βαθμό την ατομικότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε μαθητή με την ομοιομορφία της εμφάνισης και τον συγχρονισμό της κίνησης. Μαθαίνει τους μαθητές να ανταποκρίνονται σε παραγγέλματα και να εκτελούν μηχανικά μια σειρά από κινήσεις. Συμβάλλει στη δημιουργία ταύτισης με την ομάδα και κατ' επέκταση στην αποδοχή της άποψης ότι η ομάδα (στη συγκεκριμένη περίπτωση η ομάδα των ομοεθνών ομηλίκων που παρελαύνουν πίσω από τη σημαία) είναι πιο σημαντική από το άτομο. Σε δεύτερο επίπεδο, οι μαθητές αποδέχονται μέσω της συμμετοχής τους στην παρέλαση όλα όσα συμβολίζονται με τα ποικίλα σύμβολα που χρησιμοποιούνται σ' αυτήν, από τη σημαία μέχρι τις παραδοσιακές ενδυμασίες: τη γενναιότητα και τη στρατιωτική υπεροχή των προγόνων, την αιώνια αδιάκοπη παρουσία του αδιαφοροποίητου και ομοιογενούς έθνους και κατά συνέπεια την υπεροχή της εθνικής ομάδας στην οποία ανήκουν. Με αυτόν τον τρόπο οι μαθητικές παρελάσεις αναπαράγουν και τελικά επιβάλλουν στους μαθητές μια εθνοκεντρική αντίληψη. Αυτή η εθνοκεντρική αντίληψη συμβάλλει στην κατασκευή μιας εθνικής ταυτότητας φοβικής και ανασφαλούς, που δεν επιτρέπει στο άτομο να κατανοεί και να αποδέχεται τις μεταβολές στον χρόνο. Έτσι, αποκτούν οι μαθητές μια εθνική ταυτότητα που αρνείται να ακολουθήσει τις εξελίξεις του σύγχρονου κόσμου και μένει προσηλωμένη σε μια ρομαντική θεώρηση του έθνους. Μια τέτοια θεώρηση ίσως να ήταν δικαιολογημένη τον 19^ο αιώνα, στα πρώτα στάδια της κατασκευής του ελληνικού έθνους-κράτους, ωστόσο δεν συνάδει με το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο των τελευταίων δεκαετιών του 20^ο αιώνα.

Προκειμένου να μελετηθεί περαιτέρω η συμβολή των μαθητικών παρελάσεων στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών, παρατίθενται στη συνέχεια κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις της περιόδου 1946-1995.

3.3. Κινηματογραφικά - βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946 - 1995) – Περιγραφή

Στη συνέχεια παρατίθεται ένα ακόμη είδος οπτικοακουστικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο αυτής της διατριβής, με σκοπό να μελετηθεί ο ρόλος των μαθητικών παρελάσεων στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Το υλικό αυτό αποτελείται από κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια μαθητικών παρελάσεων που έγιναν από το 1946 μέχρι το 1995. Το σύνολο των τεκμηρίων αυτών προέρχεται από το ψηφιοποιημένο αρχείο της Ε.Ρ.Τ. (www.archive.ert.gr). Πρόκειται για 29 αποσπάσματα, τα οποία αποτελούν τμήματα μεγαλύτερων ενοτήτων – ταινιών επικαίρων. Ο κατάλογος των τεκμηρίων αυτών εντάχθηκε στο Παράρτημα Π.4, όπου βρίσκεται ένας πίνακας στον οποίο αναγράφεται ο αριθμός του κάθε τεκμηρίου, ο κωδικός του, ο τίτλος του μαζί με μια σύντομη περίληψη, ο ηλεκτρονικός σύνδεσμος (link) από όπου ανασύρθηκε καθώς και η χρονολογία λήψης του.

Ακολουθεί η εκτενής περιγραφή των κινηματογραφικών - βιντεοσκοπημένων τεκμηρίων που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό ανάλυσης. Η περιγραφή αυτή μπορεί να αποβεί χρήσιμη και σε περίπτωση που για οποιονδήποτε λόγο δεν λειτουργούν οι ηλεκτρονικοί σύνδεσμοι των τεκμηρίων. Η ανάλυση των τεκμηρίων και τα συμπεράσματα βρίσκονται στο τέλος του κεφαλαίου. Αυτά απαντούν το τέταρτο και τελευταίο ερευνητικό ερώτημα αυτής της διατριβής: Πώς επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος, όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις;

E.3.3.1. D3185 – Κωδικός θέματος: T12511

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:10:17:15

Ημερομηνία: 26/9/1946 – 28/9/1946

Τίτλος: **Επιστροφή της βασιλικής οικογένειας μετά το δημοψήφισμα του 1946**

Περίληψη

Μετά το δημοψήφισμα της 1/9/1946 ο Διάδοχος Παύλος με τη σύζυγό του Φρειδερίκη και τα παιδιά τους Ειρήνη, Κωνσταντίνο και Σοφία αναχωρούν από λιμάνι της Αιγύπτου με το αντιτορπιλικό «Θεμιστοκλής» (26/9/1946) προκειμένου να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Στον όρμο της Ελευσίνας επισκέπτονται το πλοίο ο Υπουργός Στρατιωτικών, Ναυτικών και Αεροπορίας Πέτρος Μαυρομιχάλης, ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, ο Αντιβασιλεύς, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Δαμασκηνός και ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄, ο οποίος είχε μόλις επιστρέψει με στρατιωτικό αεροσκάφος από το Λονδίνο (27/9/1946). Την επόμενη ημέρα (28/9/1946), ο βασιλιάς και το πριγκιπικό ζεύγος αποβιβάζονται στο λιμάνι του Φαλήρου, όπου τους υποδέχεται επισήμως η κυβέρνηση. Στη συνέχεια μεταβαίνουν με αυτοκινητοπομπή για δοξολογία στη Μητρόπολη και κατάθεση στεφάνου στον Άγνωστο Στρατιώτη. Από τον εξώστη των Παλαιών Ανακτόρων ο Βασιλιάς χαιρετίζει το πλήθος και παρακολουθεί τη στρατιωτική και μαθητική παρέλαση.

Περιγραφή

Η ταινία αναφέρεται στην άφιξη του βασιλιά και της οικογένειάς του στην Ελλάδα από την Αίγυπτο. Μετά το δημοψήφισμα της 1/9/1946, με το οποίο επανήλθε ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ στη χώρα, ο Διάδοχος Παύλος με τη σύζυγό του Φρειδερίκη και τα παιδιά τους Ειρήνη, Κωνσταντίνο και Σοφία αναχωρούν από λιμάνι της Αιγύπτου με το αντιτορπιλικό «Θεμιστοκλής» (26/9/1946). Σκηνές των παιδιών με αξιωματικούς και ναύτες του Βασιλικού Ναυτικού πάνω στο πλοίο. Υπό τους ήχους μάντας του Ναυτικού, ο Παύλος με στολή του Βασιλικού Ναυτικού επιβιβάζεται μαζί με τη Φρειδερίκη στο αντιτορπιλικό, όπου άγημα ναυτών αποδίδει τιμές. Πριν από την αναχώρηση, Αιγύπτιοι και Έλληνες επίσημοι καθώς και ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Χριστόφορος Β΄,

επιβιβάζονται στο πλοίο για να αποχαιρετήσουν τον Διάδοχο. Το πλοίο αναχωρεί μετά την αποχώρηση των κληρικών. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού το πριγκιπικό ζεύγος ποζάρει περιστοιχισμένο από αξιωματικούς του Ναυτικού. Η Φρειδερίκη χειρίζεται δάρα κουρδιστή κινηματογραφική μηχανή. Μετά την άφιξη του «Θεμιστοκλή» στον όρμο της Ελευσίνας (27/9/1946), επιβιβάζεται στο αντιτορπιλικό ο Υπουργός Στρατιωτικών, Ναυτικών και Αεροπορίας Πέτρος Μαυρομιχάλης για να χαιρετίσει τον Διάδοχο. Ακολουθεί πλάνο στο αεροδρόμιο της Ελευσίνας. Ο Γεώργιος Β΄ με στρατιωτική στολή πεζικού ανεβαίνει στο «Θεμιστοκλής» συνοδευόμενος από τον Π. Μαυρομιχάλη. Σκηνές από την επιβίβαση του Αντιβασιλέως, Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Δαμασκηνού και του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Τσαλδάρη στο σκάφος. Την επόμενη ημέρα (28/9/1946), ο Γεώργιος Β΄, η Φρειδερίκη και ο Παύλος αποβιβάζονται στο λιμάνι του Φαλήρου όπου τους υποδέχεται επισήμως η κυβέρνηση. Σε πρώτο πλάνο βλέπουμε κινηματογραφική μηχανή λήψεως, την οποία χειρίζεται ένας οπερατέρ με στρατιωτική στολή. Αυτοκινητοπομπή με τον Βασιλιά και το πριγκιπικό ζεύγος διασχίζει τη λεωφόρο Συγγρού, στα πεζοδρόμια της οποίας είναι συγκεντρωμένος κόσμος. Άφιξη των αυτοκινήτων στη Μητρόπολη, όπου κυρίες επί των τιμών, η κυβέρνηση και ο Αρχιεπίσκοπος υποδέχονται τα μέλη της βασιλικής οικογένειας. Μετά τη δοξολογία η αυτοκινητοπομπή, με επικεφαλής μοτοσικλετιστές της Αστυνομίας Πόλεων, μεταφέρει τον Βασιλιά και το πριγκιπικό ζεύγος στην πλατεία Συντάγματος, όπου ακολουθεί κατάθεση στεφάνου στον Άγνωστο Στρατιώτη. Τα μπαλκόνια στα γύρω κτίρια καθώς και τα πεζοδρόμια είναι γεμάτα με κόσμο που ανεμίζει ελληνικές σημαίες. Στη συνέχεια, από τον εξώστη των Παλαιών Ανακτόρων ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ χαιρετίζει το συγκεντρωμένο πλήθος και παρακολουθεί παρέλαση στρατιωτικών μονάδων, μαθητών και συλλόγων. Οι μαθητές, που φορούν σχολικές ποδιές με λευκό γιακαδάκι, παρελαύνουν μετά από τις στρατιωτικές μονάδες. Προηγούνται οι μεγαλύτεροι σε ηλικία μαθητές και ακολουθούν οι μικρότεροι. Τίτλος τέλους.

E.3.3.2. D2482 – Κωδικός θέματος: T12044

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:01:02:10

Ημερομηνία: **25/05/1952**

Τίτλος: **Εορτασμός της 11^{ης} επετείου της μάχης της Κρήτης στον Πειραιά**

Περίληψη

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται στον Πειραιά για τον εορτασμό της 11^{ης} επετείου της Μάχης της Κρήτης, τελείται μνημόσυνο στον ναό του Αγίου Κωνσταντίνου, ενώ ακολουθεί παρέλαση και κατάθεση στεφάνων στο μνημείο του Αφανούς Ναύτη.

Περιγραφή

Νέοι και νέες με παραδοσιακές ενδυμασίες και σημαίες καθώς και πλήθος κόσμου προσέρχονται στον ναό του Αγίου Κωνσταντίνου, όπου τελείται μνημόσυνο για τα θύματα της Μάχης της Κρήτης με πρωτοβουλία των κρητικών σωματείων της Αθήνας και του Πειραιά. Ακολουθεί πλήθος κόσμου. Ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και Υπουργός Εξωτερικών Σοφοκλής Βενιζέλος και άλλοι επίσημοι προσέρχονται στην τελετή. Μπροστά από τον ναό παρελαύνει αντιπροσωπεία των Κρητών αναπήρων, μάλιστα του Βασιλικού Ναυτικού και μαθήτριες σχολείων της πόλης. Οι μαθήτριες φορούν σχολικές ποδιές με λευκό γιακαδάκι. Μετά τη δοξολογία αντιπροσωπείες των κρητικών σωματείων καταθέτουν στεφάνια στο μνημείο του Αφανούς Ναύτη στην Τερψιθέα, παρουσία του Σ. Βενιζέλου, του Υπουργού Εθνικής Αμύνης Γ. Μαύρου και άλλων επισήμων.

E.3.3.3. D2487 – Κωδικός θέματος: T16061

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επικάιρα)

Διάρκεια: 00:01:02:16 - 00:03:54:07

Ημερομηνία: **26/10/1952**

Τίτλος: **Εορτασμός του Αγίου Δημητρίου και της επετείου απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης**

Περίληψη

Ο Βασιλιάς Παύλος, ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, μέλη της Κυβέρνησης και άλλοι επίσημοι

παρακολουθούν την επίσημη δοξολογία και την παρέλαση για τον εορτασμό του Αγίου Δημητρίου και της 40^{ης} επετείου της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης.

Περιγραφή

Ο Βασιλιάς Παύλος και ο Διάδοχος Κωνσταντίνος προσέρχονται στον ναό του Αγίου Δημητρίου, προκειμένου να παρακολουθήσουν την επίσημη δοξολογία για τον εορτασμό του πολιούχου της Θεσσαλονίκης, Αγίου Δημητρίου και της 40^{ης} επετείου της απελευθέρωσης της πόλης. Έξω από την εκκλησία είναι συγκεντρωμένο πλήθος κόσμου. Ο Βασιλιάς Παύλος, συνοδευόμενος από τον Διάδοχο Κωνσταντίνο, επιθεωρεί στρατιωτικό άγημα και εισέρχεται στον ναό. Ο Βασιλιάς φοράει στρατιωτική στολή και ο Διάδοχος στολή προσκόπου. Μετά το πέρας της δοξολογίας, ο Βασιλιάς Παύλος και ο Διάδοχος Κωνσταντίνος αναχωρούν με αυτοκίνητο για τον χώρο της παρέλασης. Μεταξύ των υπολοίπων επισήμων διακρίνεται ο Υπουργός Εξωτερικών, Φίλιππος Δραγούμης. Στην παραλιακή λεωφόρο της Θεσσαλονίκης παρελαύνουν μπροστά από τους επισήμους οι τραυματίες πολέμου, αγήματα αεροπόρων, νοσοκόμες, χήρες θυμάτων του πολέμου, εκπρόσωποι της Ελληνοαμερικανικής Λεγεώνας καθώς και μαθητές και μαθήτριες της Μέσης Εκπαίδευσης. Οι τελευταίοι χαρακτηρίζονται από τον εκφωνητή «ευσταλείς». Οι μαθήτριες φορούν μπλε ποδιές με λευκό γιακά, λευκές κοντές κάλτσες και μαύρα χαμηλά παπούτσια. Αυτές που προηγούνται παίζουν τύμπανα, ενώ οι μαθητές φορούν πηλίκιο. Η παρέλαση ολοκληρώνεται με τη διέλευση αρμάτων μάχης, των μηχανοκίνητων και των πεζοπόρων τμημάτων των Ενόπλων Δυνάμεων.

E.3.3.4. D2511 – Κωδικός θέματος: T11725

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:02:23:08 - 00:07:39:23

Ημερομηνία: **21/02/1954**

Τίτλος: **Εορτασμός της επετείου απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία των Βασιλέων Παύλου και Φρειδερίκης**

Περίληψη

Ο Βασιλιάς Παύλος και η Βασίλισσα Φρειδερίκη μεταβαίνουν στα Ιωάννινα προκειμένου να παρακολουθήσουν τις εκδηλώσεις για την επέτειο της απελευθέρωσης των Ιωαννίνων, στο πλαίσιο των οποίων εγκαινιάζουν Νηπιοκομική Σχολή και Βρεφονηπιακό Σταθμό στο νησί της λίμνης των Ιωαννίνων. Παρακολουθούν μαθητική και στρατιωτική παρέλαση στο κέντρο της πόλης.

Περιγραφή

Στα Ιωάννινα εορτάζεται η επέτειος της απελευθέρωσης της πόλης παρουσία των Βασιλέων Παύλου και Φρειδερίκης και του Διαδόχου Κωνσταντίνου. Το βασιλικό αυτοκίνητο κατευθύνεται στην κεντρική πλατεία υπό βροχή, ενώ πλήθος κόσμου με ομπρέλες παρακολουθεί από τα πεζοδρόμια. Ο Βασιλιάς Παύλος, η Βασίλισσα Φρειδερίκη και ο Διάδοχος Κωνσταντίνος εξέρχονται από δημόσιο κτήριο, στην είσοδο του οποίου ο Δήμαρχος Ιωαννιτών απονέμει στη Βασίλισσα Φρειδερίκη το χρυσό μετάλλιο της πόλης. Ο Βασιλιάς φοράει στρατιωτική στολή και χλαίνη και κρατάει στραταρχική ράβδο, ενώ η Βασίλισσα και ο Διάδοχος φορούν πολιτικά. Από τον ίδιο χώρο τα μέλη της βασιλικής οικογένειας παρακολουθούν μαθητική και στρατιωτική παρέλαση. Οι μαθήτριες φορούν μπλε σκούρες ποδιές με μεγάλους λευκούς γιακάδες, με λεπτή λευκή ζώνη στη μέση, λευκές κοντές κάλτσες και μαύρα παπούτσια. Ακολουθούν νέοι «με εθνικάς ενδυμασίας» και στη συνέχεια «οι μαθηταί των ανωτέρων τάξεων των Γυμνασίων», οι οποίοι φορούν πηλήκια. Έπειτα από αυτούς, παρελαύνουν νέες ντυμένες με τοπικές στολές καθώς και μαθητές και μαθήτριες των (δημοτικών) σχολείων της πόλης, που φοράνε σκούρες ναυτικές στολές με λευκές κολλαρίνες, λευκές κοντές κάλτσες και σκούρα παπούτσια. Τα αγόρια είναι όλα κουρεμένα «με την ψιλή». Ακολουθούν «οι παλαίμαχοι πολεμισταί των Ηπειρωτικών αγώνων, καθώς και συμβολική αναπαράσταση της ελευθέρως Ελλάδος και της σκλαβωμένης Βορείου Ηπείρου» (η Ελλάδα φοράει λευκό χιτώνα και η Βόρειος Ήπειρος φοράει μαύρο φόρεμα και μαύρο μαντίλι, ενώ τα χέρια της είναι δεμένα με αλυσίδες) και μετά πρόσκοποι και οι «ηρωικοί ανάπηροι», που «επροκάλεσαν εκδηλώσεις λαϊκής συγκινήσεως». Στη συνέχεια ακολουθεί η στρατιωτική παρέλαση, με μηχανοκίνητα και πεζοπόρα τμήματα της φρουράς της πόλης. Η παρέλαση διεξήχθη «υπό βροχήν και δριμύ ψύχος». Το απόγευμα της ίδιας ημέρας οι Βασιλείς και ο Διάδοχος επισκέπτονται το νησί της λίμνης των Ιωαννίνων. Γυναίκες στρώνουν χαλιά για να περάσουν οι Βασιλείς και ο Διάδοχος, τους οποίους

προσφωνεί μια μικρή μαθήτρια. Στη συνέχεια οι Βασιλείς και ο Διάδοχος κατευθύνονται στη μονή του Αγίου Παντελεήμονος και αργότερα εγκαινιάζουν Νηπιοκομική Σχολή και Βρεφονηπιακό Σταθμό, όπου τους υποδέχονται παιδιά προσχολικής ηλικίας κουνώντας σημαιάκια.

E.3.3.5. D2552 – Κωδικός θέματος: T15587

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:05:11:07 - 00:09:49:01

Ημερομηνία: 27-28/10/1955

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα**

Περίληψη

Εορτασμός της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα: α) κατάθεση στεφάνων στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη από τον Δήμαρχο Αθηναίων Πausανία Κατσώτα και τον Στρατηγό Κουρούκλη, β) στρατιωτική και μαθητική παρέλαση, γ) δοξολογία στη Μητρόπολη των Αθηνών παρουσία του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή, δ) κατάθεση στεφάνων στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, ε) στρατιωτική παρέλαση.

Περιγραφή

27-10-1955: Ο Δήμαρχος Αθηναίων Πausανίας Κατσώτας προσέρχεται στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, όπου καταθέτει στεφάνι για τον εορτασμό της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου. Στη συνέχεια ακολουθεί ο Στρατηγός Κουρούκλης, ο οποίος παραλαμβάνει στεφάνι από τους αναπήρους πολέμου και το καταθέτει στο Μνημείο. Μετά τις καταθέσεις στεφάνων πραγματοποιείται στρατιωτική και μαθητική παρέλαση. Προηγούνται τμήματα στρατού ξηράς, ναυτικού και αεροπορίας, αδελφών νοσοκόμων και ακολουθούν οι μαθητές. Είναι μικτά τμήματα μαθητών και μαθητριών δημοτικού σχολείου, τα κορίτσια φορούν λευκές μπλούζες και μπλε φούστες, ενώ τα αγόρια φορούν μπλε κοντά παντελόνια, με λευκές κοντές κάλτσες και λευκά αθλητικά παπούτσια. Στη συνέχεια παρελαύνουν μαθήτριες γυμνασίων με σκούρα μπλε στολή και λευκή γραβάτα,

με λευκές κοντές κάλτσες και μαύρα χαμηλά παπούτσια. Μετά την ολοκλήρωση της παρέλασης, πλήθος κόσμου διαδηλώνει υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Συνεχίζουν την πορεία τους με πανό και σημαίες ως το Πεδίον του Άρεως, όπου καταθέτουν στεφάνια.

28-10-1955: Ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εθνικής Αμύνης Κωνσταντίνος Καραμανλής, συνοδευόμενος από τη σύζυγό του Αμαλία Καραμανλή, καταφθάνει στη Μητρόπολη Αθηνών επευφημούμενος από το συγκεντρωμένο πλήθος. Ο Κ. Καραμανλής και η σύζυγός του εισέρχονται στον ναό, όπου πρόκειται να τελεστεί δοξολογία για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου. Ακολούθως στη Μητρόπολη εισέρχεται ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως Γεώργιος Ράλλης, συνοδευόμενος από τη σύζυγό του, Λένα Ράλλη. Μετά την ολοκλήρωση της δοξολογίας ο Κ. Καραμανλής, η Α. Καραμανλή και ο Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων Κωνσταντίνος Ροδόπουλος εξέρχονται από τη Μητρόπολη. Ο Κ. Καραμανλής και η σύζυγός του επιβιβάζονται σε αυτοκίνητο και μεταβαίνουν στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, όπου ο Κ. Καραμανλής καταθέτει στεφάνι. Στη συνέχεια, ο Κ. Καραμανλής και οι υπόλοιποι επίσημοι παρακολουθούν την παρέλαση μηχανοκίνητων και πεζοπόρων τμημάτων των Ενόπλων Δυνάμεων, με την οποία κορυφώνονται οι εκδηλώσεις για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου.

E.3.3.6. D2587 – Κωδικός θέματος: T12195

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00 - 00:02:17:21

Ημερομηνία: **21/2/1958**

Τίτλος: **Εορτασμός της 45^{ης} επετείου απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία του Βασιλιά Παύλου**

Περίληψη

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό της 45^{ης} επετείου απελευθέρωσης των Ιωαννίνων πραγματοποιείται δοξολογία στον Μητροπολιτικό Ναό της πόλης και παρέλαση ενόπιον του Βασιλιά Παύλου.

Περιγραφή

Ο Βασιλιάς Παύλος και η Βασίλισσα Φρειδερίκη προσέρχονται στον Μητροπολιτικό Ναό Ιωαννίνων, στην είσοδο του οποίου τους υποδέχονται ο Υφυπουργός Εσωτερικών Νικόλαος Αθανασίου και άλλοι επίσημοι. Ο Βασιλιάς Παύλος και η Βασίλισσα Φρειδερίκη ασπάζονται το Ευαγγέλιο και εισέρχονται στον ναό, προκειμένου να παρακολουθήσουν τη δοξολογία για τον εορτασμό της 45^{ης} επετείου απελευθέρωσης των Ιωαννίνων. Πλήθος κόσμου συγκεντρωμένο σε κεντρικό δρόμο των Ιωαννίνων, όπου πραγματοποιείται παρέλαση. Η μπάντα της Ελληνικής Βασιλικής Χωροφυλακής, μαθητές και μαθήτριες. Στην κεφαλή της μαθητικής παρέλασης παρελαύνουν μαθητές ντυμένοι με παραδοσιακές στολές, ενώ του τμήματος προηγείται μαθήτρια με σκούρα ποδιά, λευκή κορδέλα στο κεφάλι και λευκά γάντια. Ακολουθούν μαθητές και μαθήτριες της «στοιχειώδους εκπαίδευσης» με άσπρα ναυτικά ρούχα (τα αγόρια φορούν κοντό λευκό παντελόνι και τα κορίτσια λευκή φούστα, άσπρες κάλτσες και μαύρα παπούτσια). Η παρέλαση συνεχίζεται με την μπάντα της Φρουράς Ιωαννίνων, μοτοσικλετιστές της ΕΣΑ, μηχανοκίνητο λόχο Διαβιβάσεων, σχηματισμούς Πυροβολικού και Μηχανικού καθώς και πεζοπόρα τμήματα της Φρουράς Ιωαννίνων, που παρελαύνουν ενώπιον του Βασιλιά Παύλου, του Ν. Αθανασίου και των υπολοίπων επισήμων.

Ε.3.3.7. D2700 – Κωδικός θέματος: T12626

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00 - 00:09:20:05

Ημερομηνία: 6/3/1958 – 8/3/1958

Τίτλος: **Εορτασμός της 10^{ης} επετείου ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα παρουσία του Βασιλιά Παύλου**

Περίληψη

Ο Βασιλιάς Παύλος, η Βασίλισσα Φρειδερίκη, η Πριγκίπισσα Σοφία, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τις εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στη Ρόδο για τον εορτασμό της 10^{ης} επετείου ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.

Περιγραφή

6/3/1958: Αποψη χάρτη των Δωδεκανήσων. Περιήγηση στην Ακρόπολη της Λίνδου και στα ιαματικά λουτρά της Καλλιθέας. Περιήγηση στην πόλη της Ρόδου, η οποία σηματοδοτείται και καθαρίζεται εν όψει του εορτασμού της 10^{ης} επετείου της ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα. Μαθητές σχολείων της Ρόδου καταθέτουν στεφάνια στον Βωμό της Πατρίδος. Πρόκειται για δύο μαθήτριες ντυμένες με σκούρα φούστα και γιλέκο, άσπρο πουκάμισο, κορδέλα, λευκές κάλτσες και παπούτσια, που πλαισιώνουν έναν μικρότερο μαθητή με σκούρο κοντό παντελόνι, σακάκι και γραβάτα, άσπρο πουκάμισο, άσπρες κάλτσες και παπούτσια, ο οποίος κρατάει το στεφάνι. Στη συνέχεια ο φακός εστιάζει στα λυκόπουλα, που στέκονται παραταγμένα σε στάση προσοχής και παρακολουθούν την τελετή. Ο μικρός μαθητής πλησιάζει στο μνημείο, καταθέτει το στεφάνι, κάνει δυο βήματα πίσω και υποκλίνεται. Οι σημαιοφόροι των αγημάτων χαμηλώνουν τις σημαίες σε ένδειξη σεβασμού.

7/3/1958: Πλήθος κόσμου έχει συγκεντρωθεί στο λιμάνι της Ρόδου αναμένοντας την άφιξη του Βασιλιά Παύλου και της Βασίλισσας Φρειδερίκης. Ο Βασιλιάς Παύλος (με την επίσημη στολή των παρελάσεων), η Βασίλισσα Φρειδερίκη και η Πριγκίπισσα Ειρήνη αποβιβάζονται στο λιμάνι της Ρόδου, όπου τυγχάνουν θερμής υποδοχής από τις τοπικές Αρχές και το συγκεντρωμένο πλήθος. Τα μέλη της βασιλικής οικογένειας προσέρχονται στον Μητροπολιτικό Ναό της Ρόδου, στην είσοδο του οποίου τους υποδέχονται ο Μητροπολίτης Ρόδου Σπυρίδων και ο Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας Ιωάννης Παρασκευόπουλος. Ο Βασιλιάς Παύλος, η Βασίλισσα Φρειδερίκη, η Πριγκίπισσα Ειρήνη, ο Ι. Παρασκευόπουλος και οι υπόλοιποι επίσημοι εισέρχονται στον ναό, προκειμένου να παρακολουθήσουν τη δοξολογία για τον εορτασμό της 10^{ης} επετείου της ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα. Μετά την ολοκλήρωση της δοξολογίας τα μέλη της βασιλικής οικογένειας κατευθύνονται προς τον Βωμό της Πατρίδος, όπου ο Βασιλιάς Παύλος καταθέτει στεφάνι. Ο Βασιλιάς Παύλος, η Βασίλισσα Φρειδερίκη και η Πριγκίπισσα Ειρήνη λαμβάνουν τις θέσεις τους στην εξέδρα των επισήμων, από όπου παρακολουθούν την παρέλαση, με την οποία κορυφώνονται οι εορταστικές εκδηλώσεις. Στην παρέλαση συμμετέχουν μέλη του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών και του Σώματος Ελλήνων Προσκόπων, μαθητές και μαθήτριες (με σκούρες φούστες τα κορίτσια, με

σκούρα κοντά παντελόνια τα αγόρια, λευκά πουκάμισα, λευκές κάλτσες και παπούτσια), αντιπροσωπεία Κυπρίων φοιτητών (με πινακίδες και πανό με τις επιγραφές: «ΖΗΤΩ Η Ε.Ο.Κ.Α.», «ΖΗΤΩ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ») καθώς και πεζοπόρα τμήματα των Ενόπλων Δυνάμεων. Ο Βασιλιάς Παύλος, η Βασίλισσα Φρειδερίκη και η Πριγκίπισσα Ειρήνη προσέρχονται στο Στάδιο της Ρόδου. Εκεί παρακολουθούν αναπαράσταση του θριάμβου του Διαγόρα του Ρόδιου κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 448 π.Χ., όπου, αμέσως μετά τις νίκες τους στο αγώνισμα της πυγμαχίας, οι γιοί του, Δαμάγητος και Ακουσίλαος, πήραν στους ώμους τους τον γέροντα πατέρα τους και τον περιέφεραν στο στάδιο της Ολυμπίας. Στη συνέχεια, αθλητές λαμβάνουν μέρος σε αγώνες στίβου και ποδηλασίας. Το ίδιο βράδυ, χορευτικά συγκροτήματα με παραδοσιακές ενδυμασίες δίνουν παράσταση παραδοσιακών χορών στην πλατεία που βρίσκεται μπροστά από το Δημαρχείο της Ρόδου.

Σημείωση: Το βίντεο αυτό δεν έχει ήχο.

E.3.3.8. D1596 – Κωδικός θέματος: T14103

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:03:29:10 - 00:04:09:18

Ημερομηνία: **21/5/1961**

Τίτλος: **Εορτασμός στην Κέρκυρα της 97^{ης} επετείου από την ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ελλάδα**

Περίληψη

Στην Κέρκυρα εορτάζεται η επέτειος της ενσωμάτωσης των Επτανήσων στην Ελλάδα. Μετά την κατάθεση στεφάνου από τον Υφυπουργό Γεωργίας Δημήτριο Θανόπουλο ακολουθεί παρέλαση των Ενόπλων Δυνάμεων και της μαθητικής νεολαίας της πόλης.

Περιγραφή

Στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται στην Κέρκυρα για την 97^η επέτειο της ενσωμάτωσης των Επτανήσων στην Ελλάδα, ο Υφυπουργός Γεωργίας Δημήτριος Θανόπουλος καταθέτει στεφάνι στο μνημείο του Ιωάννη Καποδίστρια. Οι

εορταστικές εκδηλώσεις κορυφώνονται με τη διεξαγωγή παρέλασης της κερκυραϊκής νεολαίας (οι μαθητές και οι μαθήτριες φορούν άσπρα ρούχα και παπούτσια, ενώ ακολουθεί ένα τμήμα μαθητών και μαθητριών με παραδοσιακές ενδυμασίες) και των Ενόπλων Δυνάμεων, την οποία παρακολουθεί πλήθος κόσμου.

E.3.3.9. D1612 – Κωδικός θέματος: T11752

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:03:13:17 - 00:04:00:04

Ημερομηνία: **25/3/1963**

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στη Ρόδο**

Περίληψη

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στη Ρόδο πραγματοποιείται μαθητική και στρατιωτική παρέλαση.

Περιγραφή

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στη Ρόδο μαθητές και μαθήτριες των σχολείων του νησιού (με σκούρα ρούχα, λευκά φουλάρια και κάλτσες και μαύρα παπούτσια) καθώς και πεζοπόρα τμήματα των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας παρελαύνουν στους κεντρικούς δρόμους της πόλης της Ρόδου. Στην παρέλαση, την οποία παρακολουθούν επίσημοι και πλήθος κόσμου, συμμετέχει και άγημα ναυτών του αμερικανικού Πολεμικού Ναυτικού.

E.3.3.10. D1612 – Κωδικός θέματος: T11753

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:04:00:06 - 00:04:38:00

Ημερομηνία: **24/3/1963**

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα**

Περίληψη

Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα: μαθητική και σπουδαστική παρέλαση.

Περιγραφή

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα πραγματοποιείται μαθητική και σπουδαστική παρέλαση στη λεωφόρο Αμαλίας. Οι μαθήτριες φορούν στολές (λευκή μπλούζα με στρογγυλό το έμβλημα του σχολείου στο στήθος, σκούρα φούστα) και οι σπουδαστές φορούν σκούρο κοστούμι με λευκό πουκάμισο και σκούρα γραβάτα. Στο δεξί τους μπράτσο έχουν λευκό περιβραχιόνιο με το σήμα της σχολής τους. Την παρέλαση παρακολουθούν ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γρηγόριος Κασσιμάτης, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου. Ο εκφωνητής αναφέρει ότι ο εορτασμός συμπίπτει με την εκατονταετηρίδα της ελληνικής βασιλικής δυναστείας.

E.3.3.11. D3703 – Κωδικός θέματος: T12716

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:01:48:00

Ημερομηνία: 24/3/1964

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα**

Περίληψη

Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα: μαθητική και σπουδαστική παρέλαση.

Περιγραφή

Σημαιοστολισμένες οικίες και δημόσια κτήρια στην Αθήνα για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου. Ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γεώργιος Παπανδρέου, ο Υπουργός Οικονομικών Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, ο Υφυπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Λουκής Ακρίτας, ο Γενικός Γραμματέας

του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Ευάγγελος Παπανούτσος, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τη μαθητική και σπουδαστική παρέλαση, η οποία πραγματοποιείται στην Αθήνα στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25ης Μαρτίου. Μπροστά από τις μαθήτριες, που φορούν στολές με σκούρα φούστα, μπλούζα και λευκό πουκάμισο, παρελαύνει ένα τμήμα μαθητών και μαθητριών με παραδοσιακές ενδυμασίες. Ακολουθούν μαθητές γυμνασίων με σκούρο κοστούμι και λευκό πουκάμισο ανοιχτό στον λαιμό, χωρίς γραβάτα, καθώς και άλλα σχολεία, με αντίστοιχες ομοιόμορφες σχολικές στολές ή με σχολικές ποδιές και λευκό γιακαδάκι στον λαιμό.

E.3.3.12. D3238 – Κωδικός θέματος: T16521

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:03:22:00 - 00:04:00:00

Ημερομηνία: **25-28/10/1964**

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα**

Περίληψη

Εορτασμός της επετείου της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης και της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη: α) άφιξη του Πρωθυπουργού Γεώργιου Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη, β) άφιξη του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄ και της Βασίλισσας Άννας-Μαρίας στη Θεσσαλονίκη, γ) δοξολογία στον ιερό ναό του Αγίου Δημητρίου, δ) πανηγυρική συνεδρίαση του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ε) μαθητική παρέλαση.

Περιγραφή

Ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Παπανδρέου αποβιβάζεται στο αεροδρόμιο της Μίκρας, όπου τον υποδέχονται ο Υπουργός Βορείου Ελλάδος Κ. Ταλιαδούρος, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου. Αμέσως μετά την αποβίβασή του ο Γ. Παπανδρέου, συνοδευόμενος από τον Υφυπουργό Εθνικής Αμύνης Μ. Παπακωνσταντίνου, επιθεωρεί άγημα ανδρών της Ελληνικής Βασιλικής Αεροπορίας, το οποίο αποδίδει τιμές. Το συγκεντρωμένο πλήθος επιφυλάσσει θερμή υποδοχή στον Γ. Παπανδρέου, ο οποίος αναχωρεί από το αεροδρόμιο επιβαίνοντας σε ανοιχτό αυτοκίνητο.

Ο Γ. Παπανδρέου εισέρχεται οδικώς στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, όπου του επιφυλάσσεται ενθουσιώδης υποδοχή από τους κατοίκους της πόλης. Σκοπός της επίσκεψης του Γ. Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη είναι να παραστεί στις εκδηλώσεις για τον εορτασμό της επετείου της απελευθέρωσης της πόλης και της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου.

25/10/1964: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄, η Βασίλισσα Άννα-Μαρία, η Διάδοχος Ειρήνη και ο Πρίγκιπας Μιχαήλ αποβιβάζονται στην αποβάθρα του Λευκού Πύργου, όπου τους υποδέχονται ο Γ. Παπανδρέου, ο Αυλάρχης Θ. Παπαθανασιάδης, ο Πρόεδρος της Βουλής Γ. Αθανασιάδης-Νόβας, ο Υπουργός παρά τη Προεδρία της Κυβερνήσεως Δ. Παπασπύρου και άλλοι επίσημοι. Αμέσως μετά την αποβίβασή του ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ επιθεωρεί άγημα του Βασιλικού Ναυτικού, το οποίο αποδίδει τιμές. Σκοπός της επίσκεψης του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄ και των υπολοίπων μελών της βασιλικής οικογένειας στη Θεσσαλονίκη είναι να παραστούν στις εκδηλώσεις για τον εορτασμό της επετείου της απελευθέρωσης της πόλης και της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου.

26/10/1964: Ο Γ. Παπανδρέου, συνοδευόμενος από τον Δ. Παπασπύρου και τον Γ. Αθανασιάδη-Νόβα, προσέρχεται στον ιερό ναό του Αγίου Δημητρίου. Λίγο αργότερα στον ναό καταφθάνουν και ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ με τη Βασίλισσα Άννα-Μαρία. Εντός του ναού τελείται επίσημη δοξολογία χοροστατούντος του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος. Τη δοξολογία παρακολουθούν ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄, η Βασίλισσα Άννα-Μαρία, ο Πρίγκιπας Μιχαήλ, η Διάδοχος Ειρήνη, ο Θ. Παπαθανασιάδης, ο Γ. Παπανδρέου, ο Υφυπουργός παρά τη Προεδρία της Κυβερνήσεως Γ. Μυλωνάς καθώς και πλήθος άλλων επισήμων. Μετά την ολοκλήρωση της δοξολογίας ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄, η Βασίλισσα Άννα-Μαρία, η Διάδοχος Ειρήνη και ο Πρίγκιπας Μιχαήλ εξέρχονται από τον ναό επευφημούμενοι από το συγκεντρωμένο πλήθος. Έξω από τον ναό βρίσκονται παρατεταγμένοι ο Γ. Παπανδρέου, ο Γ. Αθανασιάδης-Νόβας, ο Υπουργός Εσωτερικών Ι. Τούμπας, ο Μ. Παπακωνσταντίνου, ο Γ. Μυλωνάς και άλλοι επίσημοι. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ και η Βασίλισσα Άννα-Μαρία αναχωρούν οδικώς από τον ναό.

26/10/1964: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄, η Βασίλισσα Άννα-Μαρία, ο Πρίγκιπας Μιχαήλ, ο Αρχηγός της ΕΡΕ Π. Κανελλόπουλος, ο Δ. Παπασπύρου, ο Μ. Παπακωνσταντίνου, ο Γ. Μυλωνάς, η Διάδοχος Ειρήνη, ο Θ. Παπαθανασιάδης, ο Γ. Παπανδρέου, ο Γ. Αθανασιάδης-Νόβας, ο Μητροπολίτης Παντελεήμων, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρίστανται στην πανηγυρική συνεδρίαση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

27/10/1964: Ο Γ. Παπανδρέου, ο Γ. Αθανασιάδης-Νόβας, ο Κ. Ταλιαδούρος, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν την παρέλαση μαθητών και μαθητριών σχολείων της Θεσσαλονίκης. Οι μαθήτριες φορούν σκούρες μπλε ποδιές, λευκές κάλτσες, σκούρα παπούτσια, λευκό γιακαδάκι και λευκή κορδέλα. Οι μαθητές φορούν άσπρες μπλούζες, σκούρα παντελόνια και μαύρα παπούτσια. Ακολουθεί άλλο τμήμα μαθητριών με λευκές μπλούζες, λευκή κορδέλα και σκούρες φούστες και ακόμη ένα τμήμα μαθητών με σκούρο κοστούμι και λευκό πουκάμισο.

E.3.3.13. D1667 – Κωδικός θέματος: T7483

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:04:07:14 - 00:04:27:14

Ημερομηνία: **24/03/1966**

Τίτλος: **Μαθητική παρέλαση στην Αθήνα για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου**

Περίληψη

Επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τη μαθητική παρέλαση στην Αθήνα για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου.

Περιγραφή

Ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Σ. Αλλαμανής, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τη μαθητική παρέλαση στην Αθήνα για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου. Στην παρέλαση λαμβάνουν μέρος μαθητές και μαθήτριες σχολείων της Αθήνας. Οι μαθήτριες φορούν λευκές φούστες, λευκό πουκάμισο,

λευκές κάλτσες, σκούρα παπούτσια και σκούρο πουλόβερ. Οι μαθητές φορούν σκούρο πουλόβερ και γραβάτα, λευκό πουκάμισο, σκούρο παντελόνι, λευκές κάλτσες και σκούρα παπούτσια. Ακολουθεί άλλο τμήμα μαθητριών με σκούρες φούστες, λευκές μπλούζες και λευκά παπούτσια.

E.3.3.14. D1667 – Κωδικός θέματος: T7485

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα) – Διάρκεια: 00:05:56:23 - 00:06:31:04

Ημερομηνία: **25/03/1966**

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στο Δοξάτο Δράμας**

Περίληψη

Επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τη μαθητική παρέλαση στο Δοξάτο Δράμας για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου.

Περιγραφή

Επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν την παρέλαση στο Δοξάτο Δράμας για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου. Ο σημαιοφόρος και οι παραστάτες είναι ντυμένοι με παραδοσιακές ενδυμασίες και ακολουθούν μαθητές και μαθήτριες με ομοιόμορφη εμφάνιση (λευκά ρούχα και παπούτσια). Από αυτούς, το πρώτο τμήμα αποτελείται από τυμπανιστές και τα επόμενα φέρουν δάφνινα στεφάνια. Στη συνέχεια καταθέτουν τα στεφάνια στο ηρώο της πόλης. Ακολουθούν μαθήτριες ντυμένες με ποδήρεις χιτώνες και εσθήτες, ενώ μαθητές φέρουν στους ώμους τους δυο μαθήτριες ντυμένες επίσης με χιτώνες. Η παρέλαση κλείνει με προσκόπους και λυκόπουλα.

E.3.3.15. D3952 – Κωδικός θέματος: T14758

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:04:22:15 (Μαθητική παρέλαση: 00:03:26:00 - 00:03:39:00)

Ημερομηνία: **20/2-21/2/1967**

Τίτλος: Εορτασμός της 54^{ης} επετείου της απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄

Περίληψη

Εορτασμός της 54^{ης} επετείου της απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄: α) άφιξη στην Πρέβεζα, β) υποδοχή στη Φιλιπιάδα, γ) κατάθεση στεφάνου στο Χάνι Εμίν Αγά, δ) άφιξη στα Ιωάννινα, ε) αποκαλυπτήρια ανδριάντα των μαχητών του ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-1941 στο Καλπάκι, στ) επίσημο γεύμα του Δημάρχου Ιωαννίνων, ζ) επίσημη δοξολογία στον Μητροπολιτικό Ναό των Ιωαννίνων, η) παρέλαση στα Ιωάννινα.

Περιγραφή

Βολές πυροβολικού κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. 20/2/1967: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ αποβιβάζεται στο λιμάνι της Πρέβεζας, όπου τυγχάνει θερμής υποδοχής. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ διέρχεται από τη Φιλιπιάδα, όπου τυγχάνει θερμής υποδοχής από το συγκεντρωμένο πλήθος.

20/2/1967: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ επισκέπτεται το Χάνι Εμίν Αγά και καταθέτει στεφάνι στο εκεί ευρισκόμενο Ηρώο. Εμβόλιμα πλάνα από τους Βαλκανικούς Πολέμους, στα οποία διακρίνεται μεταξύ άλλων ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄.

20/2/1967: Γενική άποψη της λίμνης Παμβώτιδας. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄, συνοδευόμενος από τον Αυλάρχη Θ. Παπαθανασιάδη, εισέρχεται πεζή στο κέντρο των Ιωαννίνων, όπου τυγχάνει θερμής υποδοχής από το συγκεντρωμένο πλήθος. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ αποδίδει τιμές στην ελληνική σημαία και επιθεωρεί στρατιωτικό άγημα. Εμβόλιμα πλάνα από τους Βαλκανικούς Πολέμους, στα οποία διακρίνεται μεταξύ άλλων ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄.

20/2/1967: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ μεταβαίνει στο Καλπάκι, όπου, κατά τη διάρκεια ειδικής τελετής, πραγματοποιεί τα αποκαλυπτήρια ανδριάντα των μαχητών του ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-1941. Αμέσως μετά καταθέτει στεφάνι στον ανδριάντα.

20/2/1967: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ παρακάθεται σε επίσημο γεύμα, το οποίο παραθέτει προς τιμήν του στο ξενοδοχείο «Ξενία» των Ιωαννίνων ο Δήμαρχος της πόλης Σ. Κατσαδήμας. Κατά τη διάρκεια του γεύματος, στο οποίο παρευρίσκονται επίσης ο

Υπουργός Εσωτερικών Χ. Στράτος, ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σεραφείμ, ο βουλευτής της ΕΡΕ Ευ. Αβέρωφ-Τοσίτσας και άλλοι επίσημοι, ο Σ. Κατσαδήμας προσφωνεί τον Βασιλιά Κωνσταντίνο Β΄, ο οποίος στη συνέχεια απαντά στην προσφώνησή του.

21/2/1967: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ προσέρχεται στον Μητροπολιτικό Ναό των Ιωαννίνων προκειμένου να παραστεί στην επίσημη δοξολογία για τον εορτασμό της 54^{ης} επετείου της απελευθέρωσης της πόλης. Στην είσοδο του Ναού ο Κωνσταντίνος Β΄ ασπάζεται το ιερό Ευαγγέλιο, το οποίο κρατά ο Μητροπολίτης Σεραφείμ. Τη δοξολογία, στην οποία χοροστατεί ο Μητροπολίτης Σεραφείμ, παρακολουθούν μαζί με τον Βασιλιά ο Χ. Στράτος, ο Θ. Παπαθανασιάδης, ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ Αντιστράτηγος Κ.Τσολάκας, ο Αρχηγός ΓΕΣ Αντιστράτηγος Γ. Σπαντιδάκης, ο Αρχηγός ΓΕΝ Αντιναύαρχος Σ. Αυγέρης, ο Αρχηγός ΓΕΑ Αντιπτέραρχος Γ. Αντωνάκος, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου. Στη συνέχεια οι επίσημοι παρακολουθούν στρατιωτική και μαθητική παρέλαση στο κέντρο της πόλης των Ιωαννίνων. Οι μαθητές φορούν ομοιόμορφες σχολικές στολές ή ποδιές, ενώ ο σημαιοφόρος και οι παραστάτες φορούν παραδοσιακές ενδυμασίες. Υπάρχουν επίσης κάποια τμήματα μαθητών και μαθητριών που παρελαύνουν με τοπικές ενδυμασίες.

E.3.3.16. D1764 – Κωδικός θέματος: T10906

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:01:34:00 - 00:04:46:20 (Μαθητική παρέλαση: 00:01:34:00 - 00:02:09:00)

Ημερομηνία: 27/10-28/10/1969

Τίτλος: **Εορτασμός της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη**

Περίληψη

Εορτασμός της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 στην Αθήνα, με μαθητική παρέλαση ενώπιον του Υφυπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Ν. Σιώρη, με εορταστική εκδήλωση στην Ακαδημία Αθηνών όπου παρίσταται ο Αντιβασιλέας Γ. Ζωιτάκης, με επιμνημόσυνη δέηση εις μνήμην του Ι. Μεταξά στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών, με δοξολογία στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών, όπου παρίστανται ο Γ. Ζωιτάκης και ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Στ. Παττακός, με κατάθεση στεφάνου από τον Γ. Ζωιτάκη

στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη και με στρατιωτική παρέλαση. Εορτασμός της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 στη Θεσσαλονίκη με κατάθεση στεφάνου από τον Πρωθυπουργό Γ. Παπαδόπουλο στο Ηρώο του Γ' Σώματος Στρατού και στρατιωτική παρέλαση.

Περιγραφή

27/10/1969: Μαθήτριες και μαθητές παρελαύνουν σε κεντρικό δρόμο της Αθήνας (λεωφόρο Αμαλίας), όπου πραγματοποιείται μαθητική παρέλαση για τον εορτασμό της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940, ενώ ο Υφυπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Ν. Σιώρης και άλλοι επίσημοι παρακολουθούν. Οι μαθήτριες φορούν σκούρες φούστες, λευκές μπλούζες, λευκές κάλτσες και μαύρα παπούτσια. Οι μαθητές φορούν λευκά πουκάμισα, σκούρα κοστούμια και γραβάτες και μαύρα παπούτσια. Ακολουθούν τμήματα προσκόπων. Άποψη της Ακαδημίας Αθηνών. Στη αίθουσα τελετών του κτηρίου, όπου πραγματοποιείται εκδήλωση για τον εορτασμό της επετείου, ο Αντιβασιλέας Γ. Ζωιτάκης, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος και άλλοι επίσημοι παρακολουθούν ομιλία. Επίσημοι και άλλος κόσμος φτάνουν στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών, όπου πραγματοποιείται επιμνημόσυνη δέηση εις μνήμην του Ι. Μεταξά, με πρωτοβουλία του Δήμου Αθηναίων.

28/10/1969: Επίσημος καταθέτει στεφάνι στον τάφο του Ι. Μεταξά. Ναυτικό άγημα στον χώρο προ του Ιερού Μητροπολιτικού Ναού Αθηνών. Ο Γ. Ζωιτάκης φτάνει στον ναό, προκειμένου να παραστεί σε δοξολογία για τον εορτασμό της επετείου, όπου τον υποδέχεται διά χειραψίας ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Στ. Παττακός. Ο Γ. Ζωιτάκης και ο Στ. Παττακός εισέρχονται στον ναό. Εύζωνες εκατέρωθεν του μνημείου του 'Αγνώστου Στρατιώτη. Ο Γ. Ζωιτάκης καταθέτει στεφάνι στο μνημείο, ενώ ο Στ. Παττακός και άλλοι κυβερνητικοί παράγοντες, ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Ο. Αγγελής και άλλα μέλη της ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων παρακολουθούν. Ο Πρωθυπουργός Γ. Παπαδόπουλος φτάνει στο ηρώο του Γ' Σώματος Στρατού στη Θεσσαλονίκη, όπου παρευρίσκεται τιμητικό άγημα και καταθέτει στεφάνι στο μνημείο για τον εορτασμό της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940. Άρματα μάχης παρελαύνουν σε κεντρικό δρόμο της πόλης, όπου πραγματοποιείται παρέλαση για τον εορτασμό της επετείου, ενώ ο Γ. Παπαδόπουλος, άλλοι επίσημοι και κόσμος συγκεντρωμένος

παρακολουθούν. Πυροσβεστικά οχήματα παρελαύνουν. Πεζοπόρα τμήματα του στρατού ξηράς παρελαύνουν με τη συνοδεία της μουσικής στρατιωτικής μπάντας. Άρματα μάχης παρελαύνουν σε κεντρικό δρόμο των Αθηνών (λεωφόρο Αμαλίας), όπου πραγματοποιείται στρατιωτική παρέλαση για τον εορτασμό της επετείου, ενώ ο Γ. Ζωιτάκης, ο Στ. Παττακός, άλλοι επίσημοι και κόσμος συγκεντρωμένος παρακολουθούν. Αυτοκινούμενα πυροβόλα, εκτοξευτές πυραύλων, μοτοσικλετιστές των Σωμάτων Ασφαλείας και πεζοπόρα τμήματα του στρατού ξηράς παρελαύνουν, ενώ πολεμικά αεροσκάφη πετούν σε σχηματισμό και ακολουθούν τμήματα των Ειδικών Δυνάμεων.

E.3.3.17. D3351 – Κωδικός θέματος: T10391

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:54:19 - 00:01:56:03 (Μαθητική παρέλαση: 00:01:28:00 - 00:01:56:03)

Ημερομηνία: 27/06/1971

Τίτλος: **Εορτασμός της συμπλήρωσης 150 ετών από την επανάσταση του 1821 στην Τρίπολη**

Περίληψη

Εορτασμός της συμπλήρωσης 150 ετών από την επανάσταση του 1821 στην Τρίπολη με δοξολογία στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό της πόλης παρουσία του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης Στ. Παττακού και άλλων επισήμων, με κατάθεση στεφάνου από τον Στ. Παττακό στο μνημείο των προκρίτων και παρέλαση.

Περιγραφή

Πορτραίτα οπλαρχηγών κοσμούν δρόμους της Τρίπολης, όπου εορτάζεται η συμπλήρωση 150 ετών από την επανάσταση του 1821. Ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Στ. Παττακός, συνοδευόμενος από τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών Ι. Λαδά και άλλους επισήμους, κατευθύνονται στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό της πόλης, μπροστά από τον οποίο βρίσκεται παραταγμένο τιμητικό άγημα. Μετά τη δοξολογία ο Στ. Παττακός καταθέτει στεφάνι στο μνημείο των προκρίτων στην Τρίπολη. Άποψη του μνημείου. Σε κεντρικό δρόμο της πόλης ο Στ. Παττακός, οι λοιποί επίσημοι και πλήθος κόσμου

παρακολουθούν παρέλαση, στην οποία συμμετέχουν μαθητές και μαθήτριες με παραδοσιακές ενδυμασίες. Ακολουθούν τμήματα μαθητριών του δημοτικού με λευκούς χιτώνες και λευκή κορδέλα στα μαλλιά, καθώς και άρματα εμπνευσμένα από την επανάσταση του 1821 και από την 21^η Απριλίου 1967, στα οποία επιβαίνουν μαθητές ντυμένοι με παραδοσιακές ενδυμασίες και στέκονται ακίνητοι, tableau vivant. Ειδικότερα στο άρμα με την επιγραφή «21 Απριλίου 1967» υπάρχει ένας μεγάλος φοίνικας και γύρω του ακίνητοι μαθητές ντυμένοι με στολές που παριστάνουν μαθητές (με σχολική ποδιά), εργαζόμενους (με πολιτικά), ναύτες και στρατιώτες (με στολή).

E.3.3.18. D2378 – Κωδικός θέματος: T7743

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:01:00:14 (Μαθητική παρέλαση: 00:00:39:00 - 00:01:00:14)

Ημερομηνία: 12/02/1973

Τίτλος: **Εορτασμός της 24^{ης} επετείου της Μάχης της Φλώρινας στη Φλώρινα**

Περίληψη

Εορτασμός της 24^{ης} επετείου της Μάχης της Φλώρινας (12-13/2/1949) με κατάθεση στεφάνου από τον Υφυπουργό Περιφερειακό Διοικητή Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας Α. Αναστασόπουλο στο στρατιωτικό νεκροταφείο της πόλης και με μαθητική και στρατιωτική παρέλαση.

Περιγραφή

Σε χιονισμένη πλατεία της Φλώρινας, άποψη του ανδριάντα του Ν. Παπαδόπουλου, Διοικητή των δυνάμεων του Ελληνικού Στρατού στη Μάχη της Φλώρινας, που έλαβε χώρα κατά τον Εμφύλιο πόλεμο (12-13/2/1949). Διακρίνεται στεφάνι κατατεθειμένο από τον Δήμαρχο της πόλης επ' ευκαιρία της 24^{ης} επετείου της μάχης. Σε δρόμο της πόλης ομάδα στρατιωτών παρακολουθεί άνδρες με παραδοσιακές ενδυμασίες, οι οποίοι κρατούν λάβαρο της Νεανικής Οργάνωσης Μακεδονομάχων «Παύλος Μελάς» και κατευθύνονται προς το στρατιωτικό νεκροταφείο. Στον χώρο του νεκροταφείου και ενώ χιονίζει, κόσμος, ανάμεσα στον οποίο οι παλαίμαχοι Μακεδονομάχοι, παρακολουθεί τον Υφυπουργό

Περιφερειακό Διοικητή Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας Α. Αναστασόπουλο που καταθέτει στεφάνι. Σε κεντρικό δρόμο της πόλης, ο Α. Αναστασόπουλος, ο Αναπληρωτής Υπουργός Εσωτερικών Ο. Γιάκας και άλλοι επίσημοι παρακολουθούν παρέλαση μαθητών και μαθητριών, αρμάτων μάχης και πεζοπόρων στρατιωτικών τμημάτων. Η παρέλαση γίνεται υπό χιονόπτωση. Οι μαθήτριες φορούν λευκές μπλούζες, λευκές κάλτσες μέχρι το γόνατο, λευκές κορδέλες στα μαλλιά και σκούρες φούστες και παπούτσια.

E.3.3.19. D3540 – Κωδικός θέματος: T13662

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:01:19:17 (Μαθητική παρέλαση: 00:00:47:00 - 00:01:19:17)

Ημερομηνία: **07/03/1973**

Τίτλος: **Εορτασμός της 25^{ης} επετείου της ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα παρουσία του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησεως Στ. Παττακού στη Ρόδο**

Περίληψη

Κατάθεση στεφάνου από τον Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησεως Στ. Παττακό στον Βωμό της Πατρίδος στη Ρόδο για τον εορτασμό της επετείου ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα και παρέλαση σε κεντρική λεωφόρο του νησιού.

Περιγραφή

Άποψη του λιμανιού της Ρόδου, όπου εορτάζεται η 25^η επέτειος ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα. Ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Στ. Παττακός και ο Αναπληρωτής Υπουργός Εθνικής Οικονομίας Κ. Καρύδας, συνοδευόμενοι από τοπικούς παράγοντες και επισήμους, διασχίζουν δρόμο της πόλης, ενώ κόσμος συγκεντρωμένος χειροκροτεί. Ο Στ. Παττακός καταθέτει στεφάνι στον Βωμό της Πατρίδος, ενώ τοπικοί παράγοντες και επίσημοι παρακολουθούν. Πλήθος κόσμου συγκεντρωμένο στα πεζοδρόμια της παραλιακής λεωφόρου Μανδρακίου, όπου πραγματοποιείται παρέλαση για τον εορτασμό της επετείου, παρακολουθεί μάντα που παρελαύνει. Προηγείται μια μαθήτρια γυμνασίου, ντυμένη με λευκό χιτώνα, με κορδέλα που γράφει «ΕΛΛΑΣ» διαγώνια στο στήθος και κρατώντας κλαδιά μυρτιάς. Ακολουθούν μαθητές και μαθήτριες

με παραδοσιακές ενδυμασίες, που κρατούν ψηλά μια μεγάλη ελληνική σημαία, καθώς και τμήματα μαθητών με σκούρο παντελόνι, γιλέκο, γραβάτα και παπούτσια και λευκό πουκάμισο. Στη συνέχεια παρελαύνει τμήμα μαθητριών με παραδοσιακές ενδυμασίες και άλλα τμήματα μαθητών και μαθητριών με ομοιόμορφες εμφανίσεις (σχολικές στολές), ενώ οι Στ. Παττακός και Κ. Καρύδας παρακολουθούν. Η παρέλαση κλείνει με αγήματα των Σωμάτων Ασφαλείας.

E.3.3.20. D2387 – Κωδικός θέματος: T7856

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:02:49:21 (Μαθητική παρέλαση: 00:00:58:00 - 00:01:19:17)

Ημερομηνία: 28/10/1973

Τίτλος: **Εορτασμός της 28^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Γ. Παπαδόπουλου**

Περίληψη

Η επέτειος της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 εορτάζεται στην Αθήνα με δοξολογία στη Μητρόπολη παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Γ. Παπαδόπουλου και του Πρωθυπουργού Σ. Μαρκεζίνη. Ακολουθεί κατάθεση στεφάνου στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γ. Παπαδόπουλο και μαθητική και στρατιωτική παρέλαση στην πλατεία Συντάγματος παρουσία των επισήμων και πλήθους κόσμου.

Περιγραφή

Τιμητικά αγήματα βρίσκονται παραταγμένα στην πλατεία της Μητρόπολης Αθηνών, όπου πρόκειται να τελεστεί επίσημη δοξολογία για τον εορτασμό της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940. Το αυτοκίνητο του Προέδρου της Δημοκρατίας Γ. Παπαδόπουλου φτάνει στον ναό υπό τις επευφημίες του συγκεντρωμένου στα γύρω πεζοδρόμια κόσμου. Μετά την απόδοση τιμών από τα αγήματα ο Γ. Παπαδόπουλος κατευθύνεται στην είσοδο του ναού, όπου τον υποδέχεται ο Πρωθυπουργός Σ. Μαρκεζίνης και εισέρχονται μαζί στον ναό. Στον χώρο του μνημείου του Άγνωστου Στρατιώτη παραταγμένο αγήμα

ευζώνων, επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τον Γ. Παπαδόπουλο, που καταθέτει στεφάνι για τον εορτασμό της εθνικής επετείου. Στον χώρο μπροστά από το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, ο Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας Ο. Αγγελής, ο Σ. Μαρκεζίνης, ο Υπουργός παρά τω Πρωθυπουργώ Ι. Αγαθαγγέλου, ο Υπουργός Συντονισμού και Προγραμματισμού Α. Καψάλης, ο Υπουργός Εξωτερικών Χ. Ξανθόπουλος-Παλαμάς, ο Υπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών Χ. Παναγιωτόπουλος, ο Υπουργός Δημοσίων Έργων Κ. Παπαδημητρίου, ο Υπουργός Οικονομικών Ι. Κούλης, ο Υφυπουργός παρά τω Πρωθυπουργώ Σ. Ζουρνατζής, ο Υφυπουργός Εξωτερικών Κ. Μιχαλόπουλος, ο Υφυπουργός Εσωτερικών Περιφερειακός Διοικητής Αττικής και Νήσων Α. Χωριατόπουλος, ο Υφυπουργός Εσωτερικών και Περιφερειακός Διοικητής Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης Κ. Μπράβος και άλλοι κυβερνητικοί παράγοντες καθώς και εκπρόσωποι της ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων παρακολουθούν καθισμένοι τη μαθητική και στρατιωτική παρέλαση, που περνάει από τη λεωφόρο Αμαλίας. Ο Γ. Παπαδόπουλος παρακολουθεί νέους και νέες με μαθητικές στολές που παρελαύνουν. Άποψη της Ακρόπολης και της λεωφόρου Αμαλίας, όπου παρελαύνουν οι μαθητές παρουσία πλήθους κόσμου. Άρματα μάχης παρελαύνουν, ενώ αεροπλάνα της Πολεμικής Αεροπορίας πετούν σε σχηματισμό. Ελληνικές σημαίες που κυματίζουν. Φορτηγά και ρουκετοφόρα στρατιωτικά οχήματα παρελαύνουν ακολουθούμενα από στρατιώτες του πεζικού, μονάδες των Σωμάτων Ασφαλείας, των Ειδικών Δυνάμεων και του Πολεμικού Ναυτικού. Άποψη της Ακρόπολης.

E.3.3.21. D3397 – Κωδικός θέματος: T14588

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:04:01:03 - 00:04:58:18 (Μαθητική παρέλαση: 00:04:43:00 - 00:04:58:18)

Ημερομηνία: **21/06/1974**

Τίτλος: **Εορτασμός της 61^{ης} επετείου της Μάχης του Κιλκίς στην πόλη του Κιλκίς**

Περίληψη

Η 61^η επέτειος της Μάχης του Κιλκίς και της απελευθέρωσης της πόλης εορτάζεται με κατάθεση στεφάνων από τοπικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες στο Ηρώ

Πεσότων, στο ύψωμα του Κιλκίς. Ακολουθεί μαθητική και στρατιωτική παρέλαση στην πόλη.

Περιγραφή

Έπαρση της ελληνικής σημαίας στον χώρο μπροστά από το Ηρώο Πεσότων στο ύψωμα του Κιλκίς, όπου εορτάζεται η 61^η επέτειος της Μάχης του Κιλκίς και της απελευθέρωσης της πόλης. Τοπικοί στρατιωτικοί παράγοντες φτάνουν στον χώρο του ηρώου, όπου βρίσκονται άγημα και στρατιωτική μπάντα. Κοπέλες με παραδοσιακές ενδυμασίες ραίνουν με άνθη το ηρώο, στο οποίο καταθέτουν στεφάνια οι επίσημοι. Μαθητές και μαθήτριες παρελαύνουν στη λεωφόρο 21^{ης} Απριλίου στην πόλη του Κιλκίς, ενώ τοπικοί παράγοντες παρακολουθούν. Στην κεφαλή της παρέλασης είναι μαθητές και μαθήτριες με παραδοσιακές ενδυμασίες και ακολουθούν τμήματα μαθητών και μαθητριών ντυμένων στα λευκά. Στη συνέχεια παρελαύνουν μαθήτριες του γυμνασίου με σκούρες φούστες μέχρι πάνω από το γόνατο, σκούρα παπούτσια και λευκά πουκάμισα. Η παρέλαση ολοκληρώνεται με ένα άγημα του Στρατού Ξηράς.

E.3.3.22. D1902 – Κωδικός θέματος: T4340

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα) Διάρκεια: 00:00:00- 00:02:20 (Μαθητική παρέλαση: 00:01:18 - 00:01:54)

Ημερομηνία: 7/03/1976

Τίτλος: **Εορτασμός στη Ρόδο της 30^{ης} επετείου από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων παρουσία του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή**

Περίληψη

Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής μεταβαίνει στη Ρόδο προκειμένου να παραστεί στις εορταστικές εκδηλώσεις για την 30^η επέτειο της ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων. Παρακολουθεί την επίσημη δοξολογία στον Καθεδρικό Ναό της Ρόδου, καταθέτει στεφάνι στον Βωμό της Πατρίδος και παρακολουθεί τη μαθητική και στρατιωτική παρέλαση.

Περιγραφή

Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, συνοδευόμενος από τον υπουργό Προεδρίας της Κυβερνήσεως και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Ράλλη και τον υπουργό Δημοσίων Έργων Χ. Στράτο μεταβαίνει στη Ρόδο προκειμένου να παραστεί στις εορταστικές εκδηλώσεις για την 30^η επέτειο από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων. Παρακολουθεί την επίσημη δοξολογία στον Καθεδρικό Ναό της Ρόδου, όπου χοροστατεί ο Μητροπολίτης Δωδεκανήσου Σπυρίδων, καταθέτει στεφάνι στον Βωμό της Πατρίδος και παρακολουθεί τη μαθητική και στρατιωτική παρέλαση. Στην κεφαλή της παρέλασης βρίσκονται τέσσερις μαθήτριες με τοπικές παραδοσιακές ενδυμασίες, οι οποίες κρατούν στα χέρια τους μια μεγάλη ελληνική σημαία. Ακολουθούν τμήματα μαθητών και μαθητριών με ομοιόμορφες σχολικές εμφανίσεις (σκούρα φούστα ή παντελόνι, λευκές μπλούζες και κάλτσες, σκούρα παπούτσια). Η παρέλαση ολοκληρώνεται με τμήματα Προσκόπων, Οδηγών, οργανώσεων παλαιών πολεμιστών, μονάδων Σωμάτων Ασφαλείας και Ενόπλων Δυνάμεων.

E.3.3.23. D2394 – Κωδικός θέματος: T15080

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα) Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:04:13:00
(Μαθητική παρέλαση: 00:00:25:00 - 00:00:57:00)

Ημερομηνία: 24/03/1976 - 25/03/1976

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα**

Περίληψη

Στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου, πραγματοποιούνται στην Αθήνα οι ακόλουθες εκδηλώσεις: α) κατάθεση στεφάνου στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη από τον Υπουργό Προεδρίας της Κυβερνήσεως και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Ράλλη, β) μαθητική και σπουδαστική παρέλαση στην Αθήνα ενώπιον του Πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, γ) επίσημη δοξολογία στη Μητρόπολη Αθηνών παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσου και του Πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, δ) κατάθεση στεφάνου στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσο και ε) στρατιωτική παρέλαση ενώπιον του Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσου.

Περιγραφή

24/3/1976: Ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Ράλλης καταθέτει στεφάνι στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, στο πλαίσιο των εορτασμών για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου. Ο Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Ράλλης, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τη μαθητική και σπουδαστική παρέλαση, που πραγματοποιείται στην Αθήνα στο πλαίσιο των εορτασμών για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου. Παρελαύνουν μαθητές με παραδοσιακές ενδυμασίες. Ακολουθούν τμήματα με μαθητές και μαθήτριες με ομοιόμορφες σχολικές στολές (σκούρες φούστες και λευκά πουκάμισα οι μαθήτριες, σκούρα παντελόνια και λευκά πουκάμισα οι μαθητές).

25/3/1976: Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσος, ο Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, ο Πρόεδρος της Βουλής Κ. Παπακωνσταντίνου, ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Ράλλης, ο Υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών Κ. Τρυπάνης, ο Υπουργός Εσωτερικών Κ. Στεφανόπουλος, ο Υφυπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως Π. Λαμπρίας, ο Υφυπουργός Βιομηχανίας Δ. Καραϊσκάκης, ο αρχηγός της ΕΔΗΚ Γ. Μαύρος, ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγός Δ. Αρμπουζής, ο Αρχηγός του Στρατού Αντιστράτηγος Ι. Ντάβος, ο Αρχηγός του Ναυτικού Αντιναύαρχος Σ. Μουρίκης, ο Αρχηγός της Αεροπορίας Αντιπτέραρχος Π. Οικονόμου και άλλοι επίσημοι παρακολουθούν την επίσημη δοξολογία στη Μητρόπολη Αθηνών, χοροστατούντος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Σεραφείμ, στο πλαίσιο των εορτασμών για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Τσάτσος καταθέτει στεφάνι στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσος, ο Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, ο Πρόεδρος της Βουλής Κ. Παπακωνσταντίνου, ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Ράλλης, ο Υπουργός Εθνικής Αμύνης Ευ. Αβέρωφ-Τοσίτσας, ο Υπουργός Απασχόλησης Κ. Λάσκαρης, ο Υπουργός Γεωργίας Ι. Ιορδάνογλου, ο Υπουργός Εμπορίου Ι. Βαρβιτσιώτης, ο Υφυπουργός Προεδρίας της

Κυβερνήσεως Π. Λαμπριάς, ο Υφυπουργός Εμπορίου Γ. Παναγιωτόπουλος, ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγός Δ. Αρμπούζης, ο Αρχηγός του Στρατού Αντιστράτηγος Ι. Ντάβος, ο Αρχηγός του Ναυτικού Αντιναύαρχος Σ. Μουρίκης, ο Αρχηγός της Αεροπορίας Αντιπτέραρχος Π. Οικονόμου, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Σεραφείμ, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου παρακολουθούν τη στρατιωτική παρέλαση που διεξάγεται στην Αθήνα στο πλαίσιο των εορτασμών για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου.

E.3.3.24. D3413 – Κωδικός θέματος: T10633

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:01:25:05 - 00:02:51:07 (Μαθητική παρέλαση: 00:01:50:00 - 00:02:16:00)

Ημερομηνία: **04/10/1976**

Τίτλος: **Εορταστικές εκδηλώσεις για την 55^η επέτειο της απελευθέρωσης της Ξάνθης**

Περίληψη

Επίσημοι και πλήθος κόσμου παρίστανται στις εορταστικές εκδηλώσεις για την 55^η επέτειο της απελευθέρωσης της Ξάνθης, οι οποίες κορυφώνονται με παρέλαση μαθητών και τμημάτων των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας στο κέντρο της πόλης.

Περιγραφή

Στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων για την 55^η επέτειο της απελευθέρωσης της Ξάνθης, ο Υπουργός Βορείου Ελλάδος Ν. Μάρτης και ο Διοικητής του Δ΄ Σώματος Στρατού Αντιστράτηγος Κ. Κόρκας καταθέτουν στεφάνι στο Ηρώο της πόλης. Ο εορτασμός κορυφώνεται με την παρέλαση μαθητών και τμημάτων των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας, η οποία πραγματοποιείται στο κέντρο της Ξάνθης ενώπιον του Ν. Μάρτη, του Αντιστράτηγου Κ. Κόρκα, άλλων επισήμων και πλήθους κόσμου. Ένα τμήμα μαθητριών παρελαύνει με σκούρες φούστες, λευκές μπλούζες, λευκές κορδέλες στα μαλλιά, λευκές κάλτσες και μαύρα παπούτσια. Ακολουθεί τμήμα μαθητών με σκούρα παντελόνια και λευκές μπλούζες. Στη συνέχεια παρελαύνουν

μεγαλύτερες μαθήτριες με σχολικές ποδιές και λευκά γιακαδάκια, λευκές κάλτσες και μαύρα παπούτσια. Η παρέλαση ολοκληρώνεται με τμήματα των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας.

E.3.3.25. D3416 – Κωδικός θέματος: T14399

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Νέα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:02:31:10 (Μαθητική παρέλαση 8/3/1977: 00:01:50:00 - 00:02:31:10)

Ημερομηνία: 07/03/1977 - 08/03/1977

Τίτλος: **Εορτασμός στη Ρόδο της 29^{ης} επετείου από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσου**

Περίληψη

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσος επισκέπτεται τη Ρόδο και συμμετέχει στις εορταστικές εκδηλώσεις για την 29^η επέτειο από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.

Περιγραφή

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Τσάτσος, συνοδευόμενος από τη σύζυγό του Ι. Τσάτσου, αποβιβάζεται στο αεροδρόμιο της Ρόδου, όπου τον υποδέχονται ο Υπουργός Εσωτερικών Ι. Ιορδάνογλου, ο Αρχηγός της Ε.ΔΗ.Κ. Γ. Μαύρος, ο Μητροπολίτης Ρόδου Σπυρίδων και άλλοι επίσημοι. Ο Κ. Τσάτσος, αφού προηγουμένως επιθεωρεί το τιμητικό στρατιωτικό άγημα που βρίσκεται παρατεταγμένο στο αεροδρόμιο, κατευθύνεται οδικώς προς την πόλη της Ρόδου εν μέσω θερμών εκδηλώσεων του ροδιακού λαού καθ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής. Εισερχόμενος στην πόλη της Ρόδου, ο Κ. Τσάτσος επιθεωρεί τιμητικά στρατιωτικά αγήματα, ενώ τυγχάνει ενθουσιώδους υποδοχής από το συγκεντρωμένο πλήθος. Σκοπός της επίσκεψης του Κ. Τσάτσου στη Ρόδο είναι η συμμετοχή του στις εορταστικές εκδηλώσεις για την 29^η επέτειο από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο αυτών των εκδηλώσεων, ο Κ. Τσάτσος μεταβαίνει την επόμενη ημέρα στον Μητροπολιτικό Ναό της Ρόδου, όπου παρακολουθεί την επίσημη δοξολογία, χοροστατούντος του Μητροπολίτη Ρόδου Σπυρίδωνος. Τη δοξολογία παρακολουθούν επίσης η Ι. Τσάτσου, ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Ι. Ντάβος και άλλοι επίσημοι. Αμέσως μετά την ολοκλήρωση της δοξολογίας, ο Κ. Τσάτσος μεταβαίνει στον Βωμό της Πατρίδος, όπου καταθέτει στεφάνι παρουσία του Στρατηγού Ι. Ντάβου, του Αρχηγού ΓΕΝ Αντιναύαρχου Κ. Κονοφάου και άλλων επισήμων. Οι εορταστικές εκδηλώσεις κορυφώνονται με τη διεξαγωγή μαθητικής και στρατιωτικής παρέλασης στο κέντρο της Ρόδου ενώπιον του Κ. Τσάτσου, των υπολοίπων επισήμων και πλήθους κόσμου. Στην κεφαλή της παρέλασης βρίσκονται κοπέλες με τοπικές ενδυμασίες, ενώ ακολουθούν τμήματα μαθητών και μαθητριών με λευκές μπλούζες και κάλτσες και σκούρες φούστες ή παντελόνια και παπούτσια. Στη συνέχεια παρελαύνουν λυκόπουλα και η παρέλαση κλείνει με τμήματα του Πολεμικού Ναυτικού.

E.3.3.26. D3489 – Κωδικός θέματος: T17982

Είδος: Ταινία επικαίρων

Διάρκεια: 00:00:00 - 00:13:19 (Μαθητική παρέλαση: (14/5/1983) 00:04:40- 00:05:50)

Ημερομηνία: 14/05/1983

Τίτλος: **Επίσκεψη του πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου στην Κομοτηνή – Κατάθεση στεφάνου και μαθητική και στρατιωτική παρέλαση**

Περίληψη

Ο πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου καταθέτει στεφάνι στο ηρώο της Κομοτηνής και στη συνέχεια παρακολουθεί μαθητική και στρατιωτική παρέλαση στο κέντρο της πόλης.

Περιγραφή

Ο πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου καταθέτει στεφάνι στο ηρώο της Κομοτηνής. Στην τελετή παρίστανται ο υπουργός Δημοσίων Έργων Α. Τσοχατζόπουλος, ο υπουργός Εργασίας Γ. Γεννηματάς καθώς και εκπρόσωποι της Εκκλησίας και των Ενόπλων

Δυνάμεων. Έπειτα ο πρωθυπουργός κατευθύνεται σε εξέδρα που έχει στηθεί σε κεντρική οδό της πόλης, από όπου παρακολουθεί μαθητική και στρατιωτική παρέλαση. Στην κεφαλή της παρέλασης βρίσκεται η φιλαρμονική μπάντα της πόλης και ακολουθούν μαθητές και μαθήτριες με παραδοσιακές ενδυμασίες από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και του Πόντου. Στη συνέχεια βλέπουμε μικρούς μαθητές να παρελαύνουν ντυμένοι τσολιαδάκια και μικρές μαθήτριες ντυμένες Αμαλίες. Ακολουθούν τμήματα με μαθητές και μαθήτριες με ομοιόμορφες σχολικές στολές (σκούρα φούστα ή παντελόνι και λευκή μπλούζα, λευκές κοντές κάλτσες και σκούρα παπούτσια). Μετά από τους μαθητές η παρέλαση συνεχίζεται με μηχανοκίνητα και πεζοπόρα τμήματα των Ενόπλων Δυνάμεων. Τέλος, ο πρωθυπουργός χαιρετάει τον στρατιωτικό διοικητή, τους αναπήρους πολέμου και άλλους πολίτες και στη συνέχεια αποχωρεί.

E.3.3.27. D3802 – Κωδικός θέματος: T13839

Είδος: Ταινία επικαίρων (Ελληνικά Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:00:00:00 - 00:02:59:24 (Μαθητική παρέλαση: (8/3/1977) 00:01:50:00 - 00:02:16:00)

Ημερομηνία: 24/03/1985 - 24/03/1985

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα: Μαθητική παρέλαση**

Περίληψη

Μαθητική παρέλαση ενώπιον του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Α. Κακλαμάνη.

Περιγραφή

Πλάνα από τη μαθητική παρέλαση που πραγματοποιείται για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Πλατεία Συντάγματος. Μαθητές σχολείων της Αθήνας παρελαύνουν ενώπιον του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Α. Κακλαμάνη και άλλων επισήμων υπό την υπόκρουση στρατιωτικής μπάντας. Κάποια τμήματα μαθητών και μαθητριών παρελαύνουν με λευκή μπλούζα και κάλτσες, σκούρες

φούστες ή παντελόνια και παπούτσια. Ανάμεσα στους μαθητές και τις μαθήτριες που παρελαύνουν υπάρχουν επίσης μαθητές και μαθήτριες με παραδοσιακή ενδυμασία.

Σημείωση: Το βίντεο αυτό δεν έχει ήχο.

E.3.3.28. D2983 – Κωδικός θέματος: T16145

Είδος: Ταινία επικαίρων (Αμοντάριστα Επίκαιρα)

Διάρκεια: 00:03:29:10 - 00:07:58:23 (Μαθητική παρέλαση: 00:03:44:00 - 00:07:58:23)

Ημερομηνία: **21/04/1985**

Τίτλος: **Επίσημη επίσκεψη του Προέδρου της Δημοκρατίας Χ. Σαρτζετάκη στη Νάουσα: Μαθητική και στρατιωτική παρέλαση**

Περίληψη

Μαθητική και στρατιωτική παρέλαση στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την επέτειο του Ολοκαυτώματος της Νάουσας παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Χ. Σαρτζετάκη και μελών της Κυβέρνησης.

Περιγραφή

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Χ. Σαρτζετάκης προσέρχεται χαιρετώντας τον συγκεντρωμένο κόσμο που τον χειροκροτεί για να παραστεί στην παρέλαση για τον εορτασμό της επετείου του Ολοκαυτώματος της πόλης. Μαθητές και μαθήτριες, νέοι και νέες με τοπικές παραδοσιακές ενδυμασίες και πρόσκοποι παρελαύνουν ενώπιον του Προέδρου της Δημοκρατίας, των εκπροσώπων της Κυβέρνησης και των τοπικών πολιτικών, στρατιωτικών και θρησκευτικών αρχών. Μετά από τα τμήματα των μαθητών και μαθητριών με παραδοσιακές ενδυμασίες παρελαύνουν τμήματα μαθητριών με σκούρα φούστα και παπούτσια, λευκή μπλούζα και κάλτσες. Ακολουθεί στρατιωτική παρέλαση και άγημα βετεράνων του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου. Παρελαύνουν μαθητές και μαθήτριες του Δημοτικού με παραδοσιακές ενδυμασίες καθώς και μεγαλύτεροι μαθητές και μαθήτριες με ποντιακή και κρητική παραδοσιακή ενδυμασία. Στη συνέχεια παρελαύνουν αθλητικά σωματεία (έφηβοι χιονοδρόμοι με τα σκι στον ώμο), τμήματα Οδηγών και ακολουθούν τα πουλάκια και τα λυκόπουλα, που ανεμίζουν ελληνικά σημαιάκια. Η

παρέλαση ολοκληρώνεται με αγήματα των Ενόπλων Δυνάμεων. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μετά τη λήξη της παρέλασης χαιρετά τον παρευρισκόμενο κόσμο και αποχωρεί. Διακρίνονται οι Υπουργοί Εσωτερικών Α. Κουτσόγιωργας, Εμπορίου Ν. Ακριτίδης, Βορείου Ελλάδας Β. Ιντζές και ο Αναπληρωτής Υπουργός Εθνικής Άμυνας Α. Δροσογιάννης.

Σημείωση: Το βίντεο αυτό δεν έχει ήχο.

E.3.3.29. D1462 – Κωδικός θέματος: T11527

Είδος: Ταινία επικαίρων (Αμοντάριστα Επίκαιρα) Διάρκεια: 00:10:23:12 - 00:12:19:21
(Μαθητική παρέλαση: 00:03:44:00 - 00:07:58:23)

Ημερομηνία: **24/03/1995**

Τίτλος: **Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα: Μαθητική παρέλαση**

Περίληψη

Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου: Μαθητική παρέλαση ενώπιον του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Παπανδρέου.

Περιγραφή

Μαθητές σχολείων της Αθήνας παρελαύνουν ενώπιον του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γ. Παπανδρέου, στο πλαίσιο του εορτασμού της εθνικής επετείου της 25ης Μαρτίου. Η εξέδρα των επισήμων έχει στηθεί στην οδό Πανεπιστημίου, μπροστά από τα Προπύλαια του Πανεπιστημίου. Η παρέλαση γίνεται υπό βροχή. Οι μαθητές και οι μαθήτριες φορούν σκούρο παντελόνι ή φούστα και παπούτσια και λευκά πουκάμισα. Οι φούστες των μαθητριών είναι πάνω από το γόνατο.

Σημείωση: Το βίντεο αυτό δεν έχει ήχο.

3.3.1. Κινηματογραφικά - βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946 - 1995) – Σχολιασμός και ανάλυση

Προκειμένου να απαντηθεί το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα, πώς επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος, όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και μαθητικές παρελάσεις, μελετήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις, τα οποία παρουσιάστηκαν και περιγράφηκαν στο προηγούμενο τμήμα. Τα υπό μελέτη τεκμήρια καλύπτουν σχεδόν πέντε δεκαετίες, καθώς το παλαιότερο παρουσιάζει μια παρέλαση του 1946 και το νεότερο μια παρέλαση του 1995. Αυτά είναι και τα μόνα τεκμήρια που βρίσκονται λίγο πιο έξω από τα χρονικά όρια της μελετώμενης περιόδου, ωστόσο συμπεριλήφθηκαν και αυτά, προκειμένου να αναδειχθούν ομοιότητες και διαφορές με αυτήν. Πιο συγκεκριμένα:

- α) 1 τεκμήριο παρουσιάζει μαθητική παρέλαση του 1946
- β) 6 τεκμήρια είναι από τη δεκαετία του 1950,
- γ) 9 τεκμήρια παρουσιάζουν μαθητικές παρελάσεις της δεκαετίας του 1960,
- δ) 9 τεκμήρια είναι από μαθητικές παρελάσεις της δεκαετίας του 1970,
- ε) υπάρχουν 3 τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις της δεκαετίας του 1980 και
- στ) 1 τεκμήριο από μαθητική παρέλαση του 1995.

Από αυτά τα τεκμήρια, τα πρώτα 15 αναφέρονται στην περίοδο πριν από τη δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967, τα επόμενα 6 είναι από την περίοδο της δικτατορίας και τα τελευταία 8 ανήκουν στην περίοδο της μεταπολίτευσης.

Οι περιστάσεις στο πλαίσιο των οποίων διοργανώθηκαν αυτές οι παρελάσεις είναι:

- α) η εθνική επέτειος της 25^{ης} Μαρτίου – 8 τεκμήρια (E.3.3.9., E.3.3.10., E.3.3.11., E.3.3.13., E.3.3.14., E.3.3.23., E.3.3.27., E.3.3.29.),
- β) η εθνική επέτειος της 28^{ης} Οκτωβρίου – 4 τεκμήρια (E.3.3.5., E.3.3.12., E.3.3.16., E.3.3.20.),
- γ) η επέτειος απελευθέρωσης της πόλης (Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Κιλκίς, Ξάνθης) – 7 τεκμήρια (E.3.3.3., E.3.3.4., E.3.3.6., E.3.3.12., E.3.3.15., E.3.3.21., E.3.3.24.)

(Σημειώνεται εδώ ότι η επέτειος απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης συνορτάζεται με την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου),

δ) η επέτειος κάποιας μάχης (Κρήτης, Φλώρινας, Κιλκίς) - 3 τεκμήρια (E.3.3.2., E.3.3.18., E.3.3.21.),

ε) η επέτειος ενσωμάτωσης στην Ελλάδα (Δωδεκανήσων, Επτανήσων) - 5 τεκμήρια (E.3.3.7., E.3.3.8., E.3.3.19., E.3.3.22., E.3.3.25.),

στ) η εορτή του πολιούχου αγίου (Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης) - 1 τεκμήριο (E.3.3.3.),

ζ) η επιστροφή του βασιλιά στην Ελλάδα - 1 τεκμήριο (E.3.3.1.),

η) η συμπλήρωση 150 ετών από την επανάσταση του 1821 (Τρίπολη) - 1 τεκμήριο (E.3.3.17) και

θ) η επίσκεψη θεσμικού εκπροσώπου στην πόλη (Πρωθυπουργού, Προέδρου της Δημοκρατίας) - 2 τεκμήρια (E.3.3.26., E.3.3.28.).

Με βάση τα κινηματογραφικά - βιντεοσκοπημένα τεκμήρια που μελετήθηκαν, συνάγεται ότι συνήθως οι μαθητικές παρελάσεις διοργανώνονταν στο πλαίσιο του εορτασμού εθνικών επετείων, ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις όπου διοργανώθηκαν προκειμένου να εορταστεί η επέτειος μιας μάχης ή ένα σημαντικό γεγονός για την πόλη (π.χ. απελευθέρωση της πόλης, επίσκεψη του Πρωθυπουργού ή του Προέδρου της Δημοκρατίας), την περιοχή (π.χ. ενσωμάτωση στην Ελλάδα) ή και για ολόκληρη τη χώρα (π.χ. επιστροφή της βασιλικής οικογένειας στην Ελλάδα). Το ότι γιορταζόταν με τον ίδιο τρόπο (δηλαδή με τη διοργάνωση μαθητικής και στρατιωτικής παρέλασης) η επέτειος μιας μάχης, είτε αυτή είχε γίνει κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, είτε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο ή τον Εμφύλιο πόλεμο, φανερώνει ότι αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο είναι η ανάδειξη της πολεμικής αρετής και της γενναιότητας των Ελλήνων. Η άμεση σύνδεση της μαθητικής με τη στρατιωτική παρέλαση ενισχύει ακόμη περισσότερο τις συνδηλώσεις σχετικά με το χρέος της νέας γενιάς να ακολουθήσει το παράδειγμα των παλαιότερων γενεών στην υπεράσπιση της πατρίδας. Ο στρατιωτικός χαρακτήρας των μαθητικών παρελάσεων τονίζεται επίσης από την ύπαρξη μπάντας που προηγείται στις περισσότερες περιπτώσεις. Με τη χρήση τυμπάνων οδηγούνταν από τα αρχαία χρόνια οι πολεμιστές στη

μάχη. Επίσης, συνήθως η μαθητική παρέλαση συνδυάζεται με τη στρατιωτική. Στα περισσότερα τεκμήρια που μελετήθηκαν, τμήματα των Ενόπλων Δυνάμεων προπορεύονται ή ακολουθούν τα τμήματα των μαθητών στην παρέλαση. Κάποιες φορές, εκτός από τα στρατιωτικά αγήματα παρελαύνουν επίσης (πριν ή μετά από τους μαθητές) γέροντες Μακεδονομάχοι, παλαιμάχοι, ανάπηροι πολέμου, νοσοκόμες, χήρες θυμάτων του πολέμου, αλλά και εκπρόσωποι της Ελληνοαμερικανικής Λεγεώνας (τεκμήριο E3.3.3.) καθώς και άγημα ναυτών του αμερικανικού πολεμικού ναυτικού (τεκμήριο E.3.3.9.).

Σε πολλές περιπτώσεις στις μαθητικές παρελάσεις προηγούνται τμήματα μαθητριών ή και μαθητών με παραδοσιακές ενδυμασίες. Η χρήση αυτών των ενδυμασιών αναδεικνύει τη σημασία της σύνδεσης με την παράδοση και την κοινή εθνική κληρονομιά. Η έννοια της συνέχειας στον χρόνο και στον χώρο σε συνδυασμό με τη γενναιότητα των προγόνων είναι πολύ σημαντική για την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, οπότε αυτό είναι άλλο ένα στοιχείο που τονίζεται στις μαθητικές παρελάσεις. Το στοιχείο αυτό υπερτονίστηκε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Για παράδειγμα, στην παρέλαση που διοργανώθηκε στην Τρίπολη για την 150^η επέτειο της Επανάστασης του 1821 (τεκμήριο E.3.3.17), της μαθητικής παρέλασης προπορεύονται μαθήτριες με παραδοσιακές τοπικές ενδυμασίες και ακολουθούν μαθήτριες με λευκούς χιτώνες και λευκή κορδέλα στα μαλλιά. Η τοπική παράδοση συνδυάζεται με το αρχαίο κλέος, διατρανώνοντας τη συνέχεια της εθνικής ομάδας στον χώρο και στον χρόνο. Η παρέλαση ολοκληρώνεται με άρματα εμπνευσμένα από την Επανάσταση του 1821 και από την «Επανάσταση» της 21^{ης} Απριλίου του 1967, όπου επιβαίνουν μαθητές ντυμένοι με παραδοσιακές ενδυμασίες. Είναι πράγματι πολύ συγκεκριμένα τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται, προκειμένου να αναδειχθεί η σύνδεση μεταξύ της γενναιότητας των πολεμιστών του '21 και των «εθνοσωτήρων» δικτατόρων. Ωστόσο, οι αναφορές στο λαμπρό παρελθόν μέσω συμβόλων συνηθίζονταν και πριν από τη δικτατορία. Για παράδειγμα, στη μαθητική παρέλαση που διοργανώθηκε στο Δοξάτο Δράμας το 1966 για τον εορτασμό της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου (τεκμήριο E.3.3.14), μετά από τις μαθήτριες με παραδοσιακές ενδυμασίες, παρελαύνουν μαθήτριες με λευκά ρούχα, που κρατούν τύμπανα και δάφνινα στεφάνια. Ακολουθούν μαθήτριες ντυμένες με χιτώνες και εσθήτες, ενώ μαθητές σηκώνουν στους ώμους τους μαθήτριες με χιτώνες. Εδώ βλέπουμε την επίδραση και την

αναπαραγωγή κάποιων μύθων της εθνικότητας: του μύθου «της στρατιωτικής αξίας», αυτού «της εθνογένεσης και της αρχαιότητας» καθώς και του μύθου «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής».

Σε κάποιες περιπτώσεις, οι συμβολισμοί που χρησιμοποιήθηκαν στις μαθητικές παρελάσεις δηλώνουν εμφανώς αλτρωτισμό. Για παράδειγμα, στην παρέλαση που διοργανώθηκε στα Ιωάννινα στις 21/2/1954 στο πλαίσιο του εορτασμού για την απελευθέρωση της πόλης (τεκμήριο E.3.3.4.) υπάρχουν δύο πολύ ισχυροί συμβολισμοί, της ελεύθερης Ελλάδας και της σκλαβωμένης Βορείου Ηπείρου. Η μαθήτρια που συμβολίζει την ελεύθερη Ελλάδα φοράει λευκό χιτώνα (σε άλλη μια αναπαραγωγή των μύθων της εθνικότητας), ενώ η μαθήτρια που συμβολίζει τη σκλαβωμένη Βόρειο Ήπειρο φοράει μαύρο μακρύ φόρεμα και μαντίλι και έχει αλυσίδες στα χέρια. Επίσης, ιδιαίτερα κατά την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, το αίτημα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα συχνά συνδέθηκε και προβλήθηκε μέσα από τις παρελάσεις. Για παράδειγμα, στη στρατιωτική και μαθητική παρέλαση που διοργανώθηκε για τον εορτασμό της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα το 1955 (τεκμήριο E.3.3.5.), μετά τη λήξη της παρέλασης ακολούθησε διαδήλωση υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Οι συμμετέχοντες κρατούσαν ελληνικές σημαίες και πανό με συνθήματα υπέρ της Ένωσης. Τρία χρόνια μετά, το 1958, στην παρέλαση που διοργανώθηκε στη Ρόδο για τη 10^η επέτειο της ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα (τεκμήριο 3.3.7.) το αίτημα της Ένωσης φαίνεται να υιοθετείται επίσημα, αφού στη μαθητική παρέλαση, μετά από τα τμήματα των μαθητριών, βλέπουμε να παρελαύνει αντιπροσωπεία Κυπρίων φοιτητών με πινακίδες και πανό με συνθήματα «ΖΗΤΩ Η Ε.Ο.Κ.Α.», «ΖΗΤΩ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ». Η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποτελούσε πάγια θέση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 και αυτό φαίνεται όχι μόνο στις παρελάσεις, αλλά και στα κείμενα των μαθητριών που μελετήθηκαν στην παρούσα διατριβή³⁵¹.

Το κατεξοχήν εθνικό σύμβολο που χρησιμοποιείται σε όλες τις παρελάσεις είναι, φυσικά, η ελληνική σημαία. Με αυτήν βραβεύονταν ο καλύτερος μαθητής του σχολείου, με αυτήν στολίζονταν τα σπίτια, οι δρόμοι και τα δημόσια κτήρια, χάρτινα σημαιάκια

³⁵¹ Βλ. 3.4.2. Ο εθνικός εαυτός και οι «άλλοι» – Σχολιασμός και ανάλυση των μαθητικών κειμένων του περιοδικού «Πολύμνια».

ανέμιζαν τα μικρότερα παιδιά που παρακολουθούσαν την παρέλαση. Ίσως η υπέρμετρη χρήση εθνικών συμβόλων από τη δικτατορία να συνέβαλε στην απροθυμία που παρουσίασαν οι Έλληνες να τα χρησιμοποιούν μετά τη μεταπολίτευση. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας καθώς και στις προηγούμενες δύο μεταπολεμικές δεκαετίες, ο σημαϊστολισμός της πόλης ή του χωριού τις ημέρες των εθνικών επετείων ήταν υποχρεωτικός. Επειδή, ωστόσο, τόσο οι προηγούμενες κυβερνήσεις όσο και η χούντα των συνταγματαρχών καπηλεύτηκαν την έννοια της πατρίδας, του έθνους και της σημαίας, ταυτίζοντάς τις με τα δικά τους συμφέροντα και με αντιδημοκρατικές πρακτικές, μετά την επάνοδο της δημοκρατίας στη χώρα, οι Έλληνες δίσταζαν πολλές φορές να σημαϊστολίσουν τα σπίτια τους. Ίσως με αυτόν τον τρόπο να εξέφραζαν, ακόμη και μετά το τέλος της, την αντίθεσή τους στη δικτατορία.

Συνοψίζοντας, έπειτα από την ανάλυση των οπτικοακουστικών τεκμηρίων που μελετήθηκαν, μπορούμε να καταλήξουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα, προκειμένου να απαντηθεί το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα: Πώς επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος, όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις;

Κατά τη μελετώμενη περίοδο οι μαθητικές παρελάσεις βρίθουν συμβολισμών που απηχούν τους μύθους της εθνικότητας. Οι αναγωγές στο αρχαίο κλέος, τη γενναιότητα και την πολεμική αξία των προγόνων, ακόμη και ο αλυτρωτισμός εμφανίζονται σε πολλές από αυτές. Αποτέλεσμα της χρήσης αυτών των συμβόλων, μαζί με το κατεξοχήν εθνικό σύμβολο, τη σημαία, που υπάρχει παντού την ημέρα της παρέλασης, είναι να ενισχύεται στα άτομα που συμμετέχουν το αίσθημα ότι ανήκουν στην εθνική ομάδα, η οποία αποτελείται από ομοεθνείς ομηλίκους. Ο τονισμός της ομοιομορφίας του συνόλου και η υποβάθμιση της ατομικότητας και των διαφορών του κάθε ατόμου ξεχωριστά, που επιτυγχάνεται με τις όμοιες εμφανίσεις (σχολικές ποδιές, στολές, κούρεμα «με την ψιλή» για τα αγόρια, λευκές κορδέλες στα μαλλιά για τα κορίτσια), επιτείνει αυτό το αίσθημα. Αυτή είναι και η πιο σημαντική λειτουργία του κρυφού προγράμματος της παρέλασης, η ομογενοποιητική. Με τον τρόπο αυτό, η σύνδεση με την εσω-ομάδα των ομοεθνών ομηλίκων που συμπορεύονται βαδίζοντας ρυθμικά υπό τους ήχους των τυμπάνων και των εμβατηρίων πίσω από τη σημαία, συμβάλλει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Ωστόσο, επειδή αυτή η εθνική ταυτότητα βασίζεται στους μύθους της

εθνικότητας, μέσω των στερεοτύπων που αναπαράγονται, έχει εγγενή τα χαρακτηριστικά του φόβου, της ανασφάλειας και της αίσθησης απειλής. Αυτά τα φοβικά χαρακτηριστικά συνοδεύονται από την αντίληψη της φυλετικής ανωτερότητας που δημιουργείται στα άτομα μέσω της αποδοχής της έννοιας της αδιαφοροποίητης συνεχούς παρουσίας της εθνικής ομάδας στον χώρο και στον χρόνο. Η πεποίθηση ότι το έθνος συνεχίζει αδιαφοροποίητα την πορεία του ανά τους αιώνες δημιουργεί δυσκολίες στην αποδοχή της εξέλιξης στον χρόνο, των επιδράσεων που έχει δεχτεί αυτό από άλλες εθνικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές ομάδες και κατ' επέκταση αρνητική στάση απέναντι στην ετερότητα και τη διαφορετικότητα, είτε στο εσωτερικό της εθνικής ομάδας, είτε εκτός αυτής.

3.4. Κείμενα που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Πολύμνια» της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (τεύχος 1, Οκτώβριος 1954 - τεύχος 181-182/42-43, Απρίλιος - Μάιος 1975)

Τα κείμενα που ακολουθούν αποτελούν ένα ακόμη είδος τεκμηρίων ανάλυσης, τα οποία μελετήθηκαν προκειμένου να απαντηθεί το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα αυτής της διατριβής: Πώς επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας από τις λειτουργίες του κρυφού προγράμματος, όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και τις μαθητικές παρελάσεις;

Τα κείμενα αυτά δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Πολύμνια» της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας σε διάρκεια είκοσι ετών περίπου, από το πρώτο μέχρι το τελευταίο τεύχος του (Οκτώβριος 1954, τεύχος 1 έως Απρίλιος – Μάιος 1975, τεύχος 181/182). Η επιλογή έγινε με βάση το θέμα τους. Πρόκειται για κείμενα τα οποία έχουν ως κύριο θέμα τους το έθνος ή την πατρίδα. Η δημοσίευσή τους στο σχολικό περιοδικό έγινε κυρίως κατά την περίοδο του εορτασμού των εθνικών επετείων της 25^{ης} Μαρτίου και της 28^{ης} Οκτωβρίου. Τα περισσότερα από αυτά έχουν γραφτεί από μαθήτριες του δημοτικού σχολείου. Κάποια κείμενα έχουν γράψει οι εκπαιδευτικοί των Αρσακείων σχολείων, ενώ υπάρχει ακόμη μια ανοιχτή επιστολή του τότε Πρωθυπουργού δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου. Επίσης, παρατίθενται λίγα λογοτεχνικά κείμενα γνωστών ποιητών και συγγραφέων καθώς και ρήσεις φιλελλήνων, που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό. Τα περισσότερα κείμενα που έχουν γραφτεί από λογοτέχνες, από εκπαιδευτικούς ή από τη διεύθυνση του σχολείου δημοσιεύθηκαν στο εξώφυλλο του περιοδικού, ενώ τα κείμενα των μαθητριών δημοσιεύτηκαν όλα στις σελίδες του. Ο πλήρης τίτλος του περιοδικού αναγράφεται στο εξώφυλλο του πρώτου τεύχους και είναι ο ακόλουθος:

ΠΟΛΥΜΝΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗΝ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ Β΄ - ΑΘΗΝΑΙ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1954 – ΤΕΥΧΟΣ 1^ο

Στη συνέχεια παρατίθενται με χρονολογική σειρά (με βάση το τεύχος στο οποίο δημοσιεύτηκαν) τα κείμενα που μελετήθηκαν.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1 (Από το τεύχος 1, Οκτώβριος 1954, στο εξώφυλλο)

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Η 28^η Οκτωβρίου είναι λαμπρά και ενδοξοτάτη επέτειος της ιστορίας της νεωτέρας Ελλάδος και πρέπει να τιμάται ως μεγίστη εθνική εορτή.

Κατ' αυτήν σύσσωμον το Έθνος, διά της πεφωτισμένης ηγεσίας αυτού, έρριψε κατά πρόσωπον του ιταμού επιδρομέως την άρνησιν της ταπεινώσεως και απτόητον εβροντοφώνησε το θρυλητόν «Όχι», ανεγείραν νέον περίλαμπρον μνημείον της νέας Ελληνικής δόξης. Η απάντησις, ήτις εδόθη τότε εις το άυθαδες τελεσίγραφον, ήτο επανάληψις του «Μολών λαβέ» του Λεωνίδου εις τας Θερμοπύλας προς τον Ξέρξην, του «Την πόλιν ου σοι δίδομεν» του τελευταίου ηρωικού ημών αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου προς τον Μωάμεθ, και γενικώς επανάληψις της υπερηφάνου φωνής της εθνικής ψυχής εις παρομοίας περιστάσεις, ότε απτόητος και αδίστακτος απεδύετο εις τον υπέρ πάντων, υπέρ βωμών και εστιών, αγώνα, όταν ηπειλείτο η ελευθερία αυτής. Και ο Κύριος των δυνάμεων ηυδόκησε να ευλογήση και τον ιερόν αυτόν αγώνα του Έθνους και να ενισχύση αυτό εις το να καταγάγη ενδόξους νίκας, να στήση αθάνατα τρόπαια κατά του πανισχύρου πολεμίου και να επαναλάβη το θαύμα του 1821.

Δοξάσωμεν τον Δοτήρα της μεγαλειώδους νίκης, και κλίνωμεν μετά ευγνωμοσύνης και ευλαβείας το γόνυ προ των σεπτών σκιών των ενδόξων ηρώων και πάντων των συντελεστών, αμέσων και εμμέσων, του θαύματος. Υμείς δε, ω Αρσακείαδες και λοιπαί Ελληνίδαι μαθήτριαι, στρέψατε μετά τιμής την διάνοιαν υμών και προς τας ηρωικάς γυναίκας της Ηπείρου, αίτινες όλως αυτοβούλως και μετ' αυταπαρνήσεως μετέσχον και αυταί του ιερού τούτου αγώνος.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2 (Από το τεύχος 1, Οκτώβριος 1954, σελ. 7)

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΙΑΣ

Η σημαία συμβολίζει την έννοια της φιλοπατρίας και της τιμής των όπλων. Ο νεοσύλλεκτος στρατιώτης ορκίζεται να υπερασπίσει την σημαία της πατρίδος του.

Από πολύ παλαιούς χρόνους οι άνθρωποι συνήθιζαν να κρατούν σημαίας εις τον πόλεμον. Κατά τους χρόνους της πικρής σκλαβιάς η κλεφτουργία είχε ιδίας εμπνεύσεως σημαίας, τας οποίας ωνόμαζον μπαϊράκια, φλάμπουρα και παντιέρας. Η κάθε μία εξ αυτών είχε διάφορον σχήμα, χρώμα και εικόνα αγίου. Όλοι όμως έφερον το σύμβολον του σταυρού, διότι ο σταυρός δεν απετέλει το θρησκευτικόν σύμβολον των Ελλήνων, αλλά και το Εθνικόν.

(Το κείμενο συνοδεύεται από το σχέδιο μιας μαθήτριας του Αρσακείου Αθηνών, που παριστάνει μια κοπέλα με μακρύ φόρεμα να παρελαύνει κρατώντας την ελληνική σημαία).

ΚΕΙΜΕΝΟ 3 (Από το τεύχος 1, Οκτώβριος 1954, σελ. 9)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ

Υψούται κυματίζουσα η εθνική σημαία,

Και με του στερεώματος το κυανούν ενούται·

Ως του απείρου η χροιά, ην παριστά, ωραία·

Παρήγορος, ως ο σταυρός ον αύτη εγκολλούται.

Και βλέπει την Ακρόπολιν, την χώραν της ευκλείας,

Ήτις μακράν εγείρεται διαμαρτυρομένη·

Και τείνει δίσκον, παρελθόν λαμπρόν διηγουμένη.

(απόσπασμα)

Α. Παπαρρηγόπουλος

ΚΕΙΜΕΝΟ 4 (Από το τεύχος 1, Οκτώβριος 1954, σελ. 22. Δίπλα από το ποίημα παρατίθεται η παρτιτούρα με τα λόγια του τραγουδιού και με την ένδειξη: “αγωγή εμβατηρίου”)

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΑΤΡΙΣ

Μουσική Αντιγόνης Σαραβάλου, Παιδ. Ακαδ. Πατρών

Της λευτεριάς το φόρεμα

το χαρωπό και πάλι

σε βλέπω μάνα να φορείς

στ' ωραίο σου το σώμα

και τα παιδιά σου να καλής

εις την θερμήν σ' αγκάλη

αδερφωμένα νά 'ρθουνε

στο άγιό σου χώμα.

Και τα παιδιά σου έρχονται

'ς εσέ αδελφωμένα,

'ς τον ίσκιο σου να δροσιστούν

και την γαλήνην να 'βρουν

με δάκρυα τα μάτια των

είναι πλημμυρισμένα
 κι ομόνοια πιστεύουνε
 κοντά σου πως θε να 'βρουν.

Κι ενώ εσύ των μειδιάς
 με μια περίσσια χάρι
 και μ' ένα βλέμμα τα κοιτάς
 ωσάν του ήλιου αχτίδα,
 όλα μαζί φωνάζουμε
 με μια φωνή μεγάλη
 που πα' ρς στον έβδομο ουρανό
 «Ελεύθερη Πατρίδα».

Γ. Βερίτης

KEIMENO 5 (Από το τεύχος αρ. 9, Μάρτιος 1955, στο εξώφυλλο):

Ο ΘΟΥΡΙΟΣ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

Ως πότε παλληκάρια να ζούμε 'ς τα στενά,
 μονάχοι 'σαν λιοντάρια 'ς ταις ράχαις 'ς τα βουνά;
 σπηλαιίς να κατοικούμε, να βλέπουμε κλαδιά,
 Να φεύγωμ' απ' τον κόσμο για την πικρή σκλαβιά;
 Να χάνωμε πατρίδα, αδέρφια και γονείς,

τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς;

Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή,

παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή...

Ελάτε μ' έναν ζήλον 'ς ετούτον τον καιρόν,

να κάμωμεν τον όρκον επάνω 'ς τον Σταυρόν...

Ο Νόμος να 'ναι πρώτος και μόνος οδηγός,

και της Πατρίδος ένας να γίνη Αρχηγός.

Γιατί κι η αναρχία ομοιάζει την σκλαβιά,

να ζώμεν ως θηρία είν' πιο σκληρή φωτιά...

Σ' Ανατολή και Δύσι και Νότο και Βοριά,

για την Πατρίδα όλοι να 'χωμε μια καρδιά.

Στην πίστιν του καθένας ελεύθερος να ζή,

'ς την δόξαν του πολέμου να τρέζωμεν μαζί.

Κάλλιο για την Πατρίδα κανένας να χαθή,

ή να κρεμάση φούντα για ξένον 'ς το σπαθί.

ΚΕΙΜΕΝΟ 6 (*Από το τεύχος 12, Ιούνιος 1955, σ. 279*)

Η ΚΥΠΡΟΣ

Αστέρι του πελάγου μας

χιλιοβασανισμένο, πόσους

αιώνες στην σκλαβιά

είσ' αλυσοδεμένο;

Η αγαπητή Μητέρα σου

όλο και σε προσμένει

μαζί με τ' αδελφάκια σου

να ζήσης ενωμένη.

Ελένη Σακελλαρίου

Γ' τάξις Δημοτικού Τοσιτσειού Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 7 (Από το τεύχος 13, Οκτώβριος 1955, σ. 8)

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 28^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Η μνήμη της αγίας Σκέπης (εορτή θεομητορική διατηρηθείσα μέχρι σήμερα) εωρτάζετο πάντοτε την 1^η Οκτωβρίου. Από το 1952 όμως κατόπιν εισηγήσεως του μακ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σπυρίδωνος εις την Ιεράν Σύνοδον, μετετέθη ο εορτασμός εις την 28^η Οκτωβρίου. Πράγματι η Ιερά Σύνοδος την 21^η Οκτωβρίου 1952 ενέκρινε την μετάθεσιν. Έκτοτε ψάλλεται εις όλας τας ορθοδόξους εκκλησίας ιδιαίτερα ακολουθία και δοξολογία, την οποίαν συνέταξεν ο σοφός κληρικός κ. Ιωάννης Ράμφος.

Εις την ενέργειαν αυτήν προέβη ο μακ. Αρχιεπίσκοπος Αθηνών διά να συνδυασθή η εθνική εορτή του ιστορικού «Όχι» της 28^{ης} Οκτωβρίου με μίαν μεγάλην θεομητορικήν εορτήν, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την 25^η Μαρτίου.

ΚΕΙΜΕΝΟ 8 (Από το τεύχος 13, Οκτώβριος 1955, σ. 9)

Η ΕΠΟΠΟΙΑ ΤΟΥ 1940 - Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Ημέρες γεμάτες δόξα, που εγράφησαν με χρυσά γράμματα στην Ιστορία της Ελλάδος, και θαύμασε όλος ο κόσμος. Μέχρι το 1940, στις 28 Οκτωβρίου, η Ελλάς ήτο ήσυχη κάτω από τα τρισένδοξα φτερά της ευλογημένης Ελευθερίας.

Το πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου ξαφνικά εφάνησαν εις τα Ελληνικά σύνορα οι Ιταλοί. Ο Ιταλός πρεσβευτής κατά τις 3 τα μεσάνυχτα έφθασε εις την οικίαν του πρωθυπουργού, αιμνήστου Ιωάννου Μεταξά και του εξήτησε την παράδοσιν των αγίων Ελληνικών χωμάτων. Τότε ο πρωθυπουργός και ο βασιλεύς της Ελλάδος, Γεώργιος ο Β΄, εφώναξαν πρώτα στους Ιταλούς και κατόπιν εις τους Γερμανούς το θρυλικό «Όχι».

Κατά το πρωί στις 7 η ώρα εσφύριζαν οι σειρήνες. Οι Έλληνες τότε άρχισαν να ετοιμάζονται να φύγουν για τα σύνορα. Άλλοι με στρατιωτικά αυτοκίνητα, άλλοι με αμαξοστοιχίες έφθασαν, όσο πιο γρήγορα μπορούσαν, στο μέτωπο. Οι Ιταλοί άρχισαν να εισβάλουν εις τα σύνορα. Αλλά για κακή τους τύχη έφθασαν οι Έλληνες και άρχισε να γίνεται μία πολύ σκληρή και πεισματάρικη μάχη. Οι δικοί μας γεμάτοι θάρρος τους εφώναζαν «Αέρα», «φούσκωσ' τον».

Αλλά και οι Ελληνίδες δεν έμειναν άνεργες τη στιγμή του πόνου και της δυστυχίας, ενώ οι άνδρες πολεμούσαν «υπέρ πατρίδος». Έπλεκαν φανέλλες και μάλλινα ή κουβαλούσαν πυρομαχικά εις το μέτωπο. Τέλος τους νικήσαμε. Αλλά δυστυχώς... οι Ιταλοί βλέποντας ότι έχαναν τον πόλεμο, ζήτησαν την βοήθεια των φίλων των Γερμανών. Σαν ποτάμι χύθηκαν οι Γερμανοί πάνω μας. Νέος πόλεμος. Οι Έλληνες πολεμούν με νέο θάρρος. Αλλά... δυστυχώς, τα άγια χώματα της πατρίδος μας τα επάτησαν οι βάρβαροι εχθροί, γιατί δεν είχαμε πολύ στρατό και πολεμοφόδια, όπως οι εχθροί μας.

Ήλθαν τα χρόνια της μαύρης κατοχής. Πολλοί πέθαιναν στον δρόμο από την πείνα. Η Γερμανική σημαία ήταν στημένη στον ιερό βράχο της Ακροπόλεως και επέεζε σαν βραχνάς τα στήθη των Ελλήνων.

Τέλος ανέτειλεν η ευλογημένη Ημέρα, 12 Οκτωβρίου 1944 και επάτησε και πάλι το Ελληνικό χόμα η τρισένδοξη Ελευθερία. Η γαλανόλευκη Ελληνική σημαία στήθηκε στην Ακρόπολη. Οι Έλληνες έδειξαν ακόμη μία φορά εις τον κόσμο ολόκληρο τι αξίζει το Ελληνικό τουφέκι. Όλος ο κόσμος μας εθαύμασε για τη γενναιότητά μας, πώς λίγοι Έλληνες ετόλμησαν να αντισταθούν σε τόσο μεγάλες αυτοκρατορίες. Έτσι και εγώ μία

μικρή Ελληνοπούλα αισθάνομαι υπερηφάνεια για τις νίκες της πατρίδος μου, που είναι τόσο μικρή, αλλά τόσο πολύ δοξασμένη χώρα!

Γεωργία Δ. Ευθυμιοπούλου

Μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 9 (Από το τεύχος 14, Νοέμβριος 1955, σ. 46)

ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ ΜΑΣ

Μικρή μας αδελφούλα πικραμένη,
αδικημένη από μεγάλους και μικρούς,
μη στέκεσαι σαν ανεμοδαρμένη,
πάλι δική μας θα 'σαι σε σύντομους καιρούς!

Θα σ' αγκαλιάσει με χαρά η Ελλάδα μάννα,
στον κόρφο της επάνω με στοργή,
και συ με τ' αδέρφια σου τα άλλα
θε να την κάνης μεγάλη και τρανή!

Ειρήνη Ζούστη

Μαθήτρια Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 10 (Από το τεύχος 15, Δεκέμβριος 1955, σ. 75)

Ο ΕΡΑΝΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΜΑΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ ΜΑΣ

Προ ημερών η διδασκάλισσά μας, μας είπε διά το δράμα που ξετυλίγεται τώρα, αυτήν την στιγμήν εις την Κύπρον μας. Η Κύπρος, το ωραίον ελληνικόν νησί, που είναι

σκλαβωμένον από τους Άγγλους και τόσο πολύ εμείς οι Έλληνες το θέλομε ελληνικό, αυτήν την στιγμήν δυστυχεί πάρα πολύ... Ο θεός με τας προσευχάς μας που θα εισακούση, θα βοηθήση να αποκτήση σύντομα την ελευθερίαν της η Κύπρος μας. Χθες, μου είπεν η μητέρα μου διά τον ηρωικόν μαθητήν, που πρώτος εξεσηκώθηκε διά τον μέγαν αγώνα και τον οποίον έκλεισαν εις την φυλακήν. Ο μαθητής αυτός είναι δι' εμάς ένα ζωντανόν παράδειγμα. Πρέπει να κάμωμε και εμείς και όλοι οι Έλληνες ό,τι μπορούμε για να ελευθερωθῆ η Κύπρος μας. Εις το σχολεῖον μας όλαι εξεσηκωθήκαμε. Τι τραγούδια, τι φωνές!! Εκτός αυτών εμαζεύσαμεν μόνον το τμήμα μας 960 δραχμάς. Διά την πολύπαθη Κύπρον μας, πρέπει να παρακαλούμε τον Θεόν εις την προσευχήν μας, πρωί και βράδυ. Εις το σχολεῖον μας, εις ένα διάλειμμα, καθώς αι μαθήτριά του γυμνασίου ετραγουδούσαν πατριωτικά τραγούδια, μου ήρθαν εις τον νουν μου οι στίχοι: «Πάλι με χρόνια και καιρούς δική μας πάλι θα 'να».

Μαριάννα Α. Καρανίκου

Μαθήτριά Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 11 (*Από το τεύχος 15, Δεκέμβριος 1955, σ. 77*)

Η ΚΥΠΡΟΣ

Μικρή Ελληνοπούλα του Αιγαίου,

η τραγωδία σου η θλιβερή

συγκίνησε πολλών Ελλήνων μάτια.

Γιατί είς' ολότελα Ελληνική.

Τα σκλαβωμένα σου τ' αδέρφια

Ένωσις! Ένωσις! φωνάζουν

και μέσ' απ' τα δεσμά ζητωκραυγάζουν

Η Κύπρος είναι Ελληνική.

Ελληνικές σημαίες θα στολίσουν

όλες τις πόλεις σου και τα χωριά!

Δάκρυα των Ελλήνων θα ποτίσουν

το δένδρο της δικής σου ελευθερίας!

Ευφροσύνη Οκταποδά

Μαθήτρια Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 12 (Από το τεύχος 16, Ιανουάριος 1956, σ. 124)

ΚΥΠΡΟΣ

Ελλάδα μας Μητέρα,

μην κλαις πια κάθε μέρα.

Η Κύπρος θα γενή δική σου,

θα 'ρθη στην αγκαλιά σου.

Οι αλυσίδες θα σπάσουν,

κι η κόρη σου ολόλαμπρη

με φορεσιά ολόλευκη

θα 'ρθη πάλι κοντά σου.

Ελλάδα μου, Ελλάδα
 μην κλαις πια, μην λυπάσαι
 κι η Κύπρος να μείνη στην σκλαβιά
 καθόλου μην φοβάσαι.

Η Κύπρος είναι Ελληνική
 θα φύγη απ' την σκλαβιά
 και έτσι θα τραγουδήσουμε
 ζήτω η λευτεριά.

Δόμνα Διαμαντίδου

Μαθήτρια Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 13 (*Από το τεύχος 18, Μάρτιος 1956, σ. 164-166. Είναι ο λόγος που εκφώνησε η διευθύντρια του Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών, Τατιανή Ρίτσου, στον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου*).

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

Εις όλων τα πρόσωπα την ημέραν εκείνην διακρίνεται χαρά και συγκίνησις· λησμονούμεν τας ατομικάς μας λύπας, λησμονούμεν τας στενοχωρίας μας διά να αισθανθώμεν, ως άνθρωποι και ως Έλληνες, της πίστεως την ευφροσύνην, της Πατρίδος την αγαλλίασιν.

Διπλή η εορτή, διπλή η χαρά, διπλή η συγκίνησις μας.

Εκδιωχθείς ο άνθρωπος από του Ουρανού εις την Γην, απομακρυνόμενος και λησμονών ολονέν και περισσότερον τον Πλάστην του παρέπαιε και δεν ηδύνατο πλέον ν'

ανεύρη την οδόν της προς Αυτόν επιστροφής. Αδίκως κατά καιρούς απέστειλεν άνδρας υπερόχους, υποδεικνύοντας την ευθείαν, αλλά και δύσκολον οδόν της σωτηρίας· η φωνή των ήτο φωνή βοώντων εις ώτα μη ακουόντων και επνίγετο εις τα κύματα της αμαθείας και των ηδονών της ζωής.

Βλέπων ο Πλάστης το αδύνατον της αυτοσωτηρίας των ανθρώπων, αποφασίζει να βοηθήση αυτούς, αποστέλλων εις την Γην αυτόν τον Υιόν του και αποφασίζων εν τη απείρῳ του αγαθότητι να γεννηθῆ ὡς άνθρωπος, να μας διδάξῃ ὡς άνθρωπος και να θυσιασθῆ ὡς άνθρωπος, Αυτός ο προ αίωνων Θεός, επί του Σταυρού ὡς ο ελεεινότερος των ανθρώπων, διά του ελεεινότερου των θανάτων.

Εκλέγει την αγνοτέραν των Παρθένων και μίαν ημέραν, ὡς Αὐτήν, την οποίαν εορτάζομεν σήμερα, αποστέλλει τον Αρχάγγελον Γαβριήλ να της αναγγείλῃ ὅτι θα γεννηθῆ τον Σωτήρα του κόσμου, τον οποίον γενεαί ολόκληραι και λαοί ανέμενον εν αγωνία. Και η ταπεινή Ναζαρέτ, εκ της οποίας, ὅπως επιστεύετο, οὐδέν καλόν ἠδύνατο να προέλθῃ, γίνεται η φωτεινή εστία, της οποίας αι ακτίνες εθέρμαναν και εξωογόνησαν την θνήσκουσαν ανθρωπότητα. Αι διδασκαλίαι του Τέκνου σου, παρηγκωνισμένη Ναζαρέτ, γίνονται τα δόγματα των ανθρώπων εις την Γην· οι δούλοι ελευθερούνται, η γυνή ανακτά την θέσιν της, οι άνθρωποι, ὡς αδελφοί, ενδιαφέρονται διά τους πάσχοντας αδελφούς των, ιδρύονται πτωχοκομεία, ορφανοτροφεία, ξενώνες και η Αγάπη, η κυριαρχική ιδέα του Χριστιανισμού, μεταβάλλει την ὄψιν της ανθρωπότητος· η Αγάπη, η οποία ἔφερε τον Θεόν εις την Γην και τον ὤθησε να δεχθῆ να βασανισθῆ και να αποθάνῃ διά να παράσχῃ εις τους ανθρώπους την δυνατότητα της ανακτήσεως του απολεσθέντος Παραδείσου.

Εἶχον παρέλθει πολλά ἔτη, ἀφ' ὅτου η Ελλάς, η χώρα, η οποία εδίδαξεν εις τους ανθρώπους τα αγαθά της Ελευθερίας, η χώρα, η οποία ὠρθωνε το σώμα των τέκνων της, ὡς τείχος επί του οποίου εθραύοντο τα κύματα των ἀπό πάσης γῆς βαρβάρων, η χώρα, η οποία ἔγραψε με ανεξίτηλα γράμματα εις την Παγκόσμιον Ἱστορίαν τον Μαραθῶνα και τας Θερμοπύλας, την Σαλαμίνα και τας Πλαταιάς, εστέναζεν ὑπό το πέλμα βαρβάρου κατακτητοῦ.

Προκαλέσασα, διά της υπεροχής και των αριστουργημάτων των τέκνων της, τους απολιτίστους Ρωμαίους υπετάγη και ελεηλατήθη ὑπ' αὐτών. Αὐτή η διαδώσασα τον

πολιτισμόν και την υπέροχον γλώσσαν της μέχρι των Ινδιών. Οι υπερόχου τέχνης ναοί της εσυλήθησαν και οι θεοί της εφυγαδεύθησαν εις της Ρώμης τα ιερά. Τα μορφωμένα τέκνα της διεμοιράσθησαν ως δούλοι εις τας οικογενείας των στρατηγών της, οι οποίοι όμως αναγνωρίζοντες την ανωτερότητα του πνεύματός των ανέθεσαν εις αυτούς την διαπαιδαγώγησιν των τέκνων των. Τοιουτοτρόπως οι Ρωμαίοι εξελληνίζονται, υποδουλούνται πνευματικώς υπό των δούλων των Ελλήνων, παραλαμβάνουν ακόμη και τους θεούς των και ολίγον κατ' ολίγον εκ του Ρωμαϊκού κράτους προκύπτει το μέγα Βυζαντινόν-Ελληνικόν, αλλά και Χριστιανικόν κράτος με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολιν· μετά 500 περίπου ετών υποδούλωσιν το Ελληνικόν κράτος αναφαίνεται ίνα διαδώση διά της γλώσσης του τας υπερόχους αληθείας του Ναζωραίου. Ο άγνωστος Θεός, ο αληθής, ο υπό του σοφωτάτου – ανδρών απάντων – Σωκράτους αναζητούμενος είχε αναφανή. Ο αρχάγγελος Γαβριήλ τον είχε αναγγείλει, οι άγγελοι τον ανήγγειλαν εις τους ποιμένας, άστρον εφώτισεν, εξ ουρανού, την ταπεινήν φάτνην, ήτις τον εδέχθη, και οι μάγοι ωραματίσθησαν την γέννησίν του και από της Περσίας την μακρυνήν Γην ωδοιπόρησαν, ίνα κλίνουν το γόνυ προ του ενανθρωπίσαντος Θεού.

Οι Θεοί σου, Ελλάς μου, είχαν φυγαδευθή· οι ίδιοι οι ιερείς των ωμολόγησαν την πτώσιν των: «είπατε τω βασιλεί χαμαί πέσε δαίδαλος αυλά, ουκέτι Φοίβος έχει καλύβην, ου μάντιδα δάφνην, ου παγάν λαλέουσιν· απέσβετο δε και λάλον ύδωρ». Ο αυτοκράτωρ ο αναλαβών την αναστήλωσιν των πεσόντων θεών, ο νομίσας ότι ηδύνατο να ορθώση το ανάστημά του, προ του αληθούς Θεού έπιπτεν ομολογών «Νενίκηκάς με, Ναζωραίε».

Η Ελλάς, όμως, το όργανον της Θείας Προνοίας προς διάδοσιν της αληθούς θρησκείας και των αληθειών του μόνου αληθινού Θεού, πράγμα, το οποίον ο Ιησούς δις είπεν προς τους Ιουδαίους διά των φράσεων «η ευλογία του Θεού αρθήσεται αφ' Υμών και δοθήσεται έθνει ποιούντι τους καρπούς αυτού» και όταν οι μαθηταί του ανήγγειλαν, ότι δύο Έλληνες είχαν έλθει να τον επισκεφθώσι «νυν εδοξάσθη ο υιός του ανθρώπου», η Ελλάς, λέγω, φαίνεται ότι είχε αρχίσει διά πολλών τέκνων της να παρεκκλίνη της οδού του Κυρίου και εκεί προ των τειχών της Βασιλευούσης, παρ' όλην των τέκνων της την ανδρείαν, παρ' όλον του αυτοκράτορός της τον ηρωισμόν, εκρίθη ότι έπρεπε να υποκύψη και έκυψεν, όχι προ της ανδρείας του πορθητού, αλλά προ της αποφάσεως του Κυρίου, όπως και ο λαός έπίστευσε:

«γιατί ήταν θέλημα Θεού

η Πόλι να τουρκέψη»

και πράγματι θα ήταν θέλημα Θεού, αφού μια πορτίτσα ελησμονήθη ανοικτή. Εθρήνησεν η Παρθένος, εδάκρυσαν αι εικόνες, αλλά ο ίδιος ο λαός με εγκαρτέρησιν και ελπίδα τας ενεθάρρυνε:

«Σώπασε Κυρά Δέσποινα

και Σεις ᾽κόνες μην κλαίτε

πάλι με χρόνους και καιρούς

πάλι δικά μας θα ᾽ναι».

Και οι χρόνοι περνούν, στων Εκκλησιών τους τρούλλους υψούται αντί του παρήγορου Σταυρού η ημισέληνος, τα σχολεία κλείουν και εκεί, όπου από χιλιετηρίδων εμορφώνετο η ανθρωπότης, εκεί όπου εδίδαξαν ο Αριστοτέλης, ο Πλάτων, ο θείος Σωκράτης και εδιδάχθησαν οι χρυσορρήμονες Μεγάλοι Διδάσκαλοι της Εκκλησίας του θείου Ναζωραίου, επικρατεί το σκότος της αμαθείας· και μόνον εκεί στις θολόκτιστης εκκλησίας το μισοσκόταδο, που κατά τον ποιητήν, «παίρνει κάθε βράδυ την όψη του σχολείου το φοβισμένο φως του καντηλιού, τρεμάμενο τα ονείρατ' αναδεύει και γύρο τα σκλαβόπουλα μαζεύει».

Εκεί καταδιωγμένη κατοικεί

του σκλάβου η αλυσόδετη πατρίδα·

βραχνά ο παπάς, ο δάσκαλος, εκεί

θεριεύει την αποσταμένη ελπίδα

με λόγια μαγικά.

Εκεί η ψυχή πικρότερο αγροικά

τον πόνο της σκλαβιάς της, εκεί βλέπει

τι έχασε, τι έχει, τι της πρέπει!

Ναι, μόνον όταν, διά της θρησκείας πάλιν, ησθάνθησαν τι τους έπρεπε! και ότι κανείς δεν θα τους εβοήθει, αλλ' ότι έπρεπε να βασισθούν μόνον εις εαυτούς, προετοιμάσθησαν και εξηγέρθησαν, αφού και η Θεοτόκος η ίδια, διά της ανευρέσεως της θείας εικόνας του Ευαγγελισμού Της, τους υπέδειξε και την ημέραν ακόμη της εξεγέρσεώς των.

Σ' ευλογούσ' η Παναγιά μας και το θέλησε

ώστε να 'ναι ο δικός Της κι ο δικός Σου

ένας Ευαγγελισμός!

Και την 25^{ην} Μαρτίου 1821 οι αρχηγοί των Επαναστατών έκλιναν το γόνυ και τα μέτωπα, εκεί εις την Αγίαν Λαύραν διά να λάβουν την ευλογίαν του μητροπολίτου Παλαιών Πατρών Γερμανού:

«Είς' η Ελλάδα! είς' Εκείνη

που μονάχα γονατίζεις

μπρος στη Χάρι Της τη θεία

για να πης μια προσευχή».

Ο Μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός απλώνει την χείρα, αποσπά το παραπέτασμα της Ωραίας Πύλης και το δίδει εις τους αγωνιστάς μαζί με την ευλογίαν της Εκκλησίας και αυτό είναι το λάβαρον του αγώνος μας.

Τι ευλογία ήταν 'κείνη η Θεία

των Ελλήνων ανάφτ' η καρδιά,

μονομιάς επετάχτηκαν χίλιοι

κι άλλοι χίλιοι πετιούνται με μια.

Και η Ελευθερία θαμμένη μαζί με τα κόκκαλα χιλιάδων Ελλήνων, που γι' Αυτήν είχαν πέσει, ξεπετιέται· ο Εθνικός μας ποιητής, ο Σολωμός, την βλέπει, την αναγνωρίζει και την προσφωνεί:

«Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω από την όψη
που με βία μετράει τη Γη!

Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!»

Βιαστική ελευθερώνει τας Καλάμας, τας Πάτρας, το Αίγιον, την Κόρινθον, την Τρίπολιν, τας νήσους του Αιγαίου· το αίμα χύνεται άφθονον, πλημμυρίζει την γην, κοκκινίζει τ' ακρογιαλία της Χίου και των Ψαρών· χιλιάδες Έλληνες ποτίζουν με το αίμα τους το δένδρον της Ελευθερίας, γιατί κατά τον ποιητήν μας

«Μόνο στο αίμα βουτηγμένο βγαίνει
τ' αμάραντο δεντρί της Λευτεριάς.»

Πίπτουν αμέτρητοι οι ήρωες, με τον θάνατόν των φωτίζουν αι φλόγες, που ήναψαν ο πυρσός του Κανάρη εις την Χίον και ο δαυλός του Καψάλη εις το Μεσολόγγι και η Δόξα σκύβει να στεφανώσει τα ηρωικά παλληκάρια

«και στην κόμη στεφάνι φορεί
καμωμένο από λίγα χορτάρια

που ἔχαν μείνει στην ἔρημη γη».

Επτά ολόκληρα ἔτη εξηκολούθησεν ο ἄνισος αγών και ἐπὶ τέλους ηλευθερώθη ἐν μέρος της Ἑλληνικῆς μας Πατρίδος. Αυτό όμως υπήρξεν ἡ ρίζα, ἀπὸ την οποίαν ἐβλάστησεν ἡ ἐλευθερία και των υπολοίπων χωρῶν μας· με ποίας όμως θυσίας! Οἱ ολίγοι στίχοι του ποιητοῦ μας το λέγουν.

Κάθε ἱερὴ γωνιά μας

την ἀγιάσανε οἱ Τάφοι

των Ἡρώων μας που μείναν

σαν ἀθάνατοι Νεκροί!!!

Κι ὄλο και χρυσές σελίδες

ἡ Πατρίδα μας πάντα γράφει

για να δείξῃ τι Μεγάλοι

που ἔναι κάποτε οἱ Μικροί!!!

Προσκυνήστε την ἡμέρα,

τη διπλή μας τη γιορτή.

Για να την υμνήσῃ λίγο,

πού να βρῃ κανεὶς τη λέξι

σε ποια γλώσσα να την ψάξῃ

κι ἀπὸ πού να την διαλέξῃ

στέκει εμβρόντητη κι η πέννα,
κι άσπρο μένει το χαρτί.

Την θαυμάζουν πάντα όλοι
Άγγλοι, Αμερικανοί και Γάλλοι
την μικρή μας την Πατρίδα
που 'ν' απέραντα Μεγάλη!!

Και σηκώνει στους αιώνες
μια παράδοσι βαρειά
που την λένε Λευτεριά!
μια παράδοσι αιώνια
που κατάργησε τα χρόνια

κι απ' τον γέρο τον παππούλη,
μέχρι τη μικρή παρθένα
γράφει πάντα της με αίμα
τα καινούρια «Εικοσιένα».

Η Ελλάδα μας δεν ηλευθερώθη ακόμη όλη, είναι υπόδουλοι η Βόρειος Ήπειρος και η Κύπρος. Έπειτα κάθε Ελληνική γωνία, κάθε τι το Ελληνικόν, από το χώμα της το αγιασμένο, ως τον Ήλιον της, λάμπει και ό,τι λάμπει προσελκύει τους εχθρούς.

Ας ορκισθώμεν να κάμωμεν και ημείς ό,τι έκαμαν οι πρόγονοί μας και να παραδώσωμεν εις τα παιδιά μας ακοίμητον την τρίφωτον λυχνίαν, η οποία μόνη δίδει αξίαν και φωτίζει την ζωήν του ανθρώπου με τα τρία φώτα της, τα οποία είναι ΠΙΣΤΙΣ – ΠΑΤΡΙΣ – ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

Τατιανή Ρίτσου

Διευθύντρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 14 (*Από το τεύχος 18, Μάρτιος 1956, σ. 168*)

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Τι θα ήσο Ελλάς, εάν δεν υπήρχεν Ελευθερία;

Τι θα ήσο ανθρωπότης εάν δεν υπήρχεν Ελλάς;

Μύλλερ

ΚΕΙΜΕΝΟ 15 (*Από το τεύχος 20, Μάιος 1956, σ. 231*)

ΤΑ ΔΥΟ ΑΘΑΝΑΤΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙΑ

Στης αγχόνης την βάσιν

Δυο λουλούδια ανθούν!...

...Ποιος μπορεί πια να γελάση;

Ποιοι μπορούν να τραγουδούν;

Καραολής και Δημητρίου

είν' τα δυο λουλούδια αυτά

παιδιά λαού Κυπρίου

θυσιάστηκαν για τη Λευτεριά!!

Δυο αθάνατα Λουλούδια

στης αγχόνης την βάσιν φυτρώσαν

και με ύμνους και τραγούδια

χρυσωθήκαν..... μαρμαρώσαν.....

Λέλη Ορφανίδου

μαθήτρια του Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 16 (Από το τεύχος 20, Μάιος 1956, σ. 255)

ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΤΡΩΝ - Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ

Την Πέμπτην 22^{αν} Μαρτίου και ώραν 5^{ην} μ.μ., ενώπιον των αρχών της πόλεως, των μελών της Διοικητικής Επιτροπείας και πλήθους γονέων εδόθη εν τη μεγάλη αιθούση των τελετών του Αρσακείου Πατρών η καθιερωμένη επίσημος εορτή επί τη εθνική επετείω. Η αίθουσα είχε λαμπρώς διακοσμηθή, υπό την επίβλεψιν του καθηγητού των τεχνικών.

Το πρόγραμμα ήρχισε με την εμφάνισιν της Βυζαντινής χορωδίας, η οποία έψαλε το απολυτίκιον της εορτής και άλλους ύμνους, συνεχίσθη δε με θεατρικάς σκηνάς, πατριωτικά άσματα και χορούς, τα οποία εξε[τε]λέσθησαν υπό μαθητριών του Νηπιαγωγείου, του Προτύπου, του Γυμνασίου και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Κατεχειροκροτήθη ο Κουλουριώτικος χορός των μικρών μαθητών και μαθητριών του Νηπιαγωγείου. Μαθήτριαι του Προτύπου παρουσίασαν την σκηνήν «το όνειρον της Ζωίτσας» και του Γυμνασίου τον «Χορόν του Ζαλόγγου». Ωραιότατοι υπήρξαν και οι χοροί, μεταξύ των οποίων ιδιαιτέρως εθαυμάσθη ο υπό μαθητριών του Γυμνασίου

χορευθείς «Αρχαϊκός χορός». Πατριωτικά άσματα εξετελέσθησαν υπό των χορωδιών του Γυμνασίου και της Παιδ. Ακαδημίας.

Η εορτή έκλεισε με ωραίαν πλαστικήν εικόνα παριστώσαν την Ελλάδα εν μέσφ των επαρχιών της, να δέχεται από τας χείρας της Ελευθερίας την Κύπρον ελευθέραν ενώ συγχρόνως ηκούετο ο Εθνικός ύμνος.

Άρισται υπήρξαν αι εντυπώσεις τόσον των επισήμων όσον και των γονέων, οι οποίοι θερμώς συνεχάρησαν τας Διευθύνσεις των Σχολείων καθώς και το διδάξαν και επιβλέψαν κατά την εκτέλεσιν προσωπικόν.

ΚΕΙΜΕΝΟ 17 (Από το τεύχος 21, Ιούνιος 1956, σ. 263)

ΚΥΠΡΟΣ

Πτωχό λουλούδι μαραμένο

ως πότε πια θα είσαι σκλαβωμένο

η μάνα Ελλάδα καρτερεί

μαζί σου πάλι να ενωθῆ.

Ω Κύπρος σμαράγδι

σμαράγδι ή διαμάντι

στο στέμμα το Ελληνικό

λουσμένο με λευκό αφρό.

Ιουλία Σημαντήρα

μαθήτρια του Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 18 (Από το τεύχος 21, Ιούνιος 1956, σ. 268)

Η ΚΥΠΡΟΣ

Η Κύπρος αν ζη

ακόμα σκλαβωμένη

αν ζη ακόμη και πονεί

θα ῥθη μια μέρα που κι αυτή

θα ζη ελευθερωμένη.

Όχι! δεν θέλομε να ζη

η Κύπρος σκλαβωμένη.

Όλοι οι αδελφοί να πολεμήσωμε

αίμα γι' αυτή να χύσωμε!

Δέσποινα Πανταζοπούλου

μαθήτρια του Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 19 (*Από το τεύχος 21, Ιούνιος 1956, σ. 271*)

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Είναι 10 Μαΐου, μεσημέρι. Μπαμπά! φωνάζω, δώστε μου σας παρακαλώ, ένα δίδραχμο, για να πάω να αγοράσω εφημερίδα!. Σε λίγο να ῥμαι, ανεβαίνοντας τις σκάλες του σπιτιού μου. Τι είναι; κάτι πελώρια μαύρα γράμματα τραβούν την προσοχή μου... Τι λέει άραγε; Σήμερα απηγχονίσθησαν οι δύο Κύπριοι ήρωες, Καραολής και Δημητρίου. Κακούργοι Άγγλοι! Ψιθυρίζω... Τι άραγε, να σας έφταιξαν τα δύο αυτά ηρωικά παλληκάρια, και τους πήρατε την ζωή, επάνω στον ανθό της; Παρακάτω λέει: Όλην την νύκτα, οι δύο κρατούμενοι έψαλλαν τον Εθνικόν μας ύμνον, έως την στιγμήν, κατά την

οποίαν οδηγήθησαν διά να απαγχονισθούν... Ο Εθνικός μας ύμνος! Για τα τρία αυτά ιερά πράγματα, εθυσίασαν την ζωήν των, οι νέοι αυτοί εθνομάρτυρες. Αληθινοί Έλληνες... Ω! Ας είναι ελαφρό το νωπό χόμα που σκεπάζει τον τάφον σας ηρωικοί Έλληνες, Καραολή και Δημητρίου.

Αν και πεθάνατε, η Ελλάς, η μητέρα σας, δεν θα σας ξεχάση, ούτε κι εσάς ούτε και την ηρωικήν σας πράξιν...

Μαριάννα Καρανίκου

μαθήτρια του Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 20 (Από το τεύχος 22, Οκτώβριος 1956, στο εξώφυλλο)

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΔΙΑΒΕΒΑΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΣΑΚΕΙΑΔΟΣ

- 1.-Ευχαριστώ τον Θεόν και είμαι υπερήφανος, ότι εγεννήθην Ελληνίς και είμαι Αρσακειάς.
  - 2.-Ευλογώ την σεπτήν μνήμην των αιιδίμων Ιδρυτών και Ευεργετών της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας διά την εθνικήν πρόνοιαν, την οποίαν έλαβον υπέρ της γυναικειάς εκπαιδεύσεως και μορφώσεως.
  - 3.-Μακαρίζω τους αιμνήστους καθηγητάς, καθηγητριάς και διδασκαλίσσας, τους διδάξαντας εν τοις σχολείοις της Εταιρείας και τους οπωσδήποτε κοπιάσαντας υπέρ αυτής και προαγαγόντας το έργον της.
  - 4.-Έχουσα δε επίγνωσιν των επηυξημένων ηθικών υποχρεώσεων της Αρσακειάδος, υπόσχομαι ότι θα ήμαι πιστή εις τας Ελληνοχριστιανικάς αρχάς και προσηλωμένη εις τα παραδόσεις της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και θα καταβάλω πάσαν φροντίδα, όπως αποδειχθώ ανταξία του ονόματος της Αρσακειάδος.
  - 5.-Εις τούτο επικαλούμαι την Θεϊάν Φώτισιν και ενίσχυσιν.
- Αμήν.

ΚΕΙΜΕΝΟ 21 (Από το τεύχος 22, Οκτώβριος 1956, σ. 6)

28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Έφθασεν η 28^η Οκτωβρίου. Ημέρα Εθνικής εορτής. Ημέρα που ο Βασιλεύς και όλη η Ελλάς εβροντοφώναξαν το πρώτο ΟΧΙ στον Ιταλό και στον Γερμανό και παρ' όλο που οι Έλληνες ήταν μία χούφτα και ο εχθρός εκατομμύρια, κατώρθωσαν με την ανδρεία τους και με την πίστιν τους να μην αφήσουν τον εχθρόν να περάσει, παρά όταν έπεσαν όλοι για την τιμήν της Ελλάδος.

Καμμία όμως χώρα δεν πολέμησε τους εχθρούς· όλες άφησαν τον εχθρό να περάσει και μόνον η Ελλάς πολέμησε και με την αγάπη προς την πατρίδα και την πίστι προς τον Θεό κατώρθωσε να νικήση τους εχθρούς.

Διά την νίκην μας αυτή εορτάζουμε την 28^η Οκτωβρίου ως Εθνικήν επέτειον. Οι σημαίες κυματίζουν καταγάλανες με το απαλό φύσημα του αέρα. Όλοι αυτήν την ημέρα αισθάνονται μια μεγάλη χαρά, γιατί είναι εορτή που εορτάζει η αγαπημένη μας πατρίδα, η ενδοξοτάτη Ελλάδα μας. Εκείνη την ημέρα βλέπουν όλοι τις παρελάσεις και αισθάνονται μέσα τους μεγάλη χαρά για την νίκη. 28^η Οκτωβρίου, τι ευτυχισμένη ημέρα! Τι χαρά νοιώθουν αυτή την ημέρα οι ψυχές όλων των Ελλήνων! Ζήτω η 28^η Οκτωβρίου και όλη η Ελλάς! Ζήτω!

Λένα Λώλου

μαθήτρια του Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 22 (Από το τεύχος 23, Νοέμβριος 1956, σ. 58-59)

ΤΙΣ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ - ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΝ, ΑΡΓΙΑΙ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Το Σεβαστόν Υπουργείον Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, εισηγήσει των αρμοδίων υπηρεσιών αυτού, ορθώς ώρισεν ειδικώτερον διά Βασιλ. Διατάγματος τας ημέρας των εορτών και τον χρόνον της αργίας των σχολείων. Έλαβεν υπ' όψιν τας θρησκευτικές και

εθνικάς υποχρεώσεις της εκπαιδευομένης νεότητος και τας κλιματολογικάς συνθήκας της πατρίδος ημών εν σχέσει και αναφορᾷ προς τας ανάγκας της υγείας των νέων. Ούτω τους θερινούς μήνας Ιούλιον και Αύγουστον ὠρισεν ὡς χρόνον σωματικῆς αναπαύσεως και διακοπῆς των μαθημάτων [...]

Τα σχολεῖα ἀργοῦν ἐπίσης: α) τας Κυριακάς [...]. β) Τας θρησκευτικὰς εορτὰς και δι τας σπουδαιοτέρας ἐξ αὐτῶν ἴτοι [...]. Ἐνεκα θρησκευτικῶν λόγων καθιερώθησαν και αι διακοπαὶ ἀπὸ της παραμονῆς των Χριστουγέννων μέχρι της εορτῆς του Ἁγίου Ἰωάννου και ἀπὸ της Μεγάλης Δευτέρας της Μ. Εβδομάδος των παθῶν του Κυρίου μέχρι της Κυριακῆς του Θωμά. Αι περίοδοι αὗται εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡμέραι χριστιανικῶν και οικογενειακῶν εορτῶν και αυτοσυγκεντρώσεως, αυτοελέγχου και θρησκευτικῆς πειθαρχίας και οικογενειακῆς χαρᾶς. γ) Τας εθνικάς ἐπετεῖους: α) την ἡμέραν της Εθνικῆς Παλιγγενεσίας του 1821 δηλ. την 25^{ην} Μαρτίου, ὡς ἡμέραν θρησκευτικῆς και εθνικῆς ἀγαλλιᾶσεως και β) την 28ην Ὀκτωβρίου, ὡς ἡμέραν της εθνικῆς Ἀντιστάσεως κατὰ της υποδουλώσεως του νεωτέρου ἐλληνισμοῦ και διακήρυξιν ὅτι ο Ἕλλην εἶναι μνήμων των ἀρχαίων παραδόσεων και της αυτοθυσίας διὰ τον Ἀγῶνα υπέρ των ἰδανικῶν της Ἐλευθερίας και του πολιτισμοῦ.

Αι εθνικαὶ αὗται ἐπέτειοι εἶναι αι κατ' ἐξοχὴν ἡμέραι, καθ' ἃς ποιοῦμεθα μνημόσυνα των ψυχῶν των ἀγωνισθέντων υπέρ πίστεως και πατρίδος και καίομεν πλούσιον τον λιβανωτὸν της εθνικῆς ευγνωμοσύνης και λαμβάνομεν νέον θάρρος διὰ την συνέχισιν των πεπρωμένων του μεγάλου ἔθνους ημών και κατέχουν την κορυφὴν της πυραμίδος των ἐπιτευγμάτων των προγόνων ημών κατὰ την τρισχιλιετὴ ἱστορίαν της Ἑλλάδος. Ἀληθῶς θα ἠδυνάμεθα ἐκάστην ἡμέραν του ἡμερολογίου του ἔτους να χαρακτηρίσωμεν ἱστορικῶς ὡς λαμπρὰς ἡμέρας δόξης και μεγαλείου, ἀναδιφόντες τα κατορθώματα των Ἑλλήνων, διότι ὡς «κάθε βῶλος της Γῆς και κάθε πέτρα αὐτῆς εἶναι ποτισμένα με αἷμα ἡρώων» οὔτω και δι' ἐκάστην ἡμέραν ἀντιστοιχεῖ φωτεινὸν ἐπιτεύγμα δυνάμενον να προβάλληται ὡς παράδειγμα μιμήσεως. Αι δύο λοιπὸν εθνικαὶ ἐπέτειοι εορτάζονται μεγαλοπρεπῶς εν τοις σχολείοις ὡς κατ' ἐξοχὴν σχολικαὶ εορταί, ἀλλὰ θα ἦτο παράλειψις εἴαν ἐξ ἀφορμῆς δεν ἀνελογιζόμεθα και δύο ἄλλας σχολικὰς εορτὰς α) την εορτὴν της Σημαίας και β) την εορτὴν των Τριῶν Ἱεραρχῶν, καθιερωμένας πλέον και δι' ἐδικῶν ἀποφάσεων του ὑπουργείου της Παιδείας. Και η μεν πρώτη εορτάζεται την 26^{ην} Ὀκτωβρίου με το

εξαιρετον γεγονός της καταλήψεως της δευτέρας πρωτεύουσας της Ελλάδος, της Θεσσαλονίκης, ότε ο δαφνοστεφής στρατηλάτης Κωνσταντίνος ηγούμενος του ελληνικού στρατού εν έτει 1912 απηλευθέρωνεν ταύτην από του τουρκικού ζυγού και συνετελέσθη το θαύμα αυτό μετά δουλείαν αιώνων, ακριβώς κατά την επέτειον του πολιούχου της πόλεως και θαυματουργού Αγίου Δημητρίου.

Κατά την σχολικήν ταύτην ημέραν βραβεύονται οι αριστεύσαντες μαθηταί και μαθήτριά του προηγούμενου έτους, ορίζονται οι σημαιοφόροι και οι παραστάται της Σημαίας διά το τρέχον έτος και παραδιδομένης της Σημαίας του Σχολείου εκφωνείται ο προσήκων λόγος αναφερόμενος εις τα καθήκοντα των μαθητών έναντι του έθνους και του σχολείου. Κατά ταύτην την ημέραν συνομολογείται επισήμως συμβόλαιον υποθηκών και υποχρεώσεων μεταξύ των τροφίμων του σχολείου και θα έδει και είδος «ορκοδοσίας» να είχε θεσπισθή, ως γίνεται διά τους πρωτοετείς φοιτητάς των Πανεπιστημίων. Μετά δε πολλής χαράς ανέγνωσαν εις το τεύχος του μηνός Οκτωβρίου 1956 υπ' αριθ. 22 προσευχήν και διαβεβαίωσιν της Αρσακειάδος, συνταχθείσαν πάνυ προσφυώς υπό του γεραρού και σοφού Προέδρου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, κ. Παναγ. Πουλίτσα, ήτις δέον να αποτελέση κτήμα των Αρσακειάδων και εγκόλιον εν τοις έργοις και τή κατευθυντηρίω γραμμή αυτών. Η προσευχή και διαβεβαίωσις αύτη δέον, όπως ορισθή δι' ομαδικήν εκφώνησιν ίδια από της πρώτης επισήμου σχολικής εορτής, συμπιπτούσης με την παραλαβήν της Σημαίας εν τοις σχολείοις της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας.

Αλλά και κατά την 30^η Ιανουαρίου τελείται η δευτέρα μεγάλη σχολική εορτή επί τη μνήμη των Τριών Μεγάλων Ιεραρχών, Βασιλείου του Μεγάλου, Γρηγορίου του Θεολόγου και Ιωάννου του Χρυσοστόμου, διότι κατ' εξοχήν διά των έργων και του παραδείγματος εθεμελίωσαν τον ελληνοχριστιανικόν πολιτισμόν και καθοδηγούν την εκπαίδευσιν των νέων. [...]

Θα ήτο [...] ωφέλιμον και εποικοδομητικόν, εάν και η «Προσευχή και διαβεβαίωσις της συγχρόνου Αρσακειάδος» εστιχουργείτο και εμελοποιείτο, διά τας συγκεντρώσεις εις σχολικάς εορτάς των Αρσακειάδων.

Β. Πατριαρχέας

Γυμνασιάρχης Αρσακειού Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 23 (Από το τεύχος 33, Δεκέμβριος 1957, σ. 76)

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ «ΧΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ» ΤΟΥ Γ. ΔΡΟΣΙΝΗ

Είμαι πολύ ανήσυχη. Σε ολίγο πρόκειται να αναχωρήσω με τους ιδικούς μου διά το εξωτερικόν. Ξαφνικά δύο δάκρυα ανεβαίνουν εις τα μάτια μου, κι από το μυαλό μου περνούν αυτές οι αγωνιώδεις σκέψεις. Τι θα κάνω μόνη μου εις τα ξένα; Μακριά από την γαλανή πατρίδα μου, ποιος θα με παρηγορήσει;

Μέσα εις την απελπισία μου ένα φως χαράς ήλθε να με κάνη πάλι χαρούμενη. Να! Θα πάρω λίγο χώμα και αυτό θα με προστατεύη από τις αρρώστιες και από το θάνατο. Όταν ευρίσκωμαι μόνη θα το βγάζω, θα το μυρίζω και θα μου θυμίζη τα περασμένα χρόνια, που πέρασαν σ' ένα σπιτάκι πνιγμένο στα λουλούδια και που δεν ξαναγυρίζουν πια. Είναι τιμημένο γιατί το έχουν σκάψει διά να θεμελιώσουν αξιοθαύμαστα έργα τέχνης και κάτι άλλο σπουδαιότερο είναι κόκκινο από τα αίματα που εχύθησαν εις το Σούλι και εις την Πίνδο, και αγιασμένο με λείψανα από το Μεσολόγγι. Θα το κρεμάσω εις το στήθος μου, και με την βοήθειά του δεν θα ξεπλανέψουν την καρδιά μου άλλα, ξένα κάλλη. Κι αν ο Θεός θέλη να πεθάνω εις τα ξένα το ξένο μνήμα θα μου φανή πολύ καλύτερο αν θαφτής μαζί μου, χώμα, ΧΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ.

Άννα Λυδάκη

Μαθήτρια του Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 24 (Από το τεύχος 36, Μάρτιος 1958, στο εξώφυλλο)

ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

Παιδί, το περιβόλι μου που θα κληρονομήσεις,
 όπως το βρεις κι όπως το δεις να μην το παρατήσεις.
 Σκάψε το ακόμα πιο βαθιά και φράξε το πιο στέρεα
 και πλούτισε τη γλώρη του και πλάτυνε τη γη του,
 κι ακλάδευτο όπου μπλέκεται να το βεργολογήσεις,

και να του φέρνεις το νερό το αγνό της βρυσομάνας,
 κι αν αγαπάς τ' ανθρωπινά κι όσα άρρωστα δεν είναι,
 ρίξε αγιασμό και ξόρκισε τα ξωτικά, να φύγουν,
 και τη ζωντάνια σπείρε του μ' όσα γερά, δροσάτα.
 Γίνε οργοτόμος, φυτευτής, διαφεντευτής. Κι αν είναι
 κι έρθουνε χρόνια δίσεχτα, πέσουν καιροί οργισμένοι,
 κι όσα πουλιά μισέψουνε σκιασμένα, κι όσα δέντρα
 για τίποτ' άλλο δε φελάν παρά για μετερίζια,
 μη φοβηθείς το χαλασμό. Φωτιά! Τσεκούρι! Τράβα,
 ξεσπέρμεψέ το, χέρσωσε το περιβόλι, κόφ' το,
 και χτίσε κάστρο απάνου του και ταμπουρώσου μέσα,
 για πάλεμα, για μάτωμα, για την καινούρια γέννα
 π' όλο την περιμένουμε κι όλο κινάει για νά 'ρθει,
 κι όλο συντρίμμι χάνεται στο γύρισμα των κύκλων.
 Φτάνει μια ιδέα να σ' το πει, μια ιδέα να σ' το προστάξει,
 κορόνα ιδέα, ιδέα σπαθί, που θα είν' απάνου απ' όλα.

Κ. Παλαμάς

ΚΕΙΜΕΝΟ 25 (Από το τεύχος 36, Μάρτιος 1958, σσ. 177-178)

ΕΘΝΙΚΑΙ ΕΠΕΤΕΙΟΙ - Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ

«Οι χρόνοι φεύγουνε, πετούν

μα πάντα εκείνη η 'μέρα

είναι γραμμένη εκεί ψηλά

να λάμψη στον αιθέρα,

μ' όλα τα κάλλη τ' ουρανού».

Εκατόν τριάντα επτά έτη παρήλθον από την ημέραν εκείνην, καθ' ην, με την ευλογία της Εκκλησίας, ο Έλλην ύψωσε την σημαίαν της Εθνικής επαναστάσεως εναντίον πικράς δουλείας τεσσάρων αιώνων και εξήγειρε τον ιερόν αγώνα, εμπνευσμένος από το φιλελεύθερον Ελληνικόν πνεύμα, το οποίον γνωρίζει να αγωνίζεται αυτοθυσιαζόμενον για την Ελευθερίαν. Η 25^η Μαρτίου με την λάμψιν από τας φλόγας που ήναψεν ο δαυλός του Καψάλη εις το Μεσολόγγι και ο πυρσός του Κανάρη εις τα Ψαρά και την Χίον, παραμένει η φωτεινή εθνική επέτειος του φιλελευθέρου ελληνικού αγώνος, η πανήγυρις του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και της πατρίδος! Κατά την συμβολικήν ταύτην ημέραν, απεδείχθη πόσον μεγάλοι είναι κάποτε οι μικροί, πόσον δυνατοί είναι οι μικροί, εγκαταλελειμμένοι υπό πάντων, πώς το υπέροχον παραμένει ανεξάλειπτον από πάσαν βέβηλον καταστροφήν, πώς η Πίστις και η Θρησκεία δίδουν γενναιότητα εις τους ανθρώπους, οι οποίοι διά της δυνάμεως των δύο τούτων νικούν και χαρίζουν εις την πατρίδα τα μεγαλύτερα αγαθά! Η γαλανή πατρίς ημών υψώθη, εγιγαντώθη, εκτύπησε την σκοτεινήν δουλείαν και εχάραξε την φωτεινήν και άγουσαν προς την ελευθέραν ζωήν οδόν!

Η ακράτητος φωνή των τέκνων της «Ελευθερία ή θάνατος» εξεχύθη από την μονήν της Αγίας Λαύρας και εσκορπίσθη εις όλα τα σημεία της Ελληνικής γης, καλούσα την Ελευθερίαν να εξέλθη από τους τάφους των ενδόξων προγόνων μας. Η θεία ευλογία του Παλαιών Πατρών Γερμανού κάτω από το λάβαρον του αγώνος έδωσε δύναμιν εις την απόφασίν των και τους κατέστησε θαρραλέους και αποφασιστικούς προς την θυσίαν. Ευθύς έλαβον τ' άρματα και τα καριοφίλια και η μεγάλη επανάστασις ήρχισε.

«Τι ευλογία ήταν 'κείνη, η θεία

των Ελλήνων ανάφτ' η καρδιά,

μονομιάς επετάχτηκαν χίλιοι

κι άλλοι χίλιοι πετιούνται με μια».

Χιλιάδες Ελλήνων εγείρονται και φωνάζουν αναζητούντες την Ελευθερίαν. Και εκείνη ακούει την φωνήν των, μέσα από τον θόρυβον της μάχης ζωντανεύει, εξέρχεται από τους σκοτεινούς τάφους βιαστική και με το βλέμμα ανήσυχον και τα ρούχα ματωμένα βαδίζει ηρωικώς εις την γην, που κάθε πέτρα και κάθε χορτάρι της ενθυμίζουν από μίαν δόξαν! Με την κοπτεράν σπάθην της ελευθερώνει την Ελληνικήν γην από τα δεσμά. Η χώρα του Μοριά με τον Κολοκοτρώνην, τον Μαυρομιχάλην, τον Παπαφλέσσαν, την υποδέχεται εις την Τρίπολιν, τας Καλάμας, τας Πάτρας, την Κόρινθον, το Μανιάκι. Αι Ελληνικαί ναυτικάί νήσοι με υπερηφάνειαν την χαιρετούν με τον Μιαούλην, τον Κανάρην και τον Πιπίνον, ενώ οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι με τον Μπότσαρην και τον Μαυροκορδάτον εναγωνίως την αναμένουν εις το Μεσολόγγι και με την ελπίδα της ελεύσεώς της:

«Δεν τους βαραίνει ο πόλεμος,

αλλ' έγινε πνοή τους...

κι εμπόδισμα δεν είναι

στις κορασιές να τραγουδούν

και στα παιδιά να παίζουν».

Δι' αυτήν ο Αθανάσιος Διάκος θυσιάζεται εις την Γέφυραν της Αλαμάνας, ως άλλοτε ο Λεωνίδας με τους τριακοσίους και απαντά εις τας προτάσεις του Ομέρ Βριόνη: «Πάτε και σεις κι η πίστη σας μουρτάτες να χαθήτε, εγώ γραικός γεννήθηκα, γραικός και θα πεθάνω» και διά το δώρον της ελευθερίας εξωντάνεψεν εις τας ψυχάς των Σουλιωτών η αυτοθυσία και ο Σαμουήλ θυσιάζεται εις το Κούγγι, δι' αυτό αι Σουλιώτισσαι εχόρευσαν τον μακάβριον χορόν, τον χορόν του θανάτου εις το Ζάλογγον και

«Τα φορέματα εσφυρίζαν

και τα ζέπλεκα μαλλιά,

κάθε γύρο που εγυρίζαν

από πάνου έλειπε μια».

Αληθώς πόσα γεγονότα! Πόσοι ήρωες, πρωταγωνισταί της Ελευθερίας πίπτουν εις το ένδοξον πεδίο της μάχης, αφήνοντας αθάνατον το ηρωικόν παράδειγμά των, ενώ η Δόξα τους στεφανώνει με δάφνην, φέρουσα εις την κόμην «στεφάνι καμωμένο από λίγα χορτάρια που είχαν μείνει στην έρημη γη».

Τους αθανάτους τούτους ήρωας και δωρητάς του καλύτερου εις τον κόσμον αγαθού της Ελευθερίας και τον ευγενή ιερόν των αγώνα, τιμώνεν την ημέραν της 25^{ης} Μαρτίου, καταπλημμυρισμένοι από συναισθήματα χαράς και ιεράς συγκινήσεως! Η μεγάλη αύτη επανάστασις κατέστησε την Ελλάδα το ενδοξότερον όνομα! Το όνομα, εις του οποίου το άκουσμα όλοι οι λαοί πληρούνται από θαυμασμόν και συγκίνησιν και αναγνωρίζουν εν αυτώ τα σύμβολα της πατρίδος, της ελευθερίας, της δικαιοσύνης! Το όνομα Ελλάς ωμίλησεν εις τας καρδιάς των ξένων και πολλοί εθυσιάσθησαν εις τον βωμόν της μαζί με τους αγωνιστάς της Ελλάδος. Ο φιλέλλην ποιητής Μύλλερ ερωτά: «*Τι θα ήσο Ελλάς, εάν δεν υπήρχεν ελευθερία;*» «*Τι θα ήσο ανθρωπότης, εάν δεν υπήρχεν Ελλάς;*»

Όντως η Ελλάς υπήρξεν η εστία του πολιτισμού της ανθρωπότητος και η πηγή των υψηλών ιδανικών.

Ελευθερία, Ελλάς και δόξα είναι τα τρία αχώριστα σύμβολα του Ελληνισμού. Χωρίς Ελευθερίαν είναι αδύνατον να υπάρξη Ελλάς και χωρίς Ελλάδα δεν θα υπήρχε Δόξα! Διά τούτο οι Έλληνες θυσιάζουν εαυτούς διά την Ελευθερίαν και εφανέρωσαν εις όλον τον κόσμον με την μακραίωνα ιστορία των, πόσον ένδοξος, αθάνατος και τιμημένη είναι η αιωνία Ελληνική ψυχή!

Άννα Κατσούλη

Μαθήτρια Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 26 (Από το τεύχος 36, Μάρτιος 1958, σ. 186)

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑΝ

Μέσα στις μάχης την ανεμοζάλη

μεσ' στο καυτό το σίδερο και τη φωτιά,
να τ' Ελληνόπουλο προβάλλει το στήθος του πάλι
να μη σε μολύνουν τα χέρια τ' αγαρηνά.

Πόσοι λεβέντες σημαία λατρεμένη
δεν έπεσαν απ' τ' άπιστο τ' εχθρού το χέρι.
Πόσοι δεν πέταξαν στα ουράνια με δάφνη μυρωμένη
για μια ιδέα, για σε, σημαία δοξασμένη.

Συ είσαι η ελπίδα και το φως του λαβωμένου.
Συ είσαι η κόρη της πατρίδος η γαλανή.
Συ φλογίζεις την ψυχή του σκλαβωμένου.
Συ είσαι για μας ο ήλιος, ο αέρας κι η ζωή.

Σε αντικρύζει και δακρύζει η μάννα η πονεμένη
που 'χασε στη μάχη άντρα, σπίτι και παιδιά
τώρα πια καμιά χαρά δεν απομένει
παρά μόνο να σε βλέπη ν' ανεμίζης στο βράχο ψηλά.

Είσαι του έθνους μας ολόκληρη ιστορία
κι η φωνή των παιδιών σου αντηχεί μέσα μας βαθιά

ω σημαία έλα να στηθής στη Λευκωσία

έλα να ανεμίσης στα ματωμένα της Κύπρου μας βουνά.

Νέλλη Παραστατίδου

Μαθήτρια Πρακτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 27 (Από το τεύχος 36, Μάρτιος 1958, σ. 189)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΡΣΑΚΕΙΑΔΩΝ - ΤΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΜΟΥ ΩΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ

Έκαστος άνθρωπος έχει τα ιδανικά του, τα οποία ακολουθεί και εις τα οποία πιστεύει. Ιδανικόν δε είναι η πατρίς, η πίστις, η ελευθερία. Εκείνος, ο οποίος πιστεύει και αποβλέπει εις αυτά δύναται να είπη, ότι έχει ιδανικά, διά τα οποία αξίζει να ζη.

Ποίος δε είναι εκείνος εκ των Ελλήνων, ο οποίος εις την καρδίαν του δεν έχει κλεισμένας τας τρεις αυτάς λέξεις με την μεγάλην σημασίαν: πατρίς, πίστις, ελευθερία. Δεν ημπορεί να υπάρχη έστω και εις, του οποίου η καρδιά να μην δονήται εις το αντίκρουσμα της σημαίας, του συμβόλου των ιδανικών της μεγάλης φυλής μας.

Πατρίς, πίστις, ελευθερία! Ιδού τα ιδανικά μου. Τα ιδανικά μιας Ελληνίδος, μιας πραγματικής Ελληνίδος είναι κλεισμένα εις την ψυχήν μου και αρκεί μία μικρά σπίθα πατριωτικής εξάρσεως, διά να εκδηλωθῆ η πίστις μου εις αυτά.

Τα ιδανικά μου διέπλασα από μικράς ηλικίας ψελλίζουσα τον στίχον «η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει». Ίσως τότε να μην κατενόουν την μεγάλην και υπέροχον έννοιαν των λέξεων «Ελλάς-Πατρίς». Υπήρχεν όμως η μικρά σπίθα εις την ψυχήν μου, η οποία συν τω χρόνω εγιγαντώθη και εδημιούργησεν υψηλά συναισθήματα.

Πατρίς! Πιστεύω εις αυτήν, ως ιδανικόν μου, διότι δεν δύναται να γίνη άλλως πώς. Είναι μήτηρ όλων και εμού. Πατώ το ιερόν έδαφός της, το διαποτισθέν από το αφθόνως χυθέν αίμα των παιδιών της. Ζω εις αυτήν. Αναπνέω τον ευωδιάζοντα εκ της πνοής της ελευθερίας αέρα της. Απολαύω τον ήλιον, ο οποίος απαλά θωπεύει την πατρίδα μου. Την έχω κλεισμένην μ' ένα λόγον εις την καρδίαν μου και πλημμυρεί απ' αυτήν ολόκληρον το

«είναι μου». Είναι η πλέον λατρευτή χώρα εις τον κόσμον. Προκαλεί όλων τον θαυμασμόν και είναι εκείνη, η οποία πρώτη έδωσε το αντάξιον του ονόματός της παρόν παντού, όπου εκλήθη.

«Ίτε παίδες Ελλήνων!» Ήσαν αι λέξεις διά την ηρωικήν εξόρμησιν προς την απόκτησιν της ελευθερίας. Πίστις – Ελευθερία! Επίστευον οι ένδοξοι μαχηταί του 1821 και του 1940 εις την νίκην, ότε εις τα απόκρημνα όρη με σύντροφον το ψύχος και τας στερήσεις επολέμουν διά το έτερον ιδανικόν μου, την ελευθερίαν. Επίστευον εις την πατρίδα και την ελευθερίαν. Ούτω και εγώ ως Ελληνίς διακατέχομαι από τα αυτά ιδανικά.

Αυτήν δε την στιγμήν και τα τρία ιδανικά μου, δηλαδή η πίστις, η πατρίς, η ελευθερία έχουν συσπειρωθεί εις εν ιδανικόν: η ΚΥΠΡΟΣ ΜΑΣ! Αυτή είναι το μεγαλύτερον και επιθυμώ την ελευθερίαν της, όσον ουδέν άλλον τι εις την ζωήν.

Ανδρεοπούλου Γεωργία

Μαθήτρια Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 28 (Από το τεύχος 38, Μάιος 1958, σ. 240)

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΜΑΣ

Πόσο ωφέλιμος είναι μία βιβλιοθήκη με ωραία βιβλία! Με βιβλία, τα οποία διδάσκουν με το πλούσιον περιεχόμενόν των διδάγματα, τα οποία είναι απαραίτητα διά τον ανθρώπινον βίον. Ωστε μία βιβλιοθήκη είναι αληθινός θησαυρός για μια οικογένεια, για ένα σχολείο κ.λ.π. Έτσι και στο σχολείο μας ιδρύσαμε μία βιβλιοθήκη, η οποία με τα χριστιανικά βιβλία της μας οδηγεί στο δρόμο της αρετής.

Είναι πλουσία βιβλιοθήκη με πολλά εκλεκτά βιβλία και ιδιαίτερα για κάθε τάξι. Ως «Οι Εθνικοί Ευεργέται», «Ο γυιος του κηπουρού», «Η αιματοπότιστος φυτεία», «Ο Γυρισμός στη Γαλάζια Ελλάδα», και διάφορα άλλα βιβλία την στολίζουν.

Έχω διαβάσει πολλά βιβλία της. Όλα είναι διαλεχτά και εμπνέονται από τα Χριστιανικά ιδανικά. Όλα τα παιδιά αγαπάμε αυτή τη βιβλιοθήκη, διότι αυτή μας ποτίζει

με το νερό, το οποίο χρειάζεται η ψυχή μας για να τραφή. Γι' αυτό απ' όλη μας την ψυχή ευχόμεθα, όπως η βιβλιοθήκη μας πλουτήση τόσον, ώστε να εξυπηρετη όλα τα παιδιά και να λύη όλα τα προβλήματά τους.

Ελένη Σπανού

μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 29 (Από το τεύχος 40, Οκτώβριος 1958, σ. 7)

ΠΩΣ ΘΑ ΕΒΟΗΘΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ ΕΑΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 28^{ΗΝ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ
1940 ΕΙΧΟΝ ΩΡΙΜΟΝ ΗΛΙΚΙΑΝ

Όσάν κεραυνός έπεσε εις την Ελλάδα η είδησις ότι η Ιταλία θέλει να της δώσωμε στρατιωτικές βάσεις και ότι, εάν δεν εδεχόμεθα, θα ήρχοντο να τις πάρουν διά της βίας, δηλαδή με πόλεμον. Τότε ο αείμνηστος πρωθυπουργός της Ελλάδος, ο Ιωάννης Μεταξάς, είπε το ένδοξον «Όχι». Αυτό το «Όχι», που το είπε όλος ο λαός και ο βασιλεύς. Όχι, δεν θα άφιναν την Πατρίδα μας στα χέρια ενός βαρβάρου κατακτητού. Και τότε όλοι έτρεξαν να υπερασπισθούν την Πατρίδα, τη γλυκειά Πατρίδα, που κινδύνευε. Αλλά, τι θαύμα· η Ελλάς ενίκησε την Ιταλία.

Και δεύτερο όμως «Όχι» είπε ο Ελληνικός λαός και στη Γερμανία. Κι όταν η άμυνα της Ελλάδος έγινε δύσκολη, τότε αι Ελληνίδες αψηφώντας τα χιόνια και το κρύο, ανέβαιναν με κόπο τα απάτητα βουνά, όπου δεν μπορούσαν ν' ανεβούν ζώα, να πάνε στους στρατιώτες πολεμοφόδια.

Ω ηρωικές Ελληνίδες! Πόσο θα ήθελα να ζούσα κι εγώ τότε για να βοηθούσα την πατρίδα και να πήγαινα τα πολεμοφόδια στα ψηλά βουνά στα ηρωικά παιδιά, που εφάνησαν αντάξια της μεγάλης Πατρίδος μας. Πόσο θα ήθελα να ήμουν μία από αυτές τις γυναίκες και πόσο θα ήθελα να έδιδα και την ζωή μου για την Πατρίδα.

Κωνσταντίνα Χ. Παλιγγίνη

μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 30 (Από το τεύχος 40, Οκτώβριος 1958, σ. 12)

28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

28^η Οκτωβρίου 1940! Μία ημέρα, την οποίαν το Ελληνικόν Γένος, δεν θα την ξεχάση ποτέ. Μία ημέρα, η οποία θα μείνη βαθιά ριζωμένη, εις την καρδιά κάθε Έλληνας.

28^η Οκτωβρίου 1940! Η ημερομηνία που θα υμνήται από τους ποιητάς όλου του κόσμου. Μία ημερομηνία, την οποίαν θα θαυμάζουν όλοι οι λαοί.

Μα πώς να μην την θαυμάζουν αφού η μικρή σε δύναμι Ελλάς, αλλά μεγάλη σε πίστιν, απαντά το μεγάλο «ΟΧΙ» εις την παντοδύναμον αυτοκρατορίαν των Ιταλών. Πόσα Ελληνόπουλα δεν εθυσιάσθησαν, πόσες μαννούλες δεν έκλαψαν τον χαμό των παιδιών τους και πόσες κοπέλλες δεν έβαλαν τα μαύρα!

Πόσο θα ήθελα να ζούσα την εποχήν εκείνην για να υπηρετούσα κι εγώ τη γλυκειά μας Πατρίδα!

Πόσο θα ήθελα να ήμουν νοσοκόμος του Ερυθρού Σταυρού, και να βοηθώ τα ηρωικά φανταράκια μας, που ηγωνίζοντο με γενναιότητα στις απάτητες βουνοκορφές! Να έδινα θάρρος στους μαχομένους, κι ελπίδα στους πληγωμένους!

Ελληνόπουλα, ποτέ να μην πικραίνετε την πατρίδα σας, διότι είναι για σας μια δεύτερη μάννα. Αυτή είναι που σας έδωσε τη δόξα. Αυτή με τη δόξα της σας έκανε να καυχάσθε ότι είσθε Έλληνες. Γι' αυτό ποτέ να μην την πικραίνετε, αλλά να δίδετε και την ζωήν σας γι' αυτήν!

Ζήτω η Ελλάς!

Ελένη Σπανού

μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 31 (Από το τεύχος 46, Απρίλιος 1959, σ. 221) (Στις 22 Μαρτίου 1959 ο Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, αρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α. επισκέφθηκε το Αρσάκειο Ψυχικού. Η επίσκεψη περιγράφεται στο άρθρο που παρατίθεται στη συνέχεια.)

Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΨΥΧΙΚΟΥ

Σήμερον, 22αν Απριλίου, περί την μεσημβρίαν, ανταποκρινόμενος εις υποβληθείσαν αυτῷ θερμὴν παράκλησιν των σπουδαστριῶν και μαθητριῶν των Αρσακειῶν Σχολείων Ψυχικού και Αθηνῶν, ο ἑνδοξος ἥρωσ και θρυλικὸς αρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ, συνοδευόμενος και υπό της εριτίμου συζύγου του επεσκέφθη το Αρσάκειον Ψυχικού, ἔνθα ἦσαν πάσαι συνηγμέναι, καθὼς και πλείσται ἀπόφοιτοι, εν συνόλῳ υπέρ τας 3.000, τυχόν υπ' αυτῶν απεριγράπτως ενθουσιώδους, αποθεωτικῆς υποδοχῆς. Εις την εξωτερικὴν εἰσοδον του περιβόλου ἀνέμενον και υπεδέχθησαν τον ἑνδοξον ἥρωα και την ερίτιμον σύζυγόν του ο Πρόεδρος της Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας κ. Παναγιώτης Πουλίτσας, μετὰ των μελῶν του Διοικητικῆς Συμβουλίου αυτῆς, αι Διευθύντριαι της Παιδαγωγικῆς Ακαδημίας, του Γυμνασίου και του Προτύπου Δημοτικῆς Σχολείου του Αρσακειῶν Ψυχικού, μετὰ του διδακτικῆς προσωπικῆς αυτῶν, ο Γυμνασιάρχης και η Διευθύντρια του Δημοτικῆς Σχολείου του Τοσιτσειῶν-Αρσακειῶν Αθηνῶν. Εκείθεν ζωηρότατα επευφημούμενος και ραινόμενος δι' ανθέων υπό των κατά μήκος της διαδρομῆς παρατεταγμένων και παραπορευομένων Αρσακειῶν, και μετὰ δυσκολίας προχωρών ἕνεκα των ενθουσιωδῶν εκδηλώσεων αυτῶν, ἔφθασεν εις τα προπύλαια του Αρσακειῶν μεγάρου.

Εν αρχῆ ἐνάλῃ υπό της χορωδίας του Αρσακειῶν, υπό την διεύθυνσιν του καθηγητῆ κ. Γερ. Ρομποτῆ, ο ὕμνος της Ε.Ο.Κ.Α. Εἶτα ο κ. Πρόεδρος, εις μακράν προσφώνησίν του, εχαιρέτισεν ἐξ ονόματος της Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας και των Αρσακειῶν σπουδαστριῶν και μαθητριῶν και των αποφοίτων τον ἑνδοξον ἥρωα και τον υπέροχον αρχηγόν και οργανωτῆν του απελευθερωτικῆς ἀγώνος της ηρωικῆς και μαρτυρικῆς Μεγαλονήσου, ἐξύμνησε τας μεγίστας υπηρεσίας, τας οποιῆς οὗτος προσήνεγκεν εις την Πατρίδα και την απaráμιλλον ἀνδρείαν και αυτοθυσίαν, την οποιῆν ἐπέδειξαν οι γενναῖοι συναγωνισταί αυτῆς και ὅλος ο Ελληνικὸς Κυπριακὸς Λαός, και ιδιαιτέρως οι νέοι και αι νεάνιδες αυτῆς, και ἐμνήσθη ευλαβῶς των ἐνδόξων νεκρῶν και εθνομαρτύρων του ευκλεεστάτου ἀγώνος, τον οποιόν, εἶπε, μετὰ βαθυτάτης συγκινήσεως

και συγκεκριμενής αναπνοής και εθνικής υπερηφάνιας, μεθ' όλου του Πανελληνίου, παρηκολούθησαν και αι Αρσακειάδες και εξέφρασε εξ ονόματος και αυτών την προς πάντας τους γενναίους τούτους αγωνιστάς και ήρωας οφειλομένην εθνικήν τιμήν και ευγνωμοσύνην. Προς τούτοις εξήρε την άκραν σεμνότητα και μετριοφροσύνην του ενδόξου αρχηγού [...] και της εριτίμου συζύγου του [...] Προέβαλε δε εις τας Αρσακειάδας αυτήν μεν ως παράδειγμα προς μίμησιν, σεμνότητος και μετριοφροσύνης, πίστεως και αφοσιώσεως, τας δε γενναίας Ελληνίδας Κυπρίας νεάνιδας ως παράδειγμα φλογερής φιλοπατρίας, γενναιότητος και περιφρονήσεως των κινδύνων και των ταλαιπωριών, χάριν της Πατρίδος και της ελευθερίας.

Μετά τον λόγον του κ. Προέδρου, η μαθήτρια του Αρσακειού-Τοσιτσειού Γυμνασίου Αθηνών Γεωργία Ανδρεοπούλου απήγγειλε το εν αρχή του παρόντος τεύχους δημοσιευόμενον ποίημα αυτής «Προς τον Διγενήν» και η μαθήτρια του αυτού Γυμνασίου Αικατ. Σαΐτα απήγγειλεν έτερον σχετικόν ποίημα. Αι δε Κύπρια σπουδάστρια [...] και αι μαθήτριά {...} απήγγειλαν κατάλληλα κυπριακά δημώδη άσματα. Εν τέλει μετά εκδήλου συγκινήσεως ο ένδοξος ήρωσ και αρχηγός απήντησεν ευχαριστών και απηύθυνε πατριωτικοτάτας παραινέσεις προς τας Αρσακειάδας, τονίσας τα καθήκοντα και τας ευθύνας, τας οποίας έχει προς την Πατρίδα η Ελληνική νεότης, η οποία αποτελεί την ελπίδα και το μέλλον του Έθνους. Τον λόγον του ενδόξου αρχηγού διέκοπτον ενθουσιώδεις εκδηλώσεις και παρατεταμένα χειροκροτήματα.

Μετά ταύτα εν τω στίβω του Αρσακειού ετελέσθησαν λίαν επιτυχώς γυμναστικάί επιδείξεις και εχορεύθησαν ελληνικοί χοροί. Η όλη σεμνή εορτή έκλεισε με τον εθνικόν ύμνον. [...]

ΚΕΙΜΕΝΟ 32 (Από το τεύχος 47, Μάιος 1959, σ. 195)

ΨΗΦΙΣΜΑ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ

Εις τας πανελληνίους και επαξίας τιμητικάς εκδηλώσεις προς τον επανελθόντα εκ Κύπρου ένδοξον ήρωαν και θρυλητόν αρχηγόν της Ε.Ο.Κ.Α. Γεώργιον Γρίβαν – Διγενήν συμμετέσχεν ολοψύχως και η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, η Γενική Συνέλευσις των

Εταίρων της οποίας ομοθύμως και εν μέσω ζοηροτάτων επευφημιών και ζητωκραυγών υπέρ αυτού εψήφισε τα εξής:

ΨΗΦΙΣΜΑ

Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΠΟΤΙΝΟΥΣΑ ΕΥΓΝΩΜΩΝΩΣ ΤΟΝ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΟΝ ΦΟΡΟΝ

ΒΑΘΥΤΑΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΙΜΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝΔΟΞΟΝ

ΕΘΝΙΚΟΝ ΗΡΩΑ ΚΑΙ ΓΕΝΝΑΙΟΝ ΑΡΧΗΓΟΝ ΤΗΣ Ε.Ο.Κ.Α.

ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΓΡΙΒΑΝ – ΔΙΓΕΝΗΝ

ΕΞΟΧΩΤΑΤΑΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΠΡΟΣΕΝΕΓΚΟΝΤΑ ΤΗ ΠΑΤΡΙΔΙ,

ΑΞΙΟΝ ΔΕ ΚΑΤΑ ΠΑΝΤΑ ΑΥΤΗΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ,

ΚΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΕΝΝΑΙΟΥΣ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΑΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟΝ ΛΑΟΝ, ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΝΕΑΝΙΔΑΣ ΑΥΤΟΥ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΔΕΙΧΘΕΙΣΑΝ ΥΠ' ΑΥΤΩΝ ΑΠΑΡΑΜΙΛΛΟΝ ΑΝΔΡΕΙΑΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΘΥΣΙΑΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΥΠΕΡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΗΡΩΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΥ ΕΥΚΛΕΕΣΤΑΤΟΝ ΑΓΩΝΑ, ΟΣΤΙΣ ΕΠΛΗΡΩΣΕ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΙ ΒΑΘΥΤΑΤΗΣ ΣΥΓΚΙΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΥΠΕΡΗΦΑΝΕΙΑΣ ΠΑΣΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΨΥΧΗΝ,

ΟΜΟΘΥΜΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΟΗΣ ΑΠΕΦΑΣΙΣΕΝ, ΟΠΩΣ

Α') ΕΚΦΡΑΣΗ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥΣ ΤΗΝ ΒΑΘΥΤΑΤΗΝ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΘΑΥΜΑΣΜΟΝ ΑΥΤΗΣ, ΚΛΙΝΟΥΣΗΣ ΕΥΛΑΒΩΣ ΤΟ ΓΟΝΥ ΠΡΟ ΤΩΝ ΣΕΙΠΤΩΝ ΣΚΙΩΝ ΤΩΝ ΕΝΔΟΞΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ, ΚΑΙ

Β΄) ΕΙΣΦΕΡΗ Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΙΣ ΓΕΝΗΣΟΜΕΝΟΝ ΕΡΑΝΟΝ ΥΠΕΡ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΑΡΧΗΓΟΥ Η ΑΛΛΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΤΟΥ ΔΡΑΧΜΑΣ ΕΚΑΤΟΝ ΧΙΛΙΑΔΑΣ.

ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 22^α ΜΑΡΤΙΟΥ 1959.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Η. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ 33 (Από το τεύχος 47, Μάιος 1959, σ. 247)

ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΤΡΩΝ – Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ 25^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ

Λαμπρός υπήρξε και εφέτος ο εν τω Αρσακείω Πατρών εορτασμός της Εθνικής παλιγγενεσίας. Το σχολείον ήτο καλαισθήτως διακεκοσμημένον με εικόνας ηρώων πλαισιουμένας από τα εθνικά μας χρώματα και κλάδους φοινίκων. Η εορτή εγένετο το απόγευμα της Κυριακής, 22^{ας} Μαρτίου παρηκολούθησαν δε αυτήν ο Διευθυντής της Νομαρχίας Αχαΐας, ο Διευθυντής της Αστυνομίας, τα μέλη του συμβουλίου και πλήθος γονέων και κηδεμόνων των μαθητριών. Το πρόγραμμα είχε ως εξής:

Μέρος Α΄

1) α) Σήμερον της σωτηρίας ημών το κεφάλαιον, Απολυτίκιον. β) Τῆ υπερμάχῳ Στρατηγῶ. γ) Την ωραιότητα της παρθενίας Σου. δ) Ο μέγας στρατηγός. Υπό της Βυζαντινής χορωδίας της Παιδαγωγικής Ακαδημίας υπό την διεύθυνσιν του καθηγητού κ. Κ. Πανά.

2) Ο όρκος - Κ. Παλαμά. Απαγγελία υπό μαθητριάς Δ΄ Γυμνασίου.

3) α) Ευαγγελίζου. β) Πατρίδα. γ) Ελλάδα. Υπό παιδικής χορωδίας Γ΄ και Δ΄ Γυμνασίου υπό την διεύθυνσιν της καθηγητριάς δίδος Αγγελ. Μητροπούλου.

4) Χοροί Νηπιαγωγείου και Προτύπου.

Α) Νηπιαγωγείου. α) Μεγαρίτικος υπό αρρένων. β) Καστοριανός υπό θηλέων.

B) Προτύπου. α) Καλαματιανός. β) Τσάμικος.

Γ) Β' Προτύπου. Το Γαϊτανάκι.

Δ) Των Μεγάρων υπό θηλέων Νηπιαγωγείου.

5) «Αι Σουλιώτισσαι», σκηνή υπό μαθητρίας Γυμνασίου.

6) Χοροί Γυμνασίου

Καλαματιανός – Καραγκούνα – Μπάλος – Κρητικός.

Μέρος Β'

1) Το ονειροπόλημα του Schumann, υπό μανδολινάτας Παιδαγωγικής Ακαδημίας.

2) «Χαίρε Μαρία» μονωδία υπό σπουδαστρίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας.

3) Η χώρα που αρματώθηκε - Απαγγελία υπό μαθητρίας Δ' Γυμνασίου.

4) α) Ποιμενικόν. β) Παναγιωτίτσα (δημώδες) υπό χορωδίας Γυμνασίου και Παιδαγωγικής Ακαδημίας υπό την διεύθυνσιν της δίδος Ασπασίας Πολυμέρη.

5) Η Δέσπω - Απαγγελία υπό μαθητρίας Στ' Γυμνασίου.

6) α) Η 25^η Μαρτίου β) Η άνοιξις γ) Τσοπάνος, υπό χορωδίας Γυμνασίου και Παιδαγωγικής Ακαδημίας υπό την διεύθυνσιν δίδος Πολυμέρη.

7) «Σαν παραμύθι», Σκηνή υπό μαθητρίας Γ' Προτύπου και Μονοταξίου.

8) Χοροί Παιδαγωγικής Ακαδημίας - α) Τσάμικος β) Ικαριώτικος γ) Χανιώτικος δ) Σαμιώτικος. Εθνικός Ύμνος.

Η εορτή αφήκεν, όπως πάντοτε, τας αρίστας εντυπώσεις εις πάντας, όσοι την παρηκολούθησαν.

ΚΕΙΜΕΝΟ 34 (Από το τεύχος 49, Οκτώβριος 1959, σ. 14)

ΠΩΣ ΘΑ ΕΒΟΗΘΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΕΑΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ ΕΙΧΟΝ
ΩΡΙΜΟΝ ΗΛΙΚΙΑΝ

«ΟΧΙ»· λακωνικά και περήφανα βροντοφώνησε το πάντοτε ελεύθερο και το πάντοτε αδούλωτο Ελληνικό Έθνος εις τους νυχτοκλέφτας του Μουσολίνι και 'ς τους Ούνους του Βορρά.

«ΟΧΙ»· αντήχησαν οι στενωπές χαράδρες και τα ελληνικά βουνά, που τόσους συνέτριψαν εχθρούς και βαρβάρους.

«Μολών λαβέ» ακούσθηκε βαθιά 'ς τις Θερμοπύλες μέσα 'ς τους βρυχηθμούς του λιονταριού, που ήταν εκεί στημένο, για να διαλαλή την δόξα της Ελλάδος.

Πόσο θα ήθελα να ήμουν τότε εις ώριμον ηλικίαν, για να βοηθούσα κι εγώ, μαζί με τις άλλες ατρόμητες Ελληνοπούλες, τους γενναίους μας στρατιώτας. Να κουβαλούσα πολεμοφόδια επάνω εις τα υψηλά ελληνικά βουνά, εις την οροσειρά της Πίνδου, ή ως εθελόντρια να ανακούφιζα, εις τα νοσοκομεία του Ερυθρού Σταυρού, τα γενναία μας παλληκάρια, που κάποιο βόλι του εχθρού τα έρριξε εις το κρεβάτι του πόνου. Με πόση χαρά θα εφορούσα την άσπρη ποδιά και την άσπρη σκούφια με το σήμα του Ερυθρού Σταυρού!

Αλήθεια ο μεγάλος Θεός πόσον εβοήθησε τότε την Ελλάδα!

Μόνη, με τον ολίγον αλλά εκλεκτόν στρατόν της, με τους θρυλικούς Ικάρους της και τους λεντόκαρδους ναυτικούς, κατέφερε το πρώτο και μοιραίο κτύπημα εις τον αήττητον (!) Άξονα και επανήλθεν η ελληνική Βόρειος Ήπειρος εις την θερμήν αγκαλιάν της Ελλάδος. Αργυρόκαστρον, Μοράβα, Ιβάν, Κορυτσά επλημμύρισαν εις τα εθνικά χρώματα, παλαιά κιβώτια άνοιξαν και το εθνικόν σύμβολον ξεδιπλώθηκε και στήθηκε και πάλιν με τον τίμιον σταυρόν στα καθαγιασθέντα από το αίμα των παιδιών της ελληνικά εδάφη.

Ω ελευθερία, θείον δώρον, το λευκό, το ολόλευκο άγαλμά σου θα μένη ατράνταχτο εις την μοναδική σου Πατρίδα. Εις την Αθάνατη Ελλάδα μας.

Βασιλική Χαραλαμποπούλου

Μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 35 (Από το τεύχος 49, Οκτώβριος 1959, σ. 16)

ΠΩΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ ΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΤΗΝ ΦΟΙΤΗΣΙΝ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ο ήλιος έχει κρυφτή από πολλή ώρα.

Η νύχτα άπλωσε τα μελαγχολικά της μαύρα πέπλα. Το χωριό μας όπως και όλη η μάννα Ελλάδα στενάζει κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Παντού απλώνεται νεκρική ησυχία. Εγώ βγήκα σιγά-σιγά από την πόρτα του σπιτιού μου, διασχίζοντας τον δρόμο, σιγά, πατώντας στις μύτες των ποδιών μου, για να μη κάνω θόρυβο.

Σταμάτησα, εμπρός σε μία πόρτα, παίρνω ένα μικρό πετραδάκι και κτυπώ με αυτό το χαμηλότερο παραθύρι.

Σε λίγο ξεπροβάλλει μια αδύνατη και λεπτή μορφή· είναι του Μήτρου.

Μόλις βγήκε, τον χαιρετώ, τον πιάνω από το χέρι και του λέω: «Μήτρο, πάμε γρήγορα, γιατί ο παπα-Γρηγόρης θα μας περιμένη». Έτσι και οι δύο πιασμένοι χέρι-χέρι, αδελφωμένοι, με τα βιβλία κάτω από την μασχάλη, φθάσαμε στην πόρτα της εκκλησίας. Χτυπήσαμε ρυθμικά την πόρτα 3 φορές και μπήκαμε μέσα.

Ο παπα-Γρηγόρης μας υπεδέχθη με ένα χαμόγελο στα χείλη. Καθήσαμε και εμείς σταυροπόδι γύρο από τον σεβάσμιο γέροντα.

Τι ωραία που μας edίδασκε ο παπα-Γρηγόρης!

Κάθε μέρα μας έλεγε για τον Χριστό μας, ο οποίος μας φυλάττει, και ποτέ δεν θα μας αφήσει και ότι με την βοήθειά του θα ξανακάνουμε την πατρίδα μας ελεύθερη. Επίσης μας έλεγε και για την ένδοξη ιστορία μας και για τους σοφούς προγόνους μας, και τελειώναμε πάντα, με μία θερμή προσευχή προς τον Δημιουργόν.

Έτσι κάθε μέρα ξαναγυρίζαμε 'ς το σπίτι μας με την ελπίδα και την πίστι προς τον Θεόν, πως με την βοήθειά του γρήγορα θα ξεσκλαβωθούμε και αποτινάξουμε από τον τράχηλό μας τον βαρύ και ασήκωτο ζυγό του βαρβάρου Οθωμανού.

Κατερίνα Χλωροκώστα

Μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 36 (Από το τεύχος 49, Οκτώβριος 1959, σ. 27)

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Ξημερώνει ημέρα τρανή

ημέρα από τις πιο μεγάλες!

ημέρα με πόθο και μ' ορμή

ημέρα, πιο σεβαστή από τις άλλες.

Αυτή η ημέρα είναι του 40

που όλοι οι στρατιώτες

με σβελτάδα βγάζουν

τον εχθρό απ' την Ελλάδα.

Το Όχι που φώναξε ο Μεταξάς

θα μένη αθάνατο

'ς όλους εμάς.

Αθανασία Α. Κακούρη

Μαθήτρια Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 37 (Από το τεύχος 50, Νοέμβριος 1959, σ. 44)

Η ΣΗΜΑΙΑ ΜΑΣ

Ποίου ξενιτεμένου δε θα βουρκώσουν τα μάτια, όταν αντικρύσουν την σημαίαν της πατρίδος του; Ποίος άνθρωπος δε θα σκιρτήσει από χαρά και υπερηφάνεια, όταν βλέπη το χρωματιστό αυτό πανί, που ομιλεί βαθιά εις την ψυχή του διά την ιστορία της πατρίδος του, τους αγώνας και την δόξαν της;

Σημαία ενός έθνους δεν σημαίνει ένα κομμάτι άψυχο πανί με διάφορα χρώματα. Γιατί ούτε το πανί ούτε τα χρώματα θα είχαν νόημα αν δεν τα εξωντάνευε ο παλμός της καρδιάς, οι ελπίδες και η ψυχή του λαού, που αποτελεί το έθνος. Η σημαία είναι σύμβολο ανεξαρτησίας για την κάθε ελεύθερη χώρα. Κάθε έθνος λοιπόν έχει την ιδικήν του σημαίαν και αυτό είναι το έμβλημα του κράτους.

Άλλαι σημαίαι έχουν παραστάσεις ζώων, θυρεών, και άλλαι έχουν χρώματα της χώρας που αντιπροσωπεύουν. Και δεν είναι μία η σημαία του κάθε κράτους. Άλλη είναι η σημαία της ξηράς, άλλη του πολεμικού ναυτικού και άλλη του εμπορικού. Οι αρχαίοι λαοί αντί σημαίων είχαν διάφορα εμβλήματα. Οι Αθηναίοι είχαν έμβλημα τη γλαύκα, προς τιμήν της Αθηνάς. Οι Σπαρτιάται είχαν τους Διοσκούρους. Οι Πέρσαι, όπως μας λέγει η ιστορία, είχαν σημαίας, ομοίας με τας σημερινάς.

Όταν συνήλθεν εις την Επίδαυρον η πρώτη Εθνική Συνέλευσις την 1^η Ιανουαρίου του 1822 και εκήρυξε την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος, προσδιώρισε και τα χρώματα της ελληνικής σημαίας: Το γαλάζιο και το λευκό. Το λευκό συμβολίζει την αγνότητα του αγώνος και το γαλάζιο ενθυμίζει τον ουρανό μας. Ωρισαν επίσης και δύο σημαίας της θαλάσσης. Μία διά τα πολεμικά μας καράβια και την άλλη διά τα εμπορικά. Η σημαία της θαλάσσης έχει εις την άκρη ένα σταυρό, γαλάζιο διά τα εμπορικά καράβια και άσπρον σταυρό διά τα πολεμικά. Επίσης έχει εννέα γραμμές, γαλάζιες και άσπρες, όσες δηλαδή ήσαν αι συλλαβαί του συνθήματος «Ελευθερία ή Θάνατος».

Ολίγα είναι τα έθνη εις τον πολιτισμένον κόσμον, που έχουν σημαίαν τόσο τιμημένην και τόσο δοξασμένην όσον η Ελληνική.

Αγγελική Μ. Συνοδινού

μαθήτρια Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 38 (Από το τεύχος 54, Μάρτιος 1960, σ. 172)

Ο ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ο ήρωας της Ελληνικής Επανάστασεως, Παλαιών Πατρών Γερμανός γεννήθηκε 'ς τα 1771 'ς τη Δημητσάνα. Μικρό ακόμα παιδάκι, μια μέρα που ο πατέρας του τον είχε αφήσει κάτω από ένα πλατάνι για να οργώσει το χωράφι του, έπνιξε ένα φαρμακερό φίδι, που είχε τυλιχθή 'ς το χεράκι του. Όλοι τότε είπαν πως ο μικρός Γεώργιος Κόζιας, (έτσι τον έλεγαν), ήταν ευλογημένος από τον Θεόν και σίγουρα μια μέρα θα γινόταν μεγάλος άνθρωπος.

Ο Γεώργιος από μικρός είχε μανία με τα γράμματα. Τελείωσε το σχολείον της Δημητσάνας, έμαθε γαλλικά και πολύ νέος χειροτονήθηκε 'ς το Άργος διάκος και πήρε το όνομα Γερμανός.

Αλλά το Άργος ήταν μικρός τόπος για τον ιεράρχη, που ήταν προωρισμένος από τον Θεόν να δώσει την ψυχή του για την πατρίδα του. Φεύγει λοιπόν για την Πόλι, για την Μικρά Ασία, ακολουθεί τον Γρηγόριο τον Ε', που ήταν φίλος και πατριώτης του 'ς την εξορία του 'ς τον Άθω, και τέλος, με την υποστήριξι των φίλων του, χειροτονείται θριαμβευτικά 'ς τις 25 Μαρτίου 1806 μητροπολίτης Παλαιών Πατρών σε ηλικία μόλις τριάντα ετών.

Δεν ήτο γεννημένος μόνο μέγας ιεράρχης αλλά και μεγάλος πολιτικός, διότι χρησιμοποιούσε την δύναμή του και το κύρος του και εμάζεβε γύρο του όλους τους προεστούς της Πελοποννήσου. Κερδίζει ακόμη την συμπάθεια των Τούρκων ιδίως από την ημέρα που έτυχε να κάμη μια λιτανεία για να βρέξει και ευθύς την άλλη μέρα έπεσε

μεγάλη βροχή, ενώ από μέρες παρακαλούσαν οι ιμάμηδες των Τούρκων και βροχή δεν έπεφτε.

Εν τω μεταξύ η ώρα της Ελευθερίας φθάνει. Καμία δύναμη δεν μπορεί να τους σταματήσει. Στις 25 Μαρτίου του 1821 'ς την μεγάλη πλατεία του Αγίου Γεωργίου των Πατρών, ο Γερμανός, όρθιος μπροστά 'ς ένα βωμό, με το σπαθί 'ς τη μέση και τη σημαία 'ς το χέρι, ντυμένος με τα χρυσά του άμφια, ευλογεί τα πλήθη, που γονατίζουν και βροντοφωνεί: «Ελευθερία ή θάνατος!». Έκτοτε δεν έπαυσε να αγωνίζεται για την ελευθερία της γλυκειάς του Ελλάδος ως τα 1826, που μια νύκτα του Μαΐου τον βρήκε ξαφνικά ο θάνατος.

Αθηνά Χρ. Κριεκούκη

μαθήτρια τάξεως ΣΤα΄ Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 39 (Από το τεύχος 54, Μάρτιος 1960, σ. 172)

ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ Ο ΤΟΥΡΚΟΦΑΓΟΣ

Ο Νικήτας Σταματελόπουλος, ο περίφημος Νικηταράς, είναι ένας από τους αγαπημένους μου ήρωας του 1821. Η καταγωγή του ήταν απ' το Τουρκολέκα, γι' αυτό και συχνά Νικήτας Τουρκολέκας ονομαζόταν. Σαν ξεπετάχτηκε λίγο, δεκατριών χρονών, αμούστακο αγόρι, τον πήρε μαζί του ο καπετάν-Ζαχαριάς, ο περίφημος αρματολός και τον έμαθε την τέχνη της πειθαρχίας και του πολέμου. Όταν όμως οι κλέφτες αναγκάστηκαν να διαλυθούν, ο Νικηταράς έφυγε για τα Επτάνησα.

Αληθινός στρατιώτης με ψυχή γενναία, ήταν προωρισμένος να γράψη σελίδες δόξης 'ς την Ελληνική Επανάσταση. Εισ το 1818 μνείται εις τα μυστικά της Φιλικής Εταιρείας. Γυρίζει 'ς το Μοριά, οργανώνει την Επανάστασι, και τον Γενάρη του 1821 στρατολογεί δικό του σώμα και σύμφωνα με τις διαταγές του θείου του Κολοκοτρώνη παίρνει μέρος 'ς τις πρώτες συγκρούσεις των Ελλήνων με τους Τούρκους και πολεμάει 'ς τη θέσι Δολιανά κατά την μάχην του Βαλτετσίου. Έξι χιλιάδες Τούρκοι χτυπήθηκαν από τους διακοσίους άνδρας του Νικηταρά. Ο Νικηταράς βρέθηκε σε δύσκολη θέση, μα δεν

τα έχασε. Ταμπουρώθηκε 'ς τα σπίτια του χωριού και έντεκα ώρες πολέμησε τους Τούρκους και τους αφάνισε. Και 'σαν του έστειλαν βοήθεια, τότε βγήκε από τα σπίτι και σκόρπισε τους εχθρούς. Τόσους πολλούς σκότωσε μέσα σε μια μέρα, ώστε από τότε το γενναίο παλληκάρι επήρε το όνομα «ο Τουρκοφάγος».

Μαρία Καλφοπούλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 40 (Από το τεύχος 54, Μάρτιος 1960, σ. 177)

Η ΑΛΑΜΑΝΑ

Στης Αλαμάνας τις πλαγιές

με το σπαθί 'ς το χέρι,

το καρυοφύλλι 'ς το λαιμό,

αθάνατ' ήρωες προβάλλουν,

Ματώνοντας τα χέρια τους

κατσάβραχ' ανεβαίνουν

και αψηφώντας το σκληρό

τραγούδι του θανάτου,

τραβούν εμπρός· την λευτεριά

ψάχνοντας για να βρούνε.

Κοίταξέ τους έναν έναν

και ύστερα στοχάσου
 πως μιας γενιάς αθάνατης
 είσαι και 'συ ένα θρέμμα.

Μιας γενιάς που σήμερα
 τη λύτρωσι γιορτάζει
 και φωτοστέφανο ακουμπά
 'ς τον τάφο των ηρώων
 που πέσανε για χάρι της
 κράζοντας: ω! μάννα Ελλάδα,
 πάρε κι αυτή την ταπεινή,
 την λιγοστή ζωή μας.

Ζωή Νότη

μαθήτρια τάξεως Δα' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 41 (*Από το τεύχος 55, Απρίλιος 1960, σ. 209*)

Η ΣΗΜΑΙΑ

Η σημαία 'ς το κοντάρι φτερουγίζει
 την Ελλάδα την χρυσή μας οδηγεί
 προς την δόξα την μεγάλη, να! αγγίζει
 και το όνειρο αλήθεια θε να βγη.

Γαλανόλευκη σημαία δοξασμένη,
 της Ελλάδος μας τρανή παρηγοριά,
 Γαλανόλευκη σημαία τιμημένη
 Σ' όλους πρώτη συ σκορπιάς Ελευθεριά.

Αγγελική Μ. Συνοδινού

μαθήτρια τάξεως ΣΤΒ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 42 (Από το τεύχος 56, Μάιος 1960, σ. 247)

Η ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ

Η νύχτα άπλωσε τα μαύρα της φτερά
 και 'ς τη Χίο βασιλεύει η φρικτή σκλαβιά.
 Μα ξάφνου τραγούδια και μία φωτοχυσία
 τραντάζουν την απέραντη ησυχία.

Οι Τούρκοι ραμαζάνι έχουν και γλεντούν
 και μεθάνε και χορεύουν χωρίς να φοβηθούν.
 Ο τολμηρός όμως Ψαριανός ο Ναύαρχος Κανάρης
 την διαταγήν του έδωσε να διαλυθή το ραμαζάνι.

Τα πυρπολικά του ετοιμάζει

και να κτυπήση τους Τούρκους σχεδιάζει.

Έτσι κολλά το πλοίο του 'ς την ναυαρχίδα

και οι Τούρκοι τινάζονται χωρίς καμμιά ελπίδα.

Να γιατί θαυμάζομε τον ναύαρχο Κανάρη,

για την Ελλάδα την ζωήν του δίνει.

Γι' αυτό και η ιστορία τον τιμά

μ' ολόλαμπρο στεφάνι

στολισμένο με δάφνες και λουλούδια του Μάη.

Αθανασία Α. Κακούρη

μαθήτρια τάξεως Στ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 43 (*Από το τεύχος 56, Μάιος 1960, σ. 255*)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ - ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΤΡΩΝ

Με εξαιρετικήν επιτυχίαν εωρτάσθη και εφέτος υπό των Σχολείων του Αρσακείου Πατρών η επέτειος της εθνικής ημών Παλιγγενεσίας. Την 23^{ην} Μαρτίου εγένετο η επίσημος εορτή των Σχολείων μας παρουσία του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πατρών ως Προέδρου της διοικητικής Επιτροπής, του κ. Γενικού Επιθεωρητού ΙΕ΄ περιφέρειας και πολλών γονέων και κηδεμόνων των μαθητριών.

Το πρόγραμμα της εορτής ήρχισε με εκκλησιαστικούς ύμνους υπό της Βυζαντινής χορωδίας, εν συνεχεία παρουσιάσθησαν Εθνικοί χοροί υπό των μαθητριών του Νηπιαγωγείου και των πρώτων τάξεων του Προτύπου και ακολούθως απηγγέλθησαν υπό μαθητριών πατριωτικά ποιήματα. Το α΄ μέρος της εορτής περιελάμβανεν επίσης και

ωραίας σκηνάς, αποδοθείσας επιτυχώς υπό των μικρών μαθητριών του Προτύπου και έληξε με ελληνικούς χορούς των μαθητριών του Γυμνασίου.

Εις το β' μέρος εψάλησαν άσματα υπό της Χορωδίας, επαρουσιάσθη με επιτυχίαν σκηνή υπό μαθητριών του Γυμνασίου και το πρόγραμμα έκλεισε με ελληνικούς χορούς των σπουδαστριών της Παιδαγωγικής Ακαδημίας και τον Εθνικόν μας ύμνον.

Την πρωίαν της 24^{ης} Μαρτίου εγένετο συγκέντρωσις του προσωπικού και των μαθητριών των Σχολείων κατά την οποίαν η φιλόλογος καθηγήτρια κ. Αθηνά Πιέρρου εξεφώνησε τον πανηγυρικόν της ημέρας. Εν συνεχεία το διδακτικόν προσωπικόν και αντιπροσωπεία μαθητριών του Γυμνασίου και σπουδαστριών της Ακαδημίας έλαβε μέρος εις την τελετήν της καταθέσεως στεφάνου εις το Μνημείον της Πατρίδος. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας έλαβον επίσης μέρος τα Σχολεία μας εις την τελετήν καταθέσεως στεφάνου εις τον ανδριάντα του πρωτεργάτου της Ελληνικής Επανάστασεως Παλαιών Πατρών Γερμανού. Πάσαι αι εκδηλώσεις αύται συνεκίνησαν βαθύτατα τόσον το διδακτικόν προσωπικόν όσον και τας μαθητριάς και σπουδαστριάς και εξύψωσαν το εθνικόν των φρόνημα.

ΚΕΙΜΕΝΟ 44 (Από το τεύχος 59, Νοέμβριος 1960, σ. 36)

ΑΘΑΝΑΤΕΣ ΔΟΞΕΣ

Εμπρός μου στέκει αθάνατη

κι ολόρθη η Σαλαμίνα

και βλέπω Πέρσες κι Έλληνες

να πολεμούν αντρίκια.

Ορμούν οι Έλληνες και να

συντρίβουνε τους Πέρσες.

Και 'κείνοι πανικόβλητοι

απ' το κακό που πέφτει
μεσ' την γαλάζια θάλασσα
μαύρα κουφάρια αφήνουν.
Και 'κει στο δίκωφο ψηλά
ο Ξέρξης καθισμένος
βλέπει με φρίκη στην ψυχή
την άγρια τούτη μάχη.
Και πολεμούν οι γέροντες
και πολεμούν κι οι νέοι
με έναν πόθο στην ψυχή
και μια μεγάλη ελπίδα
την γη την πατρικιά τους γη
αθάνατη ν' αφήσουν
και στο χρυσό βιβλίο της
το χιλιοδιαβασμένο
γενναία κατορθώματα
και δόξες να προσθέσουν.

Ζωή Νότη

μαθήτρια τάξεως Εα΄ Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 45 (Από το τεύχος 59, Νοέμβριος 1960, σ. 46)

28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Ήταν μια μέρα 'σαν κι αυτή,
που ήλθε είδησις φρικτή,
πως θέλουνε οι Ιταλοί
να πάρουν την Ελλάδα...

Στα σύνορα τα Ελληνικά,
πάνω στης Πίνδου τα βουνά,
«Αέρα» κράζουν τα παιδιά
κι ορμούνε στα λαγκάδια...

Στης Πίνδου τις βουνοπλαγιές,
κορίτσια, νέες και γριές
με προσπάθειες φοβερές
πολεμοφόδια πάνε...

Κι όλη η Ελλάς με μια φωνή:
«Όχι!» λέει στον κατακτητή.
«Θέλουμε ελεύθερη τη γη,
που ζούμε κι αγαπάμε...»

Ειρήνη Ν. Εφεσίου

μαθήτρια Δ' τάξεως Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 46 (Από το τεύχος 60, Δεκέμβριος 1960, σ. 84)

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΑΣ

Είναι το ενδοξότερο και ωραιότερο κομμάτι της γης. Είναι ο τόπος όπου εγεννήθησαν οι μεγαλύτεροι σοφοί, είναι ο τόπος, όπου εγεννήθησαν και επολέμησαν όλες οι ηρωικές μορφές, είναι ο τόπος που σκόρπισε τον πολιτισμό εις τον κόσμο και έμαθε τους λαούς πώς πρέπει να ζουν και πώς να πεθαίνουν.

Τι είναι η πατρίδα μας; Είναι Σούλι, είναι Μεσολόγγι, είναι Θερμοπύλες, Μαραθώνας, Σαραντάπορο, Μπιζάνι, Μπόγραδετς, Κλεισούρα.

Για να θαυμάσουν τη χώρα μας έρχονται κάθε χρόνο χιλιάδες ξένοι από όλα τα σημεία της γης για να προσκυνήσουν και να σταθούν με ευλάβεια και δέος εμπρός εις τα θαυμαστά της έργα.

Πόσο υπερήφανοι πρέπει να είμεθα και πόση χαρά πρέπει να νοιώθουμε, που ο καλός Θεός μας έταξε να γεννηθούμε εδώ, εις την χώρα αυτή, που λάμπει ο γαλανός της ουρανός και έχουν ξεωριστή χάρι τα βουνά της, η θάλασσά της και οι κάμποι της. Την ώρα αυτή, που χαράζω τα λόγια αυτά για την γλυκειά μου πατρίδα, νοιώθω μέσα μου να φουντώνη και να ξεχειλίζη μία απέραντη υπερηφάνεια και η σκέψις μου τρέχει εις το νησάκι της Τήνου, εις την Μεγαλόχαρή μας, που κανείς τόπος δεν έχει να παρουσιάση το μεγαλείον αυτό της Χάρης της.

Βίκη Μπαϊρακτάρη

μαθήτρια τάξεως Εα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 47 (Από το τεύχος 61, Ιανουάριος 1961, σ. 102)

ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Πατρίδα μου Ελλάδα
πατρίδα μου γλυκειά,
που σε λατρεύω τόσο
και σε έχω στην καρδιά.

Γιατί το φως το είδα
σε Σε πρώτη φορά
του ήλιου του χρυσού σου,
που λάμπει από ψηλά.

Πατρίδα πονεμένη
από τις πολλές σκλαβιές,
τα παλληκάρια τα γενναία
Σου δώσαν λευτεριές.

Έθελ Χρυσικοπούλου

μαθήτρια τάξεως Γ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 48 (Από το τεύχος 64, Απρίλιος 1961, σ. 216)

Η 25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

Την ημέρα αυτή έχομεν διπλήν εορτήν.

Σε κάθε εκκλησία Χριστιανική εορτάζουν τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, την ημέρα, που ο Θεός έστειλε τον αρχάγγελο Γαβριήλ να ειδοποιήση τη Μαρία, το κορίτσι το πιο αγνό ανάμεσα 'ς όλα τ' άλλα, ότι την διάλεξε ο Θεός για να γεννήση το Σωτήρα του κόσμου, το Χριστό.

Η άλλη εορτή είναι η εθνική. Την ημέρα αυτή το 1821 ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε το Άγιο φλάμπουρο στο μοναστήρι της Αγίας Λαύρας.

Αυτή την ημέρα οι καμπάνες χτυπούν χαρούμενες και ο κάθε Έλληνας δακρύζει από υπερηφάνεια για την Πατρίδα του, σκεπτόμενος τας θυσίας των αρματολών και των κλεπτών πάνω σε κάθε βράχο και κλαρί των βουνών μας.

Οι ήρωες αυτοί δεν υπάρχουν πια, αλλά κάθε ακρογιάλι και πτυχή της γαλανής Πατρίδος μας μαρτυρεί το όνομα αυτών, που 'σαν οπτασία καθρεπτίζεται στο νου όλων των Ελλήνων.

Αυτήν την ημέρα τρέχουν όλοι το πρωί στο πρώτο κτύπημα της καμπάνας στην εκκλησία να δοξάσουν τον Θεό και να τιμήσουν τη μνήμη των ηρώων.

Μόνο στην εκκλησία της Αγια-Σοφιάς δεν θα ηγήσουν οι χαρούμενες καμπάνες της απελευθέρωσης. Από το 1453 η μεγάλη αυτή εκκλησία μας παραμένει στα χέρια των απίστων εχθρών της Ελλάδος, των Τούρκων και ο υπερήφανος Δικέφαλος αϊτός μένει σπαράζοντας από τη μεγάλη πληγή, που του χάραξε το άπιστο μαχαίρι στη σφαιλιστή πόρτα της Άγια-Σοφιάς, η οποία όμως

«Πάλι με χρόνους με καιρούς

πάλι δικιά μας θα 'ναι».

Αννίτα Κυριακού

μαθήτρια τάξεως Δγ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 49 (Από το τεύχος 70, Ιανουάριος 1962, σ. 125)

Ω ΕΛΛΑΔΑ

Στρέφουν τα μάτια μου εκεί μακριά,

εκεί που ξεπροβάλλει αργά-αργά,

Η Ελλάδα τόσο δειλά!

Με βουρκωμένα τα μάτια,

Στρέφω και την κοιτάζω

και με φωνή, που βγαίνει

απ' τα στήθη μου της κράζω

Ω Ελλάδα αγαπημένη!

Ω Πατρίδα τιμημένη!

Που πάνω 'ς τα βουνά σου,

πολεμήσαν 'σαν λιοντάρια,

για σένα τα παιδιά σου.

Και τώρα σε βλέπω χιλιοδοξασμένη

και λάμπεις 'σαν φάρος

Ω Ελλάδα τιμημένη.

Όλγα Μαντζουράνη

μαθήτρια τάξεως Στβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 50 (Από το τεύχος 72, Μάρτιος 1962, σσ. 166-167)

Η 25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

25^η Μαρτίου. Ημέρα χαρμόσυνος διά τον Ελληνικόν λαόν. Ημέρα μεγάλου θρησκευτικού και εθνικού γεγονότος! Ημέρα, που θυμίζει, νίκας και ηρωισμούς. Ημέρα, που ξυπνά εις την ελληνικήν αδούλωτον ψυχήν, την υπερηφάνειαν και την ευγνωμοσύνην! Ημέρα, που θυμίζει σε κάθε Έλληνα τα μεγάλα γεγονότα, τα οποία συνέβησαν πριν από 140 περίπου χρόνια και το κοσμοσωτήριο γεγονός του Ευαγγελισμού.

Ήταν 25 Μαρτίου! Μία ευσεβής παρθένος, γνέθει μέσα εις ένα λευκό ηλιόλουστο δωμάτιο. Τα μάτια της στρέφουν προς τον Ουρανό, και τα χείλη της ψιθυρίζουν μίαν προσευχήν, η οποία βγαίνει με πίστιν από τα βάθη της ψυχής της... Για μια στιγμή, διακρίνει έκπληκτη έναν άγγελο λευκοφορεμένον, με θεϊκήν μορφήν και λουσμένον μέσα σε μίαν θείαν λάμψιν. Εις το λευκόν χέρι του, κρατεί ολόλευκον κρίνον. Η Παρθένος έκθαμβος σκύβει την κεφαλήν, ενώ ο αρχάγγελος της προσφέρει τον κρίνον λέγοντάς της: *«Μη φοβάσαι Μαρία – διότι έτσι ωνομάζεται – Σου φέρω την χαρμόσυνον αγγελίαν ότι είναι θέλημα Θεού να γεννήσης τον Υιόν Αυτού, ο οποίος θα σώση την ανθρωπότητα από τας αμαρτίας...»*

-Ας γίνη το θέλημα του Θεού, ψιθυρίζει... Αλήθεια! Τι μεγάλο γεγονός διά τον Χριστιανικόν κόσμον! Την ημέραν αυτήν, ο Θεός παρήγγειλε προς τους ανθρώπους τον ερχομόν του Υιού του εις την γην και την σωτηρίαν των!

25^η Μαρτίου! Πόσες αναμνήσεις επί πλέον και από την Ελληνικήν ένδοξον ιστορίαν δεν ξυπνά εις τον νουν κάθε Έλληνας η ημέρα αυτή! Πόσοι ήρωες δεν γυρίζουν στο μυαλό μας την ημέραν αυτήν!

Να, ο Κολοκοτρώνης, ο πολέμαρχος, που έμελλε να γραφή το όνομά του εις τις χρυσές ένδοξες σελίδες της ιστορίας! Νάτος εκεί κάτω στην Πελοπόννησον με τα παλληκάρια του! Η βροντερή του φωνή, και το αστραποβόλο βλέμμα του, γεμίζουν τους συντρόφους του με νέον θάρρος διά την μάχην! Πιο κάτω να! ο Αθανάσιος Διάκος, μάχεται 'σαν λιοντάρι, στην γέφυραν της Αλαμάνας, διά την ελευθερίαν! Σταγόνες από

αίμα κυλούν από το καθαρόν του μέτωπον! Σε λίγο οι Τούρκοι τον σέρνουν αλυσόδετο εις τον πασάν! Μα ό,τι και να του κάνουν, ο Διάκος, Γραικός εγεννήθηκε, και Γραικός θα πεθάνη, υποφέροντας όλα τα μαρτύρια, που του επιβάλλουν οι Τούρκοι. Πόσο δακρύζει η ανθρωπίνη ψυχή, βλέποντας το γενναίον αυτό παλληκάρι να σουβλίζεται διά την δικήν μας ελευθερίαν!

Πόσοι, μα πόσοι Έλληνες δεν έχυσαν και την τελευταίαν ρανίδα του αίματός των;

Πόσοι, μα πόσοι ιερείς δεν επολέμησαν γενναία, πλάι με τα κλεφτόπουλα, εις τα απόμερα λημέρια των, ώσπου στο τέλος, ή εκρεμάσθησαν, ή υπέφεραν παντός είδους βασανιστήρια! Πόσοι και πόσοι ήρωες δεν επολέμησαν γενναία κατά του τυράννου και πόσες ηρωίδες μαζί! Προβαδίζουν βεβαίως οι γενναίοι Σουλιώται, και αι Σουλιώτισσαι, με τα μικρά παιδιά των και να! πέφτουν από το Ζάλογγον, χορεύοντας, κάτω στον Αχέροντα ποταμόν!

Μα και τα νησιά προσέφεραν μεγάλας υπηρεσίας, και εστάθησαν πλάι στους αγωνιστάς της ξηράς. Να η Μπουμπουλίνα, που εθυσίασεν τα πάντα διά την ελευθερίαν της Πατρίδος. Αυτή η ίδια, η αρχόντισσα διηύθυνε δικά της πλοιάρια κατά του εχθρού. Ακόμη η Μαντώ Μαυρογένους, εις την Μακεδονίαν η Καρατάσαινα και αι γυναίκες της Ναούσης, να! πολεμούν ηρωικά και επαναλαμβάνουν τον θανάσιμον χορόν του Ζαλόγγου εις την Αραπίτσαν!

Πιο κει ο Κανάρης με το πυρπολικό, φωτισμένος, από λάμψιν θεϊκήν, με κίνδυνον της ζωής του, να! πυρπολεί την τουρκικήν ναυαρχίδα! Και να! οι Τούρκοι, που τινάζονται εις τον αέρα, ενώ, η ναυαρχίδα καίεται ωσάν πυροτέχνημα! Και την ημέραν της εορτής του Πάσχα, βλέπω κρεμάμενον από ένα σχοινί, εμπρός από την Ωραιάν Πύλην, το σεπτόν σώμα του Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄!

Πόση, μα πόση ευγνωμοσύνη πρέπει να χρεωστώμεν εις τους Έλληνας, που εθυσίασθησαν, και εθυσίασαν και τας περιουσίας των, διά την ελευθερίαν μας!

Δι' αυτό ας παρακαλέσωμεν τον πανάγαθον Θεόν διά τας ψυχάς των αθανάτων ηρώων, που σήμερα τους στεφανώνομεν με δάφνας, και ας τον ευχαριστήσωμεν διά την μεγάλην νίκην, που εχάρισεν εις τους γενναίους Έλληνας!

Ακόμη ας παρακαλέσωμεν και την Θεοτόκον, την υπέρμαχον στρατηγόν, να προστατεύη πάντοτε τους Έλληνας και να μεσιτεύη υπέρ πάντων των Χριστιανών εις τον Μεγάλον Υιόν της!

Ροδαμάνθη Μποζίκη

μαθήτρια Στ' τάξεως Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 51 (Από το τεύχος 74, Μάιος 1962, σ. 254)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΗΣ 25^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ 1962

Την 23^{ην} Μαρτίου ενεστώτος έτους εωρτάσθη πανηγυρικώς, εν τω Τοσιτσειώ Αρσακείω Αθηνών, η Εθνική επέτειος της Ελληνικής Επανάστασεως.

Η Εορτή έγινε παρουσία του κ. Γυμνασιάρχου και των κ. Καθηγητών ως και όλων των μαθητριών.

Το πρώτον μέρος της εορτής εξετελέσθη την πρωίαν της 23^{ης} Μαρτίου. Η εορτή έγινε εν τω προαυλίω του σχολείου, ήρχισε δε με το «Τη Υπερμάχω», το οποίον εψάλη υπό της χορωδίας του Γυμνασίου τη διευθύνσει της Καθηγητριας δίδος Παπαδόγιαννη, ως και τα άλλα εθνικά άσματα.

Ακολούθως εξεφωνήθη Πανηγυρικός λόγος επί τη επετείω της Εθνικής Παλιγγενεσίας υπό της μαθητριάς της Στ' τάξεως του κλασσικού Μαρίας Αντωνοπούλου.

Μετά ταύτα μαθήτριοι απήγγειλαν ποιήματα, ηκολούθησαν δε πολλά άλλα Εθνικά άσματα, ως και δημοτικά υπό της χορωδίας εκτελεσθέντα, άτινα προσέδωσαν περισσότερον εορταστικήν όψιν εις την εορτήν ταύτην.

Μετά την λήξιν του πρώτου μέρους της εορτής πάσαι αι μαθήτριοι του Γυμνασίου με αντιπροσωπειάν του Δημοτικού σχολείου, μετά του κ. Γυμνασιάρχου και των κ. Καθηγητών κατηυθύνθησαν εν σειρά προς το Πεδίον του Άρεως, ίνα καταθέσωσιν στέφανον εκ δάφνης εις τους ήρωας του 1821.

Προπορευομένου του τμήματος της παρελάσεως και των μαθητριών, αίτινες εκράτουν τον στέφανον, παρήλασαν πάσαι αι μαθήτριά προ των προτομών των ηρώων του 1821, συγκεντρωθείσαι τέλος προ των προτομών των αρχηγών της Ελληνικής Επανάστασεως Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και Αλεξάνδρου Υψηλάντου.

Τον ήρωα της Επανάστασεως εν τη Μάνη Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην προσεφώνησε μαθήτριά της Στ' τάξεως του κλασσικού, τον δε Αλέξανδρον Υψηλάντην μαθήτριά του Δημοτικού σχολείου. Μετά ταύτα κατετέθησαν οι στέφανοι εις ένδειξιν ευγνωμοσύνης προς τους αθανάτους ήρωας του 1821, πάσαι δε αι μαθήτριά εν συνεχεία εστάθησαν εις στάσιν «προσοχής» επί εν λεπτόν, τηρήσασαι σιγήν προς τιμήν των πρωτεργατών της επανάστασεως.

Τέλος εψάλη ο Εθνικός Ύμνος υπό πασών των μαθητριών, ηκούσθησαν ζητωκραυγαί υπέρ του Βασιλέως και του Έθνους και μετά εν σειρά επέστρεψαν πάλιν εις το σχολείον.

Μαρία Αντωνοπούλου

μαθήτριά τάξεως Στ' κλασσικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 52 (Από το τεύχος 76, Οκτώβριος 1962, σ. 22)

ΓΙΑΤΙ ΑΓΑΠΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Μέσα στο γαλανό Αιγαίο, περιτριγυρισμένη από ένα σωρό όμορφα νησάκια, ευρίσκεται η πατρίδα μου. Είναι η Ελλάδα, η τόσο δοξασμένη χώρα, που με τας ηρωικές πράξεις των παιδιών της, προσθέτει σελίδας δόξης στην ένδοξη ιστορία της. Είναι να μην την αγαπώ; Τότε δεν θα ήμουν αξία να με λένε Ελληνίδα, πράγμα, που το υπερηφανεύομαι πολύ.

Πρώτα από όλα την αγαπώ γιατί είναι πατρίδα μου και χώρα, όπου γεννήθηκα και την αισθάνομαι 'σαν μια μεγάλη μητέρα μου. Επίσης την αγαπώ για τα τόσο όμορφα δαντελωτά ακρογιάλια της και για την καταγάλανη θάλασσα με την απαλή της αμμουδιά. Για τις ωραίες εξοχές της, τα γραφικά χωριουδάκια της και τα κατάφυτα βουνά της με τα

ωραία ποταμάκια, που κατακυλούν με ορμή. Ομοίως για τον καταγάλανο ουρανό της και τον λαμπερό ήλιο της. Για τους τόσο ηρωικούς αγώνες των παιδιών της, αγώνες γνωστούς σε όλη την ανθρωπότητα.

Την πατρίδα μου αγαπώ για τον αρχαίον πολιτισμόν της, τους σοφούς άνδρας της, που η διδασκαλία τους εμόρφωσε όλον τον κόσμο, για τα περίφημα μνημεία της και τα έργα τέχνης, που επισκέπτονται οι ξένοι από κάθε γωνιά της υφελίου και τα θαυμάζουν.

Τι λέτε λοιπόν; Έχω δίκιο να την αγαπώ;

Ελένη Μουτσέλου

μαθήτρια τάξεως Στ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 53 (Από το τεύχος 79, Ιανουάριος 1963, σ. 104)

Η ΣΗΜΑΙΑ

Σημαία μας αθάνατη,
στον κόσμο ξακουσμένη,
εσύ είσαι η πιο όμορφη,
κι η πλέον δοξασμένη.

Σημαία γαλανόλευκη,
σημαία αγιασμένη
’σαν το αφρό κατάλευκη,
στα γαλανά ντυμένη.

Σημαία στάσου ολόρθη
μείνε και τιμημένη,
σημαία μας ατράνταχτη
και όχι σκλαβωμένη.

Σημαία αν τύχη σκλαβιά
μην γύρης νεκρωμένη,
στυλώσου πάλι ολόρθη
σημαία δοξασμένη.

Σημαία μας ακοίμητη
και πάντα αγιασμένη
διώξε αμέσως τους εχθρούς
σημαία τιμημένη.

Έχεις παιδιά ατρόμητα
καλά και δοξασμένα,
που τον εχθρό θε να νικάν
αιώνια ξακουσμένα.

Ειρήνη Παπαληγούρα

μαθήτρια τάξεως Δβ΄ Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 54 (Από το τεύχος 81, Μάρτιος 1963, σ. 177)

ΔΙΑΤΙ ΘΑΥΜΑΖΟΜΕΝ ΤΟΥΣ ΗΡΩΑΣ ΤΟΥ 1821

«Κολοκοτρώνια! Κολοκοτρώνια!» Έτσι έλεγαν τα Τουρκάκια στα βάθη της Ασίας και το αίμα τους πάγωνε. Η φαντασία τους έπλαθε τεράστιο γίγαντα με τρία μάτια. Γιατί μέσα στα μάτια αυτά τα πελώρια εκρύπτετο όλη η αγάπη για την Πατρίδα του και μία μεγάλη ψυχή, που μπορούσε να περιλάβη όλη την Πατρίδα. Σαν τον Κολοκοτρώνη ήσαν και πολλοί άλλοι ήρωες, που απεμάκρυναν με μεγάλο ηρωισμό τον εχθρό, προσφέροντες την ζωήν τους και εσήκωναν σιγά-σιγά την σημαίαν της ελευθερίας της ελληνικής πατρίδος, η οποία μετά 400 χρόνια σκλαβιάς έγινε και η ελεύθερη Ελλάδα και τώρα, που πλησιάζει η 25^η Μαρτίου, έρχονται στον νουν μας οι περίφημες σκηνές της επανάστασεως. Βλέπεις την καταπληκτική εξυπνάδα των Ελλήνων στο Χάνι της Γραβιάς και τον Κολοκοτρώνη από ηλικίας 15 ετών έρημον στον κόσμο να πολεμάη εναντίον των Τούρκων.

Ένας μεγάλος θαυμασμός πλημμυρίζει την ψυχή σου, όταν ξαναζωντανεύης τα παλιά και ρίχνης μια ματιά στην Ιστορία του μεγάλου Εικοσιένα, η οποία είναι μόνο γι' αυτούς γραμμένη, για να τους ενθυμούμεθα και σε κάθε άλλη τέτοια περίπτωση να τους μιμούμεθα για να έχουμε μια Ελλάδα πάντα δοξασμένη.

Δήμητρα Ζενέτου

μαθήτρια τάξεως Στα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 55 (Από το τεύχος 81, Μάρτιος 1963, σ. 187)

Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

25^η Μαρτίου 1821! Η ημερομηνία αυτή θα μείνη γραμμένη με χρυσά γράμματα εις τας περιλάμπρους σελίδας της Ιστορίας.

...Έχουν περάσει από τότε 142 έτη!... Ήτο μία ημέρα ωσάν την σημερινήν, με την διαφοράν ότι η Ελλάς, η Πατρίς μας, ήτο σκλαβωμένη και εστέναζεν υπό τον τουρκικόν

ζυγόν. Δεν είχε δάφνας διά να στολισθή, δεν είχε σημαίαν να υψώση, αλλά εμολύνετο από την ερυθράν σημαίαν του κατακτητού Τούρκου. Πάντοτε όμως είχε την ελπίδα ότι ο Πανάγαθος Θεός θα την ελευθερώση. Και πράγματι αυτό έγινε!...

Την ημέραν ταύτην την ένδοξον, την ιεράν, την αθάνατον, ο Κύριος έδειξε την απέραντον αγάπην, που είχαν εις τους Έλληνας. Ήναψεν ολόφωτον, τον καταγάλανον ουρανόν με τον λαμπρόν ανοιξιάτικον ήλιον, εστόλισε με αφρούς το ολόασπρον κύμα, έστρωσε την φύσιν με απαλήν χλόην, επάνω εις την οποίαν εφύτευσε τα πολύχρωμα άνθη, τέλος δε έδωσε ζωήν και όρεξιν εις τα πουλάκια, τα οποία έψαλλον με απέραντον χαράν και ευγνωμοσύνην το «Χαίρε Κεχαριτωμένη, ο Κύριος μετά σου».

Πράγματι αυτήν την φοράν οι Έλληνες εσήκωσαν ακόμη μίαν φοράν τα όπλα εναντίον των Τούρκων, ο Θεός ήτο βοηθός των εις το βαρύ των έργων.

...Ο ιερός αγών ήρχισεν. Ένας αγών όμως, τον οποίον δεν είχε ξαναϊδή ο κόσμος. «Μια φούχτα άνθρωποι», όπως τους έλεγον, εσήκωσαν τα όπλα εναντίον μιας αυτοκρατορίας, την οποίαν έτρεμε και εφοβείτο όλη η υφήλιος. Αυτοί, οι οποίοι εκοίταζαν περιφρονητικώς τους Έλληνας, έπρεπε τώρα να αγωνισθούν μαζί τους. Η σκληρά και αγρία ψυχή των Τούρκων ελπίζει ότι θα νικήσουν και θα σφάξουν αλύπητα τους αντιπάλους των, οι οποίοι είναι διαλεκτά παλληκάρια. Αυτό το ήξευραν πολύ καλά οι Τούρκοι, διότι κατά την διάρκειαν πολλών επαναστάσεων είδον τι αξίζουν οι Έλληνες!!...

Δι' αυτό ηθέλησαν να εύρουν τρόπον, ο οποίος θα ετρομοκρατούσε τους Έλληνας: μάχαιραι, σούβλαι, κρεμάλαι εστήθησαν διά να κόψουν τα υπερήφανα κεφάλια, τα οποία έπαυσαν να σκύβουν τώρα!

Μα πολύ γρήγορα ενόησαν ότι τίποτε από αυτά, δεν ημπορούσε να συγκρατήσει αυτούς τους Έλληνας αγωνιστάς, οι οποίοι είχαν ένα και μόνον σκοπόν «την ελευθερίαν ή τον θάνατον». Ο άπειρος στρατός και τα πολυάριθμα πλοία, δεν ετρόμαζαν καθόλου τους ήρωας. Τουναντίον τους έδωσαν πολύ θάρρος, διότι ήξευραν, ότι προστάτης των ήτο ο Θεός. Ενίκησαν!!!...

...Η ένδοξος αύτη ημερομηνία θα μείνη βαθέως χαραγμένη εις την ψυχήν μου, διότι επολέμησαν οι Έλληνες υπέρ «πίστεως και πατρίδος» και ανέστησαν την πατρίδαν των ένδοξον και τροπαιούχον.

μαθητριάς Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 56 (*Από το τεύχος 82, Απρίλιος 1963, σ. 223*)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1962-1963

ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ – ΤΟΣΙΤΣΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Την πρωίαν της 22^{ας} Μαρτίου εωρτάσθη σεμνοπρεπώς η εθνική εορτή εν τω Τοσιτσειώ Αρσακείω Γυμνασίω Αθηνών. [...]

Την μεταμεσημβριάν της αυτής ημέρας εωρτάσθη η εθνική εορτή εν τω Δημοτικώ σχολείω. Η Διευθύντρια δεσποινίς Μαρία Φιλαρέτου ωμίλησε προς τας μικράς μαθητριάς, η δε διδασκάλισσα κ. Ισμήνη Παπασταματίου, προς τας μεγάλας. Κατ' αμφοτέρας τας εορτάς απηγγέλθησαν ποιήματα, εξετελέσθησαν μικρά έργα μετά εικόνων και εψάλησαν άσματα, άπαντα πατριωτικού περιεχομένου.

KEIMENO 57 (*Από το τεύχος 83, Μάιος 1963, σ. 254*)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1962-1963 - ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΔΗΜ. ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ

Κατά το τρέχον Σχολ. έτος ανέλαβον καθ' ολοκληρίαν να εκτελέσουν το πρόγραμμα της εθνικής ημών εορτής αι μαθήτριάι της Στ' τάξεως.

Εν αρχή έψαλεν η χορωδία το Απολυτίκιον του Ευαγγελισμού και το «Τη Υπερμάχου». Κατόπιν η μαθήτρια της Στ'β Εφεσίου Ειρήνη εξεφώνησε τον πανηγυρικών της ημέρας.

Ο λόγος ούτος της Εφεσίου Ειρήνης ήτο η καλύτερα έκθεσις από όλας, όσας έγγραφαν αι μαθήτριαι και των τεσσάρων τμημάτων της Στ' τάξεως με θέμα «Η 25η Μαρτίου».

Μετά ταύτα απηγγέλθησαν πολλά ποιήματα και εξετελέσθησαν δύο σκετς. Το πρώτον «Το κλεφτόπουλον» και το δεύτερον «Ο χορός του Ζαλόγγου».

Εις το τέλος μία ομάς μαθητριών με ωραίας Ελληνικάς ενδυμασίας εχόρευσεν με πολλήν τέχνην και ρυθμόν ωραίους Ελληνικούς χορούς, τους οποίους εδίδαξεν η Γυμνάστρια του Προτύπου κ. Ελένη Δάλλα.

Η εορτή έληξε με τον Εθνικόν Ύμνον και άφησεν εις τας ψυχάς των μαθητριών μας ενθουσιασμόν και υπερηφάνειαν διά την ιστορίαν της ενδόξου πατρίδος μας.

KEIMENO 58 *(Από το τεύχος 85, Οκτώβριος 1963, σ. 1)*

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Η 28^η Οκτωβρίου 1940 είναι λαμπρά και ενδοξοτάτη επέτειος της ιστορίας της νεωτέρας Ελλάδος και πρέπει να τιμάται ως μεγίστη εθνική εορτή.

Κατ' αυτήν σύσσωμον το Έθνος, διά της πεφωτισμένης ηγεσίας του, έρριψε κατά πρόσωπον του ιταμού επιδρομέως την άρνησιν της ταπεινώσεως και απτόητον εβροντοφώνησεν το θρυλητόν «Όχι», ανεγείραν νέον περίλαμπρον μνημείον της νέας Ελληνικής δόξης. Η απάντησις, ήτις εδόθη τότε εις το αύθαδες τελεσίγραφον, ήτο επανάληψις του «Μολών λαβέ» του Λεωνίδου εις τας Θερμοπύλας προς τον Ξέρξην, του «Την πόλιν ου σοι δίδομεν» του τελευταίου ηρωικού ημών αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου προς τον Μωάμεθ, και γενικώς επανάληψις της υπερηφάνου φωνής της εθνικής ψυχής εις παρομοίας περιστάσεις, ότε απτόητος και αδίστακτος απεδύετο εις τον υπέρ πάντων, υπέρ βωμών και εστιών αγώνα, όταν ηπειλείτο η ελευθερία αυτής. Και ο Κύριος των δυνάμεων ηυδόκησε να ευλογήση και τον ιερόν αυτόν αγώνα του Έθνους και να ενισχύση αυτό εις το να καταγάγη ενδόξους νίκας, να στήση αθάνατα τρόπαια κατά του πανισχύρου πολεμίου και να επαναλάβη το θαύμα του 1821.

Δοξάσωμεν τον Δοτήρα της μεγαλειώδους νίκης, και κλίνωμεν μετά ευγνωμοσύνης και ευλαβείας το γόνυ προ των σεπτών σκιών των ενδόξων ηρώων και πάντων των συντελεστών, αμέσων και εμμέσων, του θαύματος. Υμείς δε, ω Αρσακειάδες και λοιπαί Ελληνίδες μαθήτριαι, στρέψατε μετά τιμής την διάνοιαν υμών προς τας ηρωικάς γυναίκας της Ηπείρου, αίτινες όλως αυτοβούλως και μετ' αυταπαρνήσεως μετέσχον και αυτά του ιερού τούτου αγώνος.

ΠΑΝ. Η. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

KEIMENO 59 (Από το τεύχος 86, Νοέμβριος 1963, σσ. 54-55)

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Ο Σπαρτιάτης Λεωνίδας τω 480 π.Χ., αντιπροσωπεύων ολόκληρον τον Ελληνικόν λαόν, αναφωνεί το υπέροχον «Μολών λαβέ» εις τα εκατομμύρια του Πέρσου κατακτητού. Αντιστέκεται εις τας Θερμοπύλας και μαζί με τους Τριακοσίους του χύνει το αίμα του διά την Πατρίδα, ποτίζων το θείον δένδρον της Ελευθερίας, διότι το δένδρον αυτό μόνον, όταν ποτίζεται με αίμα, καρποφορεί.

1453 μ.Χ. εις την βασίλισσαν των πόλεων, νέα φάσις της Ελληνικής ενδοξοτάτης ιστορίας μας διαδραματίζεται. Ο αείμνηστος Κωνσταντίνος Παλαιολόγος με θαυμασίους λόγους αντικρούει την πρότασιν των Τούρκων κατακτητών. Είναι ο νέος Λεωνίδας του μεσαίωνα, ο οποίος πίπτει ηρωικώς υπέρ πίστεως και πατρίδος.

Ακολουθούν 400 έτη δουλείας πικρής σκλαβιάς ... αλλά «του Έλληνοσ ο τράχηλος ζυγόν δεν υποφέρει». Οι Έλληνες διατηρούντες τα ήθη και τα έθιμα και προ πάντων ακμαίον το θρησκευτικόν και εθνικόν φρόνημα, ξεσηκώνονται και αφού το θείον δένδρον της Ελευθερίας εποτίσθη και πάλιν με αίμα, ελευθερώνουν την ένδοξον γην της Πατρίδος μας. Τα Ελληνικά όρη αντιλαλούν τους φλογερούς στίχους του Ρήγα Φεραίου «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή». Και μετά το 1821

οι Έλληνες εύρον την ευκαιρίαν να δείξουν τι είναι Έλλην, τι είναι ανδρεία, τι είναι ήρωας και είναι πόλεμος χάριν της δικαιοσύνης.

Έρχεται η 28^η Οκτωβρίου 1940 και βροντοφωνείται το ΟΧΙ από τα στόματα ολοκλήρου του Ελληνικού έθνους. Ήτο ποτέ δυνατόν οι Έλληνες να προδώσουν την Πατρίδα τους; Ασφαλώς όχι. Δι' αυτό ΟΧΙ εβροντοφώνησαν εις τον Ιταλόν επιδρομέα. ΟΧΙ και πάλιν ΟΧΙ. Εις τας αποκρήμους κλιτύς της Πίνδου νέον αίμα χύνεται διά να ποτισθή η δάφνη, της οποίας οι κλώνοι μέλλουν να στεφανώσουν τους νέους ήρωας, τα νέα παλληκάρια, τα οποία εθυσιάσθησαν εις τον βωμόν της Πατρίδος.

Έρχονται και οι Γερμανοί με τον αναρίθμητον στρατόν των. Αντισταθήκαμε και εις αυτούς. Ω τι απαισία η φυσιογνωμία του Χίτλερ, ο οποίος ηθέλησε να υποτάξη ολόκληρον την Ευρώπην και μαζί μ' αυτήν έναν μικρόν και αθών λαόν, τον Ελληνικόν! Η νεότης καίεται εις το μέτωπον από τον υψηλόν πυρετόν του πολέμου και προβάλλει τα στήθη εις τον εχθρόν, διά να φανή ανταξία των προγόνων της. Η πίστις εις τον Χριστόν την εμψυχώνει ώστε να κάμη το καθήκον της. Αλλά μετά εξ μήνας ο Παρθενών, το έργον τούτο της ειρήνης, ευρέθη υπό γερμανικήν κατοχήν. Η Ελληνική σημαία δυστυχώς καταβιβάζεται. Ω Ελληνική Σημαία, σύμβολον της Πατρίδος και της Θρησκείας! Εις Σε στρέφουν το βλέμμα τους όλοι οι Έλληνες, συ εμψυχώνεις και τα άψυχα ακόμη. Οι Έλληνες επολέμησαν επαξίως των προγόνων των. Όσα χρόνια κι αν περάσουν η ψυχή των παραμένει η ίδια, και αποβλέπει εις τα ίδια ιδανικά. Η Ελλάς έδωσε την ευκαιρίαν εις την Αγγλίαν να αντισταθή εις τον εχθρόν και η Γερμανία σιγά-σιγά να ηττηθή. Δικαίως ο τότε πρωθυπουργός της Αγγλίας ανεφώνησεν: «Από τώρα δεν θα λέγωμεν ότι οι Έλληνες μάχονται ως ήρωες, αλλ' οι ήρωες ως Έλληνες».

Παυλίνα Μαρκενσκόφ

μαθήτρια τάξεως Στβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 60 (Από το τεύχος 86, Νοέμβριος 1963, σ. 61)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1962-1963 - Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ 28^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Την παραμονήν της εορτής του Αγίου Δημητρίου το Τοσίτσειον Δημοτικόν Σχολείον εώρτασε μετ' ενθουσιασμού την μεγάλην επέτειον της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940, εν συνδυασμῷ μετά της εορτής της Σημαίας.

Την επομένην μαθήτριάι των δύο μεγαλυτέρων τάξεων κατέθεσαν στέφανον εις τον αδριάντα του βασιλέως Κωνσταντίνου.

ΚΕΙΜΕΝΟ 61 (*Από το τεύχος 87, Δεκέμβριος 1963, σ. 87*)

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Στα σύνορα τα Ελληνικά,
πάνω στις Πίνδου τα βουνά,
«Αέρα» κρίζουν τα παιδιά
κι ορμούνε στα λαγκάδια.

Φεύγω μαννούλα, έχε γεια
πάω να πολεμήσω,
για την γλυκειά Πατρίδα μας
το αίμα μου να χύσω.

Τέρψη Κορδογιαννοπούλου

μαθήτριά τάξεως Εβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 62 (*Από το τεύχος 87, Δεκέμβριος 1963, σ. 89*)

ΤΙ ΦΑΝΤΑΖΟΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΜΑΤΟΛΩΝ

Τι και τι δεν μπορεί κανείς να φαντασθή, όταν διαβάση σχετικά με τους κλέφτες και αρματολούς; Αλλά για μένα πιο συγκινητική είναι η σκηνή, που ένα μικρό αγόρι, μόλις 15 χρόνων, που ακόμα δεν εγνώρισε την ζωή, πηγαίνει να γίνη κλέφτης.

Νομίζω ότι βλέπω μπροστά μου, στην πλατεία ενός χωριού - όπου είναι συγκεντρωμένοι πολλοί κλέφτες, οι οποίοι κατέβηκαν απ' τα βουνά, ένα μικρό αγόρι μπροστά τους, να τους παρακαλή υπερήφανο, ωσάν να ήταν κιάλας μεγάλο, να τον δεχθούν μαζί τους για να πολεμήση κι αυτό χάριν της Πατρίδος.

Πίσω του, η μάνα του, στέκει συγκινημένη, αλλά και υπερήφανη για το γενναίο γιο της, που σκοπό στη ζωή του έταξε να αγωνισθή για να ελευθερωθή η γλυκειά του πατρίδα. «Καλό βόλι, καλό βόλι» ακούεται σιγανά, ενώ το κλεφτόπουλο φεύγει για τις ελεύθερες και απάτητες από τουρκικό πόδι βουνοκορφές του Ολύμπου.

Παιδιά μικρά, δώδεκα χρονών, αφήνουν τα σπίτια τους και τις γλυκειές μαννάδες τους για να πολεμήσουν για το Χριστό και τη λατρευτή πατρίδα.

Παυλίνα Μαρκενσκόφ

μαθήτρια τάξεως Στβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 63 (Από το τεύχος 91, Απρίλιος 1964, σ. 201)

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

Το λάβαρο, που υψώθηκε

εκεί στην Άγια Λαύρα

πολλές καρδιές εφούντωσε

με της φωτιάς τη λάβα.

Κι αμέσως βροντοφώναξαν

«θάνατος ή λευτεριά»

κι άρπαξαν τα όπλα τους

μ' έναν κλώνο απ' ελιά.

Τότ' ωρμήσαν ανδρειωμένα

για της νίκης την τιμή

τον εχθρό τον ταπεινώσαν

σε μιαν ύστερη πνοή.

Τότε φάνηκες ω Δόξα!

μέσα στην αιμοσφαγή

κι ένα δάφνινο στεφάνι

έδινες στο νικητή.

Ελένη Νόρδα

μαθήτρια τάξεως Εγ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 64 (Από το τεύχος 91, Απρίλιος 1964, σ. 201)

Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΤΟΥΡΚΟΣ

Ελλάδα σκλαβωμένη,

τι κάθεται δεμένη;

Σου πήρανε τα νιάτα σου

και κλαίγεις λυπημένη.

Πες στα παιδιά σου, τα πιστά,
να τρέξουνε για σένα,
τον Τούρκο να κτυπήσουνε
με όπλα τιμημένα.

Η σκλάβα ξεσηκώθηκε
πετάχθηκε μ' ορμή,
τον λήθαργο ετίναξε
με δύναμι κι οργή.

Ο Τούρκος εταράχθηκε
στο ξύπνημα της σκλάβας,
βρυχήθηκε, αγρίεψε
στο ξέσπασμα της λάβας.

Ξάφνου μπροστά του στέκεται
η Ελλάδα δοξασμένη,
περήφανη κι ελεύθερη
με δάφνες στολισμένη.

Έφθασε η ώρα λυτρωμού,
 η ανάστασις του γένους,
 μέρα ιερή ξεσηκωμού
 στο σάλπισμα του έθνους.

Νίκη Σουλοπούλου

μαθήτρια τάξεως Δβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 65 (*Από το τεύχος 91, Απρίλιος 1964, σ. 213*)

ΕΙΣ ΤΗΝ 25^{ην} ΜΑΡΤΙΟΥ

Και πάλι ξανακούονται
 γλυκά, γλυκά οι καμπάνες
 ηχολογούν τα σήμαντρα,
 χτυπάνε οι παιάνες.

Το Λάβαρο της Λευτεριάς
 απ' την Αγίαν Λαύρα,
 μας φέρνει δόξα και τιμή,
 στη σκλαβωμένη Ελλάδα.

Το Εικοσιένα ξαναζή

και πάλι στις καρδιές μας
 κάθε είκοσι πέντε του Μαρτιού
 απ' τις παλιές γενιές μας.

Και θα θυμούνται πάντοτε
 πως οι πρώτοι πρόγονοί μας
 τη Λευτεριά μας χάρισαν
 σε όλη την ζωή μας.

Ρέα Γκιουλάκη

μαθήτρια τάξεως Δ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 66 (*Από το τεύχος 91, Απρίλιος 1964, σ. 220*)

ΓΛΥΚΕΙΑ ΜΟΥ ΕΛΛΑΔΑ

Άρματα αν σου λείπουν και κανόνια,
 σου περισσεύει η πίστη κι η καρδιά,
 τρεις χιλιάδες ένδοξα όλα χρόνια
 τη χρυσή σου αγιάζουν λευτεριά.

Κι είναι κάθε χρόνος, ένας αιώνας
 ένα στίφος άυλο, ένας στρατός.
 Άνισος στα σίδερα ο αγώνας,

άνισος και στα όπλα του φωτός.

Με το αστραφτερό σου οπλίσου δίκιο

χτύπησε την βία θαρρετή...

Κάλλιο να 'χης θάνατον αντρίκειο,

παρά να έζηες δίχως αρετή.

Μα, γλυκειά μου Ελλάδα, δεν πεθαίνεις

όπως δεν επέθανες ποτέ!

Ζης αιώνια κι όλους ανασταίνεις.

Όταν ξαναλές «Μολών λαβέ».

Μ. Σουρμελή

μαθήτρια τάξεως Γα' Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 67 (Από το τεύχος 94, Οκτώβριος 1964, σ. 11)

ΣΚΕΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

28^η Οκτωβρίου! Είναι μία ημέρα την οποίαν όλοι οι Έλληνες έχομεν χαραγμένη βαθιά μέσα εις την ψυχήν μας. Εις το άκουσμά της ξαναζωντανεύουν όλα τα γεγονότα, τα οποία πολλές φορές έχω ακούσει από τους ιδικούς μου, οι οποίοι τα έζησαν.

Ήτο μία ημέρα φθινοπωρινή, όπως όλαι αι άλλαι. Τίποτε δεν εφάνέρωνε την πόρα, ήτις εξέσπασε μετ' ολίγον. Ο Ιταλός πρεσβευτής Γράτσι ζητεί από τον Ιωάννην Μεταξάν να παραδοθούν τα ελληνικά εδάφη. Εάν δεν παραδοθούν, οι Ιταλοί θα κηρύξουν τον πόλεμο.

Ο Ιωάννης Μεταξάς χωρίς να διστάση απαντά το αγέρωχον «ΟΧΙ». Το «ΟΧΙ» αυτό αντιπροσώπευεν εκείνην την στιγμήν ένα «ΟΧΙ», το οποίον θα έλεγε κάθε Έλληνα χωριστά εκείνην την στιγμήν. Διότι είναι προτέρημα του Έλληνα να μη διστάζη, να μην υποχωρή, όταν πρόκειται διά την πατρίδα. Ολίγοι Έλληνες ώρμησαν εναντίον ενός εχθρικού χειμάρρου, ο οποίος ηθέλησε να μας υποδουλώση. Είχον πίστιν μεγάλην προς τον Θεόν και ήξευρον το αποτέλεσμα, δι' αυτό και απήντησαν το «ΟΧΙ». Οι Ιταλοί είχαν μηχανικά μέσα, αεροπλάνα, τανκς, ενώ οι Έλληνες είχαν μόνον το τσαρούχι και την αθάνατον λόγχην, και εις το θέαμά της οι Ιταλοί έτρεχον να σωθούν.

Εις το αντίκρυσμα της γαλανόλευκης σημαίας οι Έλληνες δακρύζουν από συγκίνησιν, διότι αυτοί την έστηνον εις κάθε νέον μέρος, το οποίον κατελάμβανον.

Αυτούς τους ήρωας, οι οποίοι έκαμαν το παν διά να σώσουν και να δοξάσουν την Ελλάδα, μας θυμίζει πάντοτε η 28^η Οκτωβρίου. Είναι μία ημέρα αξέχαστη. Μία ημέρα, κατά την οποίαν όλοι οι Έλληνες δακρύζομεν από συγκίνησιν. Μία ημέρα, η οποία προσέθεσεν μαζί με το αγέρωχον «ΟΧΙ» μία σελίδα με χρυσά γράμματα εις την ένδοξον ιστορίαν μας. Ζήτω η 28^η Οκτωβρίου 1940!

Χριστίνα Δ. Γκολφίνοπούλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤΒ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 68 (Από το τεύχος 95, Νοέμβριος 1964, σ. 44)

ΣΚΕΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Η επέτειος της 28^{ης} Οκτωβρίου πρέπει να εορτάζεται κατ' έτος και μάλιστα με άρρητο ενθουσιασμό, διά να φέρη εις την μνήμην μας το λαμπρόν κατόρθωμα των αγωνιστών του 1940-1941.

Ο νους μας πετά εικοσιτέσσερα χρόνια πίσω. Ήτον η ημέρα, κατά την οποίαν σύσσωμον το Ελληνικόν Έθνος εξεφώνησε το αθάνατον «ΟΧΙ», το οποίον ήτο το πρώτον σάλπισμα ελευθερίας εις την τότε υπόδουλην Ευρώπη.

Οι Έλληνες για μια ακόμη φορά ανήλθαν εις τας επάλξεις του Έθνους και έγραψαν με το αίμα των το νεοελληνικό έπος. Η Ελληνική φυλή, η μήτηρ της Ελευθερίας και του πολιτισμού ενίκησε και εδοξάσθη διά άλλη μια φορά, χάρις εις την ανδρεία και το απaráμιλλον θάρρος των τέκνων της.

Οι αγωνισταί του 1940 ζουν και páλιν μεσ' τας ψυχάς των σημερινών Ελλήνων. Η μνήμη τους πλημμυρίζει τας ψυχάς μας από θάρρος, γενναιότητα και φιλοπατρία διά νέα μεγαλουργήματα. Την ημέραν αυτή τα πατριωτικά αισθήματα κάθε Έλληνας πρέπει να συνδέονται με τα συναισθήματα των αιμνήστων αγωνιστών του 1940. Διότι τότε μόνον, όταν παραδειγματισθώμεν από την ασάλευτη πίστι των πατέρων μας, θα είμεθα εις θέσιν να αναδειχθώμεν ως γνήσιοι Έλληνες και καλοί χριστιανοί.

Εδιδάξαμεν εις τους άλλους λαούς, ότι πάνω από τα στρατιωτικά μέσα, υπάρχει η πίστις, η θυσία, η φιλοπατρία. Οι Έλληνες το 1940 επολέμησαν με σθένος, και edίδαξαν εις το έκθαμβον Ιταλικόν Έθνος πως, ό,τι είναι διά τον άνθρωπον η τροφή, διά τον Έλληνα είναι η θρησκεία και η πατρίς. Εξ άλλου, ο ελληνικός λαός είναι ο πρώτος και ο μόνος, ο οποίος από αρχαιοτάτων χρόνων edίδαξεν εις τους άλλους λαούς την αγάπην εις την ελευθερίαν της πατρίδος. Οι Έλληνες του 1940 κατώρθωσαν να νικήσουν τον πολυάριθμον εχθρικών στρατόν και να μας χαρίσουν την μεγαλυτέραν ευτυχίαν, την πίστιν εις τα υψηλά ιδανικά της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητος της ελληνικής πατρίδος.

Δι' αυτό πρέπει να στεκόμεθα με σεβασμόν και ευλάβειαν, εμπρός εις τα μνημεία των ηρωικών νεκρών και να είμεθα υπερήφανοι ως απόγονοι εκείνων, που έδωσαν το πολύτιμον αίμα τους, διά να είμεθα ελεύθεροι πολίται ενδόξου χώρας, της ελληνικής.

Τέρψη Κορδογιαννοπούλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤΒ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 69 (Από το τεύχος 95, Νοέμβριος 1964, σ. 45)

Η ΣΗΜΑΙΑ ΜΑΣ

Σημαία! Μία λέξις πολύ μικρή, αλλά με μεγάλη σημασία. Η σημαία, το ιερόν αυτό πανί, με το λευκόν και γαλάζιο χρώμα του, συμβολίζει την πίστιν, την θρησκείαν και την αγάπην διά την πατρίδαν. Όλοι οι Έλληνες μόλις την βλέπουν, στέκονται ακίνητοι με σεβασμόν και ευλάβειαν.

Κυματίζει καρφωμένη στο κοντάρι της, με υπερηφάνειαν εις τους βράχους της Ακροπόλεως, εις τον λόφον του Λυκαβηττού και εις τους εξώστας των κατοικιών και διαφόρων γραφείων. Η σημαία, το ιερόν τούτο πανί, που πρέπει όλοι να σεβώμεθα, ανεσκίρτησε τας ψυχάς των ανθρώπων κατά το 1821. Αι Ελληνίδες την ύφαινον, ποτίζοντάς την με δάκρυα, κάτω από τον τουρκικόν ζυγόν. Ήθελον και πάλιν να την υψώσουν εις τα κάστρα των πόλεων και τα διάφορα φρούρια της Ελλάδος και δι' αυτό αγρυπνούσαν εις τους αργαλειούς. Οι ιερείς, οι διδάσκαλοι, εγέμιζαν τας ψυχάς των παιδιών από ενθουσιασμόν, λέγοντάς τους ότι και πάλιν, μίαν ημέραν, η ελληνική σημαία θα κυματίση εις την Ελλάδα.

Εις τους πολέμους η σημαία αποτελεί το ιερότερον σύμβολον της στρατιωτικής μονάδος και η υπεράσπισίς του επιβάλλει ακόμη και την θυσίαν της ζωής του στρατιώτου.

Η σημαία, ως σύμβολον, απαντά από την αρχαίαν εποχήν, προπάντων εις τας πολεμικάς επιχειρήσεις, όταν οι στρατιώται έπρεπε να βλέπουν κάτι, που να συμβολίζει τον αγώνα των. Οι Αιγύπτιοι έφερον επάνω εις τας αιχμάς των ακοντίων ομοιώματα θεών. Οι ένδοξοι πρόγονοί μας, οι Βυζαντινοί, είχαν τα σημεία ή σίγνα, λάβαρα πολεμικά και πολεμικούς δικεφάλους αετούς.

Εις τα χρόνια της Τουρκοκρατίας συναντούμε τα φλάμπουρα των κλεφτών, τα οποία ήσαν διαφορετικά σε κάθε περιοχή ή για κάθε αρχηγό. Στο Σούλι το φλάμπουρο είχε τον σταυρόν, τον Άγιον Γεώργιον και δάφνες, στην Μακεδονίαν τον Άγιον Δημήτριον. Ο Υψηλάντης είχε το πουλί του φοίνικος και ο Σταθάς γαλάζιο πανί με λευκόν σταυρόν.

Με την σημαίαν εμπρός, η οποία είναι αφιερωμένη εις την φύλαξιν όλων των τέκνων του Έθνους, από των αρχαιοτάτων χρόνων οι Χριστιανοί ενικούσαν εις τον πόλεμον. Ο Μέγας Κωνσταντίνος, όταν είδε να λάμπη εις το ουράνιον στερέωμα το λάβαρον με το «Έν τούτῳ νίκα», κατεσκεύασεν αμέσως το πρώτον χριστιανικόν λάβαρον,

με το οποίο κατώρθωσαν οι Χριστιανοί να υπερπηδήσουν κάθε εμπόδιον. Βραδύτερον ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσεν εις την Μονήν της Αγίας Λαύρας λάβαρον με την εικόνα της κοιμήσεως της Θεοτόκου και οι Έλληνες ενίκησαν τους Τούρκους και ελευθερώθηκαν.

Η σημαία, ωσάν σύμβολον της Ελληνικής πατρίδος και της Χριστιανικής πίστεως είναι οδηγός και προστάτης μας και μας οδηγεί πάντοτε προς τον δρόμον της νίκης της πατρίδος.

Τζούλια Πολίτου

μαθήτρια τάξεως ΣΤΒ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 70 (Από το τεύχος 100, Απρίλιος 1965, σ. 211)

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

25^η Μαρτίου.

Τι ημέρα ιερή!

εορτάζουν οι μεγάλοι,

εορτάζουν κι οι μικροί.

Τώρα ο νους κάθε ανθρώπου

φεύγει από το παρόν,

και γυρίζει πάλι πίσω

εις το ένδοξο παρελθόν.

Την ιερή εκείνη ημέρα,

ο εθνάρχης ο καλός,
 ύψωσε το λάβαρό μας,
 και το είδε ο εχθρός.

Πολεμώντας με ανδρεία
 και με θάρρος στην καρδιά,
 ενικήσαμε τους Τούρκους
 με το λάβαρο μπροστά.

Κι έτσι οι Τούρκοι ντροπιασμένοι,
 για την ήττα τους αυτή,
 επροτίμησαν να φύγουν
 τιποτένιοι, ελεεινοί.

Γαβριέλλα Ψιλοπούλου

μαθήτρια τάξεως Εβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 71 (*Από το τεύχος 101, Μάιος 1965, σσ. 255-256*)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1964-1965

ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Επί τω εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου 1821

Τη 23^η Μαρτίου 1965 επραγματοποιήθη εις το θέατρον του Τοσιτσειού Αρσακείου

Αθηνών ωραιότερη εορτή του Δημοτικού Σχολείου, επί τη 25^η Μαρτίου, των μαθητριών των τριών μεγάλων τάξεων, ενώπιον της διευθυντριάς του Δημοτικού Σχολείου, όλων των διδασκαλισσών και των γονέων και κηδεμόνων των μαθητριών.

Το πρόγραμμα της εορτής ήρχισε με Ύμνους προς την Υπεραγίαν Θεοτόκον, τους οποίους έψαλεν η χορωδία υπό την διεύθυνσιν της καθηγητριάς δίδος Χειμωνίου.

Εν συνεχεία απηγγέλθησαν ποιήματα αναφερόμενα εις την μεγάλην ημέραν της 25^{ης} Μαρτίου.

Έκκληξιν επαρουσίασεν εφέτος η Γ΄ Δημοτικού. Με ιδιαίτεράν συγκίνησιν είδομεν 68 κοριτσάκια μουσικούς να αποδίδουν με μουσικότητα και ρυθμόν με τας recorders των δύο ωραία κομματάκια. Ήτο ευχάριστο ακρόαμα, το οποίον εντυπωσίασε όχι μόνον διά την πρωτοτυπίαν του όσον και διά την έμπνευσιν της καθηγητριάς των, κ. Λίνας Μητροπούλου-Παναγοπούλου.

Το Β΄ μέρος της εορτής εκάλυψαν τα δύο σκετς «Να ζη το Μεσολόγγι» υπό της ΣΤα΄, διδαχθέν υπό της διδασκαλίσεως των Μ. Αντωνοπούλου και η «Καταστροφή του Ζαλόγγου» υπό της ΣΤβ΄, διδαχθέν υπό της διδασκαλίσεως των Δ. Σαββιδάκη. Τα δύο σκετς αι μαθήτριάι εσκηνοθέτησαν και απέδωσαν άριστα. Η εορτή έκλεισε με εν “tableau vivant” με θέμα την «Καταστροφήν των Ψαρών» υπό της Ε΄ τάξεως.

Εις όλους μας η εορτή αφήκε τας καλύτερας εντυπώσεις.

ΚΕΙΜΕΝΟ 72 (Από το τεύχος 103, Οκτώβριος 1965, σ. 13)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Σήμερα εορτάζουμε την 28^{ην} Οκτωβρίου. Είναι εθνική εορτή.

Οι Ιταλοί ήθελαν να βρουν αφορμή για να μας υποδουλώσουν, αλλά οι Έλληνες το απέφευγαν.

Μας βυθίσανε και το ωραίον και αλησμόνητο καράβι την «Έλλη», αλλά οι Έλληνες και πάλι απέφευγαν τον πόλεμο. Όσπου μία ημέρα, οι Ιταλοί ζήτησαν από τον

βασιλιά μας και τον τότε πρωθυπουργό μας Ιωάννην Μεταξάν να περάσουν μέσα εις τα σύνορά μας. Αλλά και οι δύο είπαν «ΟΧΙ» καθώς και όλος ο Ελληνικός λαός.

Έτσι άρχισε ο φοβερός πόλεμος. Πολεμούσαν οι Έλληνες με τους Ιταλούς. Οι Ιταλοί ήταν πολλοί, αλλά οι Έλληνες λίγοι. Οι Ιταλοί πολεμούσαν για να μας υποδουλώσουν, οι Έλληνες πολεμούσαν για την ελευθερία.

Τα άγρια βουνά της Αλβανίας ανατρίχιασαν, όταν είδαν τη νίκη του στρατού μας. Και όλος ο κόσμος έμεινε με την πνοή στο στόμα. Πώς έγινε αυτό; Μα σε λίγο όλοι κατάλαβαν τι είχε γίνει. Με την ανδρεία, την πίστι προς το Θεό και τη λέξη «αέρα» ο Έλληνας στρατιώτης έκανε τους Ιταλούς να υποχωρούν. Το κρύο, η πείνα και οι κακουχίες δεν λύγισαν τον Έλληνα στρατιώτη. Ήξερε τι έκανε και γιατί πολεμούσε.

Οι Έλληνες έδειξαν στους λαούς πώς να ζουν και πώς να πεθαίνουν. Έδωσαν θάρρος στους δειλούς, αντοχή στους γενναίους και καρτερία στον άμαχον λαόν, γυναίκες, γέρους και παιδιά. Να λοιπόν γιατί εορτάζουμε σήμερα. Για να θυμόμαστε αυτούς, που σκοτώθηκαν για την ελευθερία μας.

Ρένα Μαστρογιάννη

μαθήτρια τάξεως Δβ' Δημοτικού Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 73 (Από το τεύχος 103, Οκτώβριος 1965, σ. 14)

ΔΙΑΤΙ ΑΓΑΠΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Ξένε, που μόνος κι έρημος

σε ξένους τόπους τρέχεις,

πες μου ποιος είναι ο τόπος σου

και ποια πατρίδα έχεις.

Οι στίχοι αυτοί του ποιητού με κάνουν να ενθυμηθώ την αγαπημένη μου πατρίδα, την φωτοδότρα Ελλάδα, το διαμάντι της οικουμένης. Ο Θεός φάνηκε πολύ γενναιόδωρος,

όταν την έπλασε. Την επλούτισε με τα μαρμαρένια βουνά της, τις ανθόσπαρτες πεδιάδες, τις άγριες χαράδρες και τον ζωογόνο ήλιο. Της έδωσε μία ανεξιχνίαστη, πανέμορφη φύσι. Θεία πνοή έρρεε απ' τις καρδιές των ηρώων της, οι οποίοι παντού και πάντοτε την υπερασπίζον μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός των. Τα παιδιά της, άξια Ελληνικά σπέρματα, διεκρίθησαν εις τους αγώνας διά την γενναιότητα, την ανδρεία και την άμετρον φιλοπατρίαν των. Εβύθισαν την πύρινην ρομφαίαν ανελέητα στην καρδίαν των Περσών, των Αβάρων, Αράβων, Τούρκων, Ιταλών, Γερμανών και εδόξασαν την μάνναν Ελλάδα.

Πολλοί ποιηταί εξύμνησαν την ωραιότητα της φύσεως, τον ελληνικόν πολιτισμόν, που εξηπλώθη αργότερα, μετά την κατάλυσιν του Βυζαντινού κράτους, εις όλην την Ευρώπην.

Αγαπώ την Ελλάδα, την χώραν, που έχει τας περισσοτέρας αρετάς εις όλον τον κόσμον. Θαυμάζω την πατρίδα μου την Ελλάδα και είμαι υπερήφανη, διότι είμαι Ελληνίς και υπόσχομαι στην πατρίδα μου να της μείνω πιστή εις κάθε κρίσιμον στιγμήν της ιστορίας της.

Αγλαΐα Βαμβακά

μαθήτρια τάξεως ΣΤβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 74 (Από το τεύχος 104, Νοέμβριος 1965, σ. 53)

ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ

28 Οκτωβρίου!

Τι ημέρα ιστορική,

που την καμαρώνουν όλοι

και μεγάλοι και μικροί.

Μίαν ημέρα 'σαν ετούτη
οι «γενναίοι» Ιταλοί
εθελήσανε να μπούνε
στην Ελλάδα τη μικρή.

«Καλημέρα» να της πούνε
και να φάνε και να πιούνε,
να της πάρουν ό,τι έχει
κι η Ελλάδα μας ας πέση.

Πήρανε τα μαντολίνα
και φτεράτα καπελλίνα
και μ' αυτά ευθύς νομίζαν
πως τον πόλεμο κερδίζουν.

Και εκαρτερούσαν όλοι
πως «περάστε» θα τους πούμε
κι οι Ιταλοί το λέγαν:
«Στην Αθήνα θε να μπούμε».

Μα το ΟΧΙ 'σαν ακούσαν

βροντερό, ηρωικό,
απ' το φόβο τους τα 'χάσαν
κι όσα λέγαν, τα ξεχάσαν,
μόλις είδαν απ' αντίκρυ
τον Ελληνικόν στρατό.

Ειρήνη Δ. Μπομπόλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 75 (*Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 161*)

ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΛΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ

Πολλές φορές πικράναμε
πατέρα την καρδιά σου,
συγχώρεσέ μας βασιλιά,
γιατ' είμαστε παιδιά σου.

Κλάψε γλυκειά πατρίδα μας,
κλάψε τον βασιλιά σου,
που τον κρατάς αθάνατο
νεκρό στην αγκαλιά σου.

Τώρα σιγά, τώρα γλυκά

εγώ θα τραγουδήσω,
κι από τον χρυσό μας βασιλιά
συγγνώμην θα ζητήσω.

Κλάψε Ελλάς τον βασιλιά,
αυτόν, που σ' αγαπούσε
το τιμημένο στέμμα σου
πολύ ψηλά κρατούσε.

Γονατιστή προσεύχομαι
και κλαίω βασιλιά μου,
δάφνες και φοίνικες κρατώ
για σε στην αγκαλιά μου.

Να σε στολίσω αθάνατε
μεγάλε μας πατέρα
και να σου πω, πως σε θρηνεί
το Γένος πέρα ως πέρα.

Στην νεκρική σου την μορφή
βλέπω ζωγραφισμένη

την καλοσύνη βασιλιά
να σ' έχη αγκαλιασμένη.

Ο βασιλιάς δεν πέθανε,
ο μάρτυρας κοιμάται,
και την μεγάλη Ελλάδα μας
προσέχει και θυμάται.

Χρόνια και χρόνια δούλεψε
με όλη του την χάρι
ωσάν πατέρας τα παιδιά
΄σαν άξιο παλληκάρι.

Συ μας άφησες βασιλιά
τα διαλεχτά κλωνάρια,
τα τιμημένα σου παιδιά
της δόξης παλληκάρια.

Ξύπνα, τον Κωνσταντίνο μας
να δης να καμαρώσης
και την ευχή του γέροντος

Πατέρα να του δώσης.

Ρεγγίνα Αργυράκη

μαθήτρια τάξεως Ε΄ Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 76 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 164)

ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ

Ολόκληρος ο Ελληνισμός εορτάζει την μεγάλη ημέρα αυτή. Διπλή εορτή, η Εκκλησία μας εορτάζει τον Ευαγγελισμόν της Θεοτόκου, το προμήνυμα της γεννήσεως του Σωτήρος, και το Έθνος την ανάσταση, την Ελευθερία μας. Ο Λυκαβηττός χαιρετά με τα κανόνια του τους ήρωας του 1821 και η Ακρόπολις χαμογελαστή και καμαρωτή ανταποδίδει τον χαιρετισμόν με την Γαλανόλευκη Σημαία μας! Ολόκληρος η πόλις σημαιοστολισμένη, ο στρατός κάνει παρελάσεις, τα σχολεία εορτάζουν, στις εκκλησίες γίνονται δοξολογίες.

Γη και ουρανός, ολόκληρος η φύσις εορτάζει τιμώντας τους ιερούς μάρτυρας, που θυσιάστηκαν για να ζούμε εμείς ελεύθεροι! Παίρνω και εγώ λίγα λουλούδια και πετώ με την φαντασία μου στο βράχο του Ζαλόγγου και χαιρετώ τις γενναίες Σουλιώτισσες, πετώ σε κάθε βουνοκορφή, σε κάθε λαγκαδιά, εκεί, που οι κλέφτες και αρματολοί ξεσπάθωναν. Πετώ και στο Μεσολόγγι, και γονατίζω στον κήπο των ηρώων, που κοιμούνται υπηρήφανοι. Πετώ και στο Χάνι της Γραβιάς και τον Οδυσσέα Ανδρούτσο με τα 118 παλληκάρια του, που λάμπουν τα όπλα τους και μαυρίζουν οι λερές τους φουστανέλλες. Πετώ και στην Πάτρα και γονατίζω στον ανδριάντα του Παλαιών Πατρών Γερμανού, που ύψωσε το Ελληνικόν φλάμπουρο στην Άγια Λαύρα. Πετώ και στον Άγνωστο Στρατιώτη, ρίχνω τα τελευταία μου λουλούδια και λέγω:

Στρατιώτες μου άγνωστοι,

μαχητές μου ανώνυμοι...

Εσείς, που με τους καιρούς

και ζήτε και φεγγοβολάτε!

Πόσο ζηλεύω, ω ήρωες,

να ήμουν κι εγώ μαζί,

να μνημονεύουν και εμέ

στην δόξα και τιμή σας;

Ρεγγίνα Αργυράκη

μαθήτρια τάξεως Ε' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 77 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 174)

Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ

Ψυχή θεριού, καρδιά παιδιού

μελαχροινός περίσσια

αετού θωριά, δράκου φωνή

και χαίτη λιονταρίσια!

Να τος ο Γέρος

ο λεβέντης του Μοριά,

που πρωτομάστορα

τον έχει η λευτεριά.

Να! πώς εξυμνεί ο ποιητής, τον ήρωα, τον άνθρωπο, τον χριστιανό, τον Γέρο του

Μοριά!

Ήτο ο πρωτεργάτης, ο πρωτομάστορας της Ελευθερίας.

Πάνω εις αυτό το βλαστάρι της γενιάς των Κολοκοτρωναίων που:

καβάλλα πάν' στην εκκλησιά

καβάλλα προσκυνάνε

καβάλλα παίρν' αντίδωρο

απ' του παπά το χέρι

ξεχώριζε κανείς δύο μεγάλες φανερές αντιθέσεις: Το μικρό σώμα του και την γιγαντιαία ψυχή του.

Ήτο μικρόσωμος με σπινθηροβόλα μάτια, μύτη γαμψή και κατάμαυρα ίσια μαλλιά. Η μορφή του έδειχνε έναν κοινό, κοινότατο άνθρωπο, που θα του ήτο δύσκολο να τραβήξει την προσοχή των συνανθρώπων του, εάν δεν ήτο η αδάμαστος θέλησις και η επιβλητικότητα του, που έκαναν τους άλλους να στέκουν μπροστά του 'σαν μαρμαρωμένοι.

Αντίθετα με το σώμα του, ήταν η πλουτισμένη με χαρίσματα ψυχή του, η οποία φανέρωνε έναν άνθρωπο με υψηλά ιδανικά, έναν αγωνιστή αυτοδίδακτο, έναν αμείλικτο εχθρό των Τούρκων, που ήτο γεννημένος για αρχηγός λαού.

Και ήτο ο Κολοκοτρώνης ένας ήρωας με υψηλά ιδανικά, ένας κλέφτης αυτοδίδακτος, πλουτισμένος με ευρύτητα πνεύματος, κριτική δύναμη, μεγάλη πειστικότητα και το φυσικό χάρισμα της ευγλωττίας, που του εστάθη πολύτιμον εφόδιον εις την ζωή του.

Η ψυχή του ξεχείλιζε από άμετρον φιλοπατρίαν, γλυκύτητα, γενναιότητα, καλωσύνην, ηρωισμόν, ευλάβειαν προς τον Θεόν. Και ο Κολοκοτρώνης είχε το χάρισμα να μεταδίδη τις άπειρες αρετές του σε όλους τους «Έλληνες», διότι διά τον Κολοκοτρώνη δεν υπήρχαν ραγιαδες, μόνον «Έλληνες» και «Ελλάς».

Ήτο η «φυσική αντίληψις του πολέμου» όπως τον απεκάλεσε ο Γάλλος στρατηγός

Ραμπώ, ο οποίος έτρεφε μεγάλο μίσος για τον Κολοκοτρώνη. Μα πάνω απ' όλα ήταν ο τέλειος άνθρωπος και ο ευσεβής χριστιανός.

Επιγραμματικά ένας ποιητής τον αποκαλούσε ως εξής: «Προσκυνώ την Ελλάδα, φιλώ το χέρι της Ελευθερίας της».

Κάτι, που θα μπορούσε να διακρίνει κανείς εις το τραχύ, ηλιοκαμένο, ρυτιδωμένο του πρόσωπο ήταν ο αέρας ο γεμάτος χριστιανική εγκαρτέρηση, η βαθιά καλωσύνη, η ανθρωπιά και η πραότητα του ασκητού.

Αυτές ήταν οι ψυχικές αρετές του Γέρου του Μοριά, του ήρωος, που εθάμπωσε τον κόσμο με τα κατορθώματά του εις την Καλαμάτα, εις την Τρίπολη, εις το Βαλτέτσι, εις τα Δολιανά, εις τα Δερβενάκια και εις το Ναύπλιον.

Θεοδοσία Φωτίου Πετράτου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 78 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 177)

ΠΩΣ ΕΟΡΤΑΖΕΤΑΙ Η 25^η ΜΑΡΤΙΟΥ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

«Με μιας αστράφτει ο ουρανός τα σύννεφα μεριάζουν».

Ένας άγγελος κατάλευκος με ένα χείμαρρον από ολόξανθα μαλλιά σταματά εμπρός εις την αγνή και πεντάμορφη κοπέλλα, την Παναγία και δίνοντάς της τον κατάλευκο κρίνο λέγει «Χαίρε Κεχαριτωμένη, ο Κύριος μετά σου». Και σηκώνοντας τα κατάλευκα πόδια του χάθηκε μέσα στο γαλανό ουράνιο στερέωμα. «Ευλογημένος ο καρπός της κοιλίας σου» αντηχούσαν ακόμη τα λόγια του μέσα εις τον ναόν, όπου προσηύχετο η Παρθένος. Και πάντα σεμνή με μεγάλη ταπεινοφρασύνη γονάτισε ευχαριστώντας τον Θεό γι' αυτήν του την πράξιν.

Ω! περνώντας από εκκλησία την ημέραν της 25^{ης} του Μαρτιού, τι βλέπει κανείς, αλλά και τι ακούει!!! Χαρμόσυνες καμπάνες, παιδικές φωνές, γέλια, χαρούμενα

ξεφωνητά, πολύχρωμα μπαλόνια, σημαιοούλες. Και στα σχολεία παντού η κυανόλευκος σημαία. Αλλά μέσα 'ς αυτόν τον πανηγυρισμό ξεπροβάλλουν πίσω από στεφάνια δάφνης και σημαίες οι εικόνες ηρώων. Μα γιατί και αυτοί;;; Μα βέβαια γιατί η 25^η Μαρτίου είναι διπλή γιορτή. Σαν κι αυτή τη μέρα ένας σεβάσμιος επίσκοπος ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε την γαλανόλευκη σημαία υψηλά. Εκεί, εις την μονήν της αγίας Λαύρας, για να μην την φθάνουν τα λερωμένα χέρια των απίστων ούτε να την ακουμπά το αστέρι και το μισοφέγγαρό τους.

Αλλά τον ακολούθησαν και άλλοι πολλοί. Έχυσαν το αίμα τους για την πατρίδα, όπως εις το Χάνι της Γραβιάς, την Αλαμάνια, τα Δερβενάκια, το Μεσολόγγι και εις το Πέτα. Οι ηρωικοί Έλληνες με το σύνθημα, να μη μείνη Τούρκος πουθενά και Ελευθερία ή θάνατος, περνώντας καταιγίδες, κακουχίες, αγρύπνιες, πείνες, κατώρθωσαν να διώξουν τον τύραννον και να ελευθερωθούν.

Γι' αυτό λοιπόν η γιορτή του '21 είναι διπλή. «Θρησκεία, Πατρίδα το διπλό προσκεφάλι για τη ζωή μου». Η θρησκεία βοηθεί την πατρίδα και η πατρίδα τη θρησκεία. Αν δεν υπήρχε ο κλήρος την εποχή της Επανάστασης, τα κρυφά σχολεία, οι εκκλησίες, δεν θα υπήρχε τώρα το Ελληνικόν Έθνος. Μπόρεσαν και κράτησαν την Θρησκείαν τους και τα γράμματα κι έτσι βλέπομεν σήμερα μέσα στα άλλα πολιτισμένα κράτη και την πατρίδα μας, που δεν είναι άλλη από την όμορφη, τη γαλανή και δοξασμένη Ελλάδα.

Καίτη Κρητικού

μαθήτρια τάξεως ΣΤΒ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 79 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 177)

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

Ολόασπρο κατέβηκε

τ' όμορφο αγγελούδι

κι ο τόπος ευωδίασε

απ' τ' όμορφο λουλούδι.

Και φως δυνατό εχύθηκε

’ς όλη την οικουμένη

κι όλα τα χείλη έψαλαν

«χαίρε, ω Κεχαριτωμένη».

Μαρίνα Μιχαλόβιτς

μαθήτρια τάξεως Δ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 80 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 184)

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

25^η Μαρτίου. Ημέρα εθνικής χαράς και θρησκευτικής εξάρσεως. Ημέρα, που κάθε ελληνική ψυχή σκιρτά από ηρωισμόν, υπερηφάνειαν και ευλάβειαν εορτάζουσα τον Ευαγγελισμόν της Θεοτόκου και την ανάστασιν του δουλωμένου γένους μας.

Πριν από πολλά χρόνια, ’σαν σήμερα, ο Θεός έστειλε τον άγγελόν του εις την πιο αγνήν και καλήν κόρην της Ναζαρέτ, την Παρθένον Μαρίαν να της αναγγείλη την χαρμόσυνον είδησιν το «Χαίρε Κεχαριτωμένη Μαρία ο Κύριος μετά Σου ευλογημένη Συ εν γυναιξί... » δηλαδή ότι αυτήν εξέλεξε διά να γεννήση τον Σωτήρα του κόσμου, τον Κύριον Ημών Ιησούν Χριστόν.

Πόσην αγάπην μας έδειξεν ο καλός Θεός αποστέλλων τον μονογενή Υιόν του, διά να μας σώση από τας αμαρτίας.

Ως προς την εθνικήν σημασίαν η εορτή της 25^{ης} Μαρτίου έχει ιδιαιτέραν λαμπρότητα.

Τετρακόσια χρόνια το υποδουλωμένον γένος μας ήτο κάτω από την βαρειά

καταχνιά της σκλαβιάς. Τετρακόσια χρόνια σκλαβιά και φυλακή. Πόσες πίκρες, πόσα βάσανα και μαρτύρια δεν υπέφεραν οι Έλληνες. Μα η πολυπόθητη ώρα, που τόσα χρόνια επερίμεναν οι Έλληνες, ήλθε.

Και να! Την 25^η Μαρτίου 1821 οι Έλληνες με αρχηγόν τους τον Παλαιών Πατρών Γερμανόν εσήκωσαν το λάβαρον της επανάστασεως εις το ιστορικόν μοναστήριον της Αγίας Λαύρας και ωρκίσθησαν εις αυτό με το «Ελευθερία ή Θάνατος».

Έτσι λοιπόν με την βοήθειαν του Θεού και της Παναγίας τα ηρωικά παλληκάρια μας εξεχύθησαν εις τα πεδία των μαχών διά την απελευθέρωσιν της ελληνικής πατρίδος.

Και να τώρα, το αίμα, που εχύθη από τους ήρωας της επανάστασεως Κολοκοτρώνη, Καραϊσκάκη, Ανδρούτσον, Διάκον, Παπαφλέσσαν, Υψηλάντην και άλλους επότισε το δένδρον της Ελευθερίας, που απέδωσεν άφθονους καρπούς εις το δουλωμένον γένος.

Η Ελευθερία, που τόσα χρόνια επερίμεναν οι Έλληνες ήλθε και εστεφάνωσε για πάντα τους δοξασμένους ήρωας.

Κλεονίκη Παπάζογλου

μαθήτρια τάξεως Εβ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 81 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 184)

ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ

Ενώ η εκκλησία μοσχοβολούσε

κι η Παναγία μας το Θεό παρακαλούσε

εμπήκε ένα αγγελούδι ασπροντυμένο

κι επρόσφερε ένα κρίνο στην Παρθένο.

Κι αφού ο άγγελος είπε στην Παναγία,
 πως απ' αυτήν θα γεννηθή ο Ιησούς Χριστός
 φωτίστηκε με μιας όλη η εκκλησία
 απ' το χαρμόσυνο ετούτο γεγονός.

Αθηνά Γ. Βαφειάδου

μαθήτρια τάξεως Δ' Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 82 (Από το τεύχος 108, Μάρτιος 1966, σ. 186)

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ

Κι αν είναι να πεθάνωμε για την Ελλάδα

θεία είν' η δάφνη, μια φορά κανείς πεθαίνει...

«Αν δεν είναι άξιο το παιδί μου να πεθάνη για την πατρίδα, τότε δεν είναι άξιο και να ζη», ακούγεται σκληρή μα και συγκινημένη, δείχνοντας έτσι το μητρικό πόνο, η φωνή μιας μεγάλης γυναίκας του Σουλίου και της Ελλάδος, της Μόσχως Τζαβέλλα, η οποία στον καινούργιο πόλεμο του Αλή Πασά κατά των Σουλιωτών ορμά, πρώτη σε όλα, έχοντας στο πλευρό της πιστό και ηρωικό βοηθό μιαν άλλη ηρωική Σουλιωτοπούλα, αδερφοποιτή του γιου της, τη Χάιδω Σέχου, που την προστατεύει, καθώς λένε, η Αγία Παρασκευή, που έχει την εκκλησία της ψηλά στο δοξασμένο Κούγκι.

«...Η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγρόνια.

Γιώργαινα, ρίξε τ' άρματα... »

Να, ένα άλλο βλαστάρι του Σουλίου, μια άλλη ηρωική γυναίκα. Η Δέσπω Μπότσαρη, απ' τις πιο δοξασμένες φάρες της πατρίδας της. Όλοι οι άντρες ανεδείχθησαν άξια βλαστάρια, μεγάλοι καπετάνιοι. Κι όλες οι γυναίκες γενναίες και ηρωικές Σουλιώτισσες κι άξιες να πεθάνουν για την πατρίδα και την τιμή τους.

«...Εγώ είμαι η Λένω Μπότσαρη, η αδερφή του Γιάννου
και ζωντανή δεν πιάνομαι εις των Τουρκών τα χέρια... »

Ένα άλλο λουλούδι της θρυλικής αυτής οικογενείας, αδελφή ενός Σουλιώτη ήρωα,
του Μάρκου Μπότσαρη.

Πέντε χρόνια ήταν η Λένω μεγαλύτερή του και τον ανέθρεψε 'σαν πραγματική
μάννα, μετά το θάνατο της μητέρας τους. Ήταν το καμάρι του Μποτσαρέικου και
θυσιάστηκε ηρωικά για να γλυτώσει από την ατίμωση των Τούρκων, πέφτοντας μετά την
καταστροφή του Σέλτσου στον Άσπρο ποταμό. Η δημοτική μούσα ύμνησε τον ηρωισμό
της σε πολλά τραγούδια, όπως αυτό:

«Όλες οι καπετάνισσες από το Κακοσούλι,
όλες στην Άρτα πέρασαν, στα Γιάννενα τις πάνε.
Σκλαβώθηκαν οι ορφανές, σκλαβώθηκαν οι μαύρες.
Μα η Λένω δεν επέρασε, δεν την επήραν σκλάβα,
μόν' πήρε δίπλα τα βουνά, δίπλα τα κορφοβούνια...
Εγώ είμαι η Λένω Μπότσαρη, η αδερφή του Γιάννου
και ζωντανή δεν πιάνομαι εις των Τουρκών τα χέρια».

Μα δεν είναι μόνο αυτές οι καπετάνισσες οι εκλεκτές γυναίκες του Σουλίου. Ήταν όλες.
Όλες χωρίς εξαίρεση. Κάτω από τα αδύνατα κορμιά, τα άσχημα και γερασμένα πρόσωπα
και τα φτωχικά ρούχα κρυβόταν πάντα μια μεγάλη ψυχή!... Ήταν όλες αφανείς ηρωίδες.
Όλες! Όλες! Γιατί όλες χόρεψαν το χορό του Ζαλόγγου και πήδησαν στον γκρεμό, όταν
βρέθηκαν μπροστά στο δίλημμα να πέσουν στα χέρια των Τούρκων ή να πεθάνουν.

Ζάλογγο, Άσπρος και Σέλτσο το βροντοφωνούν. Όλες οι Σουλιώτισσες ήταν
αντάξιες των Σουλιωτών, των δοξασμένων προγόνων τους και της μεγάλης καταγωγής
τους, όπως λέει και το πάρα κάτω δίστιχο.

«...Εδώ είν' το Σούλι το κακό, εδώ είν' το Κακοσούλι,

που πολεμούν μικρά παιδιά, γυναίκες δίχως άντρες...».

Ειρήνη Δ. Πομπόλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα΄ Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 83 (Από το τεύχος 109, Απρίλιος 1966, σ. 161)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΜΙΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Κατά την Παρασκευήν του Πάσχα, εις το Άστρος εορτάζεται η επέτειος της Β΄ Εθνικής Συνελεύσεως των Ελλήνων.

Κατά την ημέραν αυτήν η πλατεία, η εκκλησία και ο τόπος, όπου έγινε αυτή, σημαιοστολίζονται. Το πρωί της ημέρας αυτής γίνεται δοξολογία και κατόπιν όλοι οι άνθρωποι συναθροίζονται εκεί. Πρώτα-πρώτα ο ιερεύς ψάλλει μερικά τροπάρια. Κατόπιν μερικοί επίσημοι καταθέτουν στέφανα εμπρός εις μίαν μαρμαρίνην πλάκα, η οποία ευρίσκεται εκεί και λέγει: «Εν τούτω τω τόπω συνήλθεν η Β΄ Εθνική Συνέλευσις των Ελλήνων. 30 Μαρτίου - 18 Απριλίου 1823».

Κατόπιν ένας καθηγητής εκφωνεί λόγον. Μετά γίνεται παρέλασις των μαθητών του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του στρατού.

Το απόγευμα από τις 4 αρχίζει ο χορός των μαθητών και ακολουθεί ο χορός των άλλων κατοίκων. Αυτό γίνεται έως τις 9 το βράδυ.

Κατ' αυτόν τον τρόπον εορτάζεται η επέτειος της Β΄ Εθνικής Συνελεύσεως των Ελλήνων εις το Άστρος.

Σοφία Χασαπογιάννη

μαθήτρια τάξεως ΣΤα΄ Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 84 (Από το τεύχος 109, Απρίλιος 1966, σ. 219)

ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Ο ήλιος ξεπροβάλλει λίγο-λίγο από την ανατολή και φωτίζει με τις απαλές του ακτίνες όλον τον κόσμο. Να και η Ελλάς, που ξυπνάει σιγά-σιγά και χαιρετά τον πατέρα της ημέρας, ενώ η γαλανόλευκος σημαία της κυματίζει σε κάθε μικρό χωριουδάκι της και σε κάθε ωραία και πλούσια πόλι της.

Κάθε Έλληνας με πόση χαρά και υπερηφάνεια κοιτάζει να είναι αντάξιος της Πατρίδος του και των ηρωικών προγόνων του.

Πώς φτερουγίζει η καρδιά μας εις το αντίκρυσμα της Σημαίας και πόσο συγκινούμεθα, όταν ακούμε τα κατορθώματα των Ελλήνων εις τους αρχαιότερους και νεωτέρους χρόνους! Αυτή έδωσε θάρρος εις τα αθάνατα παλληκάρια του 1821, εις τους γενναίους του 1912-13 και εις τους φαντάρους της Πίνδου το 1940, που με ορμή και θάρρος και με την λέξη «αέρα» έτρεξαν να αντιμετωπίσουν τον Ιταλόν στρατιώτην επάνω εις τα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας και της Ηπείρου.

Έτσι και εμείς, όσο κι αν είναι δύσκολη η στιγμή, όσο μεγάλη και αν είναι η εχθρική στρατιά πρέπει να την αποκρούσωμε, πρέπει να αντισταθούμε και να μη χάσωμε το θάρρος μας ποτέ! Να θυμώμεθα πάντοτε ότι είμεθα Έλληνες και ότι πρέπει να σεβαστούμε τας παραδόσεις μας και την ιστορίαν της φυλής μας.

Η γαλανόλευκη σημαία, το σύμβολον του Έθνους μας, μας δίνει θάρρος για κάθε νέο και ένδοξο αγώνα, και με τα ωραία χρώματά της, το γαλάζιο, που συμβολίζει τον ουρανό και την θάλασσαν, το λευκό, την αγνότητα των εθνικών αγώνων και ο Σταυρός της την θρησκείαν μας, μας κάνει να υπερηφανευόμεθα όλο και πιο πολύ γι' αυτή. Η Πατρίς μας η Ελλάς, με την πιο ένδοξη και αρχαία ιστορία από κάθε άλλο κράτος, με τον Παρθενώνα, τη Σαλαμίνα, τις Θερμοπύλες και το Μεσολόγγι, μας τιμά και μας δίνει χαρά, γιατί είμεθα Έλληνες. Πολλοί ποιηταί έχουν γράψει ποιήματα και τραγούδια για την Πατρίδα και για την Σημαία όπως:

Γαλανόλευκη σημαία, σαν περνάς καμαρωτά, ποια ματάκια δεν δακρύζουν, ποια καρδούλα δεν χτυπά;

Νένα Τσούμπα

μαθήτρια τάξεως Εγ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 85 (Από το τεύχος 110, Μάιος 1966, σ. 244)

Ο ΚΛΗΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΟΔΟΥΛΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αλήθεια ας θυμηθούμε για λίγο τους αγαθούς γέροντας, που με κίνδυνο της ζωής τους κατά τα χρόνια της σκλαβιάς, μάθαιναν στα σκλαβωμένα Ελληνόπουλα την ένδοξη ιστορία των προγόνων τους. Ας θυμηθούμε, πως κάτω από την ήρεμη κι αδύνατη μορφή τους, υπήρχε μια ανδρεία καρδιά πολεμιστή, μία καρδιά γεμάτη φιλοπατρία και φλόγαν για την λευτεριά, για την πατρίδα.

Μπροστά μας κυματίζει το ράσο. Το μαύρο ράσο του γέροντα κληρικού, που ανεμίζει στον αέρα 'σαν σημαία ελπίδας, αφηφώντας τα βόλια. Και να! μέσα, από το αγιασμένο ράσο διακρίνουμε να περνούν μπρος μας κληρικοί, που θυσιάστηκαν για την Ελλάδα και τη λευτεριά. Κληρικοί, που τα ονόματά τους χαρακτήκαν στις πανένδοξες σελίδες της ιστορίας μας, και άλλα, που χάθηκαν μέσα στους τόσους άλλους ανώνυμους ανδρείους πολεμιστάς.

Πρώτη ξεποβάλλει η γεροντική μορφή του Σαμουήλ μ' ένα δαυλό στο χέρι να βάζει φωτιά στην μπαρουταποθήκη, και να καίγεται ζωντανός μαζί με τους συντρόφους του. Τι προσέφερε με το θάνατό του; Φλόγα στην καρδιά κάθε Έλληνα για το σύνθημα «Νίκη ή θάνατος».

Ας μην ξεχνούμε τον ηρωικό Παπαρσένη και πλήθος άλλων κληρικών ηρώων, που έχασαν την ζωή τους για την πατρίδα.

Αλλά δεν ήταν μόνο οι ταπεινοί γέροντες κληρικοί. Ήσαν και οι ανώτεροι, όπως ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' και ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος, που εθυσιάστησαν εις τον βωμόν της πατρίδος.

Αλλά οι εικόνες φεύγουν από τα μάτια μας και μόνο το ράσο, που κυματίζει μένει

καρφωμένο εμπρός μας. Και τότε ας σκύψουμε, και ας φιλήσουμε το άγιο τούτο ένδυμα, που μυρίζει μπαρούτι και λιβάνι μαζί και ας αφήσουμε τα χείλη μας να ψιθυρίσουν.

Ω κληρικοί ηρωικοί μαχηταί της Πατρίδας μας, Σας ευχαριστούμε για τα όσα εκάνατε γι' αυτήν και για μας.

Νένη Κ. Αγόρου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα΄ Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 86 (Από το τεύχος 112, Οκτώβριος 1966, στο εξώφυλλο)

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Η 28^η Οκτωβρίου είναι λαμπρά και ενδοξοτάτη επέτειος της ιστορίας της νεωτέρας Ελλάδος και πρέπει να τιμάται ως μεγίστη εθνική εορτή.

Κατ' αυτήν σύσσωμον το Έθνος, διά της πεφωτισμένης ηγεσίας αυτού, έρριψε κατά πρόσωπον του ιταμού επιδρομέως την άρνησιν της ταπεινώσεως και απτόητον εβροντοφώνησε το θρυλητόν «Όχι», ανεγείραν νέον περίλαμπρον μνημείον της νέας Ελληνικής δόξης. Η απάντησις, ήτις εδόθη τότε εις το αύθαδες τελεσίγραφον, ήτο επανάληψις του «Μολών λαβέ» του Λεωνίδου εις τας Θερμοπύλας προς τον Ξέρξην, του «Την πόλιν ου σοι δίδομεν» του τελευταίου ηρωικού ημών αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου προς τον Μωάμεθ, και γενικώς επανάληψις της υπερηφάνου φωνής της εθνικής ψυχής εις παρομοίας περιστάσεις, ότε απτόητος και αδίστακτος απεδύετο εις τον υπέρ πάντων, υπέρ βωμών και εστιών, αγώνα, όταν ηπειλείτο η ελευθερία αυτής. Και ο Κύριος των δυνάμεων ηυδόκησε να ευλογήση και τον ιερόν αυτόν αγώνα του Εθνους και να ενισχύση αυτό εις το να καταγάγη ενδόξους νίκας, να στήση αθάνατα τρόπαια κατά του πανισχύρου πολεμίου και να επαναλάβη το θαύμα του 1821.

Δοξάσωμεν τον Δοτήρα της μεγαλειώδους νίκης, και κλίνωμεν μετά ευγνωμοσύνης και ευλαβείας το γόνυ προ των σεπτών σκιών των ενδόξων ηρώων και πάντων των συντελεστών, αμέσων και εμμέσων, του θαύματος. Υμείς δε, ω Αρσακείαδες και λοιπαί Ελληνίδες μαθήτριαι, στρέψατε μετά τιμής την διάνοιαν υμών και προς τας

ηρωικάς γυναίκας της Ηπείρου, αίτινες όλως αυτοβούλως και μετ' αυταπαρνήσεως μετέσχον και αυτά του ιερού τούτου αγώνος.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΑΝ. Η. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

Στις σελίδες 2 και 3 του ίδιου τεύχους παρατίθενται: ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ 28^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940 : Διάγγελμα της Ιεράς Συνόδου επί τη κηρύξει του πολέμου, Χαιρετισμός του Αρχηγού της Κυβερνήσεως προς τον Στρατόν Ξηράς, Θαλάσσης και Αέρος και Διάγγελμα της Α.Μ. του Βασιλέως προς τον Ελληνικόν λαόν.

ΚΕΙΜΕΝΟ 87 (Από το τεύχος 112, Οκτώβριος 1966, σ. 21)

ΓΙΟΡΤΑΖΕΙ Η ΠΑΤΡΙΔΑ

28^η Οκτωβρίου. Η Ελλάδα πανηγυρίζει. Το χρυσοδιάφανο πέπλο του ήλιου σκεπάζει τον καταγάλανο ουρανό της, ενώ τα κάτασπρα συννεφάκια σχηματίζουν άπειρες σημαίες. Τα χρώματα του ιερού πανιού στολίζουν απ' άκρη 'ς άκρη τη χώρα. Τα πλήθη, με τη γαλανόλευκη στο χέρι και περηφάνεια στην καρδιά, παρακολουθούν την παρέλαση των ενόπλων δυνάμεων. Όλα γιορτάζουν, κι ο κόσμος κι η φύση, για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους στις ιερές σκιές των αθανάτων ηρώων του 40.

Σαν σήμερα, πριν 26 χρόνια, ο τότε πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς εκ μέρους όλου του ελληνικού λαού βροντοφώναξε το τρανό και ένδοξο «ΟΧΙ». Αρνήθηκε να υποταχθή στους Ιταλούς και αποφάσισε με κάθε θυσία να σώση την τιμή και την ανεξαρτησία της πατρίδας του.

Έτσι άρχισε ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος. Λίγοι οι Έλληνες, πολλοί οι Ιταλοί. Εκείνοι όμως πολεμούσαν για ένα βάρβαρο σκοπό, για να μας υποτάξουν, ενώ εμείς πολεμούσαμε για να διατηρήσουμε την πιο πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων μας, την ελευθερία. Η γενναιότητα και το θάρρος των Ελλήνων άφησαν έκπληκτους τους Ιταλούς,

που νόμιζαν ότι ανενόχλητοι θα έκαναν ένα περίπατο στον τόπο μας. Έτσι τους έλεγαν! Έτσι πίστευαν!

Όμως η Ελλάδα, 'σαν νέος Δαβίδ, ύψωσε αδίστακτα τα ηρωικά της στήθη εμπρός στον πάνοπλο Γολιάθ. Η Ελληνική φυλή πάλι θαυματούργησε. Έδειξε για μια ακόμα αξέχαστη φορά, τι αξίζει η πατρίδα μας. Το ηρωικό «ΟΧΙ» είναι το νέο «Μολών Λαβέ», η φωνή του αθανάτου Ελληνικού πνεύματος.

Θεοδώρα Γαλάνη

μαθήτρια τάξεως Εε' Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 88 (Από το τεύχος 112, Οκτώβριος 1966, σ. 21)

ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Έχω μεγαλώσει αρκετά, για να καταλάβω, πως βρίσκομαι σε μια χώρα γεμάτη Ιστορία και ηρωισμό. Εις τη χώρα αυτή ο πολιτισμός εγεννήθηκε και διαδόθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο. Το κράτος ονομάζεται «Ελλάς». Έχω διαβάσει πολλά βιβλία για την Ελλάδα, την μικρή αυτή χώρα με την μεγάλη Ιστορία.

Στη Ιστορία της Δ' τάξεως έμαθα για γην Αρχαία Ελλάδα. Έμαθα, πως οι Αρχαίοι Έλληνες πίστευαν σε πολλούς θεούς. Έμαθα, πως έκαναν εμφυλίους πολέμους, πως πολέμησαν με τους Πέρσας, πως τους ενίκησαν και πως διέλυσαν τον Περσικό στρατό. Εδιάβασα, πως ο Μέγας Αλέξανδρος ενίκησε τους Πέρσας και κατέστρεψε την Περσία. Έχω ακόμη διαβάσει και για την Επανάσταση του 21 και για άλλους πολέμους. Οι στρατιώτες πολεμούσανε για την Πατρίδα και την Σημαία.

Ποια είναι όμως η Σημαία;

Είναι το σύμβολο του Έθνους μας και έχει χρώμα γαλανόλευκο. Με αυτή τη Σημαία πολέμησαν οι Έλληνες τον Ιταλό, τον Γερμανό και τον Τούρκο και μπόρεσαν να ελευθερωθούν από τον ζυγό αυτό των κατακτητών. Όλοι για την Σημαία και για την Πατρίδα επολεμούσαν.

Η Ελλάδα δεν έμεινε και δεν θα μείνη ποτέ σκλαβωμένη.

Το όνομά της είναι αιώνιο και θα είναι πάντα γραμμένο με χρυσά γράμματα στο βιβλίο της Ιστορίας, ενώ η Σημαία της η γαλανόλευκη θα κυματίζει δοξασμένη πάντα, έξω από κάθε Ελληνικό σπίτι.

Πάντα κι όπου σ' αντικρύζω

με λαχτάρα σταματώ

και περήφανα δακρύζω

ταπεινά σε χαιρετώ.

Και αλήθεια! Ο κάθε Έλληνας μόλις την βλέπει την χαιρετά με σεβασμό και δάκρυα ευγνωμοσύνης κυλούν από τα μάτια του, ενώ τα χείλη του της ψιθυρίζουν: «Να 'σαι πάντα δοξασμένη γαλανόλευκη Σημαία και να κυματίζης καμαρωτά».

Ελληνική Σημαία είναι το σύμβολο το ιερό της Πατρίδος μας, γι' αυτό και εγώ 'σαν Ελληνίδα αγαπώ την Πατρίδα, αγαπώ και την Σημαία, και όταν διαβάζω γι' αυτή νοιώθω ένα αίσθημα γλυκό να με κυριεύη και λέω:

«Όλα για την Σημαία και όλα για την Πατρίδα».

Αθηνά Γ. Μαυρίδου

μαθήτρια τάξεως Εγ' Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 89 (Από το τεύχος 113, Νοέμβριος 1966, σ. 39)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΠΕΘΑΙΝΕΙ

Μια Ιστορία!... Αλλά μια Ιστορία αλλιώτικη απ' τις άλλες. Μια Ιστορία, που σε μαγεύει και σ' απολιθώνει. Μια Ιστορία βαθιά ριζωμένη, με ρίζες Δόξας, είναι της Ελλάδος. Της δοξασμένης των αιώνων Ελλάδος.

Μεσάνυχτα... Έξαφνα χτυπά το τηλέφωνο. Μια φωνή, που ακούγεται απ' την άλλη άκρη τ' ασυρμάτου παραλύει τον πρωθυπουργό.

Στα χέρια του είναι αυτή τη στιγμή η ατίμωσις ή η Δόξα της Ελλάδος. Θα προτιμήση την ατίμωσι με το «ναι» ή τη δόξα της με το «ΟΧΙ».

Αλλ' όχι. Ο Ιταλός περιμένει. «Θα μας αφήσετε λοιπόν να εισχωρήσουμε στα σύνορά σας;» ερώτησε. «ΟΧΙ» ήταν η απάντησις του υπερηφάνου και φλογερού πατριώτη. Η Ελλάς μπορεί να υποστή ακόμα μια φορά τον πόλεμο. «ΟΧΙ». Η Ελλάς δεν πρέπει να πεθάνη. Δεν μπορεί το αίμα, που έχυσε ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες κι ο αγώνας του Θεμιστοκλή στην Σαλαμίνα να πάνε χαμένα. Αυτό δεν θα γίνη, θα δείξωμε τι αξίζωμε άλλη μια φορά. Θα ξαναζήσωμε ένα Μαραθώνα στις Ηπείρου τις πλαγιές. Ποτέ ο χρυσός ήλιος κι ο γαλανός ουρανός δεν θα φοβηθούνε και δεν θα σκιαχτούνε το πόλεμο ή τη σκλαβιά.

Γιατί μπορεί άλλες χώρες να είναι χιλιάδες φορές μεγαλύτερες απ' τη μικρή Ελλάδα μας, αλλά καμμιά δεν έχει την περηφάνεια και την ανδρεία της.

Έτσι κηρύχθηκε ο πόλεμος την 28^η Οκτωβρίου 1940. Τα παλληκάρια της Ελλάδος βροντοφώναξαν το «ΟΧΙ».

Και τώρα σε μας πια δε μένει, παρά να κρατήσωμε την γαλανόλευκη σημαία ψηλά, να κυματίζη στο βράχο της Ακροπόλεως. Και ας σκύψωμε να προσκυνήσωμε τον τάφο των ηρώων, που ξαναζωντάνευσαν καινούργες Σαλαμίνες στου γαλανού Αιγαίου τα νερά.

Κι ας σκύψωμε να φιλήσωμε το άγιο χώμα της Πατρίδος μας.

Μαρίνα Δημολίτσα

μαθήτρια τάξεως Εβ' Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 90 (Από το τεύχος 113, Νοέμβριος 1966, σ. 40)

28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Την 28^η Οκτωβρίου οι Έλληνες είπαν το όχι στους εχθρούς και γι' αυτό είναι μεγάλη Εθνική εορτή. Πολλές φορές σκέπτομαι ότι οι Έλληνες θα ήταν πολύ γενναίοι για να πουν το όχι στους Ιταλούς, που ήταν δεκαπλάσιοι και πλέον από αυτούς. Οι Έλληνες κατώρθωσαν να τους νικήσουν, γιατί έλεγαν από μέσα τους, τις σκληρές χρονιές του πολέμου, «εμείς ημπορεί να μην έχωμε πολύ στρατό, αλλά έχομε κάτι, που δεν το έχουν οι Ιταλοί. Δηλαδή την αγάπη προς την πατρίδα και την γενναία καρδιά». Οι Ιταλοί δεν πολεμούσαν, παρά για να μεγαλώσουν το κράτος τους, ενώ οι Έλληνες πολεμούσαν για να κρατήσουν την πατρίδα τους ελεύθερη. Για τούτο έδωσε ο Θεός και κέρδισαν τον πόλεμο. Τι γενναίος λαός οι Έλληνες!

Λιάνα Τσακίρη

μαθήτρια τάξεως ΕΙ Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

KEIMENO 91 (Από το τεύχος 113, Νοέμβριος 1966, σ. 40)

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΤΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αγαπητέ υπερασπιστή της Ελλάδος, σου στέλνω αυτό το γράμμα μου και σου εσωκλείω τις θερμότερες ευχές μου.

Καταλαβαίνω, πως στην Αλβανία, ο Νοέμβριος δεν είναι τόσο ευχάριστος. Το χιόνι, όπως έμαθα, υπερβαίνει το ένα μέτρο. Όμως πρέπει να κάνετε κουράγιο, δεν πρέπει να αφήσετε τον ύπουλο αυτόν εχθρό να καταπατήσει τα ιερά χώματα της μητέρας Ελλάδας. Είναι θαυμάσια πράξι να θυσιάσθης για την πατρίδα. Το ξέρω αυτό, διότι η οικογένειά μου εχάρισε δύο γενναίους άνδρες στον Ελληνικό στρατό. Ο πατέρας μου αξιωματικός, στην μάχη της Κλεισούρας έπεσε. Ο αδελφός μου σκοτώθηκε στην Κορυτσά από το ύπουλο βόλι ενός θρασύδειλου Ιταλού. Όταν το έμαθε η μητέρα μου δεν έκλαψε, δεν λυπήθηκε. Μόνο το μίσος της μεγάλωσε κατά των Ιταλών και ωρκίσθηκε να εκδικηθή τον άδικο χαμό τους.

Ελπίζω να σου έδωσα δύναμη με τα λόγια μου, σε παρακαλώ πολύ, χάρισε την ψυχική δύναμη, που ελπίζω να σου έδωσα και στους άλλους συντρόφους σου.

Σου επαναλαμβάνω, πως είναι μεγάλη ευτυχία να θυσιασθής στον βωμό της πατρίδος. Μη ξεχνάς (όταν με το καλό καταλάβουν οι εχθροί μας, πως η Ελλάδα, όσο μικρή και αν είναι, έχει γενναία παλληκάρια και φύγουν νικημένοι) ότι θα έρθω να ανάψω ένα καντηλάκι στο μνήμα αυτών, που θα πέσουν, να σιγοκαίη τραγουδώντας στη φλογίτσα του τα υπερφυσικά κατορθώματά τους.

Σου στέλνω τις ευχές μου και σου εύχομαι να γυρίσης νικητής.

Βίκυ Παπάζογλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 92 (Από το τεύχος 116, Φεβρουάριος 1967, σ. 137)

Η ΠΙΣΤΙΣ ΣΩΖΕΙ

Πάνω 'ς άγρια βουνά
 με την ελπίδα συντροφιά
 και με φλόγα στην ψυχή
 πολεμά το ελληνικό παιδί.

Η πίστη σώζει τα παιδιά!

Κι εκείνα με πίστη στην καρδιά,
 προσεύχονται στην Παναγιά
 να δώσει την ελευθεριά.

Από τον ουρανό ψηλά εκεί

ένα νέο άστρο οδηγεί,
 τους Έλληνας στη νίκη
 μέσα απ' του θανάτου την φρίκη.

Οι εχθροί φεύγουνε γοργά
 πέρα από τα ψηλά βουνά...
 Μόνο η πίστη γιγαντώνει
 και την Ελλάδα στεφανώνει.

Μαριλή Σαλβαρλή

μαθήτρια τάξεως ΣΤ2' Πρωτ. Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 93 (Από το τεύχος 116, Φεβρουάριος 1967, σ. 144)

Ο ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ¹

Στον πόλεμο πηγαίνει ο Μιχάλης
 και την ευχή της μάνας του ζητεί
 κι εκείνη την ευχή της δίνει
 θαρρετή και στο παιδί της λέγει!

Άντε παιδί μου στο καλό

κι η Παναγιά μαζί σου.

Σε θέλω να 'ρθης νικητής

μαζί με το σπαθί σου.

Λίλα Φακή

μαθήτρια τάξεως ΣΤ2΄ Προτύπου Ψυχικού

1. Στιχούργημα εμπνευσμένον από το μάθημα «Το ιερό κειμήλιο».

KEIMENO 94 (Από το τεύχος 116, Φεβρουάριος 1967, σ. 150)

ΤΟ ΠΑΡΑΠΟΝΟ ΤΗΣ ΜΑΝΝΑΣ

Πατρίδα δεν βαρυγγωμώ, που πήρες το παιδί μου,
 που την καρδιά μου σπάραξες κι έσχισες την ψυχή μου,
 μα έχω ένα παράπονο και δεν θα σου το κρύψω
 σε ποια ραχούλα να το βρω; σε ποια γωνιά να σκύψω;
 να γονατίσω ταπεινά το χώμα να φιλήσω;
 δυο λόγια μου να του ειπώ, δυο δάκρυα για να χύσω;

Γιατί πατρίδα μου γλυκειά το κάθε παλληκάρι,
 όταν για το χατήρι σου, θα πάη, να το πάρη
 ο άγγελος, να μη φορά ένα σταυρό στην μέση
 και πάνω να 'ναι το όνομα την ώρα, που θα πέση.
 Κι οι πλαϊνοί κι οι φίλοι του και τόσοι σύντροφοί του
 να του καρφώσουν το σταυρό για την ανάμνησή του.
 Ποια μάννα, μάννα μου γλυκειά, τους κάμπους δε θα σχίση,

μαύρα λαγκάδια και βουνά, δε θα ακριβομετρήση
για να βρη το παιδάκι της με το βαρύ σταυρό,
ποια δε θα πάη φτερωτή για τέτοιο θησαυρό;

Κι είπε στην μάννα τη μικρή η Μάννα η Μεγάλη
Έβγα να πάρης τα βουνά κι όπου ιδείς να θάλλη
δάφνης κλωνάρι δροσερό, στάσου και προσευχήσου
γονάτισε και φίλησ' το γιατί 'ναι το παιδί σου
κι αν είν' πολλά κι αμέτρητα της δάφνης τα κλωνάρια,
κι αν μπερδευτής κι αν πλανευτής στα τόσα παλληκάρια,
πέτρωσε την καρδούλα σου και σφίξε την ψυχή σου
στον κόσμο τον αληθινό θα το 'βρης το παιδί σου.

Ελευθερία Κουρκουβέλη

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 95 (Από το τεύχος 117, Μάρτιος 1967, σ. 167)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ- ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ 1821

1821. Ο λαός της Ελλάδος στενάζει κάτω από τον σκληρόν ζυγό των τυράννων. Η νύχτα ρίχνει σιωπηλά τα μαύρα πέπλα της, σκεπάζοντας γι' ακόμα μία φορά με φόβο τις καρδιές των Ελλήνων.

Μερικά παιδιά προχωρούν κοιτάζοντας ολοένα πίσω τους, φθάνουν 'ς ένα μικρό σπιτάκι και χτυπούν συνθηματικά την πόρτα.

Και να, η πόρτα ανοίγει. Το παιδιά μπαίνουν σε ένα δωμάτιο, που η μόνη του επίπλωση είναι μία καρέκλα και ένα καντήλι. Ένας γέρος είναι καθισμένος εκεί.

Στα λίγα μικρά Ελληνόπουλα, που μαζεύονται εκεί κάθε βράδυ, μαθαίνει τα λίγα γράμματα, που κι εκείνος ξέρει και φουντώνει στις καρδιές τους την ελπίδα της ελευθερίας.

Τις ίδιες στιγμές, που τα σκλαβόπουλα ακούν τα σοφά λόγια του διδασκάλου τους, στα βουνά γίνεται μία ασυνήθιστη κίνηση. Πολλοί κλέφτες είναι μαζεμένοι και ακούν σιωπηλοί τον Κολοκοτρώνη, που μιλά: «Όλοι πρέπει να πολεμήσετε γενναία αψηφώντας και τον θάνατο. Όλοι για την ελευθερία. Οι νέοι Έλληνες δεν πρέπει να γνωρίσουν κι αυτοί την σκλαβιά».

Ο μικρός στρατός των Ελλήνων επαναστατεί εναντίον των πολυαριθμών Τούρκων χωρίς επιτυχία.

Μετά από μερικά χρόνια τα Ελληνικά στρατεύματα νικούν τους Τούρκους. Το μικρό σπιτάκι, που άλλοτε χρησίμευε για κρυφό σχολειό είναι τώρα πια μία εκκλησία και η γαλανόλευκη σημαία κυματίζει παντού υπερήφανα γι' αυτούς, που έχυσαν το άγιο αίμα τους για ένα ένδοξο, ηρωικό και μονοιασμένο Έθνος!

Ζωή Κωνσταντινίδου

μαθήτρια τάξεως ΣΤγ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 96 (Από το τεύχος 118, Απρίλιος 1967, σ. 210)

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟΝ ΒΥΡΩΝΑ

Μεγάλε φιλέλληνα,

Ίσως η στιγμή και η εποχή, που αποφάσισα να σου γράψω, να μην είναι κατάλληλη. Παραδέχομαι, πως πριν από πολλά χρόνια υπέκυψες στον θάνατο, πως το υγρό κλίμα του αγαπημένου σου Μεσολογγίου σε αρρώστησε θανάσιμα.

Κι όμως... νομίζω, πως δεν είναι αργά...

Δεν έχει σημασία, που το γράμμα μου αυτό δεν θα το λάβης, δεν έχει σημασία, που δεν μπόρεσες να δης την Ελλάδα μας ελευθερωμένη. Ένα έχει σημασία, πως με την πρώτη ευκαιρία, νομίζω, κάθε Ελληνόπουλο το σκέπτεται αυτό, θέλω να σου εκφράσω την άπειρη ευγνωμοσύνη μου, για τα όσα έκανες για την Πατρίδα μου.

Πώς μπορώ να ξεχάσω ποτέ το κεφάλαιο αυτό της Ιστορίας μας, που εξιστορεί, πως ήσουν ένας πασίγνωστος ποιητής, και πως μια μόνο επίσκεψή σου στην χώρα του πολιτισμού σε έκανε να τη θαυμάσης και να την αγαπήσης 'σα δική σου.

Δεν διαφέρεις εσύ από τους ενδόξους προγόνους της γενιάς μου, επειδή η ψυχή σου ήταν Ελληνική. Πολλοί άλλοι μας εβοήθησαν, αλλά εσύ έδωσες την ψυχή σου. Εσύ ενεψύχωνες με τα φλογερά ποιήματά σου και έγινες ένα μέλος του ξεσηκωμού μας.

Συγχώρεσέ με ποιητή και μεγάλε φιλέλληνα, που τάραξα με τις σκέψεις μου τον αιώνιό σου ύπνο. Σου χαρίζω ένα μεγάλο ευχαριστώ απ' την καρδιά μου... Αιωνία σου η μνήμη...

Νίκη Κ. Αγόρου

μαθήτρια τάξεως ΣΤ' Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 97 (Από το τεύχος 118, Απρίλιος 1967, σ. 242)

ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ

Γλυκειά μητέρα Του Θεού,

Παντάνασσα Μαρία,

δόξα της γης και τ' ουρανού

καλή μας Παναγία.

Σ' Εσένα γόνυ κλίνομε
με δάκρυα στα μάτια
και η ψυχή πετά ψηλά
στ' ουράνια Παλάτια.

Μια ικεσία στέλνομε
φιλεύσπλαχνη μητέρα
την Κύπρο μας Ελληνική
να δούμε μια ημέρα.

Μεσίτευε στον Κύριο
ν' ακούη την προσευχή μας
δίνε ειρήνη και χαρά
στην παιδική ψυχή μας.

Ρούλα Κ. Πολέμη

μαθήτρια τάξεως Εα΄ Προτύπου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 98 (Από το τεύχος 120, Ιούνιος 1967, σ. 287)

Ο ΗΛΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ποια είν' εκείνη η χώρα, που ο ήλιος την φιλεί;

Αλήθεια, πού λάμπει ο πιο χρυσός ήλιος;

Μα φυσικά, σε μια μικρή χώρα της Ευρώπης.

Στην χώρα, που γεννήθηκε ο αρχαίος πολιτισμός.

Σε μια χώρα, με την πιο ένδοξη ιστορία.

Ναι, στην Ελλάδα!

Ένας ήλιος λαμπρός στον ξάστερο ουρανό, που δίνει κέφι, ζωή, όρεξη στους κατοίκους της Ελλάδος.

Ένας ήλιος, που κάτω απ' αυτόν ζη ένας ολόκληρος πολιτισμός, μια φύση, που καμμιά χώρα δεν έχει. Ο ήλιος αυτός κάνει την Ελλάδα πιο όμορφη, την κάνει να φαντάζει 'σαν διαμάντι μπροστά στις τόσες χώρες της υδρογείου!

Κάτω απ' τις χρυσές ακτίνες του ήλιου μας, βρίσκονται οι ιεροί βράχοι της Ακροπόλεως, που προσκαλούν χιλιάδες κόσμο να την θαυμάσουν. Ναι, κάτω απ' τον ήλιο της πατρίδος μας έμαθα κι εγώ τα πρώτα μου γράμματα, τα παιγνίδια, έμαθα να αγαπώ την Πατρίδα μου, έμαθα την αλήθεια και ό,τι ωραίο πρέπει ν' αγαπούμε...

Εδώ στην γαλάζια Ελλάδα με τον χρυσό ήλιο έζησαν μεγάλοι άνθρωποι: Ένδοξοι βασιλείς, συγγραφείς, φιλόσοφοι, καλλιτέχνες, ήρωες, γενναίοι στρατηγοί και πολλοί άλλοι.

Κάτω απ' τον δίσκο του ήλιου αυτού ανθίζουν τα πρώτα άνθη της ανοίξεως και του φθινοπώρου και ωριμάζουν τα στάχυα του καλοκαιριού.

Πολλοί ζηλεύουν την πατρίδα μας, γιατί έχει κάτι, που πολλές χώρες δεν έχουν, έναν ήλιο λαμπρό, που στολίζει το γαλάζιο στερέωμα του ουρανού της Ελλάδος.

Ελένη Δ. Αγραφιώτη

μαθ. ταξ. ΣΤγ' Προτ. Ψυχικού

28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Μέσ' στο σκοτάδι, στου πολέμου τη φοβέρα

χανόταν η Ευρώπη με ντροπή

κι ακούγονταν βαριά πέρα ως πέρα

η μπόττα του σκληρού κατακτητή.

Κι έλεγες «Πού χάθηκες ειρήνη;

τα δώρα σου πού κρύφτηκαν κι η τόση ομορφιά;

Η μουσική, η αγάπη, η καλωσύνη,

Απ' τους ανθρώπους χάθηκε για πάντα η ανθρωπιά;»

Κι ήρθαν κι εδώ! Θεέ μου, τι ζητούσαν

απ' την Ελλάδα τη μικρούλα; Να παραδοθή;

η λευτεριά πως διάλεξε, ξεχνούσαν,

τον τόπο μας να 'ρθη να γεννηθή!

Ακούστηκε «ΟΧΙ» βροντερό μέσ' τον αέρα

«ΟΧΙ» στη βία, στη φοβέρα, στη ντροπή

κι ανάσανε μ' ελπίδα πέρα ως πέρα

η οικουμένη, που 'χε φοβηθή.

Κι είπαν: Η νίκη είναι δικιά μας!

Η λευτεριά ποτέ δεν θα χαθή

και δεν θα χάσουμε ποτέ την ανθρωπιά μας

όσο υπάρχουν Έλληνες στη γη!

Χριστίνα Κουβελιώτου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 100 (Από το τεύχος 121, Οκτώβριος 1967, σ. 19)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΕΚΕΙΝΗ Η ΧΩΡΑ

Ποια είναι εκείνη η χώρα με τα πανύψηλα βουνά, που ορθώνονται απειλητικοί φύλακές της, τις καταπράσινες πεδιάδες, όπου φυτρώνει η ελιά, η σταφίδα, τα καπνά, και βγαίνει το γλυκό κρασί; Ποια είν' εκείνη η χώρα με την ήρεμη καταγάλανη θάλασσα, τις ζεστές αμμουδιές, τα δαντελωτά ακρογιάλια, τα γραφικά νησάκια, τις ωραίες πόλεις και τα μικρά χωριά, την ευγένεια και καλωσύνη των κατοίκων της; Με τα χαριτωμένα αγριολούλουδα, το θαυμάσιο κλίμα, τ' αθάνατα πανάρχαια μνημεία, τον ξάστερο ουρανό και το λαμπρό ήλιο, τη χαρούμενη μέρα και τη δροσερή νύχτα, πράγματα, που χιλιάδες κόσμος έρχεται κάθε χρόνο να θαυμάση και ν' απολαύση; Δεν είναι δύσκολο να το βρη κανείς. Ποια είν' η χώρα των θεών του Ολύμπου, και των μεγάλων κι ενδόξων ηρώων κάθε εποχής; Ποια είναι η πατρίδα του Αγαμέμνονα, του Αχιλλέα, του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, του Κολοκοτρώνη, του Καραϊσκάκη και τόσων άλλων του 1940;

Μα η Ελλάδα, φυσικά! Ποια άλλη; Αυτή η ωραία χώρα, που βρέχεται από τα σκούρα νερά της Μεσογείου, που βρίσκεται στο νοτιότερο άκρο της Ανατολικής Ευρώπης.

Ποιος δεν είναι υπερήφανος, που είναι παιδί αυτής της μικρής χώρας με τη μεγάλη κι ένδοξη Ιστορία, όπου γεννήθηκαν, edίδαξαν κι έγραψαν, μεγάλοι ρήτορες, διδάσκαλοι, σοφοί και ποιηταί, όπως ο Αισχύλος, ο Όμηρος, ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Ξενοφών, ο

Φωκίων, ο Αριστοτέλης, και άλλοι πολλοί; Στη χώρα, που απ' αυτήν απλώθηκαν παντού τα φώτα του πολιτισμού, που γι' αυτήν εθυσίασαν την ζωή τους τόσοι και τόσοι άνθρωποι, Έλληνες και ξένοι, βάφοντας με το αγνόν αίμα τους το Ελληνικόν έδαφος; Στη χώρα, που ύμνησαν και τραγούδησαν, ελάτρευσαν κι έγραψαν, ποιηταί και αθάνατοι συγγραφείς;

Κι εγώ, είμαι πολύ υπερήφανη, που γεννήθηκα στην Ελλάδα, τη μικρή χώρα του μεγάλου πολιτισμού και της αρχαίας Ιστορίας, που θα λάμπουν πάντα 'σαν ένας φάρος, για να θυμίζουν εις όλους το πανάρχαιο μεγαλείο της.

Μαρίνα - Αλίκη Τ. Χρυσσαφίδου

μαθήτρια τάξεως ΣΤγ' Προτύπου Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 101 (Από το τεύχος 123, Δεκέμβριος 1967, σ. 70)

ΕΜΠΡΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ

Διασχίζοντας την Πλατείαν Συντάγματος, βρίσκομαι μπροστά στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη. Σταματώ. Η καρδιά μου γεμίζει δέος. Κοιτάζω το μικρό αυτό μνημείο με την τόση σημασία. Στου νου μου ξαναέρχονται όλα αυτά, που μαθαίνω στο σχολείο στο μάθημα της Ιστορίας. Όλα αυτά, που είναι μια πραγματικότητα. Θυμάμαι τους ηρωικούς προγόνους μου, που έπεσαν για την Ελλάδα. Ο Λεωνίδας με τους τριακοσίους. Οι κλέφτες και οι αρματολοί του 1821. Και οι Έλληνες του 1940.

Όλοι αυτοί με τον ηρωισμό τους, την πίστι στο θεό και την αγάπη στην πατρίδα χάρισαν 'ς εμάς την ελευθερία και έδωσαν το λαμπρό παράδειγμα στις άλλες χώρες.

Τόσοι και τόσοι εχθροί ήλθαν εναντίον της μικρής Ελλάδος με την πεποίθηση, πως με τον πολύ στρατό και τα όπλα μπορούσαν να νικήσουν τους Έλληνες. Πόσο έσφαλαν! Δεν ήξεραν το όπλο το μεγάλο, το μυστικό, που κρατάει κάθε Έλληνας πολεμιστής, την πίστη. Η πίστη και η καρδιά νικούσε πάντα την άψυχη ύλη του εχθρού. Και κρατώντας οι Έλληνες σφιχτά την πανάρχαιη κληρονομιά τους ανέβαιναν από βράχο σε βράχο, έσπαζαν τις αλυσίδες της σκλαβιάς και έδιναν ηρωικές απαντήσεις «Μολών λαβέ» απάντησε ο

Λεωνίδα, «ΟΧΙ» απάντησε ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς, που με το στόμα του μίλησε όλος ο λαός. Δεν είναι το ίδιο πνεύμα της γενναίας καρδιάς; Δεν φόβιζε τον Έλληνα ο θάνατος, αρκεί, που έπεφτε για την πατρίδα.

Αισθάνομαι υπερήφανη για τους γενναίους προγόνους μου και κοιτάζοντας το μικρό μνημείο, που αντιπροσωπεύει τους τόσους, που έπεσαν για την Πατρίδα, έρχεται στο νου μου η φράση:

Άγνωστοι ήρωες, χαμένοι τάφοι...

Αμαλία Λαμπρούκου

μαθήτρια τάξεως ΣΤγ΄ Προτύπου Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 102 (Από το τεύχος 126, Μάρτιος 1968, σ. 173)

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

Πρωί-πρωί ακούγονται από το Λυκαβηττό τα κανόνια και όλη η πόλη μας κολυμπάει στη γαλανόλευκη θάλασσα των σημαίων. Το ολόχρυσο πέπλο του ήλιου σκεπάζει τον καταγάλανο ουρανό της και οι καμπάνες των εκκλησιών χτυπούν χαρμόσυνα, απ' άκρη 'ς άκρη.

Είναι 25^η Μαρτίου.

Η μεγαλύτερη Εθνική μας γιορτή. Είναι η επέτειος της Αναστάσεως του γένους μας. Γι' αυτό την ημέρα αυτή γεμίζει από υπερηφάνια κι ενθουσιασμό κάθε ελληνική ψυχή.

Τετρακόσια ολόκληρα χρόνια το υποδουλωμένο γένος μας βρισκόταν κάτω από τη βαρειά καταχνιά της σκλαβιάς. Τετρακόσια χρόνια σκλαβιά και φυλακή. Πόσες πίκρες, πόσα βάσανα, μαρτύρια και σφαγές δεν υπέφεραν οι Έλληνες! Και όμως η ψυχή τους δεν λύγισε.

Και μια μέρα 'σαν σήμερα, το 1821 στο Μοναστήρι της Αγίας Λαύρας, ένα

λάβαρα ξεδιπλώνεται και μια φωνή «ελευθερία ή θάνατος» ακούγεται πέρα ως πέρα. Είναι ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, που καλεί τα παλληκάρια μας, να πάρουν τ' άρματα και να πολεμήσουν για την πολυπόθητη λευτεριά.

Και έτσι με τη βοήθεια του θεού, οι ηρωικοί πρόγονοί μας μπήκαν στον αγώνα, για να ελευθερώσουν τη σκλαβωμένη πατρίδα μας. Εννιά χρόνια κράτησε ο φοβερός πόλεμος με χιλιάδες θυσίες και παλληκαριές! Τι να θυμηθεί κανείς και ποιους από τους ήρωες να πρωτοαναφέρει; τον Κολοκοτρώνη, τον Παπαφλέσσα, τον Καραϊσκάκη, τον Μιαούλη, τον Διάκο; που με το αίμα τους κέρδισαν ό,τι ακριβώτερο υπάρχει στον κόσμο, την «Ελευθερία».

Διπλή γιορτή σήμερα.

Την ημέρα αυτή διάλεξε ο Θεός, για να στείλη τον άγγελο, στην Παρθένο Μαρία και να της μηνύσει, ότι θα γεννήσει τον Κύριο Ημών Ιησού Χριστό, τον Σωτήρα του κόσμου. Την ημέρα αυτή διάλεξαν και οι Αθάνατοι πρόγονοί μας, για να κηρύξουν την απελευθέρωση του Έθνους μας.

Ας γιορτάσουμε κι ας υμνήσουμε και μεις σήμερα, αυτούς, που χύνοντας το αίμα τους, έκαμαν να ξημερώσει, μια τόσο όμορφη και ολόλαμπρη ημέρα, η 25^η Μαρτίου.

Μαρία - Χριστίνα Μαυροειδή

μαθήτρια τάξεως ΔΙ' Δημοτικού Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 103 (Από το τεύχος 126, Μάρτιος 1968, σ. 174)

ΗΡΩΙΚΟ ΜΟΥ ΣΟΥΛΙ

«Σίγουρα θα το καταλάβω πια» έλεγε μέσα του ο Αλής.

Ήταν η πρώτη φορά, που ο Αλή πασάς εγεύθη την ήττα στο Σούλι. Για τους Σουλιώτες οι βράχοι τους ήταν το παν. Έδιναν τη ζωή τους για την πατρίδα οι Σουλιώτισσες. Πόσο ακριβά πλήρωσε την τόλμη του ο Τεπελενλής! Ούτε ένας Αρβανίτης δεν επάτησε στη φιλελεύθερη εκείνη αίτοφωλιά.

Τη δεύτερη φορά έδειξε την πονηριά του και δεν κατάφερε παρά μόνο να καταλάβη για πάντα τη γενναιότητα του Φώτου.

Πόσες φορές προσπάθησε ο πασάς των Ιωαννίνων να καταλάβη το Κακοσούλι! Πώς θα 'θελα να ήμουν, εκεί, στο Σούλι μας να 'βλεπα την αποκοτιά τους. Να θαυμάζω τις γυναίκες να πολεμούν σαν άνδρες με το σύνθημα: Θάνατος και όχι σκλαβιά!

Είναι καλοκαίρι του 1800. Οι Σουλιώτες πολιορκούνται στενά. Στης μάχης τον καπνό, που πνίγει το λαγκάδι οι Σουλιώτες όλα τα έχουν λησμονήσει. Θάνατος και όχι σκλαβιά! αντιλαλούν τα πλάγια. Και τ' αγεράκι, που πετά το παίρνει και το φέρνει σε κάθε ελληνική καρδιά, κάθε ψυχή από τουφέκι.

Τρία χρόνια περάσανε και βάσταγε το Σούλι. Κι η Κιάφα απλωνότανε περήφανη επάνω κι είχε και τον Σαμουήλ παιδί της και καρδιά της.

Τους πρόδωσαν! Ω! Πήλιε τι ήθελες και το 'κανες αυτό; Τώρα το Σούλι ξεψυχά, να φύγουνε πρέπει.

Τόσοι κόποι, τόσο αίμα για το Σούλι. Τι κι αν το πήρε ο Αλής. Το Σούλι άναψε φωτιά στις καρδιές των Ελλήνων και έδωσε ψυχές στα τουφέκια. Σούλι, ηρωικό μου Σούλι.

Θυμάμαι τον πύργο του Δημουλά, το δεύτερο Κούγκι, το Ζάλογγο, τη μονή Σέλτσου. Ω! ηρωικά παιδιά της πατρίδος μου, πόσο σας θαυμάζω!

Κατερίνα Π. Αλεξοπούλου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα' Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 104 (Από το τεύχος 126, Μάρτιος 1968, σ. 176)

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ

Μέρα Τρανή,

Μέρα Λαμπρή,

Μέρα Αγιασμένη,
 ΄σαν σήμερα ακούστηκε
 το «Κεχαριτωμένη».

Όλοι ας την γιορτάσωμε,
 δεν πρέπει να ξεχνούμε,
 είναι για μας διπλή γιορτή
 κι όλοι ας την χαρούμε!

Ευαγγελία Μιχ. Τσίλαγα

μαθήτρια τάξεως ΣΤ2΄ Προτύπου Ψυχικού

KEIMENO 105 (*Από το τεύχος 130, Οκτώβριος 1968, σ. 15*)

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ 28^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Το ξέρομε πολύ καλά, πως για να είναι ελεύθερη η πατρίδα μας ποτίστηκε με αίμα, λιπάνθηκε με σάρκες και σπάρθηκε με τα κόκκαλα των δοξασμένων Ελλήνων.

28 Οκτωβρίου 1940! Οι σειρήνες με το παράξενο βουητό τους ταράζουν την ησυχία του πρωινού. Ανήσυχοι άνθρωποι ανοίγουν τα παραθυρόφυλλα να δουν τι σημαίνει.

Οι εφημεριδοπώλαι διαλαλούν το μήνυμα του πολέμου και το «Όχι» των Ελλήνων.

Το άλλο πρωί δακρυσμένα μαντήλια σηκώνονται και χαιρετούν αυτούς, που πάνε να πολεμήσουν και να σκοτωθούν για την Ελλάδα.

Ανάμεσα στον κρότο, που κάνουν τα κανόνια, ένας άλλος θόρυβος ακούεται.

Είναι τα αεροπλάνα μας, που αν και λιγοστά, πηγαίνουν να αντισταθούν όσο μπορούν εις τους εχθρούς μας. Αυτό είναι το «Όχι» των αιθέρων, το «Όχι» των Ικάρων μας.

Στις χιονοσκεπαστες πλαγιές της Πίνδου βλέπομε γυναίκες νέες και γριές να κουβαλούν πολεμοφόδια και τρόφιμα.

Όλοι οι Έλληνες εκείνη την ημέρα είπανε με μια φωνή με μια καρδιά!

Μια Σαλαμίνα ακόμη!

Ένας Μαραθώνας!

Ένα Εικοσιένα!

Αμέτρητα τηλεγραφήματα έφθασαν από ξένες χώρες, που μας έδειχναν το θαυμασμό τους. Γι' αυτό κι εμείς την ημέραν αυτή την 28^η Οκτωβρίου γιορτάζομε το ατσάλινο θάρρος, με το οποίο νικήσαμε τους εχθρούς μας, για την αθάνατη δόξα της Ελλάδος μας!

Φ. Καρδιοπούλη

μαθήτρια τάξεως Δ3' Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 106 (Από το τεύχος 130, Οκτώβριος 1968, σ. 22)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΓΙΟΡΤΑΖΕΙ Η ΠΑΤΡΙΔΑ

Θα γιορτάση και φέτος η πατρίδα μας το ηρωικό και ένδοξό της «ΟΧΙ».

Η γαλανόλευκη με το σύμβολό της το σταυρό απλώθηκε απ' άκρη 'ς άκρη.

Η τιμημένη αυτή ημέρα περνά με γιορτές δοξολογίες και παρελάσεις.

Σαν σήμερα βροντοφώνησε και ακόμη μια φορά η πατρίδα μας το νέο «Μολών λαβέ», στον νέο της εχθρό.

Οι Ιταλοί πριν από 28 χρόνια ζήτησαν την παράδοσή μας. Ζήτησαν δηλαδή «γην

και ύδωρ», όπως οι Πέρσαι την αρχαία εποχή.

Της νύκτα της 28 Οκτωβρίου ο Ιταλός πρεσβευτής εκτύπησε την πόρτα του τότε πρωθυπουργού μας Ιωάννου Μεταξά και εξήτησε να μας υποτάξει.

Ήταν έτοιμος μόλις θα έπαιρνε την χαρμόσυνη είδηση της υποταγής να την τηλεγραφήσει στον δικτάτορά του Μουσσολίνι.

Όμως αυτό δεν έγινε, γιατί ο Μεταξάς με τον τότε βασιλέα Γεώργιο το Β΄ βροντοφώνησαν στους Ιταλούς το αποφασιστικό «ΟΧΙ».

Το «ΟΧΙ» αυτό έγινε κατόπιν πανελλήνιο σύνθημα και ύστερα πανανθρώπινο. Και με μιας ο πόλεμος κατά του εχθρού εκηρύχθηκε.

Τα πολυάριθμα στρατεύματα του Μουσσολίνι άρχισαν την επίθεσιν στα σύνορα.

Όλα τα κράτη εθαύμασαν την γενναιοψυχία των Ελλήνων στρατιωτών, γιατί παρ' όλον, που ήσαν ολιγώτεροι υψώθηκαν αδείλιαστα εις τα εκατομμύρια των Ιταλών. Ο Νέος Δαβίδ ενίκησε για μια ακόμη φορά τον πανίσχυρον Γολιάθ. Γιατί αυτός επολεμούσε με ένα βάρβαρον σκοπόν το πώς να καταλάβη την άλλοτε ένδοξη χώρα μας. Ενώ ο Δαβίδ πολεμούσε για ένα ιερό σκοπό να διατηρήση την πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων του, την ελευθερία.

Αυτό μας οδηγεί στο παράδειγμα, πως η Ελλάδα αγαπά την ελευθερία και αγωνίζεται για την αποκτήση, όταν της την αφαιρέσουν.

Μέχρι τώρα η σάλπιγξ της Ελλάδος ηχεί και μας θυμίζει από τις κορυφές της Πίνδου το τρανό «ΟΧΙ» και τις ιερές σκιές των αθανάτων Ελλήνων του 1940.

Ευαγγελία Τσίλαγα

μαθήτρια τάξεως ΣΤ2΄ Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 107 (Από το τεύχος 130, Οκτώβριος 1968, σ. 24)

28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Η 28^η Οκτωβρίου είναι εθνική εορτή. Η γαλανόλευκη κυματίζει υπερήφανα παντού. Στα σπίτια, στα σχολεία και 'ς όλα τα δημόσια κτήρια. Η ημερομηνία αυτή έχει χαραχθεί με άσβεστα γράμματα μέσα στις καρδιές όλων των Ελλήνων. Ήταν μια σκοτεινή νύκτα του φθινοπώρου, τότε που κάποιος ύπουλος εχθρός, οι Ιταλοί του Μουσσολίνι, εξήτησαν από τον αείμνηστον Έλληνα πρωθυπουργόν, Ιωάννην Μεταξά, να τους παραδώσει τη μεγάλη μάννα μας, που λέγεται Ελλάδα. Μα ο γενναίος πρωθυπουργός γνωρίζοντας τις ευθύνες και σαν γνήσιον τέκνον της πατρίδος μας, πιστός στις παραδόσεις του Ελληνικού έθνους, κτύπησε δυνατά το χέρι του και με υψηλό τόνο φωνής εβροντοφώνησε το ιστορικό ΟΧΙ.

«ΟΧΙ», φώναξε αποφασιστικά σύσσωμος ο Ελληνικός στρατός, «Όχι», είπαν τα βουνά, η θάλασσα, «Όχι», είπαν οι Έλληνες όλοι.

Κι άρχισε άμυνα σκληρή. Τα στήθη των παλληκαριών μας μεταβλήθηκαν σε απόρθητα φρούρια κι ώρμησαν κατά των επιδρομέων. Και ενίκησαν νίκη λαμπρή. Όλοι εθαύμασαν, πώς μια χούφτα Έλληνες μπόρεσαν να αντισταθούν σε μια τόσο ισχυρή αυτοκρατορία. Ο εχθρός έφευγε καταντροπιασμένος και κατατρομαγμένος.

Η 28^η Οκτωβρίου 1940 έχει μείνει ηρωικός σταθμός στην Ελληνική ιστορία. Γι' αυτό κι εμείς, αυτήν την ημέρα, κάνομε εορτάς και παρελάσεις και στεφανώνομε με δάφνες τους ήρωες του 1940.

Στο σημαιοστολισμένο σχολείο μας απαγγέλλομε πατριωτικά ποιήματα και κάνομε σκετς, για να τιμήσωμε το «Όχι» των ηρωικών πατέρων μας.

Μαίρη Χιώτη

μαθήτρια τάξεως Δ3΄ Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 108 (Από το τεύχος 131, Νοέμβριος 1968, σ. 39)

ΠΑΤΡΙΔΑ

Ποια ψυχή, στο άκουσμά σου δεν σκιρτά;

ποιανού δεν πάλλει με λαχτάρα η καρδιά,
 όταν ακούη, κάτι που έκανες εσύ! Πατρίδα λατρευτή;
 Ποιανού στα χείλη, το χαμόγελο, δεν θα 'ρθη,
 όταν σε δη, σταθερά να περπατάς στα βάθη,
 έχοντας προστάτη κι οδηγό τον Πλάστη και Δημιουργό;
 Κι ο ήλιος, 'σαν θα δύη στα ουράνια πλάτη,
 εσέ θε να κοιτάξη για στερνή φορά,
 πριν να χαθή, εις του βουνού την ράχι
 νιώθοντας μια απέραντη χαρά.
 Τις λαμπερές του ακτίνες τριγύρω θα σκορπίση,
 και όλη η πλάση ευωδιά θε να γεμίση,
 κι αυτός προβάλλοντας, απ' ένα σύννεφο δειλά,
 θα σου χαμογελάση για στερνή φορά.
 Και το φεγγάρι, 'σαν η νύκτα τα πέπλα της απλώση,
 χαρίζοντας από την ομορφιά την τόση,
 δύο του αχτίδες, που θα έρθουν, να σε λούσουν.
 Και τότε όλα τ' άστρα τ' ουρανού θ' ακούσουν,
 τις λέξεις, που το φεγγάρι θε να πη!
 «Πατρίδα αξίζεις μια αγάπη περισσή».

Μαρία Καραμάνου

μαθήτρια τάξεως ΣΤα΄ Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 109 (Από το τεύχος 131, Νοέμβριος 1968, σ. 40)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Η 28^η Οκτωβρίου είναι μία επέτειος, την οποίαν εορτάζομεν με απερίγραπτον χαράν και συγκίνησιν.

Είναι η επέτειος του θρυλικού «ΟΧΙ», που απήντησεν ο τότε πρωθυπουργός Μεταξάς, ο βασιλεύς Γεώργιος και όλος ο Ελληνικός λαός εις τους Ιταλούς, που ηθέλησαν να παραβιάσουν την ακεραιότητα της χώρας μας.

Ήτο μία ημέρα, όπως όλαί αι άλλοι, όταν οι Ιταλοί ηθέλησαν να καταπατήσουν τα ιερά χώματα της Πατρίδος μας. Ηθέλησαν να γίνουν εκείνοι οι κύριοι εις την χώραν μας και να ρίξουν εμάς εις το αιώνιον σκότος της σκλαβιάς, δηλαδή να μας στερήσουν την ελευθερίαν μας, που με τόσους αγώνας και κόπους κατωρθώσαμεν να την αποκτήσωμεν.

Κανείς δεν επερίμενε άρνησιν, διότι οι Ιταλοί ήσαν πολλοί και εμείς πολύ ολιγώτεροί τους. Όμως όλοι μαζί ο πρωθυπουργός μας, ο βασιλεύς μας και σύσσωμον το Ελληνικόν Έθνος απήντησαν μ' ένα στόμα «ΟΧΙ» και έφραξαν τον δρόμον εις τους Ιταλούς.

Το «ΟΧΙ» αυτό κατέπληξε όλον τον κόσμο, διότι κανείς δεν επερίμενε μια χούφτα άνθρωποι να αντισταθούν εις έναν τόσον μεγάλον και οργανωμένον στρατόν.

Και ο πόλεμος ήρχισε. Οι Ιταλοί είχαν τα καλύτερα πολεμικά μέσα της εποχής εκείνης, αεροπλάνα, τανξ, ταχυβόλα κτλ. Οι Έλληνες είχαν ένα μόνον όπλον, αλλά το σπουδαιότερον, την ψυχήν, και το όπλον αυτό μόνον οι Έλληνες το έχουν.

Οι άνδρες πολεμούσαν εις τα βουνά των συνόρων ηρωικά και δεν τους εφόβιζε τίποτε ούτε και ο θάνατος, διότι ο θάνατος διά την Πατρίδα είναι ο γλυκύτερος θάνατος. Παρ' όλας τας κακουχίας του πολέμου, την πείναν και το κρύον επολεμούσαν διά να ελευθερώσουν τα χωριά και τας πόλεις, που είχαν καταλάβει οι εχθροί.

Αλλά και οι Ελληνίδες επολεμούσαν έναν άλλον εχθρόν, το κρύον και τον

επολεμούσαν με την βελόνα, δηλαδή έπλεκαν κάλτσες, πουλόβερ, γάντια διά τους ήρωας στρατιώτας μας, που επολεμούσαν σκληρά εις τα σύνορα της Πατρίδος μας και εις τα διάφορα άλλα μέρη της χώρας μας.

Ακόμη και τα παιδιά κάτι προσέφερον εις την γλυκειάν Πατρίδα, διότι έτρεχαν και έκαναν θελήματα.

Πώς λοιπόν να μην ενικούσε ένας τέτοιος λαός, που όλοι μοχθούσαν διά να βοηθήσουν την Πατρίδα; Διότι υπεράνω όλων είναι η Πατρίς. Οι Ιταλοί έφυγαν φοβισμένοι από την χώρα μας, που ύπουλα προσπάθησαν να την καταλάβουν.

Και τώρα, που βλέπω σημαιοστολισμένο το σχολείον μου ευχαριστώ τον Θεόν, διότι και εγώ είμαι Ελληνοπούλα και ανήκω εις αυτό το ηρωικόν έθνος.

Ζήτω η αιωνία Ελλάς!

Ζήτω ο Ελληνικός στρατός!

Ζήτω η Εθνική κυβέρνηση!

Χριστίνα Σταθοπούλου

μαθήτρια ΣΤ3' τάξεως Δημοτικού Τοσιτσείου Αρσακείου Αθηνών

ΚΕΙΜΕΝΟ 110 (Από το τεύχος 131, Νοέμβριος 1968, σ. 41)

ΔΙΑΤΙ ΑΓΑΠΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Ο κάθε Έλληνας αγαπά την πατρίδα του περισσότερο από το κάθε τι. Κι εγώ, σαν μία καλή Ελληνοπούλα αγαπώ την Ελλάδα. Και την αγαπώ, διότι είναι όμορφη. Καμμία χώρα 'ς όλο τον κόσμο δεν έχει τον γαλανό ουρανό της, ούτε το γλυκό της κλίμα.

Στην Αμερική μπορούν οι άνθρωποι να κάνουν ουρανοξύστες. Αλλά κανένας δεν μπορεί να κτίση τον Παρθενώνα. Το θαυμάσιο αυτό μνημείο μόνον οι αρχαίοι πρόγονοί μας κατάφεραν να κτίσουν και να το χαρίσουν στην πατρίδα. Πόσοι και πόσοι άνθρωποι απ' όλες τις χώρες του κόσμου έρχονται να το θαυμάσουν! Κι εμείς το θαυμάζουμε με

υπερηφάνεια και καυχώμεθα διά την καταγωγήν μας.

Την Ελλάδα την λατρεύω και δι' άλλον λόγον: Διά τους γενναίους της πολεμιστάς. Αμέτρητοι Έλληνες έπεσαν σε μάχη διά να υπερασπίσουν την Πατρίδα των! Και όλοι τους επολέμησαν 'σαν λιοντάρια και ακόμα πιο γενναία, διά να νικήσουν τον εχθρόν. Πόσα ονόματα, ακόμα και γυναικεία μας έχουν μείνει! Ποιος ημπορεί να ξεχάση τις ηρωικές Σουλιώτισσες ή την ατρόμητη Μπουμπουλίνα; Δι' αυτό εις όλους τους ήρωας του 21 και του 40 αξίζουν χίλια «Ζήτω».

Οι Έλληνες έχουν πολλά προτερήματα και μ' αυτό η πατρίδα μου μου γίνεται περισσότερο αγαπητή. Ένα απ' αυτά, και το σπουδαιότερον είναι η εξυπνάδα, που την είχαν και οι αρχαίοι Έλληνες. Αυτό το καλό το είχε ο Οδυσσεύς και πολλοί άλλοι. Όποιος αγαπά την πατρίδα του πρέπει να εργασθή σκληρά, ακόμα και να δώση την ζωήν του δι' αυτήν.

Εγώ, που την αγαπώ πολύ, τι πρέπει να κάνω; Να εργάζωμαι πολύ χαρούμενη και προσεκτική διά την Ελλάδα και όταν μεγαλώσω κάποια μέρα η Ελλάδα, η γλυκειά μου πατρίδα, θα με χρειασθή. Αλλά δεν σας είπα και τα ελαττώματα των Ελλήνων. Θα πρέπει να είναι αγαπημένοι μεταξύ τους και εργατικοί. Διά όλα αυτά αγαπώ την πατρίδα μου, την Ελλάδα.

Ελίνα Δ. Λουκά

μαθήτρια τάξεως Δ2' Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 111 (*Από το τεύχος 132, Δεκέμβριος 1968, σ. 73*)

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΕΙΜΑΙ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ, ΔΙΟΤΙ ΕΙΜΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣ

Εις όλον τον κόσμο υπάρχουν πολλαί χώραι μεγάλαι και ωραίαί. Εις αυτάς τας χώρας όμως υπάρχει και μία μικρή, αλλά πολύ χαριτωμένη και ένδοξος χώρα. Είναι η Ελλάς, η γλυκειά μας πατρίδα.

Τα ωραία της τοπία, η μαγευτική της θάλασσα και ο ήλιος, ο οποίος λάμπει ως βασιλεύς εις τον καταγάλανον ουρανόν, στολίζουν την μικρούλα Ελλάδα.

Οι άνθρωποί της καλοί, αλλά και γενναίοι δίδουν και την ζωήν των ακόμη διά την πατρίδα τους και διά την γαλανόλευκον σημαίαν των, η οποία συμβολίζει τον αφρόν του κύματος και τον ουρανόν της.

Είναι φιλήσυχος και ειρηνική χώρα. Δεν πολεμά ποτέ διά να κατακτήση άλλα κράτη, αλλά πάντοτε διά την ελευθερίαν της και όπως αναφέρει ο ποιητής:

«Κρατεί η Ελλάδα κλώνο ελιάς

μα ξέρει να σπέρνη κεραυνούς

με τ' άλλο χέρι».

Πώς λοιπόν ημπορείς να μην είσαι υπερήφανος διά την πατρίδα σου, διά την οποίαν χιλιάδες άλλοι Έλληνες έδωσαν την ζωήν των διά να είσαι σήμερα συ ελεύθερος;

Ο ελληνικός στρατός έδιωξε χιλιάδας εχθρούς, οι οποίοι ενόμισαν, πως θα την έπαιρναν. «Όχι» εβροντοφώναξαν ο βασιλεύς και ο πρωθυπουργός και «Όχι» ξαναείπαν μ' ένα στόμα όλοι οι Έλληνες.

Την Ελλάδα χιλιάδες αρχαίοι Έλληνες την εδόξασαν, δημιουργώντας περίφημον πολιτισμόν και αθάνατα έργα, τα οποία βλέποντάς τα η καρδιά σου κτυπά και τα μάτια σου δακρύζουν.

Όλοι λοιπόν οι νέοι Έλληνες πρέπει να είμεθα υπερήφανοι κι έτοιμοι, διά να κάμωμεν κι ημείς κάτι καλόν και σπουδαίον διά την πατρίδα μας, την Ελλάδα.

Αίγλη Ποταμιάνου

μαθήτρια τάξεως Ε3' Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 112 (Από το τεύχος 139, Οκτώβριος 1969, σ. 11)

ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΕΙΜΑΙ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ, ΔΙΟΤΙ
ΕΙΜΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣ

Όταν μ' ερωτούν οι ξένοι, από πού είμαι, απαντώ με υπερηφάνεια «είμαι Ελληνίς!».

Μα είναι δυνατόν να μην είμαι υπερήφανος, που είμαι παιδί μίας χώρας, η οποία έχει τόσο δοξασμένον παρελθόν και τόσον λαμπρόν μέλλον;

Δεν είμαι όμως μόνον εγώ, η οποία νοιώθω έτσι, όλα τα παιδιά της πατρίδος μου και άνδρες και γυναίκες, όλοι, είμεθα το ίδιο, υπερήφανοι διά την μικράν, μα ένδοξον πατρίδα μας. Όπου κι αν γυρίσω το μυαλό μου πίσω στην ιστορίαν της, θα εύρω παντού νίκας, δόξας, πολιτισμόν.

Σχεδόν όλαι αι χώραι της γης είναι πολιτισμέναι, αλλά από την μικρή μας πατρίδα επήραν το φως. Έβλεπον τον πολιτισμόν μας κι έκαναν κι αυτοί το ίδιο. Υπάρχει εις την ιστορίαν της γης πουθενά τόσον λαμπρός πολιτισμός, όσον εκείνος, τον οποίον ανέπτυξαν οι Έλληνες; Ποία χώρα έχει όλα αυτά τα μνημεία, «που το καθένα μια δόξα αθάνατη αντιλαλεί;»

Ποία χώρα έχει κάνει τόσας σκληράς μάχας, όπως εις τον Μαραθώνα, εις το Σούλι, εις την Πίνδον, εις τον Γράμμον; Παντού, όπου μάχη και νίκη.

Μα είναι δυνατόν να μην είμαι υπερήφανος, αφού είμαι απόγονος του Μ. Αλεξάνδρου, του οποίου το όνομα δοξολογεί ολόκληρος η Οικουμένη;

Να, διατί είμαι υπερήφανος. Είμαι Ελληνίς και πιστεύω, πως κάθε Ελληνόπουλο νοιώθει το ίδιο θερμόν αίσθημα διά την πατρίδα του, την δαφνοστολισμένην Ελλάδα μας.

Νάνσυ Βράιλα

μαθ. ταξ. Ε3 Προτ. Δημ. Αρσ. Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 113 (Από το τεύχος 139, Οκτώβριος 1969, σ. 14)

Η 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Στις 28 Οκτωβρίου το 1940 οι Ιταλοί θέλησαν να σκλαβώσουν την πατρίδα μας. Την ζήτησαν από τον Πρωθυπουργό Ιωάννη Μεταξά κι εκείνος τους απήντησε ΟΧΙ. Το ΟΧΙ αυτό το είπαν με το στόμα του όλοι οι Έλληνες.

Με μιας άρπαξαν τα όπλα, πήραν την ευχή της μαννούλας τους κι έτρεξαν να διώξουν τον εχθρό μακριά από τα Άγια χρώματα της Πατρίδας μας. Οι Ιταλοί ήσαν πολλοί, ενώ οι Έλληνες λίγοι. Τους νίκησαν όμως, γιατί ήσαν γενναίοι. Οι Έλληνες πολεμούσαν για την Ελευθερία. Όλος ο κόσμος θαύμασε τον Ελληνικό στρατό για την ανδρεία του. Ένας μεγάλος πολιτικός της Αγγλίας είπε τότε. Οι Έλληνες δεν πολεμούν 'σαν ήρωες, οι ήρωες πολεμούν 'σαν Έλληνες.

Η 28^η Οκτωβρίου είναι γιορτή Εθνική. Την εορτάζουμε για να θυμόμαστε αυτούς, που έδωσαν τη ζωή τους και το αίμα τους για την Πατρίδα μας.

Ερατούλα Τσακοτέλλη

μαθήτρια τάξεως Γ2 Προτύπου Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 114 (Από το τεύχος 143/4, Μάρτιος 1970, σ. 34)

ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΤΟΥ 1821

Όταν φέρνω στην μνήμη μου τις αθάνατες μητέρες μας, τις ηρωίδες του 21 καταλαβαίνω, ότι δεν είμαι τίποτε στη ζωή. Αυτές δεν ζουν, σαν εμένα, λίγα χρόνια προσωρινού βίου, μα παραμένουν και θα παραμένουν για πολλά χρόνια ακόμα στη ζωή.

Θα ζουν αιώνια στις ψυχές μας, κανένα άλλο όνομα δεν θα τις επισκιάσει, με την πάροδο του χρόνου. Τις αγαπούν πολύ όλοι. Ο καθένας μας τους χρωστά την ελεύθερη ζωή του, την πατρίδα του και την θρησκεία μας, τα πολυτιμότερα αγαθά.

Όταν οι βάρβαροι και πολυάριθμοι εχθροί πατούσαν τα πόδια τους πάνω απ' τη

σκλαβωμένη γη μας αυτές δεν στέναξαν - ωσάν πολλοί - μα πήραν το σπαθί στόνα χέρι, την Ελληνική σημαία στάλλο και, με μια φωνή, με μια ομοβροντία, ξεσήκωσαν τον δυστυχισμένο υπόδουλο Ελληνισμό.

Η Λσκαρίνα Μπουμπουλίνα, η Μαντώ Μαυρογένους, και άλλες, ναύλωσαν με δικά τους χρήματα και οι ίδιες, δίνοντας θάρρος σ' όλους επολέμησαν κατά των Τούρκων στη θάλασσα.

Η Μόσχω Τζαβέλλα και η Δέσποινα Κανάρη, και χωρίς τους συζύγους τους, τα κατάφερναν καλύτερα κι απ' αυτούς τους άνδρες.

Η Καραντάναϊνα, η λιονταρίσια μάνα, που με τα ίδια της τα χέρια σκότωσε το παιδί της, που εγίνετο Τούρκος, εφάνη υπερήφανη και φιλόπατρις.

Στα πρόσωπα των Σουλιωτών βλέπουμε τις αθάνατες ηρωίδες και τις «γυναίκες προς μίμησιν».

Μα δεν τελειώνουν εδώ οι γενναίες γυναικείες μορφές του 1821. Ο κατάλογός των περιλαμβάνει πολλά ονόματα γνωστά εις όλους. Υπάρχουν όμως και άλλες, ανώνυμες, άγνωστες, το ίδιο ηρωικές και γενναίες.

Αν ανοίξουμε ένα βιβλίο για την τότε Ελληνική επανάστασι θα δούμε αμέτρητες γυναίκες άγνωστες μεν, αξιοθαύμαστες δε. Κι αυτές, με το ίδιο σύνθημα - Ελευθερία ή Θάνατος - την ίδια ελπίδα και τον ίδιο σκοπό - την απελευθέρωσιν της Ελλάδος - ώρμησαν στην μάχη και με το αίμα τους υπέγραψαν το γραμματίο, το τελευταίο γραμματίο, με το οποίο εξώφλησαν το χρέος τους προς την πατρίδα!

Ηρωίδες του 1821! Γυναίκες, καλύτερες από άνδρες, που ξέρουν να ζουν και να πεθαίνουν. Τίποτε δεν τις εμποδίζει, πουθενά δεν σταματούν, πριν πραγματοποιήσουν τον σκοπό, για τον οποίο γεννήθηκαν. Θυσιάζονται για την πατρίδα χωρίς δισταγμό, την αγκαλιάζουν με μητρική στοργή.

Ας γίνουμε, εμείς οι γυναίκες, άξιες αυτών και ας τις θυμόμαστε πάντα με ευγνωμοσύνη και αγάπη. Αυτές θα μας καθοδηγούν παντού και με το γενναίο και γνωστό παράδειγμά τους θα μας δώσουν μια λύσι στις δύσκολες ώρες μας. Ας τις ακολουθήσωμε,

λοιπόν!

ΕΛΙΝΑ Δ. ΛΟΥΚΑ

Μαθήτρια τάξεως Στ4' Προτύπου Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 115 (Από το τεύχος 143/4, Μάρτιος 1970, σ. 36)

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΖΑΛΟΓΓΟΥ

Εκεί, στα απόκρημνα όρη του Σουλίου έγινε η πρώτη θυσία, το πρώτο ζωντανό ολοκαύτωμα στον βωμό της πατρίδος. Οι Σουλιώτισσες, γενναίες γυναίκες και πραγματικές Ελληνίδες, προσέφεραν την ίδια την ζωή τους υπέρ της Ελευθερίας και της αναγεννήσεως του Έθνους μας.

Ο ήλιος ανέτειλε. Και ενώ οι άνδρες επολεμούσαν σαν λιοντάρια και απέκρουαν με κάθε τρόπο τα στίφη των εχθρών, οι γενναίες Σουλιώτισσες στο απέναντι στενό του Ζαλόγγου προσέφεραν κι αυτές ό,τι μπορούσαν διά την υπεράσπισιν της πατρίδος, της γλυκείας μητρός.

Αυτό εσυνεχίσθη επί δύο ολόκληρα ημερονύκτια, γεμάτα από την αγωνία του πολέμου. Αν και είχαν έλλειψιν τροφών και νερού συνέχιζαν να πολεμούν, μη δίνοντας μεγάλη σημασία στην τεραστία υλική υπεροχή του στρατού των Τούρκων. Μετά από αυτά τα δύο εφιαλτικά ημερονύκτια εξηντηλημένοι πλέον τελείως οι άνδρες, απεφάσισαν να κάνουν μίαν ηρωικήν έξοδον.

Οι ηρωικές Σουλιώτισσες που είχαν μείνει στο Ζάλογγο με τα βράφη στην αγκαλιά, όταν είδαν να φθάνουν οι Τούρκοι, πολύ φοβισμένες και για να αποφύγουν την σκλαβιά και την ατίμωσι, επήραν μίαν ηρωικότητα απόφασι που ταίριαζε στις γενναίες αυτές Ελληνίδες.

Ανέβηκαν στα απόκρημνα βράχια του Ζαλόγγου, ο οποίος ήτο πεπρωμένο να γίνη ο πιο δοξασμένος τόπος και το τραγικότερον σύμβολον του Ελληνισμού και αφού εφίλησαν τα αγαπημένα τους τέκνα και τα έρριξαν στα ορμητικά νερά του ποταμού,

πιάστηκαν στον τελευταίο τους χορό και σε κάθε κύκλο η κορυφαία επηδούσε κάτω, ενώ τραγουδούσαν το γνωστό τραγούδι:

«Έχε γεια καημένε κόσμε, έχε γεια γλυκειά ζωή

Οι Σουλιώτισσες δεν μάθαν για να ζούνε μοναχά,

ξέρουνε και να πεθαίνουν να μην ζούνε στην σκλαβιά».

Έπειτα πέφτουν μια-μια στην χαράδρα του θανάτου, θυσιάζοντας τα νειάτα τους, την ζωή τους και την ομορφιά τους στην αθάνατη πατρίδα. Ο ίδιος ο εχθρός, στέκεται βουβός μπροστά σ' αυτό το θέαμα. Τώρα πια δεν ακούγεται το τραγούδι. Μόνον κάτω στην ακρογιαλιά του ποταμού, βλέπει κανείς ματωμένα κορμιά, που πριν από λίγη ώρα ήταν γεμάτα ζωή. Ο ήλιος έδυσε αφήνοντας την ανάμνησι μιας ηρωικής πράξεως, των Ελληνίδων, μιας πράξεως που δεν θα ξεχασθή ποτέ, και που θα αφήση ένα φωτεινό παράδειγμα διά τους νέους της πατρίδος μέσα στις δοξασμένες σελίδες της ελληνικής ιστορίας.

ΑΙΓΛΗ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Μαθήτριάι τάξεως Στ4' Προτύπου Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 116 (Από το τεύχος 143/4, Μάρτιος 1970, σ. 36)

ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ανάμεσα στις ατέλειωτες, χρυσές σελίδες της ενδόξου Ελληνικής Ιστορίας, ξεχωριστήν θέσιν κατέχει η σελίς, η οποία αναφέρεται εις το «Κρυφό Σχολείο».

Αυτό το σχολείον, το οποίον εδημιούργησεν ο ηρωισμός και η αυτοθυσία των γενναίων μας κληρικών, καταφύγιον βρήκε, στις ρημαγμένες από τους Τούρκους και τον χρόνον, εκκλησίες μας.

Εκεί σιγά-σιγά, ο ανώνυμος κλήρος, διέλυε τα σκοτάδια της αμαθείας και

ανοικοδομούσε τον αθάνατον, ελεύθερον κόσμον, μιας αδαμάστου Ελληνικής ψυχής, η οποία αργότερον εμεγαλούργησεν.

...Κάτω από την αδύνατη φλόγα του κανδηλιού, ένας ουρανός μορφώσεως άνοιγε για τα νεαρά βλαστάρια της Ελληνικής γης, τα οποία γεμάτα πάθος άκουαν την θερμή και στοργική φωνή του παππά, ο οποίος τους μιλούσε πότε διά τον γλυκύν Θεάνθρωπον και πότε διά την δαφνοστεφανωμένη Πατρίδα, την τόσο πλουσίαν εις γεγονότα δόξης, θυσίας και ηρωισμού.

Εμπρός εις τα μικρά Ελληνόπουλα, ορθώνονται μία-μία, ολοζώντανες, οι μορφές των αρχαίων ηρώων, δημιουργώντας τους μία τεραστία ευθύνη, να διατηρήσουν αλύγιστον την εθνικήν τους συνείδησιν και να κρατήσουν, άξιοι απόγονοι των προγόνων, το σπαθί της Δόξης, με το οποίον ανάμεσα εις τους αιώνας διεφύλαξαν και διέδωσαν την Ελευθερίαν της Πατρίδος. Αυτά τα παιδιά, με την ελευθέρα ψυχή, συνεδύαζαν όλας τας Χριστιανικάς αρετάς μαζί με την άμετρον αγάπην προς την ιεράν ιδέαν που λέγεται Πατρίς.

Τα φλογερά ποιήματα του Ρήγα Φεραίου τους έκαιγαν και οι παιδικές ψυχές ορθώνονταν και ποθούσαν να είναι αυτά που θα φέρουν την φλογισμένη δάδα της ελευθερίας, εις το τέλος της λαμπαδηδρομίας, η οποία θα χαρίση την νίκην, την δόξαν, την τιμήν, εις την πολυβασανισμένην από τους Τούρκους πατρίδα τους.

Είναι κάτι σαν όνειρο, είναι ένα πραγματικόν θαύμα, το πώς κάτω από 400 ετών ζυγό, λησμονημένη από όλους, η ελληνική ψυχή, μένει ανέπαφος και αμόλυντος και δημιουργεί τον άθλο του 21, έναν άθλο ο οποίος οφείλεται εις τας προσπαθείας του ανωνύμου κλήρου και τα ποτισμένα από πόθο για την ελευθερία Ελληνόπουλα.

...Και το τρεμάμενο φως του δειλού κανδηλιού του οποίου η φλόγα ανάδευε αγνά εις το βάθος κάθε Ελληνικής καρδιάς, γίνεται φωτιά, φωτιά δυνατή, πελωρία, με απεριορίστους δυνάμεις, η οποία ζητεί την ευκαιρίαν να πεταχθή και να πυρπολήσει τα πάντα, ό,τι σταθή εμπόδιον εμπρός εις το μεγάλον ιδανικόν της Ελευθερίας.

Ένας βασανισμένος λαός ανυψώνεται, ένας Φοίνικας ξαναγεννιέται από την στάκτη του.

ΚΑΡΔΙΟΠΟΥΛΟΥ ΝΕΖΗ - ΜΑΛΙΟΥ ΜΑΙΡΗ

Μαθήτριάι τάξεως Στ3΄ Προτύπου Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 117 (Από το τεύχος 143/4, Μάρτιος 1970, σ. 38)

ΑΙ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑΙ ΚΑΙ Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ

Σουλιώτισσες! Μια λέξις γραμμένη με γαλάζια γράμματα. Μια λέξις δαφνοστεφανωμένη.

Τι κρύβει αυτή η λέξις; Ρωτάει, όποιος δεν ξέρει τον ηρωικό αγώνα του Σουλίου.

Είναι μία λέξις που κρύβει ηρωισμό, θυσία, ελευθερία.

Σουλιώτισσες! Οι γυναίκες αυτές δεν είναι κοινές σαν τις σημερινές. Είναι ηρωίδες. Χωρίς αυτές ίσως η πατρίδα μας να σφάδαζε ακόμη κάτω από το πέλμα του Ασιάτου κατακτητού.

Ποιες είναι αυτές;

Μόσχω, Δέσπω, Χάιδω, Λένω... Και μόνον αυτές;

Οι Σουλιώτισσες που έπεσαν από το Ζάλογγο; Κι αυτές είναι ηρωίδες. Κι αυτές που πληγώθηκαν στη μάχη από το εχθρικό βόλι και χωρίς φωνές και αναστεναγμούς επήγαν πάρα πίσω κι έπεσαν. Αυτές που χτυπημένες έπεσαν στους αιχμηρούς βράχους φωνάζοντας:

«Ζήτω το Σούλι!»

Είναι κι αυτές ηρωίδες. Αυτές οι ηρωίδες με τον θάνατόν των δείχνουν το μίσος προς την σκλαβιά, την αγάπη προς την Ελευθερία. Ξέρουν να πολεμούν (παρ' όλον ότι είναι γυναίκες) και να πεθαίνουν για την Ελευθερία των, την Ελευθερία των απογόνων των.

Αυτές είναι οι Σουλιώτισσες που μας αφήνουν όλους κατάπληκτους με τον

ηρωισμόν και την ανδρείαν των.

ΜΑΙΡΗ ΖΑΧΑΡΙΟΥ

Μαθήτρια τάξεως Στ4' Προτύπου Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 118 (Από το τεύχος 151/2, Μάρτιος-Απρίλιος 1971, στο εσώφυλλο)

ΜΗΝΥΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙ ΤΗ 150^η ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ

ΝΕΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τιμώντες εφέτος την εκατοστήν πεντηκοστήν επέτειον της ενάρξεως του πολυετούς και σκληρού Αγώνος της Εθνεγερσίας, εις τον οποίον οφείλομεν την Ελευθερίαν. Το θαυμαστόν τούτο γεγονός της νεωτέρας ιστορίας μας φέρει ευθύς εξ αρχής την σφραγίδα της νεότητος, αφού από νέους αποκλειστικώς, οι οποίοι ετήρησαν μέχρις ενός τον όρκον των, συνεκροτήθη το 1821 ο Ιερός Λόχος, η πρώτη μονάς τακτικού ελληνικού στρατού. Διά τούτο αισθάνομαι σήμερον την ανάγκην ν' απευθυνθώ προς σας τους νέους ιδιαιτέρως.

Διανύετε την ωραιότεραν περίοδον της ζωής σας. Είστε τέκνα ενός ευγενούς έθνους με υψηλάς παραδόσεις και με ανεκτιμήτους προσφοράς εις τον πολιτισμόν. Ζήτε εις την γλυκυτέραν των πατρίδων. Αποτελείτε αντικείμενον μερίμνης των μεγάλων, ομοίαν της οποίας, ουδεμία άλλη γενεά νέων εγνώρισε. Διότι διά σας έγινε η Επανάστασις της 21ης Απριλίου και εις σας αποβλέπει. Πρέπει, λοιπόν, να αισθάνεσθε τους εαυτούς σας προνομιούχους και να είσθε ηθικώς και πνευματικώς εξωπλισμένοι όταν θα παραλάβετε αύριον την σκυτάλην της ευθύνης από τας χείρας μας.

Ημείς, η γενεά των γονέων σας, εξεπληρώσαμεν και εκπληρούμεν το καθήκον μας

έναντι της Πατρίδος. Η μοίρα μας επεφύλαξε πολλές δοκιμασίας και μας επέβαλε βαρυτάτας θυσίας. Δεν εκάμφθημεν όμως. Απηντήσαμεν εις την πρόκλησίν της και οικοδομούμεν τώρα με τον μόχθον μας ένα καλύτερον μέλλον διά να το κληρονομήσετε σεις. Να έχετε πάντα κατά νουν τας δοκιμασίας και τας θυσίας των γονέων σας, όταν τους κρίνετε. Αυτό θα σας βοηθή να τους κατανοήτε και να τους αγαπάτε, πράγμα απαραίτητον διά την συναισθηματικήν πληρότητά σας.

Επωφεληθήτε των δυνατοτήτων, τας οποίας έχετε τώρα, διά να καταστήτε ικανοί να μας διαδεχθήτε αύριον με επιτυχίαν.

Μη σπαταλάτε τα νειάτα σας, μη τα εκχυδαΐζετε και μη τα μαραΐνετε με την στείραν άρνησιν, διότι θα αισθανθήτε τελικώς ψυχικόν κενόν, το οποίον αποτελεί την μεγαλυτέραν δυστυχίαν.

Αντιμετωπίζετε με σοβαρότητα το ιερόν φαινόμενον της ζωής και τηρείτε θετικήν στάσιν έναντι αυτού.

Έχετε πάντοτε υπ' όψιν ότι μόνον η συνεχής προσπάθεια και ο αδιάκοπος αγών προσφέρουν πραγματικήν χαράν εις τον άνθρωπον.

Επιδιώκετε την ευθύνην, την προκοπήν και την επιτυχίαν όχι μόνον προς ατομικόν όφελος, αλλά και προς όφελος του συνόλου.

Ακολουθήτε ως κανόνα ζωής τας ηθικάς επιταγάς του Χριστιανισμού, που περικλείουν ανθρωπιάν και ευγένειαν, τας οποίας ουδεμία θεωρία δύναται ν' αντικαταστήση.

Μη λησμονείτε ότι όσον ιλιγγιωδώς και αν μεταβάλλωνται αι συνθήκαι της ζωής, η φύσις του ανθρώπου και αι συναισθηματικά και μεταφυσικά ανάγκαι του παραμένουν βασικώς αμετάβλητοι και διά τούτο υπάρχουν αξίαι με απόλυτον σχεδόν κύρος.

Αποφεύγετε εξ ίσου την δουλικήν μίμησιν των ξένων και τον νοσηρόν απομονωτισμόν, με την πεποίθησιν ότι περισσότερον από οιονδήποτε άλλο έθνος δυνάμεθα να στηριχθώμεν εις τας πολιτιστικάς αξίας, τας οποίας εδημιουργήσαμεν με την ιστορικήν παρουσίαν μας.

Ενταχθήτε από τώρα ψυχικώς εις την προσπάθειαν, την οποίαν καταβάλλει το Έθνος, διότι αν απουσιάσετε από το προσκλητήριο, θα πληρώσετε σεις αύριον τας συνεπείας.

Ενθυμείσθε ότι ο φοβερώτερος εχθρός της ελληνικής φυλής υπήρξε πάντοτε η διχόνοια και ότι οσάκις είχομεν εθνικήν σύμπνοιαν επετελέσαμεν θαύματα.

Με την ευκαιρίαν του εορτασμού του Έτους της Εθνικής Ελευθερίας σας εύχομαι, νέοι της Ελλάδος, εκ βάθους καρδιάς όπως κατά την μακράν ζωήν, την οποίαν έχετε ενώπιόν σας, κατέχεσθε πάντοτε από την άμιλλαν επιδιώξεως και πραγματοποιήσεως μεγάλων έργων προς δόξαν της Ελλάδος.

Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

KEIMENO 119 (Από το τεύχος 151/2, Μάρτιος-Απρίλιος 1971, σ. 56)

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

«Τούρκοι διαβήκαν, χαλασμός, θάνατος πέρα ως πέρα

Η Χίο, τ' ολόμορφο νησί, μαύρη απομένει ξέρα,

Με τα κρασιά, με τα δενδρά

τ' αρχοντονήσι, που βουνά και σπίτια και λαγκάδια

Και στο χορό τις λυγερές καμιά φορά τα βράδια

καθρέφτιζε μεσ' τα νερά».

Έτσι περιγράφει την καταστροφήν της Χίου ο μεγάλος Γάλλος Βίκτωρ Ουγκώ στο ποίημά του «Το Ελληνόπουλο».

Και πράγματι αι ωμόταται σφαγαί του πληθυσμού της Χίου κατά το 1822, εβύθισαν εις πένθος ολόκληρον το Ελληνικόν Έθνος και εξεσήκωσαν την αγανάκτησιν

της Ευρώπης διά τας θηριωδίας των Τούρκων.

Η Χίος ήτο ωραιότατη και ακμαιοτάτη νήσος και ευρίσκετο εις πλεονεκτικήν θέσιν, διότι είχε παραχωρηθή εις την αδελφήν του Σουλτάνου, διά να καρπούται τον φόρον των μαστιχοδένδρων.

Είχε καλήν εντοπίαν κυβέρνησιν, ευνομίαν, πλούτον και γενικά όλα τα αγαθά επί Τουρκοκρατίας, όσα βεβαίως ηδύνατο να έχη νήσος Ελληνική υπό την Τουρκικήν Κυριαρχίαν.

Είχε νοσοκομείον, λεπροκομείον, πλουσίαν βιβλιοθήκην, τυπογραφείον και μεγαλοπρεπές γυμνάσιον, εις το οποίον εδίδαξαν κατά καιρούς διάσημοι διδάσκαλοι ως ο Νεόφυτος Βάμβας και άλλοι.

Οι κάτοικοι της Χίου επειδή απελάμβανον τόσων αγαθών είχαν περιπέσει εις ένα μαλακόν πολιτικόν λήθαργον.

Βεβαίως και ο φόβος της εισβολής των εις την Μικρασιατικήν ακτήν ευρισκομένων ατάκτων τουρκικών σιφών συνέβαλε εις το να μην επαναστατήσουν, όπως αι άλλαι νήσοι εις τας αρχάς της Ελληνικής Επαναστάσεως.

Την 10ην Μαρτίου 1822, ο αρχηγός της Επαναστάσεως της Σάμου Λυκούργος Λογοθέτης, επωφελούμενος της απουσίας του Τουρκικού στόλου, απεβιβάσθη μετά 2.500 ανδρών εις την Χίον. Εισήλθεν εις την πόλιν μετά μικράν συμπλοκήν με τους Τούρκους, έκαυσε το τελωνείον και δύο Τουρκικά τεμένη και επροχώρησεν εις την πολιορκίαν του φρουρίου, ενώ το μικρόν του στράτευμα ενισχύθη διά της προσελεύσεως των χωρικών εκ των πέριξ.

Η ενέργεια αυτή του Λογοθέτου, η οποία εγένετο άνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μετά της Κεντρικής Κυβερνήσεως και εις ένα λαόν μάλιστα απόλεμον είχε καταστρεπτικές συνεπειάς. Ο Σπ. Τρικούπης λέγει, ότι ο Λυκούργος επεχείρει να κινήση εις επανάστασιν πολυάνθρωπον και ευδαίμονα τόπον παρά την θέλησιν των κατοίκων, άνευ της συμπαραστάσεως των ναυτικών νήσων, και της αδείας της Κυβερνήσεως.

Ο Σουλτάνος, όταν έμαθε την επανάστασιν της Χίου διέταξε τον άμεσον απόπλου

του Στόλου και την παραδειγματική τιμωρία των κατοίκων. Αρχηγός του Τουρκικού Στόλου ήτο ο περίφημος Καρά-Αλής, ο οποίος απεβίβασε εις την νήσον την 16^{ην} Μαρτίου τους Τούρκους στρατιώτας καθώς και τους προστρέξαντας εκ Τσεσμέ ατάκτους, οι οποίοι ενήργησαν συστηματικήν λεηλασίαν της νήσου και κατέσφαξαν τον ειρηνικόν και άοπλον πληθυσμόν της.

Δυστυχώς ο Ελληνικός Στόλος δεν επρόφθασε να προστατεύση την νήσον, οι δε Σάμιοι με τον Λογοθέτην ηναγκάσθησαν υπό των Τούρκων να φύγουν επιβιασθέντες εις Ψαριανά πλοία. Ούτω η νήσος αφέθη εις την διάθεσιν των Τούρκων και επί δύο μήνας επλημμύρισεν εις το αίμα.

Εις τας αρχάς Ιουνίου η καταστροφή της είχε συντελεσθή. Όταν οι βάρβαροι απηύδησαν πλέον να σφάζουν, ήρχισαν ν' ανάπτουν φωτιές εις την πόλιν. Τα ωραία κτίρια της Χίου μετεβλήθησαν εις σωρούς ερειπίων, η βιβλιοθήκη εις στάκτην.

«Εκατόν δέκα τρεις χιλιάδες», γράφει ο Σπ. Τρικούπης, «ηριθμούντο οι καθ' όλην την νήσον Χριστιανοί την 30^{ην} Μαρτίου. Χίλιοι οκτακόσιοι εναπέμειναν τον Αύγουστον».

Κατά τον αυτόν ιστορικόν, εκ του πληθυσμού εσφάγησαν 23.000 και 47.000 επωλήθησαν ως δούλοι, ολίγοι επιζήσαντες περισυνελέγησαν από τον καταπλεύσαντα Ελληνικόν Στόλον ή κατώρθωσαν να φύγουν.

Η φρικτή καταστροφή της Χίου και η σφαγή των κατοίκων της ήταν τόσο μεγάλη καθώς και η θηριωδία των Οθωμανών, ώστε εξεσήκωσεν ολόκληρον το Ελληνικόν Έθνος, το οποίον με την δάδα του πυρπολητού Κανάρη που έκαυσε στις 6 Ιουνίου έξω από την Χίο την Τουρκική Ναυαρχίδα, επήρε εκδίκηση και ετιμώρησε τους καταστροφείς της νήσου, αλλά αφύπνισε και τους Ευρωπαίους και εξεσήκωσε τα φιλελληνικά αισθήματα αυτών. Ούτω, ο Βίκτωρ Ουγκώ έγραψε «το Ελληνόπουλο» από το οποίο είναι και οι στίχοι που έχουν τεθή εις την αρχήν, ο δε Γάλλος ζωγράφος Ντελακρουά εξωγράφησε ένα περίφημον πίνακα με θέμα τας σφαγάς της Χίου. Έτσι η καταστροφή της ακμαιοτάτης και ειρηνικής Ελληνικής νήσου τελικώς ωφέλησε τον Αγώνα του Έθνους.

ΡΩΞΑΝΗ ΣΤ. ΤΣΙΓΚΟΥ

Μαθήτρια Τάξεως ΣΤΙ' Δημοτικού Αρσακείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 120 (Από το τεύχος 151/2, Μάρτιος-Απρίλιος 1971, σ. 57)

ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

Ο αγώνας του ελληνικού λαού κατά το 1821 και στις αρχές του 18^{ου} αιώνας, σε μια εποχή εξεγέρσεως των λαών από τα αρχάς και τας ιδέας της Γαλλικής Επανάστασεως στηρίχθηκε στον ένοπλο αγώνα των αγροτών μέσα στην σκλαβωμένη χώρα, στον αγώνα της κ λ ε φ τ ο υ ρ ι ά ς, όπως λέγει η ιστορία μας και στην ύπαρξιν διαφόρων «εταιριών», μυστικών δηλαδή οργανώσεων τόσο εις το εσωτερικόν όσο και εις το εξωτερικόν, όπου υπήρχαν πολλές ελληνικές εμπορικές παροικίες. Την οργάνωσιν ίδρυσε ο Ρήγας Φεραίος ο Βελεστινλής, τον οποίον σκότωσαν οι Τούρκοι διά στραγγαλισμού στο Βελιγράδι το 1798.

Μετά από αυτόν διάφοροι άλλοι ίδρυσαν κι άλλας οργανώσεις όπως το «Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείον», τη «Φιλόμουσο εταιρία» κ.ά. έως το έτος 1814 ότε ιδρύθη η «Φιλική εταιρία» η σπουδαιότερα εξ όλων. Αύτη ιδρύθη το 1814 στην Οδησό (πόλι της Ρωσσίας) από τους τρεις ενθουσιώδεις Έλληνας πατριώτας, τον Νικόλαο Σκουφά, τον Εμμανουήλ Ξάνθο και τον Αθανάσιον Τσακάλωφ.

Ο Νικόλαος Σκουφάς ήταν χειροτέχνης και διατηρούσε ένα μικρόν κατάστημα στη Οδησό, καταγόταν δε από το χωριό Κομπότι της Άρτας.

Ο Εμμανουήλ Ξάνθος ήτο εμποροϋπάλληλος στην Οδησό και καταγόταν από την Πάτμο της Δωδεκανήσου. Κι ο Αθανάσιος Τσακάλωφ ήταν νέος διανοούμενος με σπουδές στο Παρίσι, γιος γουναρά της Μόσχας και κατήγετο από τα Γιάννενα.

Οι απλοί αυτοί άνθρωποι έβαλαν για κύριο σκοπό τους την απελευθέρωσιν της Ελλάδος και την δημιουργία ελευθέρου ελληνικού κράτους. Προκειμένου δε να επιτύχουν αυτόν τον σκοπό τους, εξήτησαν την συνδρομήν τόσο των Ελλήνων του εσωτερικού και του εξωτερικού όσο και των υποδούλων βαλκανικών λαών τους οποίους παρότρυναν να ξεσηκωθούν και να επαναστατήσουν ταυτόχρονα με τους Έλληνας.

Η οργάνωσίς της ήταν απόλυτα μυστική, επιστεύετο δε τότε ότι διηθύνετο από

πολύ υψηλά πρόσωπα. Πολλοί ενόμιζαν πως ένας από τους αρχηγούς της ήτο κι ο Τσάρος της Ρωσίας. Πολλοί έγιναν μέλη αυτής της εταιρίας, πρό παντός δε άνθρωποι της μεσαιάς τάξεως, εξηπλώθη δε όχι μόνον εις το εξωτερικόν αλλά και εις αυτήν την σκλαβωμένη Ελλάδα. Στην αρχή η έδρα της ήτο στην Οδησό, μετά όμως διά να είναι πλησιέστερα στους Έλληνας μετεφέρθησαν εις Κωνσταντινούπολιν. Η αρχηγία επροτάθη εις τον Καποδίστρια, αλλ' αυτός ηρνήθη, εδέχθη δε αυτήν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης το 1820. Επτά ολόκληρα χρόνια η «Φιλική εταιρία» ειργάσθη συνεχώς για τον ξεσηκωμόν του έθνους και των άλλων βαλκανικών λαών.

Προπαγάνδισε, ζύπνησε την δόξαν του πατριωτισμού, συγκέντρωσεν χρήματα τα οποία διετέθησαν διά τις ανάγκες του αγώνος, προώθησε την συνεργασίαν των Βαλκανικών λαών και προετοίμασε σοβαρώς τον ένοπλο αγώνα. Το έργον της αποτελεί μίαν δοξασμένη σελίδα της εθνικής μας και της κοινής Βαλκανικής ιστορίας.

ΜΑΡΙΑΕΝΑ ΚΑΧΡΗΜΑΝΗ

Μαθήτρια τάξεως ΣΤΙ' Αρσακείου Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 121 (*Από το τεύχος 151/2, Μάρτιος-Απρίλιος 1971, σ. 57*)

1821–1971: 150 ΧΡΟΝΙΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

«1821-1971». 150 χρόνια από της Εθνικής μας παλιγγενεσίας! Χιλιάδες δαφνοστόλιστες σελίδες δόξης, που τις δόξασαν τόσα και τόσα παλληκάρια, ξαναζωντανεύουν εμπρός μας. Χιλιάδες παραδείγματα αυτοθυσίας για:

«Του Χριστού την πίστι την αγία

και της Πατρίδος την ελευθερία...»

Χιλιάδες ολοκαυτώματα με τον ίδιο πάντα σκοπό: την απελευθέρωσι της γλυκειάς Πατρίδος από τον βάρβαρο τύραννο.

Κι αξίζει τον κόπο να κάνωμε μία αναδρομή στα περασμένα δοξασμένα γεγονότα.

Αρχίζουμε από το γλυκό εκείνο πρωινό της ανοιξιάτικης φύσεως που ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε την κυανόλευκον δίνοντας έτσι το σύνθημα του γενικού συναγερμού.

Ευλογεί ο ιεράρχης τους αποφασισμένους για την Ελευθερία αγωνιστάς δίνοντάς τους και την ευχή της Εκκλησίας μας.

Κι έπειτα έρχονται σειρές νικών των Ελλήνων και σταθμών στην πολυδοξασμένη μας ιστορία: Δραγατσάνι, Αλαμάννα, Γραβιά, Δερβενάκια, Βασιλικά και τόσα άλλα που εδόξασαν τας υπερόχους και αγαθωτέρας μορφάς του Αγώνος: Υψηλάντης, Διάκος, Ανδρούτσος, Κολοκοτρώνης, Νικηταράς, Καραϊσκάκης και χιλιάδες άλλες αφανέρωτες μορφές, που εβοήθησαν τόσο στην μετέπειτα απελευθέρωσι της Πατρίδος μας.

Κι έτσι το λαμπερό φως της ελευθερίας των Ελλήνων έλαμψε και πάλι στα σκότη της δουλείας, δείχνοντας σ' όλους τους ξένους πώς πολεμούν οι Έλληνες για την Ελευθερία των.

Έδειξε γι' ακόμη μια φορά τα πατροπαράδοτο ένστικτο του Έλληνο πολίτου να ζη ελεύθερος!...

Κι έκανε μεγάλο σάλο αυτό το γεγονός στα ξένα ελεύθερα Κράτη. Έβλεπαν και πάλι τι θα πη Ελληνική αποφασιστικότητα, γενναιότητα και αγάπη στην Πατρίδα.

Όλα αυτά όμως έγιναν πάντοτε με την βαθειά πίστι των Ελλήνων στον ουράνιο Πατέρα, που όπως είπε και ο δοξασμένος «Γέρος του Μοριά»:

«Ο Θεός υπέγραψε την ελευθερία της Ελλάδος και την υπογραφή του δεν την παίρνει πίσω...»

Η αγάπη δε αυτή προς την Ελευθερία συνεχίζεται και θα συνεχίζεται από όλας τας γενεάς των Ελλήνων.

Και όταν κατόπιν το 1940-41 ο Χίτλερ κατέλαβε όλας τας χώρας χωρίς αντίστασι, το ελληνικό ιδανικό της Ελευθερίας και το τουφέκι του τσολιά μας αντιστάθηκε!... Κι όταν η ναζιστική μπότα σκέπασε την Ελευθερία μας, τότε και πάλι ένα νέο 1821 ήρχιζε και εδώ. Νέες σελίδες δόξης γράφονται στα βάθη της Αφρικής: Ελ Αλαμείν και τόσα

άλλα.

Για όλα αυτά εμείς η επομένη γενεά, φέτος που επέρασαν 150 ολόκληρα χρόνια δοξάζομεν με όλας τας πρεπούσας τιμάς τους αγωνιστάς που με σύνθημά τους «Ελευθερία ή Θάνατος» ηγωνίσθησαν διά να έχουμε ημείς σήμερα μίαν Ελλάδα ελεύθερη, έτοιμη να καταπιασθή με την αναδιοργάνωσί της.

«Χαίρε, λοιπόν, ω χαίρε, Ελευθεριά!»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ Γ. ΑΝΔΡΟΥΣΟΥ

Μαθήτρια τάξεως ΣΤΙ΄ Αρσακείου Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 122 (Από το τεύχος 151/2, Μάρτιος-Απρίλιος 1971, σσ. 57-58)

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

Στην ψυχή του ήρωα της Ελληνικής μας Επανάστασεως, του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ζούσαν γενεές ολόκληρες παληκαριών. Ο πατέρας του και οι πρόγονοί του ήταν ξακουστοί για την γενναιότητά τους, και τα βουνά και οι λαγκαδιές αντιλαλούσαν τα κατορθώματα των Κολοκοτρωναίων. Ο πατέρας του, ο Κώστας Κολοκοτρώνης, αρχηγός των αρματωλών, σκοτώθηκε στην μάχη. Ο Θεόδωρος γεννήθηκε στον κόσμο, κάτω από ένα δένδρο, γιατί ύστερα από την αποτυχημένη επανάστασι του 1770 η οικογένειά του, μαζί με άλλους, έφυγαν από την Αρκαδία κυνηγημένοι από τους Τούρκους και πήγανε στη Μάνη. Τα παιδικά του χρόνια ο Κολοκοτρώνης τα πέρασε στη Μάνη και το παιχνίδι του ήταν ο πόλεμος και το σημάδι. Μικρός ακόμα, άφησε την μάνα του και τα αδέρφια του και πήρε τα βουνά για να γίνη κλέφτης και να πολεμήση για την ελευθερία της πατρίδος του. Στο βουνό ανταμώθηκε με τον ξακουστό Ζαχαρία, που αμέσως τον ξεχώρισε από τα άλλα παληκάρια του για την εξυπνάδα του και την ικανότητά του στα πολεμικά. Ύστερα από μερικά χρόνια όμως ο Κολοκοτρώνης, αναγκάσθηκε να φύγη στην Ζάκυνθο, διότι οι Τούρκοι είχαν βαλθή στα γερά να ξεκάνουν την κλεφτουριά. Εκεί γνωρίσθηκε με τον Άγγλο συνταγματάρχη Τζωρτζ. Τόση εντύπωσι του έκανε του Άγγλου ο Κολοκοτρώνης, που τον κατάφερε να καταταχθή στον Αγγλικό στρατό και εκεί

υπηρετήσε έξι χρόνια. Σαν περνούσε καβάλα στ' άλόγο του με την κόκκινη φέρμελη και την αστραφτερή περικεφαλαία του, την στολισμένη με το σταυρό και το λιοντάρι, στέκονταν όλοι και καμάρωναν τη λεβεντιά του. Εκεί έμαθε την τέχνη του τακτικού στρατού και την αυστηρή πειθαρχία. Ούτε στιγμή όμως δεν ξέχασε τον σκοπό της ζωής του. Κι όταν ύστερα από χρόνια, το 1812, ήρθαν και του μίλησαν για την Φιλική Εταιρεία, η ψυχή του Κολοκοτρώνη φτεροκόπησε γιατί κατάλαβε πως έφθασε η μεγάλη στιγμή. Τον Ιανουάριο του 1821 πήρε επιτέλους διαταγή να φύγει διά την Μάνη. Από τη στιγμή που ξαναπάτησε τα άγια χώματα της πατρίδος του άρχισε τ' αστέρι του θριάμβου του την πορεία του προς το λαμπρότερο μεσουράνημα. Καλαμάτα, Τριπολιτσά, Βαλτέτσι, Δερβενάκια, Βέρβαινα, Δολιανά, Ναύπλιο είναι οι μεγάλες νίκες του Αρχιστρατήγου των Ελλήνων, του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Η πίστις του διά την Ελευθερία ήταν μεγάλη. Διάβασε ένα μήνυμά του στον Ιμπραήμ: «Όχι τα κλαριά να μας κόψης, όχι τα δένδρα, όχι τα σπίτια που μας έκαψες, μόνο πέτρα στην πέτρα να μη μείνη, εμείς δεν προσκυνούμε. Τι τα δέντρα μας αν τα κόψης, η ίδια γη που τα έθρεψε μένει δική μας και τα μετακάνει. Μην ελπίζεις πως τη γη μας θα την κάμης δική σου. Μόνο ένας Έλληνας να μείνη, πάντα θα πολεμούμε». Οι πίκρες που δοκίμασε ο «Γέρος του Μοριά» δεν ήταν λίγες. Οι εχθροί του τον συκοφάντησαν, τον φυλάκισαν και τέλος, όταν πια η Ελλάδα είχε ελευθερωθή, τον καταδίκασαν εις θάνατο. Αλλά ο βασιλιάς Όθων, αναγνωρίζοντας τις μεγάλες υπηρεσίες που προσέφερε στο Έθνος, όχι μονάχα του έδωσε χάρι, αλλά τον διώρισε και Στρατηγό και μέλος του Συβουλίου της Επικρατείας. Ο Κολοκοτρώνης πέθανε στα 1843 και το όνομά του έμεινε και θα μένη τιμημένο αιώνια.

ΑΙΤΑΝΗ Π. ΣΦΗΚΑ

Μαθήτρια τάξεως ΣΤΙ' Δημοτικού Σχολείου Ψυχικού

KEIMENO 123 (Από το τεύχος 152/3, Μάιος-Ιούνιος 1971, σ. 2)

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΡΣΑΚΕΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Εις το τεύχος μας Μαρτίου - Απριλίου εδημοσιεύσαμεν τας εκδηλώσεις του β' Γυμνασίου Αρσακείου Ψυχικού επί τη 150ετηρίδι της Εθνικής Παλιγγενεσίας. Τώρα δημοσιεύομεν

τας εκδηλώσεις των άλλων Αρσακείων. [...]

Συμμετοχή των Δημοτικών μας εις το έτος της Παλιγγενεσίας. Όλα συμμετέσχον πανηγυρικώς.

1. Το Πρότυπον Αρσάκειον Ψυχικού.

-Την 23^{ην} Μαρτίου πανηγυρικός εορτασμός εν τω θεάτρω του Σχολείου παρουσία του κ. Επόπτου των Σχολείων, του κ. Υποδιευθυντού της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, των σπουδαστριών της Παιδαγωγικής Ακαδημίας και γονέων των μαθητριών.

-Την 24^{ην} Μαρτίου αντιπροσωπεία μαθητριών της ΣΤ΄ τάξεως έλαβε μέρος εις την μαθητικήν παρέλασιν έμπροσθεν του μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτου.

2. Το Αρσάκειον Δημοτικόν Ψυχικού.

-Την 20^{ην} Μαρτίου Εθνική Εορτή εν τω θεάτρω του Σχολείου διά τας μαθητριάς των μικροτέρων Τάξεων.

-Την 22^{αν} Μαρτίου επίσημος εορτή επί τη συμπληρώσει 150 ετών από της Ελληνικής εθνεγερσίας παρουσία του κ. Επόπτου, γονέων και των μαθητριών των μεγαλυτέρων τάξεων. Τον Πανηγυρικόν εξεφώνησεν η Διευθύντρια του Αρσακείου Δημοτικού κ. Βιολέττα Κατσιώτου-Κοντογιαννοπούλου τονίσασα την σημασίαν της ημέρας διά τον Χριστιανισμόν και Ελληνισμόν.

-Την 23^{ην} Μαρτίου κατάθεσις στεφάνου εις το Ηρώον του Ψυχικού υπό των μαθητριών εις ένδειξιν τιμής και ευγνωμοσύνης προς τους ήρωας του 1821.

ΚΕΙΜΕΝΟ 124 (Από το τεύχος 152/3, Μάιος-Ιούνιος 1971, σ. 26)

ΠΟΙΟΝ ΗΡΩΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΘΑΥΜΑΣΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΝ
ΚΑΙ ΔΙΑΤΙ;

Αλαμάνα! Διάκος!

Δύο ονόματα σφικτοδεμένα με την δόξα.

Το ασήμαντο γεφυράκι της Αλαμάνας στέκει τώρα υπέρλαμπρο θυσιαστήριο για το υψηλότερο ιδανικό την πατρίδα.

Και ένας ήρωας.

Ο γλυκύτερος των ηρώων!

Είναι αυτό που σε δοξάζει; Είναι αυτό που σε στεφανώνει με δάφνη; Είναι αυτό που σε υμνεί;

Όχι!

Είναι η αθάνατη δόξα των ηρώων.

Το αποκορύφωμα της αυτοθυσίας σου, ο ηρωισμός, για να ανεβάσης ψηλά πάνω απ' όλα την Ελλάδα.

Δεν νίκησες.

Μα η νίκη δεν σημαίνει πάντα δόξα.

Εσύ δοξάστηκες πέφτοντας.

Γιατί δεν πέθανες.

Κι αν το αίμα σου κύλησε και έβαψε τα αγριολούλουδα, τα χόρτα, την ανοιξιάτικη φύσι, κι αν από τα χείλη σου βγήκαν παραπονεμένα λόγια, εσύ θα στέκης ψηλά και θα βροντοφωνάζεις στους εχθρούς, ότι η Ελλάς ποτέ δεν πεθαίνει, δεν την σκιάζει φοβέρα καμιά, μόνο λίγο καιρό ξαποσταίνει και ξανά προς την δόξα τραβά.

ΜΟΣΧΟΥΛΑ Γ. ΠΟΛΕΜΗ

Μαθήτρια ΣΤ' Τάξεως Δημοτικού Σχολείου Αρσακείου Ψυχικού

KEIMENO 125 (Από το τεύχος 159/20 – 160/21, Απρίλιος-Μάιος 1972, σσ. 55-56)

ΕΟΡΤΑΙ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΔΗΜ. ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΨΥΧΙΚΟΥ

Ι. Εορταί:

Η εορτή της Σημαίας και η εορτή επί τη επετείω της 28^{ης} Οκτωβρίου. Παρεδόθη εις 6 μαθητριάς, τας αρίστας εις την επίδοσιν και το ήθος, η γαλανόλευκος Σημαία μας. Με συγκίνησιν ηκούσαμε ποιήματα και τραγούδια διά το ιερόν Σύμβολον της Πατρίδος μας.

Εν συνεχεία η διδ/σσα κ. Πορφύρη - Μαργαρίτη μας ωμίλησε διά την μεγάλην ημέραν της 28ης Οκτωβρίου 1940. Ένα σκετς, «Τα παιδιά του 40», ζωηρά, πατριωτικά τραγούδια από την χορωδίαν μας και μερικά απαγγελία μετέφεραν την σκέψιν μας εις την Πίνδον και μας έκαμαν να νοιώσωμεν υπερηφάνειαν διά το ΟΧΙ του 40.

Με υπερηφάνειαν και ευλάβειαν κατεθέσαμεν εις το μνημείον των ηρώων του Ψυχικού ένα δάφνινο στεφάνι, διά να τιμήσωμεν αυτούς, που έχυσαν το αίμα τους εις τα Αλβανικά βουνά και εδόξασαν την πατρίδα μας. [...]

Με ενθουσιασμόν και υπερηφάνειαν εωρτάσαμε την εορτήν της 25^{ης} Μαρτίου. Το διδακτικόν σκετς του Στ. Σπεράντζα «Οι ομογάλακτοι» διδαχθέν υπό της κ. Γοδίνου, εμβατήρια και τραγούδια, απαγγελία και τέλος εθνικοί χοροί, μας εγέμισαν την ψυχήν αγάπην διά την ένδοξόν μας Πατρίδα. Αυτό ποσπαθήσαμε να μεταδώσουμε και εις τους άλλους, όταν την (σ. 56:) 23^{ην} Μαρτίου ετραγουδήσαμεν και εχορεύσαμεν εις το Ε.Ι.Ρ.Τ. [...]

Β. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Διευθύντρια Προτύπου

ΚΕΙΜΕΝΟ 126 (Από το τεύχος 159/20 – 160/21, Απρίλιος-Μάιος 1972, σ. 67)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ

1. Η εορτή της 25^{ης} Μαρτίου εγένετο εν τω θεάτρω του Αρσακείου με πλήρες πρόγραμμα, αποτελούμενον από απαγγελίας, άσματα και ζώσας εικόνας εκ των ηρωικών μορφών του

1821.

Την εορτήν επλαισίωσεν η επιμελημένη χορωδία της διδασκαλίσσης δ. Χαράς Κοκολάκη.

Τον πανηγυρικών της ημέρας εξεφώνησεν η Διευθύντρια του Αρσακείου Δημοτικού κ. Βιολέττα Κατσιώτου-Κοντογιαννοπούλου.

[...]

6. Την 21^η Απριλίου 1972 εωρτάσθη εν τω Αρσακείω Δημοτικώ Σχολείω η 5^η επέτειος της 21^{ης} Απριλίου 1967. Το πρόγραμμα επλαισίωσαν ποιήματα, άσματα και ομιλίες υπό της Διευθύντριας του Σχολείου κ. Βιολέττας Κατσιώτου-Κοντογιαννοπούλου και της διδασκαλίσσης κ. Μιμ. Κουφούδη. Εν συνεχεία παρακολούθησιν της δοξολογίας εν τω Ιερώ Ναώ του Αγίου Δημητρίου Ψυχικού και κατάθεσιν στεφάνου εις το Ηρώον Ψυχικού.

ΒΙΟΛΕΤΤΑ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Διευθύντρια Αρσακ. Δημοτ. Σχολείου Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 127 (Από το τεύχος 161/22 – 162/23, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1972, σ. 24)

ΠΟΙΟΣ ΕΙΠΕ ΤΟ ΟΧΙ

Ποιος είπε το «ΟΧΙ» με τόση τόλμη

κι αυτοθυσία;

Το είπαν η θάλασσα, οι κάμποι όλοι,

λόγγοι, βουνά.

Το είπε η Ελλάδα πέρα για πέρα

με μια καρδιά.

Νίκης τραγούδι, άπαρτα κάστρα

μεσ' στα στενά.

Ποιος είπε το «ΟΧΙ» με τόση τόλμη
κι αυτοθυσία;

Το είπε το Έθνος, μικροί μεγάλοι,
με μια καρδιά.

Το είπαν οι Έλληνες πως δεν βαστάνε
στην τυραννία.

Αυτοί που ζούνε και πεθαίνουν
για Λευτεριά.

Ποιος είπε το «ΟΧΙ» με τόση τόλμη
κι αυτοθυσία;

Το είπαν κι ακούστηκαν σ' όλα τριγύρω
τα ιερά.

Το είπαν οι Έλληνες με τόση πίστη,
με τόση ανδρεία.

Πως μόνον οι Έλληνες ξέρουν να ζούνε
και να πεθαίνουν για ΛΕΥΤΕΡΙΑ.

ΒΑΛΙΑ ΣΤΑΜΑΤΕΛΑΤΟΥ

E² Αρσακείου Δημοτικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 128 (Από το τεύχος 161/22 – 162/23, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1972, σ. 48)

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑΝ (ΔΙΑΣΚΕΥΗ)

Ιερόν δέος καταλαμβάνει την ψυχή κάθε Έλληνας σαν αντικρύση την Ελληνική Σημαία. Είναι ο ξάστερος ανοιξιάτικος ουρανός της πατρίδος μας. Είναι ο κάτασπρος αφρός του κύματος που απλώνεται στο πιο μικρό ακρογιάλι, στο πιο μακρινό πέλαγος, είναι η γαλανόλευκη σημαία της τρισένδοξης πατρίδος μας, της ξακουστής Ελλάδος.

Κάποτε μια μάγισσα επήρε την ψυχή της πατρίδος και την μεταμόρφωσε στο ιερό αυτό πανί. Δεν είναι το σιγανό αγέρι, που ανεμίζει και την κλείνει στην αγκαλιά του. Είναι η πνοή της! Η δική της πνοή, που ανεβαίνει από το στήθος όλων των Ελλήνων, που πάει να ζωντανέψει επάνω σ' αυτό το ιερό και ένδοξο πανί.

Την σημαία μας ευλόγησαν γέροι παπάδες στα χρόνια της μαύρης σκλαβιάς στο κρυφό σχολειό! Βράχηκε με δάκρυα πικρά. Σχίσθηκε και ταπεινώθηκε και μέσ' στα σκοτάδια της σκλαβιάς οι Ελληνίδες κρυφά τα βράδια την ύφαιναν στους αργαλειούς. Γνώρισε όμως δόξες και τιμές και ξαπλώθηκε σ' όλη την Οικουμένη!

Ποια Μούσα, ποια λύρα θα μπορέσει ποτέ να σε ψάλλει όπως σου πρέπει; Ω, Σημαία Ελληνική, επάνω σου στηρίζονται όλες οι ελπίδες των σκλάβων. Είσαι ο καθρέπτης της Νέας Ελλάδος. Και όταν με σεβασμό το κάθε ταπεινό βλέμμα σε κοιτάζει, θαρρείς πως βλέπει ένα χρυσό ουράνιο στεφάνι.

Το στεφάνι της δόξας, της τιμής και της ιστορίας Σου!

ΜΙΑΕΝΑ ΜΙΧΑΗΛ

ΣΤ² Αρσακείου Δημοτικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 129 (Από το τεύχος 165/26, Φεβρουάριος 1973, σ. 24)

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ
ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1972-73

[...]

2. 25η Οκτωβρίου: Εωρτάσθη με πατριωτικόν παλμόν η εορτή της Σημαίας και της 28ης Οκτωβρίου.

Περί της Σημαίας ως συμβόλου Θρησκείας και Πατρίδος και περί της Εθνικής εορτής της 28^{ης} Οκτωβρίου, ωμίλησεν η η Δ/ντρια του Σχολείου κ. Βιολέττα Κατσιώτου-Κοντογιαννοπούλου. Εγένετο η παράδοσις της Σημαίας εις τας αριστευσάσας μαθητριάς της ΣΤ^{ης} τάξεως και επηκολούθησε πρόγραμμα, το οποίον περιελάμβανεν απαγγελίας ποιημάτων, χορωδιακά άσματα και ζώσας εικόνας εκ σκηνών του 40.

ΚΕΙΜΕΝΟ 130 (Από το τεύχος 166-67/27-28, Μάρτιος και Απρίλιος 1973, σ. 63)

Η ΔΟΞΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Οι Κρητικοί ανέβησαν στην Τρεμπεσίνα με το τραγούδι και επολέμησαν τον εχθρόν με θάρρος και γενναιότητα.

Η Κρήτη είχε τώρα να περάση μια σκληράν, άνισον και ανελέητον δοκιμασίαν. Την ένδοξον μάχην της Κρήτης.

Οι Κρητικοί, θαρραλέοι και γενναιόψυχοι από την αρχαιότητα ακόμη, αγωνίζονται διά την τιμήν και την ελευθερίαν της πατρίδος των.

Η Κρήτη ακούραστος και ήρεμος στεκόταν περήφανη, περιμένοντας την επίθεσι των Ούννων.

Ο ουρανός βρέχει τέρατα, έλεγαν οι Κρητικοί, όταν τα γερμανικά αλεξίπτωτα έκαναν την πρώτη τους εμφάνισι, αλλ' εμάς δε μας φοβίζουν.

Κάθε κρητικό βουνό, κάθε ραχούλα, κάθε κλαδί, κάθε χαράδρα, αντιλαλεί την δόξαν της Κρήτης.

Οι δάφνες που φυτρώνουν στα πανάγια χώματά της είναι δάφνες νίκης, που οι Κρητικοί εκέρδησαν πολεμώντας.

Η Κρήτη στέκεται πάντα ένας πελώριος γίγας και προφυλάσσει την Ελλάδα όχι μόνο από τον Νότο, αλλά και από όπου αλλού τολμήση ο βάρβαρος να εισέλθη.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΟΥΖΕΛΗ

Ε' τάξις Προτύπου Αρσακείου Πατρών

ΚΕΙΜΕΝΟ 131 (Από το τεύχος 168-69/27-28, Μάιος και Ιούνιος 1973, σσ. 41-42)

Η ΕΛΛΑΣ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

Απ' όλον τον κόσμο έχει αναγνωρισθή, ότι η γλυκειά μας πατρίδα, η αγαπημένη μας Ελλάδα, είναι από τας ωραιότερας χώρας του κόσμου.

Απ' όλον τον κόσμο έρχονται επισκέπται διά να θαυμάσουν τόσον τας φυσικάς καλλονάς της όσον και τα μνημεία της. Πόσοι λογοτέχναι, ποιηταί και πεζογράφοι έχουν υμνήσει την Ελλάδα μας!

Εμείς τα ελληνόπουλα επομένως αισθανόμεθα μεγάλην εθνικήν υπερηφάνειαν, διότι έχομεν πατρίδα την πανέμορφη Ελλάδα.

Εις τας 28 Μαρτίου ε.ε. το σχολείο μας έκανε μία ωραιοτάτην και πρωτότυπον εορτήν εις την οποίαν παρευρέθησαν και οι γονείς των μαθητριών.

Την εορτήν αυτήν ετοίμασαν αι μαθήτριά της Στ' τάξεως και τας εβοήθησαν αι διδασκάλισσαί των.

Η εορτή αυτή είχε σκοπόν να πλουτίση τας γνώσεις μας διά την Ελλάδα και να μας παρακινήση να της δώσωμεν την αξίαν που της πρέπει.

Ήρχισε με ωραία χορωδιακά άσματα γύρω από την Ελλάδα. Επίσης αι μαθήτριά της Δ' τάξεως ετραγούδησαν ωραία δημοτικά άσματα, συνωδευμένα από τον γλυκύ ήχο της φλογέρας.

Ηκολούθησε μία πρωτότυπος και πολύ ενδιαφέρουσα συζήτησις ανάμεσα εις τας μαθητριάς της Στ' τάξεως.

Ωμίλησαν κατ' αρχήν διά τα πανύψηλα όρη της που είναι διασκορπισμένα εις όλην την Ελλάδα. Για τας λίμνας της τα συνυφασμένας με θρύλους και παραδόσεις, τους ποταμούς της που κυλούν τα άλλοτε ήρεμα και κρυστάλλινα νερά των εις τας καταπρασίνους πεδιάδας και άλλοτε τα ορμητικά των νερά ανάμεσα από αποτόμους χαράδρας, επιβλητικά όρη και πυκνά δάση.

Η συζήτησις διεκόπτετο με την προβολήν εγχρώμων ταινιών παρμένων από όλην την Ελλάδα σχετικών με το θέμα του μέρους της συζητήσεως το οποίον προηγήθη.

΄ Ηκολούθησε μία συζήτησις διά την βιομηχανίαν της Ελλάδος και διά την οικονομικήν ανάπτυξίν της.

Μέσα εις τόσα λίγα χρόνια η Ελλάς κατώρθωσε ν' αναπτύξη πολύ την βιομηχανίαν της και το εμπόριόν της ώστε να πάρη μία αρκετά σημαντικήν θέσιν μέσα εις τα ανεπτυγμένα (ευρωπαϊκά) κράτη.

Προεβλήθησαν σχετικά ταινία και ενημερώθημεν πλήρως διά την ανάπτυξιν της χώρας μας.

Κατόπιν ωμιλήσαμε διά την ένδοξον ελληνικήν ιστορίαν, διά το παλαιόν μεγαλείον της πατρίδος μας.

Η δοξασμένη Ελλάς μας ανέδειξε τους πιο σοφούς άνδρας του κόσμου, αυτούς που με την σοφίαν των εφώτισαν την οικουμένη. Εσκόρπισε το φως του πνεύματός της εις όλον τον κόσμον, και διέδωσε τον περίλαμπρον πολιτισμόν της.

Εκάστη σπιθαμή της ελληνικής γης είναι ποτισμένη με το αίμα των ηρώων της, που έδωσαν την ζωήν των, και επότισαν με αυτό το δένδρον της ελευθερίας.

Ο αρχαίος και ο βυζαντινός πολιτισμός άφησαν στην Ελλάδα μνημεία εξαιρετικής αρχιτεκτονικής ωραιότητος διά τα οποία και ωμιλήσαμε.

Ταξιδεύοντας στη Ελλάδα ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάση τόσα καλλιτεχνικά αριστουργήματα. Τα μνημεία αυτά σε μεταφέρουν σε τόπους μακρινούς και μπορείς να ζήσης με την φαντασίαν σου σε μία παλιά εποχή. Τόσα έχει να προσφέρει σ' έναν επισκέπτη η μικρή αυτή μα πανέμορφη χώρα μας. Επόμενον δε είναι να έχη ανεπτυγμένον

τον τουρισμόν της. Το επόμενο μέρος της συζητήσεώς μας, μετά από τας αρχαιολογικάς και βυζαντινάς περιηγήσεις, ανεφέρετο εις τον ελληνικόν τουρισμόν.

Η εορτή ετελείωσε με ελληνικούς χορούς και εσημείωσε μεγάλην επιτυχίαν.

Εχώρευσαν αι μαθήτριάι τη Στ' τάξεως ενδεδυμένοι με ωραιότατας ελληνικάς ενδυμασίας.

Ο χορός, συνωδευμένος από τους σκοπούς του τόπου μας, ήτο ωραιότατος.

Είναι γνωστόν ότι οι ελληνικοί χοροί και αι ενδυμασίαι είναι από τους ωραιότερους του κόσμου.

Κατόπιν επεσκέφθημεν μίαν έκθεσιν με διάφορα αντικείμενα ελληνικής τέχνης, και εικόνας με ελληνικά τοπία, πόλεις, χωρία και σκηνάς από την ζωήν των Ελλήνων.

Η αίθουσα της εκθέσεως ήτο πολύ ωραία διακεκοσμημένη και την επεσκέφθησαν οι γονεείς μας με χαρά και ενδιαφέρον.

(σ. 42) Η εορτή μας διά την Ελλάδα ετελείωσε και είχε μεγάλην επιτυχίαν και όλοι έφυγαν με ωραίας εντυπώσεις.

Ας ευχόμεθα να εκφράζωμε πάντα με ωραία έργα την θερμήν αγάπη μας προς την ωραία και αθάνατη Ελλάδα μας, την πατρίδα του πνευματικού φωτός, του πολιτισμού, και της ελευθερίας.

ΜΑΡΙΤΑ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΤ² Αρσ. Δημοτ. σχολείου Ψυχικού

Επιμελεία της διδ/σης Ι. Κουλιανού

ΚΕΙΜΕΝΟ 132 (Από το τεύχος 171/32, Δεκέμβριος 1973 – Ιανουάριος 1974, σ. 27)

ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

(ακροστιχίς)

Π-όσο σ' αγαπώ εσένα, ω πατρίδα μου Ελλάδα!
 Ά-μα φεύγω μακριά σου, τα ματάκια μου ζητούνε
 Τ-ον γαλάζιον ουρανό σου, γρήγορα να ξαναδούνε.
 Ρ-ίγη νοιώθω στην ψυχή μου, δίχως φως, δίχως λιακάδα.
 Ι-ερή γλυκειά Πατρίδα, πώς να νοιώσω εκεί χαρά;
 Δ-ώσε μου, Θε μου, των αιτών της τα μεγάλα τα φτερά.
 Α-σφαλώς να φτερουγίσω στα χώματά της τα ιερά!

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΠΙΑ

ΣΤ² Β' Τοσίτσειον

(Ολόκληρο το τεύχος 175-76/36-37, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1974, από το οποίο αποσπάσματα παρατίθενται στη συνέχεια, είναι αφιερωμένο στην Κύπρο).

ΚΕΙΜΕΝΟ 133 *(Από το τεύχος 175-76/36-37, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1974, σ. 53)*

ΞΕΡΡΙΖΩΜΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΜΑΣ

Η Ανθή μισοξύπνησε πρωί-πρωί και γύρισε από το άλλο πλευρό της. Ο γλυκός πρωινός ύπνος της έκλεισε πάλι τα μάτια...

-Πω! πω! τι πολλά πακέτα! Θέλω να τα δω, είπε στην μαμά της.

-Σιγά-σιγά! Πήγαινε στο δωμάτιό σου. Θα σου τα φέρω εκεί.

-Μαννούλα, πάμε μαζί. Ακούμπησέ τα στο κρεβάτι μου.

-Τώρα μπορείς να τα δης με την ησυχία σου. Να μη φωνάζης όμως, γιατί εγώ θα πάω να ξεκουραστώ.

Η Ανθή με τα ψώνια είναι καταχαρούμενη. Τι ωραία η σχολική της ποδιά! Την

έβαλε και ψιθύρισε «Πόσο μεγάλη με δείχνει». Η σάκκα της είναι κόκκινη και έχει τρεις θήκες. «Θα έχουν άραγε κόκκινες σάκκες και τα άλλα παιδιά;» Σ' αυτό το πακέτο είναι η κασετίνα της. Τι όμορφη που είναι! Έχει χρώμα μπλε και ταιριάζει με την σάκκα της. Και είναι γεμάτη. Έχει μέσα ένα στυλό κίτρινο κι ένα μολύβι, γόμα, ξύστρα καιμπογιές. Έχει και πολύχρωμους μαρκαδόρους. «Θαυμάσια» είπε η Ανθή στον ύπνο της και μισάνοιξε τα μάτια της.

-Αυτό είναι καταπληκτικό! ψιθύρισε. Πώς είναι δυνατόν; Η μαμά έχει το κρεβάτι της σε άλλο δωμάτιο, πώς βρίσκεται τώρα εδώ δίπλα μου και κοιμάται; Μήπως σηκώθηκε την νύχτα και μετέφερε το κρεβάτι της κοντά μου; Όχι! Κάτι άλλο θα έχω συμβή.

Ξαφνικά το πρόσωπό της σκοτείνιασε. Η Ανθή έχει ξυπνήσει εντελώς κι αρχίζει να θυμάται...

-Ανθή, την μαλώνει η μαμά της, είναι αργά. Γιατί δεν ξύπνησες πιο νωρίς; Πάμε γρήγορα να προλάβουμε το πρωινό συσσίτιο.

Η Ανθή βγήκε από την σκηνή τους και πλύθηκε πρόχειρα κάτω από την ελιά. Τώρα πια δεν κάθονται στο όμορφο σπίτι τους στην Κυρήνεια.

Οι Τούρκοι τους έδιωξαν απάνθρωπα. Είχαν φέρει πολύ στρατό και τους κυνήγησαν μαζί με πολλές χιλιάδες άλλους Ελληνοκύπριους. Έτσι άφησαν το σπίτι τους χωρίς να πάρουν τίποτε μαζί τους και, διωγμένοι από τα τανκς των Τούρκων, έφθασαν μετά από μερικές μέρες στην νότια παραλία της Κύπρου, κοντά στην Λάρνακα.

Ξερριζωμένοι από τα σπίτια τους ήλθαν εδώ πρόσφυγες. Εγκατεστάθησαν κάτω από τα δένδρα. Στην αρχή δεν είχαν τίποτε, ούτε να φάνε. Η Ανθή δεν κοιμόταν πια στο μαλακό της κρεβάτι, αλλά μαζί με τους άλλους στο χώμα. Δεν είχαν πού να προφυλαχθούν από την βροχή. Ευτυχώς μετά από μερικές μέρες ήλθε βοήθεια. Σκηνές, κουβέρτες, ρούχα. Οργανώθηκε και το συσσίτιο. Όμως η κατάστασί τους παραμένει δύσκολη. Δεν έχουν αρκετές κουβέρτες και ρούχα για τον χειμώνα, ούτε μπορούν οι πρόχειρες σκηνές να τους προφυλάξουν από το κρύο και τη βροχή. Τα παιδάκια δεν θα πάνε στο σχολείο φέτος όπως εμείς. Η Ανθή ονειρεύεται τα βιβλία, τα τετράδια και το σχολείο της. Εμείς εδώ δεν τα ονειρευόμαστε, γιατί τα έχουμε. Όπως κάθε χρόνο θα πάμε

και φέτος στο σχολείο με τις φρεσκοσιδερωμένες μας ποδιές.

Η Ανθή και τα άλλα παιδιά είναι στο ύπαιθρο και κρυώνουν. Ποιος ξέρει πόσο θα κρατήσει ακόμα αυτή η κατάσταση;

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΑΚΟΥΡΗ

Μαθήτρια ΣΤ' τάξεως Προτύπου Αρσακείου Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 134 (Από το τεύχος 175-76/36-37, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1974, σ. 53)

ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΓΙΝΕΤΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μέσα στην γαλήνη του καλοκαιριάτικου πρωινού ήλθε η κακή είδησι και τα αναστάτωσε όλα. Ακόμα κι όταν πέρασε ο πρώτος φόβος, πως ίσως ο πόλεμος θα έφθανε έως εδώ, έμεινε μια μεγάλη θλίψη για όσα ακούγαμε να γίνονται στην Κύπρο.

Ο πόλεμος είναι πάντα κακός, ακόμα κι όταν γίνεται μακριά. Μα τώρα αυτοί που τον ζούσαν ήσαν δικοί μας άνθρωποι, ήσαν αδέρφια μας, ήσαν Έλληνες.

Μαθαίναμε για τις καταστροφές του όμορφου νησιού, για το αίμα που χυνόταν, για τις γκρεμισμένες πόλεις του, τα καμένα χωριά του, τον ξερριζωμό των κατοίκων του.

Και η τραγωδία τους, που ακόμα δεν τελείωσε, άγγιξε κάθε ελληνική καρδιά σε όποια γωνιά της γης κι αν βρισκόταν. Και όλοι έτρεξαν κάτι να προσφέρουν. Άλλοι χρήματα, άλλοι πράγματα ακόμα και λίγο από το αίμα τους. Και με πολλές εκδηλώσεις όλοι οι Έλληνες έδειξαν την αγανάκτησί τους για την άδικη επίθεσι στο μαρτυρικό νησί και την συμπαράστασί τους στους ηρωικούς Έλληνες της Κύπρου.

Κι εμείς τα παιδιά βρισκόμαστε με την σκέψι μας κοντά στα παιδιά της Κύπρου. Τις ημέρες αυτές, που ετοιμαζόμαστε πάλι για το σχολείο μας, νοιώθουμε πιο βαθιά το δράμα τους, την άδικη επίθεσι, που τα έβγαλε από τα σπίτια τους, από την γαλήνη τους, από τον δρόμο της προκοπής και της δουλειάς.

Θα θέλαμε να βρούμε τρόπο να εκδηλώσωμε την αγάπη μας και την

συμπαράστασί μας στα μικρά αδέρφια μας της Κύπρου και να τους ευχηθούμε να γυρίσει γρήγορα η γαλήνη στο βασανισμένο νησί τους και να ξαναβρούν την ήσυχη ζωή τους και τις ειρηνικές ασχολίες τους.

ΕΙΡΗΝΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

Μαθήτρια ΣΤ΄ τάξεως Προτύπου Αρσακείου Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 135 (Από το τεύχος 175-76/36-37, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1974, σσ. 53-54)

Η ΚΥΠΡΟΣ

Η Κύπρος! Το ηρωικό και αιματοβαμμένο αυτό νησί!

Η ιστορία της είναι γραμμένη στις αιματοβαμμένες σελίδες του βιβλίου της ιστορίας της Ελλάδος.

(σ. 54) Το σημερινό της όνομα το έγραψε πρώτος ο Όμηρος στην Ιλιάδα. Πριν απ' αυτό υπήρχαν πολλά άλλα ονόματα.

Κατά τον μύθο της Θεογονίας του Ησιόδου, ο Κρόνος ακρωτηρίασε τον πατέρα του Ουρανό με την κοφτερή του άρπη και πέταξε ό,τι έκοψε στην θάλασσα. Τότε σχηματίστηκε ένας κατάσπρος αφρός και από τον αφρό αυτό αναδύθηκε μια πανέμορφη παρθένα με χρυσά μαλλιά, η Αφροδίτη. Οι νύμφες που βρισκόντουσαν εκείνη την ώρα εκεί κοντά, της πρόσφεραν ένα μεγάλο και ωραίο κοχύλι. Σ' αυτό επάνω κάθησε η πανέμορφη Αφροδίτη, και ο Ζέφυρος την έβγαλε στην Πάφο της Κύπρου. Εκεί στην Πάφο ανατράφηκε η Αφροδίτη.

Όταν μεγάλωσε, οι Ώρες την παρουσίασαν στον Όλυμπο, όπου έγινε μέλος των Ολυμπίων θεών.

Αργότερα στον τόπο εκείνο κτίστηκε ο μεγαλοπρεπής ναός της Παφίας Αφροδίτης.

Άλλο σπουδαίο σημείο στην Κύπρο είναι η Σαλαμís με το αρχαίο της θέατρο.

Σιγά-σιγά η Κύπρος άρχισε να γίνεται πιο ελληνική ακόμη στα βυζαντινά χρόνια. Τότε η Κύπρος ήτο προμαχών του Χριστιανισμού.

Οι αραβικές όμως επιδρομές ανάγκασαν τους Κυπρίους να ζητήσουν βοήθεια από την Κωνσταντινούπολη.

Τότε στάλθηκαν τα ακριτικά σώματα με αρχηγό τον Διγενή Ακρίτα. Οι ήρωες αυτοί φύλαξαν την Κύπρο δύομισυ αιώνες. Οι Σαρακηνοί τρέμανε και στην θέα τους ακόμα. Οι Κύπριοι θεοποίησαν και τραγούδησαν τους Ακρίτες μα περισσότερο τον Διγενή. Οι κυπριακοί θρύλοι του μοιάζουν με τους θρύλους της άλλης Ελλάδος.

Το όμορφο νησί της Κύπρου φαίνεται όμως ότι είναι γραμμένο να μην γνωρίση ποτέ ησυχία και ειρήνη.

Πρώτα ήλθαν οι Φράγκοι με τον βασιλέα τους Ριχάρδο τον Λεοντόθυμο, οι Ναΐτες και οι Λουζινιάν έπειτα. Μετά οι Ενετοί. Αργότερα καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Στο τέλος ήλθε η φοβερή αγγλική κατοχή. Αυτή την εποχή βασσανίσθησαν πολύ οι Κύπριοι και σκοτώθηκαν πολλοί.

Και μ' όλα αυτά το ηρωικό νησί δεν έσβησε, έμεινε και θα μείνη για πάντα ελληνικό.

Η Κύπρος ανέδειξε πολλούς καλλιτέχνες, ποιητές, γλύπτες, ζωγράφους. Ξακουστά είναι και τα λαϊκά χειροτεχνήματα της Κύπρου. Τις στιγμές όμως αυτές η Κύπρος υποφέρει για μια ακόμη φορά. Οι Τούρκοι ποδοπατούν τα τιμημένα χώματά της. Λεηλατούν, σφάζουν και ερημώνουν τα πάντα. Δεν είναι πολιτισμένοι, γι' αυτό δεν καταλαβαίνουν ότι μ' αυτό που κάνουν καταστρέφουν τον πολιτισμό μιας άλλης χώρας.

Η Κύπρος πονεί, μα δεν αφήνει τον αγώνα. Τα ηρωικά παιδιά της πολεμούν πάνω σε ράχες, σε βουνά, σε πόλεις, παντού, να υπερασπισθούν την πατρίδα τους.

Μα οι ανελέητοι Τούρκοι χτυπούν και τον άμαχο πληθυσμό. Πόσοι πρόσφυγες δεν ήλθαν στην Ελλάδα. Πόσα παιδιά δίχως γονείς! Πόσοι άνθρωποι δίχως τον σύντροφό τους! Και ακόμη πόσοι άλλοι δεν γυρίζουν πεινασμένοι και άστεγοι από χωριό σε χωριό, από πόλι σε πόλι, χωρίς να βρίσκουν πουθενά στέγη και τροφή!

Χύνεται αίμα πολύ, αίμα ελληνικό!

Ο ηρωισμός και η αυτοθυσία των Κυπρίων αδελφών μας έχει φθάσει ως τα πέρατα του κόσμου. Παντού σήμερα μιλούν για την Κύπρο. Οι Κύπριοι δεν πολεμούνε για να κατακτήσουν, αγωνίζονται να ζήσουν ελεύθεροι.

Σαν Έλληνες, σαν αδέρφια, πρέπει όλοι να ενισχύσουμε τον δίκαιο αυτόν αγώνα. Με χρήματα, με δέματα, με προσευχή διαρκή, είναι καθήκον μας να μην μείνουμε αμέτοχοι. Ας πιστεύουμε ότι η Κύπρος δεν θα χαθή. Η Κύπρος είναι ελληνική και θα μένη για πάντα ελληνική. Η αλήθεια θα υπερισχύση, το δίκαιον θα επικρατήση. Η ελευθερία είναι θείο δώρο και

Της Λευτεριάς το φεγγοβόλο αστέρι

της νύχτας το ξημέρωμα θα φέρη.

ΜΑΡΙΑ Β. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

Μαθήτρια Ε΄ τάξεως Προτύπου Αρσακείου Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 136 (Από το τεύχος 175-76/36-37, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1974, σ. 54)

ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΓΙΝΕ ΠΟΛΥΤΙΜΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ...

Σαν χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στην Μεσόγειο Θάλασσα σε προνομιούχο γεωγραφική θέσι προβάλλει το πολυβασανισμένο μας νησί, το νησί της Αφροδίτης, η ηρωική μας Κύπρος, που με τόση απλοχεριά η μητέρα φύσις την στόλισε.

Να λοιπόν γιατί πολύ συχνά γίνεται το μήλο της Έριδος μεταξύ των μεγάλων.

Ξεφυλλίζοντας την ιστορία της, μια πολυτάραχη ιστορία 80 αιώνων βλέπομε:

Ότι οι πρώτοι ιστορικοί κάτοικοι της Κύπρου ήσαν Έλληνες που ανέπτυξαν αξιόλογο πολιτισμό παράλληλα με τον πολιτισμό της Κρήτης και των Μυκηνών.

Από τα πανάρχαια χρόνια η Κύπρος ήταν από τα σπουδαιότερα νησιά της

Μεσογείου.

Σύμφωνα με την παράδοσι έλαβε μέρος στον Τρωικό πόλεμο.

Αργότερα την κατέλαβαν οι Ασσύριοι. Η κατοχή των Ασσυρίων κράτησε μέχρι την διάλυσι του Ασσυριακού κράτους.

Τους διαδέχθηκαν οι Αιγύπτιοι και οι Πέρσαι.

Ύστερα από την απελευθέρωσι του νησιού από τον Αθηναίο Κίμωνα, βασιλιάς έγινε ο Ευαγόρας που απέκτησε τόση δύναμι, ώστε παρενωχλούσε ακόμη και το περσικό κράτος.

Αλλά μετά την Ανταλκίδειο ειρήνη περιορίσθη στο βασίλειο της Σαλαμίνας.

Από τους Πέρσες κατάφερε να απαλλαγί μετά την διάλυσι του περσικού κράτους από τον Μέγα Αλέξανδρο.

Το 30 π.Χ. έγινε ρωμαϊκή επαρχία.

Το 632 άρχισαν τις επιδρομές οι Σαρακηνοί και οι Άραβες, τους οποίους έδιωξε ο Νικηφόρος Φωκάς και την ένωσε με το βυζαντινό κράτος.

Μετά την κατέλαβε ο Ριχάρδος Λεοντόκαρδος, μετά ένα χρόνο την πούλησε στους Ναΐτες Ιππότες (στα χέρια των μεγάλων έγινε πολύτιμο εμπόρευμα), εκείνοι με την σειρά τους την πούλησαν στο βασιλιά της Ιερουσαλήμ Γκι ντε Λουζινιάν.

Το νησί πέρασε από την κυριαρχία Γενοβέζων, Ενετών, Τούρκων, Άγγλων. Τελικά έγινε ανεξάρτητο κράτος το 1960, με πρόεδρο τον Εθνάρχη Μακάριο.

Ο Ελληνισμός της Κύπρου υπέφερε κάτω από την μπότα του κατακτητή χωρίς να λυγίση. Με υπερηφάνεια και ηρωισμό τους αντιμετωπίζει αντλώντας συνήθως δύναμι από την μητέρα Ελλάδα.

Ο βάνανσος και προαιώνιος εχθρός μας, οι αλλόθρησκοι Τούρκοι, που τόσα και τόσα υπέφερε ο Ελληνισμός από αυτούς, κάνουν και πάλι την εμφάνισί τους επί της σκηνής.

Οι Τούρκοι θέλοντας να αφανίσουν τον Ελληνισμό κάνουν απόβασι χιλιάδων Τούρκων στρατιωτών στην μαρτυρική μεγαλόνησο.

Οι Ελληνοκύπριοι αμύνονται με ηρωισμό, όλος ο Ελληνισμός ζει στιγμές πόνου και αγωνίας.

Η βάνουση και απάνθρωπη συμπεριφορά των αλλοθρήσκων μετέβαλε το πανέμορφο ελληνικό και βασανισμένο νησί σε «γη Μαδιάμ».

Για την θλιβερή εικόνα που παρουσιάζει αυτή την στιγμή το μαρτυρικό νησί ευθύνονται οι μεγάλες και δήθεν πολιτισμένες δυνάμεις, που πατώντας επί πτωμάτων θέλουν να γίνουν κύριοι της Μεσογείου. Ποτάμια αίματος πότισαν την βασανισμένη γη της Κύπρου.

Μετέβαλαν το παραδεισένιο νησί σε κόλασι ερειπίων. Εκεί που ωργίαζε το πράσινο, ο πολιτισμός και η ζωή, μαίνεται τώρα ο πόνος, η καταστροφή και η βαρβαρότης.

Χιλιάδες πρόσφυγες, γέροι, γυναικόπαιδα, ξεριζωμένοι, με ξεσχισμένες τις καρδιές από πόνο.

Αλλά και με εθνική υπερηφάνεια δεν δέχονται τις ελεημοσύνες αυτών που προκάλεσαν τα γεγονότα.

Πόσο μελανό στίγμα για τον πολιτισμό μας να υπάρχουν άνθρωποι χωρίς ανθρωπιά, που να βοηθούν αντί να προλαμβάνουν τέτοιες καταστάσεις.

Δόξα τω Θεώ τις κρίσιμες αυτές στιγμές η πατρίδα μας Ελλάδα απέκτησε άξια κυβέρνηση, που με πολλή σωφροσύνη και διπλωματία αντιμετωπίζει τα δύσκολα προβλήματα.

Όλος ο Ελληνισμός έχει στηρίξει όλες τις ελπίδες του στην εθνοσωτήριο κυβέρνησή μας και με όποιο τρόπο μπορεί βοηθά.

Αφάνταστα συγκινημένη νοιώθω γράφοντας μερικές μου σκέψεις για το μαρτυρικό μας νησί την Κύπρο.

Ζω νοερώς την φρίκη του πολέμου με τα μάτια της φαντασίας μου, παρακολουθώ τις βαναυσότητες των Τούρκων, την παλληκαρία και πολιτισμένη συμπεριφορά των αδελφών μας Κυπρίων.

Βλέπω τα όμορφα ελληνοκυπριακά σχολεία, που άλλοτε βούιζαν από ζωή και κίνησι, ερειπωμένα...

Οι μικροί τους μαθηταί με πόνο νοσταλγούν το άνοιγμά τους αυτή την εποχή.

Αχ! τι φοβερή δοκιμασία για τα Ελληνόπουλα της Κύπρου που αυτή την στιγμή (εποχή που ανοίγουν τα σχολεία) θα βρίσκονται περιπλανώμενα και θα στερούνται την μεγάλη χαρά του ανοίγματος των σχολείων. Δεν θα σας κρύψω τα συναισθήματά μου. Νοιώθω πόνο βαθύ, αγανάκτησι, γιατί όχι και μίσος;

Από τα χείλη μου όπως και από τα χείλη όλων των Ελλήνων βγαίνουν λόγια ευχής. Ας ανοίξουν τα μάτια τους οι μεγάλες δυνάμεις της ανθρωπότητας, ας δικαιώσουν και ας βοηθήσουν τον Ελληνισμό της Κύπρου ώστε να ξαναζωντανέψη η πολύτιμη ανεξαρτησία και ελευθερία.

Και ας ξαναβρούν τα σχολεία τους και τους δασκάλους τους τα μικρά μας αδελφάκια τα Κυπριοτόπουλα.

ΡΑΝΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μαθήτρια Ε' τάξεως Προτύπου Αρσακείου Δημοτικού Ψυχικού

ΚΕΙΜΕΝΟ 137 (Από το τεύχος 179-180/40-41, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1975, σ. 15)

Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ

25^η Μαρτίου

Ξημέρωσε και φέτος η άγια μέρα που κάνει τα στήθη μας να φουσκώνουν από υπερηφάνεια και τις ψυχές μας να ευγνωμονούν τον Θεόν που μας έκανε Χριστιανούς και Έλληνες. 25^η Μαρτίου! Σαν σήμερα ο αρχάγγελος Γαβριήλ έφερε στην Παρθένο Μαρία

την χαρούμενη είδησι ότι θα γεννήση τον Υιόν του Θεού, ο οποίος θα σώση τον κόσμο από την αμαρτίαν.

25^η Μαρτίου! Σαν σήμερα ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, ύψωσε στην Αγία Λαύρα το λάβαρο του Αγώνος και ακούσθηκε σ' όλο το σκλαβωμένο ελληνικό έθνος το σάλπισμα της επανάστασεως και ο φοβερός όρκος «Ελευθερία ή Θάνατος».

Αλλ' ας γυρίσωμε τας σκέψεις μας 522 χρόνια πίσω και ας σκεφθούμε ότι στις 29 Μαΐου του 1453 η δοξασμένη Ελλάδα μας υπεδουλώθη εις τους Τούρκους. Οι εκκλησίες μας έγιναν τζαμιά, άρπαξαν τα κτήματα, τα μικρά Ελληνόπουλα τα μάζευαν από την αγκαλιά της μάννας τους διά να τα κάνουν γενίτσαρους, τα κορίτσια τα έκλεβαν και τα έκαναν σκλάβες τους. Οι δυστυχησμένοι Έλληνες υπέφεραν πολύ. Όμως έκαμαν υπομονή και περίμεναν να ξημερώση η μεγάλη μέρα της ελευθερίας. Πάντα ήλπιζαν πως «πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικά μας θάναι». Σχεδόν 400 χρόνια κράτησε η βασανισμένη ζωή των σκλαβωμένων Ελλήνων. Και στις 25 Μαρτίου του 1821 υψώθηκε στην Αγία Λαύρα το λάβαρο της Επανάστασεως. Γονατισμένοι μπροστά του όλοι οι Έλληνες έδωσαν τον μεγάλο όρκο «Ελευθερία ή Θάνατος». Από την στιγμίν εκείνη άρχισε ο μεγάλος αγώνας του 1821. Όλοι οι Έλληνες αισθάνονται να τους καίη ο πόθος της ελευθερίας. Πολεμούν και σκοτώνονται, αλλά δεν δειλιάζουν. Πολεμούν, όλο πολεμούν, χωρίς να λογιαριάζουν τον μεγάλο αριθμό των εχθρών. Η πίστι στην ελευθερία τους δίνει δύναμι ν' αφηφούν τα πάντα. Ο Αθανάσιος Διάκος με 40 μόνον παλληκάρια πιάνει την γέφυρα της Αλαμάνας για να σταματήση τον πολυάριθμο στρατό του Ομέρ Βρυώνη. Κι όταν συλλαμβάνεται με σπασμένο στο χέρι το σπαθί του κι ετοιμάζονται να τον σουβλίσουν δεν δειλιάζει. Το ηρωικό Μεσολόγγι κι αυτό αντιστέκεται υπερήφανα στα στρατεύματα του Σουλτάνου. Τα Δερβενάκια γίνονται ο τάφος χιλιάδων Τούρκων στρατιωτών. Η Τρίπολις το ίδιο. Οι Έλληνες εκδικούνται τους Τούρκους για τα 400 χρόνια της σκλαβιάς. Ο Κολοκοτρώνης, ο Νικηταράς, ο Ανδρούτσος, ο Καραϊσκάκης, ο Τζαβέλλας, ο Μπότσαρης και πολλοί ακόμη αρχηγοί οδηγούν στην νίκη το αγωνιζόμενον Έθνος. Η φιλοπατρία τους, οι θυσίες τους, ο ηρωισμός τους προκάλεσαν τον θαυμασμόν όλων των λαών της Ευρώπης. Και στο τέλος ενίκησαν. Θυσιάστηκαν εκείνοι διά να ζήσωμε εμείς ελεύθεροι. Σήμερα λοιπόν αισθανόμεθα την ψυχή μας πλημμυρισμένη από ευγνωμοσύνη προς τους δοξασμένους προγόνους μας. Πρέπει λοιπόν κι εμείς να φανούμε αντάξια παιδιά, όταν η Πατρίδα μας

χρειασθή. Η 25^η Μαρτίου 1821 μας δείχνει τον δρόμο που ταιριάζει σε κάθε Έλληνα και σε κάθε Ελληνίδα.

ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ Χ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΠΟΥΛΟΥ

Μαθήτρια Στ³ Αρσακείου Προτύπου Δημοτικού Ψυχικού

Επιμελεία Α. Γοδίνου

ΚΕΙΜΕΝΟ 138 (Από το τεύχος 179-180/40-41, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1975, σ. 15)

Ο ΔΑΥΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ

Νύκτα της 6^{ης} Ιουνίου. Σκοτεινή, ζεστή νύκτα. Μα στο λιμάνι της Χίου χιλιάδες φώτα φωτίζουν τον γύρο τόπον. Η ναυαρχία, όπου γλεντούν ο Καρά Αλής με τους αξιωματικούς του, είναι φωταγωγημένη. Οι Τούρκοι μετά το φαγητό των πέφτουν όπου βρίσκεται ο καθένας και βυθίζονται σε βαθύ ύπνο. Όλα ησυχάζουν, όλα κοιμούνται.

Μόνο 42 άνθρωποι αγρυπνούν αγωνιώντας: Είναι ο Κανάρης και ο Πιπίνος με τα γενναία παλληκάρια των. Όταν καταλαβαίνουν ότι είναι η κατάλληλη στιγμή, αρχίζουν το επικίνδυνον έργο των.

Σιγά-σιγά, χωρίς καθόλου ν' ακουστούν, πλησιάζουν τα τουρκικά πλοία. Ο Πιπίνος προσκολλά το πυρπολικόν του γρήγορα, βιαστικά εις την υποναυαρχίδα και απομακρύνεται.

Το πυρπολικόν του απέτυχεν: Εκάη χωρίς να μεταδώση την φωτιάν στο τουρκικόν πλοίον.

Ο Κανάρης, έμπειρος, προσκολλά σταθερά το πυρπολικόν του εις την ναυαρχίδα. Βγαίνοντας στην ξηρά, ακούει τις κραυγές πανικού των Τούρκων, βλέπει την φωτιά σαν ένα πελώριο φίδι να τρώη τα πάντα. Οι ναύται απελπισμένοι και τρομοκρατημένοι βουτούν εις την θάλασσαν διά να σωθούν. Ο αρχηγός των Καρά Αλής μέσα στην απόγνωσί του προσπαθεί να γλυτώσει πέφτοντας στην θάλασσα. Μία φλεγόμενη κεραία όμως τον τραυματίζει θανασίμως. Η φωτιά μεταδίδεται εις την πυριτιδαποθήκην και όλα

γίνονται ένα πυροτέχνημα.

Μία τρομερά έκρηξις ακούγεται και μία εκτυφλωτική λάμψις απλώνεται γύρω κάνοντας τον Κανάρη ν' αναφωνήσει.

-Ω! Τι ωραία φωτοχυσία!

Είχε πετύχει όμως κάτι σπουδαιότερο από την νίκη: Είχε φωτίσει με τον δαυλόν του τους σκλαβωμένους Έλληνας. Είχε ανάψει μέσα τους την φλόγα της ελευθερίας.

Η ιδέα της ελευθερίας των Ελλήνων από μικρή φλογίτσα που ετρεμόσβηνε εφούντωσε κι έγινε η φωτιά της Επανάστασης. Ο δαυλός του Κανάρη ενεπύχωσε τους Έλληνες, τους ενεφύτευσε το ιερώτερον συναίσθημα: Την αγάπη προς την ελευθερίαν.

Η λάμψις του δαυλού του έφθασε πολύ μακριά κι επάνω της διάβαζαν όλοι οι λαοί την απόφασιν των Ελλήνων να ελευθερωθούν.

Ο ιερός δαυλός του Κανάρη θα μένη πάντα άσβεστος, όπως πάντα άσβεστη θα μένη η αγάπη και η λαχτάρα προς την ελευθερίαν.

Και κάθε φορά που οι Έλληνες εορτάζουν την νίκη των και την ελευθερίαν των, θυμούνται τον δαυλόν, τον ιστορικόν δαυλόν του Κανάρη, ο οποίος αρκετά χρόνια πριν είχε ξεσηκώσει τους Έλληνας να πολεμήσουν διά το πολυτιμότερον αγαθόν των: την Ελευθερίαν!

ΚΑΤΕΡΙΝΑ Η. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Μαθήτρια τάξεως ΣΤ' Β' Τοσιτσείου Δημοτικού Εκάλης

Επιμελεία Α. Δαμάσκου

KEIMENO 139 (Από το τεύχος 181-182/42-43, Απρίλιος-Μάιος 1975, σ. 45)

ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΞΕΝΟΙ ΕΠΙΣΚΕΠΤΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πράσινες λαγκαδιές, απότομες πλαγιές, δένδρα σπαρμένα εδώ κι εκεί, κατάφυτοι

ελαιώνες, γεμάτες κληματαριές, λουλούδια ανθισμένα, βουνά χιονισμένα, γραφικά χωριά, τρεχούμενες πηγές, απέραντη ανοικτοσύνη στην θάλασσα, μικρά, μεγάλα πλοία, ψαροκάικα, γραφικές μορφές του λαού, πολιτισμένα ήθη και έθιμα. Όλ' αυτά συνδυάζονται κι αποτελούν έναν άλλο κόσμο, ένα ξεχωριστό λαό.

Όλοι οι δρόμοι γεμάτοι πούλμαν εκδρομικά. Στα παράθυρα σκυμμένα διάφορα πρόσωπα, περίεργα, κοιτάζουν απ' έξω και θαυμάζουν τις αναλογίες, την ομορφιά, τον ουρανό, τον πλούτο στη φύση, στα χρώματα...

Σταμάτημα... Το πούλμαν σταμάτησε, κατεβαίνουν από εκεί οι επισκέπτες, οι ξένοι, στήνουν τις φωτογραφικές τους μηχανές και τραβούν ασταμάτητα φωτογραφίες από παντού. Μαζεύονται γύρω από την ξεναγό, που τους εξηγεί, τους δείχνει διάφορα πράγματα, της ζητούν πληροφορίες και την ακούν προσεκτικά, ρουφούν τα λόγια της, κρατούν σημειώσεις.

Σ' αυτή τη φύση δεν μπορούν η ιστορία, τα γράμματα και οι τέχνες να μην υπάρχουν από παλιά χρόνια. Τα γράμματα, οι τέχνες, η φιλοσοφία, η γλυπτική, η αρχιτεκτονική, η ποίηση, έχουν φθάσει σε μεγάλη ακμή. Πόσοι ποιητές δεν υμνούν την Ελλάδα, ο καθένας ξεχωριστά, με τον δικό του τρόπο! Οι μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, καλλιτέχνες, ποιητές και οι μεγάλοι άντρες της ανθρωπότητας είναι Έλληνες. Οι Έλληνες edίδαξαν στους ανθρώπους την πίστι στα ανθρώπινα ιδανικά, στην ελευθερία και στην πατρίδα, γι' αυτό στις Θερμοπύλες, στην Σαλαμίνα, το 1821 και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αντιστάθηκαν τόσο γενναία.

Τα αρχαία μνημεία και τα κομψά καλλιτεχνήματα, η συμμετρία και η αρμονική κίνηση μας διακρίνουν. Γι' αυτό και οι τόσες χιλιάδες ξένοι τουρίστες έρχονται οποιαδήποτε εποχή για να δουν από κοντά τις φυσικές καλλονές της Ελλάδος, να μελετήσουν τον πολιτισμό και τα γράμματά της. Πόσοι αρχαιολόγοι δεν έρχονται να δουν την Ακρόπολη, το Σούνιο, τον Ερμή του Πραξιτέλη και τ' άλλα μνημεία. Και πόσοι άλλοι δεν έρχονται, για να κάνουν μπάνιο στην πεντακάθαρη θάλασσα και τις ιαματικές πηγές.

Και ο λαός; Πώς είναι ο λαός; Οι ξένοι στον ερχομό τους συναντούν ένα κόσμο αξιοπρεπή, φιλότιμο, με ζεστασιά, με εγκάρδια φιλοξενία. Από την αρχαιότητα είναι παράδοση για την πατρίδα μας η φιλοξενία. Τον Ξένιο Δία ελάτρευαν οι πρόγονοί μας και

εμείς κρατούμε την παράδοση. Ακόμη και στο πιο απόμακρο χωριουδάκι, με χαμόγελο, με απλότητα, πρόθυμα θα προσφέρουν φιλοξενία, και ο πιο φτωχός κάτι θα δώσει, με περηφάνεια, στον ξένο επισκέπτη, ακόμα και από το στέρημά του.

Τον τόπο αυτό και τους ανθρώπους του βρίσκουν οι ξένοι κατά την επίσκεψή τους στην Ελλάδα.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ

Μαθήτρια ΣΤα' τάξεως Προτύπου Δημοτικού Σχολείου Αρσακείου Ψυχικού

3.4.1. Θεματικός κατάλογος των κειμένων του περιοδικού «ΠΟΛΥΜΝΙΑ»

Στη συνέχεια παρατίθεται ο θεματικός κατάλογος των κειμένων που δημοσιεύτηκαν στο μαθητικό περιοδικό «Πολύμνια» των Αρσακείων Σχολείων από τον Οκτώβριο του 1954 (τεύχος 1) έως τον Απρίλιο-Μάιο του 1975 (τεύχος 181-182/42-43) και αποτέλεσαν υλικό έρευνας της παρούσας διατριβής. Πρόκειται για ένα σώμα 139 κειμένων, των οποίων το μεγαλύτερο μέρος έχει γραφτεί από μαθήτριες Δημοτικού των Αρσακείων σχολείων. Πιο συγκεκριμένα: σε 113 (ποσοστό 81,3%) κείμενα οι συντάκτες είναι μαθήτριες του Δημοτικού, 20 κείμενα (ποσοστό 14,4%) έχουν γραφτεί από εκπαιδευτικούς των Αρσακείων σχολείων, ενώ υπάρχουν ακόμη 5 λογοτεχνικά κείμενα (ποσοστό 3,6%) καθώς και 1 κείμενο (ποσοστό 0,7%) μήνυμα του τότε Πρωθυπουργού δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου. Από τα κείμενα των μαθητριών, σε πεζό λόγο είναι γραμμένα 77 (ποσοστό 68,2%) και τα υπόλοιπα 36 (ποσοστό 31,9%) είναι ποιήματα. Τα κείμενα των εκπαιδευτικών συνίστανται από: α) 14 ανακοινώσεις (ποσοστό 70%) σχετικές με τον εορτασμό εθνικών επετείων στο σχολείο ή με άλλες εθνικού περιεχομένου εκδηλώσεις (π.χ. τελετή υποδοχής του Γρίβα-Διγενή στο Αρσάκειο Ψυχικού και σχετικό ψήφισμα) και β) 6 επετειακά κείμενα (ποσοστό 30%) σχετικά με τις εθνικές εορτές. Τα λογοτεχνικά κείμενα είναι 4 ποιήματα Ελλήνων συγγραφέων και ποιητών (Παπαρρηγόπουλος, Βερίτης, Ρήγας Φεραίος, Παλαμάς) και 1 ρήση φιλέλληνα (Μύλλερ) με κοινό θέμα τους την πατρίδα Ελλάδα. Το μοναδικό αμιγώς πολιτικό κείμενο είναι ένα μήνυμα του δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου προς τη νεολαία, το οποίο δημοσιεύτηκε στο

εσώφυλλο του τεύχους 151/2 (Μάρτιος-Απρίλιος 1971) «επί τη 150^ή επετείο της Εθνεγερσίας».

Κει μ.	Τεύ.	Ημερομ.	Σελ.	Τίτλος	Είδος	Λέξεις	Συντάκτης
1	1	10/1954	εξ.	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Πεζό	233	Πρόεδρος της Φ.Ε.
2	1	10/1954	7	Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΙΑΣ	Πεζό	92	μαθήτρια
3	1	10/1954	9	Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ	Ποίημα	48	Α. Παπαρρηγόπουλος
4	1	10/1954	22	ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΑΤΡΙΣ	Ποίημα	112	Γ. Βερίτης
5	9	3/ 1955	εξ.	Ο ΘΟΥΡΙΟΣ	Ποίημα	155	Ρήγας Βελεστινλής
6	12	6/1955	279	Η ΚΥΠΡΟΣ	Ποίημα	29	μαθήτρια
7	13	10/1955	8	Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 28 ^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	108	- (ανακοίνωση)
8	13	10/1955	9	Η ΕΠΟΠΟΙΑ ΤΟΥ 1940 - Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	377	μαθήτρια
9	14	11/1955	46	ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ ΜΑΣ	Ποίημα	53	μαθήτρια
10	15	12/1955	75	Ο ΕΡΑΝΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΜΑΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ ΜΑΣ	Πεζό	186	μαθήτρια
11	15	12/1955	77	Η ΚΥΠΡΟΣ	Ποίημα	59	μαθήτρια
12	16	1/1956	124	ΚΥΠΡΟΣ	Ποίημα	71	μαθήτρια
13	18	3/1956	164- 166	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	1.573	διευθύντρια

14	18	3/1956	168	ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ	Ρητό	17	Μύλλερ
15	20	5/1956	231	ΤΑ ΔΥΟ ΑΘΑΝΑΤΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙΑ	Ποίημα	50	μαθήτρια
16	20	5/1956	255	ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΤΡΩΝ - Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25 ^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	220	- (ανακοίνωση)
17	21	6/1956	263	ΚΥΠΡΟΣ	Ποίημα	32	μαθήτρια
18	21	6/1956	268	Η ΚΥΠΡΟΣ	Ποίημα	41	μαθήτρια
19	21	6/1956	271	Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ	Πεζό	160	μαθήτρια
20	22	10/1956	εξ.	ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΔΙΑΒΕΒΑΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΣΑΚΕΙΑΔΟΣ	Πεζό	114	Πρόεδρος της Φ.Ε.
21	22	10/1956	6	28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	185	μαθήτρια
22	23	11/1956		ΤΙΣ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ - ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΝ, ΑΡΓΙΑΙ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	Πεζό	669	γυμνασιάρχης
23	33	12/1957	76	ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ «ΧΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ» ΤΟΥ Γ. ΔΡΟΣΙΝΗ	Πεζό	194	μαθήτρια
24	36	3/1958	εξώ φ.	ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ	Ποίημα	185	Κ. Παλαμάς
25	36	3/1958	177- 178	ΕΘΝΙΚΑΙ ΕΠΕΤΕΙΟΙ - Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25 ^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	773	μαθήτρια

26	36	3/1958	186	ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑΝ	Ποίημα	158	μαθήτρια
27	36	3/1958	189	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΡΣΑΚΕΙΑΔΩΝ - ΤΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΜΟΥ ΩΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ	Πεζό	396	μαθήτρια
28	38	5/1958	240	Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΜΑΣ	Πεζό	164	μαθήτρια
29	40	10/1958	7	ΠΩΣ ΘΑ ΕΒΟΗΘΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ ΕΑΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 28 ^{ΗΝ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940 ΕΙΧΟΝ ΩΡΙΜΟΝ ΗΛΙΚΙΑΝ	Πεζό	208	μαθήτρια
30	40	10/1958	12	28 ^Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	201	μαθήτρια
31	46	4/1959	221	Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΨΥΧΙΚΟΥ	Πεζό	509	- (ανακοίνωση)
32	47	5/1959	195	ΨΗΦΙΣΜΑ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ	Πεζό	219	- (ανακοίνωση)
33	47	5/1959	247	ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΤΡΩΝ – Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ 25 ^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	297	- (ανακοίνωση)
34	49	10/1959	14	ΠΩΣ ΘΑ ΕΒΟΗΘΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΕΑΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 28 ^{ΗΝ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ ΕΙΧΟΝ ΩΡΙΜΟΝ ΗΛΙΚΙΑΝ	Πεζό	267	μαθήτρια
35	49	10/1959	16	ΠΩΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ ΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΝ	Πεζό	268	μαθήτρια

ΦΟΙΤΗΣΙΝ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ
ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

36	49	10/1959	27	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Ποίημα	53	μαθήτρια
37	50	11/1959	44	Η ΣΗΜΑΙΑ ΜΑΣ	Πεζό	309	μαθήτρια
38	54	3/1960	172	Ο ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ	Πεζό	335	μαθήτρια
39	54	3/1960	172	ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ ΤΟΥΡΚΟΦΑΓΟΣ	Ο Πεζό	209	μαθήτρια
40	54	3/1960	177	Η ΑΛΑΜΑΝΑ	Ποίημα	88	μαθήτρια
41	55	4/1960	209	Η ΣΗΜΑΙΑ	Ποίημα	45	μαθήτρια
42	56	5/1960	247	Η ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ	Ποίημα	113	μαθήτρια
43	56	5/1960	255	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ - ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΠΑΤΡΩΝ	Πεζό	258	- (ανακοίνωση)
44	59	11/1960	36	ΑΘΑΝΑΤΕΣ ΔΟΞΕΣ	Ποίημα	98	μαθήτρια
45	59	11/1960	46	28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Ποίημα	70	μαθήτρια
46	60	12/1960	84	ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΑΣ	Πεζό	198	μαθήτρια
47	61	1/1961	102	ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ	Ποίημα	48	μαθήτρια
48	64	4/1961	216	Η 25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	233	μαθήτρια
49	70	1/1962	125	Ω ΕΛΛΑΔΑ	Ποίημα	67	μαθήτρια
50	72	3/1962	166- 167	Η 25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	640	μαθήτρια
51	74	5/1962	254	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΗΣ 25 ^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	300	μαθήτρια

52	76	10/1962	22	ΓΙΑΤΙ ΑΓΑΠΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ	Πεζό	198	μαθήτρια
53	79	1/1963	104	Η ΣΗΜΑΙΑ	Ποίημα	78	μαθήτρια
54	81	3/1963	177	ΔΙΑΤΙ ΘΑΥΜΑΖΟΜΕΝ ΤΟΥΣ ΗΡΩΑΣ ΤΟΥ 1821	Πεζό	184	μαθήτρια
55	81	3/1963	187	Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ	Πεζό	383	μαθήτρια
56	82	4/1963	223	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1962-1963 – ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ-ΤΟΣΙΤΣΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ	Πεζό	75	- (ανακοίνωση)
57	83	5/1963	254	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1962-1963 – ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ	Πεζό	147	- (ανακοίνωση)
58	85	10/1963	1	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Πεζό	233	Πρόεδρος της Φ.Ε.
59	86	11/1963	54-55	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Πεζό	463	μαθήτρια
60	86	11/1963	61	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1962-1963 – Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ 28 ^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	54	- (ανακοίνωση)
61	87	12/1963	87	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Ποίημα	38	μαθήτρια
62	87	12/1963	89	ΤΙ ΦΑΝΤΑΖΟΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΜΑΤΟΛΩΝ	Πεζό	172	μαθήτρια
63	91	4/1964	201	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Ποίημα	64	μαθήτρια
64	91	4/1964	201	Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΤΟΥΡΚΟΣ	Ποίημα	89	μαθήτρια

65	91	4/1964	213	ΕΙΣ ΤΗΝ 25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Ποίημα	69	μαθήτρια
66	91	4/1964	220	ΓΛΥΚΕΙΑ ΜΟΥ ΕΛΛΑΔΑ	Ποίημα	87	μαθήτρια
67	94	10/1964	11	ΣΚΕΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Πεζό	272	μαθήτρια
68	95	11/1964	44	ΣΚΕΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	334	μαθήτρια
69	95	11/1964	44	Η ΣΗΜΑΙΑ ΜΑΣ	Πεζό	404	μαθήτρια
70	100	4/1965	211	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Ποίημα	78	μαθήτρια
71	101	5/1965	255- 256	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ 1964-1965 – ΑΡΣΑΚΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ – ΕΠΙ ΤΩ ΕΟΡΤΑΣΜΩ ΤΗΣ 25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821	Πεζό	207	- (ανακοίνωση)
72	103	10/1965	13	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	Πεζό	227	μαθήτρια
73	103	10/1965	14	ΔΙΑΤΙ ΑΓΑΠΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ	Πεζό	205	μαθήτρια
74	104	11/1965	53	ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ	Ποίημα	108	μαθήτρια
75	108	3/1966	161	ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΛΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ	Ποίημα	175	μαθήτρια
76	108	3/1966	164	ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ	Πεζό	230	μαθήτρια
77	108	3/1966	174	Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ	Πεζό	374	μαθήτρια
78	108	3/1966	177	ΠΩΣ ΕΟΡΤΑΖΕΤΑΙ Η 25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	Πεζό	346	μαθήτρια

79	108	3/1966	177	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Ποίημα	31	μαθήτρια
80	108	3/1966	184	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	275	μαθήτρια
81	108	3/1966	184	ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ	Ποίημα	84	μαθήτρια
82	108	3/1966	186	ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ	Πεζό	430	μαθήτρια
83	109	4/1966	161	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΜΙΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	Πεζό	149	μαθήτρια
84	109	4/1966	219	ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ	Πεζό	319	μαθήτρια
85	110	5/1966	244	Ο ΚΛΗΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΟΔΟΥΛΟΝ ΕΛΛΑΔΑ	Πεζό	280	μαθήτρια
86	112	10/1966	εξώ φ.	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Πεζό	233	Πρόεδρος της Φ.Ε.
87	112	10/1966	21	ΓΙΟΡΤΑΖΕΙ Η ΠΑΤΡΙΔΑ	Πεζό	228	μαθήτρια
88	112	10/1966	21	ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ	Πεζό	319	μαθήτρια
89	113	11/1966	39	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΠΕΘΑΙΝΕΙ	Πεζό	274	μαθήτρια
90	113	11/1966	40	28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	120	μαθήτρια
91	113	11/1966	40	ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΤΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	Πεζό	227	μαθήτρια
92	116	2/1967	137	Η ΠΙΣΤΙΣ ΣΩΖΕΙ	Ποίημα	74	μαθήτρια
93	116	2/1967	144	Ο ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ	Ποίημα	48	μαθήτρια
94	116	2/1967	150	ΤΟ ΠΑΡΑΠΟΝΟ ΤΗΣ	Ποίημα	226	μαθήτρια

ΜΑΝΝΑΣ

95	117	3/1967	167	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ – ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ 1821	Πεζό	221	μαθήτρια
96	118	4/1967	167	ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟΝ ΒΥΡΩΝΑ	Πεζό	213	μαθήτρια
97	118	4/1967	242	ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ	Ποίημα	62	μαθήτρια
98	120	6/1967	287	Ο ΗΛΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	Πεζό	221	μαθήτρια
99	121	10/1967	2	28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Ποίημα	131	μαθήτρια
100	121	10/1967	19	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ – ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΕΚΕΙΝΗ Η ΧΩΡΑ	Πεζό	306	μαθήτρια
101	123	12/1967	70	ΕΜΠΡΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ	Πεζό	256	μαθήτρια
102	126	3/1968	173	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Πεζό	296	μαθήτρια
103	126	3/1968	174	ΗΡΩΙΚΟ ΜΟΥ ΣΟΥΛΙ	Πεζό	261	μαθήτρια
104	126	3/1968	176	25 ^η ΜΑΡΤΙΟΥ	Ποίημα	31	μαθήτρια
105	130	10/1968	15	Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ 28 ^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	200	μαθήτρια
106	130	10/1968	22	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ – ΓΙΟΡΤΑΖΕΙ Η ΠΑΤΡΙΔΑ	Πεζό	284	μαθήτρια
107	130	10/1968	24	28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	Πεζό	213	μαθήτρια
108	131	11/1968	39	ΠΑΤΡΙΔΑ	Ποίημα	150	μαθήτρια
109	131	11/1968	40	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ	Πεζό	392	μαθήτρια

				ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	–	28 ^η			
				ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ					
110	131	11/1968	41	ΔΙΑΤΙ ΑΓΑΠΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ	Πεζό	299	μαθήτρια		
111	132	12/1968	73	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ – ΕΙΜΑΙ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ, ΔΙΟΤΙ ΕΙΜΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣ	Πεζό	245	μαθήτρια		
112	139	10/1969	11	ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ – ΕΙΜΑΙ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ, ΔΙΟΤΙ ΕΙΜΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣ	Πεζό	224	μαθήτρια		
113	139	10/1969	14	Η 28 ^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	Πεζό	140	μαθήτρια		
114	143/4	3/1970	34	ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΤΟΥ 1821	Πεζό	389	μαθήτρια		
115	143/4	3/1970	36	Ο ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΖΑΛΟΓΓΟΥ	Πεζό	349	μαθήτριες		
116	143/4	3/1970	36	ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	Πεζό	363	μαθήτρια		
117	143/4	3/1970	38	ΑΙ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑΙ ΚΑΙ Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ	Πεζό	176	μαθήτρια		
118	151/2	3-4/1971	εσώ φ.	ΜΗΝΥΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	Πεζό	533	Γ. Παπαδόπουλος – πρωθυπουργός		
119	151/2	3-4/1971	56	Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ	Πεζό	636	μαθήτρια		
120	151/2	3-4/1971	57	ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ	Πεζό	420	μαθήτρια		
121	151/2	3-4/1971	57	1821–1971: 150 ΧΡΟΝΙΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	Πεζό	394	μαθήτρια		
122	151/2	3-4/1971	57-58	ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ	Πεζό	494	μαθήτρια		

123	152/3	5-6/1971	2	ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΑΡΣΑΚΕΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	ΤΩΝ	Πεζό	191	- (ανακοίνωση)
124	152/3	5-6/1971	26	ΠΟΙΟΝ ΗΡΩΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΘΑΥΜΑΣΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΙ;	ΤΗΣ	Πεζό	148	μαθήτρια
125	159- 160/ 20-21	4-5/1972	55- 56	ΕΟΡΤΑΙ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ		Πεζό	206	B. Αλεξοπούλου – διευθ. προτύπου
126	159- 160/ 20-21	4-5/1972	67	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ		Πεζό	119	B. Κοντογιαννοπούλου – διευθ. Αρσ. Δημ. Ψυχικοί
127	161- 162/ 22-23	10- 11/1972	24	ΠΟΙΟΣ ΕΙΠΕ ΤΟ ΟΧΙ		Ποίημα	113	μαθήτρια
128	161- 162/ 22-23	10- 11/1972	48	ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΗΜΑΙΑΝ (ΔΙΑΣΚΕΥΗ)		Πεζό	212	μαθήτρια
129	165/ 26	3/1973	24	ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1972-73		Πεζό	79	- (ανακοίνωση)
130	166- 167/ 27-28	3-4/1973	63	Η ΔΟΞΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ		Πεζό	145	μαθήτρια

131	168- 169/ 27-28	5-6/1973	41- 42	Η ΕΛΛΑΣ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΟΝ	Πεζό	613	μαθήτρια
132	171/ 32	12/1973- 1/1974	27	ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ (ακροστιχίς)	Ποίημα (ακροσ τιχίδα)	62	μαθήτρια
133	175- 176/ 36-37	10-11/ 1974	53	ΞΕΡΡΙΖΩΜΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΚΥΠΡΟ ΜΑΣ ΣΤΗΝ	Πεζό	465	μαθήτρια
134	175- 176/ 36-37	10-11/ 1974	53	ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΓΙΝΕΤΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ	Πεζό	256	μαθήτρια
135	175- 176/ 36-37	10-11/ 1974	53- 54	Η ΚΥΠΡΟΣ	Πεζό	558	μαθήτρια
136	175- 176/ 36-37	10-11/ 1974	54	ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΓΙΝΕ ΠΟΛΥΤΙΜΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ	Πεζό	686	μαθήτρια
137	179- 180/ 40-41	2-3/ 1975	15	Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ	Πεζό	436	μαθήτρια
138	179- 180/ 40-41	2-3/ 1975	15	Ο ΔΑΥΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ	Πεζό	356	μαθήτρια

139	181-	4-5/	15	ΓΙΑΤΙ	ΟΙ	ΞΕΝΟΙ	Πεζό	395	μαθήτρια
	182/	1975		ΕΠΙΣΚΕΠΤΟΝΤΑΙ		ΤΗΝ			
	42-43			ΕΛΛΑΔΑ					

3.4.2. Ο εθνικός εαυτός και οι «άλλοι» - σχολιασμός και ανάλυση των μαθητικών κειμένων του περιοδικού «Πολύμνια»

Στο σύνολο των κειμένων που μελετήθηκαν έγινε ανάλυση περιχομένου, προκειμένου να αναδειχθεί ο τρόπος που εμφανίζονται σε αυτά οι έννοιες «εθνικός εαυτός», «άλλοι» και «πατρίδα». Οι έννοιες αυτές αποτελούν δομικά συστατικά της εθνικής ταυτότητας, καθώς αντιστοιχούν σε τρεις όψεις της: α) αυτήν που αναφέρεται στο ίδιο το άτομο, πώς το ίδιο το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως μέλος του έθνους, β) αυτήν που αναφέρεται στις σχέσεις του ατόμου με τους άλλους, που δεν ανήκουν στην ίδια εθνική ομάδα με αυτό και γ) αυτήν που αναφέρεται στο αντικείμενο που πραγματώνει την έννοια του έθνους, την πατρίδα. Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε καθώς, σύμφωνα με τον Berelson (1971), προσφέρεται για τη μελέτη των απόψεων ή των αντιλήψεων ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων³⁵², ενώ άλλοι ερευνητές θεωρούν ότι η ανάλυση περιχομένου «είναι ιδανική για τη μελέτη νοημάτων και σημειωτικών σχέσεων που περιέχονται σε γραπτό ή προφορικό λόγο»³⁵³. Μέσα από τα κείμενα που έγραψαν οι ίδιες οι μαθήτριες, μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με τις αντιλήψεις τους περί έθνους και πατρίδας και κατ' επέκταση να ανιχνεύσουμε τον τρόπο κατασκευής της εθνικής τους ταυτότητας.

Αξιοποιώντας τις δυνατότητες της ανάλυσης περιχομένου, μέσα από τα κείμενα αναδείχθηκαν τέσσερις βασικές κατηγορίες εννοιών: α) «ο εθνικός εαυτός», β) «οι άλλοι», γ) «η πατρίδα ως χώρος» και δ) «η πατρίδα ως πρόσωπο». Οι κατηγορίες αυτές αντιστοιχούν στα τρία δομικά συστατικά της εθνικής ταυτότητας που αναφέρθηκαν

³⁵² Berelson, B. (1971). "Content Analysis in Communication Research" (2nd ed.), New York: The Free Press, όπως αναφέρεται στο Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος – Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση», Αθήνα: Επίκεντρο, σ. 33.

³⁵³ De Sola Pool, I. (1959). "Trends in Content Analysis", Urbana University: Illinois Press, όπως αναφέρεται στο Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος ...», ό.π., σ. 33.

προηγουμένως, με το τελευταίο συστατικό, αυτό της πατρίδας, να αναδεικνύεται με δύο διαφορετικές όψεις, ως χώρος και ως πρόσωπο.

Στα κείμενα που μελετήθηκαν, οι τέσσερις βασικές κατηγορίες που αναφέρθηκαν προηγουμένως, ανιχνεύθηκαν ως εξής:

- α) «ο εθνικός εαυτός» αντιπροσωπεύεται από τις λέξεις Έλληνας, Ελληνίδα, Ελληνόπουλο, Ελληνοπούλα, ελληνικός,-ή,-ό, αλλά και Κύπριος, Κυπριακός,-ή,-ό,
- β) «οι άλλοι» παρουσιάζονται από τις λέξεις Τούρκοι, Ιταλοί, Γερμανοί, Πέρσες, Άραβες, Φράγκοι, Ενετοί, Άγγλοι,
- γ) «η πατρίδα ως χώρος» δηλώνεται από τις αναφορές στον γεωγραφικό χώρο και τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του και
- δ) «η πατρίδα ως πρόσωπο» βρίσκεται μέσα στα κείμενα σε προσωποποιήσεις της πατρίδας, της Ελλάδας, της Κύπρου, της ελευθερίας, της δόξας.

Στην πρώτη κατηγορία, εκτός από τους Έλληνες κατηγοριοποιήθηκαν και οι Κύπριοι, καθώς μέσα στα κείμενα αναφέρονται και αυτοί ως Έλληνες. Υπενθυμίζεται ότι την περίοδο που γράφτηκαν αυτά τα κείμενα, το Κυπριακό ήταν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα για την Ελλάδα και είχε ξεσηκώσει τους Έλληνες τόσο στη δεκαετία του 1950, με το αίτημα για Ένωση όσο και στη δεκαετία του 1970, μετά την εισβολή του τουρκικού Αττίλα και την κατάληψη του βόρειου τμήματος του νησιού.

Σχετικά με τη δεύτερη κατηγορία, «οι άλλοι», σημειώνεται ότι περιλαμβάνει όλες τις αναφορές που γίνονται σε άλλες εθνικές ομάδες, οι οποίες έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: είναι πάντα αρνητικές, καθώς όλοι αυτοί αναφέρονται στα κείμενα ως εχθροί της Ελλάδας ή ως υπεύθυνοι για τα δεινά που υπέστησαν οι Έλληνες.

Η τρίτη κατηγορία, «η πατρίδα ως χώρος» αποτελείται από λέξεις και φράσεις που αναφέρονται είτε στην Ελλάδα είτε στην Κύπρο ως χώρο ή ως ιστορική-γεωγραφική οντότητα ή σε συγκεκριμένα γεωγραφικά σημεία, όπου συνέβη κάποιο σημαντικό για τον ελληνισμό γεγονός.

Για την τέταρτη κατηγορία, «η πατρίδα ως πρόσωπο», μαζί με τις προσωποποιήσεις της Ελλάδας συμπεριλήφθηκαν και αυτές για την Κύπρο, τη δόξα και την ελευθερία, καθώς

λειτουργούν όλες με τον ίδιο τρόπο μέσα στα κείμενα, αντιπροσωπεύοντας την έννοια της μητέρας-πατρίδας, του αρχέγονου μητρικού προτύπου.

Με βάση αυτές τις κατηγορίες αναλύθηκαν τα 113 κείμενα που γράφτηκαν από μαθήτριες του Δημοτικού. Κάποια από αυτά είναι εκθέσεις, από τις οποίες δημοσιεύθηκαν στο σχολικό περιοδικό προφανώς οι καλύτερες. Τα θέματα των εκθέσεων είναι ενδεικτικά για το πώς αντιλαμβάνονταν οι μαθήτριες τις έννοιες της πατρίδας και της εθνικής ταυτότητας: «*Πώς θα εβοήθουν την πατρίδα μου, εάν κατά την 28^η Οκτωβρίου 1940 είχαν ώριμον ηλικία*», «*Είμαι υπερήφανος διότι είμαι Ελληνίς*», «*Διατί αγαπώ την πατρίδα μου*».

Τα υπόλοιπα 26 κείμενα έχουν γραφτεί από εκπαιδευτικούς των Αρσακείων σχολείων ή αποτελούν αποσπάσματα λογοτεχνικών κειμένων ή είναι ρήσεις φιλελλήνων, ενώ υπάρχει και μια ανοιχτή επιστολή προς τη νεολαία του τότε δικτάτορα Παπαδόπουλου. Σε όλα αυτά τα κείμενα υπάρχουν αναφορές στους μύθους της εθνικότητας, όπως και στα κείμενα των μαθητριών. Βλέπουμε, δηλαδή, να υπάρχει ένα εθνοκεντρικό ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δομούνται όλα τα κείμενα που μελετήθηκαν. Σε περαιτέρω ανάλυση υποβλήθηκαν τα 113 κείμενα των μαθητριών, όπως παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Σχετικά με το πρώτο ζητούμενο, τον «εθνικό εαυτό», καταγράφηκαν οι λέξεις και οι φράσεις που δείχνουν χαρακτηριστικά των Ελλήνων³⁵⁴. Όλες οι αναφορές στους Έλληνες είναι θετικές, καθώς τους αποδίδονται χαρακτηριστικά όπως γενναιότητα, ηρωισμός και αυτοθυσία³⁵⁵. Η ιδιαίτερα συχνή χρήση των λέξεων *ήρωας* και *ηρωικός* φανερώνει ότι αυτά αποτελούν αποκλειστικό γνώρισμα μόνο των Ελλήνων, καθώς δεν τις βρίσκουμε σε κανένα κείμενο να αναφέρονται στους «άλλους». Στο κείμενο 68, για παράδειγμα, διαβάζουμε: «*η Ελληνική φυλή, η μήτηρ της Ελευθερίας και του πολιτισμού ενίκησε και εδοξάσθη διά άλλη μια φορά, χάρις εις την ανδρεία και το απαράμιλλον θάρρος των τέκνων της*»³⁵⁶ και στο Κείμενο 21 αναφέρεται ότι: «*καμμία όμως χώρα δεν επολέμησε τους εχθρούς· όλες άφησαν τον εχθρό να περάση και μόνον η Ελλάς πολέμησε*

³⁵⁴ Βλ. Π.3 «Ο εθνικός εαυτός» και «οι άλλοι» – η «πατρίδα ως χώρος και ως πρόσωπο»: πίνακες με λέξεις και φράσεις - Πίνακας Π3.1 «Οι Έλληνες».

³⁵⁵ Βλ. Πίνακα Π3.1 K19: «*Κύπριοι ήρωες*», «*ηρωικά παλληκάρια*», K25 «*πόσοι ήρωες, πρωταγωνισταί της Ελευθερίας πίπτουν εις το πεδίο της μάχης, αφήνοντας αθάνατον το ηρωικόν παράδειγμά των*», K47 «*τα παλληκάρια τα γενναία*».

³⁵⁶ Πίνακας Π3.1 K68

και με την αγάπη προς την πατρίδα και την πίστι προς τον Θεό κατώρθωσε να νικήση τους εχθρούς»³⁵⁷. Χρησιμοποιούνται ακόμη πολλές μεταφορές για να τονιστούν αυτά τα χαρακτηριστικά: στο Κείμενο 59 αναφέρεται ότι «η νεότης καίεται εις το μέτωπον από τον υψηλόν πυρετόν του πολέμου και προβάλλει τα στήθη εις τον εχθρόν, διά να φανή ανταξία των προγόνων της». Τα ρήματα και τα επίθετα που δηλώνουν δύναμη, τόλμη και ορμητικότητα είναι επίσης πολλά: «οι Έλληνες ορμούν και συντρίβουν τους Πέρσες»³⁵⁸, «ο τολμηρός Ψαριανός»³⁵⁹. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην καρτερία και την ανθεκτικότητα που επέδειξαν οι Έλληνες στις συμφορές που τους βρήκαν, ενώ ταυτόχρονα τονίζονται τα δεινά της σκλαβιάς, οι αντίξοες συνθήκες μέσα στις οποίες ζούσαν και πολεμούσαν καθώς και ο μικρός αριθμός τους, σε αντίθεση με το πλήθος και την υπεροπλία των εχθρών: «τετρακόσια χρόνια το υποδουλωμένον γένος μας ήτο κάτω από την βαρειά καταχνιά της σκλαβιάς. Τετρακόσια χρόνια σκλαβιά και φυλακή. Πόσες πίκρες, πόσα βάσανα και μαρτύρια δεν υπέφεραν οι Έλληνες», «ματώνοντας τα χέρια τους κατσάβραχ' ανεβαίνουν και αψηφώντας το σκληρό τραγούδι του θανάτου, τραβούν εμπρός», «μια φούχτα άνθρωποι, όπως τους έλεγαν, εσήκωσαν τα όπλα εναντίον μιας αυτοκρατορίας, την οποίαν έτρεμε και εφοβείτο όλη η υφήλιος», «οι Ιταλοί είχαν μηχανικά μέσα, αεροπλάνα, τανκς, ενώ οι Έλληνες είχαν μόνον το τσαρούχι και την αθάνατον λόγχην, και εις το θέαμά της οι Ιταλοί έτρεχον να σωθούν», «ολίγος αλλά εκλεκτός στρατός, θρυλικοί Ίκαροι, λεοντόκαρδοι ναυτικοί»³⁶⁰.

Στις λέξεις και τις φράσεις που χρησιμοποιήθηκαν στα κείμενα, παρατηρείται η αναπαραγωγή πολλών από τους «μύθους της εθνικότητας»³⁶¹. Είναι συχνές οι αναφορές στο μυθοποιημένο ηρωικό παρελθόν και ταυτόχρονα εμφανής η διάθεση των μαθητριών να μιμηθούν τα κατορθώματα των προγόνων τους και να δώσουν τη ζωή τους για την πατρίδα: στο Κείμενο 29 διαβάζουμε «Ω ηρωικές Ελληνίδες! Πόσο θα ήθελα να ήμουν μία από αυτές τις γυναίκες και πόσο θα ήθελα να έδίδα και την ζωή μου για την Πατρίδα»³⁶². Το αίσθημα του χρέους απέναντι στην ένδοξη ιστορία καθώς και μια αντίληψη περί διαφορετικότητας ή ακόμη και μοναδικότητας λόγω καταγωγής επίσης αναφέρεται συχνά:

³⁵⁷ Πίνακας Π3.1 K21

³⁵⁸ Πίνακας Π3.1 K44

³⁵⁹ Πίνακας Π3.1 K42

³⁶⁰ Πίνακας Π3.1 K80, K40, K55, K67, K34.

³⁶¹ Βλ. 2.1.2. Οι μύθοι της εθνικότητας.

³⁶² Πίνακας Π3.1 K29.

«Να θυμώμεθα πάντοτε ότι είμεθα Έλληνες και ότι πρέπει να σεβαστούμε τας παραδόσεις μας και την ιστορίαν της φυλής μας»³⁶³. Το «ανάδελφον» του ελληνικού έθνους στα κείμενα αυτά συμβαδίζει με τους μύθους «της εκλογής και της αποστολής εκπολιτισμού»: «η δοξασμένη Ελλάς μας ανέδειξε τους πιο σοφούς άνδρας του κόσμου. Εσκόρπισε το φως του πνεύματός της εις όλον τον κόσμον, και διέδωσε τον περίλαμπρον πολιτισμόν της»³⁶⁴. Πολύ περισσότερες είναι οι αναφορές στον «μύθο της στρατιωτικής αξίας»: «το φιλελεύθερον Ελληνικόν πνεύμα, το οποίον γνωρίζει να αγωνίζεται αυτοθυσιαζόμενον για την Ελευθερίαν», «είναι προτέρημα του Έλληνος να μη διστάζη, να μην υποχωρή, όταν πρόκειται για την πατρίδα», «ο ελληνικός λαός είναι ο πρώτος και ο μόνος, ο οποίος από αρχαιοτάτων χρόνων edίδαζεν εις τους άλλους λαούς την αγάπην εις την ελευθερίαν της πατρίδος», «μόνον οι Έλληνες ζέρουν να ζούνε και να πεθαίνουν για ΛΕΥΤΕΡΙΑ»³⁶⁵. Τα πολεμικά κατορθώματα των αρχαίων Ελλήνων, του Μεγαλέξανδρου, των Βυζαντινών, αλλά πολύ περισσότερο αυτά των επαναστατών του 1821 και των στρατιωτών του ελληνο-ιταλικού πολέμου του 1940-1941 (αφού τα κείμενα γράφτηκαν με την ευκαιρία του εορτασμού αυτών των δύο επετείων) αναφέρονται ως παραδείγματα προς μίμηση για τις νεότερες γενιές, ενώ όλες οι περίοδοι της ελληνικής ιστορίας θεωρούνται συλλήβδην ηρωικές: «είναι μεγάλη ευτυχία να θυσιασθής στον βωμό της πατρίδος», «θεία πνοή έρρεε απ' τις καρδιές των ηρώων της, οι οποίοι παντού και πάντοτε την υπερασπίζουν μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός των. Τα παιδιά της, άξια Ελληνικά σπέρματα, διεκρίθησαν εις τους αγώνας διά την γενναιότητα, την ανδρείαν και την άμετρον φιλοπατρίαν των. Εβύθισαν την πύρινην ρομφαίαν ανελέητα στην καρδίαν των Περσών, των Αβάρων, Αράβων, Τούρκων, Ιταλών, Γερμανών και edόξασαν την μάνναν Ελλάδα»³⁶⁶. Η βάση αυτών των αναφορών ανάγεται στους μύθους «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής». Στους παραπάνω μύθους βασίζεται ακόμη η αντίληψη ότι μόνο οι Έλληνες αγαπούν την ελευθερία και αγωνίζονται γι' αυτήν, καθώς οι αγώνες άλλων λαών για την ελευθερία δεν αποτελούσαν –τουλάχιστον εκείνη την περίοδο- γνωστικό αντικείμενο για το δημοτικό σχολείο. Όπως σημειώνουν και οι Φλουρής – Πασιάς (1997): «ως “εθνικός λόγος” το αναλυτικό πρόγραμμα επιλέγει και αποσπά ή απορρίπτει και αποκρύπτει από την παγκόσμια

³⁶³ Πίνακας Π3.1 Κ84.

³⁶⁴ Πίνακας Π3.1 Κ131.

³⁶⁵ Πίνακας Π3.1 Κ25, Κ67, Κ68, Κ127.

³⁶⁶ Πίνακας Π3.1 Κ91, Κ73.

γνώση και τον παγκόσμιο πολιτισμό τα τμήματα εκείνα που θεωρεί απαραίτητα για τη διαμόρφωση της “εθνικά χρήσιμης” γνώσης»³⁶⁷. Προφανώς, η έμφαση που δινόταν στη διδασκαλία αποκλειστικά της εθνικής ιστορίας σε συνδυασμό με τον τρόπο εορτασμού των εθνικών επετείων στα σχολεία οδήγησε σε αυτή τη στρεβλή και φοβική αντίληψη περί «ανάδελφου» και «μοναδικού» ελληνικού έθνους. Επίσης, υπάρχουν αρκετές αναφορές στις αδικίες και τα δεινά που υπέστη το ελληνικό έθνος από τους «άλλους»: «πόσον μεγάλοι είναι κάποτε οι μικροί, πόσον δυνατοί είναι οι μικροί, εγκαταλελειμμένοι υπό πάντων», «1821. Ο λαός της Ελλάδος στενάζει κάτω από τον σκληρόν ζυγό των τυράννων», «όλοι οι Έλληνες έδειξαν την αγανάκτησί τους για την άδικη επίθεση στο μαρτυρικό νησί και την συμπαράστασί τους στους ηρωικούς Έλληνες της Κύπρου»³⁶⁸. Μέσα από αυτά τα αποσπάσματα δείχνει να αναπαράγεται ο μύθος «της άδικης μεταχείρισης», που συμβάλλει στην κατασκευή μιας ανασφαλούς και φοβικής εθνικής ταυτότητας.

Τα παραπάνω θετικά χαρακτηριστικά του «εθνικού εαυτού» συνήθως αναφέρονται σε αντιδιαστολή με αντίστοιχα αρνητικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους «άλλους». Στα κείμενα που μελετήθηκαν, οι «άλλοι» χωρίστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες: στην πρώτη κατηγορία είναι «οι Τούρκοι», για τους οποίους υπάρχουν στα κείμενα και οι περισσότερες αναφορές, στη συνέχεια ακολουθούν «οι Ιταλοί», έπειτα «οι Γερμανοί» και τέλος «οι Πέρσες, Άραβες, Φράγκοι, Ενετοί και Γάλλοι»³⁶⁹. Οι αναφορές που γίνονται σε αυτούς είναι όλες αρνητικές, καθώς όλοι τους παρουσιάζονται ως εχθροί της Ελλάδας και το συναίσθημα που αποτυπώνεται κυμαίνεται από την περιφρόνηση και τη διάθεση ανάδειξης χαρακτηριστικών βαρβαρότητας σε αυτούς μέχρι το μίσος απέναντί τους. Συχνή είναι η αντιπαράθεση μέσα στο ίδιο κείμενο των θετικών χαρακτηρισμών των Ελλήνων με τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς των «άλλων». Για παράδειγμα, στο κείμενο 91 διαβάζουμε: «ο αδελφός μου σκοτώθηκε στην Κορυτσά από το ύπουλο βόλι ενός θρασύδειλου Ιταλού» και, λίγο πιο κάτω: «είναι μεγάλη ευτυχία να θυσιασθής στον βωμό της πατρίδος»³⁷⁰. Επίσης, στο κείμενο 34 αντιπαρατίθεται ο «ολίγος αλλά εκλεκτός

³⁶⁷ Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (1997). «Ο εθνικός χαρακτήρας της σχολικής γνώσης και η ιδεολογία του “ευρωπαϊσμού”», ό.π., σ. 257.

³⁶⁸ Πίνακας Π3.1 K25, K95, K134.

³⁶⁹ Βλ. Π.3 «Ο εθνικός εαυτός» και «οι άλλοι» – η «πατρίδα ως χώρος και ως πρόσωπο»: πίνακες με λέξεις και φράσεις - Πίνακας Π3.2 «Οι Τούρκοι», Πίνακας Π3.3 «Οι Ιταλοί», Πίνακας Π3.4 «Οι Γερμανοί», Πίνακας Π3.5 «Πέρσες, Άραβες, Φράγκοι, Ενετοί, Άγγλοι».

³⁷⁰ Πίνακας Π3.3 K91.

στρατός, θαυμαστοί Ίκαροι, λεοντόκαρδοι ναυτικοί» με «τους νυχτοκλέφτας του Μουσσολίνι και τους Ούνους του Βορρά»³⁷¹. Οι «άλλοι» χαρακτηρίζονται από βαρβαρότητα και βαναυσότητα. Πιο συγκεκριμένα, στους Τούρκους γίνονται οι περισσότερο φορτισμένες αρνητικά αναφορές, με τη χρήση επιθέτων που δηλώνουν έλλειψη πολιτισμού και βαρβαρότητα, ενώ ταυτόχρονα αναπαράγεται το στερεότυπο του «προαιώνιου εχθρού»: «όταν οι βάρβαροι απηύδησαν πλέον να σφάζουν, ήρχισαν ν' ανάπτουν φωτιές εις την πόλιν», «οι ανελέητοι Τούρκοι χτυπούν και τον άμαχο πληθυσμό. [...] λεηλατούν, σφάζουν και ερημώνουν τα πάντα», «βάνανσος, προαιώνιος εχθρός [...] βάνανση, απάνθρωπη συμπεριφορά»³⁷². Τονίζεται ακόμη η διαφορά της θρησκείας: «οι άπιστοι εχθροί της Ελλάδος, οι Τούρκοι»³⁷³ και χρησιμοποιούνται μειωτικοί χαρακτηρισμοί: «ντροπιασμένοι, τιποτένιοι, ελεεινοί», «τα λερωμένα χέρια των απίστων», όχι μόνο για τους Τούρκους, αλλά και για τους Άγγλους: «κακούργοι Άγγλοι»³⁷⁴. Συχνές είναι οι αναφορές στα δεινά που υπέστη η Ελλάδα από τους Τούρκους: «η πολυβασανισμένη από τους Τούρκους πατρίδα μας», «στις 29 Μαΐου του 1453 η δοξασμένη Ελλάδα μας υπεδουλώθη εις τους Τούρκους. Οι εκκλησίες μας έγιναν τζαμιά, άρπαζαν τα κτήματα, τα μικρά Ελληνόπουλα τα μάζευαν από την αγκαλιά της μάνας τους διά να τα κάνουν γενίτσαρους, τα κορίτσια τα έκλεβαν και τα έκαναν σκλάβες τους. Οι δυστυχημένοι Έλληνες υπέφεραν πολύ»³⁷⁵. Οι Ιταλοί αναφέρονται και αυτοί ως βάρβαροι κατακτητές και επιδρομείς: «όχι, δεν θα άφιναν την Πατρίδα μας στα χέρια ενός βαρβάρου κατακτητού», «ο Ιταλός επιδρομέας»³⁷⁶, ωστόσο συχνότερα χαρακτηρίζονται ύπουλοι: «δεν πρέπει να αφήσετε τον ύπουλο αυτόν εχθρό να καταπατήσει τα ιερά χώμαρα της μητέρας Ελλάδας», «ήταν μια σκοτεινή νύχτα του φθινοπώρου, τότε που κάποιος ύπουλος εθχρός, οι Ιταλοί του Μουσσολίνι, εξήτησαν από τον αείμνηστον Έλληνα πρωθυπουργόν, Ιωάννην Μεταξά, να τους παραδώση τη μεγάλη μάνα μας, που λέγεται Ελλάδα»³⁷⁷. Επίσης συχνές είναι οι αναφορές στην επιθετικότητα των Ιταλών, που «δεν πολεμούσαν, παρά για να μεγαλώσουν το κράτος τους», σε αντίθεση με τους Έλληνες που «πολεμούσαν για να κρατήσουν την πατρίδα τους ελεύθερη», «εκείνοι

³⁷¹ Πίνακας Π3.1 Κ34.

³⁷² Πίνακας Π3.2 Κ119, Κ135, Κ136,

³⁷³ Πίνακας Π3.2 Κ48

³⁷⁴ Πίνακας Π3.2 Κ70, Κ78, Π3.4 Κ19.

³⁷⁵ Πίνακας Π3.2 Κ116, Κ137.

³⁷⁶ Πίνακας Π3.3 Κ29, Κ59.

³⁷⁷ Πίνακας Π3.3 Κ91, Κ107.

όμως πολεμούσαν για ένα βάρβαρο σκοπό, για να μας υποτάξουν, ενώ εμείς πολεμούσαμε για να διατηρήσουμε την πιο πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων μας, την ελευθερία»³⁷⁸. Τονίζεται ακόμη η υπεροπλία και η αριθμητική υπεροχή του ιταλικού στρατού, η οποία αντιπαρατίθεται στη γενναιότητα των ολιγάριθμων Ελλήνων: «η Ελλάδα, 'σαν νέος Δαβίδ, ύψωσε αδίστακτα τα ηρωικά της στήθη εμπρός στον πάνοπλο Γολιάθ», «οι Ιταλοί ήσαν πολλοί, ενώ οι Έλληνες λίγοι. Τους νίκησαν όμως, γιατί ήσαν γενναίοι»³⁷⁹. Τα χαρακτηριστικά της βαρβαρότητας, της υπεροπλίας και του συντριπτικά μεγαλύτερου αριθμού των εχθρών τονίζονται επίσης στις αναφορές που υπάρχουν στους Γερμανούς αλλά και στους (αρχαίους) Πέρσες: «βάρβαροι εχθροί», «σαν ποτάμι χύθηκαν» «οι Γερμανοί με τον αναρίθμητον στρατόν των», «τα εκατομμύρια του Πέρση κατακτητού»³⁸⁰. Υπάρχουν ακόμη ειρωνικές αναφορές στους Ιταλούς και στον πολιτισμό τους, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνεται η πολεμική αξία και η γενναιότητα των Ελλήνων: «οι 'γενναίοι' Ιταλοί εθελήσανε να μπουνε στην Ελλάδα τη μικρή [...] πήρανε τα μαντολίνα και φτεράτα καπελίνα και μ' αυτά ευθύς νομίζαν πως τον πόλεμο κερδίζουν [...] απ' το φόβο τους τα 'χάσαν κι όσα λέγαν τα ξεχάσαν, μόλις είδαν απ' αντίκρυ τον Ελληνικό στρατό», «ο εχθρός έφενυγε καταντροπιασμένος και κατατρομαγμένος»³⁸¹.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι όσες αναφορές υπάρχουν σε άλλες εθνικές ομάδες είναι σαφώς αρνητικές και γίνονται μόνο προκειμένου να τονιστεί η αντίθεση με τα αντίστοιχα θετικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων.

Η επόμενη κατηγορία που αναζητήθηκε ήταν «η πατρίδα ως χώρος»³⁸². Εντοπίστηκαν όλες οι αναφορές είτε στο σύνολο της Ελλάδας είτε σε συγκεκριμένες περιοχές ή σε γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της, οι οποίες είναι στο σύνολό τους θετικές. Η Ελλάδα εκθειάζεται είτε για το φυσικό της κάλλος, είτε για την ένδοξη ιστορία και τους αγώνες των παιδιών της, είτε για την προσφορά της στον πολιτισμό. Για παράδειγμα, στο Κείμενο 46 αναφέρεται ότι η Ελλάδα «είναι το ενδοξότερο και ωραιότερο κομμάτι της γης. Είναι ο τόπος όπου εγεννήθησαν οι μεγαλύτεροι σοφοί, είναι ο τόπος, όπου

³⁷⁸ Πίνακας Π3.3 K90, K87.

³⁷⁹ Πίνακας Π3.3 K87, K113.

³⁸⁰ Πίνακας Π3.4 K8, K59, Π3.5 K59.

³⁸¹ Πίνακας Π3.3 K74, K107.

³⁸² Βλ. Π.3 «Ο εθνικός εαυτός» και «οι άλλοι» – «η πατρίδα ως χώρος και ως πρόσωπο»: πίνακες με λέξεις και φράσεις – Πίνακας Π3.6 «Η πατρίδα ως χώρος».

εγεννήθησαν και επολέμησαν όλες οι ηρωικές μορφές, είναι ο τόπος που σκόρπισε τον πολιτισμό εις τον κόσμο και έμαθε τους λαούς πώς πρέπει να ζουν και πώς να πεθαίνουν»³⁸³. Το ελληνικό χρώμα θεωρείται καθαγιασμένο από τους αγώνες των προγόνων: «είναι κόκκινο από τα αίματα που εχύθησαν εις το Σούλι και εις την Πίνδο, και αγιασμένο με λείψανα από το Μεσολόγγι», «τα καθαγιασθέντα από το αίμα των παιδιών της ελληνικά εδάφη» (ενν. της Βορείου Ηπείρου), «ας σκύψωμε να φιλήσωμε το άγιο χρώμα της Πατρίδος μας»³⁸⁴. Επίσης, αποδίδονται σε αυτό μαγικές – φυλακτήριες ιδιότητες: «θα πάρω λίγο χρώμα και αυτό θα με προστατεύη από τις αρρώστιες και από το θάνατο»³⁸⁵. Οι μαθήτριες συχνά γράφουν για τη χαρά και την υπερηφάνεια που νιώθουν, επειδή γεννήθηκαν στη συγκεκριμένη χώρα: «Πόσο υπερήφανοι πρέπει να είμεθα και πόση χαρά πρέπει να νοιώθουμε, που ο καλός Θεός μας έταξε να γεννηθούμε εδώ, εις την χώρα αυτή, που λάμπει ο γαλανός της ουρανόσ και έχουν ξεωριστή χάρι τα βουνά της, η θάλασσά της και οι κάμποι της»³⁸⁶. Αρκετές επίσης είναι οι αναφορές στην Κύπρο, η οποία θεωρείται κι αυτή ελληνική πατρίδα, ενώ υπάρχουν ακόμη αναφορές με την ίδια έννοια και στη Βόρεια Ήπειρο: «πτωχό λουλούδι μαραμένο, σκλαβωμένο [...] σμαράγδι ή διαμάντι στο στέμμα το Ελληνικό» (ενν. την Κύπρο) , «τα καθαγιασθέντα από το αίμα των παιδιών της ελληνικά εδάφη» (ενν. της Βορείου Ηπείρου)³⁸⁷. Οι περισσότερες αναφορές στην Κύπρο εντοπίζονται στα τεύχη της περιόδου 1955-1959, γεγονός που εξηγείται από το ιστορικό-πολιτικό πλαίσιο της εποχής, καθώς η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποτελούσε στόχο της επίσημης εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας τότε³⁸⁸. Εκτός από τα μαθητικά κείμενα για την Κύπρο, στα τεύχη αυτά υπάρχουν και κείμενα – επίσημες ανακοινώσεις για τις εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν προς τιμήν του αρχηγού της Ε.Ο.Κ.Α., στρατηγού Γρίβα-Διγενή, ο οποίος επισκέφθηκε το Αρσάκειο Ψυχικού. Στα τεύχη των επόμενων ετών δεν υπάρχει καμία αναφορά στην Κύπρο, ωστόσο ολόκληρο το τεύχος Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1974 είναι αφιερωμένο στην Κύπρο, ως αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής

³⁸³ Πίνακας Π3.6 K46.

³⁸⁴ Πίνακας Π3.6 K23, K34, K89.

³⁸⁵ Πίνακας Π3.6 K23.

³⁸⁶ Πίνακας Π3.6 K46.

³⁸⁷ Πίνακας Π3.6 K17, K34.

³⁸⁸ Τον Ιανουάριο του 1950 η Εκκλησία της Κύπρου οργάνωσε “Ένωτικό Δημοψήφισμα” χωρίς τη συμμετοχή των Τουρκο-Κυπρίων με αποτέλεσμα 96% υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα. Το 1955 ιδρύθηκε η Ε.Ο.Κ.Α. και ξεκίνησε ο ένοπλος αγώνας για την απελευθέρωση του νησιού από τους Άγγλους και την ένωσή του με την Ελλάδα. Οι Άγγλοι αποχώρησαν από την Κύπρο τον Αύγουστο του 1960.

στο νησί. Οι μαθήτριες γράφουν γι' αυτό το γεγονός με μεγάλη συγκίνηση και πάθος και δείχνουν να ταυτίζονται με το δράμα των προσφυγόπουλων της Κύπρου: «τα παιδάκια δεν θα πάνε στο σχολείο φέτος όπως εμείς»³⁸⁹. Αναπαράγουν στα κείμενά τους αρκετούς από τους μύθους της εθνικότητας, κυρίως αυτούς «της άδικης μεταχείρισης»: «στα χέρια των μεγάλων έγινε πολύτιμο εμπόρευμα», «το πολυβασανισμένο μας νησί»³⁹⁰, «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής»: «σαν Έλληνες, σαν αδέρφια, πρέπει όλοι να ενισχύσουμε τον δίκαιο αυτόν αγώνα»³⁹¹, «του πόνου και της λύτρωσης»: «η αλήθεια θα υπερισχύση, το δίκαιον θα επικρατήση»³⁹² και «της στρατιωτικής αξίας»: «τα ηρωικά παιδιά της πολεμούν πάνω σε ράχες, σε βουνά, σε πόλεις, παντού, να υπερασπισθούν την πατρίδα τους»³⁹³. Στα ίδια κείμενα βρίσκουμε επίσης κάποια στερεότυπα, που αποδίδουν «κατά παράδοσιν» τη βαναυσότητα στους Τούρκους: «ο βάνουσος και προαιώνιος εχθρός μας, οι αλλόθρησκοι Τούρκοι» και τον ηρωισμό στους Έλληνες: «οι Ελληνοκύπριοι αμύνονται με ηρωισμό»³⁹⁴.

Συχνές επίσης στα κείμενα των μαθητριών είναι οι προσωποποιήσεις της πατρίδας, με τις περισσότερες από αυτές να παρουσιάζουν την Ελλάδα ως μητέρα³⁹⁵. Αντίστοιχα με αυτές της Ελλάδας, πολλές φορές σε αυτά τα κείμενα εμφανίζονται προσωποποιήσεις της Κύπρου, της πατρίδας, της ελευθερίας και της δόξας. Κάθε φορά οι έννοιες αυτές είναι σχεδόν ταυτόσημες, καθώς η ελευθερία και η δόξα είτε αναφέρονται ευθέως σε σχέση με την πατρίδα είτε την υπονοούν. Εμφανής είναι σε αυτές τις περιπτώσεις η επίδραση ενός άλλου μύθου της εθνικότητας, αυτού «της πατρίδας», όπου η πατρίδα εννοείται ως

³⁸⁹ Βλ. 3.4 Κείμενα που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό “Πολύμνια” της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (τεύχος 1, Οκτώβριος 1954 – τεύχος 181-182/42-43, Απρίλιος-Μάιος 1975, Κείμενο 133.

³⁹⁰ Βλ. Κείμενο 136: “στα χέρια των μεγάλων έγινε πολύτιμο εμπόρευμα”, “το πολυβασανισμένο μας νησί”.

³⁹¹ Βλ. Κείμενο 135: “σαν Έλληνες, σαν αδέρφια, πρέπει όλοι να ενισχύσουμε τον δίκαιο αυτόν αγώνα”.

³⁹² Βλ. Κείμενο 135: “η αλήθεια θα υπερισχύση, το δίκαιον θα επικρατήση”.

³⁹³ Βλ. Κείμενο 135: “τα ηρωικά παιδιά της πολεμούν πάνω σε ράχες, σε βουνά, σε πόλεις, παντού, να υπερασπισθούν την πατρίδα τους”.

³⁹⁴ Βλ. Κείμενο 136: “Ο βάνουσος και προαιώνιος εχθρός μας, οι αλλόθρησκοι Τούρκοι, που τόσα και τόσα υπέφερε ο Ελληνισμός από αυτούς, κάνουν και πάλι την εμφάνισί τους επί της σκηνής”, “οι Ελληνοκύπριοι αμύνονται με ηρωισμό, όλος ο Ελληνισμός ζει στιγμές πόνου και αγωνίας”: σε αυτά τα δύο αποσπάσματα αναπαράγονται στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους Τούρκους και τους Έλληνες καθώς και μύθοι της εθνικότητας (της άδικης μεταχείρισης, της στρατιωτικής αξίας, της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής).

³⁹⁵ Βλ. Π.3 «Ο εθνικός εαυτός» και «οι άλλοι» – «η πατρίδα ως χώρος και ως πρόσωπο»: πίνακες με λέξεις και φράσεις – Πίνακας Π3.7 «Η πατρίδα ως πρόσωπο».

μητέρα, αναπαράγοντας με αυτόν τον τρόπο τον έντονο συναισθηματικό δεσμό που συνδέει το παιδί με τη μητέρα του.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι, σε περιόδους όπου ο λόγος περί έθνους είναι ιδιαίτερα κυρίαρχος και επαναλαμβανόμενος, όπως, για παράδειγμα, κατά την επτάχρονη δικτατορία, βρίσκουμε κείμενα με εθνικιστικές εξάρσεις: το Κείμενο 109, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος Νοεμβρίου 1968, είναι η έκθεση μιας μαθήτριας της Στ' Δημοτικού με θέμα «28^η Οκτωβρίου». Οι τελευταίες προτάσεις αυτής της έκθεσης είναι: *«Ζήτω η αιωνία Ελλάς! Ζήτω ο Ελληνικός στρατός! Ζήτω η Εθνική κυβέρνηση!»*

Από τα κείμενα των μαθητριών συνάγεται η κατασκευή μιας εθνικής ταυτότητας που επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα εθνικά στερεότυπα, τα ιδεολογήματα και τους μύθους της εθνικότητας. Από την περηφάνεια για τους προγόνους και το ένδοξο παρελθόν μέχρι τη διάθεση αυτοθυσίας για τη μητέρα πατρίδα, έχοντας την αίσθηση ότι το έθνος απειλείται και την πεποίθηση ότι η Ελλάδα συνεχώς αδικείται από τους «μεγάλους» και προδίδεται από τους συμμάχους της, οι μαθήτριες αυτής της τεσσαρακονταετίας φαίνεται ότι κατασκεύασαν μια αδιάλλακτη και «συμπαγή» εθνική ταυτότητα. Συχνά φθάνουν σε λεκτικές υπερβολές, προκειμένου να αποδείξουν τη φιλοπατρία τους. Η ανάγκη για ισχυρή εθνική ταυτότητα και η προσκόλληση στο αρχαίο κλέος φανερώνει μια φοβική στάση των ατόμων απέναντι στο παρόν και το μέλλον καθώς και τη δυσκολία τους να αποδεχθούν τις μεταβολές και την εξέλιξη στο πέρασμα του χρόνου.

3.5. Συμπεράσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο παρατίθενται τα συμπεράσματα, το οποία προκύπτουν από τις απαντήσεις που δόθηκαν στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή αυτής της διατριβής.

Σε σχέση με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, ποιες χρονικές περίοδοι διαμορφώνονται βάσει των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών στα Αναλυτικά Προγράμματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992, η ανάλυση των Αναλυτικών Προγραμμάτων και η σύνδεσή τους με το ιστορικό και πολιτικό συγκείμενο οδήγησε στα εξής:

Όπως αναδείχθηκε στη σύνοψη των κυριότερων πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων της μετεμφυλιακής περιόδου που παρατέθηκε³⁹⁶, οι πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ήταν μια ταραγμένη πολιτικά περίοδος για την Ελλάδα, με εμφανή τα τραύματα που άφησαν πίσω τους ο Β΄ Παγκόσμιος και ακόμη περισσότερο ο Εμφύλιος πόλεμος. Η ανάγκη των κυβερνήσεων να αποσοβήσουν τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» και να ισχυροποιήσουν τις δομές του «εθνικού κράτους» καθώς και την πίστη των πολιτών σ' αυτό, οδήγησε την εκπαιδευτική πολιτική στη δημιουργία Αναλυτικών Προγραμμάτων και εγκυκλίων με εθνοκεντρικό χαρακτήρα. Με βάση τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και τις αλλαγές στα Αναλυτικά Προγράμματα, διακρίναμε τέσσερις περιόδους:

- α) 1950 (μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου) – 1964 (κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου – μεταρρύθμιση Παπανούτσου)
- β) 1964 – Απρίλιος 1967,
- γ) Απρίλιος 1967 – Ιούλιος 1974 (η περίοδος της δικτατορίας των συνταγματαρχών),
- δ) Ιούλιος 1974 (Μεταπολίτευση - αποκατάσταση της Δημοκρατίας) – Μάιος 1992 (Συνθήκη του Μάαστριχτ)³⁹⁷.

³⁹⁶ Βλ. Κεφάλαιο Δ, 2.7. Ιστορικό πλαίσιο.

³⁹⁷ Βλ. Κεφάλαιο Δ, 2.7.1. Περιοδολόγηση της ελληνικής εκπαίδευσης βάσει των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών στα Αναλυτικά Προγράμματα από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1992.

Η μελέτη των Αναλυτικών Προγραμμάτων των παραπάνω τεσσάρων περιόδων ανέδειξε τα κυρίαρχα ιδεολογήματα που υπάρχουν σε αυτά, απαντώντας στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: ποια είναι τα ιδεολογικά προτάγματα που κυριαρχούν κατά τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους, βάσει των κειμένων των επίσημων Αναλυτικών Προγραμμάτων. Είδαμε, από την ανάλυση που έγινε στα αποσπάσματα των Φ.Ε.Κ. της περιόδου αυτής, ότι κατά την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία και μέχρι το τέλος της Απριλιανής δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974, στα Αναλυτικά Προγράμματα επαναλαμβάνονταν συχνά και τονίζονταν τα παρακάτω ιδεολογήματα:

- ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός,
- η αρραγής ενότης του έθνους κατά την μακράν ιστορικήν σταδιοδρομίαν του,
- η Μοίρα του Γένους και
- ο κομμουνισμός ως εθνικός κίνδυνος.

Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των ιδεολογημάτων είναι ότι όλα απηχούν τους μύθους της εθνικότητας, που τους αποδίδουν έναν εθνοκεντρικό χαρακτήρα. Οι μύθοι «της εκλογής και της αποστολής εκπολιτισμού», «της πατρίδας», «της γενεαλογίας και της κοινής καταγωγής», «της εθνογένεσης και της αρχαιότητας» που αναδεικνύονται μέσα από τα κείμενα των Φ.Ε.Κ. αποτελούν ουσιαστικά τους πυλώνες της εθνοκεντρικής ιδεολογίας. Η ιδεολογία αυτή θεωρείται ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνοχή του έθνους-κράτους, καθώς αποκρύπτει τις ενδοεθνοτικές διαφορές και τις μεταβολές στον χρόνο και πιστεύεται ότι οδηγεί στη δημιουργία ενός ναρκισσιστικού «ιδεώδους εθνικού εαυτού»³⁹⁸. Με αυτόν τον τρόπο τα άτομα – μέλη της εθνικής ομάδας ταυτίζονται με το έθνος βασιζόμενα σε μια ανιστορική, βιολογική αντίληψη της ιστορίας, καθώς αποδέχονται ως φυσικούς και μη αμφισβητήσιμους αυτούς τους μύθους και συσπειρώνονται γύρω από την ασφάλεια που τους προσφέρει η οικειότητα της εθνικής εσω-ομάδας. Το ιστορικό πλαίσιο της εποχής δικαιολογεί αυτή την ενοποιητική - ομογενοποιητική λογική των Αναλυτικών Προγραμμάτων με εθνοκεντρικό χαρακτήρα, καθώς η ανάγκη για ένα ισχυρό και ενωμένο έθνος-κράτος ήταν προφανώς μεγάλη τις πρώτες μετεμφυλιακές δεκαετίες.

---

³⁹⁸ Βλ. Σιμόπουλος Γ. – Καννελοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ.

Στην περίοδο μετά τη μεταπολίτευση του 1974 και μέχρι το 1992, ως κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα αναδείχθηκαν τα παρακάτω:

- η αγάπη προς την πατρίδα και τη δημοκρατία,
- η αδιάσπαστη ιστορική και πολιτιστική συνέχεια του ελληνικού έθνους,
- η εθνική κληρονομιά,
- η επίδραση του ελληνικού πολιτισμού στη διαμόρφωση του «πραγματικού» πολιτισμού,
- η γνωριμία, επικοινωνία και συνεργασία με διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες.

Τα ιδεολογήματα αυτά απηχούν τις αλλαγές που έχουν γίνει στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο: η αποκατάσταση της δημοκρατίας έπειτα από την επτάχρονη δικτατορία προφανώς επέβαλε την ανάγκη για στήριξη του νεοπαγούς πολιτεύματος. Έτσι, μέσα στα κείμενα των Αναλυτικών Προγραμμάτων βλέπουμε να γίνονται συχνά αναφορές στην αγάπη προς την πατρίδα σε συνδυασμό με τα δημοκρατικά ιδεώδη. Αυτό είναι το ένα από τα δύο νέα στοιχεία που βρίσκουμε στα Αναλυτικά Προγράμματα της μεταπολίτευσης. Ένα δεύτερο νέο στοιχείο που αναδείχθηκε σ' αυτά είναι «η γνωριμία, επικοινωνία και συνεργασία με με διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες». Πρόκειται για μια ανάγκη που άρχισε να δημιουργείται στην ελληνική κοινωνία εκείνη την περίοδο, η οποία δικαιολογείται από τις εξελίξεις τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών ομάδων αρχίζει να γίνεται πιο συχνή, οπότε η εξέλιξη αυτή αποτυπώνεται στα Αναλυτικά Προγράμματα της εποχής αυτής. Ωστόσο, ο χαρακτήρας των αναλυτικών προγραμμάτων ακόμη και μετά τη μεταπολίτευση παρέμεινε στην ουσία εθνοκεντρικός, όπως συμφωνούν αρκετοί ερευνητές³⁹⁹.

Σχετικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, πώς τα κυρίαρχα ιδεολογικά προτάγματα των Αναλυτικών Προγραμμάτων επηρεάζουν το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων καθώς και αν υπάρχει συμφωνία των ιδεολογικών προταγμάτων των Αναλυτικών Προγραμμάτων με το κρυφό πρόγραμμα της αντίστοιχης περιόδου, καταλήγουμε στα εξής:

³⁹⁹ Βλ. Κεφ. 3.1.2. Ιδεολογικό πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων από το 1974 μέχρι το 1992.

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες και μέχρι τη μεταπολίτευση το κρυφό πρόγραμμα των εθνικών εορτών στο σχολείο και των μαθητικών παρελάσεων ταυτιζόταν σε μεγάλο βαθμό με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Η επίσημη εκπαιδευτική πολιτική είχε αμιγώς εθνοκεντρικό χαρακτήρα, ενώ ακόμη και η εξωτερική πολιτική της χώρας φάνηκε ότι επηρέαζε το κρυφό πρόγραμμα των παρελάσεων. Στην ουσία ο εθνοκεντρικός λόγος που ανιχνεύεται στα Αναλυτικά Προγράμματα της μεταπολεμικής περιόδου έδινε τον τόνο και στις μαθητικές παρελάσεις. Ο στόχος για μεγαλύτερη ενότητα και ομοιογένεια στο εσωτερικό της εθνικής ομάδας επιδιωκόταν τόσο με τα Αναλυτικά Προγράμματα όσο και με την ενσώματη μάθηση που επιτυγχάνεται με τη συμμετοχή στη μαθητική παρέλαση. Η αποδοχή ως φυσικών και μη επιδεχόμενων αμφισβήτησης των ιδεών που στηρίζουν το έθνος-κράτος γινόταν μέσα από τα πατριδογνωστικά μαθήματα αλλά και μέσα από την ομαδική συντονισμένη συμπόρευση των μαθητών πίσω από τη σημαία στην παρέλαση. Μετά τη μεταπολίτευση, αυτό μετριάστηκε σε κάποιο βαθμό, αφού τα επίσημα Αναλυτικά Προγράμματα έχουν έναν περισσότερο εξωστρεφή χαρακτήρα. Οι διαφορές με τα ιδεολογικά προτάγματα της προηγούμενης περιόδου είναι εμφανείς, καθώς σε αυτά τα Αναλυτικά Προγράμματα εμφανίστηκαν νέες έννοιες (δημοκρατία, συνεργασία με διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες) μαζί με τις παλαιότερες που συνέχισαν να υφίστανται, έστω και λίγο πιο «στρογγυλεμένες»⁴⁰⁰. Έτσι, από τη μεταπολίτευση και μετά, παρουσιάζεται μικρότερη συμφωνία μεταξύ αυτών και του κρυφού αναλυτικού προγράμματος των εθνικών εορτών και παρελάσεων. Στις φωτογραφίες των παρελάσεων από το 1974 και μετά το πλαίσιο φαίνεται να είναι πιο χαλαρό, σε σχέση με αυτό της προηγούμενης περιόδου.

Το τελευταίο ερευνητικό ερώτημα αναφέρεται στο πώς επηρεάζει το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Όπως φάνηκε από την ανάλυση που έγινε, τόσο στα κείμενα των μαθητριών που γράφτηκαν με την ευκαιρία του εορτασμού εθνικών επετείων, όσο και στις φωτογραφίες και τα κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις, αυτό ακριβώς το κρυφό πρόγραμμα των σχολικών

---

⁴⁰⁰ Για παράδειγμα, ενώ εξακολουθεί να υπάρχει ως κεντρικό ιδεολόγημα η εθνική κληρονομιά, τώρα η αγάπη για την πατρίδα συνδέεται με την αγάπη για τη δημοκρατία. Ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας παραμένει, αλλά συνδυάζεται με νέες, περισσότερο εξωστρεφείς έννοιες.

εθνικών εορτών και των μαθητικών παρελάσεων οδήγησε στην κατασκευή μιας «εικονικής» εθνικής ταυτότητας. Η εθνική ταυτότητα, όπως και κάθε άλλη ταυτότητα, θεωρείται από τη φύση της ως μη στατική και παγιωμένη, ως μια συνεχής διεργασία εξέλιξης και αναδιαπραγμάτευσης⁴⁰¹, προκειμένου να αντανakλά τις νέες εξελίξεις στο ευρύτερο περιβάλλον και να προσαρμόζεται σε αυτές. Με αυτόν τον τρόπο το άτομο ανταποκρίνεται με μεγαλύτερη ευελιξία και αποτελεσματικότητα στις συνεχείς κοινωνικές και ιστορικές ανακατατάξεις που συμβαίνουν στον σύγχρονο κόσμο. Όταν, όμως, η ταυτότητα αυτή δομείται με βάση έναν «ιδεώδη εθνικό εαυτό», επάνω σε στερεοτυπικές αντιλήψεις για το εξιδανικευμένο και μυθοποιημένο εθνικό παρελθόν, όπως αυτές που αναπαράγουν οι μαθήτριες στα κείμενά τους, κατασκευάζεται μια «εικονική» εθνική ταυτότητα, ως «*προϊόν ιδεολογικών κατασκευών*» η οποία «*αναφέρεται στον τύπο και όχι στην ουσία των πραγμάτων*»⁴⁰². Η κατασκευή αυτής της «εικονικής» εθνικής ταυτότητας φαίνεται να ενισχύεται από τη συμμετοχή των μαθητών στις παρελάσεις, καθώς σ' αυτές ισχύει ένα ιδιαίτερα αυστηρό τυπικό. Η προσκόλληση στους τυπικούς τρόπους συμβολισμού του έθνους, με τη σημαία και τα εθνικά χρώματα στις ομοιόμορφες εμφανίσεις των μαθητών που παρελαύνουν, με την μπάντα που παιανίζει εμβατήρια, με τον συντονισμένο βηματισμό και τις συγχρονισμένες κινήσεις των παιδιών και με την επανάληψη όλων αυτών ανά τακτά χρονικά διαστήματα⁴⁰³, οδηγεί στην ασυνείδητη αποδοχή των στερεοτύπων περί έθνους. Με βάση αυτά τα στερεότυπα δομείται η «εικονική» εθνική ταυτότητα, με την οποία το άτομο παραμένει προσκολλημένο στους εθνικούς μύθους, δυσκολεύεται να ερμηνεύσει τα νέα δεδομένα και νιώθει να απειλείται από τις εξελίξεις. Αυτή η συνεχής αίσθηση απειλής αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της «εικονικής» εθνικής ταυτότητας. Η ανασφάλεια που απορρέει από αυτήν τη συμπαγή και αναλλοίωτη εθνική ταυτότητα οδηγεί τα άτομα σε φοβικές αντιδράσεις, είτε μεμονωμένα είτε σε ομαδικό επίπεδο. Οι φοβικές αντιδράσεις των ατόμων με «εικονική» εθνική ταυτότητα ποικίλλουν από την εσωστρέφεια προς την

⁴⁰¹ Φραγκουδάκη, Α. – Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). «Τι είν' η πατρίδα μας;...», ό.π., σ. 15.

⁴⁰² Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω όποιος και να χτυπά...», ό.π., σ. 26.

⁴⁰³ Η επανάληψη σε τακτά χρονικά διαστήματα και σε συγκεκριμένες ημερομηνίες κάποιων τελετουργικών όπως η παρέλαση και η κατάθεση στεφάνων σε ηρώα αναφέρεται ως «συνήθειες του ημερολογίου» (calendar customs) και «τελετουργική μνήμη» (ritual remembrance) και πιστεύεται ότι συμβάλλει στη δημιουργία των κοινών μνημών του έθνους, βλ. Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ό.π., σ. 148.

ασφάλεια που προσφέρει η εσω-ομάδα του έθνους και την προσπάθεια αναβίωσης παλαιότερων τρόπων ζωής και συμπεριφοράς μέχρι την καχυποψία απέναντι σε οτιδήποτε «ξένο», τη δυσκολία αποδοχής των κοινωνικών εξελίξεων καθώς και αλυτρωτικές επιδιώξεις ή ακόμη και ακραίες ρατσιστικές συμπεριφορές κατά των «άλλων», που δεν ανήκουν στον «εθνικό κορμό».

Τα συμπεράσματα αυτά περιορίζονται αυστηρά στην τεσσαρακονταετία που μελετήθηκε στην παρούσα διατριβή. Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, μετά την ευρωπαϊκή ενοποίηση, θα παρουσίαζε ενδιαφέρον πιθανώς για κάποιους επόμενους ερευνητές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Π.1. Αναλυτικά Προγράμματα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (1951 - 1989)

Στο τμήμα αυτό παρατίθενται αποσπάσματα από τα επίσημα Αναλυτικά Προγράμματα για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση της περιόδου 1951-1989, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό ανάλυσης στην παρούσα διατριβή. Το κριτήριο για την επιλογή των συγκεκριμένων αποσπασμάτων ήταν οι αναφορές τους σε θέματα σχετικά με την καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας των μαθητών.

1. Ο «Αναγκαστικός Νόμος 1823» της 26ης Μαΐου 1951 στο «Άρθρον 1», ο οποίος ορίζει ότι: *«Η Μέση Εκπαίδευσις επιδιώκουσα την διάπλασιν χρηστών πολιτών εν τω πλαισίω των ιδεωδών του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού σκοπόν έχει τούτο μὲν να παράσχη την αναγκαίαν διά τον βίον γενικὴν μόρφωσιν, τούτο δε να προπαρασκευάσῃ επιστημονικῶς τους εφιεμένους να ακολουθήσωσιν ανωτέρας ειδικᾶς σπουδᾶς»*⁴⁰⁴.
2. Στο Φ.Ε.Κ. 14/Α', 30-1-1957 «Περὶ του αναλυτικὸυ και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικῶν μαθημάτων των Δημοτικῶν Σχολείων» (ως πατριδογνωστικὰ μαθήματα ορίζονται η Πατριδογνωσία, η Ιστορία, η Αγωγή του πολίτου και η Γεωγραφία μετὰ στοιχείων Τουρισμού) περιγράφεται το Περιεχόμενο και ο Σκοπός των μαθημάτων αυτών. Αναφέρεται ότι *«Ουσιώδες καθήκον του σχολείου είναι 1) να σχηματίσουν οι μαθηταὶ δι' αυτενεργού παρατηρήσεως σαφὴ εικόνα της περιοχῆς εις ην διαβιούν κατά τα πρώτα ἔτη της ηλικίας των, να εκτιμήσουν και να αγαπήσουν αυτήν και κατ' επέκτασιν και την Ελληνικὴν πατρίδα. 2) Να γνωρίσουν οι μαθηταὶ την μακραίωνα Ελληνικὴν Ιστορίαν, την πλήρη μεγάλων πνευματικῶν ἔργων και πνευματικῶν κατορθωμάτων, να γνωρίσουν την Γεωγραφίαν της χώρας των και των ἄλλων χωρῶν. 3) Να γνωρίσουν τας ἀρετὰς του καλοῦ Ἑλληνοῦ πολίτου, ὅστις γνωρίζει να υπερασπίζει τα δικαιώματα και να εκπληρώνῃ τας υποχρεώσεις αυτού και ὅστις είναι πρόθυμος να υπεραμυνθῇ πάντων αυτών εις πάσαν παρουσιαζομένην περίστασιν, ενώ ταυτοχρόνως θα είναι πρόθυμος να συνεργασθῇ μετὰ των φίλων ξένων λαῶν»*.

---

⁴⁰⁴ Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ...», ό.π., σ. 221.

Στο αναλυτικό πρόγραμμα της Πατριδογνωσίας για την Α΄ τάξη, στην Ενότητα «Εορταί και έθιμα», όπου διδάσκονται μεταξύ άλλων η 28^η Οκτωβρίου και η 25^η Μαρτίου, στις «Ειδικές επιδιώξεις» περιλαμβάνονται: «β) Διαθέσεις συνήθειαι: 1. Πρόθυμος συμμετοχή εις τας εορτάς και έθιμα. 2. Εκδήλωσις ευχαριστήσεως, χαράς. 3. Υπερηφάνεια διά τα εορταζόμενα ιστορικά γεγονότα. γ) Ιδανικά: Θαυμασμός και τιμή προς τα εορταζόμενα πρόσωπα, τα θρησκευτικά και ιστορικά γεγονότα».

Στο αναλυτικό πρόγραμμα της Αγωγής του Πολίτου αναφέρεται ότι «το μάθημα τούτο αποβλέπει εις τα ακόλουθα: [...] 3. Ανάπτουζιν ευνοϊκών διαθέσεων, διαφερόντων και καταλλήλων αρετών, ήτοι: [...] 4. Ανάπτουζιν της εκτιμήσεως προς τα Ελληνικά ιδεώδη». Στη Διδακτέα Ύλη για την Ε΄ τάξη η πρώτη Ενότητα έχει τον τίτλο: «Η πατρίς» και χωρίζεται στα παρακάτω έξι κεφάλαια: «1. Η στενωτέρα και η ευρύτερα πατρίς. 2. Η Ελληνική φυλή. 3. Η Ελληνική γλώσσα. 4. Ελληνικά ήθη και έθιμα, παραδόσεις. Σημερινά ήθη και έθιμα, κληροδοτηθέντα από την αρχαιότητα [...]. 5. Εθνικά ιδανικά (Θρησκεία – Πατρίς – Οικογένεια). 6. Προτερήματα και ελαττώματα της Ελληνικής φυλής, έριδες μεταξύ των διαφόρων πόλεων της Αρχαίας Ελλάδος, συχνοί πόλεμοι μεταξύ των (Σπάρτη-Αθήναι-Κόρινθος-Θήβαι), έριδες μεταξύ των οπλαρχηγών της Νεωτέρας Ελλάδος. Σύγχρονα ελαττώματα, αδιαφορία διά τα κοινά, αλληλοκαταγγελία, αντεκδικήσεις, αλκοολισμός, χαρτοπαιξία, κλοπαί κ.λ.π.». Στις «Ειδικές επιδιώξεις» αναφέρονται: «Έννοιαι: Ελλάς, Έλλην, γλώσσα, ήθη, έθιμα, παραδόσεις, ιδανικά, φυλή, προτέρημα, ελάττωμα. Διαθέσεις-συνήθειαι: Αγάπη και σεβασμός προς την πατρίδα, τα ήθη και έθιμα, τας παραδόσεις. Ιδανικά: Διαφύλαξις και υπεράσπισις της πατρίδος. «Την πατρίδα δε ουκ ελάσσω παραδώσω, πλείω δεν και αρείων όσης αν παραδέξωμαι» - Λυκούργου κατά Λεωκράτους, κεφ. 77).» Στην τέταρτη Ενότητα με τίτλο «Εκπαίδευσις» υπάρχει το Κεφάλαιο Ζ΄ με τίτλο «Οι Έλληνες έθνος εκπαιδευτικόν. Οι Αρχαίοι Έλληνες ιδρυταί και θεμελιωταί της παιδείας και των επιστημών». Στην πέμπτη Ενότητα με τίτλο «Εθνικά σύμβολα και μνημεία» αναφέρονται οι ενότητες «1. Η Σημαία. α) Έννοια της Σημαίας. β) Ιστορία και σημασία της Ελληνικής Σημαίας. γ) Τύποι της Ελληνικής Σημαίας και διακριτικά σήματα (ιδιωτών, στρατού, ναυτικού). δ) Η Σημαία του σχολείου μας. Η εορτή της Σημαίας. Πότε γίνεται παρουσίασις της Σημαίας και τιμαί αποδίδομεναι εις αυτήν

παρά των μαθητών. 2. Εθνικόν στέμμα-εθνόσημον. 3. Άγνωστος στρατιώτης. Ηρώα πεσόντων» και οι ακόλουθες «Ειδικαί επιδιώξεις: Έννοιαι: Σημαία, σημαιοστολισμός, στέμμα, ηρώων, άγνωστος στρατιώτης, μνημείον, εθνικόν σύμβολον, εθνική ενότης. Ικανότητες-δεξιότητες: Να κατανοήση ο μαθητής ότι τα εθνικά σύμβολα αποτελούν πολύτιμον στοιχείον διά την ενότητα του έθνους. Διαθέσεις-συνήθειαι: Να συγκινήται ο μαθητής εκ των εθνικών συμβόλων και μνημείων και να αισθάνεται σεβασμόν, αγάπην και υπερηφάνειαν δι' αυτά». Στην έκτη Ενότητα με τίτλο «Εθνικαί εορταί και επέτειοι» περιλαμβάνονται τα κεφάλαια «25^η Μαρτίου, 28^η Οκτωβρίου, Τοπικαί εθνικαί εορταί» και ακολουθούν οι «Ειδικαί επιδιώξεις: Έννοιαι: Εθνική εορτή, εθνική επέτειος, ανεξαρτησία, παλιγγενεσία, τα εκάστοτε "όχι" του έθνους, παρέλασις, δοξολογία. Ικανότητες-δεξιότητες: Να κατανοηθή η σημασία του εορτασμού των εθνικών εορτών διά την ζωήν του έθνους και ιδία διά τας νέας γενεάς. 2. Να κατανοηθή η σημασία των αγώνων του έθνους διά της ελευθερίαν της πατρίδος και ολοκλήρου της ανθρωπότητος. Διαθέσεις-συνήθειαι: 1. Πρόθυμος συμμετοχή εις τους εθνικούς εορτασμούς. 2. Εκδήλωσις συγκινήσεως και υπερηφανείας κατά τας εθνικάς εορτάς», ενώ στις «Μεθοδικές υποδείξεις» αναφέρεται η «Οργάνωσις εθνικών εορτών εις το σχολείον δι' αυτενεργού συμμετοχής των μαθητών και συμμετοχή του σχολείου εις τας εθνικάς εκδηλώσεις της Κοινότητος». Στην έβδομη Ενότητα, που έχει τίτλο «Εθνικός Ύμνος» απαιτείται η «Ανάγνωσις ολοκλήρου του προοιμίου του Εθνικού Ύμνου (στροφαι δεκαέξ)» και στις «Ειδικές επιδιώξεις» αναφέρονται: «Έννοιαι: Εθνικός Ύμνος, ιερά κόκκαλα, ελευθερία, εθνικός ποιητής, δόξα, σκλαβιά, φιλελεύθερη λαλιά, απελπισία. Ικανότητες-δεξιότητες: Να κατανοήση ο μαθητής την σημασία του Εθνικού Ύμνου διά το Ελληνικόν έθνος. Να απομνημονεύση τας πρώτας στροφάς και την μελωδίαν αυτών. Διαθέσεις-συνήθειαι: 1. Να αισθάνεται ιεράν συγκίνησιν και να εγείρεται εις στάσιν προσοχής οσάκις ακούει τον Εθνικόν Ύμνον. 2. Να αισθάνεται σεβασμόν και υπερηφάνειαν διά τους προγόνους», ενώ στις «Μεθοδικές υποδείξεις» σημειώνεται «να παρέχονται συχναί ευκαιρίαί διά να ακούσουν οι μαθηταί τον Εθνικόν Ύμνον». Το σύνολο των Ενοτήτων είναι δέκα και από αυτές οι τέσσερις αναφέρονται ευθέως σε εθνικά θέματα (οι Ενότητες 1. «Η Πατρίς», 5. «Εθνικά σύμβολα και μνημεία», 6. «Εθνικαί

εορταί και επέτειοι», 7. «Εθνικός Ύμνος») ενώ οι υπόλοιπες (οι Ενότητες 2. «Θρησκεία», 3. «Οικογένεια», 4. «Εκπαίδευσις», 8. «Οικονομία και αποταμίευσις», 9. «Σύγχρονα σημαντικά γεγονότα») με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επίσης εξαιρούν το μεγαλείο της ελληνικής φυλής ανά τους αιώνες.

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. παρουσιάζεται το αναλυτικό πρόγραμμα της Ιστορίας. Αναφέρεται ότι «το μάθημα της Ιστορίας σκοπόν έχει να βοηθήση τον μαθητήν να αποκτήση γνησίαν ιστορικήν συνείδησιν. Προς επιτυχίαν του τεθέντος σκοπού απαιτείται:

- IV. Να καταστούν γνωστοί εις τον μαθητήν οι αγώνες και αι θυσίαι των προγόνων του, διά των οποίων ούτοι εθεμελίωσαν, ανέπτυξαν και εκληροδότησαν εις ημάς τον ελληνικόν πολιτισμόν και το ελεύθερον Ελληνικόν κράτος.
- V. Να αισθανθή ο μαθητής τον εαυτόν του ως διατελούντα εις ακατάλυτον δεσμόν με το έθνος του.
- VI. Να διαμορφωθή εις την ψυχήν του ζωηρόν αίσθημα σεβασμού προς το μέγα παρελθόν της Ελληνικής πατρίδος, συναίσθησις ευθύνης για το μέλλον της και προθυμία προς υπεράσπισιν αυτής.

Διά της διδασκαλίας του ιστορικού μαθήματος επιδιώκονται ειδικότερον οι ακόλουθοι σκοποί:

- 1. Να αποκτήση ο μαθητής [...] β) διαθέσεις, διαφέροντα και αρετάς δι' ων θα καταστή ικανός να συμβάλη εις την περιφρούρησιν της εθνικής κληρονομίας και εις την ανάπτυξιν του πολιτισμού.
- 2. Να κατανοήση την μεγάλην ευθύνην του έναντι του παρελθόντος και του μέλλοντος της Φυλής.
- 3. Να σχηματίση ιδανικά επί τη βάσει των προσώπων της Ιστορίας, άτινα να εμπνέουν αυτόν εις την αγάπην προς την πατρίδα και να καλλιεργούν την βούλησίν του διά την συνέχισιν των κοινών αγώνων και θυσιών διά την διαφύλαξιν της εθνικής κληρονομίας και την ανάπτυξιν αυτής».

3. Στην Εισηγητική Έκθεση που συνοδεύει το Φ.Ε.Κ. 182, 24-10-1964/Ν.Δ. 4379 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως (Στοιχειώδους και Μέσης)» περιέχονται οι δηλώσεις του Υφυπουργού Εθνικής Παιδείας και

Θρησκευμάτων, Λουκή Ακρίτα, (Αρ. Πρωτ. 122803), όπου αναγράφονται τα παρακάτω:

«Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση, έργον μέγιστον και πολύμοχθον, αλλά και μεγαλειώδες όσο καμία άλλη κοινωνική μεταρρύθμιση, που απετολμήθη εις τον τόπον αυτόν, προώριεται ν' αξιοποιηθή εις σύντομον χρονικόν διάστημα το σύνολον του πνευματικού και πολιτιστικού μας δυναμικού και να θέση εις την υπηρεσίαν και της Ελλάδος και του Κόσμου το Ελληνικόν Δαιμόνιον.

Η πνευματική αυτή εποποιΐα αρχίζει από σήμερον. Και εις αυτήν στρατεύονται όλα τα εκατομμύρια των Ελλήνων, όπου γης ευρίσκονται, με επί κεφαλής τα πνευματικά κύτταρα του Έθνους, τους λαμπρούς εκπαιδευτικούς μας, και με την βεβαίαν πρόβλεψιν ότι η μεγάλη αυτή ειρηνική επανάστασις, της οποίας Προφήτης και Απόστολος είναι ο Γεώργιος Παπανδρέου, θ' αχθή με σύστημα, με οργάνωσιν, με πείσμα, με αποφασιστικότητα προς τους τελικούς της σκοπούς: Την ανασύνθεσιν της μοναδικής προσωπικότητος της Ελλάδος, ως ευρύτερου οργάνου ελευθερίας, ειρήνης και πολιτισμού εις τον σύγχρονον Κόσμον».

Στην ίδια Εισηγητική Έκθεση αναφέρεται ότι «η μύησις των μαθητών εις τα δόγματα της Ορθοδόξου Πίστεως, την Ιστορίαν και την παράδοσιν του Ελληνικού Έθνους και τας κατακτήσεις του συγχρόνου πολιτισμού θα αρχίζη από το δημοτικόν σχολείον (Άρθρον 7)». Κατά λέξιν το άρθρο 7 του Ν.Δ. 43370 αναφέρει: «Το Δημοτικόν Σχολείον προορίζεται: α) Να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, ηθικής και εθνικής αγωγής των μαθητών».

4. Στο Φ.Ε.Κ. 218/Α, 31-10-1969/Β.Δ. 702 «Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου» και στο «Άρθρον Ι» αναφέρεται ότι «Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι: α) Να ενσταλάξη και να εμπεδώση εις την ψυχήν του μαθητού την αγάπην προς την Ελληνικήν πατρίδα, την ορθόδοξον χριστιανικήν πίστιν και την ηθικήν ζωήν». Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. σχετικά με τη «Σπουδή του Περιβάλλοντος (Πατριδογνωσία)» για την Α' και Β' τάξη του Δημοτικού γίνεται η ακόλουθη αναφορά στον «Σκοπό» του μαθήματος: «Η Πατριδογνωσία διά τας δύο μικροτέρας τάξεις [...] σκοπόν έχει την διευκρίνισιν και συστηματικήν κατάταξιν του παραστατικού κύκλου των μαθητών, την γνώσιν διά βιώσεως και ενεργού συμμετοχής όλων των μορφωτικών

αγαθών, τα οποία ευρίσκονται εις την πλούσιαν συνθετικότητα της ζωής της γενετείρας (ιστορικών, λαογνωστικών, γεωγραφικών, φυσιογνωστικών, πολιτισμογνωστικών, θρησκευτικών, μουσικών κ.τ.λ.) και την απόκτησιν βιωμάτων, τα οποία διήκουν δι' όλου του βίου και διατηρούν βαθείαν την αγάπην και την νοσταλγίαν προς την γενέθλιον γην και την γενικωτέραν πατρίδα».

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. αναφορικά με το μάθημα της Μουσικής περιγράφεται ως εξής ο «Σκοπός»: «α) Η Μουσική σκοπόν έχει την εξευγένισιν της ψυχής, την γέννησιν χαράς και ψυχικής ευφορίας, την καλλιέργειαν του μουσικού αισθητηρίου των μαθητών και όλως ιδιαίτερος την διά δημοδών ασμάτων, πατριωτικών εμβατηρίων, θρησκευτικών ύμνων και άλλων καταλλήλων παιδικών ασμάτων, δημιουργίαν μουσικών βιωμάτων, προφυλασσόντων από διάβρωσιν του μουσικού αισθήματος των Ελληνοπαιδών. β) Επί τούτοις προάγουσα η Μουσική το κοινωνικόν, θρησκευτικόν και Εθνικόν φρόνημα, παιδαγωγεί τους μαθητάς εις πολίτας, συναισθανομένους ότι είναι συνδεδεμένοι εις εν όλον και ανήκουν εις την αυτήν Πατρίδα».

Για το μάθημα της Ιστορίας στο ίδιο Φ.Ε.Κ. 218/Α, 31-10-1969/Β.Δ. 702 ο «Σκοπός» του μαθήματος περιγράφεται ως εξής: «Γενικός σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να καταστήση ικανούς τους μαθητάς να κατανοούν τον ιστορικόν βίον του Ελληνικού Έθνους και να αντλούν διδάγματα από την Ελληνικήν Ιστορίαν, να καλλιεργήση το συναίσθημα της φιλοπατρίας αυτών και να παρασκευάση τούτους ψυχικώς και πνευματικώς, ώστε να αποβούν χρήσιμα μέλη της πολιτικής και εθνικής κοινότητος των Ελλήνων. Μερικοί σκοποί: [...] 4. Η καλλιέργεια της εθνικής συνειδήσεως, του χρέους προς το παρελθόν και της ευθύνης διά το παρόν και την δημιουργίαν του μέλλοντος. 5. Η διάπλασις χρηστών και ενθουσιωδών πολιτών, ικανών, όπως ενταχθούν εις την πολιτικήν και εθνικήν κοινότητα και συμβάλουν εις την περιφρούρησιν της εθνικής κληρονομίας και την ανάπτυξιν του πολιτισμού της πατρίδος». Στη διδακτέα ύλη της Ιστορίας για την Στ' Δημοτικού («Ελληνική Ιστορία των Νεωτέρων Χρόνων») και στην τελευταία ενότητα «Η Ελλάς ως ανεξάρτητον κράτος» αναφέρονται τα κεφάλαια: «Η καθολική εθνική αντίστασις και η εκμετάλλευσις αυτής υπό των κομμουνιστών. [...] Το κομμουνιστικόν κίνημα κατά Δεκέμβριον 1944. [...] Ο κατά των συμμοριτών εθνικός αγών 1946-1949. Η βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών της Β. Αμερικής. Γράμμος-Βίτσι-Εθνική Νίκη. Ο Κυπριακός Αγών. Η Ελλάς από της εθνικής νίκης κατά των συμμοριτών μέχρι σήμερον.

Προσπάθειαι διά την ανασυγκρότησιν του Κράτους και την οικονομικήν ανάπτυξιν. Πολιτικάί διαμάχαι. Κομμουνιστική προπαγάνδα και προσπάθεια διαβρώσεως του Κράτους και της κοινωνίας υπό των κομμουνιστών. Εθνικοί κίνδυνοι εκ του κομμουνισμού. Η Επανάστασις της 21^{ης} Απριλίου 1967». Λίγο πιο κάτω, στις «Μεθοδικές οδηγίες» του μαθήματος αναφέρεται ότι «Η οργάνωσις και δημιουργία σχολικής ζωής προς ανάπτυξιν υγιών εθνικών συναισθημάτων, ο ομαδικός εορτασμός εθνικών εορτών, η παρακολούθησις υπό των μαθητών εθνικών μνημοσύνων υπέρ πεσόντων εν πολέμω, η φροντίς υπό του σχολείου διά τον ευπρεπισμόν του ηρώου, συντελούν τα μέγιστα εις τον εθνικόν φρονηματισμόν των μαθητών».

Σημειώνεται ότι στο ίδιο Φ.Ε.Κ. υπάρχει ένα κεφάλαιο στη διδακτέα ύλη της Γεωγραφίας της Στ' τάξης με τίτλο: «Αλύτρωτοι ελληνικαί χώραι» κι άλλο ένα με τίτλο: «Ο ιστορικός ρόλος της Ελλάδος εις τον πολιτισμόν». Στο «Σκοπό» του μαθήματος «Φυσικά και Χημεία μετά Στοιχείων Υγιεινής» της Στ' τάξης αναφέρεται ότι «διά της διδασκαλίας του ως άνω μαθήματος επιδιώκονται: [...] η εκ του θαυμασμού του πλούτου και της ποικιλίας των φυσικών όντων αγάπη της ιδιαιτέρας πατρίδος και κατ' επέκτασιν η ενίσχυσις του πατριωτικού συναισθήματος». Στο μάθημα «Αγωγή του Πολίτου» της Στ' τάξης υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο: «Ο κομμουνισμός ως εθνικός κίνδυνος».

5. Στο Φ.Ε.Κ. 347/Α, 12-11-1977/Π.Δ. 1034 και στο Άρθρο 1 αναφέρεται ότι: «Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, [...] να αφυπνίση την ηθικήν των συνείδησιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών» (άρθρον 11 Ν. 309/1976)». Για το μάθημα της Ιστορίας, ο «Σκοπός» περιγράφεται ως εξής: «Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας είναι η κατανόηση των πολιτικών γεγονότων και πολιτιστικών στοιχείων που συνθέτουν το ιστορικό παρελθόν και παρόν του Έθνους, η ανάπτυξη του συναισθήματος της φιλοπατρίας και η προετοιμασία για ενσυνείδητη και ελεύθερη συμμετοχή των μαθητών στη ζωή του λαού μας και της ευρύτερης κοινότητας των Εθνών». Στην ύλη του μαθήματος για την Στ' τάξη υπάρχουν τα κεφάλαια: «Το έπος του 1940. Η αντίστασις του Έθνους στους ξένους κατακτητές. Η απελευθέρωσις και η προσάρτησις της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα. Η δοκιμασία του Έθνους κατά την περίοδο 1944-1949 και η σημασία εθνικής ενότητας για την πρόοδο και την ασφάλεια της Πατρίδας». Στη «Σημείωσις Α'» αναφέρεται ότι: «Επειδή η ύλη των Δ', Ε' και Στ' τάξεων είναι

αναγκαστικά εκτεταμένη, μπορεί ο δάσκαλος κατά την κρίση του και τις τοπικές συνθήκες να συμπύξει ή να αναπτύξει ανάλογα την ύλη αυτή, με την προϋπόθεση ότι δε θα παραλείψει κανένα από τα ουσιώδη στοιχεία, που συνθέτουν την ιστορική συνέχεια του τόπου μας». Στην ενότητα «3. Γενικά» σημειώνεται ότι: «1. Η ιστορική αλήθεια παρουσιάζεται ανεπηρέαστη από κάθε άλλη σκοπιμότητα. [...] 4. Δίνεται έμφαση σε γεγονότα που επιβεβαιώνουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους, που αναφέρονται στον πολιτισμό των Ελλήνων και που τονίζουν την αγαθή επίδραση του χριστιανισμού στην ιστορική πορεία του Έθνους. 5. Υπογραμμίζονται τα στοιχεία και γεγονότα που δείχνουν την πλατιά ακτινοβολία και την παγκοσμιότητα του ελληνικού πολιτισμού και τις επιδράσεις του στην εξέλιξη και στη διαμόρφωση του πραγματικού πολιτισμού. 6. Γίνεται έξαρση των μεγάλων ιστορικών προσωπικοτήτων και των χαρακτηριστικών περιστατικών, που μπορούν να συμβάλουν θετικά στην ηθική μόρφωση, στον εθνικό φρονηματισμό, στην καλλιέργεια ελεύθερου φρονήματος και στην ανάπτυξη της δημοκρατικής συνειδήσεως των μαθητών».

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. αναγράφεται ο «Σκοπός» του μαθήματος Σπουδή του Περιβάλλοντος ως εξής: «Σκοπός του μαθήματος είναι να βοηθήσει το μαθητή να κατανοήσει το φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στο οποίο ζει, ώστε να γίνει δυνατή η ομαλή προσαρμογή και ένταξή του σ' αυτό και να συμβάλει έτσι στη μελλοντική βελτίωση των συνθηκών της ζωής του». Για την Αγωγή του Πολίτη, ο «Σκοπός» του μαθήματος περιγράφεται ως εξής: «Η αγωγή του Πολίτη έχει σκοπό να βοηθήσει το μαθητή να προσαρμόσει σωστά τη συμπεριφορά του στη ζωή της κοινότητας, που ανήκει, και να τον προετοιμάσει κατά τρόπο άμεσο, πρακτικό και ιδιαίτερα βιωματικό στη συνειδητή άσκηση των δικαιωμάτων και καθηκόντων, που χαρακτηρίζει τον ελεύθερο και δημοκρατικό πολίτη». Στην ύλη του μαθήματος για την Στ' τάξη υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο: «Ο ολοκληρωτισμός άρνηση της δημοκρατίας και κίνδυνος για το έθνος», ενώ στην Ενότητα «Το έθνος» υπάρχουν τα κεφάλαια: «Το Ελληνικό Έθνος. Θεμελιώδη γνωρίσματά του. Η πατρίδα, τα εθνικά σύμβολα. Η ιστορία του Ελληνικού Έθνους και η εισφορά του στον πολιτισμό». Λίγο πιο κάτω, στην Ενότητα «Ο λαός», υπάρχει το κεφάλαιο «Τα καθήκοντα του Έλληνα απέναντι στην Πατρίδα και στο Έθνος του». Για το μάθημα Μουσική Αγωγή αναφέρεται ότι «σκοπός της διδασκαλίας της Μουσικής στο Δημοτικό Σχολείο είναι η αφύπνιση και η ανάπτυξη της έμφυτης ροπής του παιδιού για τη μελωδία

και το ρυθμό, η ψυχαγωγία, η ενίσχυση του καλαισθητικού συναισθήματος, ο εξευγενισμός του ψυχικού του κόσμου, η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τη μουσική παράδοση της χώρας του και η καλλιέργεια της ευαισθησίας του για τη σοβαρή μουσική, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού μας». Στα «Γενικά» που σημειώνονται στο Φ.Ε.Κ. 347/Α, 12-11-1977/Π.Δ. 1034 σχετικά με τη διδασκαλία της Γυμναστικής, αναφέρεται ότι «ιδιαιτέρη σημασία αποδίδεται στη διδασκαλία των εθνικών χορών, που ασκούν το σώμα με την αρμονία, τη χάρη και την ευρυθμία των κινήσεων και διατηρούν την εθνική μας καλλιτεχνική παράδοση, που είναι στενά δεμένη με το ιστορικό παρελθόν του έθνους».

6. Στο Φ.Ε.Κ.132/Α', 31-5-1980/Π.Δ. 476 «Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Νηπιαγωγείου» αναφέρεται ότι «Ο ρόλος της Νηπιαγωγού είναι: [...] Να εμπνέει στα νήπια την αγάπη για τις παραδόσεις, τα τοπικά έθιμα και τις εορτές, συμβάλλοντας έτσι στη διατήρηση και συνέχιση της φυσιογνωμίας της φυλής μας».
7. Στο Φ.Ε.Κ. 107/Α', 31-8-1982/Π.Δ. 583 «Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Α' και Β' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου» και στο Άρθρο 1 «Ο σκοπός του Αναλυτικού Προγράμματος» αναφέρεται ότι «με το αναλυτικό πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου επιδιώκεται σε ατμόσφαιρα ελευθερίας και προβληματισμού: Α. Η βαθμιαία οικείωση του μαθητή με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές, αισθητικές κ.τ.λ. αξίες. [...] Γ. Η βαθμιαία κοινωνικοποίηση του μαθητή. Ειδικότερα επιδιώκεται να βοηθήσει το μαθητή [...] 2. Στην όσο γίνεται βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση άλλων προσώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ομάδες, με σκοπό την επικοινωνία και συνεργασία. [...] 4. Στην απόκτηση γνώσεων, έξεων και στάσεων που θα συμβάλλουν στην εξέλιξή του ως πολίτη με ελεύθερο φρόνημα και συναίσθηση ευθύνης και σεβασμού προς τους δημοκρατικούς θεσμούς της Πολιτείας». Στο ίδιο Φ.Ε.Κ., το αντικείμενο της Μελέτης του Περιβάλλοντος αναφέρεται ως: «η σπουδή και η κατανόηση του ανθρώπου, του κοινωνικού και βιοφυσικού του περιβάλλοντος και του πολιτισμού, στις μεταξύ τους αλληλεξαρτήσεις. Για τις Α', Β', Γ' και Δ' τάξεις αποτελεί ενιαίο τομέα μάθησης, στον οποίο ενσωματώνονται ακόμα μορφωτικά στοιχεία από την κοινωνική, τη θρησκευτική, την οικονομική, την πολιτιστική, την ιστορική και την εθνική ζωή, καθώς και από τον οργανικό και ανόργανο κόσμο, σε συνάρτηση με τις ανάγκες και τις επιδιώξεις του ανθρώπου. Στον τομέα αυτόν ενσωματώνονται ακόμα και οι δραστηριότητες των μαθητών, που ως διαδικασίες

μάθησης, συντελούν στη δημιουργική προσέγγιση και αφομοίωση των μορφωτικών στοιχείων και στην πολύπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξή τους». Στον «Σκοπό» του μαθήματος αναφέρεται ότι: «Με τη Μελέτη του Περιβάλλοντος επιδιώκεται η δραστηριοποίηση των μαθητών κατά τρόπο που να διασφαλίζεται: [...] β) Η απόκτηση των απαραίτητων διαθέσεων και στάσεων και η συνειδητοποίηση, αναγνώριση και οργάνωση αξιών που θα τους επιτρέψει: να ενταχθούν ομαλά και εποικοδομητικά στο βιοφυσικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό περιβάλλον ως υπεύθυνοι πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας». Στο «Πλαίσιο Περιεχομένου Α' και Β' τάξεων» και στην Ενότητα «Ο άνθρωπος, ο χρόνος και η εξέλιξη» υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο: «Η Ελληνική Σημαία και το ηρώο της κοινότητας». Για τις «Ευκαιριακές Ενότητες» και συγκεκριμένα για τις «Ενότητες εορταστικών εκδηλώσεων: θρησκευτικών, εθνικών, κοινωνικών, πολιτιστικών» σημειώνεται ότι: «Οι ενότητες αυτές, με τον έντονα βιωματικό τους τόνο και τον πλούτο του συναισθηματικού και λοιπού περιεχομένου, προσφέρουν ορισμένες αναντικατάστατες ευκαιρίες για πολύπλευρη και βαθιά καλλιέργεια του παιδιού και {sic} άποψη θρησκευτική, εθνική και κοινωνική (βίωση αξιών)». Στις «Επιδιώξεις των Ευκαιριακών ενοτήτων» και συγκεκριμένα «γ. Στην περίπτωση των εορταστικών εκδηλώσεων» αναφέρεται ότι επιδιώκεται «να γνωρίσουν τα πρόσωπα και τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εθνική μας κληρονομιά (ιστορική, θρησκευτική κτλ.), να φρονιματιστούν {sic} από τους αγώνες και τις θυσίες και να ενδυναμώνουν μέσα τους τη θέληση για συνέχιση της πολιτιστικής ανόδου». Στην ύλη των «Ευκαιριακών Ενοτήτων» για τις Α' και Β' τάξεις και στην ενότητα «Εθνικές γιορτές και εκδηλώσεις» αναφέρεται στο «Θεματικό Περιεχόμενο» ότι «Πόλοι δραστηριοτήτων είναι οι καθιερωμένες από την πολιτεία εθνικές γιορτές. 28^η Οκτωβρίου 1940. 25^η Μαρτίου 1821. Η γιορτή της Σημαίας. Η γιορτή του Πολυτεχνείου (σχολική γιορτή)», ενώ για αυτά τα κεφάλαια οι «Στόχοι (των μερικών ενοτήτων» είναι «Δημιουργία ατμόσφαιρας εθνικού φρονιματισμού και συνθηκών δημιουργικής συμμετοχής των μαθητών σε σχετικές εκδηλώσεις. Πρώτη γνωριμία με τα πρόσωπα και τα γεγονότα της εθνικής μας ιστορίας. Καλλιέργεια αγάπης και θαυμασμού για την εθνική μας κληρονομιά».

8. Στο Φ.Ε.Κ. 168/Α', 18-11-1983/Π.Δ. 449 «Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων: 1) Μελέτη Περιβάλλοντος και Μαθηματικά Γ' Τάξης του Δημοτικού Σχολείου. 2) Νεοελληνική Γλώσσα Γ' και Δ' Τάξεων του Δημοτικού Σχολείου» υπάρχουν

στη *Μελέτη Περιβάλλοντος Γ΄ Τάξης* στις «*Ευκαιριακές ενότητες*» οι «*Ενότητες εορταστικών εκδηλώσεων: θρησκευτικών, εθνικών, κοινωνικών, πολιτιστικών*» και αναφέρεται ότι: «*οι ενότητες αυτές, με τον έντονα βιωματικό τους τόνο και τον πλούτο του συναισθηματικού και λοιπού περιεχομένου, προσφέρουν ορισμένες αναντικατάστατες ευκαιρίες για πολύπλευρη και βαθιά καλλιέργεια του παιδιού από άποψη θρησκευτική, εθνική και κοινωνική (βίωση αξιών)*». Στις «*επιδιώξεις*» των «*ευκαιριακών ενοτήτων*» σημειώνεται ότι: «*οι ευκαιριακές ενότητες παρέχουν στο δάσκαλο τη δυνατότητα να οργανώσει την εσωσχολική και την εξωσχολική ζωή με τρόπο που θα βοηθήσει τους μαθητές: [...]* γ. Στην περίπτωση των εορταστικών εκδηλώσεων:

- να γνωρίσουν τα πρόσωπα και τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εθνική μας κληρονομιά (ιστορική, θρησκευτική κ.λ.π.)
- να φρονηματιστούν από τους αγώνες και τις θυσίες και να ενδυναμώσουν μέσα τους τη θέληση για συνέχιση της πολιτιστικής ανόδου».

9. Στο Φ.Ε.Κ. 56/Α, 3-5-1984/Π.Δ. 168 «*Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθήματος Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων Δημοτικού*», στο Άρθρο 1 σημειώνεται ο «*Σκοπός*» του μαθήματος ως εξής: «*Σκοπός του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής είναι να βοηθήσει τους μαθητές:*

να γνωρίσουν την οργάνωση και τη λειτουργία της Ελληνικής κοινωνίας και τις αξίες στις οποίες στηρίζεται

να κατανοήσουν τη σημασία που έχουν οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί για το άτομο και το σύνολο

να αναπτύξουν την κριτική σκέψη αναφορικά με τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα

να καλλιεργήσουν την κοινωνική συνείδηση ώστε να μετέχουν υπεύθυνα και δημιουργικά στη ζωή μιας δημοκρατικής κοινωνίας

να αποκτήσουν την απαραίτητη ευαισθησία απέναντι στην πανανθρώπινη κοινότητα».

Στο ίδιο Φ.Ε.Κ. αναγράφονται και οι προς διδασκαλία ενότητες, μεταξύ των οποίων υπάρχει για την Ε΄ τάξη η ενότητα «*5. Κράτος και Κοινωνία*». Στις «*επιδιώξεις*» αυτής της ενότητας αναφέρεται ότι: «*Τα παιδιά [...] μαθαίνουν για τις ρίζες, την εξέλιξη και τους*

αγώνες επιβίωσης του ελληνισμού και ευαισθητοποιούνται ανάλογα, ώστε να ταυτιστούν με τη βούληση του λαού για συνέχιση της Ιστορικής του πορείας».

10. Στο Φ.Ε.Κ. 140/Α', 1-8-1985/Π.Δ. 399 «Αναλυτικό πρόγραμμα Μελέτης του Περιβάλλοντος της τετάρτης (Δ') τάξης του Δημοτικού Σχολείου» σημειώνεται για τις «Ευκαιριακές ενότητες» ότι «Η διδασκαλία επικαιρικών θεμάτων θα περιοριστεί στην τάξη αυτή σημαντικά. Συγκεκριμένα, εκτός από τις καθιερωμένες εθνικές και θρησκευτικές γιορτές (28 Οκτωβρίου, 25 Μαρτίου, η επέτειος του Πολυτεχνείου, των τριών Ιεραρχών, του Πολιούχου της κοινότητας) η τάξη θα ασχοληθεί μόνο με εξαιρετικής σημασίας έκτακτα γεγονότα, καθοριστικά για τη ζωή της περιοχής ή της Ελλάδας ή της ανθρωπότητας. Οι εθνικές και θρησκευτικές γιορτές θα ενταχθούν στις συλλογικά προγραμματισμένες εκδηλώσεις του σχολείου. Και ο χρόνος έχει αφαιρεθεί από το σύνολο των διδακτικών ωρών που διατίθενται για το μάθημα αυτό ολόκληρο το διδακτικό έτος. Για τα έκτακτα θέματα δεν υπολογίζουμε να χρειαστούν πάνω από 3-4 διδακτικές ώρες». Στο ίδιο Φ.Ε.Κ., στις «Επιδιώξεις γενικών ενοτήτων» αναφέρεται ότι «με επίκεντρο τη ζωή του ελληνικού λαού προσφέρονται στους μαθητές ευκαιρίες και δυνατότητες: [...] να γνωρίσουν βασικά στοιχεία της εθνικής μας ταυτότητας και να αντιληφθούν την αδιάσπαστη ιστορική και πολιτιστική συνέχεια του λαού μας».

Λίγο πιο κάτω, στην ενότητα «Ιστορία και πολιτισμός (Πολιτιστικές δραστηριότητες του ελληνικού λαού)» στις «επιδιώξεις» αναγράφεται ότι: «Με κέντρο αναφοράς το γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο του ελληνικού έθνους οι μαθητές: [...] ε π ι σ η μ α ί ν ο υ ν τ α σύγχρονα επιτεύγματα του ελληνικού λαού και ε κ τ ι μ ο ύ ν ανάλογα την εθνική μας κληρονομιά: ι σ χ υ ρ ο π ο ι ο ύ ν τη βούλησή τους για συνέχιση της προσφοράς στο ανθρώπινο γένος για ειρήνη, πρόοδο και ευημερία». Οι «Στόχοι μερικών ενοτήτων» για τα κεφάλαια «1. Η ζωή στην περιοχή της κοινότητάς μας» και «2. Η Ελλάδα από τα παλιά χρόνια» περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και τα παρακάτω: «Με βάση συγκεκριμένες αναφορές στη ζωή των κατοίκων της κοινότητας οι μαθητές:

[...] σ υ ν ε ι δ η τ ο π ο ι ο ύ ν την ελληνική τους ιθαγένεια και ε υ α ι σ θ η τ ο π ο ι ο ύ ν τ α ι ανάλογα. [...]

Α π ο κ τ ο ύ ν μια γενική και συνολική αντίληψη της ιστορικής διαδρομής του λαού μας και στοιχειώδεις γ ν ώ σ ε ι ς που προσδιορίζουν την εθνική και πολιτική τους ταυτότητα. Α ν α

γνωρίζουν την πολιτιστική δραστηριότητα και το αγωνιστικό σθένος των προγόνων μας και φρονιματίζονται από αυτά». Για το κεφάλαιο «3. Η Ελλάδα σήμερα» οι «Στόχοι μερικότερων ενοτήτων» περιλαμβάνουν: «[...] Αποσαφηνίζονται έννοιες σχετικές με την πολιτική οντότητα του ελληνικού λαού και την εθνική του υπόσταση. [...] Αναγνωρίζονται και επισημαίνονται στοιχεία της εθνικής ταυτότητας (στους θεσμούς, στη γλώσσα, στις ποικίλες δράσεις του ελληνισμού)». {Οι αραιώσεις έχουν αντιγραφεί όπως υπάρχουν στο κείμενο του Φ.Ε.Κ.}

11. Στο Φ.Ε.Κ. 91/Α', 15-6-1987/Π.Δ. 416 «Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας Γ' τάξης του Δημοτικού σχολείου» αναφέρεται ότι: «Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να βοηθήσει τα παιδιά: Να έρθουν σε πρώτη γνωριμία με τον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους και της ιδιαίτερης πατρίδας τους. [...] Να κατανοήσουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του πολιτισμού. [...] Να αναπτύξουν το συναίσθημα της αγάπης προς την Πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη».
12. Στο Φ.Ε.Κ. 186/Α', 19-10-1987/Π.Δ. 197 «Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας της Ε' τάξης Δημοτικού Σχολείου» αναφέρεται επίσης ότι: «Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να βοηθήσει τα παιδιά: Να έρθουν σε πρώτη γνωριμία με τον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους και της ιδιαίτερης πατρίδας τους. [...] Να κατανοήσουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του πολιτισμού. [...] Να αναπτύξουν το συναίσθημα της αγάπης προς την Πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη», με την ίδια διατύπωση που είχε χρησιμοποιηθεί και στο Φ.Ε.Κ. 91/Α', 15-6-1987/Π.Δ. 416. Τα ίδια ακριβώς επαναλαμβάνονται και στο Φ.Ε.Κ. 203/Α', 23-11-1987/Π.Δ. 431 «Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας Δ' τάξης Δημοτικού Σχολείου», όπου περιλαμβάνεται και η πρόταση: «Να κατανοήσουν την ιστορική συνέχεια του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του Πολιτισμού».
13. Στο Φ.Ε.Κ. 7/Α', 9-1-1989/Π.Δ. 17 «Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Γεωγραφίας των Ε' και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου» και στον «Σκοπό» του μαθήματος αναφέρεται ότι: «Σκοπός του μαθήματος της Γεωγραφίας είναι [...] να καλλιεργήσουν την αγάπη προς την πατρίδα τους και να αποκτήσουν θετική στάση απέναντι στις πανανθρώπινες αξίες και στους άλλους λαούς». Στο ίδιο κείμενο, στην ύλη της Ε' τάξης και στην Ενότητα Ε «Η Ελλάδα και ο κόσμος» αναφέρεται ότι «οι μαθητές [...] εκτιμούν

τις προσπάθειες και τη συνεισφορά των προγόνων και των συγχρόνων τους, αισθάνονται αγάπη για την πατρίδα τους και αποκτούν τη διάθεση και τη θέληση να συνεισφέρουν και αυτοί στην πρόοδο και την προκοπή της χώρας τους».

14. Στο Φ.Ε.Κ. 208/Α', 26-9-1989, Π.Δ. 486 «Αναλυτικό πρόγραμμα προσχολικής αγωγής» και στο Άρθρο 1 σημειώνεται ότι «στον τομέα της κοινωνικο-συναισθηματικής, ηθικής και θρησκευτικής ανάπτυξης το νήπιο υποβοηθείται: [...] να οικοδομήσει τις αξίες της κοινωνικής ζωής: υπευθυνότητα, ειλικρίνεια, συνεργατικότητα, αγάπη προς την πατρίδα, μέσα σε κλίμα ελευθερίας και αμοιβαιότητας, με απώτερο σκοπό την ηθική του ανάπτυξη και αυτονομία». Στο ίδιο κείμενο, στην επιμέρους ενότητα «επαφή και γνωριμία των νηπίων με τον κόσμο των ενηλίκων και τον κόσμο των παιδιών» υπάρχει ο στόχος «να αποκτήσουν εμπειρίες από τον κόσμο των ενηλίκων, με απώτερο σκοπό να γίνουν αργότερα δημιουργικά μέλη του, καθώς και συνειδητοί και υπεύθυνοι πολίτες με αγάπη προς την πατρίδα τους», ενώ στο «περιεχόμενο – δραστηριότητες αυθόρμητες και προγραμματισμένες» για την ίδια ενότητα αναφέρεται η «οργάνωση γιορτών με την ευκαιρία εθνικών επετείων, αναβίωσης λαϊκών-παραδοσιακών εκδηλώσεων και εθίμων».
15. Στο Φ.Ε.Κ. 226/Α', 6-10-1989, Π.Δ. 540 «Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Ιστορίας της ΣΤ' τάξεως του Δημοτικού Σχολείου» και στο Άρθρο 1 σημειώνεται ότι «σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας είναι να βοηθήσει τα παιδιά
- να έρθουν σε πρώτη γνωριμία με τον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους και της ιδιαίτερης πατρίδας τους [...]
  - να κατανοήσουν την ιστορική συνέπεια {sic!, ελπίζοντας να είναι τυπογραφικό λάθος και η σωστή λέξη να είναι «συνέχεια»} του Έθνους και την προσφορά του στην εξέλιξη του πολιτισμού [...]
  - να αναπτύξουν το συναίσθημα της αγάπης προς την πατρίδα και τα δημοκρατικά ιδεώδη». Στο ίδιο κείμενο, στις «βασικές ιστορικές γενικεύσεις» αναφέρεται ότι «ο ελληνικός λαός, ένας από τους αρχαιότερους και πιο ζωντανούς λαούς του κόσμου, έχει αποκρυσταλλώσει την εθνική του φυσιογνωμία με βάση τις αξίες που διαμόρφωσε κατά τη μακραίωνη ιστορική του πορεία. Λαοί όπως ο ελληνικός, που δημιούργησαν υψηλής ποιότητας πολιτισμό, άσκησαν ευεργετική επίδραση στην

ανθρωπότητα». Στον «προσδιορισμό του σκοπού και του περιεχομένου του μαθήματος» σημειώνεται ότι «κατά τη διαπραγμάτευση των ιστορικών θεμάτων:

- Έμφαση δίνεται στις ειρηνικές περιόδους και την πολιτιστική δραστηριότητα χωρίς όμως να παραλείπονται και οι πόλεμοι με τις ιδιαίτερες επιπτώσεις τους.*
- Εξαιρούνται {sic!, ελπίζοντας να είναι τυπογραφικό λάθος και η σωστή λέξη να είναι «Εξαιρούνται»} σε κάθε πρόσφορη περίπτωση οι αγώνες για την πατρίδα, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη.*
- Η προσέγγιση γίνεται με γνώμονα τον απαλλαγμένο από μισαλλοδοξία πατριωτισμό σε αρμονική σύζευξη με το πνεύμα συναδέλφωσης των λαών».*

Π.2. Εγκύκλιοι για εθνικές εορτές στο σχολείο και μαθητικές παρελάσεις

Στο τμήμα αυτό του παραρτήματος παρατίθενται παλαιότερες και νεότερες εγκύκλιοι που ορίζουν τον τρόπο εορτασμού των εθνικών επετείων στο σχολείο, την επιλογή σημαιοφόρου και παραστατών καθώς και τη διεξαγωγή των μαθητικών παρελάσεων. Οι εγκύκλιοι αυτές χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό ανάλυσης στην παρούσα διατριβή.

1. Υπουργική Απόφαση Φ713/16/76245/30-08-1974 ΥΠ.Ε.Π.Θ.

Οργάνωση και τέλεση παρελάσεων μαθητών κατά τις εθνικές εορτές

1. Αποβλέποντες εις την άρτιαν, άψογον και κατ' ενιαίον τρόπον εμφάνισιν των τμημάτων της σπουδαζούσης και μαθητιώσης νεολαίας κατά τας παρελάσεις των Εθνικών εορτών της 25^{ης} Μαρτίου, της 28^{ης} Οκτωβρίου και των λοιπών Εθνικών εορτών, παρέχομεν τας κάτωθι οδηγίας, διαρκούς ισχύος, διά την βάσει τούτων προπαρασκευήν των υφ' υμών τμημάτων, προς επίτευξιν του επιδιωκομένου αποτελέσματος. [...]

3. Η παρούσα αποτελεί βασικήν επί του θέματος διαταγήν και καρταργεί από λήψεως πάσαν προγενεστέραν ομοίαν ημών επί του αυτού αντικειμένου. Αύτη δέον, όπως τηρήται μερίμνη των αποδεκτών αυτής και τίθηται εκάστοτε εγκαίρως υπ' όψιν των διά ταύτης καθοριζομένων εκτελεστικών οργάνων (καθηγητών Σωμ. Αγωγής - Δημοδιδασκάλων – σπουδαστών – μαθητών κ.λ.π.) διά την εφαρμογήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΠΑΡΕΛΑΣΕΙΣ

1. Προς διαπίστωσιν της ετοιμότητος των αντιπροσωπευτικών τμημάτων, δύνανται να πραγματοποιούνται κατ' Εθνικήν εορτήν, δοκιμαστικάί παρελάσεις εντός κοινοτικών ή εθνικών σταδίων [...].

2. Στολή παρελάσεως.

Οι σπουδασταί των Ανωτάτων και Ανωτέρων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, των Σχολών Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαιδύσεως και οι μαθηταί των σχολείων Μέσης και Δημοτικής Εκπαιδύσεως, θα φέρουν ομοιομόρφους στολάς.

3. Σήμα τμημάτων.

Κατά τας δοκιμαστικές και τας επισήμους παρελάσεις τα τμήματα, θα φέρουν εμφανώς το σήμα της οικείας Σχολής ή Σχολείου επί του στήθους.

4. Επιλογή μετεχόντων εις τας παρελάσεις.

Οι μετέχοντες των τμημάτων παρελάσεων σπουδασταί ή μαθηταί, θα επιλέγονται υπό των οικείων Καθηγητών Σωμ. Αγωγής ή Δημοδ/λων εκ των εχόντων αρτίαν εμφάνισιν, παράστημα, ήθος και επίδοσιν εις τας γυμναστικές ασκήσεις και ιδίως τας τακτικές ασκήσεις, δι' ας και δέον, όπως παρασκευάζονται καθ' όλον το σχολικόν έτος. Εις τα τμήματα παρελάσεων δέον να μη μετέχουν άτομα έχοντα σωματικά ελαττώματα ή μειονεκτήματα και ουχί άψογον γενικήν εμφάνισιν. Εν όψει των περιών η παρούσα παρελάσεων, δέον, όπως προηγήται ανάλογος άσκησις των τμημάτων υπό των Καθηγητών Σωμ. Αγωγής – Δημοδιδασκάλων εις τρόπον ώστε κατά τας δοκιμαστικές παρελάσεις να παρουσιάζονται ταύτα πλήρως προπαρασκευασμένα. *Επιδίδωξις: η άψογος πάντα εμφάνισις των τμημάτων κατά την παρέλασιν. [...]*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΕΠΙΣΗΜΟΙ ΠΑΡΕΛΑΣΕΙΣ

Η παρέλασις της σπουδαζούσης και μαθητιώσης νεολαίας, κατά τας εθνικάς εορτάς θα γίνεται, ως ακολούθως:

1. Σύνθεσις τμημάτων παρελάσεως:

α) Τα τμήματα παρελάσεως της Ιδιωτικής και Δημοσίας Δημοτικής Εκπ/σεως, θα συγκροτούνται κατ' ενιαίον τρόπον ήτοι κατά τετράδας (4Χ9=36).

β) Τα τμήματα παρελάσεως της Ιδιωτικής και Δημοσίας Μέσης Εκπ/σεως, Επαγγελματικών και Τεχνικών Σχολών, Ανωτέρων και Ανωτάτων Σχολών ομοίως κατ' ενιαίον τρόπον, ήτοι κατά εξάδας (6Χ8=48).

γ) Τα μικτά σχολεία θα παρελαύνουν, ως ανωτέρω διά μιάς ομάδος θηλέων και μιάς αρρένων.

2. Σειρά παρελάσεως: Η σειρά παρελάσεως των παρελαυνόντων τμημάτων, θα είναι η ακόλουθος:

1. Μουσική

2. Παλαιοί Πολεμισταί
  3. Οργανώσεις και Σωματεία εφ' όσον υφίστανται
  4. Αντιπροσωπείαι Συλλόγων με εθνικάς ενδυμασίας
  5. Δημοτικά Σχολεία (Ιδιωτικά – Δημόσια)
  6. Ιδιωτικά Σχολεία Μέσης Εκπαιδύσεως
  7. Δημόσια Θηλέων
  8. Αρρένων
  9. Επαγγελματικά και Τεχνικά Σχολαί (ΚΕΤΕ, Κατώτεροι – Μέσοι – Ανώτεροι)
  10. Ανώτεροι Σχολαί
  11. Ανώτατοι Σχολαί
  12. Σώματα Ελληνίδων Οδηγών – Ελλήνων Προσκόπων – Ελλήνων Αλκίμων [...].
8. Ρυθμός παρελάσεως
- Ο ρυθμός παρελάσεως θα είναι 100-120 βήματα ανά 1 λεπτόν. [...]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΓΕΝΙΚΑ

Διά την επιδιωκομένην επιτυχή εμφάνισιν των τμημάτων της σπουδαζούσης και μαθητιώσης νεολαίας, κατά τας δοκιμαστικάς και τας επισήμους παρελάσεις, ως και πάσαν γενικώς ομαδικήν εμφάνισιν τούτων, απαιτείται εντατική προπαρασκευή, ως και συνεχής προσπάθεια και συνεργασία των αρμοδίων παραγόντων (Γυμνασιαρχών Καθηγητών Σωμ. Αγωγής κ.λ.π.), δι' ο και δέον εγκαίρως να άρχηται η σχετική προς τούτο προσπάθεια.

Κατωτέρω παρέχομεν γενικάς τινας οδηγίας, επί θεμάτων χρηζόντων ιδιαίτερας προσοχής:

1. Τμήματα εν αναπαύσει εις χώρους αναμονής:

Οι εν αναπαύσει τελούντες δεν ομιλούν ούτε μετακινούνται εκ της θέσεώς των. Ο σημαιοφόρος κρατεί την Σημαίαν διά της δεξιάς χειρός, τεταμένης κατά μήκος του ζυστού, με το πέδιλον αυτής στηριζόμενον επί του εδάφους και εφαπτόμενον εξωτερικώς του μέσου του δεξιού ποδός.

Ο κοντός της Σημαίας εν θέσει κατακορύφω εφάπτεται του δεξιού ώμου. Ο σημαιοφόρος και οι παραστάται αυτού, ίστανται εν αναπαύσει.

2. Τμήματα εν παρελάσει:

α) Υποχρεώσεις Ηγητόρων και Ομαδαρχών:

-Τήρησις προβλεπομένων αποστάσεων και διαστημάτων.

-Ταυτόχρονος ζωηρά αιώρησις των χειρών (άκρα χειρ ελαφρώς τεταμένη με δακτύλους ηνωμένους).

-Κατά τον χαιρετισμόν αι χείρες κινούνται ως ανωτέρω και στρέφεται μόνον η κεφαλή προς το τιμώμενον πρόσωπον (ουχί ο κορμός).

β) Υποχρεώσεις σπουδαστών – μαθητών.

-Παράστημα ευθυτενές.

-Βηματισμός ελεύθερος και φυσικός.

-Ζωηρά αιώρησις των χειρών (άκρα χειρ ελαφρώς τεταμένη με δακτύλους αβιάστως ηνωμένους).

-Στοιχίσις και ζύγισις απόλυτοι.

-Τήρησις κανονικών αποστάσεων – διαστημάτων μεταξύ εξάδων ή τετράδων και στοίχων (διάστημα μεταξύ στοίχων τμήματος ίσον με το μήκος χειρός εν ημιεκτάσει, απόστασις μεταξύ ζυγών τμήματος ίσον με τον μήκος χειρός εν ημιπροτάσει).

-Ζωηρά και ταυτόχρονος στροφή κεφαλής δεξιά (ουχί του κορμού) εκ μέρους ολοκλήρου του τμήματος εις το ύψος του Β' δείκτου. Ο ομαδάρχης εκάστου τμήματος υψώνει προειδοποιητικώς την δεξιά χείρα, με την παλάμην εστραμμένην προς τα έσω, εις το ύψος του Α' Δείκτου, ότε το τμήμα στρέφει ζωηρώς και ταυτοχρόνως την κεφαλήν δεξιά, ατενίζον το τιμώμενον πρόσωπον. Βλέμμα προς το τιμώμενον πρόσωπον φυσικόν.

-Επαναφορά κεφαλής εμπρός υφ' εκάστης εξάδος – τετράδος (ανεξαρτήτως) μετά την διέλευσιν εκ του τιμωμένου προσώπου και ακριβώς εις το ύψος του Γ' Δείκτου, άνευ προειδοποιητικού παραγγέλματος.

[...]

Οι ομαδάρχαι (διμοιρίται) ανεξαρτήτως συνθέσεως των τμημάτων βαδίζουν επί της κεφαλής του α' στοίχου του τμήματος και εις απόστασιν δύο (2) βημάτων. Οι καθηγηταί Σωματικής Αγωγής – Δημοδιδάσκαλοι θα συνοδεύουν τα τμήματα του σχολείου των βαδίζοντες εις το αριστερόν αυτών, καθ' όλην την διάρκειαν της παρελάσεως.

Εις ην περίπτωσιν εν σχολείον διαθέτει τμήμα σαλπικτών και τυμπανιστών τούτο κατά την αυτήν σύνθεσιν των υπολοίπων τμημάτων τοποθετήται όπισθεν του τμήματος της Σημαίας και εις απόστασιν έξ (6) βημάτων, απαγορευομένης της χρήσεως τούτων, εφ' όσον υφίσταται τμήμα φιλαρμονικής.

Σημαίαι – Σημαιοφόροι:

α) Τόσον κατά την παρέλασιν, όσον και κατά την κίνησιν των τμημάτων με έρρυθμον βήμα η Σημαία φέρεται ως ακολούθως:

Ο σημαιοφόρος φέρει τον κοντόν της Σημαίας εις το αριστερόν ισχίον επί της σκυτήνης υποδοχής του, κρατεί τούτον διά της αριστεράς χειρός εις το ύψος του ώμου (λαβή δευτέρα) ήτοι παλάμη προς τον Σημαιοφόρον αντίχειρ προς τα άνω και εις θέσιν ημικατακόρυφον, ενώ η δεξιά χειρ αιωρείται ως ανωτέρω.

Κατά την παρέλασιν προ του τιμωμένου προσώπου και εις το ύψος του Β' Δείκτου η σημαία φέρεται εκ της ημικατακορύφου (διά ζωηράς κινήσεως) εις την κατακόρυφον θέσιν και ουχί εις την οριζόντιον. Εν συνεχεία και ευθύς ως η Σημαία διέλθει τον χώρον εις ον ίσταται το τιμώμενον πρόσωπον και δη εις το ύψος του Γ' Δείκτου, αύτη επαναφέρεται εις την ημικατακόρυφον θέσιν. Κατά την ως άνω απόδοσιν τιμών της Σημαίας, οι παραστάται αυτής (πλην του πρώτου δεξιά) και ο Σημαιοφόρος θα χαιρετίζουν διά στροφής της κεφαλής των προς το τιμώμενον πρόσωπον.

Ο Σημαιοφόρος θα φέρει υποχρεωτικώς λευκά χειρόκτια.[...]

γ) Ουδεμία Σημαία ή διακριτικόν πλην των διά της παρούσης προβλεπομένων επιτρέπεται να φέρηται υπό των τμημάτων.

4. Τμήματα μετά το πέρας της παρελάσεως:

α) Μετά το πέρας της επισήμου παρελάσεως τα τμήματα διαλύονται ησύχως, μερίμνη και ευθύνη των Καθηγητών Σωμ. Αγωγής – Δημοδιδασκάλων κ.λ.π.

β) Υπενθυμίζεται ενταύθα η ειδική ευθύνη των Σημαιοφόρων και των παραστατών της Σημαίας, ως προς τον τρόπον μεταφοράς αυτής προς και από τους χώρους παρατάξεως ή διαλύσεως των τμημάτων.

Ούτως η Σημαία κεκαλυμμένη διά του αδιαβρόχου καλύμματός της φέρεται υπό του Σημαιοφόρου είτε εις την σκυτίνην υποδοχήν, είτε εις τον δεξιόν ώμον κατακορύφως.

Οι παραστάται βαδίζουν εκατέρωθεν του Σημαιοφόρου.

Βηματισμός σταθερός οδοιπορικός, άνευ στάσεων και ομιλιών. Τηρείται η επιβαλλομένη εκ της περιστάσεως σοβαρότης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΕΙΔΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ

1. Ο εκάστοτε έχων το γενικόν πρόσταγμα εκπαιδευτικός και οι υπεύθυνοι καθηγηταί Σωματικής Αγωγής – δημοιδάσκαλοι κ.λ.π. δέον όπως εγκαίρως ρυθμίζουν και έκαστος κατά λόγον αρμοδιότητος πάσαν αναγκαίαν λεπτομέρειαν επί τη βάσει των διά της παρούσης καθοριζομένων γενικών οδηγιών. Κυρίως, δέον, όπως ελέγχεται η αρτία εκμάθησις υπό των τμημάτων των αφορώντων εις τα παρελάσεις, ως και η άψογος εμφάνισις τούτων. [...]

3. Ιδιαιτέρως εφιστώμεν την προσοχήν του έχοντος το γενικόν πρόσταγμα εκπαιδευτικού, των βοηθών αυτού και των υπευθύνων καθηγητών Σωματικής Αγωγής – Δημοδιδασκάλων κ.λ.π. επί: [...]

β) Της λήψεως μέτρων προς ασφάλειαν των μετεχόντων σπουδαστών – μαθητών τόσον κατά την μετάβασιν, όσον και κατά την αποχώρησιν αυτών εκ των χώρων των παρελάσεων, προς αποφυγήν ατυχημάτων.

γ) Της επιτηρήσεως αυτών ιδία εις τους χώρους αναμονής διά την κοσμίαν και άψογον εμφάνισιν και συμπεριφοράν αυτών.

δ) Της επιμελημένης εμφανίσεως απάντων των μετεχόντων εις τα τμήματα σπουδαστών – μαθητών (ενδυμασία καθαρά – κουρά κόμης και παραγναθίδων κανονική κ.λ.π.)

ε) Της τηρήσεως κανονικών αποστάσεων και διαστημάτων των φαλάγγων και των τμημάτων αυτών. [...]

2. Γ4/1048/25-9-1989/ΥΠ.Ε.Π.Θ.

Έχοντας υπόψη το ν. 1566/85

αποφασίζουμε

Ορίζουμε τον τρόπο σύνθεσης των τμημάτων της σπουδάζουσας και μαθητιώσας νεολαίας κατά τις παρελάσεις στις Εθνικές Επετείους και τον τρόπο εκλογής σημαιοφόρου και παραστατών στα σχολεία της Α/θμιας και Β/θμιας Εκπ/σης ως εξής:

1. Σύνθεση τμημάτων παρέλασης

Τα τμήματα παρέλασης της ιδιωτικής και δημόσιας εκπαίδευσης θα συγκροτούνται κατά ενιαίο τρόπο, σε τετράδες, ήτοι: $4 \times 8 = 32$ μαθητές.

Οι μαθητές, που θα μετέχουν στα τμήματα της παρέλασης, θα επιλέγονται από τους καθηγητές Φυσικής Αγωγής ή δασκάλους (104 Α.Π. Γ1/135/3.2.1998/ ΥΠ.Ε.Π.Θ.: Ο τρόπος επιλογής των μαθητών-μαθητριών, που μετέχουν στα τμήματα γίνεται με ευθύνη του Συλλόγου διδασκόντων του σχολείου).

Στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση η επιλογή θα γίνεται μόνο από τους μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων (Ε' και ΣΤ').

Η προετοιμασία επιλογής των μαθητών για τη συγκρότηση των τμημάτων, θα αρχίζει με ευθύνη των καθηγητών Φυσικής αγωγής ή των δασκάλων, τουλάχιστον ένα μήνα πριν από κάθε παρέλαση. Γι' αυτό την ώρα του μαθήματος της Φυσικής αγωγής, θα αφιερώνεται χρόνος (10'-12'), για την εκμάθηση ανάλογων ασκήσεων (βηματισμός-κίνηση χεριών κ.λπ.) από όλα τα παιδιά του τμήματος.

Επιδίωξη: η άψογη, κατά πάντα, εμφάνιση των τμημάτων κατά την παρέλαση. Ύστερα από συνεννόηση των Διευθυντών των σχολείων με τους καθηγητές Φυσικής αγωγής ή τους δασκάλους να γίνονται τουλάχιστον δύο πρόβες παρέλασης στο χώρο του σχολείου με τα επιλεγμένα τμήματα, για τελειοποίηση από κάθε άποψη των τμημάτων, που θα εκπροσωπούν το σχολείο τους στην επίσημη παρέλαση, κάθε σχολείο συμμετέχει με δύο τμήματα (αγόρια-κορίτσια), όταν τα σχολεία στην πόλη ή στο Δήμο είναι περισσότερα από δέκα και από δύο μέχρι τέσσερα το πολύ τμήματα (2 αγόρια – 2 κορίτσια), όταν τα σχολεία είναι λιγότερα.

Τα τμήματα των σχολείων, κατά την παρέλαση, θα παρουσιάζουν, όσο γίνεται, ένα ομοιόμορφο σύνολο, χωρίς να επιβάλλεται υποχρεωτικά μια ορισμένη στολή (105: Παρ. 6 του άρθρου 13 Π.Δ 201/1998, για την ενδυμασία των μαθητών: δεν προβλέπεται ομοιόμορφη ενδυμασία, η δε εμφάνισή τους στις παρελάσεις με ομοιόμορφη ενδυμασία γίνεται ύστερα από απόφαση του Σχολικού συμβουλίου.).

Οι επικεφαλής των τμημάτων καθηγητές Φυσικής αγωγής ή δάσκαλοι, οφείλουν να ακολουθούν τα τμήματά τους από το αριστερό μέρος, σε όλη τη διαδρομή της παρέλασης.

Επειδή η παρέλαση γίνεται για ανάμνηση, αλλά και για να τιμηθούν πρόσωπα και γεγονότα μιας ορισμένης χρονικής περιόδου, που έχει αξία για μας σήμερα, θα πρέπει η ποιότητα αυτής της εκδήλωσης να είναι η υψηλότερη. Τα σχολεία που θα παρελαύνουν κατά τον πλέον ενδεδειγμένο και άψογο τρόπο θα βραβεύονται από τη Διεύθυνση Φυσικής Αγωγής του Υ.Π.Ε.Π.Θ.

Με την Α.Π. Γ4/1338/7.10.1992 εγκύκλιο του Υ.Π.Ε.Π.Θ. ορίζεται ότι στην περίπτωση των ολιγοθέσιων σχολείων ή όπου κριθεί αναγκαίο, δίνεται η δυνατότητα στο Διευθυντή και στο Σύλλογο διδασκόντων σε συνεργασία με τους Ο.Τ.Α. ν' αυξήσουν τα τμήματα της παρέλασης ή και να συμπεριλάβουν ολόκληρο το σχολείο.

Π.3. «Ο εθνικός εαυτός» και «οι άλλοι» – «η πατρίδα ως χώρος και ως πρόσωπο»: πίνακες με λέξεις και φράσεις

Στο τμήμα αυτό του Παραρτήματος παρατίθενται σε πίνακες οι αναφορές που βρέθηκαν στα κείμενα των μαθητριών του δημοτικού των Αρσακείων σχολείων και δημοσιεύτηκαν στο σχολικό περιοδικό «Πολύμνια». Οι αναφορές αυτές αποτελούνται από μεμονωμένες λέξεις, φράσεις ή και μεγαλύτερα αποσπάσματα και κατηγοριοποιήθηκαν, με βάση την ανάλυση που έγινε, ως προς τέσσερις κατηγορίες:

- α) «ο εθνικός εαυτός» – σε αυτήν την κατηγορία αντιστοιχεί ο Πίνακας Π3.1,
- β) «οι άλλοι» - σε αυτήν την κατηγορία αντιστοιχούν οι Πίνακες Π3.2, Π3.3, Π3.4 και Π3.5,
- γ) «η πατρίδα ως χώρος» – σε αυτήν την κατηγορία αντιστοιχεί ο Πίνακας Π3.6, και
- δ) «η πατρίδα ως πρόσωπο» – σε αυτήν την κατηγορία αντιστοιχεί ο Πίνακας Π3.7.

Σε αυτούς τους πίνακες περιλαμβάνονται οι λέξεις και φράσεις που βρέθηκαν στα κείμενα ως εξής:

- Πίνακας Π3.1: περιέχονται οι σχετικές με τους Έλληνες αναφορές,
- Πίνακας Π3.2: περιέχονται οι σχετικές με τους Τούρκους αναφορές,
- Πίνακας Π3.3: περιέχονται οι σχετικές με τους Ιταλούς αναφορές,
- Πίνακας Π3.4: περιέχονται οι σχετικές με τους Γερμανούς αναφορές,
- Πίνακας Π3.5: περιέχονται οι σχετικές με Πέρσες, Άραβες, Φράγκους, Ενετούς και Άγγλους αναφορές,
- Πίνακας Π3.6: περιέχονται οι αναφορές που γίνονται στην πατρίδα ως χώρο,
- Πίνακας Π3.7: περιέχονται οι αναφορές που γίνονται στην πατρίδα, στην Ελλάδα, στην Κύπρο, στη Δόξα, στην Ελευθερία ως πρόσωπο.

Στην πρώτη στήλη κάθε πίνακα αναγράφεται ο αριθμός του κειμένου, όπου υπάρχουν οι αναφορές που περιλαμβάνονται σε αυτόν.

Πίνακας Π3.1: Οι Έλληνες

K8	γεμάτοι θάρος	Ελληνίδες έπλεκαν φανέλες, κουβαλούσαν πυρομαχικά.	λίγοι Έλληνες ετόλμησαν να αντισταθούν σε τόσο μεγάλες αυτοκρατορίες.	όλος ο κόσμος μας εθαύμασε για τη γενναιότητά μας.	
K10	ηρωικός μαθητής	μεγάλος αγώνας			
K15	(Καραολής και Δημητρίου): δυο αθάνατα Λουλούδια				
K18	(για την Κύπρο): Όλοι οι αδελφοί να πολεμήσωμε αίμα γι' αυτή να χύσωμε!				
K19	Κύπριοι ήρωες	ηρωικά παλληκάρια	οι νέοι αυτοί εθνομάρτυρες	αληθινοί Έλληνες	ηρωικοί Έλληνες
K21	παρ' όλο που οι Έλληνες ήταν μία χούφτα και ο εχθρός εκατομμύρια, κατώρθωσαν με την ανδρεία τους και με την πίστιν τους να μην αφήσουν τον εχθρόν να περάσει, παρά όταν έπεσαν όλοι για την τιμήν της Ελλάδος.		καμμία όμως χώρα δεν πολέμησε τους εχθρούς· όλες άφησαν τον εχθρό να περάσει και μόνον η Ελλάς πολέμησε και με την αγάπη προς την πατρίδα και την πίστι προς τον Θεό κατώρθωσε να νικήση τους εχθρούς.		
K25	το φιλελεύθερον Ελληνικόν πνεύμα, το οποίον γνωρίζει να αγωνίζεται αυτοθυσιαζόμενον για την Ελευθερίαν.		πόσον μεγάλοι είναι κάποτε οι μικροί, πόσον δυνατοί είναι οι μικροί, εγκαταλελειμμένοι υπό πάντων.	η θεία ευλογία του Παλαιών Πατρών Γερμανού κάτω από το λάβαρν του αγώνος έδωσε δύναμιν εις την απόφασίν των και τους κατέστησε θαρραλέους και αποφασιστικούς προς την	

			θυσίαν.
K25	πόσοι ήρωες, πρωταγωνισταί της Ελευθερίας πίπτουν εις το ένδοξον πεδίο της μάχης, αφήνοντας αθάνατον το ηρωικόν παράδειγμά των.	διά το δώρον της ελευθερίας εζωντάνεψεν εις τας ψυχάς των Σουλιωτών η αυτοθυσία.	χιλιάδες Ελλήνων εγείρονται και φωνάζουν αναζητούντες την Ελευθερίαν.
K26	μέσα στις μάχης την ανεμοζάλη μεσ' στο καυτό το σίδερο και τη φωτιά, να τ' Ελληνόπουλο προβάλλει το στήθος του πάλι να μη σε μολύνουν τα χέρια τ' αγαρηνά. (ενν. τη σημαία)	πόσοι δεν πέταξαν στα ουράνια με δάφνη μυρωμένη για μια ιδέα, για σε, σημαία δοξασμένη.	(ενν. τη σημαία) σε αντικρύζει και δακρύζει η μάννα η πονεμένη που 'χασε στη μάχη άντρα, σπίτι και παιδιά τώρα πια καμιά χαρά δεν απομένει παρά μόνο να σε βλέπη ν' ανεμίζης στο βράχο ψηλά.
K27	ποιός δε είναι εκείνος εκ των Ελλήνων, ο οποίος εις την καρδίαν του δεν έχει κλεισμένας τας τρεις αυτάς λέξεις με την μεγάλην σημασίαν: πατρίς, πίστις, ελευθερία.	πατρίς, πίστις, ελευθερία! Ιδού τα ιδανικά μου. Τα ιδανικά μιας Ελληνίδος, μιας πραγματικής Ελληνίδος είναι κλεισμένα εις την ψυχήν μου.	Πατρίς! Πιστεύω εις αυτήν, ως ιδανικόν μου, διότι δεν δύναται να γίνη άλλως πώς. Είναι μήτηρ όλων και εμού. Πατώ το ιερόν έδαφος της, το διαποτισθέν από το αφθόνως χυθέν αίμα των παιδιών της.
K29	αι Ελληνίδες αφηφώντας τα χιόνια και το κρύο, ανέβαιναν με κόπο τα απάτητα βουνά, όπου δεν μπορούσαν ν' ανεβούν ζώα, να πάνε στους στρατιώτες πολεμοφόδια.	Ω ηρωικές Ελληνίδες!	πόσο θα ήθελα να ήμουν μία από αυτές τις γυναίκες και πόσο θα ήθελα να έδιδα και την ζωή μου για την Πατρίδα.
K30	η μικρή σε δύναμι Ελλάς,	πόσα Ελληνόπουλα δεν εθυσιάσθησαν, πόσες μαννούλες	

	αλλά μεγάλη σε πίστιν, απαντά το μεγάλο «ΟΧΙ» εις την παντοδύναμον αυτοκρατορίαν των Ιταλών.	δεν έκλαψαν τον χαμό των παιδιών τους και πόσες κοπέλλες δεν έβαλαν τα μαύρα!	
K34	«ΟΧΙ»· λακωνικά και περήφανα βροντοφώνησε το πάντοτε ελεύθερο και το πάντοτε αδούλωτο Ελληνικό Έθνος εις τους νυχτοκλέφτας του Μουσολίνι και 'ς τους Ούνους του Βορρά.	ατρόμητες Ελληνοπούλες, γενναίοι μας στρατιώτες, τα γενναία μας παλληκάρια, που κάποιο βόλι του εχθρού τα έρριξε εις το κρεββάτι του πόνου.	ολίγος αλλά εκλεκτός στρατός, θρυλικοί Ίκαροι, λεοντόκαρδοι ναυτικοί.
K34	κατέφερε το πρώτο και μοιραίο κτύπημα εις τον αήττητον (!) Άξονα και επανήλθεν η ελληνική Βόρειος Ήπειρος εις την θερμήν αγκαλιάν της Ελλάδος.		
K35	κάθε μέρα ξαναγυρίζαμε 'ς το σπίτι μας με την ελπίδα και την πίστι προς τον Θεόν, πως με την βοήθειά του γρήγορα θα ξεσκαλωθούμε και αποτινάξουμε από τον τράχηλό μας τον βαρύ και ασήκωτο ζυγό του βαρβάρου Οθωμανού.		
K36	αυτή η ημέρα είναι του 40 που όλοι οι στρατιώτες με σβελτάδα βγάζουν τον εχθρό απ' την Ελλάδα.		
K39	ο περίφημος Νικηταράς	ο καπετάν-Ζαχαριάς, ο περίφημος αρματολός	
K39	αληθινός στρατιώτης με ψυχή γενναία	τόσους πολλούς σκότωσε μέσα σε μια μέρα, ώστε από τότε το γενναίο παλληκάρι επήρε το όνομα «ο Τουρκοφάγος».	
K40	αθάνατοι ήρωες	ματώνοντας τα χέρια τους κατσάβραχ' ανεβαίνουν και αψηφώντας το σκληρό τραγούδι του θανάτου, τραβούν εμπρός· την λευτεριά ψάχνοντας για να βρουνε.	
K40	μιας γενιάς αθάνατης είσαι και 'συ ένα θρέμμα.	οι ήρωες που πέσανε για χάρη της κράζοντας: ω! μάννα Ελλάδα, πάρε κι αυτή την ταπεινή, την λιγοστή ζωή μας.	

K42	ο τολμηρός Ψαριανός, ο ναύαρχος Κανάρης.	να γιατί θαυμάζουμε τον ναύαρχο Κανάρη, για την Ελλάδα την ζωήν του δίνει.		
K44	οι Έλληνες ορμούν και συντρίβουν τους Πέρσες.	και πολεμούν οι γέροντες και πολεμούν κι οι νέοι με έναν πόθο στην ψυχή και μια μεγάλη ελπίδα την γη την πατριδιά τους γη αθάνατη ν' αφίσουν και στο χρυσό βιβλίο της το χιλιοδιαβασμένο γενναία κατορθώματα και δόξες να προσθέσουν.		
K45	πάνω στις Πίνδου τα βουνά, «Αέρα» κράζουν τα παιδιά κι ορμούνε στα λαγκάδια.	στις Πίνδου τις βουνοπλαγιές, κορίτσια, νέες και γριές με προσπάθειες φοβερές πολεμοφόδια πάνε.		
K47	τα παλληκάρια τα γενναία			
K48	ο κάθε Έλληνας δακρύζει από υπερηφάνεια για την Πατρίδα του, σκεπτόμενος τας θυσίας των αρματολών και των κλεπτών πάνω σε κάθε βράχο και κλαρί των βουνών μας.			
K50	η ελληνική αδούλωτος ψυχή	ο Κολοκοτρώνης, ο πολέμαρχος, που έμελλε να γραφή το όνομά του εις τις χρυσές ένδοξες σελίδες της ιστορίας [...] η βροντερή του φωνή, και το αστραποβόλο βλέμμα του, γεμίζουν τους συντρόφους του με νέον θάρρος διά την μάχην.	ο Αθανάσιος Διάκος, μάχεται 'σαν λιοντάρι, στην γέφυραν της Αλαμάνας, διά την ελευθερίαν.	
K50	πόσοι, μα πόσοι Έλληνες δεν έχυσαν και την τελευταίαν ρανίδα του αίματός των;	πόσοι, μα πόσοι ιερείς δεν επολέμησαν γενναία, πλάι με τα κλεφτόπουλα, εις τα απόμερα λημέρια των, ώσπου στο	να η Μπουμπουλίνα που εθυσίασεν τα πάντα διά την ελευθερίαν της Πατρίδος.	αι γυναίκες της Ναούσης, να! πολεμούν ηρωικά και επαναλαμβάνουν τον θανάσιμον χορόν του

		τέλος, ή εκρεμάσθησαν, ή υπέφεραν παντός είδους βασανιστήρια! Πόσοι και πόσοι ήρωες δεν επολέμησαν γενναία κατά του τυράννου και πόσες ηρωίδες μαζί!		Ζαλόγγου εις την Αραπίτσαν.
K50	ο Πανάγαθος Θεός χάρισε την μεγάλην νίκην εις τους γενναίους Έλληνας.			
K52	η Ελλάς, η τόσο δοξασμένη χώρα, που με τας ηρωικάς πράξεις των παιδιών της, προσθέτει σελίδας δόξης στην ένδοξη ιστορία της.			
K53	έχεις παιδιά ατρόμητα καλά και δοξασμένα, που τον εχθρό θε να νικάν αιώνια ξακουσμένα.			
K55	οι Έλληνες εσήκωσαν ακόμη μίαν φοράν τα όπλα εναντίον των Τούρκων, ο Θεός ήτο βοηθός των εις το βαρύ των έργων.	«μια φούχτα άνθρωποι», όπως τους έλεγαν, εσήκωσαν τα όπλα εναντίον μιας αυτοκρατορίας, την οποίαν έτρεμε και εφοβείτο όλη η υφήλιος.		διαλεκτά παλληκάρια
K59	ο Σπαρτιάτης Λεωνίδας τω 480 π.Χ., αντιπροσωπεύων ολόκληρον τον Ελληνικόν λαόν, αναφωνεί το υπέροχον «Μολών λαβέ» εις τα εκατομμύρια του Πέρσου κατακτητού. Αντιστέκεται εις τας Θερμοπύλας και μαζί με τους	ο αείμνηστος Κωνσταντίνος Παλαιολόγος με θαυμασίους λόγους αντικρούει την πρότασιν των Τούρκων κατακτητών. Είναι ο νέος Λεωνίδας του μεσαίωonos, ο οποίος πίπτει		«του Έλληνος ο τράχηλος ζυγόν δεν υποφέρει».

	Τριακοσίους του χύνει το αίμα του διά την Πατρίδα, ποτίζων το θείον δένδρον της Ελευθερίας, διότι το δένδρον αυτό μόνον, όταν ποτίζεται με αίμα, καρποφορεί.	ηρωικώς υπέρ πίστεως και πατρίδος.	
K59	εις τας αποκρήμινους κλιτύς της Πίνδου νέον αίμα χύνεται διά να ποτισθή η δάφνη, της οποίας οι κλώνοι μέλλουν να στεφανώσουν τους νέους ήρωας, τα νέα παλληκάρια, τα οποία εθυσιάσθησαν εις τον βωμόν της Πατρίδος.	η νεότης καίεται εις το μέτωπον από τον υψηλόν πυρετόν του πολέμου και προβάλλει τα στήθη εις τον εχθρόν, διά να φανή ανταξία των προγόνων της. Η πίστις εις τον Χριστόν την εμπυχώνει ώστε να κάμη το καθήκον της.	οι Έλληνες επολέμησαν επαξίως των προγόνων των. Όσα χρόνια κι αν περάσουν η ψυχή των παραμένει η ίδια, και αποβλέπει εις τα ίδια ιδανικά.
K61	«Αέρα» κρίζουν τα παιδιά κι ορμούνε στα λαγκάδια.	φεύγω μαννούλα, έχε γεια, πάω να πολεμήσω, για την γλυκειά Πατρίδα μας το αίμα μου να χύσω.	
K62	η μάνα του, στέκει συγκινημένη, αλλά και υπερήφανη για το γενναίο γιο της, που σκοπό στη ζωή του έταξε να αγωνισθή για να ελευθερωθή η γλυκειά του πατρίδα.	παιδιά μικρά, δώδεκα χρονών, αφήνουν τα σπίτια τους και τις γλυκειές μαννάδες τους για να πολεμήσουν για το Χριστό και τη λατρευτή πατρίδα.	
K63	κι αμέσως βροντοφώναξαν «θάνατος ή λευτεριά» κι άρπαξαν τα όπλα τους μ' έναν κλώνο απ' ελιά. Τότ' ωρμήσαν ανδρειωμένα για της νίκης την τιμή τον εχθρό τον ταπεινώσαν σε μιαν ύστερη πνοή.		
K67	είναι προτέρημα του Έλληνος να μη διστάζη, να μην υποχωρή, όταν πρόκειται διά την πατρίδα. Ολίγοι Έλληνες ώρμησαν εναντίον ενός εχθρικού χειμάρρου, ο οποίος ηθέλησε να μας υποδουλώση.	Αυτούς τους ήρωας, οι οποίοι έκαμαν το παν διά να σώσουν και να δοξάσουν την Ελλάδα, μας θυμίζει πάντοτε η 28 ^η Οκτωβρίου.	

	Είχον πίστιν μεγάλην προς τον Θεόν και ήξευρον το αποτέλεσμα, δι' αυτό και απήντησαν το «ΟΧΙ». Οι Ιταλοί είχαν μηχανικά μέσα, αεροπλάνα, τανκς, ενώ οι Έλληνες είχαν μόνον το τσαρούχι και την αθάνατον λόγχην, και εις το θέαμά της οι Ιταλοί έτρεχον να σωθούν.	
K68	οι Έλληνες για μια ακόμη φορά ανήλθαν εις τας επάλλξεις του Έθνους και έγραψαν με το αίμα των το νεοελληνικό έπος. Η Ελληνική φυλή, η μήτηρ της Ελευθερίας και του πολιτισμού ενίκησε και εδοξάσθη διά άλλη μια φορά, χάρις εις την ανδρεία και το απαράμιλλον θάρρος των τέκνων της.	το λαμπρόν κατόρθωμα των αγωνιστών του 1940-1941
K68	οι αγωνισταί του 1940 ζουν και πάλιν μεσ' τας ψυχάς των σημερινών Ελλήνων. Η μνήμη τους πλημμυρίζει τας ψυχάς μας από θάρρος, γενναιότητα και φιλοπατρία διά νέα μεγαλουργήματα.	διότι τότε μόνον, όταν παραδειγματισθώμεν από την ασάλευτη πίστι των πατέρων μας, θα είμεθα εις θέσιν να αναδειχθώμεν ως γνήσιοι Έλληνες και καλοί χριστιανοί.
K68	εδιδάξαμεν εις τους άλλους λαούς, ότι πάνω από τα στρατιωτικά μέσα, υπάρχει η πίστις, η θυσία, η φιλοπατρία.	Οι Έλληνες το 1940 επολέμησαν με σθένος, και εδίδαξαν εις το έκθαμβον Ιταλικόν Έθνος πως, ό,τι είναι διά τον άνθρωπον η τροφή, διά τον Έλληνα είναι η θρησκεία και η πατρίς. Εξ άλλου, ο ελληνικός λαός είναι ο πρώτος και ο μόνος, ο οποίος από αρχαιοτάτων χρόνων εδίδαξεν εις τους άλλους λαούς την αγάπην εις την ελευθερίαν της πατρίδος. Οι Έλληνες του 1940 κατόρθωσαν να

		νικήσουν τον πολυάριθμον εχθρικών στρατόν και να μας χαρίσουν την μεγαλύτεραν ευτυχίαν, την πίστιν εις τα υψηλά ιδανικά της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητος της ελληνικής πατρίδος.
K68	οι ηρωικοί νεκροί, που έδωσαν το πολύτιμον αίμα τους, διά να είμεθα ελεύθεροι πολίται ενδόξου χώρας, της ελληνικής.	
K69	Όλοι οι Έλληνες μόλις την βλέπουν (ενν. τη σημαία), στέκονται ακίνητοι με σεβασμόν και ευλάβειαν.	Αι Ελληνίδες την ύφαινον, ποτίζοντάς την με δάκρυα, κάτω από τον τουρκικόν ζυγόν. Ήθελον και πάλιν να την υψώσουν εις τα κάστρα των πόλεων και τα διάφορα φρούρια της Ελλάδος και δι' αυτό αγρυπνούσαν εις τους αργαλειούς. Οι ιερείς, οι διδάσκαλοι, εγέμιζαν τας ψυχάς των παιδιών από ενθουσιασμόν, λέγοντάς τους ότι και πάλιν, μίαν ημέραν, η ελληνική σημαία θα κυματίση εις την Ελλάδα.
K69	Οι ένδοξοι πρόγονοί μας, οι Βυζαντινοί	
K70	ο εθνάρχης ο καλός	πολεμώντας με ανδρεία και με θάρρος στην καρδιά, ενικήσαμε τους Τούρκους.
K72	τα άγρια βουνά της Αλβανίας ανατρίχιασαν, όταν είδαν τη νίκη του στρατού μας.	Με την ανδρεία, την πίστι προς το Θεό και τη λέξη «αέρα» ο Έλληνας στρατιώτης έκανε τους Ιταλούς να υποχωρούν. Το κρύο, η πείνα και οι κακουχίες δεν λύγισαν τον Έλληνα στρατιώτη. Ήξερε τι έκανε και γιατί πολεμούσε. Οι Έλληνες έδειξαν στους λαούς πώς να ζουν και πώς να πεθαίνουν. Έδωσαν θάρρος στους δειλούς, αντοχή

		στους γενναίους και καρτερία στον άμαχον λαόν, γυναίκες, γέρους και παιδιά.
K73	Θεία πνοή έρρεε απ' τις καρδιές των ηρώων της, οι οποίοι παντού και πάντοτε την υπερασπίζον μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός των. Τα παιδιά της, άξια Ελληνικά σπέρματα, διεκρίθησαν εις τους αγώνας διά την γενναιότητα, την ανδρείαν και την άμετρον φιλοπατρίαν των. Εβύθισαν την πύρινην ρομφαίαν ανελέητα στην καρδίαν των Περσών, των Αβάρων, Αράβων, Τούρκων, Ιταλών, Γερμανών και εδόξασαν την μάνναν Ελλάδα	
K77	(ενν. ο Κολοκοτρώνης) Ψυχή θεριού, καρδιά παιδιού μελαχροινός περίσσια αετού θωριά, δράκου φωνή και χαίτη λιονταρίσια!	Ήτο μικρόσωμος με σπινθηροβόλα μάτια, μύτη γαμψή και κατάμαυρα ίσια μαλλιά. Η μορφή του έδειχνε έναν κοινό, κοινότατο άνθρωπο, που θα του ήτο δύσκολο να τραβήξει την προσοχή των συνανθρώπων του, εάν δεν ήτο η αδάμαστος θέλησις και η επιβλητικότης του, που έκαναν τους άλλους να στέκουν μπροστά του 'σαν μαρμαρωμένοι. Αντίθετα με το σώμα του, ήταν η πλουτισμένη με χαρίσματα ψυχή του, η οποία φανέρωνε έναν άνθρωπο με υψηλά ιδανικά, έναν αγωνιστή αυτοδίδακτο, έναν αμείλικτο εχθρό των Τούρκων, που ήτο γεννημένος για αρχηγός λαού. [...] Η ψυχή του ξεχειλίζει από άμετρον φιλοπατρίαν, γλυκύτητα, γενναιότητα, καλωσύνην, ηρωισμόν, ευλάβειαν προς τον Θεόν. [...] Ήτο η «φυσική αντίληψις του πολέμου» όπως τον απεκάλεσε ο Γάλλος στρατηγός Ραμπώ, ο οποίος έτρεφε μεγάλο μίσος για τον Κολοκοτρώνη. Μα πάνω απ' όλα ήταν ο τέλειος άνθρωπος και ο ευσεβής χριστιανός. [...] Κάτι, που θα μπορούσε να διακρίνη κανείς εις το τραχύ, ηλιοκαμένο, ρυτιδωμένο του πρόσωπο ήταν ο

		αέρας ο γεμάτος χριστιανική εγκαρτέρηση, η βαθεία καλωσύνη, η ανθρωπιά και η πραότης του ασκητού.	
K78	Σαν κι αυτή τη μέρα ένας σεβάσμιος επίσκοπος ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε την γαλανόλευκη σημαία υψηλά. Εκεί, εις την μονήν της αγίας Λαύρας, για να μην την φθάνουν τα λερωμένα χέρια των απίστων ούτε να την ακουμπά το αστέρι και το μισοφέγγαρό τους.	Οι ηρωικοί Έλληνες με το σύνθημα, να μη μείνη Τούρκος πουθενά και Ελευθερία ή θάνατος, περνώντας καταιγίδες, κακουχίες, αγρύπνιες, πείνες, κατώρθωσαν να διώξουν τον τύραννο και να ελευθερωθούν.	
K80	Τετρακόσια χρόνια το υποδουλωμένον γένος μας ήτο κάτω από την βαρειά καταχνιά της σκλαβιάς. Τετρακόσια χρόνια σκλαβιά και φυλακή. Πόσες πίκρες, πόσα βάσανα και μαρτύρια δεν υπέφεραν οι Έλληνες.	με την βοήθειαν του Θεού και της Παναγίας τα ηρωικά παλληκάρια μας εξεχύθησαν εις τα πεδία των μαχών διά την απελευθέρωσιν της ελληνικής πατρίδος.	
K82	«Αν δεν είναι άξιο το παιδί μου να πεθάνη για την πατρίδα, τότε δεν είναι άξιο και να ζη», ακούγεται σκληρή μα και συγκινημένη, δείχνοντας έτσι το μητρικό πόνο, η φωνή μιας μεγάλης γυναίκας του Σουλίου και της Ελλάδος, της Μόσχως Τζαβέλλα.	Η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια.	Όλοι οι άντρες ανεδείχθησαν άξια βλαστάρια, μεγάλοι καπετάνιοι. Κι όλες οι γυναίκες γενναίες και ηρωικές Σουλιώτισσες κι άξιες να πεθάνουν για την πατρίδα και την τιμή τους.
K84	Κάθε Έλληνας με πόση χαρά και υπερηφάνεια κοιτάζει να είναι αντάξιος της Πατρίδος του και των	Πώς φτερουγίζει η καρδιά μας εις το αντίκρυσμα της Σημαίας και πόσο συγκινούμεθα, όταν ακούμε τα κατορθώματα των Ελλήνων εις τους	

	ηρωικών προγόνων του.	αρχαιότερους και νεωτέρους χρόνους! Αυτή έδωσε θάρρος εις τα αθάνατα παλληκάρια του 1821, εις τους γενναίους του 1912-13 και εις τους φαντάρους της Πίνδου το 1940, που με ορμή και θάρρος και με την λέξη «αέρα» έτρεξαν να αντιμετωπίσουν τον Ιταλόν στρατιώτην επάνω εις τα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας και της Ηπείρου.
K84	Να θυμώμεθα πάντοτε ότι είμεθα Έλληνες και ότι πρέπει να σεβαστούμε τας παραδόσεις μας και την ιστορίαν της φυλής μας.	Η γαλανόλευκη σημαία, το σύμβολον του Έθνους μας, μας δίνει θάρρος για κάθε νέο και ένδοξο αγώνα.
K84	Η Πατρίς μας η Ελλάς, με την πιο ένδοξη και αρχαία ιστορία από κάθε άλλο κράτος, με τον Παρθενώνα, τη Σαλαμίνα, τις Θερμοπύλες και το Μεσολόγγι, μας τιμά και μας δίνει χαρά, γιατί είμεθα Έλληνες.	
K85	Αλήθεια ας θυμηθούμε για λίγο τους αγαθούς γέροντας, που με κίνδυνο της ζωής τους κατά τα χρόνια της σκλαβιάς, μάθαιναν στα σκλαβωμένα Ελληνόπουλα την ένδοξη ιστορία των προγόνων τους. Ας θυμηθούμε, πως κάτω από την ήρεμη κι αδύνατη μορφή τους, υπήρχε μια ανδρεία καρδιά πολεμιστή, μία καρδιά γεμάτη φιλοπατρία και φλόγαν για την λευτεριά, για την πατρίδα.	
K87	Τα πλήθη, με τη γαλανόλευκη στο χέρι και περηφάνεια στην καρδιά, παρακολουθούν την παρέλαση των ενόπλων δυνάμεων. Όλα γιορτάζουν, κι ο κόσμος κι η φύση, για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους στις ιερές σκιές των αθανάτων ηρώων του 40.	Σαν σήμερα, πριν 26 χρόνια, ο τότε πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς εκ μέρους όλου του ελληνικού λαού βροντοφώναξε το τρανό και ένδοξο «ΟΧΙ». Αρνήθηκε να υποταχθή στους Ιταλούς και αποφάσισε με κάθε θυσία να σώση την τιμή και την ανεξαρτησία της πατρίδας του.
K87	Λίγοι οι Έλληνες, πολλοί οι Ιταλοί. Εκείνοι όμως πολεμούσαν για ένα	Όμως η Ελλάδα, 'σαν νέος Δαβίδ, ύψωσε αδίστακτα τα ηρωικά της στήθη εμπρός στον

	<p>βάρβαρο σκοπό, για να μας υποτάξουν, ενώ εμείς πολεμούσαμε για να διατηρήσουμε την πιο πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων μας, την ελευθερία. Η γενναιότης και το θάρρος των Ελλήνων άφησαν έκπληκτους τους Ιταλούς, που νόμιζαν ότι ανενόχλητοι θα έκαναν ένα περίπατο στον τόπο μας.</p>	<p>πάνοπλο Γολιάθ. Η Ελληνική φυλή πάλι θαυματουργήσε. Έδειξε για μια ακόμα αξέχαστη φορά, τι αξίζει η πατρίδα μας. Το ηρωικό «ΟΧΙ» είναι το νέο «Μολών Λαβέ», η φωνή του αθανάτου Ελληνικού πνεύματος.</p>
K88	<p>(ενν. οι Αρχαίοι Έλληνες) Έμαθα, πως έκαναν εμφυλίους πολέμους, πως πολέμησαν με τους Πέρσας, πως τους ενίκησαν και πως διέλυσαν τον Περσικό στρατό.</p>	<p>ο Μέγας Αλέξανδρος ενίκησε τους Πέρσας και κατέστρεψε την Περσία.</p>
K88	<p>Με αυτή τη Σημαία πολέμησαν οι Έλληνες τον Ιταλό, τον Γερμανό και τον Τούρκο και μπόρεσαν να ελευθερωθούν από τον ζυγό αυτό των κατακτητών. Όλοι για την Σημαία και για την Πατρίδα επολεμούσαν. Η Ελλάδα δεν έμεινε και δεν θα μείνη ποτέ σκλαβωμένη.</p>	<p>(ενν. η Ελλάδα) Το όνομά της είναι αιώνιο και θα είναι πάντα γραμμένο με χρυσά γράμματα στο βιβλίο της Ιστορίας, ενώ η Σημαία της η γαλανόλευκη θα κυματίζει δοξασμένη πάντα, έξω από κάθε Ελληνικό σπίτι.</p>
K88	<p>Ο κάθε Έλληνας μόλις την βλέπει την χαιρετά με σεβασμό και δάκρυα ευγνωμοσύνης κυλούν από τα μάτια του, ενώ τα χείλη του της ψιθυρίζουν: «Να 'σαι πάντα δοξασμένη γαλανόλευκη Σημαία και να κυματίζεις καμαρωτά».</p>	<p>Ελληνική Σημαία είναι το σύμβολο το ιερό της Πατρίδος μας, γι' αυτό και εγώ 'σαν Ελληνίδα αγαπώ την Πατρίδα, αγαπώ και την Σημαία, και όταν διαβάζω γι' αυτή νοιώθω ένα αίσθημα γλυκό να με κυριεύει και λέω: «Όλα για την Σημαία και όλα για την Πατρίδα».</p>
K90	<p>Πολλές φορές σκέπτομαι ότι οι Έλληνες θα ήταν πολύ γενναίοι για να πουν το όχι στους</p>	

	<p>Ιταλούς, που ήταν δεκαπλάσιοι και πλέον από αυτούς. Οι Έλληνες κατόρθωσαν να τους νικήσουν, γιατί έλεγαν από μέσα τους, τις σκληρές χρονιές του πολέμου, «εμείς ημπορεί να μην έχουμε πολύ στρατό, αλλά έχουμε κάτι, που δεν το έχουν οι Ιταλοί. Δηλαδή την αγάπη προς την πατρίδα και την γενναία καρδιά». Οι Ιταλοί δεν πολεμούσαν, παρά για να μεγαλώσουν το κράτος τους, ενώ οι Έλληνες πολεμούσαν για να κρατήσουν την πατρίδα τους ελεύθερη. Για τούτο έδωσε ο Θεός και κέρδισαν τον πόλεμο. Τι γενναίος λαός οι Έλληνες!</p>	
K91	<p>είναι μεγάλη ευτυχία να θυσιασθής στον βωμό της πατρίδος.</p>	<p>Μη ξεχνάς (όταν με το καλό καταλάβουν οι εχθροί μας, πως η Ελλάδα, όσο μικρή και αν είναι, έχει γενναία παλληκάρια και φύγουν νικημένοι) ότι θα έρθω να ανάψω ένα καντηλάκι στο μνήμα αυτών, που θα πέσουν, να σιγοκαίη τραγουδώντας στη φλογίτσα του τα υπερφυσικά κατορθώματά τους.</p>
K92	<p>Πάνω 'ς άγρια βουνά με την ελπίδα συντροφιά και με φλόγα στην ψυχή πολεμά το ελληνικό παιδί. Η πίστη σώζει τα παιδιά! Κι εκείνα με πίστη στην καρδιά, προσεύχονται στην Παναγιά να δώσει την ελευθερία. Από τον ουρανό ψηλά εκεί ένα νέο άστρο οδηγεί, τους Έλληνας στη νίκη μέσα απ' του θανάτου την φρίκη. Οι εχθροί φεύγουνε γοργά πέρα από τα ψηλά βουνά... Μόνο η πίστη γιγαντώνει και την Ελλάδα στεφανώνει.</p>	
K93	<p>Στον πόλεμο πηγαίνει ο Μιχάλης και την ευχή της μάνας του ζητεί κι εκείνη την ευχή της δίνει θαρρητή και στο παιδί της λέγει! Άντε παιδί μου στο καλό κι η Παναγιά μαζί σου. Σε θέλω να 'ρθης νικητής μαζί με το σπαθί σου.</p>	
K94	<p>Πατρίδα δεν βαρυγγωμά, που πήρες το παιδί μου, που την καρδιά μου σπάραξες κι έσχισες την ψυχή μου.</p>	
K95	<p>1821. Ο λαός της Ελλάδος στενάζει κάτω από τον σκληρόν ζυγό των τυράννων.</p>	<p>Πολλοί κλέφτες είναι μαζεμένοι και ακούν σιωπηλοί τον Κολοκοτρώνη, που μιλά: «Όλοι πρέπει να πολεμήσετε γενναία αφηφώντας και τον θάνατο. Όλοι για την ελευθερία. Οι νέοι Έλληνες</p>

		δεν πρέπει να γνωρίσουν κι αυτοί την σκλαβιά».
K95	Ο μικρός στρατός των Ελλήνων επαναστατεί εναντίον των πολυαρίθμων Τούρκων χωρίς επιτυχία. Μετά από μερικά χρόνια τα Ελληνικά στρατεύματα νικούν τους Τούρκους.	
K99	Η λευτεριά ποτέ δεν θα χαθή και δεν θα χάσουμε ποτέ την ανθρωπιά μας όσο υπάρχουν Έλληνες στη γη!	
K100	<p>Ποιος δεν είναι υπερήφανος, που είναι παιδί αυτής της μικρής χώρας με τη μεγάλη κι ένδοξη Ιστορία, όπου γεννήθηκαν, έδίδαξαν κι έγραψαν, μεγάλοι ρήτορες, διδάσκαλοι, σοφοί και ποιηταί, όπως ο Αισχύλος, ο Όμηρος, ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Ξενοφών, ο Φωκίων, ο Αριστοτέλης, και άλλοι πολλοί; Στη χώρα, που απ' αυτήν απλώθηκαν παντού τα φώτα του πολιτισμού, που γι' αυτήν εθυσίασαν την ζωή τους τόσο και τόσο άνθρωποι, Έλληνες και ξένοι, βάζοντας με το αγνόν αίμα τους το Ελληνικόν έδαφος; Στη χώρα, που ύμνησαν και τραγούδησαν, ελάτρευσαν κι έγραψαν, ποιηταί και αθάνατοι συγγραφείς; Κι εγώ, είμαι πολύ υπερήφανη, που γεννήθηκα στην Ελλάδα, τη μικρή χώρα του μεγάλου πολιτισμού και της αρχαίας Ιστορίας, που θα λάμπουν πάντα 'σαν ένας φάρος, για να θυμίζουν εις όλους το πανάρχαιο μεγαλείο της.</p>	
K101	<p>Θυμάμαι τους ηρωικούς προγόνους μου, που έπεσαν για την Ελλάδα. Ο Λεωνίδας με τους τριακοσίους. Οι κλέφτες και οι αρματολοί του 1821. Και οι Έλληνες του 1940. Όλοι αυτοί με τον ηρωισμό τους, την πίστι στο θεό και την αγάπη στην πατρίδα χάρισαν 'ς εμάς την ελευθερία και έδωσαν το λαμπρό παράδειγμα στις άλλες χώρες.</p>	<p>Τόσοι και τόσοι εχθροί ήλθαν εναντίον της μικρής Ελλάδος με την πεποίθηση, πως με τον πολύ στρατό και τα όπλα μπορούσαν να νικήσουν τους Έλληνας. Πόσο έσφαλαν! δεν ήξεραν το όπλο το μεγάλο, το μυστικό, που κρατάει κάθε Έλληνας πολεμιστής, την πίστη. Η πίστη και η καρδιά νικούσε πάντα την άψυχη ύλη του εχθρού. Και κρατώντας οι Έλληνες σφιχτά την πανάρχαιη κληρονομιά τους ανέβαιναν από βράχο σε βράχο, έσπαζαν τις αλυσίδες της σκλαβιάς και έδιναν ηρωικές απαντήσεις «Μολών λαβέ» απάντησε ο Λεωνίδας, «ΟΧΙ» απάντησε ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς, που με το στόμα του μίλησε όλος ο λαός. Δεν είναι το ίδιο πνεύμα της</p>

		γενναίας καρδιάς; Δεν φόβιζε τον Έλληνα ο θάνατος, αρκεί, που έπεφτε για την πατρίδα.
K102	Τετρακόσια ολόκληρα χρόνια το υποδουλωμένο γένος μας βρισκόταν κάτω από τη βαρειά καταχνιά της σκλαβιάς. Τετρακόσια χρόνια σκλαβιά και φυλακή. Πόσες πίκρες, πόσα βάσανα, μαρτύρια και σφαγές δεν υπέφεραν οι Έλληνες! Και όμως η ψυχή τους δεν λύγισε.	με τη βοήθεια του θεού, οι ηρωικοί πρόγονοί μας μπήκαν στον αγώνα, για να ελευθερώσουν τη σκλαβωμένη πατρίδα μας. Εννιά χρόνια κράτησε ο φοβερός πόλεμος με χιλιάδες θυσίες και παλληκαριές!
K103	Για τους Σουλιώτες οι βράχοι τους ήταν το παν. Έδιναν τη ζωή τους για την πατρίδα οι Σουλιώτισσες.	
K105	Το ξέρομε πολύ καλά, πως για να είναι ελεύθερη η πατρίδα μας ποτίστηκε με αίμα, λιπάνθηκε με σάρκες και σπάρθηκε με τα κόκκαλα των δοξασμένων Ελλήνων.	Ανάμεσα στον κρότο, που κάνουν τα κανόνια, ένας άλλος θόρυβος ακούεται. Είναι τα αεροπλάνα μας, που αν και λιγοστά, πηγαίνουν να αντισταθούν όσο μπορούν εις τους εχθρούς μας. Αυτό είναι το «Όχι» των αιθέρων, το «Όχι» των Ικάρων μας. Στις χιονοσκεπαστες πλαγιές της Πίνδου βλέπομε γυναίκες νέες και γριές να κουβαλούν πολεμοφόδια και τρόφιμα. Όλοι οι Έλληνες εκείνη την ημέρα είπαν με μια φωνή με μια καρδιά! Μια Σαλαμίνα ακόμη! Ένας Μαραθώνας! Ένα Εικοσιένα!
K106	Ο Νέος Δαβίδ ενίκησε για μια ακόμη φορά τον πανίσχυρον Γολιάθ. Γιατί αυτός επολεμούσε με ένα βάρβαρον σκοπόν το πώς να καταλάβη την άλλοτε ένδοξη χώρα μας. Ενώ ο Δαβίδ πολεμούσε για ένα ιερό σκοπό να διατηρήση την πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων του, την ελευθερία. Αυτό μας οδηγεί στο παράδειγμα, πως η Ελλάς αγαπά την ελευθερία και αγωνίζεται για την αποκτήση, όταν της την αφαιρέσουν.	

K107	<p>ο γενναίος πρωθυπουργός γνωρίζοντας τις ευθύνες και σαν γνήσιον τέκνον της πατρίδος μας, πιστός στις παραδόσεις του Ελληνικού έθνους, κτύπησε δυνατά το χέρι του και με υψηλό τόνο φωνής εβροντοφώνησε το ιστορικό ΟΧΙ. «ΟΧΙ», φώναξε αποφασιστικά σύσσωμος ο Ελληνικός στρατός, «Όχι», είπαν τα βουνά, η θάλασσα, «Όχι», είπαν οι Έλληνες όλοι.</p>	<p>Τα στήθη των παλληκαριών μας μεταβλήθηκαν σε απόρθητα φρούρια κι ώρμησαν κατά των επιδρομέων. Και ενίκησαν νίκη λαμπρή. Όλοι εθαύμασαν, πώς μια χούφτα Έλληνες μπόρεσαν να αντισταθούν σε μια τόσο ισχυρή αυτοκρατορία. Ο εχθρός έφευγε καταντροπιασμένος και κατατρομαγμένος.</p>
K109	<p>Οι Ιταλοί είχαν τα καλύτερα πολεμικά μέσα της εποχής εκείνης, αεροπλάνα, τανξ, ταχυβόλα κτλ. Οι Έλληνες είχαν ένα μόνον όπλον, αλλά το σπουδαιότερον, την ψυχήν, και το όπλον αυτό μόνον οι Έλληνες το έχουν.</p>	<p>Οι άνδρες πολεμούσαν εις τα βουνά των συνόρων ηρωικά και δεν τους εφόβιζε τίποτε ούτε και ο θάνατος, διότι ο θάνατος διά την Πατρίδα είναι ο γλυκύτερος θάνατος.</p>
K109	<p>Αλλά και οι Ελληνίδες επολεμούσαν έναν άλλον εχθρόν, το κρύον και τον επολεμούσαν με την βελόνα, δηλαδή έπλεκαν κάλτσες, πουλόβερ, γάντια διά τους ήρωας στρατιώτας μας, που επολεμούσαν σκληρά εις τα σύνορα της Πατρίδος μας και εις τα διάφορα άλλα μέρη της χώρας μας.</p>	
K110	<p>Ο κάθε Έλληνας αγαπά την πατρίδα του περισσότερο από το κάθε τι. Κι εγώ, σαν μία καλή Ελληνοπούλα αγαπώ την Ελλάδα. Και την αγαπώ, διότι είναι όμορφη. Καμμία χώρα 'ς όλο τον κόσμο δεν έχει τον γαλανό ουρανό της, ούτε το γλυκό της</p>	<p>Στην Αμερική μπορούν οι άνθρωποι να κάνουν ουρανοξύστες. Αλλά κανένας δεν μπορεί να κτίση τον Παρθενώνα. Το θαυμάσιο αυτό μνημείο μόνον οι αρχαίοι πρόγονοί μας κατάφεραν να κτίσουν και να το χαρίσουν στην πατρίδα. Πόσοι και πόσοι άνθρωποι απ' όλες τις χώρες του κόσμου έρχονται να το θαυμάσουν! Κι εμείς το</p>

	κλίμα.	θαυμάζουμε με υπερηφάνεια και καυχώμεθα διά την καταγωγήν μας.
K110	Την Ελλάδα την λατρεύω και δι' άλλον λόγον: Διά τους γενναίους της πολεμιστάς. Αμέτρητοι Έλληνες έπεσαν σε μάχη διά να υπερασπίσουν την Πατρίδα των! Και όλοι τους επολέμησαν 'σαν λιοντάρια και ακόμα πιο γενναία, διά να νικήσουν τον εχθρόν.	
K112	όλα τα παιδιά της πατρίδος μου και άνδρες και γυναίκες, όλοι, είμεθα το ίδιο, υπερήφανοι διά την μικράν, μα ένδοξον πατρίδα μας. Όπου κι αν γυρίσω το μυαλό μου πίσω στην ιστορίαν της, θα εύρω παντού νίκας, δόξας, πολιτισμόν. Σχεδόν όλοι αι χώραι της γης είναι πολιτισμένοι, αλλά από την μικρή μας πατρίδα επήραν το φως. Έβλεπον τον πολιτισμόν μας κι έκαναν κι αυτοί το ίδιο. Υπάρχει εις την ιστορίαν της γης πουθενά τόσον λαμπρός πολιτισμός, όσον εκείνος, τον οποίον ανέπτυξαν οι Έλληνες; Ποία χώρα έχει όλα αυτά τα μνημεία, «που το καθένα μια δόξα αθάνατη αντιλαλεί;» Ποία χώρα έχει κάνει τόσας σκληράς μάχας, όπως εις τον Μαραθώνα, εις το Σούλι, εις την Πίνδον, εις τον Γράμμον; Παντού, όπου μάχη και νίκη.	
K113	Όλος ο κόσμος θαύμασε τον Ελληνικό στρατό για την ανδρεία του.	Με μιας άρπαξαν τα όπλα, πήραν την ευχή της μαννούλας τους κι έτρεξαν να διώξουν τον εχθρό μακριά από τα Άγια χώματα της Πατρίδας μας.
K114	(ενν. οι Ελληνίδες του 1821) Όταν οι βάρβαροι και πολυάριθμοι εχθροί πατούσαν τα πόδια τους πάνω απ' τη σκλαβωμένη γη μας αυτές δεν στέναξαν - ωσάν πολλοί - μα πήραν το σπαθί στόνα χέρι, την Ελληνική σημαία στάλλο και, με μια φωνή, με μια ομοβροντία, ξεσήκωσαν τον δυστυχισμένο υπόδουλο Ελληνισμό.	Η Καραντάναϊνα, η λιονταρίσια μάνα, που με τα ίδια της τα χέρια σκότωσε το παιδί της, που εγίνετο Τούρκος, εφάνη υπερήφανη και φιλόπατρις.
K115	Μετά από αυτά τα δύο εφιαλτικά ημερονύκτια εξηντηλημένοι πλέον τελείως οι άνδρες, απεφάσισαν να κάνουν μίαν ηρωικήν έξοδον. Οι ηρωικές Σουλιώτισσες που είχαν μείνει στο Ζάλογγο με τα βρέφη στην αγκαλιά, όταν είδαν να φθάνουν οι Τούρκοι, πολύ φοβισμένες και για να αποφύγουν την σκλαβιά και την ατίμωσι, επήραν μίαν ηρωικοτάτη απόφασι που ταίριαζε στις γενναίες αυτές Ελληνίδες. Ανέβηκαν στα απόκρημνα βράχια	

	<p>του Ζαλόγγου, ο οποίος ήτο πεπρωμένο να γίνη ο πιο δοξασμένος τόπος και το τραγικώτερον σύμβολον του Ελληνισμού και αφού εφίλησαν τα αγαπημένα τους τέκνα και τα έρριξαν στα ορμητικά νερά του ποταμού, πιάστηκαν στον τελευταίο τους χορό και σε κάθε κύκλο η κορυφαία επηδούσε κάτω, ενώ τραγουδούσαν το γνωστό τραγούδι.</p>	
K116	<p>(ενν. το “Κρυφό Σχολειό”) Εκεί σιγά-σιγά, ο ανώνυμος κλήρος, διέλυε τα σκοτάδια της αμαθείας και ανοικοδομούσε τον αθάνατον, ελεύθερον κόσμον, μιας αδαμάστου Ελληνικής ψυχής, η οποία αργότερον εμεγαλούργησεν.</p>	<p>Εμπρός εις τα μικρά Ελληνόπουλα, ορθώνονται μία-μία, ολοζώντανες, οι μορφές των αρχαίων ηρώων, δημιουργώντας τους μία τεραστία ευθύνη, να διατηρήσουν αλύγιστον την εθνικήν τους συνείδησιν και να κρατήσουν, άξιοι απόγονοι των προγόνων, το σπαθί της Δόξης, με το οποίον ανάμεσα εις τους αιώνας διεφύλαξαν και διέδωσαν την Ελευθερίαν της Πατρίδος. Αυτά τα παιδιά, με την ελευθέρα ψυχή, συνεδύαζαν όλας τας Χριστιανικάς αρετάς μαζί με την άμετρον αγάπην προς την ιεράν ιδέαν που λέγεται Πατρίς.</p>
K116	<p>Είναι κάτι σαν όνειρο, είναι ένα πραγματικόν θαύμα, το πώς κάτω από 400 ετών ζυγό, λησμονημένη από όλους, η ελληνική ψυχή, μένει ανέπαφος και αμόλυντος και δημιουργεί τον άθλο του 21, έναν άθλο ο οποίος οφείλεται εις τας προσπαθείας του ανωνύμου κλήρου και τα ποτισμένα από πόθο για την ελευθερία Ελληνόπουλα.</p>	<p>Ένας βασανισμένος λαός ανυψώνεται, ένας Φοίνικας ξαναγεννιέται από την στάκτη του.</p>
K119	<p>το λαμπερό φως της ελευθερίας των Ελλήνων έλαμψε και πάλι στα σκότη της δουλείας, δείχνοντας σ’ όλους τους ξένους πώς πολεμούν οι Έλληνες για την Ελευθερία των. Έδειξε</p>	

	γι' ακόμη μια φορά τα πατροπαράδοτο ένστικτο του Έλληνος πολίτου να ζη ελεύθερος!...	
K127	μόνον οι Έλληνες ξέρουν να ζούνε και να πεθαίνουν για ΛΕΥΤΕΡΙΑ.	
K130	Οι Κρητικοί ανέβησαν στην Τρεμπεσίνα με το τραγούδι και επολέμησαν τον εχθρόν με θάρρος και γενναιότητα. Η Κρήτη είχε τώρα να περάση μια σκληράν, άνισον και ανελέητον δοκιμασίαν. Την ένδοξον μάχην της Κρήτης. Οι Κρητικοί, θαρραλέοι και γενναίοψυχοι από την αρχαιότητα ακόμη, αγωνίζονται διά την τιμήν και την ελευθερίαν της πατρίδος των. Η Κρήτη ακούραστος και ήρεμος στεκόταν περήφανη, περιμένοντας την επίθεσι των Ούννων.	
K131	Η δοξασμένη Ελλάς μας ανέδειξε τους πιο σοφούς άνδρας του κόσμου, αυτούς που με την σοφίαν των εφώτισαν την οικουμένη. Εσκόρπισε το φως του πνεύματός της εις όλον τον κόσμον, και διέδωσε τον περίλαμπρον πολιτισμόν της. Εκάστη σπιθαμή της ελληνικής γης είναι ποτισμένη με το αίμα των ηρώων της, που έδωσαν την ζωήν των, και επότισαν με αυτό το δένδρον της ελευθερίας. [...] Είναι γνωστόν ότι οι ελληνικοί χοροί και αι ενδυμασίαι είναι από τους ωραιότερους του κόσμου.	
K134	Μαθαίναμε για τις καταστροφές του όμορφου νησιού, για το αίμα που χυνόταν, για τις γκρεμισμένες πόλεις του, τα καμένα χωριά του, τον ξεριζωμό των κατοίκων του.	όλοι οι Έλληνες έδειξαν την αγανάκτησί τους για την άδικη επίθεσι στο μαρτυρικό νησί και την συμπαράστασί τους στους ηρωικούς Έλληνες της Κύπρου.
K136	Ο Ελληνισμός της Κύπρου υπέφερε κάτω από την μπότα του κατακτητή χωρίς να λυγίση. Με υπερηφάνεια και ηρωισμό τους αντιμετωπίζει αντλώντας συνήθως δύναμι από την μητέρα Ελλάδα.	
K137	Σχεδόν 400 χρόνια κράτησε η βασανισμένη ζωή των σκλαβωμένων Ελλήνων.	Όλοι οι Έλληνες αισθάνονται να τους καίη ο πόθος της ελευθερίας. Πολεμούν και σκοτώνονται, αλλά δεν δειλιάζουν. Πολεμούν, όλο πολεμούν, χωρίς να λογιαριάζουν τον μεγάλο αριθμό των εχθρών. Η πίστι στην ελευθερία τους

		δίνει δύναμι ν' αψηφούν τα πάντα.
K139	Οι μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, καλλιτέχνες, ποιητές και οι μεγάλοι άντρες της ανθρωπότητας είναι Έλληνες. Οι Έλληνες εδίδαξαν στους ανθρώπους την πίστι στα ανθρώπινα ιδανικά, στην ελευθερία και στην πατρίδα, γι' αυτό στις Θερμοπύλες, στην Σαλαμίνα, το 1821 και στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αντιστάθηκαν τόσο γενναία.	

Πίνακας Π3.2: Οι Τούρκοι

K35	ο βαρύς και ασήκωτος ζυγός του βαρβάρου Οθωμανού.	
K42	Οι Τούρκοι ραμαζάνι έχουν και γλεντούν και μεθάνε και χορεύουν χωρίς να φοβηθούν.	οι Τούρκοι τινάζονται χωρίς καμμία ελπίδα.
K48	οι άπιστοι εχθροί της Ελλάδος, οι Τούρκοι	
K50	Και να! οι Τούρκοι, που τινάζονται εις τον αέρα, ενώ, η ναυαρχίδα καίεται ωσάν πυροτέχνημα!	
K54	«Κολοκοτρώνα! Κολοκοτρώνα!» Έτσι έλεγαν τα Τουρκάκια στα βάθη της Ασίας και το αίμα τους πάγωνε.	
K55	η ερυθρά σημαία του κατακτητού Τούρκου	Η σκληρά και αγρία ψυχή των Τούρκων ελπίζει ότι θα νικήσουν και θα σφάξουν αλύπητα τους αντιπάλους των.
K59	Τούρκοι κατακτηταί	
K64	Ο Τούρκος εταράχθηκε στο ξύπνημα της σκλάβας, βρυχήθηκε, αγρίεψε στο ξέσπασμα της λάβας.	
K70	ντροπιασμένοι, τιποτένιοι, ελεεινοί	
K78	τα λερωμένα χέρια των απίστων	
K95	Ο μικρός στρατός των Ελλήνων επαναστατεί εναντίον των πολυαρίθμων Τούρκων χωρίς	

	επιτυχία. Μετά από μερικά χρόνια τα Ελληνικά στρατεύματα νικούν τους Τούρκους.	
K103	Ήταν η πρώτη φορά, που ο Αλή πασάς εγεύθη την ήττα στο Σούλι. [...] Πόσο ακριβά πλήρωσε την τόλμη του ο Τεπελενλής! Ούτε ένας Αρβανίτης δεν επάτησε στη φιλελεύθερη εκείνη αίτοφωλιά. Τη δεύτερη φορά έδειξε την πονηριά του και δεν κατάφερε παρά μόνο να καταλάβη για πάντα τη γενναιότητα του Φώτου.	
K115	Αν και είχαν έλλειψιν τροφών και νερού συνέχιζαν να πολεμούν, μη δίνοντας μεγάλη σημασία στην τεραστία υλική υπεροχή του στρατού των Τούρκων.	
K116	οι ρημαγμένες από τους Τούρκους και τον χρόνο εκκλησίες μας	η πολυβασανισμένη από τους Τούρκους πατρίδα μας
K117	(ενν. οι Σουλιώτισσες) χωρίς αυτές ίσως η πατρίδα μας να σφάδαζε ακόμη κάτω από το πέλμα του Ασιάτου κατακτητού.	
K119	αι ωμότατοι σφαγαί του πληθυσμού της Χίου κατά το 1822, εβύθισαν εις πένθος ολόκληρον το Ελληνικόν Έθνος και εξεσήκωσαν την αγανάκτησιν της Ευρώπης διά τας θηριωδίας των Τούρκων.	Ο Σουλτάνος, όταν έμαθε την επανάστασιν της Χίου διέταξε τον άμεσον απόπλουν του Στόλου και την παραδειγματικήν τιμωρίαν των κατοίκων. Αρχηγός του Τουρκικού Στόλου ήτο ο περίφημος Καρα-Αλής, ο οποίος απεβίβασε εις την νήσον την 16 ^{ην} Μαρτίου τους Τούρκους στρατιώτας καθώς και τους προστρέξαντας εκ Τσεσμέ ατάκτους, οι οποίοι ενήργησαν συστηματικήν λεηλασίαν της νήσου και κατέσφαξαν τον ειρηνικόν και άοπλον πληθυσμόν της.
K119	(ενν. η Χίος) η νήσος αφέθη εις την διάθεσιν των Τούρκων και επί δύο μήνας επλημμύρισεν εις το αίμα.	(ενν. η Χίος) Όταν οι βάρβαροι απηύδησαν πλέον να σφάζουν, ήρχισαν ν' ανάπτουν φωτιές εις την πόλιν.
K119	Η φρικτή καταστροφή της Χίου και η σφαγή των κατοίκων της ήταν τόσο μεγάλη καθώς και η θηριωδία των Οθωμανών, ώστε εξεσήκωσεν ολόκληρον το Ελληνικόν Έθνος, το οποίον με την δάδα του πυρπολητού Κανάρη που έκαυσε στις 6 Ιουνίου έξω από την Χίο	

	την Τουρκική Ναυαρχίδα, επήρε εκδίκηση και ετιμώρησε τους καταστροφείς της νήσου, αλλά αφύπνισε και τους Ευρωπαίους και εξεσήκωσε τα φιλελληνικά αισθήματα αυτών.		
K121	Χιλιάδες ολοκαυτώματα με τον ίδιο πάντα σκοπό: την απελευθέρωση την γλυκειάς Πατρίδος από τον βάρβαρο τύραννο.		
K133	Οι Τούρκοι τους έδιωξαν απάνθρωπα. Είχαν φέρει πολύ στρατό και τους κυνήγησαν μαζί με πολλές χιλιάδες άλλους Ελληνοκύπριους. Έτσι άφησαν το σπίτι τους χωρίς να πάρουν τίποτε μαζί τους και, διωγμένοι από τα τανκς των Τούρκων, έφθασαν μετά από μερικές μέρες στην νότια παραλία της Κύπρου, κοντά στην Λάρνακα.		
K135	οι ανελέητοι Τούρκοι χτυπούν και τον άμαχο πληθυσμό.	Οι Τούρκοι ποδοπατούν τα τιμημένα χρώματά της. Λεηλατούν, σφάζουν και ερημώνουν τα πάντα.	
K136	βάνανσος, προαιώνιος εχθρός	αλλόθρησκοι	βάνανυση, απάνθρωπη συμπεριφορά
K136	Ζω νοερώς την φρίκη του πολέμου με τα μάτια της φαντασίας μου, παρακολουθώ τις βανανυσότητες των Τούρκων, την παλληκαρίσια και πολιτισμένη συμπεριφορά των αδελφών μας Κυπρίων.		
K137	στις 29 Μαΐου του 1453 η δοξασμένη Ελλάδα μας υπεδουλώθη εις τους Τούρκους. Οι εκκλησίες μας έγιναν τζαμιά, άρπαξαν τα κτήματα, τα μικρά Ελληνόπουλα τα μάζευαν από την αγκαλιά της μάνας τους διά να τα κάνουν γενίτσαρους, τα κορίτσια τα έκλεβαν και τα έκαναν σκλάβες τους. Οι δυστυχημένοι Έλληνες υπέφεραν πολύ.		
K138	Ο Κανάρης, έμπειρος, προσκολλά σταθερά το πυρπολικόν του εις την ναυαρχίδα. Βγαίνοντας στην ξηρά, ακούει τις κραυγές πανικού των Τούρκων, βλέπει την φωτιά σαν ένα πελώριο φίδι να τρώη τα πάντα. Οι ναύται απελπισμένοι και τρομοκρατημένοι βουτούν εις την θάλασσαν διά να σωθούν. Ο αρχηγός των Καρά Αλής μέσα στην απόγνωσί του προσπαθεί να γλυτώσει πέφτοντας στην θάλασσα.		

Πίνακας Π3.3: Οι Ιταλοί

K29	Όχι, δεν θα άφιναν την Πατρίδα μας στα χέρια ενός βαρβάρου κατακτητού.		
K30	η μικρή σε δύναμι Ελλάδα, αλλά μεγάλη σε πίστιν, απαντά το μεγάλο «ΟΧΙ» εις την παντοδύναμον αυτοκρατορίαν των Ιταλών.		
K34	«ΟΧΙ»· λακωνικά και περήφανα βροντοφώνησε το πάντοτε ελεύθερο και το πάντοτε αδούλωτο Ελληνικό Έθνος εις τους νυχτοκλέφτας του Μουσολίνι και 'ς τους Ούνους του Βορρά.		
K45	θέλουνε οι Ιταλοί να πάρουν την Ελλάδα.		
K59	ο Ιταλός επιδρομέας		
K67	είχον μηχανικά μέσα, αεροπλάνα, τανκς, ενώ οι Έλληνες είχαν μόνον το τσαρούχι και την αθάνατον λόγχην, και εις το θέαμά της οι Ιταλοί έτρεχον να σωθούν.		εις το αντίκρουσμα της γαλανόλευκης σημαίας οι Έλληνες δακρύζουν από συγκίνησιν.
K72	ήθελαν να βρουν αφορμή για να μας υποδουλώσουν.	μας βυθίσανε και το ωραίον και αλησμόνητο καράβι, την «Έλλη».	ήταν πολλοί, αλλά οι Έλληνες λίγοι [...] πολεμούσαν για να μας υποδουλώσουν, οι Έλληνες πολεμούσαν για την ελευθερία.
K72	με την ανδρεία, την πίστι προς το Θεό και τη λέξη «αέρα» ο Έλληνας στρατιώτης έκανε τους Ιταλούς να υποχωρούν. Το κρύο, η πείνα και οι κακουχίες δεν λύγισαν τον Έλληνα στρατιώτη.		οι Έλληνες έδειξαν στους λαούς πώς να ζουν και πώς να πεθαίνουν. Έδωσαν θάρρος στους δειλούς, αντοχή στους γενναίους και καρτερία στον άμαχον λαόν, γυναίκες, γέρους και παιδιά.
K74	οι «γενναίοι» Ιταλοί εθελήσανε να μπουνε στην Ελλάδα	πήρανε τα μαντολίνα και φτεράτα καπελλίνα και μ' αυτά ευθύς νομίζαν πως τον πόλεμο	απ' το φόβο τους τα 'χάσαν κι όσα λέγαν, τα ξεχάσαν, μόλις είδαν απ' αντίκρυ τον Ελληνικόν

	τη μικρή.	κερδίζαν.	στρατό.
K87	λίγοι οι Έλληνες, πολλοί οι Ιταλοί. Εκείνοι όμως πολεμούσαν για ένα βάρβαρο σκοπό, για να μας υποτάξουν, ενώ εμείς πολεμούσαμε για να διατηρήσουμε την πιο πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων μας, την ελευθερία.	η γενναιότης και το θάρρος των Ελλήνων άφησαν έκπληκτους τους Ιταλούς, που νόμιζαν ότι ανενόχλητοι θα έκαναν ένα περίπατο στον τόπο μας.	η Ελλάδα, 'σαν νέος Δαβίδ, ύψωσε αδίστακτα τα ηρωικά της στήθη εμπρός στον πάνοπλο Γολιάθ.
K90	πολλές φορές σκέπτομαι ότι οι Έλληνες θα ήταν πολύ γενναίοι για να πουν το όχι στους Ιταλούς, που ήταν δεκαπλάσιοι και πλέον από αυτούς.	οι Ιταλοί δεν πολεμούσαν, παρά για να μεγαλώσουν το κράτος τους, ενώ οι Έλληνες πολεμούσαν για να κρατήσουν την πατρίδα τους ελεύθερη.	
K91	δεν πρέπει να αφήσετε τον ύπουλο αυτόν εχθρό να καταπατήσει τα ιερά χώματα της μητέρας Ελλάδας.	ο αδελφός μου σκοτώθηκε στην Κορυτσά από το ύπουλο βόλι ενός θρασύδειλου Ιταλού.	
K99	(ενν. οι Ιταλοί) Θεέ μου, τι ζητούσαν απ' την Ελλάδα τη μικρούλα; Να παραδοθή; η λευτεριά πως διάλεξε, ξεχνούσαν, τον τόπο μας να 'ρθη να γεννηθή!		
K106	Οι Ιταλοί πριν από 28 χρόνια ζήτησαν την παράδοσή μας. Ζήτησαν δηλαδή «γην και ύδωρ», όπως οι Πέρσαι την αρχαία εποχή.	Τα πολυάριθμα στρατεύματα του Μουσσολίνι άρχισαν την επίθεσιν στα σύνορα.	
K106	Ο Νέος Δαβίδ ενίκησε για μια ακόμη φορά τον πανίσχυρον Γολιάθ. Γιατί αυτός επολεμούσε με ένα βάρβαρον σκοπόν το πώς να καταλάβη την άλλοτε ένδοξη χώρα μας. Ενώ ο Δαβίδ πολεμούσε για ένα ιερό σκοπό να διατηρήση την πολύτιμη κληρονομιά των προγόνων του, την ελευθερία.		
K107	Ήταν μια σκοτεινή νύκτα του φθινοπώρου, τότε που κάποιος ύπουλος εχθρός, οι Ιταλοί του	Όλοι εθαύμασαν, πώς μια χούφτα Έλληνες μπόρεσαν να αντισταθούν σε	

	Μουσσολίνι, εξήτησαν από τον αείμνηστον Έλληνα πρωθυπουργόν, Ιωάννην Μεταξά, να τους παραδώση τη μεγάλη μάννα μας, που λέγεται Ελλάδα.	μια τόσο ισχυρή αυτοκρατορία. Ο εχθρός έφευγε καταντροπιασμένος και κατατρομαγμένος.
K109	Ήτο μία ημέρα, όπως όλα αι άλλαι, όταν οι Ιταλοί ηθέλησαν να καταπατήσουν τα ιερά χώματα της Πατρίδος μας. Ηθέλησαν να γίνουν εκείνοι οι κύριοι εις την χώραν μας και να ρίξουν εμάς εις το αιώνιον σκότος της σκλαβιάς, δηλαδή να μας στερήσουν την ελευθερίαν μας, που με τόσους αγώνας και κόπους κατωρθώσαμεν να την αποκτήσωμεν.	Οι Ιταλοί έφυγαν φοβισμένοι από την χώρα μας, που ύπουλα προσπάθησαν να την καταλάβουν.
K113	Οι Ιταλοί ήσαν πολλοί, ενώ οι Έλληνες λίγοι. Τους νίκησαν όμως, γιατί ήσαν γενναίοι.	

Πίνακας Π3.4: Οι Γερμανοί

K8	σαν ποτάμι χύθηκαν	βάρβαροι εχθροί
K34	«ΟΧΙ»· λακωνικά και περήφανα βροντοφώνησε το πάντοτε ελεύθερο και το πάντοτε αδούλωτο Ελληνικό Έθνος εις τους νυχτοκλέφτας του Μουσολίνι και 'ς τους Ούνους του Βορρά.	
K59	οι Γερμανοί με τον αναρίθμητον στρατόν των	
K121	Και όταν κατόπιν το 1940-41 ο Χίτλερ κατέλαβε όλας τας χώρας χωρίς αντίστασι, το ελληνικό ιδανικό της Ελευθερίας και το τουφέκι του τσολιά μας αντιστάθηκε!... Κι όταν η ναζιστική μπότα σκέπασε την Ελευθερία μας, τότε και πάλι ένα νέο 1821 ήρχιζε και εδώ.	
K130	Ο ουρανός βρέχει τέρατα, έλεγαν οι Κρητικοί, όταν τα γερμανικά αλεξίπτωτα έκαναν την πρώτη τους εμφάνισι, αλλ' εμάς δε μας φοβίζουν.	

Πίνακας Π3.5: Πέρσες, Άραβες, Φράγκοι, Ενετοί, Άγγλοι

K19	κακούργοι Άγγλοι	
K44	οι Πέρσες πανικόβλητοι μεσ' την γαλάζια θάλασσα μαύρα κουφάρια αφήνουν.	στο δίκورφο ψηλά ο Ξέρξης καθισμένος βλέπει με φρίκη στην ψυχή την άγρια τούτη μάχη.
K59	τα εκατομμύρια του Πέρση κατακτητού	Δικαίως ο τότε πρωθυπουργός της Αγγλίας ανεφώνησεν: «Από τώρα δεν θα λέγωμεν ότι οι Έλληνες μάχονται ως ήρωες, αλλ' οι ήρωες ως Έλληνες».
K135	Οι αραβικές όμως επιδρομές ανάγκασαν τους Κυπρίους να ζητήσουν βοήθεια από την Κωνσταντινούπολη. Τότε στάλθηκαν τα ακριτικά σώματα με αρχηγό τον Διγενή Ακρίτα. Οι ήρωες αυτοί φύλαξαν την Κύπρο δύομισυ αιώνες. Οι Σαρακηνοί τρέμανε και στην θέα τους ακόμα.	Πρώτα ήλθαν οι Φράγκοι με τον βασιλέα τους Ριχάρδο τον Λεοντόθυμο, οι Ναΐτες και οι Λουζινιάν έπειτα. Μετά οι Ενετοί. Αργότερα καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Στο τέλος ήλθε η φοβερή αγγλική κατοχή. Αυτή την εποχή βασσανίσθηκαν πολύ οι Κύπριοι και σκοτώθηκαν πολλοί.

Πίνακας Π3.6: Η πατρίδα ως χώρος

K8	άγια ελληνικά χώματα	μικρή, αλλά τόσο πολύ δοξασμένη χώρα
K17	(ενν. η Κύπρος): Πτωχό λουλούδι μαραμένο, σκλαβωμένο	(ενν. η Κύπρος): σμαράγδι ή διαμάντι στο στέμμα το Ελληνικό
K23	γαλανή πατρίδα	(ενν. το ελληνικό χώμα): είναι τιμημένο γιατί το έχουν σκάψει διά να θεμελιώσουν αξιοθαύμαστα έργα τέχνης.
K23	Θα πάρω λίγο χώμα και αυτό θα με	(ενν. το ελληνικό χώμα): είναι κόκκινο από τα

	προστατεύη από τις αρρώστιες και από το θάνατο.	αίματα που εκχύθησαν εις το Σούλι και εις την Πίνδο, και αγιασμένο με λείψανα από το Μεσολόγγι.
K25	το ένδοξον πεδίο της μάχης	
K34	«ΟΧΙ»· αντήχησαν οι στενωπές χαράδρες και τα ελληνικά βουνά, που τόσους συνέτριψαν εχθρούς και βαρβάρους.	τα καθαγιασθέντα από το αίμα των παιδιών της ελληνικά εδάφη (ενν. της Βορείου Ηπείρου)
K42	’ς τη Χίο βασιλεύει η φρικτή σκλαβιά.	
K46	Είναι το ενδοξότερο και ωραιότερο κομμάτι της γης. Είναι ο τόπος όπου εγεννήθησαν οι μεγαλύτεροι σοφοί, είναι ο τόπος, όπου εγεννήθησαν και επολέμησαν όλες οι ηρωικές μορφές, είναι ο τόπος που σκόρπισε τον πολιτισμό εις τον κόσμο και έμαθε τους λαούς πώς πρέπει να ζουν και πώς να πεθαίνουν.	
K46	Πόσο υπερήφανοι πρέπει να είμεθα και πόση χαρά πρέπει να νοιώθουμε, που ο καλός Θεός μας έταξε να γεννηθούμε εδώ, εις την χώρα αυτή, που λάμπει ο γαλανός της ουρανό και έχουν ξεωριστή χάρι τα βουνά της, η θάλασσά της και οι κάμποι της.	
K52	Πρώτα από όλα την αγαπώ γιατί είναι πατρίδα μου και χώρα, όπου γεννήθηκα και την αισθάνομαι ’σαν μια μεγάλη μητέρα μου. Επίσης την αγαπώ για τα τόσο όμορφα δαντελωτά ακρογιάλια της και για την καταγάλανη θάλασσα με την απαλή της αμμουδιά. Για τις ωραίες εξοχές της, τα γραφικά χωριουδάκια της και τα κατάφυτα βουνά της με τα ωραία ποταμάκια, που κατακυλούν με ορμή. Ομοίως για τον καταγάλανο ουρανό της και τον λαμπερό ήλιο της. Για τους τόσο ηρωικούς αγώνες των παιδιών της, αγώνες γνωστούς σε όλη την ανθρωπότητα. Την πατρίδα μου αγαπώ για τον αρχαίον πολιτισμόν της, τους σοφούς άνδρας της, που η διδασκαλία τους εμόρφωσε όλον τον κόσμο, για τα περίφημα μνημεία της και τα έργα τέχνης, που επισκέπτονται οι ξένοι από κάθε γωνιά της υφελίου και τα θαυμάζουν.	
K55	η Ελλάς, η Πατρίς μας, ήτο σκλαβωμένη και εστενάζεν υπό τον τουρκικόν ζυγόν. Δεν είχε δάφνας διά να στολισθή, δεν είχε σημαίαν να υψώση, αλλά εμολύνετο από την ερυθράν	

	σημαίαν του κατακτητού Τούρκου.	
K59	η ένδοξος γη της Πατρίδος μας	
K73	φωτοδότρα Ελλάδα, το διαμάντι της οικουμένης. Ο Θεός φάνηκε πολύ γενναιόδωρος, όταν την έπλασε. Την επλούτισε με τα μαρμαρένια βουνά της, τις ανθόσπαρτες πεδιάδες, τις άγριες χαράδρες και τον ζωογόνο ήλιο. Της έδωσε μία ανεξιχνίαστη, πανέμορφη φύσι.	
K76	πετώ σε κάθε βουνοκορφή, σε κάθε λαγκαδιά, εκεί, που οι κλέφτες και αρματολοί ξεσπάθωναν. Πετώ και στο Μεσολόγγι, και γονατίζω στον κήπο των ηρώων, που κοιμούνται υπηρήφανοι.	
K88	Έχω μεγαλώσει αρκετά, για να καταλάβω, πως βρίσκομαι σε μια χώρα γεμάτη Ιστορία και ηρωισμό. Εις τη χώρα αυτή ο πολιτισμός εγεννήθηκε και διαδόθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο. Το κράτος ονομάζεται «Ελλάς».	
K89	το άγιο χώμα της Πατρίδος μας	Η Ελλάς δεν πρέπει να πεθάνη. Δεν μπορεί το αίμα, που έχυσε ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες κι ο αγώνας του Θεμιστοκλή στην Σαλαμίνα να πάνε χαμένα. Αυτό δεν θα γίνη, θα δείξωμε τι αξίζωμε άλλη μια φορά. Θα ξαναζήσωμε ένα Μαραθώνα στις Ηπείρου τις πλαγιές. Ποτέ ο χρυσός ήλιος κι ο γαλανός ουρανός δεν θα φοβηθούνε και δεν θα σκιαχτούνε το πόλεμο ή τη σκλαβιά. Γιατί μπορεί άλλες χώρες να είναι χιλιάδες φορές μεγαλύτερες απ' τη μικρή Ελλάδα μας, αλλά καμμιά δεν έχει την περηφάνεια και την ανδρεία της.
K89	Και ας σκύψωμε να προσκυνήσωμε τον τάφο των ηρώων, που ξαναζωντάνευσαν καινούργες Σαλαμίνες στου γαλανού Αιγαίου τα νερά. Κι ας σκύψωμε να φιλήσωμε το άγιο χώμα της Πατρίδος μας.	
K91	τα ιερά χώματα της μητέρας Ελλάδας	
K98	Ποια είν' εκείνη η χώρα, που ο ήλιος την φιλεί; Αλήθεια, πού λάμπει ο πιο χρυσός ήλιος; Μα φυσικά, σε μια μικρή χώρα της Ευρώπης. Στην	Ένας ήλιος, που κάτω απ' αυτόν ζη ένας ολόκληρος πολιτισμός, μια φύση, που καμμιά χώρα δεν έχει. Ο

	χώρα, που γεννήθηκε ο αρχαίος πολιτισμός. Σε μια χώρα, με την πιο ένδοξη ιστορία. Ναι, στην Ελλάδα!	ήλιος αυτός κάνει την Ελλάδα πιο όμορφη, την κάνει να φαντάζει 'σαν διαμάντι μπροστά στις τόσες χώρες της υδρογείου!
K100	<p>Ποια είναι εκείνη η χώρα με τα πανύψηλα βουνά, που ορθώνονται απειλητικοί φύλακές της, τις καταπράσινες πεδιάδες, όπου φυτρώνει η ελιά, η σταφίδα, τα καπνά, και βγαίνει το γλυκό κρασί; Ποια είν' εκείνη η χώρα με την ήρεμη καταγάλανη θάλασσα, τις ζεστές αμμουδιές, τα δαντελωτά ακρογιάλια, τα γραφικά νησάκια, τις ωραίες πόλεις και τα μικρά χωριά, την ευγένεια και καλωσύνη των κατοίκων της; Με τα χαριτωμένα αγριολούλουδα, το θαυμάσιο κλίμα, τ' αθάνατα πανάρχαια μνημεία, τον ξάστερο ουρανό και το λαμπρό ήλιο, τη χαρούμενη μέρα και τη δροσερή νύχτα, πράγματα, που χιλιάδες κόσμος έρχεται κάθε χρόνο να θαυμάση και ν' απολαύση; [...] Ποια είν' η χώρα των θεών του Ολύμπου, και των μεγάλων κι ενδόξων ηρώων κάθε εποχής; Ποια είναι η πατρίδα του Αγαμέμνονα, του Αχιλλέα, του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, του Κολοκοτρώνη, του Καραϊσκάκη και τόσων άλλων του 1940; Μα η Ελλάδα, φυσικά!</p>	
K103	<p>Στης μάχης τον καπνό, που πνίγει το λαγκάδι οι Σουλιώτες όλα τα έχουν λησμονήσει. Θάνατος και όχι σκλαβιά! αντιλαλούν τα πλάγια.</p>	
K122	<p>τα άγια χώματα της πατρίδος του</p>	
K127	<p>Ποιος είπε το «ΟΧΙ» με τόση τόλμη κι αυτοθυσία; Το είπαν η θάλασσα, οι κάμποι όλοι, λόγγοι, βουνά.</p>	
K128	<p>Ιερόν δέος καταλαμβάνει την ψυχή κάθε Έλληνας σαν αντικρύση την Ελληνική Σημαία. Είναι ο ξάστερος ανοιξιάτικος ουρανός της πατρίδος μας. Είναι ο κατάσπρος αφρός του κύματος που απλώνεται στο πιο μικρό ακρογιάλι, στο πιο μακρινό πέλαγος, είναι η γαλανόλευκη σημαία της τρισένδοξης πατρίδος μας, της ξακουστής Ελλάδος.</p>	
K139	<p>Πράσινες λαγκαδιές, απότομες πλαγιές, δένδρα σπαρμένα εδώ κι εκεί, κατάφυτοι ελαιώνες, γεμάτες κληματαριές, λουλούδια ανθισμένα, βουνά χιονισμένα, γραφικά χωριά, τρεχούμενες πηγές, απέραντη ανοικτοσύνη στην θάλασσα, μικρά, μεγάλα πλοία,</p>	

ψαροκάικα, γραφικές μορφές του λαού, πολιτισμένα ήθη και έθιμα. Όλ' αυτά συνδυάζονται κι αποτελούν έναν άλλο κόσμο, ένα ξεχωριστό λαό.
--

Πίνακας Π3.7: Η πατρίδα ως πρόσωπο (πατρίδα, Ελλάδα, Κύπρος, δόξα, ελευθερία)

K6	(ενν. η Κύπρος): χιλιοβασανισμένο αστέρι του πελάγου μας	αλυσοδεμένο	(ενν. της Κύπρου): αγαπητή Μητέρα σου, αδελφάκια	
K9	(ενν. η Κύπρος): μικρή μας αδελφούλα	πικραμένη	αδικημένη από μεγάλους και μικρούς	η Ελλάδα μάνα
K10	(ενν. η Κύπρος): ωραίων ελληνικόν νησί	σκλαβωμένον από τους Άγγλους	δυστυχεί	πολύπαθη Κύπρος μας
K11	(ενν. η Κύπρος): μικρή Ελληνοπούλα του Αιγαίου	σκλαβωμένα αδέλφια	ζητωκραυγάζουν μέσ' απ' τα δεσμά.	
K12	Ελλάδα μας Μητέρα	(ενν. η Κύπρος): κόρη ολόλαμπρη με ολόλευκη φορεσιά		
K17	η μάνα Ελλάδα			
K18	η Κύπρος ζει ακόμη σκλαβωμένη και πονεί.			
K19	η Ελλάς, η μητέρα σας, δεν θα σας ξεχάση.			
K21	Καμμία όμως χώρα δεν πολέμησε τους εχθρούς: όλες άφησαν τον εχθρό να περάση και μόνον η Ελλάς πολέμησε και με την αγάπη προς την πατρίδα και την πίστι προς τον Θεό κατώρθωσε να νικήση τους εχθρούς.			
K25	Η γαλανή πατρίς ημών υψώθη, εγιγαντώθη, εκτύπησε την σκοτεινήν δουλείαν και εχάραξε	Χιλιάδες Ελλήνων εγείρονται και φονάζουν αναζητούντες την Ελευθερίαν. Και εκείνη ακούει την φωνήν των, μέσα από τον θόρυβον της μάχης ζωντανεύει, εξέρχεται		Πόσοι ήρωες, πρωταγωνισταί της Ελευθερίας πίπτουν εις το ένδοξον πεδίο της μάχης, αφήνοντας αθάνατον το ηρωικόν παράδειγμά των,

	την φωτεινήν και άγουσαν προς την ελευθέραν ζωήν οδόν!	από τους σκοτεινούς τάφους βιαστική και με το βλέμμα ανήσυχον και τα ρούχα ματωμένα βαδίζει ηρωικώς εις την γην, που κάθε πέτρα και κάθε χορτάρι της ενθυμίζουν από μίαν δόξαν! Με την κοπτεράν σπάθην της ελευθερώνει την Ελληνικήν γην από τα δεσμά.	ενώ η Δόξα τους στεφανώνει με δάφνην, φέρουσα εις την κόμην <i>«στεφάνι καμωμένο από λίγα χορτάρια που είχαν μείνει στην έρημη γη»</i> .
K30	Ελληνόπουλα, ποτέ να μην πικραίνετε την πατρίδα σας, διότι είναι για σας μια δεύτερη μάνα.		
K34	επανήλθεν η ελληνική Βόρειος Ήπειρος εις την θερμήν αγκαλιάν της Ελλάδος.		
K35	η μάνα Ελλάδα στενάζει κάτω από τον τουρκικό ζυγό.		
K40	μάνα Ελλάδα		
K44	Εμπρός μου στέκει αθάνατη κι ολόρθη η Σαλαμίνα.		
K47	Πατρίδα πονεμένη από τις πολλές σκλαβιές		
K55	η Ελλάς, η Πατρίς μας, ήτο σκλαβωμένη και εστέναζεν υπό τον τουρκικόν ζυγόν [...] Πάντοτε όμως είχε την ελπίδα ότι ο Πανάγαθος Θεός θα την ελευθερώση.		
K59	το θείον δένδρον της Ελευθερίας [...] όταν ποτίζεται με αίμα, καρποφορεί.		
K63	Τότε φάνηκες ω Δόξα! μέσα στην αιμοσφαγή κι ένα δάφνινο στεφάνι έδινες στο νικητή.		
K64	Ελλάδα σκλαβωμένη, τι κάθεσαι δεμένη; Σου πήρανε τα νιάτα σου και κλαίγεις λυπημένη.	Η σκλάβα ξεσηκώθηκε, πετάχθηκε μ' ορμή.	η Ελλάδα δοξασμένη, περήφανη κι ελεύθερη με δάφνες στολισμένη.
K65	σκλαβωμένη Ελλάδα		
K75	Κλάψε γλυκειά πατρίδα μας, κλάψε τον βασιλιά σου, που τον κρατάς αθάνατο νεκρό στην		

	αγκαλιά σου.
K78	«Θρησκεία, Πατρίδα το διπλό προσκεφάλι για τη ζωή μου». Η θρησκεία βοηθεί την πατρίδα και η πατρίδα τη θρησκεία.
K80	το αίμα, που εχύθη από τους ήρωες της επανάστασεως Κολοκοτρώνη, Καραϊσκάκη, Ανδρούτσον, Διάκον, Παπαφλέσσα, Υψηλάντην και άλλους επότισε το δένδρον της Ελευθερίας, που απέδωσεν άφθονους καρπούς εις το δουλωμένον γένος.
K84	Να και η Ελλάς, που ξυπνάει σιγά-σιγά και χαιρετά τον πατέρα της ημέρας, ενώ η γαλανόλευκος σημαία της κυματίζει σε κάθε μικρό χωριουδάκι της και σε κάθε ωραία και πλούσια πόλι της.
K94	Κι είπε στην μάννα τη μικρή η Μάννα η Μεγάλη
K106	Σαν σήμερα βροντοφώνησε και ακόμη μια φορά η πατρίδα μας το νέο «Μολών λαβέ», στον νέο της εχθρό.
K115	οι γενναίες Σουλιώτισσες στο απέναντι στενό του Ζαλόγγου προσέφεραν κι αυτές ό,τι μπορούσαν διά την υπεράσπισιν της πατρίδος, της γλυκείας μητρός.
K127	(ενν. το “Όχι”) Το είπε η Ελλάδα πέρα για πέρα με μια καρδιά.

Π.4 Κινηματογραφικά – βιντεοσκοπημένα τεκμήρια από μαθητικές παρελάσεις (1946-1995) – Κατάλογος

Στη συνέχεια παρατίθεται ένας πίνακας με τον κατάλογο των κινηματογραφικών – βιντεοσκοπημένων τεκμηρίων από μαθητικές παρελάσεις που έγιναν από το 1946 μέχρι το 1995 και μελετήθηκαν στο πλαίσιο αυτής της διατριβής. Το σύνολο των τεκμηρίων αυτών προέρχεται από το ψηφιοποιημένο αρχείο της Ε.Ρ.Τ. (www.archive.ert.gr). Πρόκειται για 29 αποσπάσματα, τα οποία αποτελούν τμήματα μεγαλύτερων ενοτήτων – ταινιών επικαίρων. Στον πίνακα που ακολουθεί αναγράφεται ο αριθμός του κάθε τεκμηρίου, ο κωδικός του, ο τίτλος του μαζί με μια σύντομη περίληψη, ο ηλεκτρονικός σύνδεσμος (link) από όπου ανασύρθηκε καθώς και η χρονολογία λήψης του.

Τεκμήριο	Κωδικός θέματος	Τίτλος – Περίληψη	Έτος
D3185	T12511	Επιστροφή της βασιλικής οικογένειας μετά το δημοψήφισμα του 1946 - Ταινία επικαίρων, 26/9-28/9/1946 –Παλαιά Επίκαιρα 2321, Ελληνικά Επίκαιρα http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3185&thid=12511	1946
D2482	T12044	Εορτασμός της 11 ^{ης} επετείου της Μάχης της Κρήτης στον Πειραιά - Ταινία επικαίρων, 25/5/1952 – Ελληνικά Επίκαιρα 196409 - (Ημερομηνία παραγωγής: 8/6/1952) http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2482&thid=12044	1952
D2487	T16061	Εορτασμός του Αγίου Δημητρίου και της επετείου απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης - Ταινία επικαίρων, 26/10/1952 – Ταινία επικαίρων QO/133 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2487&thid=16061	1952
D2511	T11725	Εορτασμός της επετείου απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία των Βασιλέων Παύλου και Φρειδερίκης - Ταινία Επικαίρων, 21/2/1954 - Ταινία επικαίρων QO/174 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2511&thid=11725	1954
D2552	T15587	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 28 ^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα - Ταινία επικαίρων, 27/10/1955 – Ταινία επικαίρων QO/238 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2552&thid=15587	1955

		552&thid=15587	
D2587	T12195	Εορτασμός της 45 ^{ης} επετείου απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία του Β. Παύλου - Ταινία επικαίρων, 21/2/1958 – Ταινία επικαίρων, QO/289 Ελληνικά Επίκαιρα http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2587&thid=12195	1958
D2700	T12626	Εορτασμός της 10 ^{ης} επετείου ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα παρουσία του Βασιλιά Παύλου - Ταινία επικαίρων, 6/3-8/3/1958 - Ελληνικά Επίκαιρα http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2700&thid=12626	1958
D1596	T14103	Εορτασμός στην Κέρκυρα της 97 ^{ης} επετείου από την ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ελλάδα - Ταινία Επικαίρων, 21/5/1961 - Ελληνικά Επίκαιρα 196112 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1596&thid=14103	1961
D1612	T11752	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου στη Ρόδο - Ταινία επικαίρων, 25/3/1963 - Ελληνικά Επίκαιρα 196329 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1612&thid=11752	1963
D1612	T11753	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα - Ταινία επικαίρων, 25/3/1963 - Ελληνικά Επίκαιρα 196329 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1612&thid=11753	1963

		612&thid=11753	
D3703	T12716	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα - Ταινία επικαίρων, 24/3/1964 – Ελληνικά Επίκαιρα 196409 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3703&thid=12716	1964
D3238	T16521	Εορτασμός της επετείου της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης και της εθνικής επετείου της 28 ^{ης} Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη - Ταινία επικαίρων, 25-28/10/1964 - Ελληνικά Επίκαιρα 196425 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3238&thid=16521	1964
D1667	T7483	Μαθητική παρέλαση στην Αθήνα για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου - Ταινία επικαίρων, 24/3/1966 – Ελληνικά Επίκαιρα 196608 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1667&thid=7483	1966
D1667	T7485	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου στο Δοξάτο Δράμας - Ταινία επικαίρων, 25/3/1966 – Ελληνικά Επίκαιρα 196608 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1667&thid=7485	1966
D3952	T14758	Εορτασμός της 54 ^{ης} επετείου της απελευθέρωσης των Ιωαννίνων παρουσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄ - Ταινία επικαίρων, 20/2-21/2/1967 - Ελληνικά Επίκαιρα 196706 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3952&thid=14758	1967

		952&thid=14758	
D1764	T10906	Εορτασμός της επετείου της 28 ^{ης} Οκτωβρίου 1940 στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη – Ταινία επικαίρων, 27-28/10/1969 – Ελληνικά Επίκαιρα 196944 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1764&thid=10906	1969
D3351	T10391	Εορτασμός της συμπλήρωσης 150 ετών από την επανάσταση του 1821 στην Τρίπολη - Ταινία επικαίρων, 27/6/1971 - Ελληνικά Επίκαιρα 197127 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3351&thid=10391	1971
D2378	T7743	Εορτασμός της 24 ^{ης} επετείου της Μάχης της Φλώρινας στη Φλώρινα - Ταινία επικαίρων, 12/2/1973 - Ελληνικά Επίκαιρα 197308 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2378&thid=7743	1973
D3540	T13662	Εορτασμός επετείου της ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα [...] - Ταινία Επικαίρων, 7/3/1973 - Ελληνικά Επίκαιρα 197311 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3540&thid=13662	1973
D2387	T7856	Εορτασμός της 28 ^{ης} Οκτωβρίου στην Αθήνα παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Γ. Παπαδόπουλου - Ταινία Επικαίρων, 28/10/1973 - Ελληνικά Επίκαιρα 197345 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2387&thid=7856	1973

D3397	T14588	Εορτασμός της 61 ^{ης} επετείου της Μάχης του Κιλκίς και της απελευθέρωσης της πόλης στην πόλη του Κιλκίς - 21/6/1974 Ελληνικά Επίκαιρα --197426 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3397&thid=14588	1974
D1902	T4340	Εορτασμός στη Ρόδο της 30 ^{ης} επετείου από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων παρουσία του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή -Ταινία Επικαίρων, 7/3/1976 - Ελληνικά Επίκαιρα http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1902&thid=4340	1976
D2394	T15080	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου στην Αθήνα - Ταινία Επικαίρων, 24/3-25/3/1976 - Ελληνικά Επίκαιρα (Ημερομηνία παραγωγής: 29/3/1976) http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2394&thid=15080	1976
D3413	T10633	Εορταστικές εκδηλώσεις για την 55 ^η επέτειο της απελευθέρωσης της Ξάνθης - Ταινία Επικαίρων, 4/10/1976 - Ελληνικά Επίκαιρα 197641 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3413&thid=10633	1976
D3416	T14399	Εορτασμός στην Ρόδο της 29 ^{ης} επετείου από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα [...] - Ταινία Επικαίρων, 7/3-8/3/1977 - Ελληνικά Νέα 197710, Ελληνικά Επίκαιρα http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3416&thid=14399	1977

D3489	T17982	Επίσκεψη του πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου στην Κομοτηνή – Κατάθεση στεφάνου και μαθητική και στρατιωτική παρέλαση - Ταινία Επικαίρων, 14/5/1983 http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3489&thid=17982	1983
D3802	T13839	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου: Μαθητική παρέλαση - Ταινία Επικαίρων, 24/3/1985 - Αμοντάριστα Επίκαιρα 1036 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3802&thid=13839	1985
D2983	T16145	Επίσημη επίσκεψη του Προέδρου της Δημοκρατίας Χ. Σαρτζετάκη στη Νάουσα: Μαθητική και στρατιωτική παρέλαση - Ταινία Επικαίρων, 21/4/1985 - Αμοντάριστα Επίκαιρα 1052 http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2983&thid=16145	1985
D1462	T11527	Εορτασμός της εθνικής επετείου της 25 ^{ης} Μαρτίου: Μαθητική παρέλαση - Ταινία Επικαίρων, 24/3/1995 - Αμοντάριστα Επίκαιρα 199504 (160/95)	1995

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ

- Anyon, J. (1981). «Social Class and School Knowledge», www.jeananyon.org/docs/anyon-1981.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 2/4/2018)
- Βαρελά, Κ. (χ.χ.). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Γεωργίου Παπανδρέου και το γλωσσικό ζήτημα», <File:///Users/hellenic/Downloads/Βαρελά.pdf> (ημερομηνία ανάκτησης: 14/4/2018)
- Βασιλόπουλος, Κ., (2004) «Κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα», <http://2259.activeboard.com/t623785/topic-623785/> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Γαλίτης Π. “Σχολεία εσπερινής φοίτησης και τριτοβάθμια εκπαίδευση”, <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio4/praktika1/galitis.htm> (ημερομηνία ανάκτησης: 15/4/2018)
- Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης, www.ggk.gov.gr/?p=1026 (ημερομηνία ανάκτησης: 14/4/2018)
- Γκόλια, Παρασκευή (2006) «Εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση στο ελληνικό δημοτικό σχολείο: ο ρόλος των σχολικών γιορτών», <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/14405#page/1/mode/2up> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Δαγκλής, Β., «Πειθάρχηση και Δημοτικό Σχολείο – Η οργάνωση στα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα, στα σχολικά βιβλία και τη μέθοδο διδασκαλίας», <http://www.paremvasis.gr/ax.n050203.htm> (ημερομηνία ανάκτησης: 29/4/2009)
- Δημοπούλου, Ι. (2016). «Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964: υποδοχή, απόψεις, αντιδράσεις» (Επόπτης: Β. Φούκας, Επίκουρος Καθηγητής), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής, Τομέας Παιδαγωγικής, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Κατεύθυνση: Ιστορική Παιδαγωγική, Θεσσαλονίκη,

- <http://ikee.lib.auth.gr/record/283606/files/GRI-2016-16832.pdf> (ημερομηνία ανάκτησης: 14/4/2018)
- «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών Ιστορίας»
<http://users.thess.sch.gr/salnk/downloadsaps.htm> (ημερομηνία ανάκτησης: 26/9/2015)
  - Διονάτος, Χ. (2004) «Greek pupils' awareness of their national and european identity», <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/22777#page/1/mode/2up> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
  - Δροσίνης, Γ. (1903). “Τα σχολεία και η εθνική εορτή”, Εθνική Αγωγή, τόμ. Β΄, αρ. 7, Αθήνα, σσ. 74-75, όπως αναφέρεται στο: Μαυρίδου, Ε. (2010). *Η καθιέρωση των Σχολικών Γιορτών στο Δημοτικό Σχολείο – Ιστορικό Διάγραμμα (19^{ος}-20^{ός} αιώνας)*, σ. 2, <https://gtheodore.wordpress.com/2010/07/12/η-καθέρωση-των-σχολικών-γιορτών-στο-δ/> (ημερομηνία ανάκτησης: 16/4/2018)
  - Δρούλια Θ., (2006) «Ερευνητική μελέτη της ανθρώπινης δραστηριότητας και ανάπτυξη της κριτικής ιστορικής σκέψης», στο *«Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης, 3^ο Συνέδριο με θέμα: Κριτική, Δημιουργική, Διαλεκτική Σκέψη στην Εκπαίδευση – Θεωρία και Πράξη, Αθήνα, 13-14 Μαΐου 2006»*,
http://www.elliepek.gr/documents/3o_synedrio_eisigiseis/droulia.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
  - Ευστράτογλου, Α. «Αναλφαβητισμός στην Ελλάδα - Μια διερεύνηση στις πρόσφατες εξελίξεις (1983-1997)», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 101-102, 2000, σσ. 59-91,
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7553/7283> (ημερομηνία ανάκτησης: 15/6/2018)
  - http://users.sch.gr/aiasgr/Theotokos_Maria/Giortes/H_Agia_Skeph_ths_Theotokou.htm (ημερομηνία ανάκτησης: 14/6/2018)
  - «Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου», <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM>

- «Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα) (Γ' Γενικού Λυκείου) », Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ο.Ε.Δ.Β., <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL106/282/2016,6870/> (ημερομηνία ανάκτησης: 14/4/2018)
- Κανταρτζή, Ε., (1996) «Αγόρια και κορίτσια στο σχολείο – Οι στάσεις και οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για το ρόλο των δύο φύλων» στο «Σύγχρονη εκπαίδευση» 88, 1996, http://www.isotita-epaek.gr/iliko_sxetikes_ereunes/ekpedeusi/Kantartzi_E_Staseis_kai_oi_antilipseis_reduce.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Κιρκινέ, Ε. (2014) «Γιορτές στο νηπιαγωγείο: η εθνική και θρησκευτική τους διάσταση: μια εθνογραφική μελέτη», <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/31805#page/1/mode/2up> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Κολοκοτρώνη, Α. (2016). «Η μουσική και τα τραγούδια των σχολικών γιορτών – Η περίπτωση των δημοτικών σχολείων του Δήμου Καβάλας», Πτυχιακή Εργασία, Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής, Άρτα, <http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/handle/123456789/5873> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Μαυρίδου, Ε. (2010). «Η καθιέρωση των Σχολικών Γιορτών στο Δημοτικό Σχολείο – Ιστορικό Διάγραμμα (19^{ος}-20^{ός} αιώνας), σ. 2, <https://gtheodore.wordpress.com/2010/07/12/η-καθιέρωση-των-σχολικών-γιορτών-στο-δ/> (ημερομηνία ανάκτησης: 19/6/2016)
- Μελίστα, Α. (2007) «Η κατασκευή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας από τους μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε συνθήκες πολυπολιτισμικότητας», <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/15575#page/4/mode/2up> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Μητρόπουλος, Γ. (2012). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης

(ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012,
www.elliepek.gr/documents/6o_synedrio_eisigiseis/12_Mitropoulos.pdf
 (ημερομηνία ανάκτησης: 15/4/2018)

- Μπούντα, Ε. (2013). «Επιμορφωτικό Πρόγραμμα: Επιμόρφωση σε θέματα επιστημονικής-παιδαγωγικής καθοδήγησης για την απόκτηση πιστοποιητικού καθοδηγητικής επάρκειας εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, blogs.sch.gr/gmamakis/files/2014/12/bounta_kauth_eparkeia.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 15/4/2018)
- Παγκουρέλια, Ε. – Παπαδοπούλου, Μ. (2007). «Ιδεολογικά μηνύματα στο λόγο και την εικόνα των σχολικών εγχειριδίων: μια πρόταση ανάλυσης», στο <http://conf2007.edu.uoi.gr/Praktika/482-605.pdf> (ημερομηνία ανάκτησης: 31/3/2018)
- «Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/episkopisi.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Πολίτη, Α. (2013) «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις – Ένας αιώνας μεταρρυθμίσεων», περιοδικό Έψιλον, σσ. 46-60, https://www.aua.gr/gr/synd/eedip/Nea/2009/Pan_eleuth_09-09-13_EPSILON_Metarrythmiseis.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 31/3/2018)
- Ρήγα, Β.-Α., (1991). «Από τις στάσεις στις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Μια ανασκόπηση της πρόσφατης βιβλιογραφίας», στο λήμμα “Κοινωνικές αναπαραστάσεις” στη *Μεγάλη Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα - <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7225/6943.pdf> (ημερομηνία ανάκτησης: 31/3/2018)
- Σαλονικίδης, Ι. (1998). «Αναφορά στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης» (νεοελληνικός διαφωτισμός – σήμερα), www.eduportal.gr/wp-

content/uploads/2015/01/history-ell-ekp-salnk.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 31/3/2018)

- Σεραφείμ, Αικ. (2005) «Ευρωπαϊκή ενοποίηση και ελληνική πολιτισμική ταυτότητα: η ευρωπαϊκή πολιτική για τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ και τον πολιτισμό», <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/20564#page/1/mode/2up> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Σιάνου, Ε. (χ.χ.). «Εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός», Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, σσ. 9-16, http://ecourse.uoi.gr/pluginfile.php/87902/mod_resource/content/2/en1.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 30/5/2018)
- Στεφανίδης, Δ. «Αναπαραστάσεις των δασκάλων για τη σχολική γνώση και τη μεταβίβασή της στους μαθητές», http://www.pee.gr/wp-content/uploads/praktika_synedrion_files/e27_11_03/sin_ath/mer_c_th_en_v/stefanidis.htm (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- «Το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο με βάση τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών και τα νέα βιβλία», http://www.pi-schools.gr/programs/epimorfosi/epimorfotiko_yliko/dimotiko/istoria.pdf (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- Τότσικας, Α. (2013). «Η ιστορία των μαθητικών παρελάσεων», στο <https://argoliki.vivliothiki.gr/2013/10/22/parelasi>. (ημερομηνία ανάκτησης: 31/3/2016)
- Tuckman, B.W. (1969). “The Student Centered Curriculum: A Concept in Curriculum Innovation”, Rutgers, The State University, New Brunswick, N.J. Graduate School of Education, <https://eric.ed.gov/?id=ED032616> (ημερομηνία ανάκτησης: 8/1/2017)
- Τσιρίδου, Λ., (2008) «Παραπρόγραμμα ή κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα;» στο «Διάλογος για το 8^ο εκπαιδευτικό συνέδριο της ΟΑΜΕ», <http://www.horizonsfrancophones.pasykaga.gr/journal/article/2014/6/ti-einai-to-paraprograma> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)

- Flinders, D.J., Noddings, N. & Thornton, S.J. (1986). “The Null Curriculum: Its Theoretical Basis and Practical Implications”, in *Curriculum Inquiry, Vol. 16, N° 1 (Spring 1986)*, pp. 33-42, Blackwell Publishing,
<http://wp.vcu.edu/hhughesdecatour/wp-content/uploads/sites/1868/2013/01/Null-curriculum.pdf> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2018)
- Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (1999) «Η Εικόνα του Μεσογειακού «Άλλου» στα Σχολικά Εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης – Συγκριτική Θεώρηση του Τελευταίου Τέταρτου του 20ού αιώνα (1976-1977 & 1985-2000)», στο *2^ο Διεθνές Συνέδριο: Η παιδεία στην αυγή του 21^{ου} αιώνα – Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης– Β3 Σχολικά εγχειρίδια*,
<http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/flouris.htm> (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)
- <https://biblics.com/el/vivlos/h-agia-grafh-palaia-kai-kainh-diaohkh> (ημερομηνία ανάκτησης: 19/6/2017)
- <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf> (ημερομηνία ανάκτησης: 26/9/2015)
- <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/> (ημερομηνία ανάκτησης: 26/9/2015)
- <http://research-education-edu.blogspot.gr/2014/08/types-of-curriculum.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 8/1/2017)
- http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?de tails=46 (ημερομηνία ανάκτησης: 18/6/2016)

B. ΕΝΤΥΠΗ

Ελληνόφωνη

- Αβδελά, Έ. (1995). «Ταυτότητα και ετερότητα: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις», στο *Σύγχρονα Θέματα* 54, αφιέρωμα: «Ταυτότητα/ετερότητα: ποικίλες προσεγγίσεις», Αθήνα.

- Ανθογαλίδου, Θ. (1980). «Η οργάνωση της γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα πριν και μετά τη μεταρρύθμιση του 1976», Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- Άντερσον, Μπ. (1997). «Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού», Αθήνα: Νεφέλη.
- Apple, M.W. (1986). «Ιδεολογία και αναλυτικά προγράμματα», μτφ. Τ. Δαρβέρης, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Apple, M.W. (2008). «Επίσημη γνώση», επιμ.-εισαγ. Γ. Γρόλλιος, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Αλτουσέρ, Λ. (1977). «Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους», στο *Θέσεις*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Άχλης, Ν. Χ. (1983). «Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι, στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου», Θεσσαλονίκη: εκδ. Αδελφοί Κυριακίδη
- Βαγιανός, Γ. Στ. (2001). «Ειδική διδακτική της Ιστορίας – Τόμος Α΄ - Αρχές, τάσεις, εξέλιξη», Αθήνα
- Βαμβακίδου, Ι. (2006). «Πατριωτικά σύμβολα και σχολικό περιβάλλον», στο *Αγγελιοφόρος*, 25-26 Μαρτίου
- Βεντούρα, Λ. (1994). «Μετανάστευση και έθνος: μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις», Αθήνα: ΕΜΝΕ-Μνήμων
- Βερέμης, Θ. - Κολιόπουλος, Γ. (2006). «Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια – Από το 1821 μέχρι σήμερα», Αθήνα: Gutenberg
- Βερτσέτης, Α. Β. (1999). «Διδακτική της Ιστορίας – Τόμος Γ΄», Αθήνα
- Βρεττός, Γ. – Καψάλης, Α. (1999). «Αναλυτικό Πρόγραμμα – Σχεδιασμός – Αξιολόγηση - Αναμόρφωση», Αθήνα
- Βρεττός, Ι. - Καψάλης, Α. (2011). «Αναλυτικά προγράμματα και κουρίκουλα», στο: *Εκπαίδευση – Κοινωνία & Πολιτική – Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή*

Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη, επιστημονική επιμέλεια: Ν. Παπαδάκης & Ν. Χανιωτάκης, Αθήνα: Πεδίο

- Γεωργακοπούλου, Ε. - Παπαδοπούλου, Ο. (2015), “Embodied learning in teaching literature”, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών “Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου”, Κατεύθυνση: Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός.
- Γιαννόπουλος, Γ. (1997). «Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της Ιστορίας». Αθήνα: Βιβλιογονία
- Γκόλια, Π. (2011). «Υμνώντας το έθνος – Ο ρόλος των σχολικών γιορτών στην εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση», Αθήνα: Επίκεντρο
- Γκότοβος, Α. – Μαυρογιώργος, Γ. – Παπακωνσταντίνου, Π. (2000). «Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη», Αθήνα: Gutenberg
- Γκότοβος, Α. (2001). «Οικουμενικότητα, ετερότητα και ταυτότητα: Η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της παιδείας», Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- Δαμανάκης, Μ. (2005). «Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα», Αθήνα: Gutenberg
- Δημαράς, Α. (επιμ.) (1987). «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια ιστορίας τ. Β΄ 1895-1967)», Αθήνα: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδόσεις Ερμής
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1987). «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», Τόμος β΄, Αθήνα: εκδ. Δανιά
- Ευαγγέλου, Ο. (2007). “Διαπολιτισμικά Αναλυτικά Προγράμματα”, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός
- Ηλιάδης, Η. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών,

Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Νοτιοανατολικών Σπουδών, Π.Μ.Σ. Σπουδές στις Γλώσσες και τον Πολιτισμό των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης

- Θεοδορίδης, Π. (2004). “Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας - Έθνος, νεωτερικότητα και εθνικιστικός λόγος”, Θεσσαλονίκη: εκδ. Αντιγόνη
- «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1977
- Carr, W., Kemmis, W. (1997). «Για μια κριτική εκπαιδευτική θεωρία: εκπαίδευση, γνώση και έρευνα δράσης», μτφρ. Α. Λαμπράκη-Παγανού, Ε. Μηλίγκου, Κ. Ροδιάδου-Αλμπάνη, Αθήνα: Κώδικας
- Καζαμιάς, Α. (2008). «Περί Συγκριτικής Παιδαγωγικής ή Προς Έναν Προμηθεϊκό Ουμανισμό στη Νέα Κοσμόπολη», Αθήνα: εκδ. Ατραπός
- Καζαμιάς, Α. – Κασσωτάκης, Μ. (1995). «Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού», Αθήνα: Σείριος
- Καρακασίδου, Α. (2003). «Πρωτόκολλο και θέαμα: Εθνικοί εορτασμοί στη Βόρεια Ελλάδα», στο: Mazower, M. (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο – Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια.
- Κασσωτάκης, Μ. – Φλουρής, Γ. (2005). «Μάθηση και διδασκαλία, τ. Β – Θεωρία, πράξη και αξιολόγηση της διδασκαλίας», Αθήνα
- Κάτσικας, Χ. – Θεριανός, Κ. (2004). «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004», Αθήνα: εκδ. Σαββάλα
- Καψάλης, Α. Γ. – Χαραλάμπους, Δ. Φ. (1995). «Σχολικά εγχειρίδια – Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική», Αθήνα: Έκφραση
- Καψάλης, Α. - Χαραλάμπους, Δ. (2007). «Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική», Αθήνα: Μεταίχμιο
- Κελπανίδης, Μ. (2007). «Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική στο σταυροδρόμι ανάμεσα στον εθνοκεντρισμό και στον εξευρωπαϊσμό», στο «*Μεταπολίτευση και*

Εκπαιδευτική Πολιτική – Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον», Χαραλάμπους, Δ.Φ. (επιστ. επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

- Κόκκινος, Γ. κ.ά. (2005). «Ιστορική κουλτούρα και συνείδηση – Απόψεις και στάσεις μαθητών και εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την Ιστορία», Αθήνα: Νοόγραμμα εκδοτική
- Κουλούρη, Χ. (1988). «Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914) – Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας/Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- Κουλούρη, Χ. (1995). «Μύθοι και σύμβολα μιας εθνικής επετείου», Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
- Κουτσελίνη, Μ. (1996). «Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές των αναλυτικών προγραμμάτων – Η εγκυρότητά τους για εκπαίδευση που προσανατολίζεται στον 21^ο αιώνα», στο *«Τα αναλυτικά προγράμματα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση – Πρακτικά 10^ο Πανελλήνιου Συνεδρίου ΔΟΕ και ΠΟΕΔ*, Ιωάννινα, 17-19 Απριλίου 1996»
- Kristeva, J. (1997). «Εθνη χωρίς εθνικισμό», Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- Κυρκίνη-Κούτουλα, Α. (2004). «Η σχολική Ιστορία ως διδακτέα ύλη», στο *«Πρόγραμμα σπουδών και εκπαιδευτικό έργο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*», επιμ. Παπακωνσταντίνου – Παγανού, Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Λέκκας, Π. (1992). «Η εθνικιστική ιδεολογία: Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία», Αθήνα: ΕΜΝΕ-Μνήμων
- Λιάκος, Α. (1996). «Γλώσσα και ιστορία στη νεότερη Ελλάδα», στο *Η ελληνική γλώσσα – The Greek Language – La Langue Grecque*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ και Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας
- Liddel & Scott (1902). «Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης – Ανέστη Κωνσταντινίδου», τ. Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄, Αθήνα: εκδ. Κωνσταντινίδου
- Μάρκου, Γ.Π. (2010). «Παγκοσμιοποίηση, εθνικό κράτος και διαπολιτισμική προσέγγιση», στο *ΠΑΙΔΕΙΑ – Προκλήσεις της εποχής μας και μελλοντικές εξελίξεις*

– *Επιστημονική διημερίδα της Ιονίου Σχολής, 8-9 Δεκεμβρίου 2008*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.

- Μαρμαρινός, Ι. (1977). «Το Σχολικό Πρόγραμμα – Κοινωνιολογική Θεώρηση», Αθήνα
- Μαρμαρινός, Ι. (1984). «Το παραπρόγραμμα», Αθήνα
- Μαρμαρινός, Ι. (2000). «Το σχολικό πρόγραμμα», Αθήνα
- Μαυρογιώργος, Γ. (1983). «Σχολικό πρόγραμμα και παραπρόγραμμα», στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13
- Μουζέλης, Ν. (1994). «Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη», Αθήνα: εκδ. Θεμέλιο
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Αθήνα: εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Banks, J.A. (2004), «Εισαγωγή στην Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση», μτφ. Ν. Κουτσοβάκης, επιστ. επιμ. Ε. Κουτσοβάνου, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
- Μπαρτ, Ρ. (1979). «Μυθολογίες – Μάθημα», μτφρ. Κ. Χατζηδήμου – Ι. Ράλλη, Αθήνα: εκδόσεις Κέδρος-Ράππα
- Μπεκ, Ο. (1999). «Τι είναι η παγκοσμιοποίηση;», Αθήνα: Καστανιώτης
- Μπουζάκης, Σ. (1986). «Η νεοελληνική εκπαίδευση 1821 – 1985», Αθήνα: Gutenberg
- Μπουζάκης, Σ. (1999). «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμος Β΄, Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985», Αθήνα: Gutenberg
- Μπουζάκης, Σ. (επιμ.) (2002). «Επίκαιρα θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης – Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πάτρα, 28-30/9/2000», Αθήνα: Gutenberg
- Μπουζάκης, Σ. (2003). «Νεοελληνική Επαίδευση (1821 – 1998)», 5^η έκδοση, Αθήνα: Gutenberg

- Νικολάου, Γ. (2005). «Διαπολιτισμική Διδακτική – Το νέο περιβάλλον – Βασικές αρχές», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Νούτσος, Μ. (1983). «Διδακτικοί στόχοι και αναλυτικά προγράμματα», Ιωάννινα: εκδ. Δωδώνη
- Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, (1984). «Σεμινάριο 3 – Αφιέρωμα: Ιστορία»
- Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, (1988). «Σεμινάριο 9 – Αφιέρωμα: Το μάθημα της ιστορίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση»
- Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, (1994). «Σεμινάριο 17 – Αφιέρωμα: Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία»
- Παντίδης, Σ. – Πασιάς, Γ. (2003), «Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση – Όψεις, θεωρήσεις, προβληματισμοί», Αθήνα: Gutenberg
- Παπανούτσος, Ε.Π. (1982). «Απομνημονεύματα», Αθήνα: εκδ. Φιλιππότη
- Παπαταξιάρχης, Ε. (1993). «Εισαγωγή: Το παρελθόν στο παρόν – Ανθρωπολογία, ιστορία και η μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας», στο *Ανθρωπολογία και παρελθόν – Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Παπαταξιάρχης, Ε. – Παραδέλλης, Θ. (επιμ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Πασιάς, Γ. – Φλουρής, Γ. – Φωτεινός, Δ. (2015) «Παιδαγωγική και Εκπαίδευση», Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη
- ΠΑ.ΣΟ.Κ. «Διακήρυξη Κυβερνητικής Πολιτικής», Αθήνα, 1981
- Ποζίδης, Π. (2008). «Η οργάνωση, η διοίκηση και η λειτουργία της σχολικής μονάδας και ο λειτουργός της», Κέρκυρα.
- «Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1957-1958», (1958), Αθήναι, Εθνικόν Τυπογραφείον.
- Σβορώνος, Ν. (1976). «Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας», Αθήνα: Θεμέλιο
- Σεραφετινίδου, Μ. (2002). «Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία», Αθήνα: Gutenberg

- Σεφέρης, Γ. (1974). «Δοκιμές, Τόμος Α», Αθήνα: εκδ. Ίκαρος
- Σιμόπουλος, Γ. – Κανελλοπούλου, Ρ. (2006). «Την πόρτα δεν ανοίγω, όποιος και να χτυπά – Στερεότυπα και αποσιωπήσεις στο διδακτικό υλικό για την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα», Αθήνα: Διεθνές Βήμα
- Σκοπετέα, Ε., (1988). «Το “πρότυπο βασίλειο” και η Μεγάλη Ιδέα – Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα», Αθήνα: Πολύτυπο
- Σωτηρέλλης, Γ. Χ. (1993). «Θρησκεία και εκπαίδευση (κατά το σύνταγμα και την ευρωπαϊκή σύμβαση): Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία», Αθήνα: εκδ. Σάκκουλα
- Stenhouse, L., (2003). «Εισαγωγή στην έρευνα και την ανάπτυξη του αναλυτικού προγράμματος», Αθήνα: Σαββάλας
- Τζιόβας, Δ. (1989). «Οι μεταμορφώσεις του εθνικισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο», Αθήνα: Οδυσσέας
- Τριτάκη Α.Μ. (2014). «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα από το 1929 έως σήμερα», Πτυχιακή εργασία, Αθήνα: ΤΕΙ Πειραιά, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής
- Τσακαλάκη, Α. (2008). «Η δημιουργία ταυτοτήτων μέσα από τα ιστορικά κείμενα των νέων σχολικών βιβλίων της Ιστορίας της Α΄ και Β΄ Τάξης Γυμνασίου», στο *Νέο Εκπαιδευτικό Υλικό του ΥΠΕΠΘ – Αξιολόγηση και Διοίκηση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης – Διεθνές Συνέδριο, Άρτα 14-16 Μαρτίου 2008*, Τ. II.
- Τσουκαλάς, Κ. (1986). «Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», Αθήνα: Θεμέλιο
- Φλουρής, Γ. (1983). «Αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευση», Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη
- Φλουρής, Γ. (1992). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη

- Φλουρής, Γ. (1995). «Αναντιστοιχία εκπαιδευτικών σκοπών, αναλυτικού προγράμματος και εκπαιδευτικών μέσων: Μερικές όψεις της εκπαιδευτικής αντιφατικότητας», στο Καζαμιάς, Α. – Κασσωτάκης, Μ. *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Σείριος, σσ. 328-367
- Φλουρής, Γ. – Καλογιαννάκη-Χουρδάκη, Π. (1996). «Εθνοκεντρισμός και εκπαίδευση – Η περίπτωση των Βαλκάνιων λαών και Τούρκων στα ελληνικά σχολικά βιβλία – Αφορμή για προβληματισμό και συζήτηση» στο *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 23
- Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (1997). «Ο εθνικός χαρακτήρας της σχολικής γνώσης και η ιδεολογία του “ευρωπαϊσμού”», στο Βάμβουκας, Μ. – Χουρδάκης, Α. (επιμ.) *«Η Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και Προοπτικές»*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 254-267
- Φλουρής, Γ. (2000). «Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση», (7^η έκδοση), Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη
- Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (2000). «Η εικόνα των Βαλκάνιων γειτόνων μας στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, στα σχολικά εγχειρίδια και στα βιβλία δασκάλου του ελληνικού δημοτικού σχολείου», στο Καψάλη, Α. – Μπονίδη, Κ. – Σιπητάνου, Α. (επιμ.) *Η εικόνα του «Άλλου»/Γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός
- Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (2001). «Η Ευρώπη ως λόγος στο αναλυτικό πρόγραμμα της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης», στο Ουζούνη, Κ. – Καραφύλλη Α. (επιμ.) *Ο δάσκαλος του 21^{ου} αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*, Ξάνθη: εκδ. Σπανίδη
- Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ. (2007). «Ασυμβατότητα, αναντιστοιχία, ασυμμετρία, ασυνέχεια - Οι τέσσερις πληγές του ελληνικού σχολικού προγράμματος. Ένα παλιό φαινόμενο και η σύγχρονη συνέχειά του», στο Γ. Δ. Καψάλης & Α. Ν Κατσίκης (επιμ.), *Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 17 – 20 Μαΐου 2007

- Φλουρής, Γ. (2007). «Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975 – 2005): μια κριτική προσέγγιση, στο Δ. Χαραλάμπους, (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική, Παρελθόν – Παρόν και Μέλλον*», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ.σ. 203 – 246, (σε συνεργασία με Γ. Πασιά).
- Φλουρής, Γ. – Πασιάς, Γ. (2009). «Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. ‘Αλλαγή παραδείγματος’ στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007) », στο *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ. 13/2009, ΕΛΕΣΔΕ, Αθήνα, σσ. 17-53.
- Φλουρής, Γ. – Κρίκας, Ε. (2009). «Αξιολόγηση Προγραμμάτων Σπουδών: όψεις και προοπτικές της αξιολόγησης των διαθεματικών Προγραμμάτων Σπουδών», στο Μπαγάκης & Δεμερτζή (επιμ.) *Ένα χρόνο μετά την εφαρμογή των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων: Τι άλλαξε;*, Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 67-88.
- Φραγκουδάκη, Α. (1978). «Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία», Αθήνα: Θεμέλιο
- Φραγκουδάκη, Α. (1982), «Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι», Αθήνα: εκδ. Κέδρος
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). «Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης – Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο», Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
- Φραγκουδάκη, Α. (1987). «Γλώσσα και ιδεολογία: κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας», Αθήνα: Οδυσσέας
- Φραγκουδάκη, Α. – Δραγώνα, Θ. (επιμ.) (1997). «Τι είν’ η πατρίδα μας; - Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση», Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Φωτεινός, Δ. (2004). «Ιστορική θεώρηση και συγκριτική προσέγγιση των αναλυτικών προγραμμάτων της μέσης γενικής και μέσης τεχνικής εκπαίδευσης: 1950-1977» (διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών)
- Χαραλάμπους, Δ.Φ. (επιστ. επιμ.) (2007). «Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική – Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

- Χαρτοκόλλης, Π. (1991). «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», Αθήνα: εκδ. Θεμέλιο
- Χατζηγεωργίου, Γ. (2004). «Γνώθι το curriculum», Αθήνα: Ατραπός
- Χρυσόχου Ξ. (2008). «Σημειώσεις για το μάθημα “Κοινωνικές Αναπαραστάσεις”», Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
- Ψαρρού, Ν. (2005). «Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», Αθήνα: Gutenberg
- «Επιμόρφωση σχολικών συμβούλων και εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Προσχολικής Εκπαίδευσης στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα Α.Π.Σ.», ΥΠ.Ε.Π.Θ. – Π.Ι., Αθήνα, Δεκέμβριος 2005
- «Η εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία – Αρσάκεια–Τοσίτσεια Σχολεία, 1836-1996, Εκατόν εξήντα χρόνια παιδείας», Αθήνα 1996
- «Στα νεότερα χρόνια – Ιστορία Στ’ Δημοτικού – Τετράδιο Εργασιών», (2007) Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- «Στα νεότερα χρόνια – Ιστορία Στ’ Δημοτικού – Βιβλίο Μαθητή», (2007) Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.

Αγγλόφωνη

- Albrow, M. (1997). “The Global Age – State and Society Beyond Modernity”, Stanford, California: Stanford University Press
- Anderson, B. (2006). “Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism”, Verso, London – New York, (1st ed. 1983)
- Anyon, J. (1998). “Ghetto Schooling: A Political Economy of Urban Educational Reform”, New York: Teachers College Press
- Apple, M.W. (1976). “Curriculum as ideological selection”, in *Comparative Education Review*, XX, June 1976
- Apple, M.W. – Wexler, P. (1978). “Cultural capital and educational transmissions”, in *Educational Theory*, XXVII, Winter 1978

- Apple, M.W. (1982). “Reproduction and contradiction in education”, New York: Routledge
- Apple, M.W. (1990). “Ideology and curriculum”, New York: Routledge
- Apple, M.W., Beyer, L.E. (1996). “Social Evaluation of Curriculum”, in “*Transforming Curriculum for a Culturally Diverse Society*” by Etta R. Hollins, New York: Routledge
- Bates, T.R. (1975). “Gramsci and the theory of hegemony”, in *Journal of the History of Ideas*, XXXVI (April-June 1975)
- Baudrillard, J. (1983). “The precession of simulacra” in *Art and Text*, N° 11, September, 1983, σ. 3-47
- Berelson, B. (1971). “Content Analysis in Communication Research”, (2nd ed.) New York: The Free Press
- Bernstein, B. (1975). “Class, codes and control, Vol. 3 – Towards a theory of educational transmissions”, London: Routledge & Kegan Paul
- Bowles, S. – Gintis, H. (1976). “Schooling in capitalist America”, New York: Basic books
- Brown, R. (1973). “Knowledge, education and cultural change”, London: Tavistock
- Castells, M. (1997). “The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society and Culture – Vol. II”, U.K., Oxford: Blackwell Publishers
- Clarricoates, K. (1983). “Some aspects of the «hidden curriculum» and interaction in the classroom”, in *Primary Education Review*, 17
- Collins Concise Dictionary – The authority on current English, HarperCollins Publishers, revised third edition, 1995
- Dale, R. et al., eds. (1976). “Schooling and capitalism : A sociological reader”, London: Routledge & Kegan Paul

- Davies, L. & Meighan, R. (1975). "A review of schooling of sex roles, with particular reference to the experience of girls in secondary schools", in *Educational Review*, 27(3)
- De Sola Pool, I. (1959). "Trends in Content Analysis", Urbana University: Illinois Press
- Dewey, J., (1916/1966). "Democracy and education", New York: Free Press
- Dreeben, R. (1967). "The contribution of schooling to the learning of norms", in *Harvard Educational review*, 37
- Dreeben, R. (1968). "On what is learned in school", Reading, Massachusetts: Addison-Wesley
- Durkheim, E. (1961/1925). "Moral education" (E.K.Wilson & H. Schnurer, Trans.), New York: The Free Press
- Eggleston, J. (1977). "The sociology of the school curriculum", London: Routledge & Kegan Paul
- Eisner, E.W. & Vallance, E., (1974). "Conflicting conceptions of curriculum", Berkeley, California: McCutchan Publishing
- Eisner, E.W., (1982). "Cognition and curriculum: a basis for deciding what to teach", New York: Longman
- Eisner, E.W., (1985). "The Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs", second edition, New York: Macmillan Publishing Co.
- Feinberg, W. (1975). "Reason and rhetoric: The intellectual foundations of twentieth century liberal educational policy", New York: John Wiley
- Flude, M. – Ahier, J. (1974). "Educability, schools and ideology", London: Halstead
- Geertz, C. (1964). "Ideology as a cultural system", in *Ideology and discontent*, David Apter, ed., New York: Free Press

- Giroux, H. & Purpel, D. (eds.) (1983). “The hidden curriculum and moral education”, Berkeley, California: McCutchan Publishing
- Goodlad, J.I. (1979). “What schools are for”, Bloomington, IN.: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
- Habermas, J. (1996). “Citizenship and national identity”, στο: Bart van Steenbergen (ed.), *The Condition of Citizenship*, London: Sage Publications
- Haralambos, M. & Holborn, M. (1991). “Sociology: Themes and perspectives”, London: Collins Education
- Hargreaves, A. (2003), “Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity”, Maidenhead and Philadelphia: Open University Press
- Harris, N. (1968). “Beliefs in society: The problem of ideology”, London: C. A. Watts
- Henson, K. (2001). “Curriculum Planning” (2nd ed.). New York: McGraw-Hill
- Hosking, G. - Schöpflin, G. (1997). “Myths and Nationhood”, New York: Routledge
- Jackson, P. (1968). “Life in classrooms”, New York: Holt, Rinehart & Winston
- Jodelet, D. (1991). “Madness and social representations”, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Kelly, A. (1989). “The Curriculum: Theory and Practice”, London: Paul Chapman.
- Kennedy, P. – Danks, C. (Eds.) (2001). “Globalization and National Identities – Crisis or Opportunity?”, U.K.: Palgrave Macmillan.
- Kerr, J. (1968). “Changing the Curriculum”, London: University of London Press.
- Kliebard, H.M. (1975). “Persistent curriculum issues in historical perspective”, in *Curriculum Theorizing: The Reconceptualists*, William Pinar, ed., Berkeley: McCutchan

- Lemert, C. (1997), “Postmodernism is not what you think”, Oxford: Blackwell Publishers
- Mamalin C. (2006). “The value of images for exploring the functions of social representations: toward self-generated pictorial social representations – A comment on “History, emotions and hetero-referential representations” by Sen and Wagner (2005)”, in *Papers on Social Representations – Textes sur les representations sociales, Vol. 15*, <http://www.psr.jku.at/>
- Mannheim, K. (1936). “Ideology and utopia”, New York: Harcourt, Brace & World
- Margolis, E. & Romero, M. (1998). “The department is very male, very white, very old and very conservative: The functioning of hidden curriculum in graduate departments” in *Harvard Educational Review, 68 (1)*
- Margolis, E. (2000). “Class Pictures: Representations of Race, Gender and Ability in a Century of School Photography”, in *Visual Sociology (Vol. 14 No. 1-2, 1999)*, pp. 7-38
- Marsh, C.J. (1997). “Perspectives: Key Concepts for Understanding Curriculum”, London: The Falmer Press.
- Massialas, B.G. (2001). “Hidden Curriculum in the Classroom”, in Smelser, N.J. & Baltes, P.B. (Eds.) *Encyclopedia of the Social and Behavioral Science*, Elsevier Science Ltd.
- Moore, R. (2004). “Education and Society. Issues and explanations in the Sociology of Education”, Cambridge, U.K.: Polity Press. Απόσπασμα με τίτλο: «Ταξινόμηση και Περιχάραξη, Ορατές και Αόρατες Παιδαγωγικές», (ελεύθερη απόδοση στην ελληνική γλώσσα από τη Μένη Κούρου, επιμ. Άννα Τσατσαρώνη), σσ. 136-132
- Nuhoglu Soysal, Y. (1994). “Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe”, Chicago: University of Chicago Press, in: Torres, C.A.

(1998), *Democracy, Education and Multiculturalism – Dilemmas of Citizenship in a Global World*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., U.S.A.

- Ornstein, A.C. & Hunkins, F.P. (1998). "Curriculum: Foundations, Principles and Theory", 3rd ed., Boston: Allyn and Bacon
- Rawls, J. (1971). "A theory of justice", Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Ross, A. (2000). "Curriculum: Construction and Critique", London and New York: Falmer Press
- Seaton, A., (2002). "Reforming the hidden curriculum: The key abilities model and four curricular forms", in *Curriculum Perspectives*, vol. 22, no. 1, April, 2002
<http://www.andrewseaton.com.au/reform.htm>
- Sekula, A. (1983). "Photography between labor and capital" in Benjamin H.D. Buchloh & Robert Wilkie (Eds.) *Mining photographs and other pictures: a selection from the negative archives of Shedden Studio, Glace Bay, Cape Breton, 1948-1968*, Halifax, Nova Scotia: The Press of the Nova Scotia College of Art and Design
- Sharp, R. - Green. A. (1975). "Education and social control: A study in progressive primary education", London: Routledge & Kegan Paul
- Schostak, J. (2000). "Developing under Developing Circumstances: the Personal and Social Development of Students and the Process of Schooling", in *Images of Educational Change*, Altrichter, J. – Elliott, J. (eds.), London: The Falmer Press.
- Snyder, B. (1971). "The hidden curriculum", New York: Knopf
- Solomon-Godeau, A. (1991). "Photography at the dock: Essay on photographic history, institutions and practices", Minneapolis: University of Minnesota Press
- Stenhouse, L. (1975). "An Introduction to Curriculum Research and Development", London: Heinemann.

- Torres, C.A. (1998). “Democracy, Education and Multiculturalism – Dilemmas of Citizenship in a Global World”, U.S.A.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Vallance, E. (1973-1974). “Hiding the hidden curriculum”, in *Curriculum Theory Network*, 15
- Whitty, G. (1974). “Sociology and the problem of radical educational change”, in Flude, M. – Ahier, J., (Eds.), *Educability, Schools and Ideology*, London: Halstead
- Wikipedia, “Hidden curriculum”, http://en.wikipedia.org/wiki/Hidden_curriculum (30/4/2009)
- Wikipedia, “The Hidden Curriculum (book)”, http://en.wikipedia.org/wiki/The_Hidden_Curriculum (30/4/2009)
- Williams, R. (1961). “The long revolution”, London: Chatto & Windus
- Williams, R. (1973). “The country and the city”, New York: Oxford University Press
- Williamson, B. (1974). “Continuities and discontinuities in the sociology of education”, in *Educability, schools and ideology*, Flude, M. – Ahier, J., eds., London: Halstead
- Wren, D.J., (1999). “School culture: Exploring the hidden curriculum”, http://findarticles.com/p/articles/mi_m2248/is_135_34/ai_60302524/?tag=content:col1 (30/4/2009)
- Young, M.F.D., ed. (1971). “Knowledge and control”, London: Collier-Macmillan

Γαλλόφωνη

- Bonardi, C. – Roussiau, N. (eds.) (1999). “Les Représentations sociales”, Paris: Dunod
- Bourdieu, P. – Passeron, J.-C. (1970). “La reproduction. Eléments pour une théorie du système d’enseignement”, Paris: Ed. de Minuit

- Cabanel, R. (1995). “Nations, nationalités et nationalismes : en Europe 1850-1920”, Paris: Ophrys
- Chartier, R. (1995) “Le monde comme représentation”, *Annales ESC* 6
- Chopin, A. (1992). “Les manuels scolaires : histoire et actualité”, Paris: Hachette
- Jodelet, D. (1988). “Représentation sociale : phénomènes, concept et théorie”, dans Moscovici, S. (sous la direction de), *Psychologie Sociale*, Paris: P.U.F., pp. 357-378
- Jodelet, D. (1989). “Folies et représentations sociales”, Paris: P.U.F.
- Jodelet, D. (1991). “Représentations sociales: un domaine en expansion” in Jodelet, (D) (dir.) *Les représentations sociales* (pp. 31-61), Paris: P.U.F.
- Licata, L. (2007). “La théorie de l’ identité sociale et la théorie de l’ auto-catégorisation : le Soi, le groupe et le changement social”, dans *Revue électronique de Psychologie Sociale*, 2007, n° 1, pp. 19-33, <http://RePS.psychologie-sociale.org>
- Monaco, G.L. – Lheureux, F. (2007). “Répresentation sociale : théorie de noyau central et méthodes d’ étude”, dans *Revue électronique de Psychologie Sociale*, 2007, n° 1, pp. 55-64, <http://RePS.psychologie-sociale.org>
- Moscovici, S. (1961). “La psychanalyse, son image, son public”, Paris: P.U.F.

